

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY

adalılar

İmroz'dan Gökçeada'ya

GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY

adalılar

İmroz'dan Gökçeada'ya

GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY

1979'da Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1984'te İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden doktora ünvanını alan Erginsoy, 1982'de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne girdi. 1984'te yardımcı doçent olan Güliz Erginsoy, 1994'te aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde önce doçent, 2005'te de profesör oldu. Bu yıllarda fakültenin ve üniversitenin dekan yardımcılığı, rektör yardımcılığı gibi çeşitli idari görevlerde bulunan Erginsoy, akademik yaşamını sürdürürken BM'nin UNICEF, UNESCO gibi kurumlarının yanısıra ABD Devlet Bakanlığı Eğitim ve Kültürel İşler Dairesi, Hollanda Sosyal Hizmet ve Refah kurumu gibi kurumlarda eğitim gördü, projelerin içinde yer aldı, çalışmalarda bulundu. 2006'dan itibaren UNESCO Milli Komisyonu genel kurulunda üniversite temsilcisi olarak yeralan yazarın, yurtiçi ve yurtdışında çeşitli dillerde yayımlanmış çok sayıda eseri bulunmaktadır.

**GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY
ADALILAR
İMROZ'DAN GÖKÇEADA'YA**

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 140
DÜN - BUGÜN 13**

ISBN 975-6176-54-7

KAPAK FOTOĞRAFI VASILIKI VE HRİSOSTOMOS KATRACI'SIN GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY'A VERDİKLERİ BU YIPRANMIŞ FOTOĞRAF, İMROZ'DA ZENGİN BİR AİLE OLARAK TANINAN DEREKÖYLÜ DROSULİS AİLESİNE AİTTİR (GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY KOLEKSİYONU).

1. BASKI İSTANBUL, AĞUSTOS 2006

**© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 60 00 - 217 28 62 / FAKS: 0212 347 10 11**

**www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com**

**TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
DÜZELTİ VE DİZİM SAİT KIZILIRMAK - BORA BOZATLI
BASKI VE CİLT ŞEFİK MATBAASI
MARMARA SANAYİ SİTESİ M. BLOK NO: 291 İKİTELLİ - İSTANBUL
TELEFON - FAKS: 0212 472 15 00**

**Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.**

**Erginsoy, Güliz Beşe.
Adalılar Imroz'dan Gökçeada'ya / Güliz Beşe Erginsoy
p. cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 975-6176-54-7 (pbk.)**

1. Minorities—Turkey—Çanakkale—Gökçeada.
 2. Minorities—Turkey—Imroz Island.
 3. Turkey—Foreign relations—Greece.
 4. Imroz Island (Turkey)—History.
 5. Gökçeada (Turkey)—History.
- i. Title
DR434 .E74 2006

GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY
ADALILAR
İMROZ'DAN GÖKÇEADA'YA

*Nikola Ağalyanos'un anısına,
Bayan Magda Ağalyanos Linara,
Annem Sebla Sarıdal Eczacıbaşı'na ve
Dr. Rana Beşe'ye*

‘Herkes doğduğu yeri görmek istiyor.’

02 Haziran 2002 - Atina ile yapılan
telefon görüşmesinden alıntı
(erkek; d. 1912, Yenimahalle, Gökçeada;
kışlık ev: Kalithea, Atina – ö. 2004)

İçindekiler

xiii Önsöz

- 1 GİRİŞ Ada ve Gökçeada: Anlatıları ve İmgeleri
 - 5 Gökçeada Anlatılarında Görüntüler
 - 6 Toplumsal ve Kültürel Olguları Anlamlandırmak: Fotoğraf ve Sözlü Tarihın Birlikte Kullanılması
 - 6 Sözlü Tarih Anlatılarının Tanıklıkları
 - 9 İmroz'dan Gökçeada'ya Değişen Anlatılar
 - 9 Kimlik Yunanlı mı, Türk mü?
 - 10 Taşınmazlar
 - 12 Azınlık Olmak ve Sınırdı Yaşamak
 - 14 Ulus Devletin 'Zamansız' Duruşuna Karşı Gelmek
- 17 BİRİNCİ BÖLÜM Ada ve Anakaralar: Tarihsel Arka Plan
 - 20 İnsan Hakları Gözleme Raporu
 - 21 Dış İlişkiler Açısından Türkiye ve Yunanistan
 - 25 Yunanistan: Yakın Geçmiş Kısa Bir Tarihsel Bakış ve İyonya Düşü
 - 31 Günümüzün Vizyonları
- 33 İKİNCİ BÖLÜM Ada ve Adalılar: Kuramsal Arka Plan
 - 35 Yerel ve Küresel Konumlar: Aidiyet Duyguları, Kimlik ve Hristiyan Ortodoks Dinsel İnançlar
 - 36 Kimlik
 - 37 Etnik Köken ve Din Bazında Kimlik
 - 39 Küreselleşme ve Küresel Alanlar
 - 41 Kimlik, Kültürel Şifreler, Dil ve Medya
 - 44 Bilişim Örüntüleri: Hayali Dünyalar ve Değişen Toplumsal-Siyasal Kimlikler
 - 46 Hristiyan Ortodoks Dinsel İnançlar ve Yortular: Aidiyet Duyguları
 - 47 Bilgi ve Bilgilendirme: Lobi Etkinlikleri ve Diplomasi
 - 47 Helen Diasporası Lobi Örneği: AHEPA Örgütlenişi ve Etkinlikleri
 - 48 AHEPA'nın Kuruluşu ve Amaçları
 - 48 AHEPA'nın Kamuoyu ve Hükümetle İlgili Çalışmaları
 - 49 AHEPA'nın Yerel Örgütlenişi, AHEPA Ailesi ve Yerel Kiliseler
 - 49 AHEPA'nın Değerlendirmesi: Azizlerin İşlevlerine Karşı Lobiler
 - 50 Kimlik İhracı: Azınlıklar, Ulus-Devletler ve Diasporalar
 - 51 Ulus-Devletlerin Duruşu
 - 52 Grup içi Dinamiklerinin Psikolojik Tanımı
 - 53 Referans Grubu
 - 53 Ulusların Ortaya Çıkışı: Milliyetçilik, Ulus-Devletler ve Homojenleştirme Gerekisini
 - 55 Homojenliği Sağlamanın Farklı Yolları

- 61 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Adalılar: Tarihsel Algılamalar ve Yerel Sözlü Tarih Yöntemi**
- 67** Toplum, Tarih ve Vatandaşlık: Bir Vaziyet Alış
- 73** Bir Vatandaşlık Statüsünün Sözlü Tarih Yöntemi ile Araştırılması
- 80** Adalıların Anlatılarına Geçerken
- 82** Lozan Anlaşması ve Nüfus Mübadelesi Protokolü: Adalılara Görülür ve Görülmez Etkileri
- 85** Adanın Statüsü
- 87 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 1923-2006: 83 Yılda Dört Kuşak Adalı Vatandaş**
- 93** Adada Aile Yapısı: Anne Soyundan Mal Geçiş
- 95** Birinci Kuşak Adalılar: Yabancılar ve Vatandaşlar
- 99** İkinci ve Üçüncü Kuşak Adalılar: Geçmişten Arda Kalanlar
- 102** Dördüncü Kuşak Adalılar: Kayıp mı?
- 104** Son Söz Yerine: Mülteci veya Vatandaş Olma Arasında Gelgitler
- 107 BEŞİNCİ BÖLÜM İmrozlular: Adada Yaşamak ve Diaspora'da Yaşam**
- 109** Bir Zamanlar İmroz
- 116** Adalılar
- 116** 1960'lı Yıllar
- 117** İstanbul
- 117** İmroz'da Çocukluk
- 118** Köyde İlkokul
- 118** Su
- 118** Adada Yemekler
- 120** Bakıllar
- 120** Ekmekçi
- 120** Otlar, Salyangozlar, Mantarlar ve Kekik
- 121** Kumaşlar
- 121** Aile İçi İlişkiler
- 122** Adada Mekân Anlatıları
- 122** Yaz
- 122** Düğün ve Düğün Yemekleri
- 123** Şarkılar
- 123** Yakın Çevre: Akrabalar, Öğretmenler ve Arkadaşlar
- 124** Hafta Sonları: Cumartesi, Pazar Günleri
- 124** Kilise
- 124** Sessiz Su
- 126** Ev
- 126** Avustralya'da Yaşam: Bir İmroz Diaspora Anlatısı
- 127** Din: Hristiyan Ortodoks Pratikleri
- 129** Apokries
- 129** Kathari Deftera
- 130** Toplumsal Belleğin Yitirilişinin Bir Örneği
- 130** Doğum: 1969, İstanbul, İtalyan Hastanesi
- 131** Ev
- 131** Okul

- 131 Acına
- 131 Giyim Kuşam
- 132 Dokumalar
- 132 Arkadaşlar
- 132 Eski Topraklar
- 132 Hristiyan Ortodoks Dini ve Uygulamaları
- 133 Sessiz Su
- 133 Köye İlk Yerleşen Türkler
- 133 Sağlık ve Doktor
- 133 Dükkanlar
- 134 Birinci Çocuk (1990-1999): Babasız Bir Ev

135 Son Söz Yerine: Babasız Evde İkinci ve Üçüncü Çocuk

137 ALTINCI BÖLÜM Karnaval: Adalılar ve İnançları

- 139 Yıllık Yaşam Döngüsü İçinde Karnaval ve Anlatılar: Evler, İkonastitiler, Azizler ve İsim Günleri
- 142 Bakhtinsel Yorum ve Deneyim Farklılıkları: Kültürlerarası Diyalojik Konumlar
- 143 Din ve Yerel Sözlü Tarih Anlatıları
 - 144 Görsel Anlamlandırmalarda İkonalar: Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılması ve İkonastik Yorumları
 - 145 İkonlar ve Göstergeler
 - 145 İkon Yapımı
 - 146 Ada Kiliseleri ve İkonlarındaki Kompozisyonlar
- 146 Panaiya (Panayır)
- 146 Adalıların Azizleri ve Adakları
 - 148 Adaklar
 - 149 Azizler
 - 149 İkonlar
 - 151 Kamaval
- 152 Sanal Ortamda İnanç
- 152 Dinsellikle İlgili Son Sözler

155 YEDİNCİ BÖLÜM Gökçeadalılar

- 159 Adada Türkleştirme Hareketleri: Taşınmazlarla İlgili Sorunlar
- 161 Eğitim ve Din
- 165 1964'ten Sonra Gökçeadalılar: Değişiklikler ve Kamulaştırmalar
- 169 İmroz ve Gökçeada Anlatıları
 - 169 Cumhuriyetin İlk Kuşağı: Yeni Yazlıkçı Adalılar
 - 169 İlk İzlenimler
 - 170 Adaya Geliş
 - 171 Görüşmelerde Öngörülme Olaylara Bir Örnek
 - 172 Evin Alınışı
 - 173 Adanın Boşalışı
 - 174 Diaspora
 - 174 Taşınma
 - 175 Adanın Nüfusu

176	Ada Köylerine Baskınlar
176	Bir Zamanlar Ada
177	Manastır (<i>Metoyh</i>)
178	Adada Dedikodu
179	Adada Gelenekler
180	Dokumalar, Giysiler
180	Badem
181	Zeytinyağı
181	Değirmenler
182	Merkez ve Liman
182	Adalıların Becerileri
183	Belgeler, Fotoğraflar
183	Yeni Görüşme Randevusu
184	Adada Zaman
186	Sözlü Tarih Anlatıcısının Araştırmayla İlgili Yorumu
187	Ada ile İlgili Akıl Yürütmeler
188	Kültürle İlgili Karşılaştırmalı Gözlemler
189	Müzik Aletleri
189	Karnaval
192	Zeytincilik
193	Anlatıcının Adalı'nın Yaptığı Görüşmelerle İlgili Önerileri
193	Yeni Adalıların Eski Adalılarla Deneyimleri ve Gözlemleri
194	Tekel
195	Çikolata, Kahve ve Lokum
195	Ada Yemekleri
197	Panayır
199	Azizler, Kiliseler, Kurbanlar ve Yortular
200	Cenaze Törenleri
200	Adaklar
201	Azizlerin Algılanışı
202	Yortular
206	Adanın Koyunları
207	Adada İsimler
208	Adada Düğün
209	Şarap
209	Adayı Keşif Yürüyüşleri
210	Anlatıcının İstanbul Rumları ile İlgili Anıları
216	Özgün Adalı Anlatısı
216	Adalıların Soyadları
216	Doğum ve Evlilik
217	Anne ve Baba
218	Hayvan
218	Zeytin, Badem ve İpekçilik
219	Şarap ve Rakı
219	Anne ve Kızı: İşleri ve Yardımlar
219	Nişanlılık ve Evlilik
220	Okul
221	Kardeşler

221	Ev
222	Çamaşır
222	Giyisiler, Ayakkabılar
223	Aile
223	Baba Mesleği
224	Ders Çalışmak
224	Banyo
225	Doktor
225	Yemek Alışkanlıkları
226	Ekmek, Reçel, Konserve, Turşu
226	Kumaş Boyaları
227	Meyva, Sebze
227	Hayvanlar
227	Er Yemek Alışkanlığı ve Olanacağı
228	Köylerin Fırınları
228	Adanın Otları
229	Tatlılar, Yufkalar
229	Adada Aile İlişkileri
229	Nineler
229	Terbiye
230	Yurt Dışında Okuyanlar: Glikli'de Doğum, Mısır'da Eğitim, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Evlilik ve Yunanistan'a Yerleşme
230	Doğum Günleri
231	Müzik
231	Okuma Alışkanlıkları
231	Adada Matbaa
232	Adada Radyo
232	Cenaze
232	Göçmenler
232	Gezmeler
233	Tatil
233	Alış Veriş
233	Hafta Sonları - Oyunlar
234	Kilise
235	Adalılar İçin
238	Yeniden Canlandırma Çalışmaları
241	EKLER
243	EK 1 Kronoloji
253	EK 2
255	Adalılar Sözlü Tarih Görüşme Kılavuzu (Rum)
265	Yurt Dışındaki Hayat (Yunanistan veya Diğer Ülkeler)
267	Anımsama Metni
277	Kaynakça
287	Dizin
293	Albüm

Kısaltmalar

a.g.a.	Adı geçen anlatı
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.g.	Adı geçen gazete
a.g.k.	Adı geçen kanun
a.g.m.	Adı geçen makale
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BA	Başbakanlık Arşivi
BEO	Bâbîâli Evrak Odası
Bkz	Bakınız
C	Cilt
Çev.	Çeviren
Der	Derleyen
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
No	Numara
s	Sayfa
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşaadamları Derneği
Ty	Tarih yok
Yn	Yazarın notu

Adalılar, *İmroz'dan Gökçeada'ya* bir değişimi anlatıyor. Bu metni ve kitabı okumak, bir anlamda Karnavalı anlamak demek. Bakhtinsel bir anlayışla farklı kamusal ve özel alanların çarpışmaları ve dillerinin alışverişi bu kitabı oluşturdu. Adada Müslümanların Kurban ve Şeker Bayramı, Oruç, Üç Aylar ve Kandilleri; Hristiyanların Karnavalların önu ve ardı sıra olan perhizleri, Azizlerinin Günleri, Yortuları ve Noelleri var. Aradaki tek fark İmrozlular Karnavallarını yaparken, son 83 yıldır artan bir hızla azalıyorlar. Adada Panaiya (Meryem Ana'nın ölümü) ile kalabalık doruğuna erişiyor her yıl 15 Ağustos'ta.

1453'te Osmanlı Devleti'nin egemenliğine giren ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde bir Osmanlı Devleti Vakfı ilan edilen İmroz Adalılarının, 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasından başlayarak bugüne kadar yan yana sıralanmış anlatıları bir metin oluşturuyor. Metinlere Ada im-geleri eşlik ediyor. Metinler ve imgeler ortak bir dil yaratıyor. Bu dilin anlamsal ve imgesel oluşu-munu 'haklı çıkaran' ve anlamlı kılan ortak düzlem ise varolan siyasal, toplumsal, kültürel sis-temdir.

Adalıların konumu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile değişiyor. Hristiyan Ortodoks grup, on yıl savaşmış ve Cumhuriyet'ini yerleştirmeye ve oturtmaya çalışmış Türklerle 'karşı kar-şıya' geliyor. Adalılar yüzyıllardır yarattıkları dile başka bir dilin, Gökçeadalı dilinin eklendiğini görüyor. Karşılıklı olarak birbirine eklemlenmesi beklenen, birbiriyle çatışan ve diyalojik olarak iç bağlantıların kurulması olasılığı olan bir 'Ada grameri' ortaya çıkıyor. Bu karmaşanın çözümü, Rumların ve Türklerin, gerçek insanların bilinçlerinde karşılaşp, var olabilmeleri idi. Siyasal or-tam ve Türk-Yunan ikili ilişkileri buna pek izin vermedi.

Seksen üç yıllık Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hâlâ ele alınmamış veya yeterince işlenme-miş pek çok konu var. *Gökçeada'da yaşayan Adalılar da bu kapsamdadır.* Toplumsal, ekonomik, ücretsiz PDF Kütüphane Arşivi: <https://ranney.org>

Anlatıcılar ve Güllü Erginsoy (Fotoğraf: Çulpan Erhan, 2000).

siyasal, etnik ve kültürel alanlarda sağlık, nüfus, eğitim, kültür, iletişim konularındaki incelemeler, Türkiye'yi küreselleşen dünyanın perspektifi içinde anlamamıza yardım ediyor.

Türk Kurtuluş Savaşı, ardından Cumhuriyet'in kuruluşu Türkiye Devrim Tarihi'ndeki önemli noktalardan biridir. Bu toplumsal-siyasal olguların sonucunda ortaya çıkan yeni koşullar, günümüzde hâlâ önem taşıyor ve güncel birçok sorunun kaynağını oluşturuyor. Türk-Yunan ilişkilerinde bugünkü birçok sorunu anlayabilmek ve tanımlayabilmek için, o dönemi temel alarak çeşitli alanlarda sağlıklı çözümler yaparken din ve kültür öne çıkıyor. Genel görüntü içinde, yaşanan yoğun nüfus hareketlerinin Adalılar ve Gökçeadalılar için anlamının farklı olduğu görülüyor.

1923 Lozan Barış Antlaşması'nda, Türk-Yunan Mübadelesine İlişkin Protokol'e göre Batı Trakya dışındaki Yunanistan Müslümanları ile İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada dışındaki Türkiye Ortodoks Rumlarının zorunlu mübadelesiyle beklenmeyen bir nüfus hareketlenmesi yaşanmaya başladı. Ancak bu hareketlenme aslında 1923 yılına özgü değildi. İki ulus arasında bu Protokol dışında Cumhuriyet'in kuruluşundan önce, hemen sonra ve bugün çapları farklı büyüklükte olan hareketlenmeler dönem dönem yaşanıyor.

Nüfus Mübadelesinin Dış Politik ve İlgili Diğer Yürütme Anlaşmalar, konvansiyonlar ve protokoller açısından hem bugün hem de tarihin hiçbir döneminde kabul edilemeyecek bir insan

hakları ihlali anlaşması olarak anılmalıdır. Gökçeada gibi Mübadele Protokolü kapsamı dışında kalmış bir grubu yakından tanıdım. Bademli köylüleri hareket noktamı oluşturdu. Grubun toplumsal yapısının temelindeki unsurları anlama isteğiyle, bu konuya eğildim.

On altı yıl önce Kuzey Ege Denizi'nde, Çanakkale Boğazı'nın karşısında bulunan Türkiye'nin en büyük adası Gökçeada'ya gittim. Beni adayı görmeye özendiren İstanbullu Rum bir tanıdığım. Amacım küçük bir köy evi almaktı. Evi aldım, ama adaya bir borcum olduğunu düşünüyordum. Yasal, düzgün ve kimse'nin hakkını ihlal etmeden bir taşınmazın sahibi olabilmek mahkemeler, tapu tescil davaları, bilirkişiler, Yunanistan ve Türkiye arasında gidip gelen evraklar ve güvenilir insanlar gerektirmişti. Bu süreç dört yıl sürdü. Satın almam için Rum ve Türk pek çok kişi, ev, arsa, bademlik, bağ, dam teklif etti. Gerçek sahiplerini öğrenmeden ve araştırmadan, kendilerine ait olmayan taşınmazları veya vekil olmadıkları kişilerin mallarını pazarlayan bu insanlardan uzak durdum. Terk edilmiş evleri tek tek dolaştım. Aileleri ve akrabalık ilişkilerini kağıda döktüm. Soy ağaçları yaptım. Sahiplerini bilmediğim insanların özel eşyalarını; eldivenlerini, çantalarını, notlarını buldum. Terk edilmiş; kapısı bacası açık, kiremitleri ve hatılları alınmış, damları olmayan evlerde yatakları, şilteleri, dokuma tezgahlarını, dolapları, sandalyeleri paramparça gördüm. Dokuma tezgahları ısınmak için yakılmış, sandıklar açılmış, eşyalar etrafa saçılmış, yerlerde ayakkabılar ve kadın mayoları duruyordu. Sanki hayat bıçakla kesilmiş gibi durmuştu bu evlerde. Bu görüntüleri sadece sessizce kaydettim. Konuşacak veya fikir yürütecek halim kalmamıştı ağlamaktan. Hayatımda böyle bir deneyim yaşayacağım, böyle görüntülerle karşılaşacağım aklıma bile gelmezdi. Hem çok etkilenmişim, hem de sakın olmaya ve anlamaya çalışıyordum.

Köyün ilkökul binası bir ahıra dönüşmüştü. Sınıfların ve tören alanının içine yüzyıllardır serbest bırakılan koyunların mekânı olmuştu. Koyun ve keçilerin kemirdiği, bir kısmı yanmış öğretmen defterleri, yoklama listeleri, ders işleme planları sınıflara, koridorlara ve tören salonlarına saçılmıştı. İskân politikaları ile yerleştirilmiş olan yeni köylüler, Gökçeadalılar veya dışardan adaya gelenler; gidenlerin geride bırakabilecekleri değerli şeyleri bulmak umuduyla; terk edilmişliğin hüznünlü düzenini ve sükunetini altüst etmişti. Dağlardan, bayırlardan, kime ait olduğunu bilmediğim kap kakakları, aletleri, düğmeleri, okul karnelerini, gazeteleri, dergileri, dilekçeleri, mektupları topladım. Bunları topladığımı gören köylüler aradan yıllar geçtikten sonra yavaş yavaş kendi buldukları çeşitli belgeleri bana getirdiler. Onlarla konuşmaya başladık. Başka köylerle ilgili de belgeler topladım. İstanbul'daki İmrozluları buldum. Sadece Bademli köylüleri değil Merkezden ve diğer köylerden olanları da tanımaya başladım. Bana yaşamlarını anlatıyorlar, fotoğraflar gösteriyorlardı. Niyetim araştırma yapmak değildi. O sırada başka bir konuda araştırma yapıyordum. Ancak olayların akışı beni sahanın içine çekti. Bugüne kadar her yaz Adaya gittim, tanıdıklarına adayı tanıtmaya çalıştım. Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Güney Afrika Cumhuriyeti, İsviçre, Yeni Zelanda ve Avustralya'dan tatil için adalarına gelmiş kimi anlatıcılara ulaşma olanağı buldum. Londra, New York, Boston, Sidney ve Christchurch'de sadece arşiv belgeleri toplayabildim. Bu kentlerde görüşme yapmak için ne zamanım ne kaynağım vardı. Köy

üzerine yapılmış hiçbir araştırma yoktu. Ada hakkında yapılmış ilk araştırma Alexis Alexandris'e aitti. Melecis'in fotoğrafları ve Niko Paleopoulos'un resimleri, yıkık dökük gördüğüm evleri, boş tepeleri bir zamanlar olduğu gibi kafamda resmetmeme ve gözümde yeniden canlandırmama yardımcı etti. Evlerine gittiğim adalıların sahip oldukları her şeyi dikkatle inceliyordum. Elimden geldiği kadar çok hareketli görüntü ve ses kaydı yaptım, fotoğraf çektim. Bademli köyü ile ilgili üç Türkçe, bir Fransızca dört makale yazdım. Birisi yurt dışında İngilizce, dört bildiri sundum. Yazmadığım ve aktarmak istediğim birçok bilgi vardı. Onların bir kısmını bu kitapta topladım. Gökçada'da yaşayarak öğrendim. İlk uyarıyı köyün eski muhtarlarından biri yaptı.

'Yok öyle İstanbul'dan geleceksin. Ev almak isteyeceksin. Ev mev yok!'

Çalışmaya büyük katkıları olan bu kişi ile sonra dost oldum. Kendisi ile köyde defalarca, daha sonra Atina'da 2000 yılının ilkbaharında kışlık evinde görüştüm. 2004 yılının Şubat ayında onu kaybettik. Beni o ve eşi 'Bayan Liz' olarak kabul etti. Köyde 'yerleşik' hale gelmemize yardımcı etti. Çocuklarımız küçüktü, biz çalışıyorduk, haftalarca yaz tatili yapabileceğimize yoktu. Ben saha araştırması yapmak istiyordum. Bu bileşimden hem hafta sonları gidebileceğimiz, hem benim çalışabileceğim bir alan doğdu. Uzun süre gözlem yaptım. Bu birkaç yıl, yaz aylarında hafta sonlarıyla sınırlıydı. Daha sonra baş anlatıcılarım olan üç kişi ile çok yakınlaştım.

Ailemde hem anne tarafımdan hem baba tarafımdan üç dört kuşak önce evlenme yolu ile din değiştirmiş Adalı Hristiyan kadınlar vardı. Onlar Giritliydi. Belki çok merak ettiğim halde, gidemediğim Girit yerine İmroz'a gitmem, oranın bir ada olması, kadın atalarımı merak etmem, benim bu araştırmayı yapmama neden oldu. İlk yıllarda her şeyi bir belgesel film izler gibi izledim. Kişileri, kişilerarası dinamikleri ve ilişkileri anlamaya çalıştım önce. Onları size biraz tanıtmayı ve belli kişilikleri gözünüzde canlandırmanızı diliyorum. Bir romanda olduğu gibi bütün anlatıcılarının portresini çizmeme olanak yok burada. Ancak pek çoğumuzun tanıdığı oyuncu karakterleri üzerinden benzetmeler yaptım. Eski muhtarlardan biri Spencer Tracy gibiydi. Güvenilir, alaycı, ve zaman zaman kendi doğrularından başka doğru tanımayan bir kişiliği vardı; eşi ise Maria Magdalena denebilecek kadar saf, dürüst ve adil bir insan. Komşuları kilisenin zangoçu ise onca yoksulluk ve ağır iş yükü altında, bu kadar temiz bir beyaz gömleği nasıl her gün giyebiliyor diye merak ettiğim Humphrey Bogart benzeri sakın, ancak sert bir kişiliğe sahip olan anlatıcımdı.

Bir başka köy muhtarının Atina'dan yaz tatili nedeni ile gelmiş olan babası ile birlikte köyden görülen ovaya bakarak günbatımlarında saatlerce neyin nasıl olduğunu, değişimleri ve nedenlerini konuştuk. Köyden hiç ayrılmamış olan ve bugün hayatta olmayan bir başka muhtar benzer anlatılar yaptı. Adanın tarımsal ve hayvansal (kırsal) coğrafyasının dönüşümleri anlatıldı.

Yakın geçmişte, pek çok üniversitede Mülteci Araştırmaları Merkezleri kuruldu. Benim görüşmecilerimin hiçbiri mülteci değildi. Ancak hepsinin yersizleşme, yurtsuzlaşma ve mülksüzleşme ile ilgili deneyimleri vardı. Bu merkezlerdeki akademik programların vereceği pek çok kuramsal bilgiye birinci elden, anlatılar yolu ile sahada ulaştım.

Anlatıcı, anlatısına ara vermiş yeni diktığı çiçekleri sularken (Fotoğraf: Güllü Beşe Erginsoy, 1998).

'Yurdu olduğu halde yersiz yurtsuzlaşma dersleri' yeni koşullarla sert veya esnek biçimde başa çıkmanın, sürekliliğin, kopuş dönemlerinde belleğin ve değerlerin önemini göstererek kimliğin çok boyutluluğunu ortaya koyuyordu. 1923'den bu yana anavatanlarında yabancılaşmış veya oradan uzaklaşmış insanların deneyimlerinin bugün bize öğretecekleri çok değerlidir. Onların yaşadıkları ve baş etmek zorunda oldukları konularla, can derdi yüzünden veya siyasal kararlar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insanın yaşam koşulları arasında benzerlikler var. Bugün 120 ülkede yaklaşık 22 milyon insan yersiz yurtsuz.

Önce Bademli köylülerinin yaşam anlatılarını dinleyerek dünyaya dağılmış bu grubun, ve İmrozluların bana sağladıkları pencereden gördüklerimi yazdım. 1989'dan bugüne onlarla konuştum. Uzak ülkelerden adalarına gelmiş olanları bulabildim, İstanbul ve Atina'da görüşmeler yaptım. Bir köyde yerel sözlü cretsiz, dilin kıvraklığıyla başlatıp yazmaya geçerek genişledi. Belleğin toplumsal yaşamdaki önemi, kimlik, burada yaşayan insanların kendilerini diğerlerinden

ayırma ve özdeşleşmede kullandıkları ince dil ayrıntılarının, kendilerini ve diğerlerini adlandırma biçimlerinin olduğunun ayırdına vardım. İmrozlu olmak bir kimlikti. Kendilerini Türklerden ve Yunanlılardan ayırıyorlardı. Bu algılamaya farklılığının yalnız birinci kuşakta değil, bugün üçüncü ve dördüncü kuşaklarda da gözlenmesi dikkate değerdi.

Türkiye ve Yunanistan, aşağı yukarı benzer bir kronoloji içinde ulus-devlet olma süreci yaşamış iki toplumdur. Karşılıklı olarak birbirlerinin azınlık nüfuslarını, kurmaya çalıştıkları ulus-devlet'in sınırları içinde barındıran bu iki ulus, geçmişteki oluşum ve değerlendirmeleri bir yana bırakarak, ileriye, geleceğe doğru bakmak zorundadır. Çalışmada benimsenen temel anlayış bu doğrultudadır. Öncelikle diaspora kavramına taban oluşturmak amacı ile birey, kimlik ve aidiyet duyguları üzerinde duruldu. Daha sonra bu profile sahip olan birey, karşılıklı olarak ulus-devlet olmak üzere savaş veren iki farklı ulusun coğrafi sınırları içinde değerlendirildi. Bu coğrafi sınırlar eğitim, dil, din gibi etkenler nedeni ile 'dar geldiğinde' diaspora kavramı devreye girdi. Daha geniş coğrafyalarda var olmayı seçen insanlar ise aidiyet ve kimlik duygularını, hâlâ eski coğrafyalarını referans alarak sürdürebilirler. Bu tür etkinliklerin sürdürüldüğü en önemli alanlardan biri lobilerdir. Lobiler uluslararası nitelikte ve son derece geniş kapsamlı olabileceği gibi, dar, hedefe yönelik bir cemaatleşme biçiminde de olabilir. İkinci bölümdeki 'Ada ve Adalılar: Kuramsal Arka Plan'daki 'AHEPA ve Yunan Diasporası'yla ilgili bilgiler bu oluşumun önemli bir örneği.

Bu kitapta bir mikro kosmos gibi görünen 'eski' bir köyün analizinden hareketle, makro ve geniş kapsamlı bir oluşuma doğru gelişen bir çizginin analizi yapıldı. Bir ulus-devletin azınlığı olan Çanakkale ili, Gökçeada ilçesi, Bademli köyü Rum 'vatandaşlarının', dünya üzerindeki konumları ele alındı. Bu grubun konumunun bizim için önemi ve ilginç olan tarafı 'insan'a yönelik yeni seçenekler ve 'insan'a yönelik politikalar açısından durumudur. Bir sonraki bölümde tartışılacak kıstaslara göre, genel anlamda 'diasporik' hale gelmiş olan bu grubun, nerede ve ne zaman bu tercihleri yaptığı üzerinde duruldu. Bu anlayışla bağlantılı olarak ulus-devlet, milliyetçilik ve etniklik kavramları ön plana çıktı.

Adalıları sadece yok olan bir azınlık grubu olarak görmek yerine, bu grubun farklı varoluş biçimleri araştırıldı. Bu süreç içinde siyasal ve toplumsal süreçlerin yanı sıra psikolojik süreçlerin de üzerinde duruldu. Bir ülke, ulus-devlet olma sürecini yaşarken homojenleştirilmiş ve genelleştirilmiş tavırlar alabilir. Bu tutumlar liderlerin varlığı ve kişilikleri ile de bağlantılıdır; bunlar bireysel düzeyde veya bir topluluk olarak azınlıkları etkileyebilir. Aynı süreç içinde azınlıkların aidiyet duyabilecekleri bir başka ülke –kendisi ulus-devlet olma sürecini yaşayan bir başka ülke– varsa oldukça girift siyasal resimler ve bunlara bağlı olarak bireysel tepkiler ortaya çıkabilir.

* * *

Kendi olanaklarımla Gökçeada'nın Bademli köyünde başlattığım çalışma, zaman içinde genişleyerek daha kapsamlı bir çerçeveye girdi. Çalışmalarım boyunca Prof. Dr. Esin Küntay'ın öneri ve desteklerini minnetle anıyorum. Prof. Dr. Deniz Kandiyoti sağladığı referanslarla niteliksel

analiz yöntemlerinin derinliklerine inmemi sağladı. Prof. Dr. Ayşe Öncü, Renee Hirschon'un Anadolu'dan Yunanistan'a giden mübaddillerle ilgili bir çalışmasının olduğunu söylemekle bana büyük bir kaynakçaya girme olanağını sundu. Profesör Dr. Ayhan Aktar, Garipçe köyü ile ilgili yaptığım başka bir çalışma nedeniyle, İngiltere, Public Record Office'de (Londra, İngiltere) bulunan belgelerden söz etti. Bu bilgi Londra'da bu kurumdaki Gökçeada ile ilgili belgelere ulaşmamı sağladı. Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olan Dr. Elif Yılmaz (MA, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi ve Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora) son okumalara ve sahanın mutfağında ki aşamalarda değerli zamanını harcadı; Yeditepe Üniversitesi'nden Nilgün Koşak Zongur (M.A. Sosyoloji, Mimar Sinan Üniversitesi) ve Bademli Köylü Vasiliki Kaçali (B.A. Geriatrik Psikoloji, Suffolk Üniversitesi, ABD) özellikle Yunanca görüşmelerde ve bu görüşmelerin kaydedilmesinde; hiçbir kurumdaki destek almamış olan bu araştırmaya, özellikle sahadaki çalışmalara özveriyle katıldılar, kendilerine şükran borçluyum. Bölümümüz araştırma görevlileri Ebru Aykut Türker ve Doğan Yaşat bazı bölümleri okudular, önerilerde bulundular.

Bu çalışmadaki bakış açımı genişletmeme ve derinleştirmeme, benzer ancak farklı örneklerle ulaşmama katkısı olan; Lozan Antlaşması'nın yetmiş beşinci yılı nedeni ile Oxford Üniversitesi, Wadham College'de, 17-20 Eylül 1998 tarihleri arasında düzenlenen uluslararası konferansa İngilizce tebliğ ile katılmamı destekleyen Dış İşleri Bakanlığı, Kültür Dairesi Başkanlığı'na ve Sayın Menter Şahinler'e; Oxford Üniversitesi, Mülteci Araştırmaları Merkezi'ne ve Renee Hirschon'a teşekkür ederim. Alexis Alexandris (Yunanistan, Kanada Büyükelçisi) ile Oxford Üniversitesi'nde aynı oturumda konuştuk. Konuşmamı dinledikten sonra tekrar görüşme olanağımız olmadı. Bana vermeyi düşündüğü belgeler olduğunu bu toplantıda, Londra'da söyledi. Ancak bugüne kadar haberleşmemiz sadece karşılıklı olarak birbirimize yolladığımız selamlardı.

Mihail Mavropoulos (Atina İmrozlular Derneği Başkanı), saygıdeğer bir dost ve bu konuda olabildiği kadar sağduyulu ve 'tarafsız' görüşlerinin içerdiği değerli katkılarla, benim bu çalışma alanımda kendimi hem kuramda hem de sahada sınamama yardımcı olacak farklı boyutları anlamama, araştırmama ve uygulamama destek oldu. Fahri Aral hazırlık aşamasında kitabın editörü olarak büyük destek sağladı, değerli katkılarda bulundu. Kitabın kısa belgesel filmini yapmayı planlayan Ethem Özgüven'in yalın, duru ve duyarlı yaklaşımı bana verilen en büyük desteklerden biriydi.

Eşim Ömer Erginsoy Adayı önce sevmeydi. Sonra insanlar onu sevdi. Yaşamlarını ona da anlattılar. Adalılar için skolastik akademik disiplin içinde araştırmacı kavramı anlamsızdı. Ben de durumu kabul ettim; Ne zaman Ömer'e bir anlatı yapılsa katıldım. Hatta bazen hiç müdahale etmedim. Onlar aralarında konuştular; ben görüntü ve ses kaydı yaptım, fotoğraf çektim ve çay demledim, kahve pişirdim. Zaman içinde Ömer de Adalıları sevdi; pek çok anlatıda onun payı büyük ve benim de ona bu konuda şükranım sonsuz.

Oğlum Mehmet Ali Dökümcü'nün basılandırma ve bölüm analamlarındaki önerilerinin bu kitabın ortaya çıkmasında payı büyüktür.

En büyük teşekkürü sabırla bu metni baştan sona okuyan edebiyatçı ve filmci dostum Sibel Bilgin Kooij'a ve adlarının saklı tutulmasını isteyen ve bazısı bugün hayatta olmayan anlatıcılarıma borçluyum. Onlar olmasaydı anladığım ve anlattığım olguları dolaylı olarak anlamaya çalışacaktım veya kitaplar, kara tahtalar içinde hapis olmuş biçimleri ile farklı bir biçimde ikinci el kaynaklardan okuyacaktım. Anlatıcılarımla onların ve bizim gündelik yaşantılarımızı paylaştık, beraber çiçek diktik, kahve içtik, bazen durduk ve güneşin batışını seyrettik. Adanın yıllardır gitmedikleri bölgelerine götürdüm onları. Bazen ben soru sormadığım halde, birdenbire ve büyük bir kararlılıkla konuşmalarımızı kendileri bir anlatıya dönüştürdüler.

Katılımcılarım kendilerine ulaşmama izin verdiler ve bir kesiminin yaşamış olduğu sıkıntılarına ve hatırlamak istemedikleri anılarına rağmen, uzun bir zaman dilimi içinde ve iki farklı ulus-devletin içinde varolmaya çalışan azınlıklar olarak, zaman zaman karşı karşıya geldiklerini düşündükleri bir toplumbilimciye, araştırması için yaptığı görüşmeleri sabırla sürdürerek, bazen eleştirerek, bazen kızarak, bazen cevap vermeyerek katıldılar ve deneyimlerini, söylemek istedikleri ve uygun buldukları ölçüde paylaşma olanağını verdiler. Bana bir dil ve Karnaval'ın anlamını anlatıları ve imgeleriyle öğrettiler: Çok yaşasınlar.

GÜLİZ BEŞE ERGİNSOY
Haziran 2006, İstanbul

GİRİŞ

Ada ve Gökçeada: Anlatıları ve İmgeleri

Fotoğraf: Güllü Beşe Enginsoy.

'Çevik Akhilleus yakalayınca öbür çocuklarını,
gider satardı ekin vermez denizin ötesinde,
Samos'ta, İmbros'ta, dumanlı Lemnos'ta'

Homeros¹

‘Adalılar’ araştırması T.C. Çanakkale ili, Gökçeada ilçesi, Bademli köyünde yaşayan ve yaş-ları 39-91 arasında değişen on beş kişi ile derinlemesine yerel sözlü tarih çalışması olarak 1989’da başladı. On beş yıllık süreç içinde adanın diğer köylerindeki, İstanbul’daki, Yunanistan’daki ve diasporadaki Türk Rumları da katılımcıların arasında yer aldı. Katılımcı grubu olarak seçilen Glikı (yeni adı Bademli) köyü nüfusundan hareket ederek diğer köyler, Adanın merkezi, İstanbul, Atina, ve dünyanın pek çok başka ülkesinde yaşayan katılımcılar bu kitabın anlatılarına girdiler. Glikı (Bademli) köyünün anlatıcılarının yönlendirdiği ve diğer anlatıcılara ulaşma olanağı aradığımız bir grup oluştu. Pek çok adı anılan anlatıcı bulunamadı, saatlerce Atina bilinmeyen numaralar memurları ile görüşmeler yapıldı. Yüzlerini görmediğim birçok anlatıcı telefon yolu ile, adadaki bildiklerinin ve tanıdıklarının bu araştırmaya katılımlarının verdiği güveneye dayanarak kısa, uzun, ayrıntılı veya duyarsız açıklamalarını ve bazen anlatılarını yaptılar. Toplam elli katılımcı/anlatıcı ile görüşüldü. Araştırma yeni anlatıcıların metinleriyle sürüyor. İleride bir başka kitap da belki bu anlatılardan oluşur.

Anlatılarda cinsiyetin önemli olmadığını düşündüm. Bu nedenle katılımcılar cins temelinde ayırt edilmedi. Sözlü/yerel tarih anlatılarında katılımcının adının ve soyadının ilk harflerinin, doğum, ölüm tarihlerinin verilmesi ilkedir. Katılımcı grubunun adsız ve kimliksiz kalma isteği doğrultusunda, böyle bir kodlama yapılmadı.

Kitabın bölümleri, 1. Ada ve Anakaralar: Tarihsel Arka Plan; 2. Ada ve Adalılar; 3. Adalılar; 4. Tarihsel Algılamaları ve Yerel Sözlü Tarih Yöntemi; 5. 1923-2006: 83 Yılda Dört Kuşak Adalı Vatandaş; 6. İmrozlular: Adada Yaşamak ve Diaspora’da Yaşam; 7. Karnaval: Adalılar ve

1 (1995), XXIV. Kitap, s. 349.

İnançları 7. Gökçeadalılar'dır. Bütün bölümlerdeki bilgileri ve anlatıları destekleyen görsel, top-
lumbilimsel, kültürel ve etnografik malzeme; belgeler, haritalar, çizimler ve fotoğraflar metin için-
de yer alıyor. Belgeler farklı kaynaklardan sağlandı ve bu nedenle hiçbirini herhangi bir katılımcı-
ya mal edilemez. Konunun duyarlılığı ve çözümlenmemiş pek çok alan olması nedeniyle bazı bel-
geler ve fotoğraflar Gülüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu olarak künyelendi.

2000 nüfus sayımı kesin sonuçlarına göre Çanakkale ili, Gökçeada ilçesinde toplam 8,875
(şehir 7,254 ve köy 1,621) kişi yaşıyor.² Gökçeada'da, ilçe merkezi ve dokuz köy var. Yaklaşık
200 bin kişilik bir hata payı ile DİE ve Gökçeada Belediyesi nüfus verileri benzer niteliktedir.³

2 DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı.

3 Ada ile ayrıntılı bilgi <http://www.gokceadahberi.com/gokceada/gokceada.htm> (site sloganı: 'Türkiye'de güneşin en son battığı yer')
sitesinde yer alıyor. *Nüfus*: 'Gökçeada, ilçe merkezi ve 9 köyden oluşmaktadır. Bu köyler: Kaleköy, Tepeköy, Uğurlu, Eski Bademli,
Yeni Bademli, Egelek, Zeytinliköy, Şirinköy ve Dereköy'dür. Son sayımlara göre (?) merkez nüfusu 7,100, köyler 1,500 olmak üzere
toplam 8,600 kişidir. Kaleköy, Tepeköy, Eski Bademli, Zeytinliköy ve Dereköy Rum köyleridir. Buralarda Türkler de yaşamakta ve
bir arada kardeşçe yaşamaktadırlar. Kültür ve dine mensup Türk ve Rum asıllı Türk vatandaşları kardeşlik içinde yaşamakta ve
ikisi de kültürlerini geliştirmektedir. ... Gökçeada Anadolu'nun birçok vilayetinden gelme insanımız yanında, Rum vatandaşlarımız
kardeşçe yaşamaktadır. Rum vatandaşlarımız tüm ibadetlerini rahatlıkla yapabilmekte, örf, adet ve geleneklerini yaşatmaktadır.
Oyle ki Anadolu'da kilise ve manastır sayısı en fazla olan yerdir. Bunlar rahat bir şekilde tamir ve onarım görebilmekte ve amacı dı-
şında kullanılmamaktadır. Gökçeada'da bu iki farklı toplum, aralarında kız ve oğlan alıp vermektedirler. Bayramlarını, sevinçlerini ve
kaderlerini birlikte yaşamaktadırlar. İki toplumun dini ve milli bayramlarını birleşince senenin büyük kısmı kutlamalara, festivallerle
ve panayurlarla geçer'. *Adadaki Toplumsal Kurumlar*: Merkez'de iki, Yeni Bademli ve Uğurlu'da birer İlköğretim Okulu vardır. Bu il-
kokullardan birinde öğretmen eksikliği nedeni ile dördüncü ve beşinci sınıflar beraber eğitim görmektedir. (Ocak 2003'te görüşülen bir
Yeni Adalın anılsını) Rum köylerindeki toplam beş ilkokul kapalıdır. Gökçeada çok programlı Lisesi, Atatürk Anadolu Öğretmen
Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi orta öğretim kurumlarıdır. 18 Mart Üniversitesi'ne (Çanakkale) bağlı Gökçeada Meslek Yüksek Oku-
lu da Bilgisayar Programcılığı, İşletme ve Turizm bölümleri ile eğitim vermektedir. İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi'nin Bir
Uygulama ve Araştırma bölümü ve TODAV su altı milli parkı bulunmaktadır. (Gökçeada ve çevresinde 353 tür mikrofauna, 4 tür deniz
çayırtı, 34 tür sünger, 17 tür kafadanbacaklı, 144 balık ve 80 tür kuşun varlığı saptanmıştır. Ertan (2001) s. 78; Aysel ve diğerleri
(2001) s. 125.) Gökçeada Halk Eğitim Müdürlüğü ve Halk Kütüphanesi vardır. Halk Eğitim Müdürlüğü'nde bilgisayar, dikisi-naksız,
kuaförlük ve İngilizce kursları bulunmaktadır. Adada 25 yataklı bir Devlet Hastanesi (Üroloji, Genel Cerrahi, Dahiliye, Diş, Laboratu-
var, Röntgen, Anestezi, Ameliyathane ve Acil Poliklinik ve bir adet ambulans) ve merkezde bir Sağlık Ocakı vardır. Sahil Sağlık De-
netleme Merkezi Baştahipliği bulunmaktadır. Bugün Gökçeada ekonomisi, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve turizme dayanmaktadır.
Tarımda, zeytinlik, bağcılık ve sebzeçilik vardır. Kırmızı biber (közlemelik ve salçalık), bostan, ayçiçeği, fasulye, domates, banyra, çi-
lek ve üzüm yetiştirilmektedir. Meyva ağacı olarak, zeytin, elma, kiraz, badem, ceviz, armut, yaban ahlatı, dut, karadut, şeftali, bar-
dak eriği, vişne, kayısı ve ayva bulunmaktadır. Adada Zeytinyağı fabrikası (devletin ve özel sektörün), şarap imalathanesi bulunmak-
tadır. *Hayvancılık*: Genelde küçükbaş hayvancılığa daylanmaktadır. Adaya özgü İmroz koyunu türü vardır ve çoğu sahipleri olmadı-
ğın yabancı olarak yaşamaktadır. Karadeniz'den göç etmiş olanlar büyükbaş hayvancılık yapmaktay ve Adanın üst ihtiyacını karşıla-
maktadırlar. Adada sütü işlemek için kumu ve özel sektörün mandıraları bulunmaktadır. Devekuşu yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Arı-
cılıktay; kekik, çam ve çiçek balı elde edilmektedir. Adada 156 adet kayıtlı pansiyon bulunmakta, yaz aylarında bu rakam 200'ü geç-
mektedir. Genelde yaz aylarında sayıları her yıl değişen pek çok otel ve restaurant faaliyete girmektedir. Kış aylarında av sezonunun
açılmasıyla, Adada bir hareketlilik olmaktadır. Konumu itibari ile zengin deniz ürünlerine sahip Adada taze balık vardır. Adada tüke-
tilmeyen balıklar ilçe dışında satılmaktadır. *Çevre*: 20,000 hektar kullanım alanı olan Gökçeada'da, 8,000 hektar ormanlık alan var-
dır. Bu alanın çoğunluğunu çam ormanları oluşturmaktadır. Ağaçlandırmaya çalışmaları sürdürülmektedir. Ada zeytin ağaçları bakımın-
dan zengindir. 600 yaşında çınar ve zeytin ağaçları da bulunmaktadır. Zeytin ağaçlarının cinsi, adaya özgü, az asidi ve yağlık zeytin-
dir. Adayı çevreleyen doksan beş kilometrelik sahil şeridi, ırılı ufaklı kumsallara sahiptir. Çoğu bakir durumda olan kumsallar, dün-
yanın en temiz sahilleri arasında yer almaktadır. Aydıncık, Gizli Liman, Yuvalı, Uğurlu, Pirgözü, Lazköy, Kuzuliman, Salalı Milli Parkı
kı'nun da içinde bulunduğu Yıldızköy, Maviköy, Yelkenkaya en önemli plajlardır. Güney sahilleri kum, kuzey sahilleri çakıldır. 30
km. uzunluğundaki adanın 27 km.lik bölümünde denize girilebilir. *Süngerçilik, bağcılık, zeytinçilik, arıcılık ve şarapçılık*: Ege'nin sün-
gerçilikte gözbebeği Gökçeada'da bir zamanlar 200 tunc sünger adını taşıdığı bir baskıktan ötürü uzun yıllar Ege Deni-
zi'nde süngerçilik yapılamamıştır. Gökçeada'da 25 çeşit sünger yaşamakta ve çevre adalara doğru yayılmaya başlamaktadır. Yakın ge-

GÖKÇEADA ANLATILARINDA GÖRÜNTÜLER

Kimliklerle ilgili kuramsal yaklaşımlarda günümüzde uluslarüstü bir toplumsal ve kültürel dünyanın ‘çok küçük alanları veya yarıkları’ üzerinde durulmakta; Bhabha’nın ‘üçüncü uzay’ ve Appadurai’nin ‘küresel etnik alan’ kavramsallaştırmaları gibi.⁴ ‘Adalılar’, bu küçük alanlarda, farklı bir zaman ve mekân anlayışı ile klasik ve pozitivist toplumbilimsel/kültürel okumaların ve yöntemlerin yanı sıra başka okuma ve anlama biçimlerinin kullanımla olanakları üzerinde duruyor. Saha araştırmasının verilerinden seçilmiş anlatılardan ve görüntülerden yararlanıldı. Araştırma Çanakale, Gökçeada ilçesinde Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne dört kuşak temelinde gerçekleştirildi.

Görsel malzemenin kullanılışındaki amaç fotoğrafın ve belgelerin toplumsal bilimlerde bir araştırma yöntemi olarak kapasitesini örneklemektir. Bu açıdan kitap genel çerçevesi bakımından gözlem hakkındadır; görsel malzeme (fotoğraf) kullanılması yolu ile yöntem açısından bir toplumsal bilimler vizyonunu başarmanın yollarını aramıştır.

Adalıların diaspora nedeniyle yer değiştirmeleri veya yersiz yurtsuzlaşması bağlamında aile, eğitim, dinsel inançlar, çalışma alanlarındaki durumları ele alındı.⁵ Araştırmamda sözlü tarih

lekte de eskisi gibi Gökçeada süngerciliğin tekrar başkenti olacak ve Ege Denizi’ne hayat verecektir. Adada çavuş ve kara üzüm yetiştir. Bu üzümler şarapçılık ve pekmecilikte değerlendirilir. Adada yüzyıllar boyu zeytinçilik yapılmaktadır. Yaklaşık 200 bin zeytin ağacı vardır. Yakın geçmişte Gemlik tipi sofralık zeytin üretimi yapılmaya başlanmıştır. Adada 600 yıllık zeytin ağaçları bulunmaktadır. Ada zeytinleri genelde yağlıktır. Adada günlük 40 ton sukma kapasitesi olan kontini zeytin yağ fabrikası ve sulu baskı fabrikaları bulunmaktadır. Zeytinler günlük sıklığı için asit derecesi düşük zeytinyağı elde edilmektedir. Prınası yacacak olarak değerlendirilmektedir. Saf zeytinyağından sabun yapılmaktadır. Bölge zeytinçilik için devlet tarafından desteklenmekte, teşvik kredileri verilmektedir. Adada ev yapımı şaraplar yapılmaktadır. Köylerde pek çok evin şaraphaneleri vardır. *Bitki örtüsü ve şifalı bitkiler:* Ada kekiği ve adaçayı dahil olmak üzere çeşitli şifalı bitki bulunmaktadır. Ballı baba, kuş otu, sırgan (sekiş çeşit), fındık otu, kekik (yedi çeşit) kuşburnu, biberiye, hindibağı, semizotu, papatya, radika, akdiken, deve dili, kuzu kulağı, deli sarımsak, melisa, mercan kök, yabani pazı, ebe gümeci, palamut, sancın otu, hardal otu, gelincik otu, şevketi bostan, turp otu, delibostan, gelincik çiçeği, kuşkonmaz ve kozalak zengin bitki çeşitleri arasında yer almaktadır. *Ev yapımı diğer ürünler:* Salça, pekmek, köy peyniri, turşu, çam balı, mevsim meyvaları (yaygın olarak, dut, incir, ayva, kayısı, üzüm, kavun, karpuz). *Madenler:* 50-60 sene evvel işletilmeye çalışılmış olan iki demir cevheri (pirit) yatakları ve granit Adanın ortasında dağlık bölgede bulunur. Ayrıca çeşitli yerlerde kalitesi düşük linyit yatakları vardır. Adanın Nerimata mevkiinde ve Kuzulimanı’ndaki linyit yataklarını 1874 yılında bir Alman firması işletmiştir. İki tane galerisi görülebilir. Adada demir madeni ve granit bulunmaktadır. *İletişim:* Turkcell Adanın birçok yerinde, Telsim ise Merkez ve Kaleköy’de hizmet vermektedir. Diğer GSM operatörlerinin baz istasyonları yoktur. Adanın her yerinde telefon vardır. Adada iki adet İnternet kafe bulunmaktadır. ATM makinaları olan iki banka vardır. Bankaların post (kredi kartı) makinaları otellerde ve alış-veriş merkezlerinin çoğunda kullanılmaktadır. *Turizm:* Gökçeada’da pansiyonlar, moteller, oteller ve apart otelleri bulunmaktadır. Pansiyonculuk daha çok Gökçeada Merkez, Yeni Bademli ve Uğurlu Köyü’nde yaygındır. Şahinkaya, Eşelek ve Şirinköy’de başlamıştır. Motel ve Oteller Merkez, Zeytinliköy ve Kaleköy’de yoğunlaşmıştır. Yıldızlı otel yoktur ama özel belgeli oteller bulunmaktadır. *Kültürel etkinlikler ve spor:* Gökçeada’da yazın film festivali düzenlenmektedir. Genellikle yaz aylarında, konserler, basketbol, voleybol, plaj voleybolu, tavla turnuvaları, uçurtma şenlikleri, 1 Temmuz Kabotaj Bayramı’nda su sporları müsabakaları, toplu sünnet şenlikleri, tiyatro gösterileri, güzel sanatlar sergileri olmaktadır. Yaz aylarında su kayışı ve sörf için malzeme kiralanabilmektedir. *Tarih:* Gökçeada farklı kültür ve dinlerin bulunduğu, mitolojide ve destanlarda adı geçen, eski uygarlıkların bulunduğu bir adadır. Kabatepe (Eceabat, Çanakale) limanından bir saat kırbeş dakika süren bir feribotta Kuzulimanı’na ulaşılır. İlk görünür corak topraklardır. Gökçeada’nın eski adı İmroz’dur ve “çorak topraklarda bereket tanrısı” anlamına gelmektedir. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü izniyle Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü tarafından beş yıldır kazı çalışmaları yapılmaktadır. Bulunan höyük 5000 yıllıktır. Höyükte Merkezden Kaleköy’e giden ayağından, 5. Komando alayı tank çıkışı kapısının karşısındaki toprak yoldan gidilmektedir.

4 Bhabha (1994); Appadurai (1994); *çevresiz PDF Kitap Arşivi - <https://fanfey.org>*
5 Erginsoy (2002; 2001a, 2001b; 2001c; 2000a; 2000b; 1999; 1998a; 1998b; 1998c; 1997a; 1997b); Erginsoy ve diğerleri (2000a, 2000b).

anlatıları veya derinlemesine görüşmelerle toplanan veriler burada fotoğrafla temsil edildi. Bu verilerden hareketle göç, kimlik, yersiz yurtsuzlaşmayla ilgili genellemeler yapılmadı. Belli bir yörenin özgün dokusu içinden çıkmış farklı grupların insanların yaşam döngüleri içindeki bazı deneyimleri sunuldu. Kullanılan fotoğraflar ve anlatılar birbirinden bağımsızdır; görülen fotoğraf, anlatı sahibine ait değildir.

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL OLGULARI ANLAMLANDIRMAK: FOTOĞRAF VE SÖZLÜ TARİHİN BİRLİKTE KULLANILMASI

Görsel ve işitsel algılamalar büyük ölçüde bireyin çevresine gösterdiği tepkilere göre biçimlenir ve etkilenir. Toplumsal ve kültürel olanın tanınması da bireyin tepki gösterme ve anlama yeteneklerine göre belirlenir. Kamera, gözlem ve belgeleme için kullanılan bir optik sistemdir. Bir gözlem aracı ve bir araştırma metodu olarak kamera toplumbilim, antropoloji ve etnografyada verileri toplarken farklı düzeylerde kullanılabilir. Görüntünün ilk kullanımı sahada araştırmacının konumunu ve yönelimlerini belirlemesiyle başlar, daha yapılaşmış ve odaklanmış imgelere kadar çeşitli aşamalarda yararlanır. Görüntünün sesli, hareketli, sabit olması veya mekanik/elektronik biçimlerde kaydedilmesi, imgelerin anlatılarının içeriği açısından önemli değildir.

SÖZLÜ TARİH ANLATILARININ TANIKLIKLARI

Kitabın konusu olan araştırmada fotoğraf çekmek için izin istediğim zaman katılımcılarımın hiçbirisi karşı çıkmadı. Okuyucuyu, kameranın 'kimliksiz' bakışını sağlayan görüntülerle, bu yazıyı okumaya davet ediyorum.

Kameranin gözü görsel bilgi toplarken önemli bir araçtır. Kameranin odağı araştırmacının daha fazla görmesine yardım edebilir; ancak kullananın odaklandığı noktaları gösterir. Bu nedenle 'görüntü' abartılmamalıdır. Kameranin, bir kültürü, onların davranışlarını; bir grubu ve onların anlatılarını elektronik veya mekanik olarak belgelemesinden yararlanabilmek için sahanın sistematik ve keskin olarak tanınması gereklidir. Bir araştırma aracı olarak görüntü, ilişkili olduğu yöntemlerle birlikte, ustaca ve doğru kullanıldığında araştırmacının algılama alanını ve kapasitesini genişletir. Dolayısıyla bir saha araştırmacısının görsel olarak tarafsız terimlerle görmeyi öğrenmesi önemlidir. Çünkü toplumsal bilimcilerin geleneksel ve klasik eğitimi genelde görsel değil, edebi ve yazınsaldır.

Yazabilecek duruma ve konuma gelen çoğu toplumbilimci kentte yaşar. Kentte olmasa bile sunumunu, akademik çevrelere üniversitelerin veya benzer kurumların konuşlandığı merkezlerde yapar. Genelde akademisyenler kentte yaşar, orada çalışır, sahası kırsal alan olsa bile belli zamanlarda bu sahadadır. Kent dışında varolan kırsal alanlarda yapay olarak yaratılmış kampüs ortamlarındaki araştırmacılar da aynı konumdadır. Bu ortamlarda veya kentte yaşamak, bu yaşantılara özgü farklı boyutlar getirir, bu anlamda kentte ve kampüste olmak gözü kısıtlar. Zamanla kişi pragmatik olarak öğreniş-görmek için kısıtlıdır, öğreniş-görmeye bağlıdır.

Kameranin kullanılması ile fazla soyutlama ve eleme yapmadan görebilir ve belgeleyebilir.

Bayan Magda mutfakta kızartma yapıyor (Fotoğraf: Güliz Beşe Erginsoy).

riz. Görüntülemek istediğimiz birim ne kadar seçilmiş olursa olsun, kamera araştırmacı için özelleşmiş konuyu belgeler. Kadraj ve merceğin çapı içindeki, araştırmacının gördüğü veya görmediği diğer ilgili/ilgisiz elemanlar/temalar da tek bir enstantanede belgelenir. Bu kapasitesi kamerayı gözlemci için değerli bir araç haline getirir.

Kamera ve ses kaydı sözlü tarih görüşmelerinde veya diğer görüşme ve anket uygulamalarında, araştırmacının duymadığı, görmediği, ayırdına varmadığı veya algılamayı seçmediği ayrıntıları kaydeder. Bu ayrıntılar görüşmeler çözümlenirken ve değerlendirilirken saha araştırmasını adeta koruyan, yansız ve tarafsız olmasına yardım eden ve sahaya bir anlamda tanıklık eden belgelerdir. Mizansen yapılmadığı, görüntüye araştırmacı müdahale etmediği sürece, sahadan derlenmiş imgeler, elimizde bulunabilecek en tarafsız belgelerdir. Bu imgeler anlatılarla birleştiği zaman ortaya yepyeni bir dinamik çıkıyor.

Sözlü Tarih yönteminde belgelerin derlenmesi ve kitaplaştırmaya dönüştürme, başlıca çalışması değildir. Sözlü tarihin içinde görüşmecinin paylaşmak ve sansür etmekle ilgili kararları vardır. Anlatılan-

Terkedilmiş köy evinin fırını (Fotoğraf: Güliz Beşe Erginsoy).

lar mutlaka hatırlananlar olmayabilir. Anılarımızı geçmiş ve gelecek yaşamlarımızı anlamlandır-
mak üzere yaratırız. Aynı zamanda anılarımızı yaşamımızla ilgili olarak kendimizi rahat hisset-
memize yardım edecek biçimde düzenleriz. Geçmişimizle, bugünümüzle ve geleceğimizle ilgili din-
ginlik, barışıklık, bir düzen ve sıralama ararız. Ancak bu barışıklık ve dinginlik hiçbir zaman tam
olmaz, her zaman gerilimler ve çelişkiler vardır. İmgeler belki de bu kritik noktaları aydınlatıcı
nitelikleriyle ve kendi tanıklıklarıyla bireysel anlatıların açıklanmasına yardım ederler. Kitapta
yer alan çoğu anlatıda bir travma var; oturulan evin yanması (yakılması) gibi.⁶ Bu iki fotoğraf
anlatılarla yüklü; Bayan Magda kocası ve kendi için patlıcan kızartıyor; diğer fotoğrafta görülen
fırında yemek pişirecek insan yok, fırın yıllardır hiç kullanılmamış. İki ev de aynı köyde.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Adalılar yaşamlarının akışını biçimlendiren kararları kendileri verdiler. Gökçeadalılar ise göçmen değil; onlar Türkleştirme siyaseti sonucunda kendi ülkelerinde yer değiştiren ve yersiz yurtsuzlaşan bir grup. Adalı olup diaspora deneyimi yaşayanlar ise üçüncü grubu oluşturuyor. Yer değiştirme kararları üç grubun kadın ve erkekleri tarafından farklı değerler ve etkiler altında alındı. Ama hepsi doğdukları yeri terk edip, başka kentlerde ve ülkelerde yaşamlarını sürdürdüler. Bu açıdan hepsinin ortak bir anlatısı olduğu düşünülebilir. Bu ortak anlatıların altında köken, din, cinsiyet gibi etkenler farklı kimliklerin, değişik platformlarda (küçük alanlarda) oluşmasına işaret etmektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak anlatıcılar bugün ergenlik sınırını aşmış onsekiz yaş üstündeki, içinde yetişkin ve yaşlıların bulunduğu bir gruba oluşturuyorlar. Bu insanlar hayatlarına geriye doğru baktıkları ve hatırladıkları zaman, onu yeniden yorumladıkları; belki onaltı on yedi yaşında aldıkları bir kararı haklı çıkardıkları zaman, aslında geçmişini yeniden düzenliyorlar. Özellikle göçlerini, yer değiştirmelerini ve yeni hayatlarını anlatırken kendilerini rahat hissettirecek ve anlamlı olacak bir anlatı düzeni kuruyorlar. Bu durum özellikle yaşlılarda 'Ah o eski günler' deyişiyle, geçmişteki anıların anlatımında etkili oluyor. Dördüncü kuşak anlatıcıların dil ve gramer bilgileri henüz anlatı yapmaya yeterli değil.

İMROZ'DAN GÖKÇEADA'YA DEĞİŞEN ANLATILAR

Kimlik Yunanlı mı, Türk mü?

- *Neden bu takma adı koydular size?*
- O babamızdan idi. Nasıl herkese koyuyorlar. Angelopoulou diyelim. Kâğıtlarda Angelopoulou, fakat sonra demediler mi soyadları değiştirelim?
- *Evet.*
- *Ve sonra, ben o zaman Zeytinliköy'de idim. Öğretmen ve annemizi çağırdılar. Kolidos çağırdı ve dediler ki:*
- *'Bizim bir emrimiz var soyadlarını değiştirmek için'.*
- *Kostoğlu akraba idi, en yakın idi. Kovada dedi yazabilir miyiz? Onu daha iyi tanıyorlar, biliyorlar öyle, onun için. E ... sen Kavada yaz istersen. Bir şey olmaz. (...) Bütün diplomalarım hep öyle yazılı ... E, sen şimdi Kavada yaz.*

Resmi Yunan retoriğine göre Gökçeada (İmroz) çok uzun zamandan beri Helenizmin beşiği olarak görülmektedir. Devlet politikaları ve bürokrasileri ise İmrozluları gerçek Yunanlı olarak görmekte zorluk çekiyor. Eğer saf bir Yunan ulusallığı olduğu kabul edilirse, İmrozluların bunun kıyısında yer aldıkları söylenebilir. Bunun nedeni düşman olan 'öteki' ulus-devletle Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne yüzyıllardır sürmüş olan birliktelikleri ve yakınlıklarıdır. İmrozluların üç önemli konuda: vatandaşlık, taşınmazlar ve dilleri ile ilgili özgün durumları, Yunanistan'a tam olarak katılmalarını baltalar. Yunanistan'da yaşayan İmrozluların, bu üç konu etrafında resmi olarak açıklanmayan bir durumları vardır. <https://www.rantey.org>

Vatandaşlık statüsü açısından bakıldığı zaman pek çok İmrozlu, adada sürekli yaşamasa

bile bugün hâlâ Türk vatandaşdır. Buna karşılık Yunanistan hükümeti özellikle 1980'lere kadar İmrozlulara vatandaşlık vermek konusunda pek gönüllü davranmamıştır.

İmrozluların taşınmazları ve evleri doğal olarak doğdukları yer olan İmroz'dadır.

Taşınmazlar

- *Burada doğdunuz, Glikî'de?*

- Evet Glikî'de doğdum. Burada evlendim.

- *Sonra evlenip Merkez'e gittiniz?*

- Evet, evlendim ve Merkez'e gittim. Sen bizim evi hatırlıyor musun?

- *Hayır, hatırlamıyorum.*

- A... hatırlamıyorsun. Sonra istimlak ettiler. Lada'nın karşısında. Belediye'nin karşısında idi.

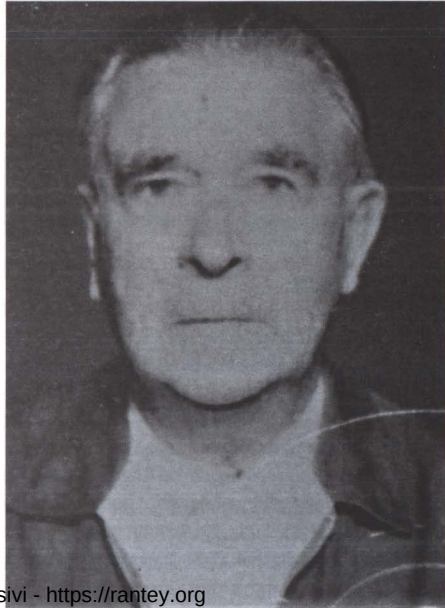
Sonra istimlak ettiler ve sonra gittim...

- *O ev senin miydi Merkez'de?*

- (Kocasının adı) idi. Evet, ve oraya gittik, oturduk ve istimlak ettikleri zaman 1962'de, 1962'de miydi ya da 63'te İstanbul'a gittik.

- *A... sonra İstanbul'a gittiniz.*

- İstanbul'a evet. Yazları da gelip burada oturuyorduk. Babamızın evinde (*sto patrika mas*).

**Tepeköy'de
yaşanan
bir köy evi
(Fotoğraf: Güllüz
Beşe Erginsoy).**

**Bademli'de terk edilmiş
bir köy evi
(Fotoğraf:
Güllüz Beşe Erginsoy).**

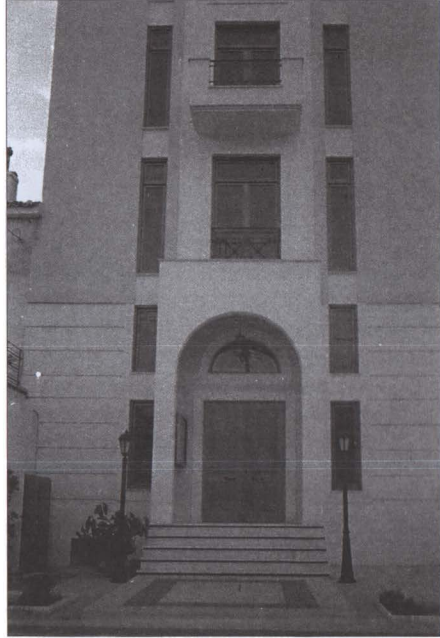
İstanbul'da baldaklı vatandaş (Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci kuşağı olan İmrozlular iyi Türkçe konuşup yazmaktadır.

Azınlık Olmak ve Sınırdan Yaşamak

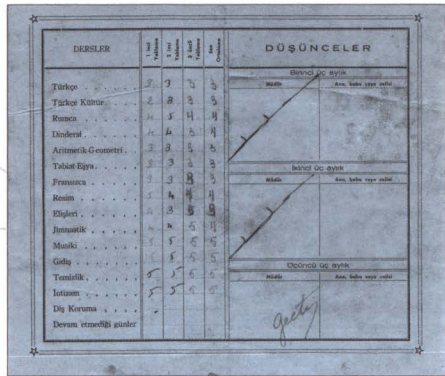
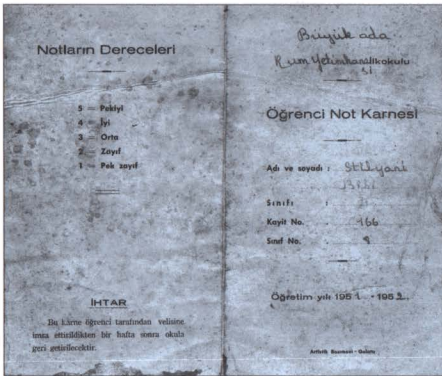
- Babam 1929'da ölmüştü.
- *Anneniz?*
- Annem 51'de, 1951'de öldü. Burada öldüler, ikisi de Çiğli'de öldü.
- *Ne işle uğraşıyordu babanız?*
- Babam çok işler yapıyordu, ama tüccar diyelim. Öğretmendi, sonra ... ilk başta öğretmenlik yaptı.
- *Nerde?*
- Burda, Çiğli'de, sonra tüccarlık yaptı. *Emboros* = tüccar. Muhtarlık da yaptı, öyle şeyler yaptı.
- *Ne kadar süre için muhtarlık yaptı? Kaç sene hatırlıyor musun?*
- Çok sene yaptı. Yunanların zamanında da, Türklerin zamanında da yaptı.
- (Muhakkıf zamanında bakkal azsa simonides'den) *Oy veçeriler bana, babam öldüğü için. Tımis eneken* = onu anmak için beni de koydular, aza dedikimiz. Bir kadın da ... emir gelmiş o za-

**Atina'daki İmrozlular Derneği
(Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).**

**Atina'da Dernek Başkanı ve Adalı Çalışanlar
(Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).**

İstanbul, Büyükdada Rum Yetimhanesi'nde yetişmiş bir Adalının karnesi (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

man ve Belediye'de de Georgia Kefala'yı koydular. Bütün köylere birer kadın. Ve bana da oy verdiler.

- Hangi tarihlerde idi hatırlıyor musun? Kadınları da koydukları zaman?
- Hangi tarihi, bekle söyleyeyim, tam olarak hatırlamıyorum ama ... 30, 1932'de ya 1931'de idi.

Ulus Devletin 'Zamansız' Duruşuna Karşı Gelmek

- Ben Orta Okulu Merkez’de bitirdim. *Kendriki Sholi* deniyordu o zaman. İlkokulu burada bitirdim. Burda yaptık dört sene ve sonra ...

- Senin öğretmenin kim idi?

- Ahileas Yideon ve getirdiler o zaman, 4 sınıf = *tetraxia* ve benim şansım vardı, bir öğretmen daha geldi ve iki sınıf daha eklediler ve altı oldu.

Böylece altı sene gittim bu okula ve sonra Merkez'e indim.

- Burda iken Türkçe var mıydı?

- A... hayır yoktu, ben Yunan zamanında bitirdim.

Ben Temmuz'da aldım diplomayı ve 23 Ekim'de Türkler geldiler.

- *Evet.*

- Ben Yunan zamanında bitirdim ve Venizelo için şarkılar söylüyorduk. 10 sene burda. Free yorduk, İngilizlerle, Yunanlılarla, o zaman savaşta. Çok güzeldi, çok insanlar vardı. Ğliki do-
du.

- Hayır, burda okulu bitirdikten sonra.

- Orta okula gittim ve onu da bitirdim.

- Ve diplomansı da oradan aldın.

- Ve benim bildiğimde öğrendimlik başladı.

- Türkler de geldi.

- Evet.
- *Hangi tarihte oldu bu? Okulu bitirdiğinde?*
- 1923'te. 23'te başladım, sonra durdum, sonra yine başladım.
- *Sonra burada Türk öğretmen de vardı? Sen burada iken kim vardı?*
- Ben burda iken ilk başta Türk öğretmen Baki adında biri vardı ve hiç Rumca bilmiyordu.
- *Nerde oturuyordun o? O Merkez'de oturuyordu?*
- Herkes Giritliydi, Giritli. Yalnız geldiğinde - sonra ailesini de getirdi buraya. *Kinotiko - si-nodiko* dediğimiz yerde kalıyordu. Orda bir tane yatak koydular onun için. Ben aşağıdaki kahve-de onunla birlikte idim. Öğretmenlik yapıyordum ve burda Ahilefs öğretmen vardı. Üç sınıf vardı, ben de ordaydım.
- *Senin kaç tane sınıfın vardı?*
- Benim birinci ve ikinci sınıf, iki tane *prokatarkitiki* diyorduk yani. Ve üç, dört sınıf o yapı-yordu. üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı o öğretmen burda. Ama ondan sonra okulu yaptılar. Çünkü okul çökmüştü, bozulmuştu ve kahvelerde öğretmenlik yapıyorduk.
- *O zaman okula giderken ev işlerini kim yapıyordu?*
- Annem.

Bu grubun konumunun bizim için önemi ve ilginç olan tarafı 'insan'a yönelik yeni seçe-nkler ve 'insan'a yönelik politikalar açısından durumudur. Genel anlamda 'diasporik' hale gel-miş olan bu grubun, nerede, ve ne zaman bu tercihleri yaptığı üzerinde duruldu. Bu anlayışla bağ-lantılı olarak ulus-devlet, milliyetçilik ve etniklik kavramları ön plana çıktı.

Çalışma ve iş yaşamı açısından bakıldığı zaman kadınlar ve erkeklerde farklı durumlar gözlemlenmiştir. İmroz erkekleri uzun süreli işlerde çalışmak üzere köylerinden ayrı kalırken, İm-rozlu kadınlar enformel sektörde ve çoğunlukla evlerde hizmetli olarak çalışıyorlar.

Hristiyan Ortodoks dininin mensubu olan İmrozlu kadınlar ise belki de adalı olmaları ne-deniyile dinsel inançlar, pratikler ve batıl alanlarında, ele alınan dört kuşak boyunca nüfusun azal-ması ve cemaatin eksilmesi sonucunda ortaya çıkan etkilerin dışında, çok büyük bir dönüşüm ve değişim yaşamamışlardır. Gayatri Spivak'ın söylediği gibi araştırma alanımızı sorduğumuz soru ile üretiriz. Dolayısıyla bu alanı sorgulamamızı, bazı durumlarda sadece malzemeler bütününe ve yoğunluğunun belirlemesi -örneğin sözlü tarih anlatıları veya derinlemesine görüşmelerle toplanan veriler- yeterli bulunmayabilir.⁷ Fotoğrafi, videoyu, sesi bu verilere ekleyebiliriz. Bunu yaparken mantıksal-pozitivist algılar dünyasından, daha çağdaş bir temsil ve durumsal bilgiye doğru değiş-meyi biz de etkilemiş oluyoruz. Görsel kültür olarak anılan nispeten yeni ortaya çıkmış çalışma alanı, süregelen bazı ikilemli tartışmaların çerçeve dışına çıkarılması olanağını sağlıyor: varlık ve yokluk; görünmezlik ve kalıp yargılar; arzular ve istekler; somutlaştırmak ve nesnelleştirmek.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ada ve Anakaralar: Tarihsel Arka Plan

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Bir zamanlar 740 üyesi ve dört ayrı mahallesi olan bir köy ve o köyden sadece Türkiye ve Yunanistan topraklarına değil, dünyanın dört bir tarafına yayılmış olan Bademli (eski adı *Glikı*) köylülerini ele alırken, kaçınılmaz olarak bir köyün sınırlarının çok ötesinde, geniş bir platforma çıkılması gerekti. Bu platformu taşıyan başlıca ayaklar bu çalışmanın alt bölümleri olarak sıralandı. Azınlıklar, azınlıkları çalışırken insan hakları ve bu konuda çalışan kuruluşlar hemen ilk aşamada ele alınması gereken kurumlardı. Türk ve Yunan ulusları ve her iki ülkenin izlediği iç ve dış politikalar, siyasal arena dışında da farklı bakış açıları ile incelenmektedir. Bu bakış açısının ne olduğunun belirlenmesi konunun sınırları ve ileriye dönük açılımları bakımından son derece önemlidir.

Birbiri ile zorunlu ve zorunlu olmayan koşullarda nüfus alışverişinde bulunmuş ve belki de hâlâ bulunmakta olan iki ülkenin dış politikalarında egemen olan psikolojik ve siyasal etkenlerin çok genel hatları ile ele alınması gereklidir. Bakış açıları saptanmamış iki ulusun kendi azınlıkları ile ilgili uyguladıkları politikaların anlatılması ile yetinmek, durumu betimlemekten öteye gide-meyecekti. Yunanistan'ın yakın geçmişteki kısa bir tarihinin ve belli bir etnik kültürel grup içinde hakim olan farklı bir dinin –Hristiyan Ortodoks dininin– başlıca mekanizmalarının ve toplumsal bütünleşmeye olan katkılarının ana hatları ile ele alınması önemli bir dinamığe işaret ediyor. Mübadele sonucu, toplumsal etkenlerin yanı sıra, psikolojik yorumlar ve bireysel paranoyalar sonucu vatanlarını terk eden insanların, en önemli dayanaklarından biri Hristiyanlığın üç büyük kolundan biri olan Ortodokslukta, ilginç bir statüde görülüyor. Burada kilise ve din aracılığıyla oluşturulmuş bir örgütlenme potansiyeli var. Bu potansiyel, bilgi üretmek ve üretilen bilgiyi yaymak için farklı ve paralel örgütlenmelerin aracı olabiliyor. Bunun başlıca örneği, bu çalışmayı ilgilendiren yönleri ile lobi etkinlikleridir. Toplumsal dinamiklere paralel olarak kimlik,

azınlık, diaspora gibi kavramlar ve bu kavramların içinde taşıdığı bireysel ve psikolojik dinamikler çalışmada bireylerin varoluşları ve yaşamları ile ilgili olarak kurdukları yaklaşımları ve bir anlamda yaşamsal yöntemleri anlamak açısından kritik önemi var.

İNSAN HAKLARI GÖZLEME RAPORU

Bu kısımda, Yunanistan Avrupa Birliği üyesi olmadan önce hazırlanmış olan; İnsan Hakları Gözleme Örgütü'nün 1998 Dünya Raporunda, Türkiye ve Yunanistan'la ilgili ele aldığı ana konular üzerinde duruldu. O dönemde Yunanistan hükümeti tek bir azınlık tanımaktaydı; 1923 Lozan Antlaşması ile korunma altında olan müslüman azınlıklar. Bugün Müslüman azınlığın büyük bir çoğunluğu –Türk, Pomak, Roman veya diğer– kökenlerine bakmaksızın kendilerini Türk olarak kimliklendirmelerine rağmen, hükümet resmi olarak bir Türk azınlığının varlığını tanımayı reddediyordu. Aynı zamanda Slavca konuşan Makedonyalılar da resmi olarak tanınmamaktaydı. 1997'de Yunan hükümeti Türk azınlığa karşı ikili bir siyaset izlemişti. Kurumların resmi unvanlarında 'Türk' kelimesinin kullanılmasını yasaklamak gibi hareketlerle, bir taraftan bu grubun kimliklerini yok saymaya devam ederken; öte yandan etnik Türk bölgelerinde yatırımları artırmaktaydı. Ayrıca üniversitelere başvuran Türk öğrenciler için hükümet olumlu eylem politikasını sürdürmüştü. Belediyelerde çok az sayıda Türk çalışmakta, üst düzeyde hiç Türk bulunmamaktaydı. Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmış olmasına rağmen, Türkçe eğitim veren ortaokullar bugün de sayıca çok azdır ve koşulları kötü durumdadır. Mahkemelerde davalar için çevirmen sayısı yetersizdir. Camilerin onarımı sorun yaratmaktadır. Simitis yönetiminin, Vatandaşlık Kanunu'nun etnik olmayan Yunanlıları vatandaşlıktan mahrum etmek için belirsiz bir biçimde uygulanan 19. maddesini (1955 yılı, 3370 sayılı Kanun) düzeltmeyi taahhüt etmesine rağmen, 1981-1996 arasında 7,000 etnik olmayan Yunan vatandaşı vatandaşlık haklarını kaybetti. 19. maddenin amacı, vatandaşlıktan mahrum edilenleri belki de Türkiye'ye göç etmeye zorlamaktı, ancak bu gruptan bazıları kaldı. Bazı tahminlere göre daha önce Yunan vatandaşı olan yaklaşık 1,000 kişilik bir nüfus halen ülkesiz insanlar olarak Yunanistan'da yaşamaktadır. Bu kesim sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerden yararlanamadığı gibi, 1975'te Yunanistan tarafından da onaylanan, 1954 Birleşmiş Milletler 'Devleti Olmayan İnsanların Statüsü' ile ilgili konvansiyonda tanınan haklardan da mahrum bırakılıyorlardı.

1990'da çıkan bir yasa ile devlete müftü atama hakkının verilmesi üzerinde durulması gereken başka bir alandı. 1990'a kadar, müftülerin seçilmesini gerektiren 1920 yasası ile çelişmesine rağmen, cemaat liderlerinin görüşleri alınarak atanırlardı. Halen Ksanti ve Gümölcine'de biri seçilmiş, diğeri atanmış iki müftü bulunmaktaydı. Seçilmiş olan müftü 'müftü' unvanını kullandığı için, 'yetkiyi kötüye kullanma' gerekçesi ile yargılanmaktaydı.

Atina'da Ano Liosia bölgesinde, 1997 Nisanında burada yaşayan Çingeneler belediye görevlileri tarafından zorla evlerinden çıkarılarak, etrafı tel örgülerle çevrili ve silahlı bir gözcü tarafından korunan yeni bir yerleşim yerine yerleştirilmişlerdi. Bu süreçte çok insanın kişisel eşyası kaybolmuş veya yok olmuştu.

Yunanistan Anayasası, diğer dinleri dezavantajlı bir statüye indirgeyerek, Doğu Ortodoks kilisesine resmi din statüsünü tanımaktaydı. 1996 Eylülünde Avrupa Mahkemesi, Yunan yürütmesini 'Ortodoks kilisesi dışında inananların hareketlerini kısıtlamaya yönelik olarak kullanılan açık bir eğilim olması' nedeniyle eleştirmişti. Anayasa aynı zamanda başkalarını kendi dinine döndürmeyi yasaklamaktaydı, ancak bu terimi tanımlamamaktaydı.

2006 yılına kadar yukarıda anılan konularda Yunanistan'ın ne gibi değişiklikler ve reformlar yaptığı üzerinde burada durulmayacak. Bizi ilgilendiren yakın geçmişte varolan tarafsız sapmalar; elbette yalnız Yunanistan'ın değil her ulus devletin 'Avrupa Birliği' gibi örgütlerin dayatması olmadan, sınırları içinde yaşayan insanların en iyi koşullarda olmasını sağlamak sorumluluklarının başında gelir.

DIŞ İLİŞKİLER AÇISINDAN TÜRKİYE VE YUNANİSTAN

Lozan Antlaşması ile birlikte mübadele, Kıbrıs ve Ege sorunu iki ülke arasında dış politika konularını oluşturan başlıca alanlardır. Ayman, Türk Yunan çatışmasının çözümünü zorlaştıran faktörleri birbiriyle yakın ilişki içinde değerlendirilmesi gereken üç ana başlıkta toplamış:¹ 'Uluslararası sistemin yapısı' (uluslararası koşulların ya da bu koşullara yön veren aktörlerin neden yana olduğu); 'iç siyasal koşullar' ve 'karşıtlık ilişkisinin niteliği' (tarafalar arasında gücün nasıl dağıtıldığı ve algılandığı), çatışmanın birden fazla ve oldukça karmaşık sorunlar içerip içermediği, şiddet içeren bir tarih ve üst düzeyde bir duygusallıkla yüklü olup olmadığı ve tarafların 'karşılıklı müzakere ile ulaşacakları çözümden çok daha iyisini kendi başlarına elde edeceklerini düşünüp düşünmedikleri'² gibi boyutları kapsar.³

Ayman'ın görüşlerini izleyerek devam edilirse, karşıtlık ilişkisinin niteliğini belirleyen önemli kıstaslardan biri taraflar arasındaki güç ilişkisidir. Güç ilişkisi fiziksel gücün ötesinde tarafların birbirinin gücü ile ilgili düşünceleri ve algılamaları, çatışmaya başka bir boyut getirir. Çatışmanın psikolojik sürecini ve tarafların birbirlerine yönelik stratejik davranışlarını etkiler. Ayman bu noktada devreye 'büyük ülke', 'küçük ülke' ilişkisi kavramsallaştırmasını getirir; söz konusu olan güç ilişkisinin geometrisidir. Simetrik veya asimetrik güç ilişkileri farklı mekanizmaların devreye girmesine neden olur. Birbirine yakın güçteki tarafların stratejik davranışlarının gerisindeki etkenleri inceleyen araştırmalardaki temel varsayım tarafların birinde gözlemlenen toplumsal-psikolojik sürecin benzerinin karşı tarafta da yaşandığıdır. 'Ayna imajı' olarak kavramsallaştırılan bu olgu ABD ile SB (Sovyetler Birliği) ilişkilerinde ele alınmıştır.⁴ Güçlerin simetrik olması belki bazı durumlarda işi kolaylaştırır. Gücün asimetrik olması pazarlıklarda ve strateji testlerinde daha karmaşık ilişkiler ortaya çıkarır. Bu asimetri taraf ülkelerden birinde veya her ikisinde farklı etnik grupların ve azınlıkların varlığı halinde giriftleşir. Ayman'a göre güç asimetrisi

1 Ayman (1999) s. 292.

2 BATNA: Best alternative to a negotiated agreement. Fisher ve Urry (1981).

3 Burgess (23 Ağustos 1993) Confronting Intractable Conflicts in Constructive Ways.

4 White (1965) s. 238-271 ve 255-256.

gerçekten varolabilir veya varmış gibi hissedilebilir. Her iki durumda da tarafların karşılıklı 'imajları', 'tehdit algılamaları' ve bunlara bağlı olarak 'müzakereye yönelik tutumları' değişir. İmajların, tehditlerin ve müzakerelerin ortak bir çerçeve içinde ele alınması, toplumların yabancı uluslar hakkındaki imajlarının 'bilişsel', 'duygusal' ve 'davranışsal' olarak birbiri ile yakından ilişkili üç ana alan altında incelenebilir. Bilişsel olan diğer ulusun ya da ulusların algılanan özellikleridir. Duygusal olan alan, bir ulustan veya belli uluslardan hoşlanılıp hoşlanılmamasıdır. Davranışsal alan ise, bu ulus ya da uluslara karşı hangi tip davranışın doğru bulunduğudur. Psikolojik ve kültürel konularda yapılan birçok araştırmada 'gücünden endişe duyulan ulusların'; 'hoşlanılmayan', ve 'birtakım karşı davranışlarda bulunulması gereken' uluslar olduğu ortaya çıkmıştır.⁵

1930'lu yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında olumlu gelişmelerin olduğu bir dönem yaşandı. Burada iki ayrı kavramın açıklığa kavuşturulması gerekiyor: Çatışmanın geçici çözümü ve çatışmanın kalıcı çözümü.⁶ Çatışmanın geçici çözümüne tarafların güç pazarlığının sonucunda ulaşılır.⁷ Burada gene Ayman'ın üzerinde durduğu başlıca kavramlar ve görüşlerden hareket ederek açıklamalar yapıldı. Bu süreç her iki tarafın gerçekçi değerlendirmelerinin bir sonucudur. Gerçek veya tehdit unsuru olabilecek şiddeti idare edebilmek için yapılanlar; tıpkı savaşları sona erdirmek için veya silahlanmayı kontrol etmek veya azaltmak için yapılan müzakerelerde görülen çabalara benzer. Ama çatışmanın geçici çözümünde, bir çatışmanın genellikle insanların ihtiyaçlarının tanınmaması veya kökleşmiş değerlerle ilgili esaslı farklılıkların köklü nedenleri üzerinde durulmayabilir. Dolayısıyla ile geçici çatışma çözümleri, mutlaka kalıcı çatışma çözümleri ile sonuçlandırılmalıdır. Kısa vadeli palyatif çözümler, çatışmanın gerçek anlamda çözümlendiğini göstermez. Ayman'a göre bunun 'kimlik', 'güvenlik' ve 'ekonomik refah' gibi temel insan ihtiyaçlarının tanınması ve sağlanmasını ve 'kökleşmiş değerlerle ilgili esaslı farklılıkların' üstesinden gelme çabalarını içeren 'kalıcı çatışma çözümleri' ile tamamlanması gereklidir. 1930'lu yıllardaki Türk-Yunan yakınlaşmasının gerisinde bulunan, her iki tarafın da karşılıklı kazançlarını algılayarak ilişkilerini 'yeniden çerçevelendirip' veya 'yeniden tanımlamak' yeteneğidir. Bunu sağlayan Atatürk ve Venizelos'un kişilikleridir.

Düşmanca yönelimleri değiştirmeye başlamanın bir yolu her iki tarafın paylaştığı yeni ve ulusal düzenlerin üstünde ortak amaçlar bulmaktır. Bu ortak amaçlar bir savaşı sona erdirmek, iç işlerini düzene sokmak veya ortak bir düşmana karşı savunma stratejileri kurmak ve fiili savunma durumları olabilir. Türk-Yunan ilişkilerinde böyle ortak amaçlar sadece kısmen ve geçici olarak başarılıdır. Çatışma ile ilgili yeniden tanımlamalar veya yeniden kavramsallaştırmalar, tarafların çatışmayı çözümlemekten başka bir seçenekleri olmadığını algıladıkları zaman ortaya çıkar. Uzlaşmaya doğru gitme istekliliği her iki tarafın karşılıklı olarak zarar gördüğü uzun ve yıkıcı bir savaş döneminin ardından, ve yine her iki tarafın da belli bir ölçüde kendi lehlerine olabilecek bireysel sonuçlara ulaşabilme umutlarını yitirdikleri zaman yüzeye çıkar. Ayman'a göre böyle bir atmosferde, çatışma halinde olan taraflarda birbirlerinin varlıklarını ve varolan düzeni

5 Scott (1965) s. 72-75 ve s. 99-100.

6 Bu iki kavram G. Erginsoy'a aittir.

7 Ayman (1998).

Kabul etme eğilimi görülür. Çünkü her iki taraf da yıkıcı çatışmalara son vermek ve iç işlerini düzene sokmak ister; dolayısı ile ‘anlaşmaya dayalı barış anlaşması’ yapmaya daha yatkındırlar. Taraflar müzakere masasına oturacak kadar ‘sakinleşmiş’ ve birbirlerini tanıır hale gelmişlerdir.

Lozan Antlaşması’nın imzalandığı tarihte, her iki taraf da böyle bir psikoloji içinde idi. Osmanlı İmparatorluğu’nun resmi olarak çöküşünü belgeleyen Lozan Antlaşması geriye, Trakya’dan Ortadoğu’ya kadar uzanan bir toprak parçası ve bunu paylaşmak isteyen taraflar bıraktı. Yunanistan, Sevr Antlaşması ve daha önceki anlaşmalarla elde etmeyi umduğu İzmir, Bozcaada ve Gökçeada’yı Türkiye’ye geri verdi. Kuzey *Epirus* Arnavutluk’a geri verildi, İtalya Oniki Ada’yı elinde tuttu ve Türkiye Kıbrıs ile ilgili taleplerini, Birleşik Krallık’ın avantajına olmak üzere tekrarladı. 1947’de Yunanistan’ın Oniki Ada’yı ele geçirmesi ve 1960 yılında Kıbrıs’ın bağımsız olması dışında 1923’teki ülkeler arasındaki toprak dağılımı bugüne kadar değişmedi.⁸

Lozan Antlaşması’nın bir başka önemli sonucu ise Türkiye ve Yunanistan arasındaki, bir milyonun üzerinde Rum’un Anadolu’dan Trakya’ya, ve dört yüz bin Türk’ün Yunanistan’dan Türkiye’ye zorunlu nüfus mübadelesidir. Sadece İstanbul ve birçok araştırmacının ve yazarın unuttuğu iki adanın, Bozcaada ve Gökçeada’nın Rum nüfusları ve Batı Trakya’daki Türkler mübadele dışında tutuldu. Birçok tarihçi nüfus mübadelesini, savaşı sona erdirmenin ve etnik çatışmayı bitirmenin yararlı olmuş bir yolu olarak değerlendirir ve savunurlar; oysa bu çözüm aynı zamanda dönemin barışa yönelik çabalarının ne kadar kısıtlı olduğunu da sergilemektedir. Düşünülen tek çare insanları vatanlarından, topraklarından, evlerinden, eşlerinden ve dostlarından koparıp, çekip alarak bir anlamda zorla başka bir yerde yaşamak durumunda bırakmak, anlaşılması çok güç bir çözümdür.

Bugün Türkiye ve Yunanistan hem genel anlamda asimetrik güç ilişkileri içinde, hem de birbirlerinin dininden olan azınlıkları topraklarında barındırıyor. Seksen bir yıl önce sanki illebet çözüm olacaktı gibi algılanmış bir uygulama –Nüfus Mübadelesi– yaklaşık doğrudan doğruya uyuğu, dini ve vatandaşı olduğu ulus-devlet ne olursa olsun yaklaşık 1,400,000 kişiyi etkilemiş ve dolaylı olarak bu dalgadan etkilenen ve kesin sayısı tahmin edilemeyecek nüfuslara ulaştı. Bu bölümde geliştirdiğimiz terminoloji ile tekrarlamak gerekirse çatışmanın geçici çözümü ‘olmuş gibi’ gözükürken, çatışmanın kalıcı çözümü çatışmanın derinliklerinde yatan ve sessizce yaşamaya devam eden ve iki ülke arasındaki ‘kimlik sorunu’ ve ‘çeşitliliğe karşı hoşgörüsüzlük’ün çözümlenmemesi ve işaret edilmemesi nedeni ile iki ulus devlet arasında farklı alanlarda yineleyen sorunlar gündeme getiriliyor.

Derinlerde bu iki önemli etkenin varlığının sürmesine rağmen, 1930’lu yıllardaki yumuşamanın ve yapıcı yaklaşımların olmamasının başlıca nedenlerinden biri ‘ortak düşmanlar’ varlığı algılamasıydı. Ayman’a göre Türkiye’nin ve Yunanistan’ın uluslararası arenada revizyonist iki devleti, Bulgaristan ve İtalya’yı birer tehdit olarak algılaması, yakınlaşma için temel neden olarak görülür. 1930’da Ankara Antlaşması ile mübadele ile ilgili başlıca anlaşmazlıklar ve tekrar memleke-

tine iade edilenlerin taşınmazlarının değerleri gibi konular çözüme ulaştırıldı. Bu anlaşmanın ardından Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'un İstanbul ve Ankara ziyaretleri, ve hem Venizelos'un hem de Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türk-Yunan çatışmasının çözümü ve Yakın Doğu'nun geleceği konularında anlaşmış olduğu izlenimini vermektedir. İki ülke de güvenlik arayışı içinde, Balkan Devletleri arasında dayanışmayı artırmaya yönelik çabalar sarf ettiler. Bu sürecin sonunda 1934'te Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye arasında var olan sınırlarla ilgili, ülkelerin birbirine karşılıklı garanti verdiği Balkan Pakti imzalandı. Arnavutluk ve Bulgaristan bu pakta girmekten kaçınmışlardır. Bu iki ülkenin pakt dışında kalmış olması Balkanlar'da tehdit unsuru olabilecek güçleri tamamen ortadan kaldıramadığı gibi, Balkanlar'la ilgili anlaşmazlıklarda Avrupa güçlerinin de işe karışmasına ortam yarattı. O zaman üçüncü partilere karşı, ittifakın korunması için Türkiye ve Yunanistan, çatışma noktalarını askıya alabilecek kadar, 'konuşur' hale gelmişlerdir. İtalyan ve Alman uluslarının saldırganlıkları karşısında, Balkan Pakti başka ikili anlaşmalarla desteklenmişti. Lozan Antlaşması'ndan sonra, 1936'daki Montreux Konvansiyonu ile Türkiye, Çanakkale ve Boğazlar'ın tam denetimini ele geçirmişti.

Burada Ayman'ın belirttiği bir başka nokta, bütün bu süreç içinde ve olayların tarihsel dizininde iki liderin rollerinin öneminin unutulmamasıdır.⁹ İki liderin de 'beklentileri' ve ülkeleri ile ilgili 'gerçekleri' algılama ve görme biçimleri farklıdır. Bu farka rağmen Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşamasında, bu ülkelerin liderlerinin kişiliklerinin payı büyüktür. Atatürk, Türk insanı ile birlikte bir ulus inşa etmiş yirminci yüzyılın ve dünya siyasal tarihinin sayılı kişiliklerinden biridir. Venizelos ise ülkesinin çıkarlarını bütün Megali İdea, İyonya Vizyonu ve Helen ütopyalarına rağmen 'dengeli' ve 'ussal' bir biçimde görebilen bir siyaset adamıydı. Bu iki 'lider insan' dönemlerinde, kendi ülkelerinin, özellikle Atatürk, tarihte belki de bir daha hiç tekrarlanamayacak şanslarıdır. Eğer o dönemde Venizelos, geçmişteki farklı vizyonuna rağmen, Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstererek iki ülke arasındaki imajları tazeleme açısından son derece alçakgönüllü, diğerkam ve dostça bir davranış sergileyebilecek kadar uygar bir insan o dönemde var olabilseyse, bugün benzer iyi niyet davranışlarının gösterilmemesi için bir neden yoktur. Kabul edilmesi gereken gerçek Türkiye'nin büyük, askeri açıdan kuvvetli bir ülke olduğudur. Buna karşılık Yunanistan küçük, ancak AT üyesi olması ve bugüne kadar ustalıkla uluslararası diplomatik ilişkilerde yürüttüğü politikalar nedeni ile bir anlamda ulus imajı ve kimliği yaratmak, yaşatmak ve yaymak yönünden başarılı bir ülke sayılabilir. İki ülkenin paylaştığı coğrafya bu ülkelerin konumları doğrultusunda bellidir. Küçük (FIR, Kıta sahanlığının 12 mil sorunsalı veya Ege'deki adacıkların ve kayalıkların – Kardak gibi) sayılması gereken alanlarda sürekli çözülmemiş çatışma noktaları bırakmak bir politika oyunu olarak görülebilir. Bu oyundaki iki temel kavram 'biz' ve 'onlar' kavramlarıdır. Bu sorunsal alanlar uluslararası politika platformlarında lobicilik etkinliklerinde operasyonel araçlar haline getirilebilmekte ve kullanılmaktadır. Bunun bir örneği, ABD'de bir Yunan Lobisi örneği olarak AHEPA ile ilgili kısımda ayrıntıları ile anlatıldı.

YUNANİSTAN: YAKIN GEÇMİŞE KISA BİR TARİHSEL BAKIŞ VE İYONYA DÜŞÜ

Bu çalışma açısından en önemli noktalardan birini Herkül Millas doktora tezinde bir cümle ile özetlemiştir:¹⁰

'Bu tez kuşkusuz tüm sorulara yanıt getiren bir çalışma değildir. Katkısı, eğer varsa, 'Yunanlılar' sözcüğünün iki soruyu çağrıştırmaya gereğine işaret etmesidir:

- a) Hangi dönemin Yunanlıları?
- b) Yunanlılar'ın hangi kesimi?

1922 yılı Yunanistan açısından bir dönüm noktasıdır. 1920'li yıllara kadar hakim ideolojideki kavramsal parçalar, ülkesinin kaybettiği toprakları geri isteyen, irredentist savlar; ulusal bütünleşme, parlamento gücünün birleştirilmesi (konsolidasyonu) ve 'hayali bir orta sınıf eliti' için tasarlanmış bir burjuva devletin kurulmasından oluşuyordu.¹¹ 1920 yılında Yunanistan'ın yayılması doruk noktasına gelmiş, Eleftherios Venizelos liberal devlete son rötuşlarını yapmış ve Teselya'nın büyük toprakları, toprağı olmayan köylüler arasında paylaştırılmıştır.

Yunanistan'ın yakın geçmişteki tarihini anlayabilmek için müttefikleri ile olan ilişkilerinin –özellikle Büyük Britanya İmparatorluğu ile– niteliklerine ve buradaki örüntülere de kısaca bakmak aydınlatıcı olacak. *İyonya İmgelemi* adlı kitabında, Smith'in temel görüşü Küçük Asya sevrünün ve riskinin tarihsel bir hata olduğu ve bunun başlıca sorumlusunun Venizelos olduğu yolundadır. Smith bu çalışmayı 1960'ların sonunda Oxford Üniversitesi'nde doktora çalışması olarak yapmış, konularında yetkin iki uzman danışmanı olmuştur. Bunlardan biri Dr. John Campbell'dir. Campbell'in kuzeybatı Yunanistan'daki dağlık bir bölgede yaşayan Sarakatsani'lerle ilgili antropolojik araştırması, Yunanlıların bireysel ve siyasal alanlarda davranışlarının ardındaki motivasyonların anlaşılması açısından önemli bir kaynaktır.¹² Douglas Dankin Yunan diplomasi tarihi konusunda, Christopher Seton-Watson ise büyük ve daha az büyük güçler arasında olan olaylar ve özellikle İtalya konusunda deneyimli iki bilim insanıdır. Smith'in analizine göre Venizelos'un siyasetinin tohumları 1912 ve 1913 yıllarında Büyük Savaş'tan önce, Lloyd George, Churchill ve Sir John Stavridi ile yaptığı gizli görüşmelerde yeşermeye başlamıştır.¹³

Venizelos ve Lloyd George'u canlandıran ve harekete geçiren bir İngiliz-Yunan Anlaşması düşüncesi idi. Yunanistan Doğu Akdeniz'de, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu yerine, yeni bir güç olarak ortaya çıkacak ve bu bölgede İngiltere'nin siyasetinin ana direği olacak ve İngiliz Krallığı iletişimlerinin –Süveyş Kanalı ve Hindistan'a giden yollar– koruyucusu olacaktı. Bunun karşılığında Yunanistan, Birleşik Krallık'ın diplomatik ve maddi desteğini alacaktı.

Churchill ve Lloyd George'un Yunan meselesi ile ilgilenme tarzları ve yaklaşımları tamamen birbirine zıttı. Churchill, *Dünya Krizi ve Sonrası*'nda,¹⁴ romantik ve Helenofil duyguları-

¹⁰ Millas (1994) s. 248.

¹¹ Veremis (1998) s. 1.

¹² Campbell (1974).

¹³ Smith (1998) s. xi-xxi.

¹⁴ Churchill (1929).

nı, Yunan insanının meziyetleri ve cesaretine ne kadar hayran olduğunu anlatmaktadır. O dönemde Deniz Kuvvetleri başkomutanı olan Churchill'in amacı, Akdeniz'de donanmasının üstünlüğünü kanıtlamaktı. Yakın gelecekte çıkmasından korkulan büyük çaplı bir savaşa karşı, İtalyan ve Avusturya donanmalarını Adriyatik Denizi'ne hapsedip; bu amaçla, Venizelos'tan Argostoli'nin liman olarak kullanılmasını istedi, bunun karşılığında Kıbrıs'ı Yunanlılara geri vermeye hazırdı. Ancak 1919–1922 döneminde Savaş Bakanı olarak Churchill'in Anglo-Yunan yakınlaşması konusunda daha geniş bir vizyonu yoktu. Tam tersine Lloyd George'un politikasını tehlikeli buluyor ve Britanya'nın Küçük Asya'daki taahhütlerini kesmenin bir yolunu bulmak ve Kemalist Türkiye'nin büyüyen gücü ile uzlaşma zeminleri aramak doğrultusunda hareket ediyordu. Lloyd George ise farklıydı; Maliye Bakanı olarak görev tanınımın sınırları dışına çıkarak, Balkanlar ve Yakın Doğu'ya ilgi gösteriyordu. Bir Helen hayranı ve Osmanlı karşıtı, parlak ve dinamik bir kişiliği olan George, vizyonunu gerçekleştirmek istemesine rağmen; ne o dönemde, ne de 1916'da Başbakan olduktan sonra, tam olarak dilediği doğrultuda hareket edememişti.

Bu konuda Yunanistan için bir tehlike söz konusuydu. Ülkeler genel olarak, dış politika hedeflerini kendi başlarına tespit ederek başarıya ulaşamazlar. Ülkenin boyutları ne olursa olsun –büyük veya küçük– genel anlamda bu yargı geçerlidir. Küçük bir ülke olan ve hırslarının büyüklüğü ve kaynaklarının yoksulluğu arasındaki zıtlık, Yunanistan'ın dış destek alması konusuna özel bir önem veriyordu. Ege'deki çıkarları ile donanma gücü ağırlıkta olan Yunanistan ile, o dönemin en büyük donanmasına sahip İngiltere arasındaki uzlaşmanın Yunanistan açısından anlamı büyüktü. Buna karşılık, büyük güçler bütün yumurtalarını aynı sepete koymak istemezler. Birçok ülke ile bağlar kurarak, çıkarlarını 'güçlerin karşılıklı etkileşimini kullanarak' korurlar. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında bu çıkarların içinde bölgede denge unsuru vardı. Bu istek bölgedeki herhangi bir ülke ile ayrıcalıklı bir ilişkiye girmek –bölgedeki ABD politikası gibi– anlamına geliyordu. İngiltere için Yunanistan ile aşırı yakınlaşma, büyük bir destek yatırımı demektir; başka güçlerle olan ilişkilerde zorluklar çıkarabilirdi. Bu tür bir uzlaşma ancak Türkiye olmadığı zaman işe yarayabilirdi. Yunan milliyetçiliğinin üzerine temellendirilen bu anlayış, karşılığında Türk milliyetçiliğinin olmadığını varsaymaktaydı. Tarihsel olayların gelişimi, bunun doğru olmadığını ve Kemalist Türkiye'yi hazırlayan güçlü milliyetçi hareketlerin varlığına işaret ediyordu. Bu durumda İngiltere dikkatli olmalıydı.

Bu zorlukların bazıları başlangıçta İngiliz diplomatları için açıktı; diğerleri Büyük Savaş'tan sonra, Lloyd George ve Venizelos'un İyonya Hayali'ni anlamaları şansına sahip olduklarında açıklığa kavuştu. Lloyd George'un politikası her zaman İngiliz hükümetinin politikaları ile tutarlı bir politika değildi. Bu nedenle İngiliz hükümetinin 'desteği', Yunanistan'ın Küçük Asya'ya ele geçirmesi için yeterli değildi. Venizelos'un 1912 yılında, bu kadar ileriye görmesi mümkün olmadı. Zaman ilerledikçe yalnız kendisi değil, muhalefettekiler de Venizelos siyasetindeki ve İyonya Vizyonu'ndaki zorlukları görmeye başladılar. www.istanbuldunya.org

Venizelos'un vizyonu veya belki de daha doğru bir deyişle 'hayali', 1915 yılının Ocak ayın-

da, dönemin Yunan büyükelçisi Sir Francis Elliott'un savaşta müttefiklerin tarafında olması karışıklığında,

'Yunanistan'a Küçük Asya kıyısında çok önemli bir bölge teklif etmek'

yolunda bir emir alması ile biçimlenmeye başladı. Bir hafta sonra Venizelos Kral Konstantin'e yazdı:

'Yunanistan'a Küçük Asya'da Sir Edward Grey tarafından önerilen ayrıcalık, eğer biz Bulgaristan'da bazı fedakarlıklar yaparsak, zafer kazanılmış Balkan Savaşlarında iki katına çıkmış olan Yunanistan topraklarına en az bu büyüklükte, ve daha az zengin olamayan bir Yunanistan daha eklenecektir.'

İngilizlerin 'teklifi' aslında Venizelos'un verdiği ilham sonucu ortaya çıkmıştı. İngilizler bir büyük güç olarak, Yunanistan'a karşı ayrıcalıklı ve özel bir anlaşma yapmamışlar, tam tersine Yunanistan ve Bulgaristan'ı kendi taraflarında tutmak için tasarlanmış karmaşık bir düzenlemenin parçaları haline getirmişlerdi. Kıbrıs dışında Küçük Asya İngiltere'nin teklif edebileceği tek bölge idi. Trakya, Kuzey Epirus ve Oniki Ada, Bulgaristan ve İtalya'nın talepleri nedeni ile söz konusu değildi.

Venizelos'un İyonya düşü tehlikeli ve gerçek dışı idi. Zaman ve olayların akışı Venizelos'un özellikle Osmanlı'nın çöküşü ve Küçük Asya topraklarında kendilerine halk olacak nüfuslarla ilgili birçok varsayımında hatalı olduğunu göstermektedir. Bu vizyonun tehlikeleri Genel Kurmay Başkan Vekili İonnis Metaxas'ın dört yıl sonra Yunanistan'ın karşı karşıya bulunduğu hemen bütün problemleri ele alan ünlü muhtırasında ortaya konmuştu. Metaxas Küçük Asya ile ilgili olarak şöyle yazmıştı:

Parçaları birbirine coğrafi, ekonomik, tarihsel ve etnolojik olarak bağlı bulunan bir bütündür. Bu bütünü anormallikler yaratmadan bölmek zordur. Bu anormallikler sonunda sürtüşmeye neden olacak ve bu sürtüşmeler sonunda bir kesimin egemenliği altında bütünlüşmek için çatışmalara yol açacaktır.¹⁴

Daha basit bir deyişle Metaxas'ın demek istediği Küçük Asya'da Yunanlılara oranla çok fazla Türk'ün bulunduğu ve bir Yunan bölgesi için savunmaya uygun bir cephe bulunmamasıydı. Metaxas, Venizelos'un siyasetini tehdit eden unsurları Venizelos'tan önce görmüştü. Bunlar Türk Milliyetçiliği ve Yunanistan'ın müttefiklerinin yetersiz desteği idi. Bu nedenle Metaxas'ın görüşü, daha fazla yayılmadan önce Yunanistan'ın Avrupa'daki durumunu konsolide etmesiydi. Venizelos'un bu yaklaşıma cevabı ise, bunun bir daha elde edilemeyecek bir şans olduğuydu. Venizelos'a göre Türk Milliyetçiliği bir sorun olamayacaktı, çünkü Osmanlı Devleti tamamen çözülecekti ve bunu izleyen dönemde Venizelos'un sözleri ile:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

'Bizim Müslüman tebaamız mükemmel ve yasalara uyan vatandaşlar olacaktır.'¹⁵

1919-1922 dönemindeki olaylar, Venizelos ve Metaxas'ın görüşlerindeki ana temaların hayata geçirilmiş hali idi. Versay Barış Konferansı'nda, Venizelos'un sunduğu görüşlerin merkezinde Küçük Asya vardı. Kartlarını keskin psikolojik stratejiler kullanarak oynayan Venizelos'un amacı, İzmir'i işgal etmek için Üst Komisyondan vekalet alabilmektir. Mayıs 1919'da Yunan ordusunu, İzmir ve yöresini işgal etmeye yetkili kılan karar, mantıksal, kapsamlı ve barış sağlayıcı bir karar sayılamazdı. Birçok savaş sonrası kararı gibi, durumlara bir cevap olarak alınmış bir karardır. Lloyd George ve omuzlarında oturmuş olan Venizelos, bir çıkarıcı gibi durumlardan yararlandılar. Yunan ordusunu İzmir'e gönderebilmek amacıyla, Küçük Asya ile ilgili İtalya'nın hayallerine Amerikalıların kızgınlığını, Klemenso ve Başkan Wilson'u ikna edebilmek için kullandı. Böylece Venizelos'un rüyası gerçekleşti. Ancak başından beri Fransızlar yarım gönüllü hareket ediyorlardı, İtalyanlar karşı çıktılar, Amerikalılar'ın ise ilgisi dağılmıştı. Dolayısı ile Yunanistan'ın sıkı bir ittifak desteği yoktu.

İlginç olan nokta bu durumun yıllar sonra İmroz'lu gençlerin İngiliz yetkililere çeşitli konularda yazdıkları şikâyet mektuplarına aldıkları cevaplarda somut olarak sürmekte olduğunun görülmesiydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da İmrozlular, varmış gibi görünen bir İngiliz desteğini aramışlar, ancak bu konuda aldıkları cevaplar 'diplomatik' cevapların ötesine geçmemiştir. Bu mektupları ilk kez Londra'da İngiliz Devlet Arşivi'nde okuduğum zaman verilen cevaplardaki mesafeli tutum ve tarafsızlık dikkatimi çekti. Büyük ölçüde Smith'in çalışmasına dayanan analizime İngiltere'nin payını katmaya bu mektupları okuduktan sonra karar verdim. Bu nedenle Yunanistan'ın yakın tarihine bakarken bir büyük dış güç olan İngiltere'nin de değerlendirmeler içinde bulunmasını uygun buldum. Dönemin iklimini Birleşik Krallık'ın bakış açısı ve tepkileri açısından yansıtan bu belgelerde, aynı zamanda Adanın yerli halkının ve 'İstanbul Azınlıkları' adı altında, İstanbul Rumlarının sorunları 1927 yılı örneğinde görülüyor.

Venizelos'un Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra 'Yunan topraklarında' Müslüman nüfusun sadık ve yasalara uyan kişiler olacağı yolundaki düşüncesinin yanlış olduğu kanıtlandı. Tam İzmir işgal edildiği sırada Mustafa Kemal Anadolu'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Zaman ilerledikçe Mustafa Kemal'in milliyetçi hareketinin gücü, Fransızlar ve İtalyanların yeni Türkiye ile uzlaşmalarına yol açtı. Bu durum Yunanistan'ın giderek daha çok yalnız kalmasına neden oldu.

Diş İşlerinden yarım ağız destek almış olan Lloyd George'un politikası bir 'tek kişilik gösteri' haline geldi. Vakti zamanında Metaxas'ın bir problematik olarak ileri sürdüğü cephe sorunsalını, Yunan ordusu yaşamaya başladı. Yunan ordusunun eğilimi işgal edilmiş bölgeden daha ileri giderek Türk milliyetçi çeteleri ortadan kaldırmaktı, ancak bunu başaramadıkları gibi Mustafa Kemal'in ordusu ile başa çıkamadılar.

Helenizmin Küçük Asya'dan yok olmasına ve modern Yunan devletinin dönüşümüne neden olan '1922 Faciası'nı Smith üç etkenle açıklamıştı.¹⁶ Birincisi bütün bu işler için Yunan devletinin ve büncesinin çok zayıf olmasıydı. İkinci olarak coğrafya ve etnografinin birleşimi Yunanistan'ın aleyhineydi. Üçüncü olarak, kısmen İngiltere hariç olmak üzere, Yunanistan'a mütefikleri yardım etmedi. Sonuç olarak Yunanistan ittifakta olduğu devletin gücünü azımsayarak ve ittifakta olduğu devletlerin vereceği gücü abartarak, kendi gücünün üstünde bir işe kalkıştı. Venizelos ise bugün sapıranması kolay, ancak o dönemde belki de kendi açısından kaçınılmaz olan bir değerlendirmeye yaptı. Bu değerlendirme iki önemli hatalı yargıyı içermektedir. Bunlardan birincisi Osmanlı Türklerinin yok olacağı ve yeni bir Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkamayacağı idi. İkincisi ise İngiltere'nin yardımı ile bölgede kendi iradesini kuracağı inancı idi. Herkesin beklediği gibi Osmanlı Devleti dağılıp yok oldu. Ancak beklentilerin tam tersine, bu devletin içinden son derece güçlü bir milliyetçilik akımı doğdu ve yeni bir ulusu kurma yolunda hareket etmeye başladı. İngiltere hükümetine gelince; onun için bölünmüş bir hükümetin uzak bir coğrafya olan Anadolu'da, Türk milliyetçi direnişe karşı ve hareketsizliği seçmiş olan, ancak zamanın daha büyük meselelerinde, özellikle Fransa'nın tutumu önemliydi.

1922'de olayların çözülmesi ile ilgili olarak yukarıda açıklanan bu üç etkenin yanı sıra iki ana nedenden söz edilebilir. Bunlardan birincisi milliyetçiliktir. 1919 Mayıs'ındaki muhtıra teorik olarak barışı sürdürmeye ve düzeni sağlamaya yönelikti, yasal bir toprağa el koyma değildi. Ancak Lloyd George'a göre, Venizelos ve Türkler için Yunan devletinin egemenliği altına girmek sonuçtu. Metaxas ve diğer bazı Kraliyetçiler bunu sömürgecilik olarak adlandırmaya hazırıldılar. Sö-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

1927	E TURKEY.	E 1023 1 MAR 1927
Register Number 1023/175/44. FROM Sir P. Loraime (Athens). No. 54. Dated 11th Feb. 1927. Received in Registry 1st Mar. 1927. To: Turkey.	Treatment of inhabitants of Imbros and Tenedos by Turkey. Transmits copy of despatch No. 5 from Salonica enclosing petition received by British consular agent at Imbros from committee of natives of islands, protesting against action taken by Turkey in violation of Article 14 of Treaty of Lausanne. Consul-General at Salonica has instructed Mr. Palmer to reply that complaints should be addressed to Greek Government or League of Nations.	
Last Paper. L 988		(Missions)
References.		
(Print.) (How disposed of) Ref Athens No 121 Arch. 5	It is unlikely that the position of the inhabitants of Imbros & Tenedos is anything but profoundly unsatisfactory - but every time that the position has arisen it has been shown that we are powerless to interfere. Sir P. Loraime has given's reply is in accordance with our policy. Ref. Statement Sir P. Loraime to approve his language. Captain Dyet. Mr. Palmer.	(1. 11. 27) D. O. Morris 1/3
(Action completed.) 10/13	(Index.) 10/13	

"Türkiye'nin Imroz ve Bozcaada yerlilerine davranışı"
(Kaynak: Public Record Office, Londra).

mürgecilik terimi, Küçük Asya'nın batısının tarihsel olarak 'Helenizm'e ait olduğu yolundaki, ortak Yunan milliyetçi görüşüne aykırı bir görüşü yansıtıyordu. Uluslar kendi ulusçuluklarına diğerlerinininki ile ilişkili olarak ayrıcalıklı bir statü verebilirler. Sömürgecilik terimi içinde böyle bir ayrıcalığa işaret eden bir anlayış bulunmaktadır. Ancak komşu ülkelerdeki milliyetçilik akımlarının gücünü, birçok Yunanlı'nın yaptığı gibi küçümsemek tehlikeli sonuçlara yol açabilirdi. İkinci ana neden ise, çok tartışılan bir konu olan, Yunanistan'daki siyasal bölünmedir. Venizeloscularla Kralcılar arasındaki ikilik ülkeyi kritik bir dönemde hayati bir biçimde zayıflatmıştır. 1920 yılının Kasım ayında Venizelos'un iktidardan düşmesi ve Kral Konstantin ve Kralcı hükümetin geri dönmesinin zararlı etkileri olmuştur. Yunanistan'ın savaş ekonomisine darbe vurulmuş, müttefikler yeni hükümetin kredilerini bloke etmişlerdi. Fransa ve İtalya, Mustafa Kemal ile anlaşabilmek için istediklerini müttefiklerin onayı ile daha kolay elde ederken, Yunanistan böyle bir destek almamıştı. Venizelos'u harcamak belki de Kral Konstantin'i harcamaktan da kolaydı. İngiltere için, Yunanistan'daki rejim değişikliği önemli bir fark yaratmadı. Lloyd George, istikrarsız bir biçimde olsa bile destek olmaya devam etti; Curzon ve İngiliz Dışişleri Sevri Anlaşması'nın temel yapısını korumak amacıyla görüşmeler yolu ile ileride boşa çıkacak olan çabalarını sürdürdüler.

Siyasal ikilik Yunanistan'ın kendi kendine verdiği bir cezaydı, ancak Küçük Asya ile ilgili olarak yaşananların temel nedeni değildi. Venizelos'un kendisi bile 'dava'sının önüne çıkan engelleri aşamamıştı. Belki 'hesap verme' gününü biraz erteleyebilir, birkaç yıl için Küçük Asya'da daha ufak bir Hristiyan bölgesini koruyabilirdi. Belki işgal ettiği Anadolu topraklarından Yunan Ordusu için daha az kanlı ve trajik olacak bir biçimde geri çekilebilirdi. Doğu Trakya'yı elinde tutma olasılığına karşılık İstanbul'u işgal etmesi, pek olasılık dahilinde görülmemektedir. Venizelos'un bütün siyaseti ve belki de ironik olarak siyasetinin bütün gücü, İngilizlerle olan işbirliğine dayanıyordu, bu nedenle Venizelos'un İngilizlere karşı gelmesi söz konusu değildi.

Bu noktada sorgulanabilecek ve 'eğer böyle olmasaydı' denebilecek pek çok alan var. Venizelos birçok dostunun söylediği gibi seçimlere gitmese idi, savaştan zarar görmüş bir bütçesi olan bölünmüş bir ülkede, ne doğru dürüst savaşabilir ne de diplomasi yapabilirdi. Venizelos'un alternatifleri ne olabilirdi diye düşünüldüğü zaman, örneğin Anadolu'da Yunanlıların olmayan bir özerk bölgeyi, müttefiklerinin desteği ile ne kadar elinde tutabilirdi? 1914 yılındaki katliamlardan sonra Hristiyanların ve Müslümanların birlikte varolabilecekleri bir yaşam biçiminin çok kolay mümkün olamayacağı düşünülebilir. Küçük Asya'daki Rum nüfusun mutlu olarak yaşayabilecekleri yolunda alternatif bir tarihsel anlatının belki de modern milliyetçilik akımlarının etkisi nedeniyle mümkün olmayacağını düşünmek daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Bu tarihsel kanvası ve burada yer alan insanların kişiliklerini anlamak bugüne ışık tutacak bazı bilgileri içermektedir. İngilizlerin bu 'dava'ya olan ilgileri bir anlamda kişiler bazında oluşmuş bir yaklaşımlar bütünüdür. Lloyd George özgün siyasal üslubu, olayları yönlendirme yeteneği ile Yunan 'dava'sına 'garip' bir biçimde bağlı görülmektedir. Curzon'un zamanı ise çok kısıtlı idi; bunun çok küçük bir bölümünü Yunanlılar ayırdı, benden de az bir bölümünü Türkler için kafa yormakla geçirdiği düşünülebilir.

Yunanistan'da Venizelos, gücü ve vizyonları nedeni ile hâlâ hayranlık duyulan, ancak yanlış değerlendirmeleri nedeni ile kendisine inananların pişmanlık duyduğu bir kişiliktir. Stergiades ise imkânsız başarımanın saygınlığı ile anılmaktadır. Kasım sonrası Kralcılar ise çapları açısından çok büyük ortamların içinde kendilerini bulmuşlardır, bu nedenle anlayış ile bakılması gereken kritik bir konumdadırlar. Bugün bile birçok Yunanlı, felaketleri önleyemedikleri için, onlara küçümseyerek baksa bile, durumları karışıktı. Ancak siyasetçi olarak güç arayışı içinde kaçamacakları sorumlulukları vardı. Ama herhalde onların da amacı ülkelerini batırmak değildi.

Anadolu'nun batı yakasındaki Türk-Yunan Savaşı'nın sonuçları, Yunan ve Türk toplumlarının dokusunda nüfus mübadelesinin etkileri ve savaşlar sırasında ve arasındaki politikalar, hâlâ bizimle birlikte; Türkiye ve Yunanistan arasında süregelmekte olan bir kırgınlık ve acıyla, tarihin yükünü içine İmrozluları –adalıları da alarak– taşıyor.

GÜNÜMÜZÜN VİZYONLARI

Birçok Türk, özellikle işgali yaşamış ailelerin bireyleri, Yunanlıların topraklarını ve ülkelerini işgal ettiklerini kolay unutmayacaklar. Birçok Yunanlı, özellikle gençler, bunun farkında değildir; tam tersine meseleleri yüzyıllardır süren bir Türk işgali ve aralıklarla Yunanistan'ın Osmanlı Devleti tarafından baskı altında tutulması olgularını içeren daha geniş bir arka planda görmektedirler.¹⁷ Böyle bir bakış açısı benimsendiği zaman İzmir'in işgali ve bunu izleyen savaş sanki bir bağımsızlık hareketi olarak öğretilir:

'... Hanya'nun önde gelen zenginlerinden Şakir Ağazade Ferit Bey örneği ... Venizelos'un 'Türkler dışarı', 'Büyük Yunanistan' diyerek başlattığı, bizleri köyünden evinden eden, bir bölümümüzün de evinde tarlasında boğazlanmasına neden olan 1897 ayaklanmasından; dört büyük ülke donanmasının Hanya'nın Suda limanına gelerek demirlemesinden; geçici sözde bir yönetim kurmalarından sonra Ferit Bey, hem postu, hem çifti çubuğu güvenliğe almak için, Fransız uyuşuna geçmişti! Uyuşu ile beraber, başındaki fesi de değiştirmiş, şapka takar olmuştu. Oysa fesi bizim kadınlar Müslümanlığın yaşadığının işareti, Rum kadınlarıysa çapkın ya da yakışıklı erkeğin süsü sayarlardı.'¹⁸

Bu çelişkili görüşler ışığında, tutunabilecek tek sağlam dalın Lozan Barış Antlaşması olduğu, ve bu anlaşmanın, özellikle Atatürk ve Venizelos liderliğinde, Yunanistan ve Türkiye arasında kalıcı ve dengeli bir uzlaşma sağladığı düşünülebilir. Bu dönem Yunanistan ve Türkiye arasında uzlaşma olabileceği yolunda umut verici bir dönemdi.

Bu bölümün üçüncü alt başlığı Herkül Millas'ın sorduğu iki soru ile başlamıştı, bu sorular ikili sorunları anlamak açısından son derece önemli bir ayrıma işaret ediyor. Her iki ulusun da üstüne örtü gibi örtülebilecek monolitik, katmansız ve net bir ilişkiler düzeni olduğunu varsaymak gerçekçi değil. İkili ilişkilerin bir cephesi, belli bir dönemde (son yirmi yıldan söz ediyorum)

17 Bu yargıları pekiştiren görüşler Yunanistan millî eğitim politikasının bir parçası olarak, bu yönde bir tarih anlatısı biçiminde ilkökül üçüncü sınıf tarih ders kitabındaki bir şürde yer alıyor. Yeni Batı Trakya, s. 8-9.

18 Yorulmaz (1998) s. 10.

rum) gerilim halindeyken; bir başka cephesinde, iki ülkenin aydınları aracılığı ile ortaklaşa işler yapıyor, örneğin sanat ve eğitim alanlarında çalışmalar gerçekleştiriliyor.

O zaman bu noktada sorulması gereken ilk soru şudur: Bir ulus ne zaman ulus olmaya başlar? Ulusun ulus olmaya ve tarihini yazmaya başlamasının kıstası nedir? Aynı biçimde bir ulus ne zaman ve hangi kesimler tarafından komşu bir ulusu önemli ve tehlikeli bir düşman sayabilir? Türkiye ve Yunanistan ne zamandan beri ve hangi kesimler aracılığı ile dış ilişkilerinde etkin ve ya edilgen yollarla çatışmakta veya uzlaşmaktadır?

Kıbrıs krizleri, 1996 yılında Ege'deki Kardak krizi ve İmia kayalıkları hatırlanan büyük ve daha küçük çaplı krizlerin bazılarıdır. Bir başka örnek, 13 Mayıs 1999'da Kardak adasının güneybatısında yer alan Türkiye'nin Kilimli adası yakınındaki, Plati adasında Rodoslu Mihalis Lambropulos ile İtalyan Antonella Rossi evleneceklerini özel bir televizyon kanalı olan Mega aracılığı ile duyurmalarıyla başladı. Duyuruyu, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlıklarının gün boyu karşılıklı açıklamaları izledi. Türk Dış İşleri Bakanlığı Ankara'daki Yunan Büyükelçiliği'nin maslahatgüzarını çağırdı ve tavsiyesi şöyleydi:¹⁹

'Bu hassas günlerde Ege'nin hassas bölgelerinde tahrik oluşturacak davranışlardan kaçınılması'

Yunan maslahatgüzarının sorusu ise şöyleydi:

'Belirli bir olaydan mı söz ediyorsunuz?'

Türk Dış İşleri yetkililerinin yanıtı ise şu şekildeydi:

'... hayır ama siz yine de dikkatli olun, krize gebe olacak davranışlara izin vermeyin.'

Yunanistan hükümet sözcüsü Dimitri Reppas'ın yaptığı yazılı açıklama ise şöyleydi:

'Ege'deki tezlerimiz biliniyor ve bu tezlerimizde herhangi bir değişiklik yoktur. Bir düşün töreni, siyasi tartışmaya konu olamayacağı gibi sorun da yaratmaz.'

A black and white photograph of a stone building with arched windows and a stone path leading towards it. The building is made of rough-hewn stone and has two prominent arched windows on the upper level. A stone path leads from the foreground towards the building. The foreground is filled with large, irregular stones and some low-lying vegetation. The overall scene is somewhat desolate and historical.

İKİNCİ BÖLÜM

Ada ve Adalılar: Kuramsal Arka Plan

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Bu bölümde adalılarının adalı oluşlarının arkasındaki toplumbilimsel dinamikler ve açıklamaları üzerinde duruldu. Kimlik ve aidiyet kavramları, dinsel dinamikler ve lobi etkinlikleri ve bir örnek (AHEPA) üzerinden okundu.

YEREL VE KÜRESEL KONUMLAR: AİDİYET DUYGULARI, KİMLİK VE HİRİSTİYAN ORTODOKS DİNSEL İNANÇLAR

Dünyada son yirmi yılda yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimin boyutlarını anlamak için, bu konuda önemli problemler iki ana grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi yapısal değişikliklerin kişi ve gruplara nasıl aktarıldığıdır. İkincisi ise birinci süreç beraberinde veya sonucunda kişisel görüş, tutum ve davranışlarda ortaya çıkan ve bireysel kimlikte olan değişikliklerdir. Toplumbilim yazınında 1960'lı yıllarda, bu durum kısaca 'kişisel modernleşme' sendromu olarak adlandırıldı.¹ Burada psikolojik indirgemecilik yapanlar; yani kişi ve toplum arasında arabuluculuk yapan kurumsal ve yapısal özellikleri ihmal edenler yer alır.² İkinci yaklaşım olan geleneksel-modern ikileminde, makro- sosyolojik problemler bir kenara bırakılır, değerler sisteminin aşırı bütünleşmiş, basma kalıp bir resmi sunulur; bu nedenle de değişim süreci içinde toplumsal konum ile değerler arasında ve değerlerin kendi aralarındaki tutarlılık ve tutarsızlıklar konusunda açıklama yapmak için yetersizdir.³ Modern ve geleneksel kişilerin ideal-tipik portreleri çizilir.

Toplumsal düzeyde, kişisel değişkenleri de gözönünde bulundurarak, yapısal ve kişisel düzeylerin karşılıklı etkileşime girdikleri bir sürecin ele alınması küreselleşme ile ilgili olarak ortaya

¹ Smith ve Inkeles (1966); Kahl (1968); Doob (1967); Dawson (1967).

² Erasmus (1962).

³ Feldman ve Hurn (1966).

çıkan dinamiklerin anlaşılması açısından önem taşır. Böyle bir bakış açısı benimsendiğinde; yapısal değişikliğin hızının ve biçiminin, nasıl ve ne ölçüde tutum ve davranış düzeyinde yansımaları olduğu görülür.

Günümüzde giderek küreselleşen bir dünya söz konusu olduğunda kimlik, birey, toplum ve değişme-yer değiştirme boyutlarını bütünleştiren bir yapı düşünülmelidir. Bu görüşlerin ışığı altında bir örnek olay olarak bir azınlık topluluğu üzerinden konunun ele alınmasındaki temel amaç, hem bu topluluğun yaşadığı toplumsal değişimlerin bu grubun farklı coğrafyalarda toplumsal yapısını nasıl etkilediği üstünde durmak, hem de bu sürecin toplumsal-bireysel kimlik düzeylerinde yansımalarını görmektir. Bu etnik ve kültürel grup için en önemli kimlik boyutlarından biri Hristiyan Ortodoks dinidir.

Kimlik

‘Siz beyaz, güzel, karşı cinse ilgi duyan, genç, hırslı, siyasetle ilgili, atletik, etnik kökeni olmayan, dindar, maceracı, bekar ve bütün bu özellikleri korumaya eğilimli bir kadınsınız. Eşcinsel, siyasetle ilgisi olmayan, herkes gibi düşünen, hayatta hafifçe geç kalmış, agnostik ve olaylar başka türlü gelişmiş olsaydı ailesine düşün bir erkek ya da hünsa, fundamentalist, iffetli, sakat ya da milliyetçi bir erkek olabilirdiniz.’⁴

Connally’e göre toplumsal olarak taşınan bu tür özellikler ve eğilimler üç farklı anlamda koşullara bağlıdır: Birinci olarak, kişi farklı genler, doğum zamanı, aile ortamı ve yetiştiriliş, eğitim, kültürden gelmiş olsa, farklı bir grupta olacaktır. Kişiyi tanımlamaya yardımcı olan özgül grup bir başka anlamda daha koşullara bağlıdır. Bu yapının bütünü tek bir elin veya tasarımın ürünü değildir; belli ana baba ilişkileri, tarihsel olaylar, tekil deneyimler ve koşullara bağlı biyolojik donanımlar içeren karmaşık bir tarih tarafından biçimlendirilir. Bu nedenle ortada bir kesişmeler bütünü vardır ve bu bütünün içinde çok çeşitli gerilimler, uyumsuzluklar ve kopuklukların bulunması şaşırtıcı değildir. Bazı unsurlar iyice birbirine karışmış veya kaynaşmış iken, bazıları çelişir. Bu küme üçüncü bir anlamda da koşullara bağlıdır. Bazı unsurlar kimliğimizin oluşmasında büyük önem taşırlar, bazıları ise isterseniz koruyabileceğiniz isterseniz bırakabileceğiniz vazgeçilebilir tutumlardan oluşur.⁵ Toplumsal olarak taşınan bu özellikler ve eğilimlerin, hangisinin hangi kategoriye gireceği tamamen veya öncelikle kişiye bağlı değildir. Kimliğin oluşumunda dördüncü bir boyut vardır. Kimlik, benliğin başlangıç biçimlenişleri ve sunumları ile özneler arasında oluşturulan özdeşleşme biçimleri arasındaki karşılıklı bağımlılık ve çatışma alanlarıdır. Kişinin toplumsal olarak taşıdığı özelliklerin ve eğilimlerin tanımlandığı ve düzenlendiği kültürel parametreler, kişi onları kabul etmeden ya da onlara direnmeden önce kişiyi seçerler. Bu insanın cinsel eğilimi, ırkı, mesleği, yaşı, siyasal bakış açısı, çelişiklere yönelik yaklaşımı, dinsel inançları ve etnik

⁴ Connally (1995) s.223.

⁵ A.g.e.

kökene için de geçerlidir. Kişinin koşullara bağlı eğilimleri, ne kadar onun kimliğinin bir parçası olarak görülürse ve bu eğilimler ne kadar toplumda yerleşmiş normallik, bütünleşme ve kendinin farkında olma standartları yoluyla oluşturulursa, kimlikteki olumsuzluk unsuru da o kadar güçlüdür.⁶ Connaly'e göre kimliğinize giren olumsal unsurlardan bazıları yeniden yapılanmaya açıktır, diğerleriye onları dönüştürmek isterseniz ve hatta bunu yapmanızı sağlayacak kültürel bir destek bulsanız bile, yeniden yapılanmaya direnir. Bu ikincilere, Connaly, onları hem olumsal formasyonlar hem de bir kere pekiştirildikten sonra değişime direnen şeyler olduklarını vurgulamak için damgalanmış ve sağlamlaştırılmış olumsallıklar olarak adlandırır.⁷

Kimlik formasyonunda koşullara bağlı unsurlar çeşitlidir. Kişinin bunu kabul etmesi, kendisindeki ve başkalarındaki çeşitli karşıtlıklara giderek artan bir hoşgörü ile yaklaşmasına yardımcı olur.⁸ Belli durumlarda bazı konular için uygun olan tepkilerin biri de, herkesin kendi koşullarına bağlı yönelimlerinin sallantılı epistemolojik temeller üzerinde durduğunu görerek, ötekine rakip olarak saygı duyarken aynı zamanda ona (ve önyargılarla dolu inançlarına) karşı çıkarak, kimliğin karşıtlığını farklılığın tartışmacılığına dönüştürmeye uğraşmaktır. Karşılıklı olarak tarafların başlangıçta ötekinin fethedilmesini ya da dönüştürülmesini amaçladığı karşıtlık (diğer destekleyici koşullar da varsa), tarafların ötekini (kimlik/farkındalığın karşılıklı bağımlılık ve çatışması içinde) kendisi için çok önemli gördüğü bir tartışmacılık haline dönüşebilir. Taraflar arasındaki bu ilişki, kısmen de olsa ikisinin de varlıklarındaki koşullara bağlı olma özelliğini ortaya çıkardığı için, karşılıklı olarak tarafların rakiplerine belli bir saygı beslediği bir 'mesafe pat-hosu'⁹ kendini göstermeye başlar.¹⁰ Connaly'nin kuramsal ve makro düzeyde çizdiği 'kimlik paradigması'nın hemen ardından daha farklı bir düzeyde ve kuramsal tabana katkıda bulunmak üzere kimlik kavramı etnik köken ve din bazında da düşünülmelidir.

Etnik Köken ve Din Bazında Kimlik

Genel olarak toplumbilim yazınında hemşehricilik kavramı etnik kimlik kavramı içinde ele alınır. Etnik kimlik en genel hatları ile bakıldığında iki farklı şekilde incelenir. Birinci yaklaşımda, etnik kimlik nesnel, ortak ve geleneksel kökende tartışılır. İkinci tür yaklaşıma göre ise etnik kimlik bir ayırıştırma aracıdır. Kişi var olan sosyal grupları sınıflandırabilmek için bu mekanizmayı kullanır.¹¹ Bu görüşü benimseyenler için etnik grupların oluşmasında dil, din, ırk gibi nesnel farklılıklar kabul edilmektedir. Ancak bu farklılıklar kendi başlarına, farklılıktan kaynaklanan bir farklılık ideolojisine yol açmazlar. Duruma göre bazı farklılıkların altı çizilir, bu sırada diğerleri bastırılır. Bu süreç sonunda etnik gruplar ortaya çıkar. Yani etnik grup kimliğinin, bir anlamda durumlara bağlı olarak, birbiri ile ilişki içinde bulunan grupların içinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. Türki-

6 A.g.e. s. 224.

7 A.g.e. s. 225.

8 A.g.e. s. 228.

9 Nietzsche (1968).

10 Connally, a.g.e. s. 228.

11 Eades (1987).

ye'de hemşehrilik kavramı ikinci yaklaşıma daha yakındır. Bazı hemşehri grupları –Laz, Kürt, Çerkez gibi– farklı köken özellikleri taşırlar. Çoğunlukla kendilerine özgü dilleri ve dinleri olabilir. Ancak genellikle hemşehri grupları, birbirlerinden farklı din ve dil gruplarını içermez.¹²

Hemşehrilikte seçilen bazı özelliklerin, farklılık unsuru olarak altı çizilmekte, bazı özellikler de farklılık yokmuş gibi algılanmakta ve buna uygun olarak davranılmaktadır. Hangi özelliklerin seçileceği duruma göre değişir. Seçilmiş bazı özelliklerin vurgulanması ile hemşehrilik örüntüleri ortaya çıkar.¹³

Dil ve din gruplarına bağlı farklılıklar kent kültürü içinde çok önemli ve keskin ayrımlar yaratmaktadır. Bu nedenle de bu farklılıkların keskin ayrımlarının izdüşümü olarak, bunların yarattığı hemşehri grubu örüntüleri benzer keskinlikte olmaktadır. Şehirde yaşamının bir parçası olan bir yaşam mücadelesi stratejisi benimsenmelidir. Ortak bir kültür ve geçmişe dayanarak bu temeli, yabancı ve rekabet içinde bir ortamda kullanmak gereklidir. Bu mekanizma bazen uyum bazen de mücadele için tek bir biçimde kullanılmaz. Farklı boyutları vardır. Dolayısı ile hemşehrilik hem toplumsal-kültürel bir sınıflandırma sistemi, hem siyasal bir ideolojik taban ve hem de ekonomik bir bağdır.¹⁴

Hemşehrilik ilk bakışta sadece bir ekonomik bağ olarak algılanabilir, ancak başka işlevleri de vardır. Köyden şehre gelenler temelde iki ana gereksinim için hemşehrilik bağlarına yönelirler. Birincisi iş, ikincisi yerleşmedir. Türkiye'de ve dünyada yapılan araştırmalar bu iki hayati konuda öncelikle akrabaların, ikincil olarak hemşehrilerin yardımlarının payının büyük olduğunu ve zincirleme göçün dayanışmayı artırdığını göstermektedir.¹⁵ Bu ana ihtiyaçlar giderildikten sonra bir üçüncü mekanizma ortaya çıkar. Hemşehri grupları bazı iş alanlarında tekelleşirler ve başka grupları bu alana almazlar. Dolayısı ile böylesine tekelleşmiş ve korunmuş bir ortamda, güvene dayalı ve dış rekabete karşı dirençli bir hareket alanı doğar.¹⁶

İç göç yazınında üç farklı düzeyde bulgu görülür. Bu boyutlar diaspora düşünüldüğü zaman da anlamlı olmaktadır. Bunlardan birincisi, bu kişilerin ve onların çocuklarının da kökenlerine bağlılıklardır.¹⁷ İkincisi, özellikle aynı yöreden olan insanların oluşturduğu gruplarda ve bunların yerleşimlerinde; grubun örgütlenmiş bir bütün olarak hareket etmesi sonucunda devlete ve yerel yönetimlere baskı yaparak çeşitli hizmetleri istemeleridir.¹⁸ Üçüncü bir nokta ise, göç etmiş grupların kendi kökenlerinden olan kişilerden yardım alarak, kendilerine bir tür 'yardımlaşma örüntüsü' kurdukları ve bu yolla bazı sorunlarına çözümler ürettikleri görülür.¹⁹

Dördüncü düzeyde İmrozluların kimliğinin payandalarını anlamak için inşa etmeye çalış-

12 Ayata (1997) s. 100.

13 Roberts (1978).

14 Ballard (1987).

15 Ayata, a.g.e. s.100; J. Eades (1987 b).

16 Werbner (1987b) der. Eades.

17 Gökçe (1971) s. 158; Şenyapılı (1978); Kartal (1978); Yasa (1966).

18 Heper (1983); Kartal (1976).

19 Suzuki (1966); Duben (1982); Magnarella (1970).

tığımız kimlik konusundaki kuramsal tabana katkıda bulunacağı düşünülen görüş, herhangi bir grubun, bir işlevinin de kimlik oluşturan boyutudur. Bu görüşün temel temsilcisi Şerif Mardin'dir. Kimlik kavramının oturduğu kuramsal tabanda yukarıda görülen iki boyut ile beraber, Mardin'in yaklaşımı da katılarak üç farklı ayağı olan bir kuramsal yapı kuruldu ve bu yapının ışığında Adanın nüfustaki oluşumlar değerlendirildi.²⁰

Mardin'e göre 'kimlik' insanın üzerine bir giysi gibi oturur, ancak o insanın topluma nasıl bağlandığını açıklamaz. Toplumla veya toplulukla bütünleşme aracı olarak yeni kanallar açılmıştır. 'Sınıf' olarak katılmanın yanı sıra, 'etnik grup' ya da 'dinsel grup' olarak katılma mümkündür. Bu yeni gruplamalar 'sınıf' kadar etkin olabilir. Bu yeni grupların asıl önemi, daha derinlerde 'kişilik' yapısını şekillendirdikleri katılardır.²¹ Grubun, çıkar sağlayıcı işlevler olarak adlandırılabilir, iki ana işlevinin -iş ve yerleşme sağlama- yanı sıra başka ve daha uzun dönemli ve makro düzeyde işlevi vardır. Eğer artık bilinmeyen bir süre için kişinin kendisi, eşi, çocukları ve akrabaları kent ortamında ve bu ortamın gerektirdiği toplumsal, ekonomik ve ideolojik koşullar içinde ise, o zaman sadece kısa dönemde acil çözümler olan bir 'iş' ve bir 'yerleşim' yeterli olmayacaktır. Bu temel sorunların çözümü ile birlikte kişi kendini önce, dar mikro toplumsal-ekonomik çerçevesine, daha sonra kente ve daha sonra ülke geneline ve hatta dünyaya bağlayabileceği farklı bir boyut ihtiyacı içinde bulacaktır. İmrozlular bu bağlılıklarını, yüzyıllardır belli bir coğrafya ile, Adaları ile sınırlamışlardı. Ancak bugün diasporada olanlar için bir sonraki kısımda örneklenen Lobiler farklı bir kimlik bağı işlevi görmeye çalışacaktır.

Mikro düzeyde önce, belki sadece 'hemşehrilik' bilinci olarak başlayan grup ve onun beraberinde getirdiği çıkar sağlayıcı işlevler, uzun dönemde, başka bir işlevler kümesi olarak karşımıza çıkar; bu süreç grubun 'kimlik' oluşturu bir araç olarak rolüdür.²² Lobiler, Diaspora grupları (İnternet dahil) ve bu alanlarda tartışılan İnsan Hakları İhlalleri ve benzeri konular kısmen, kimliğin bu paydaları üzerinde oluşturulur.

Küreselleşme ve Küresel Alanlar

Küreselleşme en basit anlamda zaman ve mekânın sıkıştırılması olarak tanımlanabilir. Giddens'in küreselleşme konusundaki incelemeleri toplumsal ilişkiler üzerinde odaklanmaktadır. Giddens için 'uzaklaştırma' ve 'yeniden yüzeye çıkarma' zaman ve mekânın sıkıştırılması sonucunda ortaya çıkan iki süreçtir. 'Uzaklaştırma', 'zaman ve mekânın mevcudiyet ile yokluğu birleştirecek biçimde örgütlendikleri koşullar' anlamında kullanılıyor.²³ 'Yeniden yüzeye çıkarma' ise toplumsal ilişkilerin yerel bağlamdan çıkarılıp 'belirsiz zaman-mekân boyutları içinde' yeniden yapılanma yolları ile ilgilidir.²⁴ Giddens'a göre, 'uzaklaştırılmış' ilişkiler çoğunlukla diyalektik bir dönüşüm

20 Şerif (1994) s. 145-150.

21 A.g.e. s. 149.

22 a.g.e.

23 Giddens (1990) s. 14.

24 A.g.e. s. 21.

içinde oldukları için, küreselleşme mutlaka toplumsal homojenliğin artmasına yol açmaz. Giddens için 'yerel dönüşüm' küreselleşmenin bir parçası olduğu kadar, aynı zamanda sosyal bağlan-tıların zaman ve mekân boyutlarının dışına doğru bir uzantısıdır.²⁵ Robertson bir başka alternatif kavram önermektedir: glokalizasyon. Glokalizasyon, küresel ve yerel ilişkilerin birleşimidir ve küresel fikir ve bilgi akımları aracılığıyla çeşitli mekânların keşfedilip oluşturulmaları ile ilgilidir. Robertson kültürün glokalizasyon süreci içindeki önemini özellikle vurgulamakta ve bu nedenle de Giddens'i kültüre yeterince önem vermemekle eleştirmektedir. Robertson'a göre sosyal ve kültürel farklılaşma ve bu farklılaşmanın neden olduğu gerginlikler ve çatışmalar, hatta sosyal-kültürel sistemler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırma yönündeki fundamentalist çabalar da dahil, yakın dünya tarihi açısından büyük önem taşır.²⁶ Robertson ayrıca 'sembolik işaretler' veya 'uzmanlaşmış sistemler' söz konusu olduğunda 'yeniden yüzeye çıkarma' kavramının yararlı olduğunu kabul eder. Robertson dünya üzerindeki etnik hareketler konusunda son derece kuvvetli fikirler ileri sürmektedir.

Türkiye'de, özellikle İstanbul gibi büyük bir kentte, veya Gökçeada gibi kırsal bir yerleşme de etnik kültürel grupların oluşturduğu bir Rum cemaati gibi yerel cemaatler, ulusal sınırların ve hayallerin çok ötesine uzanan küresel süreçler tarafından biçimlendirilir ve örneğin Ortodoks Rumların, bir anlamda 'Helen Kültürü' ile özdeşleşmeleri gibi, ulusal sınırların hiçbir anlam taşımadığı bir 'ait olma' retoriği etrafında yoğunlaşırlar.

Küresel yakınlaşmanın en önemli başlangıç noktası kültürel homojenleşme ile kültürel heterojenleşme arasındaki belirsizlik olarak düşünülebilir. Genellikle kültürel homojenleşme üçüncü dünya ülkelerinde Amerikanlaşma ile, Coca Cola, McDonalds ve pembe dizilerin tüketim-kültür alanına girmesi ile, doğrudan bağlantılıdır. Bu tür bir 'homojenleşme' değişik türde bir heterojenleşmeyi de beraberinde getirir. Kısa dönemde bu iki olgu belli bir ortam ve nüfus içinde hiçbir çelişki olmaksızın bir arada var olabilirler.

Appadurai'ye göre bugünkü küresel ekonominin karmaşıklığı ekonomi, kültür ve politika arasındaki henüz yeni kuramsallaştırmaya başladığımız kopukluklardan kaynaklanır.²⁷ Appadurai bu kopuklukları araştırmak için küresel kültür akışının beş boyutunun kendi aralarındaki ilişkileri 'alanlar' olarak ele almamızı önerir. Bu beş alan şunlardır: (i) kökenle ilgili alanlar, (ii) medya ile ilgili alanlar; (iii) teknoloji ile ilgili alanlar; (iv) finans ile ilgili alanlar; (v) ideoloji ile ilgili alanlar. Appadurai'ye göre bunlar değişik aktörlerin tarihsel, linguistik ve politik konumları ile kırılıp değişebilen algısal yapılarıdır: ulus-devletler, çokuluslular, diasporik gruplar, devlet içi gruplar, dini, ekonomik, veya politik hareketler, ve köy, mahalle veya aile gibi yüz yüze bulunulan gruplar.

Tüm bu alanlar, örneğin Amerikanlaşma, çeşitli dini yönelimler etrafında cemaatleşme, toplumsal normlar, ekonomik etkenler, veya kişinin, eğer varsa, üretim biçiminin gerekleri gibi

25 A.g.e. s. 64.

26 A.g.e. s. 144.

27 Appadurai (1990) s. 296.

düşsel dünyaların toplum içinde cinsiyete bağlı olarak değişen temel taşlarıdır. Bu noktada gündemde olan hayal ne olursa olsun tarihsel etkenler araya girer. Belli bir bölgeden geliyor olmak, o bölgenin örf ve adetlerini ve değerlerini kökene bağlılığın sembolü olarak taşıyor olmak gibi olgular insanlar coğrafya değiştirdiğinde, bir ulus devlet sınırından diğerine geçtiğinde bir gecede ortadan kalkmaz. Bunlar kadınlar ve erkekler arasında sanki gizli bir anlaşma veya güçlü dini bağlarla desteklenen bir 'protokol' varmış gibi kuşaktan kuşağa devam eder ve yukarıda sözü edilen çeşitli kaypak küresel alanlar içinde istikrarın temeli olarak görülebilir.

Appadurai'nin 'küresel kültürel ekonomi'si ve bunun temel alanları ayrıca kimliğin temel taşları olarak da algılanabilir. Bu çok yönlü dünyalar tarihsel olarak bireyler veya gruplar tarafından dünyanın her tarafında oluşturulmaktadır. Kökenle ilgili alanlar, yaşadığımız dünyayı değişken kılan kişilerin –göçmenler, mülteciler, misafir işçiler– alanlarıdır. Teknoloji ile ilgili alanlar eskiden geçilmez olan sınırları hızla aşan, akışkan global teknolojik oluşumlardır: Yüksek veya alçak/mekanik veya bilgisel. Finansla ilgili alanlar bugün daha da gizemli, hızlı ve zor bir hale gelmiş olan küresel kapital eğilimleridir. Video ve medya ile ilgili alanlar imajların alanıdır ve ilk üçten ziyade ikisi birbiri ile yakından ilişkilidir. Medya ile ilgili alanlar hem elektronik enformasyon üretim ve yayma yeteneklerinin dağılımını, hem de bunların yarattığı imajları kapsar. Bunlar tüm dünya izleyicilerine hikâyeler ve kökenle ilgili görünimleri iletirler. İdeoloji ile ilgili alanlar genellikle doğrudan politik olan, devletlerin ideolojileri, veya devletin gücünü tamamen veya kısmen ele geçirmeye çalışan hareketlerin karşı ideolojileri ile ilgili imajlar zinciridir.²⁸

Kimlik, Kültürel Şifreler, Dil ve Medya

Osmanlı İmparatorluğu'nda romanı bir tür olarak ilk kez deneyen yazar ve yayıncı Evangelinos Misalilidis adlı bir Rum'du. Yazar Osmanlı Türkçesiyle Yunan harfleri kullanarak bir macera romanı yazmış.²⁹ Yine aynı dönemde Orta Anadolu Rumlarının günlük hayatta Türkçe konuşmaları ve çocuklarına Türkçe isimler vermeleri sık sık görülüyor. Ortodoks dinsel törenlerinde dini kadrolar Yunan dilini kullanırdı.³⁰ Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia'nın bir manzum dörtlüğü şöyledir:

Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz,
Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz.
Öyle bir mahludi hatt-i tarikatımız vardır;
Hurufumuz Yunanice, Türkçe meram eyleriz.³¹

Bu dörtlük hem başarılı bir özümlemeye işaret ediyor, hem de Osmanlı toplumsal yapısı ile ilgili ipuçları veriyor. Benzer oluşumlara bugün farklı alanlarda rastlanıyor. 1990'lardan önce

²⁸ A.g.e. s. 298-299.

²⁹ Faroqhi (1998) s. 285.

³⁰ A.g.e. s. 9.

³¹ Güvenç (1998) s. 158.

Türkiye’de sadece TRT yayını vardı ve devletin resmi ideolojisini yansıtıyordu. Birçok insan programların yeknesaklığı veya tekrarı konusunda bu kanalı oldukça sıkıcı bulabilirdi. Batı Anadolu’da yaşayanların o dönemde bir başka seçenekleri daha vardı; antenlerini Yunanistan’a doğru çevirdikleri zaman Yunan kanalı ERT’yi seyredebiliyorlardı. Bir dönem bu kanal o kadar popüler oldu ki *Yeni Asır* gazetesi TRT programlarının yanı sıra ERT’nin de günlük programlarını yayınlamaya başladı. Bu durumda en ilginç nokta Türkiye’deki ERT izleyicilerinin Yunanca bilmeden eğlence programları gibi programları izlemeleri idi. Aynı şekilde Pire’deki Rum mültecilerin de, özellikle her iki dili konuşabilen yaşlıların ve kadınların eğlenceleri arasında, 1970’li yılların başlarında mahallelerindeki sinemalarda Türk filmlerini izlemek vardı.³²

Yalnız kırsal kesimde televizyon kanallarını izleyen ‘köylü’ için değil, ‘göç’ etmiş ve kentli olmuş ‘köylü’ veya kentte doğmuş ‘çeşitli kentliler’ ve diasporik olanlar için de ‘yeniden kültürleşme’ ve küreselleşme süreçleri farklı biçimlerde bir sorunsal alan olarak ortaya çıkar ve çözüm bekler. ‘Modernleşme’ olarak adlandırılan süreç içinde kitle haberleşme araçlarının önemi bilinmektedir. Bu da kendi içinde devreye giren ara mekanizmaların, en kötü ihtimalle kısa dönemde bir ‘meşruiyet’ alanı kazanmasına yol açmaktadır. Kişisel kimlik düzeyinde bu kabul edişin yansımaları Connaly’nin düşünceleri hatırlanacak olursa kendini çok farklı ya da zıt gibi görünen düzeylerde ve aslında aynı mekanizmaları kullanarak göstermektedir: Bir Ülkücü için Demgah’a gitmek, ya da bir Aczimendi için zıkr etmek veya bir eşcinsel için gay bara gitmek veya Taksim, Ülker Sokak’ta yaşıyor olmak gibi.

Adalıların daha yalın bir konumda olduğunu düşünüyorum. Zaten sınırları ve ilişkileri belli ve göreceli olarak kapalı bir grup için bir önceki cümlede adı geçen gruplaşmalar bire bir geçerli değildir, ancak bu gruplaşmaların etkileri vardır. Rum cemaatleri bir metropol alanında veya kırsal kesimde yer alabilir. Her ne kadar kapalı ve kontrollü olursa olsun, başta kitle iletişim araçları olmak üzere, ulaşım ve haberleşme gibi kent düzeyinde etkileri çabuk görülen medyanın (ortamların) ve bilişim ağlarının da yardımı ile onlar da etki altında kalmaktadır. Burada ortaya çıkan paradoks şudur; dışarıdan bakıldığı zaman dengesini bulmuş, sakin ve düzenli bir köy görülmektedir, ancak en çarpıcı gözlemlerden biri olarak, burada görülen parçalanmış bir aile yapısından söz etmek gerekir. Parçalanmış bir aile diyoruz, çünkü olağan koşullar altında aile karı, koca ve çocuk birliği ve birlikteliği üstüne kurulur. Oysa Adada görülen durum bir anlamda mevsimlik veya süresiz olarak annenin, babanın ve hatta çocukların birbirlerinden ayrı olduğu bir ailedir. Bu noktada toplumsal kodlar açısından önemli olan ‘kontrol’ unsurudur. Bir yılın aşağı yukarı yarısı kadar uzun bir süre yok olan ailenin bireyleri, belki de uzun zaman gelmeyeceklerdir. Geride aile birlikteliği olmadığı zaman kullanılacak ‘dayanıklı kodlar’ vardır. Bu kodlar Ortodoks dininin ve bu doğrultuda örgütlenmiş toplum yapısının kodlarıdır.

Birçok çağdaş eleştirmen, yorumcu ve araştırmacı belirgin değişikliklerin olduğu bir dönemde yaşadığımızı, bir dönüm noktasında olduğumuzu, köklü toplumsal değişmelerin olduğu-

nu, endüstri toplumunun sona erdiğini,³³ 'Batı'daki görüşlere göre 'tarihin sonu'nun geldiğini³⁴ söylemektedir. Değişmenin önemli boyutları arasında, bilimsel bilginin ve teknolojinin, kültür ve iletişimin hızlı yayılmasını, iş, endüstri ve ekonomik yaşantının yeniden yapılanmasını, güç alanlarının parçalanması ve yeniden örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal kimlikleri sayabiliriz.

Bu değişim süreçleri –ister tarihin ve 'ilerleme'nin bazı 'modernist' kavramsallaştırmaları olarak, ister 'post-modernist' bir dönemin başlangıcı olarak görülsün– yalnızca 'ileri' veya 'gelişmiş' toplumları etkilemedi. Aynı zamanda dünyanın daha yoksul ülkelerinde de etkilerini gösterdi. Gerçekten de bugün gözlemlediklerimizin çoğu temelde 'küresel' boyuttadır, beraberinde çeşitli insanların, sermayenin, malların, teknolojilerin, iletişimlerin, imajların ve bilginin ulusal sınırların üstünden hızla aktığı bir yapıyı getirir. Ama buna rağmen 'küreselleşme'nin kürenin her yerinde tek tip bir etkisinin olacağını düşünmemek gerekir. Çünkü bu tür bir düşünce değişme ile ilgili daha önceki kuramsallaştırmalarda düşülen tuzağa düşülmesine neden olacaktır. Değişmeyi, belli 'itici güçler' (kapitalist gelişmenin 'yasaları' veya modern bürokratik örgütlerin kural-ları) veya 'temel hareketlendiriciler' (örneğin teknolojik veya ekonomik etkenler) veya 'kültürel hızlandırıcılar' (dinsel sofuluk veya işletmeciliğin ussallığı) vasıtası ile belirlemeyi hedefleyen genel (veya evrensel) bir kuramın yeterli olmayacağını düşünüyorum. Bu karmaşık ve birbiri içine girmiş süreçleri ayırd etmek ve yorumlamak, kanımızca sosyolojinin araştırma gündeminin önemli bir bölümünü, daha uzun yıllar dolduracaktır. Amaç 21. yüzyılın başında toplumsal değişme ile ilgili olarak bazı kritik boyutlara dikkat çekmek ve belli bir araştırma alanında (kırsal veya kentsel alanda), 'küreselleşme', 'kimlik' ve 'kırsal kesim' kavramları doğrultusunda yeni bir gündem belirlemek için önemli olan ve kıyı köşede kalmış bazı kuramsal sorunları tanımaya çalışmaktır.

Buraya kadar geniş eğilimlerin ve kritik görünen boyutların altı çizildi. Bu kısımda, bu farklı değişme alanlarının kendi içinde ve birbirleri arasında üretilen belli çatışmalar üzerinde durmak istiyoruz. Burada önemli olan değişimin gücünü ve aynılığını varsayan maddeleştirilmiş ve somutlaştırılmış küreselleşme yorumları yerine, bu mekanizmaların gücünü ve farklılığını göstermeye çalışan bir yaklaşım benimsenmesidir.

Giderek farklılaşan bir dünyada, homojenlikten söz etmek son derece zor; bilgi ve haberleşme teknolojilerindeki devrimler dünyanın daha yeknesak ve bütünlüştüğü görünmesine neden oldu. Buna rağmen gelişmiş modern haberleşme ve medya sistemleri ve uluslararası bütünlüştüğü piyasaların gelişmesi kültürel, etnik, ekonomik ve siyasal çeşitliliği yok edemedi. Küreselleşme ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde çeşitli cevap biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Bu çeşitliliğin fark edilmesi, bazı siyasa çevrelerinde, ekonomik gelişme, istihdam ve refah sorunları ile ilgili standart çözümlerin sorgulanmasına, daha esnek, yerelleşmiş ve destek veren

33 Tourine (1984); (1989).

34 Fukuyama (1989).

yaklaşımların ilgi görmesine neden oldu. Yaklaşımlarda böylesine bir yön değiştirme, aynı zamanda yerel bilginin, örgütlenmenin ve katılımın gelişmeye yapacağı stratejik katkının önemini de fark edilmesini sağladı.³⁵ Bu gelişmelere paralel olarak hiyerarşik ve bütüncül örgütlenme biçimlerinin gözle görülür çöküşüyle birlikte, merkezi siyasal denetimi ve otoriteyi gayrimeşru hale getiren yeni gruplaşmaların ve koalisyonların ortaya çıkması, güç ilişkilerini yeniden biçimlendirdi. Böylece yerel yönetimler, merkezi otoritenin yönetsel ve mali sıkıntılarını, yukardan aşağıya doğru maskeleyecek, alması bir güç haline gelmeye başladılar.

Bilişim Örüntüleri: Hayali Dünyalar ve Değişen Toplumsal-Siyasal Kimlikler

Küresel ilişkiler ve kültürler, küresel iletişim ve bilgi örüntüleri vasıtası ile korunurlar ve değişime uğrarlar.³⁶ İletişim yolu ile geçirilen sembolik biçimler çağdaş kültürel repertuvarların merkezi olurlar. Kullanılan teknoloji, zaman ve mekân içinde çok geniş bir alana yayılmış izleyicilere, mesajların, imajların ve sembollerin çok çabuk geçirilmesini sağlayarak, teknolojinin ‘aracı olduğu’ yeni tip toplumsal ilişkilerle dünya yüzündeki ‘hayali cemaatler’e insanları bağlar.³⁷ Bu ‘hayali dünyalar’³⁸ küreye yayılmış kişilerin ve grupların tarihsel olarak konumlandırılmış hayalleri olup akıcı ve biçimsizdirler.³⁹ Hayali dünyanın bir üyesi olmak mekânsal olarak bitişik olmak veya doğrudan etkileşim içinde bulunmak anlamına gelmez. Aslında hayali dünyalar her zaman var olmayan insanlar tarafından nüfuslandırılır, zira bu dünyaların üyesi olmak için uygun özelliklere ve profile sahip kimse yoktur. Ancak bireysel ve grup kimlikleri (dinsel, etnik veya cins aidiyetleri veya kalıp yargıları ya da sadece bir Spor Kulübü taraftarı olmanın anlamı) bu hayali insanlar ve yerlerin etrafında inşa edilir. Bu sırada insanlar kendilerini ve kendi durumlarını ‘diğer’lerine ‘göre’ karşılaştırırlar. Bu süreç içinde medya aracılığı ile geçirilen imajlar ve sembollerin muhtemel ideolojik etkisi görülmektedir, ama bununla birlikte yaygın ve hızlı haberleşme anlamların sürekli olarak dönüştürülmesini (değişimini) ve eski imajların ve geleneklerin ‘yeniden keşfedilmesi’ beraberinde getirir. Mardin’in kültürel şifreleri de benzer bir sürece işaret eder.⁴⁰

Bütün bunların içinde, medya örüntüleri çok farklı ve genelde çelişkili imajları yansıtır, bunlar belirli izleyiciler tarafından çok farklı biçimlerde yeniden işleme tabi tutulurlar, çalışılırlar. Bir dizide veya bir klipte veya bir reklamda görülen tipik bir Amerikan banliyö evi, bahçesi, o evde oturanların maddi kimliklerinin (kol saatleri, elbiseleri, saç biçimleri gibi) okunması ve değişirilmesi ve ‘sembolik’ hale getirilmiş mesajlarla grup içinde aktarılması, dünya üzerindeki insanların ve grupların beklentilerine göre farklıdır.

Modern medya teknolojisi nedeni ile giderek daha tekdüze bir kültürel biçimin ortaya çıkması beklenebilecek iken, tam tersine aynı teknoloji kültürel evrenin çok çeşitli ve beklenmedik

35 Bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü’nün çeşitli ülkelerde yaptırması olduğu araştırmalar ilgi çekicidir.

36 Appadurai *a.g.e.*; Featherstone (1990).

37 Anderson (1989); Thompson J. (1990).

38 Appadurai *a.g.e.*

39 Lash ve Urry (1994) s. 307.

40 Mardin (1983).

yönlerde yayılmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin bazı imajlar kendi kampanyalarını desteklemek için farklı anlamlarda ve belli gruplar tarafından kullanılır; 1991 Irak Savaşı sırasında CNN Kablolı televizyon kanalının Körfez Krizi ile ilgili haberler jeneriğinde yer alan görüntüler arasında petrole bulanmış ve uçamayan kuş, çevrecilerin bu imajı dünya ile ilgili kaygılarını dile getirirken verdikleri mesajlarda yıkıcı imaj olarak kullanılmıştı.

Farklılıkları anlamak için küresel kültürel akımların 'izomorfik olmayan'⁴¹ yapısını kabul etmek gerekir. Yani insanların, nesnelerin ve düşüncelerin hareketleri tek bir bütünsel yapı ortaya çıkarmak üzere birikmezler. Yine aynı küresel kültürel akımlar 'küresel merkezlerden' daha alt düzeyde bulunan 'çevrelere' doğru akmazlar. Bugün artık birçok durumda 'çevrenin' merkeze kültürel yenilenmeler getirdiği görülmektedir. Bunun örnekleri sanatta, müzikte, tasarımda ve moda alanlarında görülüyor.

Küresel kültürün ve kimliğin hayal kırıcı ama karmaşık yönlerinden biri de vatandaşlık kavramı ile ilgilidir. Bir insanın vatandaş olarak ulus-devlet tarafından tanımlanan ve güvence altına alınan siyasal kimliği ve hakları giderek daha esnek ve güvencesiz hale gelmektedir. Şu sırada birçok grup, deyim yerindeyse, kendini 'daha az' bir ulus-devletin parçası olarak görmektedir. Bu durum keskin sınıf, etnik ve dil ayrılıklarının olduğu toplumlarda daha belirgin olarak görülmektedir. Ayrıca bir ulusun ekonomik olarak zayıf ve/veya siyasal olarak istikrarsız olması da aynı süreci beslemektedir.

Bu görüşler doğrultusunda ve onlardan çıkan genel yaklaşımları kullanarak yeni bir 'Kimlik Yapısı' şeması önermek istiyoruz. Kimlik kavramını bir kare prizma olarak kavramsallaştırırsak, ortaya farklı, ancak birbirine organik ilişkilerle eklemlenmiş bir geometrik yapı çıkar. Bu yapının birinci yüzünde öznel kimliğimizi oluşturan ve subjektif olan öğeler vardır. İkinci yüzey objektif olarak 'öteki' tarafından algılanan ve nesnel olan öğelerin alanıdır. Üçüncü yüzey kişiye ve kişinin toplumsal konumuna göre değişen kavramlarla nitelendirebileceğimiz yerel, yöresel (buraya daha çok etnik ve dinsel faktörler girer), ulusal hatta zaman zaman yerli öğeleri barındırır. Dördüncü yüzey ise yine üçüncü yüzeyde sözünü ettiğimiz biçimde nitelendirebileceğimiz küresel hatta uluslarüstü öğeleri kendine referans olarak alır.

Her yüzey birbirine geometrik ilişkilerle eklemlenir. Kimliğin hacmini ve birden çok boyutunun olmasının ipuçlarını bu geometri verir. Herhangi bir yüzeyde olan değişikliklerin diğer kimlik yüzeylerinde de yansımaları görülür. Yüzeylerin kendi içlerinde referans noktaları olarak kabul ettikleri ve yapılarına aldıkları kavramların birbiri ile ilişkilendirilmesi ve örülmesi sonucu ortaya çıkar.

Bu kimlik yüzeylerinin oluşmasına toplumsal kurumlar ve değerler aracı olur; ve etkileri, herhangi bir kimlik yüzeyinin yapısı ile yakından ilişkilidir. Geçirgen ve açık bir yüzey farklı elemanları süzer, tıkalı ve kapalı bir yüzeyin geçirdiği veya geçmesine izin verdiği elemanlar başkadır ve dolayısı ile bu süreç sonunda iki farklı bir kimlik yapısının ortaya çıkması beklenir: İmroz-

lular (Adalılar) ve Gökçeadalılar gibi. Ortodoks Rum cemaatinin ilk bakışta, kısa dönemde en etkin olarak kullandıkları süzgeç dinsel anlamda cemaatleşme iken, günümüzde Lobi etkinliklerini giderek küreselleşen bir düzeye taşıyorlar. Gökçeadalılar ise 81 yıldır Adaya yerleşmeye çalışıyor. Uzun dönemli ve makro bir bakışla her iki olgunun da, küreselleşme sürecine verilen farklı cevaplar ve/veya arayışlar olduğu görülüyor. Bu nedenle de adalılar son derece ilginç bir araştırma alanı: İçinde bitmemiş süreçleri, çözülmesi gereken alanları, pek çok taraf açısından barındırıyor: Akademisyenler, politikacılar, milliyetçiler...

Hıristiyan Ortodoks Dinsel İnançlar ve Yortular: Aidiyet Duyguları

Ortak bir çerçeve ve ulusal sembollerin açıklığı ile ilgili en büyük psikolojik ve siyasal ihtiyaç azınlıklardan gelmektedir. Tek bir ülkeye isteyerek bağlanmamızı sağlayan etkenler hakkında açıklık azınlık üstündeki baskıları azaltır, özellikle ülkede varlıkları tam olarak kabul edilmemiş olan yeni azınlıklar, toplumsal hayatın bütün alanlarında veya rastgele seçilmiş alanlarda, sadakatsizlik suçlamalarını çürütebilmek için uyumlu davranmak zorundadırlar.⁴²

Türkiye’de veya Yunanistan’da yaşayan Türk asıllı Rumların dinsel inançlar ve ayinler konusundaki tutumlarına baktığımız zaman dinin cemaati örgütleyici özellikleri her iki ülkede de görülüyor. Ortodoks Kilisesi’nde, Katolik Kilisesi’nde olduğu gibi azizlere inanılır. Azizlik mertebesinin resmen tanınmasına ilişkin süreç Katolik Kilisesinde olduğu gibi bağlayıcı kurallar içermez. Azizlik önerisi üzerinde ilgili piskoposun yaptığı incelemeden sonra bir komisyonca son karar verilir.

Azizler ile Tanrı kayrası arasındaki olağanüstü ilişki, genellikle çileci, benliği yok sayan bir yaşam biçimi ile vurgulanır. Azizliğin göstergesi, çoğunlukla üstün ahlaki nitelikler ve davranışlardır. Saygı duyulan din büyüklerinin inananlar topluluğunca kendiliğinden azizlik ya da ermişlik düzeyine yükseltilmesi, dine bağlı kitlelerin, hem insan görünüşünde hem de insanüstü olan varlıklara duyduğu özlemden kaynaklanır. Her yerde var olan ve her insana yardım etmeye hazır bulunan tek ve soyut bir Tanrı, ortalama ve sıradan –fanatik olmayan– dindar bir kişi için ulaşılmaz ve algılanamaz bir varlıktır. Dindar kitlelerin, tanrısal varlığı, insanların dileklerini yerine getiren çok sayıda ruhani varlığa bölme yönünde bir eğilimi, çok tanrıcı bir yönelimi vardır. Büyük dinler yaygınlaştıkça, bu dinleri yeni benimseyen ve sayıca giderek ağırlık kazanan halk toplulukları, eski inanışlarını ve eğilimlerini yeni bir dinsel çerçevede sürdürmüşlerdir.

İnanan kitlelerde yerleşmiş biçimiyle aziz ya da ermiş inancı, tek tanrılı dinlerin resmi öğretilerine genellikle aykırı düşer. Bu aykırılığı aşmak amacı ile, aziz inancına resmi bir yorum getirilmeye çalışılır. Yunanca *doubleia* ‘yüceltme, saygı’ ile *latreia* ‘tapınma’ arasında bir ayrım yapılır. Ortodoks Kilisesi’nde de tasvirlerin yüceltilmesi benzer biçimde yorumlanır. Ama halk arasından aziz inancı, çok tanrılı tapınma biçimlerinden tümüyle arınmış değildir.⁴³

42 Modood (1993 a & b) s. 87-91; s. 97-99; (1994) s. 53-73.

43 Ana Britannica (1988) Cilt 3, s. 120.

Hazreti İsa'nın yaşamını, ölümünü ve dirilişini anmak, ondan kaynaklanan ve Hristiyan azizlerinin yaşamında anlatımını bulan erdemleri kutlamak üzere kilisenin belirlediği günler yortudur. Yılın belirli gün ve dönemlerinin ibadet amacı ile kutsanmasını belirten yortu takviminin temelini, İsa'nın çarmıha gerildikten sonra dirildiğine inanılan pazar gününün her hafta Komün-yon ayiniyle Tanrı'nın Günü olarak kutlanması oluşturur. Yıllık çevrimi düzenleyen başlıca altı yortu ise Noel, Theofania (İsa'nın Vaftizi Yortusu), Kutsal Cuma, Paskalya, İsa'nın Göğe Çıkışı ve Pentekostes'tir. İlk beş yortu İsa'nın yaşamındaki belirli olayları, sonuncusu ise Kutsal Ruh'un Havarilerin üzerine inmesini kutlamayı amaçlar. Noel ve Theofania'nın tarihleri değişmez. Diğer yortular ise her yıl Ay Takvimi'ne göre değişen tarihlerde kutlanır. Adalıların kendi bellek süreçleri içinde dini ve dinsel pratikleri hatırlama ve uygulamalarının ayrıntıları, örnek anlatılarda yedinci bölümde yer alıyor.

BİLGİ VE BİLGİLENDİRME: LOBİ ETKİNLİKLERİ VE DİPLOMASİ

Enformasyon en önemli savaş alanlarından: Haberleşmeyi ve bilgilendirmeyi kısıtlamak, yasaklamak veya belli süzgeçlerden geçirerek aktarmak ulus devletlerin kullandığı yollardan biridir. Basın özgürlüğünü kısıtlamak ve gazetelere ve gazetecilere siyasal olarak güdülen davalar açmak da uygulanan yollardır. Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu 1998 Yıllık raporunda belirtildiği üzere 26 Haziran 1998'de günlük gazete *Eleftheros Typos*'un iki muhabiri Yunan-Makedon ilişkileri ile ilgili gizli bilgi yayınladıkları gerekçesi ile haklarında bölge savcısı tarafından 'espionaj' gerekçesi ile soruşturma açılmıştır. Gene aynı rapora göre *Niki* gazetesinden iki gazeteci, Adalet bakanı Evangelos Yanopoulos hakkında 'abartılmış lekeleme' gerekçesi ile otuz üç ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Gazeteciler Yanopoulos'un bakan olarak etkinliklerini eleştirmişler ve II. Dünya Savaşı'nda Yunan Direnişi'ne katılımını sorgulamışlardır. Yunan Anayasasına göre, etkilenen insan tarafından açık delillerle ispat edilmediği süreç 'iftira suçlamaları' yapılamaz.

Helen Diasporası Lobi Örneği: AHEPA⁴⁴ Örgütlenişi ve Etkinlikleri

Bu kitapta AHEPA'ya geniş yer vermemin nedenini, okuyucu adalıların İnançları bölümünü okuyunca daha anlamlı bulacak. Azizler, adalılar veya diasporada olan birinci ve ikinci hatta üçüncü kuşak için yakın iken, bugün gençler için, hele Adada yaşamışlarsa anlamlı olsa bile işlevsel değil. Oysa, örneğin AHEPA, ve diasporada kurulmuş Vakıf ve Dernekler çok daha anlamlı. Yunan folklor dansı ve basketbol bir arada bu etkinliklerde.

AHEPA bu yönü ile ilginç bir çağdaş örnek. Dünya üzerinde coğrafi olarak bu denli uzak mekânlara yayılmış Helen kökenli insanlara ve özellikle ABD'de yaşayan Yunanlılara kökenlerini, dilini ve dilini öğretmek onları bir Helen olarak yetiştirmek ve yetişkinlere destek olmak üzere kurulmuş bu örgüt.

Buradaki bilgiler AHEPA adlı, Yunan asıllı Amerikalıların kurmuş olduğu yaygın ve iyi ör-

gütlenmiş bir derneğin İnternet'teki çeşitli sitelerinden derlendi ve bu bilgilere kuruluşun örgütlenişi ve işleyişi açısından toplumsal yorumlar getirildi. Bir etnik cemaatin –din etkenini de kullanarak– kendi koyduğu hedefleri açısından başarılı bir biçimde örgütlenme modeli olarak AHEPA ilginç bir örnektir. Bu nedenle adı geçen kuruluşa yer verildi.

AHEPA, gençler için yakın ve anlamlı olmayan Azizler yerine Yunan Tanrı ve Tanrıçalarının adını kullanarak, çok akıllıca bir örgütlenme ve erişim sistemi kurmuş. Diasporadaki ailelerin üçüncü kuşak çocukları için Bereket, Göz, Kulak ile ilgili işlere bakan Azizler çok anlamlı değil. Ancak İnternet ortamında da yerini alan AHEPA gençlerin Helen dünyasına erişimini kolaylaştırdı. AHEPA'dan sonraki kısımda 'Kimlik İhracı: Azınlıklar, Ulus-Devletler'le ilgili yazın ele alındı.

AHEPA'nın Kuruluşu ve Amaçları

Amerikan Helenik Eğitimel İlerici Derneği,⁴⁵ kendi beyanına göre dünyadaki en büyük Yunan mirası örgütü ve Kuzey Amerika'da başlıca topluluk hizmetleri örgütüdür. Gene kendi deyimleri ile 'AHEPA ailesi'nde ayrıca bir kadın grubu (Penelope'nin Kızları) ve iki gençlik grubu, Perikles'in Oğulları ve Athena'nın Nedimleri adları ile çalışır. Örgüt 1922'de kurulmuştur, 60,000 üyesi, 700'den fazla yerel bölge ve 23 bölgesel mahallede her birinin başında işe seçilmiş liderleri olmak üzere örgütlenmiştir. Merkezi Washington'dadır ve sekiz kişilik bir kadrosu vardır. Amerika ve Kanada'nın birleşik liderliği Üst Loca ve Yönetim Kurulu tarafından üstlenilmiştir. AHEPA'nın ana hedefi hayırseverlik, eğitim, yurttaşlık ve yerel, bölgesel ve ulusal çabalarla 'Helenik' kültür ve mirasını tanıtmak ve yüceltmektir. Ayrıca Amerika'daki karar alma düzeyindeki insanları ve kamuoyunu Yunan asıllı Amerikalılarla ilgili konularda 'eğitmek' üzere çalışır. Geçmiş yetmiş yıl boyunca 200,000'den fazla Yunan asıllı Amerikalı öğrenciyi doğrudan doğruya burs vermiştir.

Burada Gökçeada bağlantılı Merkez'den Atina'ya göç etmiş bir aile ile ilgili ilginç bir anlatı var. 1945 doğumlu olan erkek anlatıcı İstanbul'da üniversiteye başlarken, Amerika'da okuma olanaklarını araştırmış ve AHEPA'ya Yunanca yazmış olduğu bir mektupla birlikte başvurmuştur. Bir süre sonra İngilizce bir red cevabı yazısı gelmiştir. Burada ortaya koyulan tavır açıktır. Amerikalı olmak esas kriterdir; dolayısı ile İmroz asıllı bir Rum AHEPA'yı çok fazla ilgilen-dirmemektedir.

1995-1996 AHEPA bölüm, bölge, ulusal ve vakıflar yolu ile iki milyon dolar toplamıştır. Altmış sekiz yıldır 'AHEPAN' adlı bir yayını vardır.

AHEPA'nın Kamuoyu ve Hükümetle İlgili Çalışmaları

AHEPA üyelerini Amerikan ve Kanada politikalarını etkileyen konularda ve politikacıları Yunan asıllı Amerikalıları ilgilendiren konularda bilgilendirmek üzere çalışır. Bu konular Kıbrıs sorununa adil bir çözüm, Yunanistan'ı etkileyen güvenlik sorunları, İstanbul'daki 'Konstantino-

pol Ortodoks Ekümenik Patrikliği'nin statüsünü etkileyen insan hakları soruları ve Arnavutluk'taki Yunan azınlığının statüsüdür. Bu konularda AHEPA'nın çalışma biçimi Washington D.C.'deki Kamu İşleri Ofisindeki profesyonel kadrolar çeşitli etkinlikleri koordine ederler. Bu bölümün memurları Maryland'de bulunan bir başkan, bir başkan yardımcısı, bir sekreter ve bir veznedardan oluşmaktadır.

Bu etkinlikler altı ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi AHEPA Kongre İlişkileri Ağı'dır. Burada Amerika çapında AHEPA ailesi üyeleri yürütme ile ilgili ilerlemelerden haberdar edilirler. Bu üyeler Kongre'deki üyelerine Yunan asıllı Amerikalılarla ilgili konularda düzenli olarak yazarlar. Burada önemli olan sürekliliktir. Vazgeçmeden, bıkpı usanmadan bire bir, AHEPA üyesi ve kongre üyesi arasında kurulmuş ve gelişmelere göre yazılı olarak biçimlendirilen bir iletişim ağı vardır. Lobicilik açısından bu düzenlilik ve sistematizasyon çok önemli ve gereklidir. Lobi hareketlerini kurumsallaştıran bu düzenlilik. Sporadik, tepkisel ve süreksiz etkinlikler kalıcı sonuçlar doğurmamaktadır. Washington'da AHEPA'nın bu etkinliklerine karşılık Türk lobisi bulunmamaktadır. İkinci olarak AHEPA'nın Kongre rapor kartı vardır. Bu karne her kongre üyesini Yunan asıllı Amerikalıları ilgilendiren konularda derecelendirir. Bu bir çeşit not verme sistemi gibidir. Yıllık olarak yapılır ve yıl ortasında güncelleştirilir.

AHEPA'nın Yerel Örgütlenişi, AHEPA Ailesi ve Yerel Kiliseler

AHEPA ailesi ABD'de 49 eyalette, Kanada'da yedi şehirde, Yunanistan'da Atina, Kerkire, Selanik ve Vereia olmak üzere dört kentte bulunmaktadır. Bu kuruluşlara karşı gelen yine aynı eyaletlerde yerel kiliseler vardır. Aile teşkilatının kurulması ile Ortodoks Yunan cemaatinin oluşturduğu dinsel grup arasında yakın ilişki olduğu düşünülmektedir. Zengin yortu takvimi ile kilise sık sık cemaati bir araya toplayacak güçtedir. Cemaatin bir arada olduğu bu dönemlerde AHEPA'nın da bu olanağı kullanması mümkündür.

AHEPA'nın Değerlendirmesi: Azizlerin İşlevlerine Karşı Lobiler

Bütün bir AHEPA örgütlenişi, etkin bölümleri, yaptıkları işler ele alındığında iki farklı toplumsal olgunun katlanmış bir biçimde ve kendi rasyoneli içinde son derece akıllıca birbirine yerleştirildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi ve cemaati dolayısı ile üyeleri toplamanın birinci koşulu bir kimlik çerçevesi sunmaktır. AHEPA böylesine bir kimlik çerçevesini iki ana eksen üzerinden yapmaktadır: Helen kültürü, gelenekleri, etiği ve din. Bir grup liderleri yolu ile oluşturduğu böyle veya benzeri bir kimlik çerçevesini mevcut düzene aykırı, illegal ve yeraltı yollardan da yapabilir. Bunun en canlı örneği PKK olgusudur. Veya aynı kimlik çerçevesi bir başka etnik gruba rağmen ve hatta onu 'temizlemek' yolunu seçip boyutları soykırıma gidecek denli patalojik ve saldırgan bir biçimde de yapılabilir. Bunun son örneği 1999 Mart ve Nisan aylarında yaşanan Kosovo krizidir. AHEPA'nın sunduğu kimlik çerçevesi yüzeyde bu tür potansiyelleri içermemektedir. Ancak benzeri her örgüt gibi istediği veya uygun gördüğü zaman üyelerini daha radikal ve saldırgan yönere de çevirebilir. Örgüt olma ve bir örgütün potansiyeli bu noktada bulunmaktadır. Böy-

le bir organizasyon bir güç demektir. Bu gücün nerede, nasıl ve ne zaman yukarıda görülen ve çoğu 'filantropik' gözüken amaçların dışında kullanılacağını tahmin etmek çok zor değildir. Bu tür örgütsel potansiyeller kriz dönemlerinde gösterilen yöne doğru en çabuk örgütlenebilen gruplardır. Kriz dönemleri dışında da makro politik düzeyde AHEPA Yunanistan ve Yunan asıllı azınlıklardan yana pek çok etkinliği ulusal düzeyde sürdürmektedir.

Örgütlenme ve örgütün kültürünü ve doktrinleri içselleştirme öğrenilen ve bir sonraki kuşağa aktarılan değerlerdir. AHEPA'nın ilginç yönü kapasitesini yardımsever, iyi vatandaş kimliklerini oluşturmak için kullanırken, bu çerçeveyi daha büyük bir topografyaya oturtmasıdır: Amerika. Amerika'da Helen asıllı etnik Yunan olmanın getirebileceği bütün olumsuzlukları silmek, dengelemek ve iyileştirmek üzere, AHEPA kendi cemaatine kiliseleri de kullanarak sahip çıkmaktadır.

KİMLİK İHRACI: AZINLIKLAR, ULUS-DEVLETLER VE DİASPORALAR

1922 yılında 'Küçük Asya soykırımı' ile ilgili olarak *New York Times* gazetesinde ard arda dört makale yayınlandı. Bu makalelerin yayınlanmasından daha ilginç olanı 1999 yılının Mayıs ayında bu belgelerin '*American Hellenic Media Project*' adlı web sitesinde 'yalnızca eğitsel, arşiv ve adil kullanım amaçları için' ibaresi ile yetmiş yedi yıl sonra yayınlanıyor olmasıdır. Bunlardan birincisi telgraf yolu ile gazeteye ulaşmış ve 'modern tarihe kara bir sayfa yazıldı' diye başlayan Edwin I. James imzalı makaledir.

Lozan 1 Aralık - Birkaç yıl önce iki milyon olan, bugün yaklaşık bir milyon Hristiyan'ın Türkiye'den ayrılmaları için Türk Hükümetinin 'zarif bir biçimde' iki hafta daha verdiği; Lord Curzon'un Küçük Asya'daki Rumların kaderi ile ilgili üzücü hikâyeyi bazı istatistikler vererek, 1914 ile 1918 arasında 300,000 Rum'un öldüğü, ülkeyi terk ettiği veya kaybolduğunu; 1919 ile 1922 yılları arasında 200,000 Rum'un Anadolu'yu terk ettiğini veya kaybolduğunu; bu yılın Eylül ve Ekim'inde 500,000 (civarında) bir azalma daha olmuş, böylece aralarında yaşları 15-60 arasında olan erkeklerin de bulunduğu ve ülkeyi terk etmelerine izin verilmeyen 500,000 veya 600,000 Rum kalmıştır.

'Konstantinopol'de ise hâlâ 300,000, Batı Trakya'da 320,000 Rum'un aileleri ile birlikte binlerce yıldır burada yaşadığını ve Türklerin korkusundan geride terk edilmiş topraklar bıraktıklarını; savaş tutuklularına gelince Yunanlıların 10,000 Türk askeri ve 3,800 sivil, Türklerin ise 30,000 Yunanlı askeri ellerinde tuttuklarını; bu trajik problemin çözülmesi için acil adımlar atılmasını önermiştir. İsmet, rehlin olarak adlandırdığı Türk sivillerini Yunanlıların bir an önce serbest bırakmasını talep etmiş; Lord Curzon'un verdiği rakamların çok yüksek olduğunu söylemiş, ancak Türklerin Yunanlıların bir an önce topraklarını terk etmelerini istediklerini inkar etmemiştir.

Yazar Rumlarla ilgili olan olayları Ermenilerin Türkiye'de 'başına gelen' olaylara benzetecek paralellikler kurar:

Pazar, 3 Aralık, 1922 (*New York Times* – baş makale, sayfa 6, sütun 2, bölüm 2)
Bir Kara Cuma

Yakın geçmişte pek çok Kara Cumalar olmuştur. Bunların çoğu finansal panik günleridir. Geçtiğimiz Cuma kadar karası olmamıştır. Bu karalık hisse senedi kaybetme korkusu veya hisse senedi kaybetmek değildir. Bu ev (vatan anlamında) kaybetmenin, sürgünün, acının ve ölüm tehlikesine maruz kalmanın karalığıdır. Bugün bu karanlığı daha da derinleştiren, yirminci yüzyıl uygarlıklarının güpegündüz Türklerin bir milyon Rum'un sürgün kararını çabucak kabul etmeleridir. (...) ... Başkanlık⁴⁶ Lozan'da olan gelişmelerin 'tatmin edici bir biçimde ilerlediği' sonucunu çıkarmaktadır.

Benzer metinler 4 Aralık, 1922, *The New York Times*, sayfa 16, sütun 3 'İmha Etmenin Devlet Adamlığı' ve 9 Aralık 1922, *New York Times*, Everett P. Wheeler'dan editöre mektup 'Sınır Dışı Edilen Yunanlılar' başlıklı yazılarda da görüyoruz.

New York Times yazarları bütün bu metinleri yazarken ve yayınlarken, ABD'nin azınlık statüsünde olan Kızılderililer ve Siyahlarla⁴⁷ ilgili uygulamaları hatırlar gibi gözükmemektedir. Bu bağlamda düşünüldüğü zaman her ülkenin 'insan hakları ve ihlalleri' konusunda açıklaması gereken durumların bulunma olasılığı vardır.

Ulus-Devletlerin Duruşu

Ulus devletler genellikle nüfusun çoğunluğu olan ulusal/etnik bir grubun resmi ve yasal denetimi altındaki bir bölgedeki siyasal birlik ve bütünlüktür. Bazı ulus-devlet tanımlarında bir ulusal grubun belli bir bölge üzerindeki dağılımı ile sınırlarının uyumlu olacağı yolunda görüşler de vardır.⁴⁸ Ulus devletler ortaya çıktıkları günden beri genel olarak etnik-kültürel azınlıklarla gergin ve çatışma potansiyeli taşıyan ilişkiler içinde olmuşlardır. Son elli yılda ortaya çıkan toplumsal, siyasal ve ekonomik değişiklikler soğuk savaşın sona ermesi ile bütün dünyada bu tür gergin ve çatışma potansiyeli taşıyan ilişkileri hızlandırmış ve derinleştirmiştir. Ulus devletler ile azınlıkların ilişkileri söz konusu olduğu zaman iki ana konu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Gurr ve Tilly'nin geniş çapta üzerinde çalıştığı azınlıkların neden ve nasıl devlete karşı oldukları sorusudur. Bu konu ayrıca Hirschman'ın azınlıkların kendileri ile ilgili devlet politikalarına gösterdikleri tepkileri ile ilgili kuramsal modelinde ele alınmıştır.⁴⁹

İkinci ana konu ulus devletlerin azınlıkları neden bir 'sorun' olarak gördükleri; bu sorunu 'nasıl' çözdükleri; ve baskıcı önlemleri nasıl uyguladıkları konuları etrafında yoğunlaşır. Bu alan daha az araştırılan bir alandır. Ulus devletlerin şiddet-eğilimli yapısı ile ilgili çalışmalar vardır.⁵⁰ Ancak az sayıda çalışma devlet-azınlık ilişkisi üzerinde durmakta ve azınlıklara uygulanan şiddet

⁴⁶ Department of State.

⁴⁷ Greenwood Olayları, 1921 Tulsa, Oklahoma.

⁴⁸ Walker (1978) s. 377-397.

⁴⁹ Gurr (1970); (1993); (1995) s.212-217; Tilly (1978); Hirschman (1970).

⁵⁰ Giddens (1985).

ve baskıcı politikaların nedenleri üzerinde çok az durulmaktadır.⁵¹ Bu alandaki çalışmaların en ilginç olanlarından biri Pierre van den Berghe ve 'Karşılaştırmalı Etniklik ve Milliyetçilik Çalışmaları Merkezi'nin ortaklaşa yapmış olduğu en uç noktadaki devlet şiddeti ile ilgili çalışmalarıdır.⁵² Burada soykırımı, katliamlar, toplu sınır dışı etmeler üzerinde durulmaktadır. Genel olarak ulus devletler azınlıkları ile ilgili olarak daha yumuşak önlemler alırlar. Bu önlemler asimilasyon, bütünleştirme veya ayırma (tecrid etme) yollarıyla olabilir. Gurr'a göre 233 etno-kültürel grup, 100 ulus-devlet hükümetleri ile çatışma halindedir.⁵³

Bu bölümde ulus-devlet ve azınlık gerilimlerinin genelliğinin ve yaygınlığının gerisindeki nedenler üzerinde duran kuramsal modeller ele alınacaktır. Bu kuramsal modellerin bir kısmı psikolojik, bir kısmı ise tarihsel modellerdir. Psikolojik modellerde grup içinde birlik ihtiyacı ve bunun sürecin sonunda, bütünlüğü sağlamak için baskıcı önlemlere dönüşmesi beklenir. Tarihsel modellerde modernite çağını belirleyen ve tanımlayan süreçlerin ulusların ortaya çıkışı ile bağlarına ve bu süreçlerin ulus içinde homojenlik ihtiyacı yaratmasına bakılmaktadır.

Grupiçi Dinamiklerinin Psikolojik Tanımı

Grup normlarının ortaya çıkışı ile ilgili çalışmaları ile bilinen Şerif'e göre büyük ve küçük gruplarda uyuma yönelik talep ve baskılara yol açan bir bütünleşme ihtiyacı vardır.⁵⁴ Herhangi bir grup, farklı bir varlık olabilmek için, belli düzeyde bir iç bütünlüğü ve tutarlılığı sağlamak zorundadır. Dolayısı ile grup normları kuvvetli bir şekilde uyumu teşvik ederken, uyumsuzluğu veya grup normlarından sapmayı engellemeye çalışır. Grup ve özellikle liderleri üyelerinin uyumunu ve grup normlarına boyun eğmelerini bekler. Grubun kurallarına, geleneklerine ve değerlerine uymayanlar bazı yaptırımlarla karşılaşır. Bu yaptırımların türü hem grubun yapısına, hem de kurallara uymayan kişinin ihlal ettiği değerlere göre farklı şiddetlerde olur. Grubun üyesi azarlanabilir, cezalandırılabilir, gruptan çıkarılabilir veya yokmuş gibi davranılabilir. Grupların nasıl adeta 'içgüdüsel' bir bütünlük arayışı varsa, bireylerin de eşit şekilde ait olma duygusuna (aidiyet) gereksinimleri vardır; grup üyeliği güvence verir ve bir anlam dünyası yaratılmasına yardımcı olur.⁵⁵ Mardin grupların işlevlerini üyelerine çıkar sağlama, aidiyet duygusu yaratma olarak sıralar.⁵⁶ Bu nedenle insanlar bireyselliklerinin bir kısmından gruba uyabilmek için feda edebilirler. Bu fedakarlık sonucu vazgeçilen bireysel farklılıklar nedeni ile grup üyeleri birbirlerine benzemeye başlarlar; gönüllü olarak grubun kendilerini asimile etmesine izin verirler. Grubun uyum talebi ile bireylerin gruba özümseme istekleri denk düştüğü sürece, grup-üye ilişkisi karşılıklı yararlı bir ilişkidir. Bu anlamda İmrozlular da bir grup kabul edilebilir. Aynı biçimde vakıflar da bir tür gruptur. Lobicilik bir bilgi üretme ve aktarma ve yayma grubu olarak kavramsallaştırılrsa

51 Davenport (1995) s. 683-713.

52 Berghe (1990).

53 Gurr (1993).

54 Mardin (1983) s. 185-191.

55 Berlin (1982) s. 338.

56 Mardin (1994) s. 145-150.

üyeleri açısından çıkar sağlama ve kimlik yaratma işlevleri en bariz işlevleridir. Yedinci alt başlıkta ele alınan AHEPA örgütü bu açıdan açık ve somut örnekler sergiliyor.

Bazı üyeler gruba bağlılık normlarına uymayabilir; veya tam tersine grup üyelerinin beklediği bağlılığı sağlayamayabilir. Bir başka alternatifte belli kişilerin bir grubun üyesi olma istekleri direnç görür. Bu durumlarda grubun lideri veya liderleri ve çoğunluğu ile belli üyeler arasında çatışma ortaya çıkar. Yasa dışı bölücü örgütlerde sonucu 'infaz' ile tamamlanmış örnekler bu duruma verilebilecek en keskin örnektir.

Referans Grubu

Grup içinde ve üyeler açısından işleyen bir başka önemli mekanizma ise 'referans grubu' ve 'üye olunan grup' kavramlarıdır.⁵⁷ Referans grubu bireyin kendini psikolojik ve sosyolojik anlamda üyesi olarak ilişkilendirdiği veya ilişkilendirmek istediği, öykündüğü gruptur. Üyelik grubu ise bireyin isteyerek veya istemeyerek üyesi olduğu gruptur. Sıklıkla bir insanın üye olduğu grup ile referans grubunun aynı olmadığı görülür. Bu tür insanlar, referans gruplarının normlarına göre davrandıkları için üye grubu tarafından dert çıkaran insanlar olarak görülürler; bu insanlar kendi referans gruplarına bağlı ve sadıktır; bu nedenle de üye oldukları grup bu kişilere güvenmez. Gene belki de Atina'da ve Yunanistan'ın diğer kentlerinde yaşayan Rumların açmazlarından birinin anlatısı burada cevabını bulur. İmrozlu Rum kendini İmrozlu Rum olmak ve T.C. vatandaşı olmak üzere iki ucu bulunan bir kimlik ve aidiyet eksenine yerleştirmekte ve bunu yapmaya, gittiği ülke Yunanistan'da da devam etmektedir. Fiziksel mekânda ve coğrafyada bu durumun somut göstergeleri vardır. Örnek olarak İmrozluların Atina'daki mahalleleri, kahveleri ve evleri gösterilebilir. Birbirine yakın ve yoğun bir yerleşme alanında yaşam süren İmrozlular köylerini Atina'da yeniden yapılandırmaya ve yaratmaya çalışmışlardır. Benzer bir örnek Rene Hirschon'un Anadolu'dan Pire'ye yerleşmiş bir Rum grubu üzerine yaptığı çalışmada görülüyor. Referans grubu böyle olan bir Rum'un Yunanistan'da tamamen 'Yunanlaşması' ve bir Yunanlı gibi kabul görmesi nadir olarak görülen bir durumdur. Bu kişilere takılan adlar –Küçük Asyalılar (mikroasyalılar), İmrozlular– bunun göstergesidir.

Referans grubu ile üye olunan grup arasındaki bu tutarsızlık ve devamsızlık ulus–devlet ile etnik ve kültürel bir azınlık arasında var olan hemen hemen her çatışmada gözlemlenir.

Ulusların Ortaya Çıkışı: Milliyetçilik, Ulus-Devletler ve Homojenleştirme Gereksinimi

Ulusları büyük gruplar olarak algılayabiliriz. Onlar da sosyal psikologların kuramsallaştırdıkları grup dinamiklerine benzer dinamiklere göre hareket ederler. Bu anlamda ulusların da kendi psikolojileri vardır. Bu görüş birinci bölümün ikinci alt bölümünde Türk ve Yunan ulusları açısından kendi psikolojik konumlanmaları nedeni ile gösterilen tepkilerde ve bizi ilgilendiren yönü ile dış politikadaki yansımalarında ele alınmaktadır. Ancak uluslar daha küçük gruplardan farklı

olarak 'Hayali Cemaatler'dir.⁵⁸ Hayali olmalarının nedeni dünyadaki en küçük ülkede bile üyelerin çoğunluğunun birbirini tanımamaları ve birbirleri ile karşılaşmamalarıdır; ancak, her üyenin belleğinde ve aklında ulusal birlik düşüncesi ve/veya ideali yaşar. Bir ulus için, gruplar için olduğu gibi, bütünlük ve uyum çok önemli iki etkidir. Ancak ulusların istediği biçim en uç noktada bir bütünlüşmedir: homojenlik. Bu birlik ve beraberlik ihtiyacı ulusların ve ulus-devletlerin ortaya çıkışı hazırlayan tarihsel etkenlerle yakından ilişkilidir.

15. yüzyıldan 20. yüzyıla önce Türkiye'nin batısında, daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde ulus-devletlerin biçimlenişi ve ortaya çıkışı kapitalizmin ortaya çıkışı, ticaretin genişlemesi, endüstrileşmenin başlaması, okur-yazarlığın yaygınlaşması, iletişimin gelişmesi, nüfus patlaması ve kentleşme ile eşzamanlıydı.⁵⁹ Bütün bu gelişmeler toplumbilim yazınında modernleşme olarak adlandırılan sürecin de başlamasına işaret eder. Uluslar, ulus-devletler ve milliyetçilik modern olgulardır.⁶⁰ Modernliğin toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları standardizasyon, bir örnek olma ve homojenlik ister. Ulusların arasındaki gümrük tarifeleri kaldırılır, ulaşım ve taşıma sistemleri geliştirilir, karayolu ve demiryolu ağları ile ülkelerin en uzak köşeleri bile piyasalar ve metropol merkezleri ile kolay ilişki kurabilecek hale getirilir.⁶¹ Ulusal ve hatta ulusların ortak kullandıkları para ve ölçü birimleri, yaygın ve sistemli posta hizmetleri, numaralandırılmış yapılar, sokak ve cadde adları ve sayıları, detaylı dökümlü nüfus sayımları, büyük bir ulusal ekonomik sistem ile bütüleştirilmiş ve küçük bölgesel ekonomik işletmeler iken daha büyük işletmelerin bağımlı parçaları haline dönüştürülmesi homojenleştirme sürecinin sistematik parçalarıdır.

Altyapıda modernleşme ve homojenlik bu süreçleri dayatırken, üstyapıda da benzer süreçler yaşanır. Yeni kurulmuş ulus devletlerin vatandaşları aynı dili konuşmak; hatta o dilin belli bir 'diyalektini' 'doğru' bir aksanla konuşabilmek zorundadırlar. Fransız ihtilalinden sonra Fransız okullarında 21. E-Fransa Fransızcası öğretilmeye başlandı. Büyük Britanya İmparatorluğu'ndaki okullarda 'Kralın İngilizcesi' öğretilirdi; Almanya'da 19. yüzyıldan beri eğitimde kullanılan dil 'Hochdeutsch' olmuştur; 1911 devriminden sonra Çin'de Çinli bürokratların kullandığı bir diyalekt olan Mandarin, Çin'in resmi diyalekt olmuştur. Türkiye'de Harf Devrimi'nden sonra da 'Vatandaş Türkçe Konuş' adı altında Türkçeyi yaygınlaştırma okuma ve yazma seferberlikleri olmuş ve süre gelmektedir. Pek çok sivil toplum kuruluşunun bu yönde programları ve çabaları vardır.⁶²

Devletin yönettiği veya denetlediği eğitim sistemi ve kitle iletişim kanalları ile yönetimde bulunan ulusçu seçkin kadro, toplumsal eşitsizlikler ve sınıf farklarına bakmaksızın aynı tarihsel sembolleri olan, aynı atarlardan gelen, aynı 'ulusal' çıkarları takip eden birleşmiş bir toplum ya-

58 Anderson (1983) s. 15.

59 Gellner (1983); s. 19-62; Anderson (1983) s. 75.

60 Hobsbawm (1990) s. 14.

61 Weber (1976) s. 197-220.

62 Doğru ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki, bazen uluslararası örgütlerin de katılımı ile (Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Bankası gibi) pilot bölgelerde yapılan Türkçe okuma yazma uygulamalarının yanı sıra, bir metropol olan İstanbul'da bile hâlâ 21. yüzyıla girerken Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin ve Anne Çocuk Eğitimi Vakfı'nın (ACEV) ortaklaşa düzenledikleri ve üniversite öğretim üyelerinin ve özel sektörden şirketlerin -Singer gibi- de katkıları ile uygulanan 'İşlevsel Okuma Yazma Programı' buna bir örnektir.

ratmak üzere heterojen nüfuslarını değişime (metamorfoza) uğratacak bir toplumsal mühendislik projesi başlatırlar.⁶³ Bu süreç içinde birçok modern ulus bir paradoksu çözmek, bir miti gerçeğe dönüştürmek zorundadır. Egemen milliyetçi ideoloji ve söylem ulusal sınırlar içinde bir bütün, bölünmemiş ve tam bir ulus ister, ancak aynı zamanda hükümetler ulus-inşası süreci içinde homojenliği sağlamak için etnokültürel farklılıkları ve çeşitlilikleri ortadan kaldırmaya veya çözümlmeye çalışırlar. Bazı ülkelerde bu 'sorun' yalnız ulus-devlet inşası sürecinde değil, o ulusun bir ulus olarak başlangıcından bugüne, yeri geçmişte herhangi bir tarihten itibaren parlamento gündemlerinin baş sıralarında sık sık yer alabilir. Yeni Zelanda'da Mauri Kızılderilileri ile ilgili sorunlar, Yunanistan'da Ano Liossa bölgesindeki Romanlar, Türkiye'de Kürt sorunsalı gibi konular sık sık ön plana çıkmaktadır. Bu sorunlarda etnokültürel grupların demografik olarak büyüklüğü çok önemli değildir. Büyüklükleri ne olursa olsun yaratılmak istenen homojen ulus devlet için bir heterojenlik unsuru olmaları nedeni ile 'çözümlemeleri' gerekir. Çözümlerin boyutu, ciddiyeti, ve şiddeti o ulus-devletin yapılanış biçimi ve iktidarların ideolojik konumlarına bağlı olarak değişir. İspanya'da İspanya Kralı'nın oğlu Basklara Baskça konuşma yapmıştır; bu ilişkilerin yumuşamasına yol açmıştır. Batı Trakya'da yapılacak caminin inşaat giderlerine Fener Rum Patrikliği'nin katkıda bulunması da benzer bir jesttir. Ancak jestler genelde yeterli çözümlere ulaşmaya yol açmaz, sadece katkıda bulunmaları açısından önemlidir, fakat kalıcı çözüm değildir.

Homojenliği Sağlamanın Farklı Yolları

Etnik kültürel azınlıkların olduğu hemen hemen her ülkede ve homojenleştirme ile ilgili her girişimde, genellikle çözülmesi gereken bir sorunsal alan ortaya çıkar. Stone'a göre 19. ve 20. yüzyılın pek çok sosyal bilimcisi ve düşünürü, Marxist ve sosyalist olanlar da dahil olmak üzere 'azınlıklar' sorununu önemli bir sorun olarak görmediler.⁶⁴ Bu yaklaşımlarda ırksal ve etnik bölünmeler ve kimliklerin ekonomik ve teknolojik gelişmelerin sonucunda yok olacağı var sayılır.⁶⁵ Bu yaklaşımda özellikle endüstrileşmenin etkisi vurgulanmış, ve toplumların endüstrileştikçe, bu sürecin yarattığı dinamiklerin etnik ve azınlık grupların ulus-devlet ile aralarında olan engeller ve uzaklıkların ortadan kalkmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Endüstrileşme toplumda etkinliği ve pozitivist düşüncüyü arttırmakta; toplumsal hareketliliği ve kentleşmeyi hızlandırarak toplumu dönüştürmekte ve sonucunda etnokültürel kimliklere değer verilen geleneksel parçaları önemsemeyerek toplumu dönüştürmektedir. Bu toplum kuramcılarının göre, endüstrileşme süreci, kapitalizmin ve bağlı değerlerin yükselişi ile birlikte, ulus inşa süreçlerini hızlandırmış, ve yavaş yavaş farklılıkların ortadan kalktığı bir toplum ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni bütün bu sistemin belli bir üretim tarzının –endüstriyel kapitalizmin– dikte ettiği esaslara göre, giderek kültürel nüansların ve farklılıkların eritildiği bir toplum yaratmasıdır.⁶⁶ Bu süreçte etnik, kültürel

⁶³ Anderson (1983) s. 80-128; Hobsbawm (1990) s. 80-100.

⁶⁴ Stone (1985) s. 83.

⁶⁵ Berlin (1982) s. 339-340.

⁶⁶ Stone (1985) s. 84-85.

kimlikler, farklı gruplar ve azınlıklar direnç gösterdiler ve yumuşak bir biçimde yok olmayacakları anlaşıldı. Endüstrileşme ve kentleşme toplumun geleneksel kesimlerinde yaygın bir bunalım, açmaz, güvensizlik ve endişe yarattı. Bütün bunlar bu grupları kendi kültürlerine daha sıkı bir biçimde sarılmaya itti.⁶⁷ Aynı şekilde modernizasyonun etki alanı altında kalan birçok etnik-kültürel azınlık, kimliklerini kaybetmedikleri gibi, tam tersine bu kimliği eskisine oranla daha çok vurgulayarak, bir anlamda güvence aramaya başladılar.⁶⁸ Burada işleyen süreç ve mekanizmalar grup dinamikleri mekanizmalarıdır. Gelenekleri ve normları bakımından dışarıya kapalı olan grup dış uyarılar ve kısa dönemde anlamlandırılmayan değişiklikler karşısında kapanabilir. Bu kapanış kendi kendini üreten bir sürece işaret edebilir. Grup kapandıkça, dışarıda olan gelişmelerden kopmaya ve genel toplumsal akımlardan uzaklaşmaya başlar. Bunun en uç noktası yeraltı bir grup olmaktır. Bütün yükü modernleşmeye ve bir ulus-devlet inşa etme gayretine yüklemek de doğru bir yaklaşım değildir. Weberyen bir deyişle burada kullanılması en doğru terim tarihsel uyumluluktur; grubun kendi dinamikleri, ortaya çıkan yeni toplumsal gelişmeler birbiri ile denk düşerek belli tepkileri ortaya çıkarır. Burada denk düşmeyi olumlu veya olumsuz bir anlamda değil, sadece belli bir zaman diliminde iki farklı toplumsal dinamğin –ulus-devlet olma ve grup dinamiklerinin– birbiri ile ilişkileri anlamında kullanılmaktadır.

Farklı ulus devletlerdeki homojenleştirme süreçlerinde, farklı azınlık gruplarında farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Bazı etnik-kültürel azınlıklar 'bütünleştirilebilir, veya 'emilebilir', yani bir ulusla veya çoğunlukla bütünleşme kapasitesi vardır. Bu azınlıklar ya gönüllü olarak asimilasyona özendirilmiş veya zorla özümsemişlerdir.⁶⁹ Weber buna örnek olarak Fransa'daki Bretonlar, Provansaller gibi azınlıkların asimilasyon siyaseti ile ilgili çok yeni örnekler vermektedir. Durumlarını iyileştirmek ve eşit haklara sahip olmaları için Fransız olmaları özendirilmiş, ayrıca Fransızca dilini kullanmaları ve bunun özgürleştirici ve toplumsal hareketlilik açısından yararlı olduğu yolunda telkinler yapılmaktadır. Bazı azınlıklar ise bütünleştirilemez ve asimile edilemez ve bir ulusun parçası olmaya 'değmeyecek' ve bunu başaramayacak gruplar olarak görülebilirler. Bu gruplara örnek olarak 18. ve 19. yüzyıldaki Amerika yerlileri, Batı Avrupa'daki Çingeneler ve Nazi Almanyası'ndaki Yahudiler verilebilir. Genel olarak bu grupları ele alan politikalar serttir. Sertlik beraberinde, Nazi Almanyası'nda görülen örnekler kadar insanlık dışı uygulamaları getirmeyebilir. Duygusal olarak da insanları topraklarından zorunlu bir biçimde ve kısa sürede koparmak da farklı bir biçimde bir zulüm uygulaması olarak görülebilir. Zorunlu göç, azınlıkları genel nüfustan ayrı tutma ve eşit davranmama, baskı, etnik temizlik, katliamlar ve soykırımlar araştırmacılar tarafından ele alınan konular arasındadır.⁷⁰

Devletlerin azınlıkları asimile edilebilir ve edilemez olarak sınıflandırmasındaki kıstas zamana, mekâna, siyasal, ekonomik ve toplumsal iklime göre değişir. Azınlıkların sınıflandırılma-

67 Stone (1982) s. 90.

68 Eriksen (1993) s. 8.

69 Weber (1976).

70 Gurr (1993) s. 306; Van der Berghe (1990).

sında bir ülkenin inançları, hedefleri, yönetimdeki seçkin (elit anlamında) kadronun görüşleri ve 'şüpheleri' etkin olmakta ve azınlıklar ile hakim sınıflar arasında ırk, etniklik ve din arasındaki farklılık ve mesafe de söz konusudur. Bütün bu etkenler zaman içinde değişebilecek ve sabit olmayan etkenler olduğu için, azınlıkların da 'emilebilir' veya 'emilemez' diye değerlendirilmesi de-ğişkendir. Aynı ülkede bir dönemin yönetimi azınlıkları bünyesine alırken, başka bir dönemde da-ha milliyetçi veya ırkçı bir başka yönetim aynı azınlık grubunu dışlayabilir. Yönetimlerin ideolo-jik eğilimlerinin dışında, salt ekonomik nedenlerden dolayı da azınlıklara değişik politikalar uy-gulanabilir. Depresyon dönemlerinde bir zamanlar asimile edilmiş olan gruplar, bütün yükü çe-kecek şekilde cezalandırılabilir ve sistem dışına itilebilirler. Çarlık Rusya'sında, 18., 19. ve 20. yüzyılın başlarında Yahudilerin statüsünün asimile edilebilir ve edilemez sınıflandırmaları arasın-daki gelgitleri, bu duruma verilebilecek somut örneklerdir.⁷¹

1917 yılında, Aydın Vilayeti Valisi Rahmi Bey'in desteğiyle İzmir'de bir anonim şirket ku-rulmuştu. Amacı:

'Ecnebi ülkelere ihraç edilen bilcümle tarım ve sanayi ürünleri ile ecnebi memleketlerden gelen ta-rım ve sanayi ürünlerini alıp satmak, bunlar üzerinde komisyon muamela-tı ifa etmek ve orman ve maden işletmek ve bayındırlık kurumlarını oluşturmak'

şeklinde ifade edilen şirketin kurucularının tamamı Müslüman-Türklerdi. Serçe ve Yetkin'e göre bunun nedeni, aynı dönemde İstanbul'daki benzer şirketlerin kuruluş amaçlarından farklı de-ğil-di.⁷² Bu o zamana kadar ticari etkinliklerin dışında kalmış, kapitülasyonlar nedeni ile kısıtlanmış, ülkesinin iktisadi etkinliklerini yabancı ve gayrimüslimlere terk etmiş olan Müslüman-Türk tüc-carlarını ön plana çıkarmaktı.⁷³

Emilemeyen azınlıklar, çoğunluklar için belli bir psikolojik işlevi de yerine getirirler. Ço-ğunluk nüfusun olumsuz duygu, düşünce ve imajlarının 'dışlanma için uygun hedefleri' olurlar.⁷⁴ Böylelikle azınlıklar yalnızca çoğunlukta-ki nüfusun nefret, öfke ve şüphelerini üzerlerine çekmek-le kalmazlar, aynı zamanda çoğunluğun olumsuz imajlarının doldurulduğu bir depo nüfus haline gelirler. Volkan'a göre insanlar ve gruplar kendileri hakkında sahip oldukları da-ğınık, bütünlüş-memiş bir halde bulunan olumlu ve olumsuz imajlarını doldurulduğu bir depo nüfus haline gelirler. Volkan'a göre insanlar ve gruplar kendileri hakkında sahip oldukları da-ğınık, bütünlüş-memiş bir halde bulunan olumlu ve olumsuz imajları dış dünyadaki veya kendilerinin dışındaki dünyadaki belli insanlara veya nesnelere yönlendirirler. Bu durum insanların kendi benlikleri ile ilgili bir bütünlük ve dürüstlük sağlamak için gereklidir. Grup söz konusu olduğu zaman da ben-zer mekanizmalar grup için çalışmaya başlar. Gruplar kendi üyelerini bütün, parçalanmamış ve grubu ve üyelerini belli bir grup ahlakına uygun durumda tutmak üzere hareket ederler. Sonuç olarak insanlar ve gruplar bir taraftan olumlu, dışsallaştırılmış imaj ve temsillerin hedefleridir.

71 Rubenstein (1994) s. 5-15.

72 Serçe ve Yetkin (1999) s. 24.

73 İzmir... (1917) s. 1-2.

74 Volkan (1988) s. 28-32.

Öte yandan, yine insanlar ve gruplar en iyi ihtimalle düşman olarak bakılan ve bölük pörçük kötü imajların içinde biriktirildiği nüfus hazneleridir.

Azınlıkların kendileri de yaşadıkları ülkelerde daha huzurlu ve mutlu olmak için, özellikle gruplarına yöneltilen olumsuz hareketlerin ertesinde, kendi kendilerini özümsemeye doğru hareket edebilirler. Buna bir örnek 1934 Trakya Yahudi olaylarından sonra, Tekin Alp'in başkanı olduğu Türk Kültür Birliği'nin amacında okunuyor:

'Artuk bundan sonra Türk Yahudileri için bu memlekette tek bir hedef vardır: Osmanlılık zamanından arda kalan görenekləri büsbütün ortadan kaldırmak suretile hakiki ve fiili bir surette Türkleştirmek... Nasıl ki İngiltere'de, İtalya'da bir Yahudi'yi umumi hayatta İtalyan veya İngiliz'den ayırmak mümkün değilse, yakın bir atide Türkiye'de dahi bir Yahudi'yi öz Türk'ten ayırmak mümkün olmayacaktır. Bundan sonra artık Türk Yahudilerinin ülküsü memleketlerine Bikonsfilter, Yot-sanolar, Aynştaynlar, Bergsonlar yetiştirmek vaziyetinde bulunmaktan ibaret olacaktır. İşte memleketin her tarafında teessüs eden Türk kültür birliklerinin maksat ve gayesi budur.'⁷⁵

Azınlıklar ve ulus devletler arasındaki gerilimler, geçmişte adı geçen azınlığın ait olduğu devlet ile, halen üzerinde azınlık olarak yaşadığı devlet arasında travmatik ilişkiler olabilir. Ulus-devletin bu azınlıklar nedeni ile veya onların ait olduğu devlet tarafından yaşamış olduğu travmanın etkileri o kadar derin olabilir ki, kuvvetler dengesi çoğunluk lehine değiştiği zaman, azınlık grup son derece tehlikeli ve yok edilmesi gereken bir gözdağı olarak algılanabilir. Bu algılamaların –insan hakları açısından– yanlış veya doğru olması, ikincil bir tasa haline dönüşebilir. Çoğunluk tarafından desteklenen hükümet toplumu, zararlı unsurlarından 'arındırmak' için çalışabilir. Bu tür algılamalar ve eğilimler 'etnik temizlik' yolunu açabilir. Geriye kalan iş kitle halinde ihraçlar, katliamlar, ve hatta soykırımı uygulayabilecek kadroların yaratılmasıdır. Volkan'a göre bu durum 'arındırma törenleri'nin hastalıklı biçimleridir.⁷⁶ Bütün bir Nazi yönetimindeki SS ve SA kadroları bu tür kilit insanlara örnektir. Burada davaları süren Naziler örnek olarak verilebilir. Bu gerilim azınlık gruplarının nereye giderlerse gitsinler peşlerini bırakmaz. Günümüzde, etnik Amerikalı iki kişi, New York eyaletinde bir mezarlığa girip mezar taşlarının üstüne haç resimleri çizmekte, vandalist tavırlar sergileyebilmektedir. 'Tahkir Karşısı Dernek' (*Anti Defamation League*) adı ile kurulan Yahudi topluluğu, radyo yayınları dahil olmak üzere pek çok etkinliği var olduklarını ve soracakları sorular ve hesaplar olduğunu belirtmek üzere hareket etmektedir.⁷⁷ Yahudilerin yoğun olduğu New Jersey eyaletinde, Yahudi karşıtı hareketler, geçen yıla oranla yüzde 25 artmıştır. O zaman bir Amerikan vatandaşının etnik kökeni veya dini veya ırkı ne olursa olsun, ülkesinde güven içinde olduğu tartışılabilir; sahte bir güven duygusu ortaya çıkar.

Etnik ve kültürel azınlıklara karşı şiddet ve baskı sadece burada değinilen psikolojik dinamiklerle açıklanamamalıdır. Bir azınlık grubuna karşı sürdürülen kaba ve ayrımcı politikaların ge-

75 Vakıf (1934).

76 Volkan (1992) s. 13-14.

77 www.adl.org

risinde sadece siyasal nedenler de bulunabilir. Hükümetler popülerliklerini veya meşruluklarını kaybetmeye başladıklarını hissettikleri zaman ‘azınlık’ meselesi hemen harekete geçirilebilir. Böyle durumlarda hükümetler ‘milliyetçilik, ırk ve dinsel retorikler’ paravanlarının ardına saklanırlar ve hatta kendileri etnik gerilimlerin üzerine gidebilirler.⁷⁸ Bu tür olayların örnekleri çoğaltılabilir.⁷⁹

⁷⁸ Human Rights Watch (1995) s. 2.

⁷⁹ Bir İstanbul Rumu Anlatısı: Cumhuriyet’in Aile Albümleri (1998); Bir Türk Mübadil Örneği: Ünsal (1998), s. 58-61; Bir Pontus Rumu Diasporası Örneği: Keramida (1999) s. 75-85.

36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**Adalılar: Tarihsel Algılamalar ve
Yerel Sözlü Tarih Yöntemi**

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Azınlıklar bir ülkede yaşayan, birbirlerine ortak ırk, dil, din, kültür bağları ile bağlı olan ve kendilerini, o ülkede yaşayan çoğunluğa göre bu açılardan farklı hisseden gruplardır. Bu gruplar yaşadıkları ülkelerde, her vatandaş gibi eşit hak ve özgürlüklerini isterler. Bu istek, tarihte bazı ülkelerde bağımsızlık mücadelelerine varacak kadar örgütlü hale gelebilmişti.

Azınlıklar için en önemli konulardan ikisi din ve kültürdür. Bu iki kurumun azınlıkların varlıklarını sürdürebilmeleri ve değerlerini kuşaktan kuşağa aktarabilmeleri için yaşamsal önemi vardır. Bununla birlikte azınlıkların milletlerarası hukuk alanında varlıklarının tanınması ve tanınması oldukça yenidir.

24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın müzakerelerinde azınlıklar sorun yaratan ve üzerinde çok tartışılan bir konuydu. Lozan Antlaşması'nın hükümlerine göre Türkiye'deki azınlıklar gayrimüslim azınlıklardı. Lozan görüşmelerinde Türk murahhas heyeti başkanı İsmet İnönü, azınlıklarla ilgili olarak özellikle iki nokta üzerinde yoğunlaşmıştı. Bunlardan birincisi azınlık haklarıyla ilgili Avrupa'da yapılmış olan anlaşmalarda belirtilen esasların, ancak komşu ülkelerdeki Müslümanların aynı haklardan yararlanmaları koşulu ile kabul edilmesi idi. İkincisi ise azınlıkların korunmasının Türkiye'nin varlığına ve bütünlüğüne karşı saldırılarda bulunmak için bir neden olarak kullanılmamasıydı.

Lozan Antlaşması'nın 38-54. maddeleri Türkiye'deki azınlıkların haklarını belirleyen ve düzenleyen maddelerdi. Etnik grupların kültürel haklarının ve kimliklerinin korunması Paris Şartı ile güvence altına alınmıştı. Lozan Antlaşması'nın maddelerine göre Türkiye hükümeti dogum, milliyet, dil, ırk ve din farkı gözetilmeden Türkiye halklarının yaşam ve özgürlüklerinin korunmasını üstlenmişti. Müslüman olmayan (gayrimüslim) azınlıklardan olan Türk tebaası, Müslümanların yararlandıkları medeni ve siyasi hakların aynısından yararlanacaklardı. Din,

inanç ve mezhep ayrılığı kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, çeşitli meslek ve işkollarında çalışmada bir engel sayılmayacaktı. Müslüman olmayan Türk tebaası azınlıklar, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü din ve hayır cemiyetleri ve eğitim kurumları kurmak ve burada kendi dillerini serbest olarak kullanmak hakkına sahip olacaklardı. Kilise, havra, mezarlık ve diğer dinsel kurumlar her türlü korunmadan yararlanacaktı. Müslüman olmayan azınlıklar aile hukuku ve 'ahkamı şahsiye' konusunda kendi örf ve adetlerini icra edebileceklerdi. Bu konudaki ölçü, Türk Hükümeti temsilcileri ile azınlık temsilcilerinden oluşan özel komisyonlarca saptanacaktı. Kamu düzeni ve millî savunma ile ilgili önlemler saklı kalarak, yurt içinde seyahat özgürlüğünden yararlanacaklardı. Bu hükümler ve Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklara tanıdığı hukuksal haklar, Yunanistan tarafından kendi ülkesindeki azınlıklara da tanınacaktı.

Dernek ve vakıfların vatandaşlığı konusunda Türk Medeni Kanunu, Vakıflar Kanunu ve Dernekler Kanunu yürürlüktedir. Medeni Kanuna göre, Türkiye'de kurulmuş tüzel kişilerin ikametgahları, işlemlerinin yapıldığı yerdir. Medeni Kanun ikametgah saptamak amacı ile idare merkezi ölçütünü esas olarak almıştır ve bu ölçüt Türkiye'de kurulmuş vakıflar ve dernekler için de geçerlidir.¹

Yasaların yanı sıra toplumda kurumlar da, ülke bütünlüğünü sağlama ve bir arada tutmaya yönelik ilkeleri ve değerleri taşımak üzere planlanmakta ve düzenlenmektedir. Ülkeler azınlıklarını, onların yaşamlarını, Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, kendi ulus devlet varlıklarını ve bütünlüklerini korumak ve yaşatmak amacı ile çeşitli yollarla sınırlandırırılar. Benzer yaklaşımlar yabancılar için de söz konusudur. Yabancıların Türkiye'ye girebilmeleri için geçerli bir pasaport sahibi olmalarının yanı sıra vize alma zorunluluğu vardır. Vize bir ülkeye girme izni olarak tanımlanabilir. Vize yabancıların bulunduğu ülkedeki Türk elçilik veya konsolosluktan alınır. Uyuşmazlıklar, Nansen pasaportu ve bazı seyahat belgesi sahipleri için giriş vizesinin verilmesi İç İşleri Bakanlığı'nın iznine bağlıdır.² Türkiye'ye giriş vizesi bir tek giriş sağlar ve verildiği tarihten başlayarak bir yıl içinde kullanılmaz ise geçerliliğini kaybeder.³ Pasaport Kanunu'na göre, bu kanunda belirtilen istisnalar dışında yabancıların Türkiye sınırlarından içeriye girebilmeleri için vize almaları zorunludur.⁴ Yine aynı kanuna göre vizesiz gelen yabancıların ülkeye kabul edilmesi emniyet makamlarının iznine bağlıdır. Pasaport Kanunu'nun 8. Maddesi Türkiye'ye girmesi yasak olan şahısları bildirmiştir. Bu kişiler ülkeye giriş vizeleri olsa da sınırdan içeriye sokulmazlar. Türkiye'ye giriş vizesi, vizede ikamet süresi ile ilgili bir şerh bulunmadığı zaman, yabancıya Türkiye'de ikamet hakkı sağlamaz; bu konuda Yabancıların İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun geçerlidir.⁵

1 T.C. Dernekler Kanunu, Madde 9/2.

2 T.C. Pasaport Kanunu, Madde 26.

3 A.g.k. Madde 28.

4 a.g.k. Madde 5.

5 A.g.k. Madde 25.

Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun birinci maddesine göre Türkiye içinde veya dışında Türk habadan olan ya da Türk anadan doğan çocuklar doğumlarından başlayarak Türk vatandaşıdır. Türk vatandaşı olan kişiler ve Türk vatandaşlığını sonradan kazanmış kişiler, Vatandaşlık Kanunu'nun 25. ve 26. Maddelerine dayanılarak vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerde bulunurlarsa vatandaşlıklarını kaybedebilirler veya vatandaşlıktan çıkarılabilirler.

İnsan hakları ve bireysel seçimler düzeyinde düşünüldüğü zaman sorgulanabilecek olan bu tür yasalar, uygulamalar, yalnız Türkiye'de görülüyor. Her ulus benzer politikalar ve uygulamalar yapıyor. Uluslararası siyaset açısından önemli olan uygulanan bu politikaların uygulanma zarafetidir. 'Zarafet' kavramı özellikle kullanıldı. Dünya basınında, ABD'de bir Kızılдерli Kampı veya Yeni Zelanda'da bir Maori Kızılдерli Rezervasyonu hakkında sık sık yazılı ve görsel basın da haber, bilgi veya olay Türkiye ile ilgili olanlar kadar sık görülüyor. Buna karşılık azınlıklar veya başka etnik gruplar ile ilgili Türkiye'nin uyguladığı politikalar sık sık sorgulanıyor. Burada devreye giren etkenlerden en önemlisi ekonomik güç ve siyasal istikrar açısından ülkeler arasındaki sıralamadan kaynaklanan etkilerdir. Türkiye ilginç ve stratejik bir jeo-politik konuma sahip, Müslüman ve 21. yüzyılda doğru doğurganlık oranı giderek düşen Avrupa'ya büyük bir olasılıkla genç emek gücünü sunacak olan bir ülke; bir ulus devlet olarak bütünlüğünü ve yapısını korurken; sadece bir insan ve bir kuşak kadar eski olan Cumhuriyet'in demokrasi geleneğini başka uluslara göre, daha zor ve sınavcı bir ortamda gerçekleştirme ve kuşaktan kuşağa geçirme deneyimini yaşıyor. Bunun başlıca nedeni AB'ye girme hazırlığı ve beklentisi içinde olan Türkiye'nin eleştirilmeye daha 'açık' olmasıdır. Buna karşılık bir AB üyesi olan Yunanistan, diğer güney Avrupa ülkeleri 1989'dan beri göç veren değil, göç alan bir ülke haline geldi. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu ESB'den (Eski Sovyetler Birliği) gelen etnik Yunan kökenli göçmenlerdi.⁶ Göçmenlerle ilgili politikaların oluşturulmasından sorumlu hükümet yetkilileri tarafından, bu durum ortaya çıktığı zaman 'ulusal kriz' olarak nitelendirilmişti.

Sovyetler Birliği'nden gelen kütesel göç dalgası Yunanistan için yaklaşık iki kuşaktır bilinmeyen bir gelişmedir. Yunanistan'ın bu krizi karşılayacak hiçbir kurumu yoktur. Çeşitli düşünceler ve öneriler sunuldu, gözönüne alındı, denendi, ve başarısız bulundu. Önce akrabalara ve Pontuslu derneklere bırakıldı. Sonuç olarak yardım kurumları ve yerel yetkililer devreye girdi, daha sonra bakanlıklar kendi paylarına düşeni yapmaya başladılar. 1989 yılı sonunda, her ay 1,000 kişi gelmeye başlayınca, Moskova'daki elçimiz, gelenlerin sayısındaki olası artışları göz önüne alarak, bize bir 'fırtına ikazı' yolladı, merkezi olarak örgüdenmiş hareketlerin gerekliliği açık hale geldi.⁷

1990 yılında Yeniden Vatanına Dönen Yunanlılar İçin Kabul ve Yeniden Yerleştirme Ulusal Vakfı (EYIAPOE), önce Dış İşleri Bakanlığının bir kolu ve dokuz ay sonra bağımsız bir örgüt olarak kuruldu. Bu durumda Yunanistan'ın şansı hem AB fonlarını hem de devlet fonlarını birarada kullanabilmektir.

6 Lazarides (1996).

7 Kokkinos (1991) s. 314.

İlk aşamadaki yerleştirmenin toplam bütçesi 750 milyon \$ (ABD Doları) olup, bu miktar borç olarak Avrupa Toplumsal Fonundan verilmiştir. 150 milyon \$'lık ek bir bütçe 'Horizon Projesi' tarafından verilmiştir.⁸

Rakamlardan görüldüğü gibi çağdaş, rahat ve insanlar için kabul edilebilir yerleşimlerin planlanması, yapımı son derece önemli ve büyük bütçeleri gerektirmektedir. Bu bütçeler yakın geçmişte, uluslararası ilişkilerin sonucu ve AB'den gelen fonların desteği sayesinde ulaşılan sayılardır. Oysa seksen üç yıl geri gidildiğinde bambaşka kurumlar, ilişkiler ve bütçeler söz konusuydu.

Kitromilides'in çözümlemesinde, 1923 öncesi Yunan devletinin bir *kulturation* inşa etmek için yaptığı çalışmalardan hareket edilerek modern Yunan milliyetçiliğinin ortaya çıkışı incelenmektedir.⁹ Kitromilides'e göre kültürel 'evangelizm' veya cemaatin yeniden yapılanması hem içte hem dışta çok iyi işlemiş ve 1923'te Nüfus Mübadelesinden sonra Anadolu ve Trakya nüfuslarının emilmesi sonucu Yunanistan, Avrupa'daki etnik olarak en homojen devletlerden biri olarak ortaya çıkmıştı.¹⁰ Bu görüşe karşılık Hirschon, Pire, Yerania'da Anadolu'dan gelen göçmenlerle ilgili yaptığı araştırmada daha farklı sonuçlar bulmuştu. Yazara göre bu mahallenin ekonomik kaynakları son derece kısıtlıydı. Bu durum Anadolu'dan gelen mübadillerle daha da derinleşmişti. Yunanistan'ın belli başlı kent merkezlerinde –Atina ve Selanik– konut yetersizliği yazara göre zaten genel anlamda yaygındı; Anadolu'dan gelen ani nüfus artışı olgusundan daha önce var olan bir sorundu.¹¹ İki yazarın Yunanistan'a Anadolu'dan gelen mübadil nüfusların topluma bütünleşmesi ve topluma katılımları konusunda farklı görüşleri var.

Bu kısımda yerleşik bazı kavramlardan hareket ederek –vatandaşlık, mübadele, Lozan Antlaşması–; yaklaşık 8000 yıllık bir geçmişi olan bir adanın, bir köyünden hareket ederek; Gökçeada, Bademli Köylü (*İmrozlu, Glikili*) olmaları nedeni ile farklı, özgün, 'garip' ve sosyolojik olarak sınıflandırılması zor olan 'adalı insan' konumlarını ve 'insan' olarak değerlerini –anı, travma ve etik kavramlarının yardımı ile– ön planda tutan bir araştırma yapıldı.¹² Coğrafyalardan, ulus-devlet ve milliyetlerden bağımsız bir bakış açısı geliştirilmeye çalışıldı.

Adalıların ele alınmasındaki tek neden araştırmacı olarak benim yaşadığım coğrafya nede niyle, Bademli Köylüler ve İmrozlularla, bir zaman dilimi içinde 'karşılaşma'mızdır. Benzer konumda olan herhangi başka bir grubun, başka coğrafyalarda ve ulus-devlet sınırları içine aynı bi-

⁸ A.g.e. s. 399.

⁹ Kitromilides (1989) s. 23-62.

¹⁰ A.g.e. s. 50.

¹¹ Hirschon (1998) s. 118-119.

¹² Bademli (*Glikili*), Dereköy (*Schoinoudion*), Kaleköy (*Kastro*), Yeni Mahalle (*Evlambiyo*), Tepeköy (*Agırdya*) ve Zeytinliköy (*Agaios Theodoros*) adadaki altı eski köydür. Gökçeada (*İmbros*), Taşoz (*Tasos*), Limni (*Lemnos*), Semadirek (*Samotraki*), ve Bozcaada (*Tenedos*) kuzeydoğu Ege Denizindeki Trakya Sporadları olarak bilinen adalar grubudur. Gökçeada Çanakkale Boğazı'ndan on bir deniz mili açıktaki yer almaktadır. Adanın yüzölçümü 285,5 kilometrekaredir. İmroz adasındaki ilk yerleşimle ilgili kesin bir bilgi yoktur. İ.Ö. 2000 yılında Pelas'lar önce İtalya ve Yunanistan'a, daha sonra yerleşim için bereketli topraklar ararken Limni, İmroz ve Semadirek adalarına geldiler. İ.Ö. 6. Yüzyılda Atina'ya bağımlı iken, İ.Ö. 5. Yüzyılda Delos Birliğine katıldı. Daha sonra Roma ve Bizans İmparatorluklarının egemenliği altına girdi. Uzun yıllar Ceneviz ve Venedik üssü olarak kullanıldı. 1479 yılında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katıldı (Bkz. *AnaBritannica*, Cilt 11, s. 86 ve Cilt 17, s. 496, 1988).

çimde ve duyarlılıkla çalışılması da benim açımdan söz konusu olabildi. Anlayışımın ve amaçlarımın bu doğrultuda olduğunu 'Adalılara' anlatmam ve bunun kabul görmesi çok uzun ve güçlü bir çabayı gerektirdi. Kuşaklar boyu devam eden bu serüvenin henüz bitmiş olduğunu düşünmüyorum. Bu nedenle okuyacağınız metin 'insan' unsurunu ön planda tutan bir yaklaşım için sadece bir başlangıç niteliğinde. İki ulus arasında gelecekle ilgili bağlar Türk-Yunan ilişkilerinde birçok ikili vaziyet alışlara, siyasal bakış açılara, 'samimi' ve 'çağdaş' yaklaşımlara bağlı olarak, bugün itibarı ile herhangi bir çıkarsama yapma hakkını saklı tutarak, olumlu veya olumsuz bir yönde gelişecek.

TOPLUM, TARİH VE VATANDAŞLIK: BİR VAZİYET ALIŞ

Tarihin yazılması toplumsal bir amaca dayanır. Sözlü gelenek, destanlar, masallar, anılar, yazılı günceler ve mektuplar bir yanda; Osmanlı'da vakanüvisler, tarihçiler, öte yanda bir anlamda sürekli olarak 'tarih'i kaydettiler. Çocukların ilkokuldan başlayarak tarih derslerinde okudukları basitleştirilmiş, popüler tarih kitapları da yaygınlık kazanmaya başladı.

Tarih için tarih yapanların yanı sıra, tarihi bir araç olarak kullananlar da var: Savaşların, işgallerin, devrimlerin, karşı devrimlerin, bir sınıfın veya bir ırkın diğerine üstünlüğünün de tarihi yapılabilir. Bu açıdan düşünüldüğü zaman tarih aslında bir inşa süreci. Belli bir tarihsel inşa, siyasal iktidarlar değiştiği zaman yeniden biçimlendirilebilir, eldeki tarih 'işe yaramıyorsa', yaratılabilir veya var olan geçmiş unutturulmaya ve yok edilmeye çalışılabilir. Güney Afrika'nın beyaz yöneticileri kentli siyahları kabileler bazında ayırmıştı, Çin Kültür Devrimi tabandaki mücadelenin yeni 'dörtlü tarihçesini' yazmıştı, radikal feministler annelik içgüdüsi olmayan kadınları araştırırken süt ninelerin tarihçesine bakmışlardı.

Bu iki ucun arasında farklı başka amaçlar da var. Siyasetçiler için tarih Noel Baba'nın torbası gibidir. İstenilen hedefe göre olumlu ve olumsuz pek çok tarihsel örnek ve bir görüşü destekleyici sembol geçmişten çıkarılabilir ve istenirse, 'kalem oynatılabilir', yorumlanabilir ve bu görevi üstlenecek uzman kişiler bulunur. Bu süreç içinde bazı olguların kamuya sunuluşunda kara delikler ve boşluklar olabilir: Rusya'nın Troçki konusundaki, Almanya'nın Nazi Dönemi, Fransa'nın Cezayir Savaşı ile ilgili suskunlukları bunun örnekleri.

Sıradan insan tarih yolu ile günlük yaşamındaki iniş çıkışları ve değişiklikleri anlamaya çalışır. Savaşlar, nüfus hareketleri, yer değiştirmeler, gençlerin konumundaki değişiklikler gibi toplumsal dönüşümler, bilgi/bilişim teknolojilerindeki gelişmeler veya yeni bir topluluğa göç etmek pek çok farklı alandaki dönüşümler ve kaymalar, gündelik yaşamın bazen tekrar gözden geçirilmesini gerektirir.

Aile tarihçeleri, kişiye çok geniş bir yaşam yelpazesi içinde kuvvetli bir köklülük duygusu verir. Bu köklülük duygusu o kadar kuvvetlidir ki, kuşaktan kuşağa geçer, ta ki bir aile üyesi bu bilgileri şu ya da bu nedenden aktarmaktan vazgeçene kadar. Yerel tarih yardımı ile bir köy veya bir kasaba değişen yüzüne anlam aramaya çalışır, yeni gelenler bireysel tarihsel bilgi olarak bu verileri alıp, kendi tarihlerini oluşturmaya çalışırlar.

Okullarda okutulan siyasal ve toplumsal tarih yardımı ile çocuklara içinde yaşadıkları siyasal ve sosyal sistemin evrim sürecinde yaşanan güç ve çatışma ‘oyunları’ öğretilir. Sözlü tarih temelde tarihin bu toplumsal amacına bir alternatif olarak çıkar. Belki de sözlü tarihin korkulan yönü budur. Yapılan mülakatlar akademik standartta bir kaynak olarak kabul ediliyor. Sözlü tarih yöntemi pek çok farklı amaç için kullanılabilir. Tarihin odaklandığı noktaları sorgulamak için bir yöntem sayılabilir. Yeni araştırma alanlarının ortaya çıkarılması amacı ile kullanılabilir. Sözlü tarih kuşaklar arasında bir köprü ve bir bağ görevi yapmak üzere benimsenebilir. ‘Tarih’i yaşayan kişiler kitaplar, müzeler, radyo ve filmler yani ses ve görüntü yolu ile kendi sözcükleri, deneyimleri ve jestleri ile bu tarihi yaşamamış olanlara birinci elden aktarırlar. Bireysel anlatılar ve metinler birikerek bir kültür oluştururlar. Araştırmacının görevi bu kültür bilimsel ve akademik standartlarda çözmektir.

Yüzylıma kadar tarihin temel amacı siyasal bir amaçtı. Bize anlatılanlar ve kitaplarda okuduğumuz güç ilişkilerinin ve güç savaşlarının belgelenmesi idi. Bu anlatının ve metinlerin içinde sıradan insanların gündelik yaşamları, dinsel uygulamaları gibi konulara verilen yer ya hiç yoktu veya çok azdı. Tarihsel zaman, okuyuculara hanedanlar, soylar ve padişahlar ve liderler resmigeçidi şeklinde, zaman dilimleri halinde sunuldu. Kaynaklar ve birinci el, özgün belgeler yine tarihçilerin tekelinde tutuldu, gerekli zamanlarda arşivler yok edildi, yandı. Ayrıca daha kişisel, yerel ve resmi olmayan belgelerin kuşaktan kuşağa aktarılması ve yaşatılması zorluğu hep yaşandı.

Yerel kayıt sistemleri kurulduktan sonra da bu olgu devam etti. Doğum, evlilik ve ölüm kayıtları, yerel yönetimlerin toplantı tutanakları, ulusal ve yerel gazeteler, öğretmenlerin defterleri sayısal yığınlar halinde saklandı. Ulusal düzeyde Osmanlı arşivlerinde nüfus cerideleri, doğum ölüm kayıtları (Sicill-i Osmani veya Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye), her rütbeden memurların kaydının yapıldığı Sicil-i Ahval, toprak hukuku ile ilgili belgeler, vergiler ile ilgili belgeler, beratlar, fermanlar, kanunnameler, ordu, din ve vakıflarla ilgili belgeler, hatıratlar, biyografiler (şuara tezkireleri), menkıbe külliyatları, yabancı kaynaklara örnek olarak American Board arşivleri ve halk edebiyatı malzemesi olan halk şairlerinin defterleri bulunmakta idi.¹³

Epigrafik malzeme olarak mezar taşları da tarihsel kaynak olarak az incelenmiş ve ihmal edilmiş bir araştırma alanıdır. Nekrolojik taramalar kapsamlı biyografik bilgi verebilir.¹⁴ Hristiyan dinindeki vaftiz defterleri de önemli tarihsel kaynaklardır. Ayrıca özgün ve ilginç bir kaynak olarak meraklı kişilerin tarih içinde yaptığı çalışmalar da önemli tarihsel bilgiler içerir. Fenerlilerin *Efemerid* olarak bilinen günlükleri 17. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın başına kadar olan dönemde yazılmıştır. Günlüklerde yazarın kendi başından geçmiş olan veya daha genel gündelik olaylar anlatılır.¹⁵

Böyle kaynakların yardımı ile tarihin kapsadığı alanların genişlemesine rağmen özgün siyasal ve idari bakış açısı değişmedi. Sıradan insanlar, istatistiksel kümeler olarak ve genellikle bir

13 Akgün (1998).

14 Rozen (1994).

15 Sfıni (1998).

Önceki yönetimin araştırmalarına dayalı olarak tanınmaya devam edildi. Genellikle ekonomi tarihi ortalama ücret oranları, fiyatlar ve işsizlik, ekonomiye ulusal ve uluslararası siyasal müdahaleler, belli ticaret ve endüstri kollarının araştırılması gibi konular üzerinde yoğunlaşıldı. Toplumsal tarih ise daha çok yasama ve yürütme konuları üzerinde durdu. Bunu yaparken nüfus büyüklüğü, doğum oranları, evlenme yaşı, hane bileşimi ve aile yapısı gibi konular öne çıktı. Nüfus ortalamaları ile ilgili bilgiler derleyen bir dal olarak demografya gelişti.

Elbette, bu alanların her birinde önemli istisnalar da vardır. Mevcut kaynaklara farklı bir yaklaşımla bakabilen çalışmalar da yapmak mümkündür. Resmi arşivlerde –örneğin mahkeme belgelerinde– bugüne kadar kullanılmamış ve önemli boyutlarda olan kişisel/sıradan bilgi yeni biçimlerde kullanılabilir. Ancak belgesel kaynakları kullanarak ve resmi tarih anlayışından bağımsız, tarafsız, uluslarüstü ve sadece ‘insan’ kavramına saygı göstererek farklı bir tarihi anlamaya çalışmak zorlu, özel bir yaratıcılık ve hüner gerektiren bir çalışmadır.

Tarihteki resmi yaklaşımlar arkeolojide de görülür. 1930’lu yılların arkeologları Anadolu toprakları üzerinde ‘Anadoluculuk’ akımının doğmasına öncülük ettiler.¹⁶ Türk Tarih Tezi ile uyumlu olan bu akımda, Anadolu uygarlıklarını adlandırma ve eşleştirme ile ilgili çalışmalar yapıldı. Anadoluculuk sınıflandırılmasının dışında pek çok alan ve bu alanların işaret ettiği kültürler olduğu bulguları. Kazı sonucu çıkan her değer eski Türk tarihine ait olmayışını resmen kabul etmek, arkeoloji ve tarih alanında evrensel bir akademik tutumun benimsenmesinin bir göstergesiydi. Mezar taşları ile görüşme yapılamazdı; 19. yüzyılın sonlarından başlayarak ve geçtiğimiz yüzyılın en önemli tarihsel olayı olan Birinci Dünya Savaşı dahil olmak üzere, tarihsel çalışmalar yapanlar için sözlü tarih zengin ve çeşitliliği olan kaynaklar sundu.

En genel anlamda insanların yaşam deneyimleri hammadde olarak kullanıldığı zaman tarihe yeni bir boyut getirir. Sözlü tarih yöntemi ile toplanan bilgiler, çapı daha geniş olmakla birlikte yapı olarak yayınlanmış otobiyografilere benzeyen kaynaklar sağlar. Yayınlanmış otobiyografilerin çoğu siyasal, toplumsal ve aydın liderler kesiminden insanlar hakkında olup, kısıtlı bir gruba ele alır. Belli bir yer, zaman ve toplumsal gruba ait otobiyografileri bulabilen araştırmacı şanslı sayılır. Ben böyle bir şans dedemin Birinci Dünya Savaşı’nda tuttuğu günlüğü kitap haline getirirken yakaladım.¹⁷ Bu işi yaparken kuramsal olarak tartışılan pek çok konuda kendimi uygulamanın içinde buldum.

Sözlü tarih yöntemini uygulayan araştırmacı kaynağına raslantısal olarak ulaşmaz; tam tersine görüşme yapacağı kişileri ve sorgulayacağı alanları kendisi seçer. Görüşmeler yardımı ile –görüşme yapılmazsa izi bulunamayacak olan– yazılı belgelere ve fotoğraflara da ulaşmak mümkündür. Akademik dünya böylece ciltlenmiş eski katalogların ve arşivlerin sınırları dışına çıkmıştır. Sözlü tarihçiler bir yayıncı gibi hangi kaynaklara gereksinimleri olduğunu belirleyip, onu arayıp, bulurlar.

16 Anadoluculuk akımının başlıca temsilcileri Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı), Sabahaddin Eyüboğlu ve Azra Erhat’tı.

17 Erginsoy (2004).

Tarihin pek çok dalı için bu yeni yaklaşımın özgünlüğü ve değeri, farklı bir yönden ulaşılan bilgilerden gelen ipuçlarını ortaya çıkarmasıdır. Geçmişin daha gerçekçi olarak inşa edilmesine olanak tanıyan sözlü tarih yaklaşımı gerçeğin karmaşık ve çok yönlü olduğunu kabul eder; birçok başka kaynakla karşılaştırıldığında özgün ve çeşitliliği olan bakış açılarının ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Bu avantaj sadece tarihi yazmak açısından önemli değildir. Birçok tarihçi açık veya kapalı yargılarda bulunurlar; doğrudan doğruya kendi görüşlerini belirtmeden, dikkatlerini ve yaptıkları alıntıları takdir etikleri bir lider ve konunun kendi ilgilerini çeken bir yönü üzerinde yoğunlaştırabilirler. O zaman tarihsel veriler üzerinde bir tür egemenlik oluşmaya başlar. Tarihi yazan kişi bir anlatıcı olarak önce anlatısına ve daha sonra giderek bir anlamda tarihe egemen olmaya başlar. Eldeki kayıtların pekçoğu egemen otoritenin bakış açısını yansıttığı için, tarihin değerlendirilmesinin de bu bakış açısını bozmayacak biçimde yapılması şarttır.

Sözlü tarih daha adil ve alçakgönüllü bir yaklaşımın benimsenmesine olanak tanır; sıradan insanların 'tanıklık'larına başvurur; geçmişin gerçekçi bir biçimde seslerini duyurmamış veya konuşmaları dinlenmemiş insanların da yardımı ile inşa edilmesini sağlarken, var olan tarihe bir anlamda meydan okuyarak, belli konularda açıklama yapmaya davet edebilir. Bir bütün olarak tarihin aktardığı toplumsal mesaj açısından bakıldığında, sözlü tarihin 'radikal' ve 'dramatik' bir boyutu olduğu da söylenebilir. İnsanların yaşadıkları bireysel ve toplumsal travmalar, bunların yol açtığı dramlar açık veya üstü örtülü bir biçimde kuşaktan kuşağa aktarılabilir. Anlatıcının susması bu zinciri bozar.

Sözlü tarih birçok tarih dalı açısından bakış açısının değiştirilmesini veya farklı yönlere kaydırılmasını gerektirir. Toplumsal tarihçiler bakışlarını bürokratlardan ve politikacılardan, sıradan vatandaşa, yoksullara ve onların beklentilerine çevirebilir. Aynı biçimde siyasal tarih alanında çalışanlar üst düzey politikacılardan, oy veren sıradan vatandaşın günlük yaşamına, evine, işine bakabilirler. Sözlü tarih bakış açısı yaratma, değiştirme ve bakış açısının odağını kaydırma işlevinin yanı sıra yeni araştırma alanlarının ortaya çıkmasına da yol açar. Kentlerle ilgilenen tarihçiler özellikle gecekondu ve varoş gibi çok iyi araştırılmış konuların ötesine geçerek kentsel toplumsal yaşamın başka tipik biçimleri üzerinde durabilirler. Örneğin İstanbul gibi bir kente baktığımız zaman gecekondulaşma, varoşlar ve iç göç gibi konuların yanı sıra sokakta çalışan insanlar (sokaktaki çocuklar, para karşılığı cinsel ilişki kuran kadın ve erkekler, her türlü sokak satıcıları), azınlıklar, BDT'den ve BDT'ye dahil olmayan diğer ülkelerden (Azerbeycan, Gürcistan gibi) gelen göçmenler ve işçiler, hemşehrilik ve akrabalık ilişkileri, suç gibi konular bunları yaşayan insanlardan başlayarak, grupların içinden hareket ederek ve dışarıya doğru açılımlar yaparak ele alınabilir.

Sözlü tarih yaklaşımının belki de en çarpıcı özelliği aile tarihleri üzerindeki dönüşüm yaratan etkisidir. Araştırmacılara toplumsal ve siyasal yaşamla ilgili birçok ipucunu verecek olan, bir ailenin komşuları, akrabaları ile olan ilişkilerini ve aile içi ilişkileri sözlü tarih olmadan ortaya çıkarmak ve çözmek hemen hemen olanaksızdır. Eşlerin rolleri, erkek ve kız çocuklarının ye-

tiştirilmesi, duygusal ve maddi çatışmalar, bağımlılık ilişkileri, evlilik içinde ve dışında cinsel ilişkiler, hamilelik ve kürtaj gibi konular üzeri örtülü, gizil konulardır. Bu konularda ipuçları ortalama istatistiklerden ve kısmen yapılmış saha araştırmalarından elde edilebilir.

Tarihin bütün alanlarında, gözardı edilmiş alanlardan yeni ipuçlarının çıkarılması, bakış açısının kaydırılması, yeni araştırma alanlarının açılması, tarihçilerin bazı varsayımlarının ve kabul edilmiş yargılarının sorgulanması, ihmal edilmiş veya hiç sözü dinlenmemiş grupların varlığına dikkat çekilmesi ve tanınması, giderek biriken bir dönüşüm sürecinin harekete geçirilmesine yol açmıştır. Tarih yazımının çapı genişledi ve zenginleşti. Bu dönüşümler tarih tarafından verilen toplumsal mesajın niteliğini de etkilemeye başladı. Tarih daha 'demokratik', 'katılımcı' ve 'çok sesli' oldu. Resmi Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinin ve belgelerinin karşısına sıradan insanların yaşam deneyimleri çıktı. Bu değişimin eşit öneme sahip başka boyutu daha var. Tarihi yazmak süreci içeriğe bağlı olarak değişir. Sözlü kanıtların kullanılması tarihçilerle onların izleyicileri ve eğitim kurumları ile dış dünya arasındaki mesafeyi kaldırır. Ancak resmi olarak korunan ve belki de 'korunması gereken' bir mesafe kalmıştır. Bu yalnız Türkiye'de değil, dünyanın her yerinde örnekleri görülen bir mesafedir. Bugün Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararlarına araştırma amaçları 'bilimsel' olan her araştırmacı ulaşabilir; bakılabilecek en son karar 1948 yılı kararlarıdır. Resmi belgelerin ancak üzerinden elli yıl geçtikten sonra incelemeye açılması söz konusudur. Bu durum geriye dönük olarak son elli yılı çalışmak isteyen araştırmacılar için kaynaklara ulaşabilmek açısından önemli bir uzaklıktır.

Tarihin anlamlandırılmasında ve sözlü tarih, yerel tarih yoluyla bireysel anlatıların kullanılmasıyla ortaya çıkan bu değişiklik, temelde sözlü tarih yaklaşımının yaratıcı ve bütünleştirici yapısından kaynaklanır. Bir kez kaydedildikten sonra sözlü tarih kaynakları ve bu kaynakları kullanarak geliştirilmiş veriler, herhangi başka bir belgesel başvuru kaynağı gibi kullanıma açık hale gelir. Ancak bununla yetinmek yaklaşımın kilit konumdaki yararı olan esnekliği kaybetmek demek olabilir. Gerekli olduğu noktada ipuçlarını bulabilmek ancak bu esnekliği kullanarak mümkündür. Araştırmacı görüşmeleri yapmaya başladığı andan itibaren başkaları ile çalışmaya başlar. Başarılı bir görüşmeci olabilmek için insan ilişkileri ile ilgili belli bir anlayış ve yeni beceriler gereklidir. Bazı araştırmacılar bu becerilere çabuk ulaşır; bazılarının öğrenmesi gerekir. Bu özellikleri nedeniyle sözlü tarih okullarda, üniversitelerde, özellikle Türkiye'de çok gereksinim duyulan yetişkin eğitiminde projeler bazında bir yöntem olarak hem grup araştırmalarına, hem de kişisel araştırmalara son derece uygun bir yöntemdir. İstenilen yerde yapılabilir. Her ülkede, yerel düzeyde üzerinde çalışılabilecek olan ve son derece çeşitliliği olan konular vardır. Bu konular arasında yerel bir endüstri, zenaatler, bir topluluğun toplumsal ilişkileri, kültür, diyalekt ve lehçe, ailedeki değişiklikler, savaş, darbe veya uluslararası gerilim ortamları, azınlıklar, belli gruplar (yaş, tarikat, tesettür-radikal islam, yaşlılık, lezbiyenlik) yer alabilir. Tarihsel kökenler ve geçmişle bağlantı kurularak çağdaş bir konu ile ilgili olarak yapılan bir sözlü tarih çalışması ile geçmiş ve bugünü birbiri ile ilişkilendiren, senteze yönelik çalışmalar yapılabilir.

Okullarda öğrencinin kendi aile tarihini kullanarak, daha geniş boyutlu bir geçmişi anlat-

mak bir yöntem olarak kullanılmaya kısıtlı da olsa başlamıştır.¹⁸ Aile tarihinin iki başka eğitsel işlevi vardır. Çocukların kendi aileleri ve akrabaları hakkındaki bilgileri, fotoğraflar, eski mektuplar ve belgeler, gazete kupürleri ve anılar projenin temelini oluşturduğu için çocuk merkezli bir yaklaşımın benimsenmesini sağlar. Ayrıca okul etkinliklerine ailenin de katılması özendirilmiştir. Bir aile fotoğrafı toplumsal çözümlemenin başlangıç noktası olabilir.¹⁹

Bir çocuğun kendi ailesinin tarihini araştırması en basit sözlü tarih çalışmasıdır ve aslında belli bir tarihsel sorunsalı çözmeye yönelik değildir, ancak bu çalışmalar sırasında belli bir problematik ortaya çıkabilir. Yaşça büyük çocuklar daha toplumsal ve genel ilgi uyandırabilecek projelere yönelebilirler. Yakın çevrelerinde bulunan okullarda çalışan işçiler, memurlar ve bu kişilerin işverenlerine saygı, bağlılık, işi yapma alışkanlıkları, hemşehrilik ilişkileri, gelenekleri, giyimleri konusunda araştırmalar yapabilirler.

Yakın çevre, mülakatlar yardımı ile birdenbire canlı bir tarihsel boyut kazanabilir; bilinmeyen ve bir kenara bırakılmış bir geçmiş yumağı belgeleri ile birlikte anlam kazanmaya başlayabilir. Bu durum özellikle bir mahalleye yeni gelen bir kişi için geçerlidir. Sokaklar, evler, dükkanlar, komşular bir tarihin –yakın veya uzak– parçalarıdır. Belge ve bilgi yüklüdürler. Yörenin yaşlılarının belleklerinde hâlâ canlı ve gerçeklerdir. Bütün bunların oraya yeni gelen bir kişiye aktarılması ve o kişi tarafından anlaşılması kısmen mümkündür. Aynı durum yeni gelen kişinin geride bıraktıkları ile ilgili olarak geçerlidir. Bir kişinin bireysel olarak geride bıraktıklarını yaşatması, anlatması ve kuşaktan kuşağa aktarması çok kolay değildir. Bu ayrıca her durumda istenmeyebilir. İkinci kuşak Türk kökenli bir Hollanda veya Alman vatandaşı için bu durum çok anlamlı olmayabilir. Resmi veya resmi olmayan nüfus mübadeleleri sonucu ülke değiştirmiş olan bir Türk ve Rum için, Bulgar, Arnavut, Giritli, Midillili veya İmrozlu olmak farklıdır. Grup halinde iç göç yaşamış veya zorunlu olarak –Nüfus Mübadelesi gibi– göç etmiş gruplar için değişik uyum ve uyumsuzluk mekanizmaları söz konusudur.

Her gruptan insanın söz hakkı olduğu sözlü tarih yaklaşımında tarih büyük kazançlar sağlar. Buna karşılık, sözlü tarih yaklaşımından yaşlı insanlar büyük ölçüde yararlanır. Çoğu zaman kenara itilmiş, genellikle ekonomik olarak zayıflamış yaşlılar bu çalışmalar sonucu, bazen hatırlandıkları için gurur duyarlar, kendi hayatlarını bir kez daha gözden geçirirken kendilerinden genç kuşaklara değerli bilgileri aktarmanın gururunu yaşarlar.

Görüşmelerde anlatıcılar, yaşamları için yeni bir anlam, bir amaç arama ve sorgulama zamanı bulurlar. Bir anlamda kendilerine yaşamlarını bir kez daha gözden geçirmeleri için yeni bir olanak sunulur. Genel olarak insanlar özel nedenler olmadığı sürece, yaşam döngüleri içinde geçmişe bakıp bu tür anlama ve anlamlandırma çabası göstermezler. Genellikle buna zamanları yoktur; zamanları olsa bile çoğu zaman soran ve dinleyen bulunmaz. Bu açıdan da bakıldığında zaman sözlü tarihin son derece empatik, insancıl ve bir anlamda sağaltıcı bir işlevi vardır. Yıllarca gö-

18 Bu yöntemi 1998-1999 ders yılında İstanbul Amerikan Robert Lisesi Orta Kısım Tarih dersi öğretmeni Nüket Eren yaygın bir biçimde kullanmıştır.

19 Böyle bir çalışmanın örneği Deniz Derman'ın (1999) makalesinde görülmüştür.

mülü duran bilişsel ve düşünsel sorgu alanları –olumlu veya olumsuz– açığa çıkmakta, dinlenmekte, anlamlandırılmakta ve istenirse daha geniş çevrelerle paylaşılır.

Sözlü tarih yöntemiyle ortaya çıkan bu değişiklikler sadece makale ve kitap yazımı ve belli projelerin sürdürülmesi ile sınırlı değildi. Bu değişim, müzelerde, arşivlerde, kütüphanelerde tarihin sunuluş biçimini de etkiledi. Arşivlerin ve koleksiyonların içine gerçek yaşam girmeye başladı. Kurumlarda gerçek yaşamla daha iç içe bir konuma geldi. Türkiye’de, Edremit yakınlarındaki Tahtalıkış Köyü Müzesi buna örnek olarak gösterilebilir. Müzelerin yapabileceği en önemli ve toplumla bütünleşmelerini sağlayacak projelerden biri, bu tür sözlü tarih çalışmalarının yapılmasına eğitim kurumları ile birlikte öncülük etmeleridir. Bir belgenin, bir nesnenin veya bir tarihsel bilginin sunulması için mutlaka dört başı mamur bir müze binası ve müze personeli de gerekli değildir. ‘Ekomüze’ kavramı Etienne Bernard tarafından geliştirilmiş ve Belçika’da uygulanmıştır. Binası olmayan bu müze, yerel toplulukların aracılığı ile etkinliklerini sürdürmektedir. Kayıtların yapıldığı, fotoğrafların, belgelerin ve etnografik malzemelerin sunulduğu müzede; yerel sergilerdeki malzemeler sergilendikten sonra sahiplerine geri verilir.

Sözlü tarih araştırmaları, tarihsel olarak özgün bilgilere daha yakın olunmasını hatta bazen bu bilgilere eklemeler yapılmasını olanaklı kılar. Dönem dekorlarının yapıldığı mekânlarda yaratılmaya çalışılan etki sanki az önce o mekânda var olan insanların gitmiş olduğu izlenimidir. İstanbul’da İbrahim Paşa Sarayı’ndaki Yörük Çadırı veya Sadberk Hanım Müzesi’ndeki ‘Canlandırmaya Odalar’ bu anlayışı yansıtan örneklerdir. Bu anlayış aynı zamanda belli kayıt sistemleri ile de desteklenebilir. Özellikle yerel müzelerde, müzenin bulunduğu topluluktaki insanlar sergilenen eserlere ve bilgilere katkıda bulunabilirler. Yazılı veya sözlü olarak sergilenen belge ve bilgilere eklemeler yapabilirler. Dolayısı ile yaşlı insanlar, onların kendi yerel tarihleri ve bir toplumsal merkez haline gelen müze arasında aktif bir diyalog ortaya çıkabilir.

Televizyon ve radyo yayınlarının yaygın olduğu Türkiye’de bu tür sözlü tarih çalışmalarının ve programlarının yapılması kültürel çeşitliliği bütünleştirici ve arşivlerin oluşturulmasına katkıda bulunacak bir çalışmadır. TRT dışında özel kanalların ekonomik açıdan kaynaklarını korumak için yeniden dönüşüm yolu ile (aynı kasedin üstüne tekrar tekrar kayıt yapmak) sistematik olarak arşivlerini yok etmeleri ve belli bir belge saklama sistemini uluslararası standartta geliştirmemiş olmaları, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Sözlü tarih yöntemi ile çalışırken film ve belgesel film kullanmak da yararlıdır. Kurguda birbiri arkasına sıralanmış mülakatlar, okuyucu için sıkıcı olabilir; bunlar belgesel film, fotoğraf, gravür ve resim gibi görüntülerle zenginleştirilebilir. Bu kitap bu tür uygulamaları birleştiren bir çalışmadır.

Bir Vatandaşlık Statüsünün Sözlü Tarih Yöntemiyle Araştırılması

Sözlü tarih bir tarih yöntemi olmasına karşın, toplumsal bilimlerde ve özellikle toplumbilimde kullanılır. Genel tarihsel yöntemin alt dalları söz konusu olduğu zaman, bu yöntem geçerli bir araştırma yöntemi olarak görülür. Yazılı belgelerin olmadığı veya yetersiz ya da ‘tarafli’ olduğu

toplumsal olguları incelerken sözlü tarih yaklaşımı, bir belgeleme yöntemi olarak kullanılabilir. Ayrıca tarih geçmiş ile bugün arasında sürekli bir diyalog demektir. Konuşmanın tek taraflı olması ve bir yanı dinlememek eksik anlatılara yol açmaktadır.

Sözlü tarih yöntemini benimseyen 'Adalılar' çalışması belli bir süreci 'bir köyün dönüşümü', ve bunun bağlı olduğu ulus-devlet olmak süreci içinde²⁰ belli ve kaçınılmaz bir oluşumu ve bu oluşumun yansımaları olarak ortaya çıkan Türkleştirme uygulamalarını, o dönemde yaşamış bir grup insanın tanıklıklarına başvurarak, bir topluluğun bütünü içinden belgelemeyi ve incelemeyi amaçladı. Bunu yaparken Çanakkale ili, Gökçeada ilçesinin köylerinde yaşayan insanların söyledikleri dinlendi, ve onların bellekleri kullanıldı.

Kaynaklarda görülen veriler ile gerçek hayatta yaşayanlar arasında bazen belli bir uzaklık, bir mesafe olabilir. Böyle bir fark görüldüğü zaman benimsenebilecek iki farklı tutum vardır; ya bu fark yok sayılabilir ve gözardı edilir ya da bu farkın neden ortaya çıktığı araştırılabilir. Bu noktada önemli olan, eğer bir fark varsa onu yakalamaktır. Bu farka bağlı olarak, toplumbilim disiplini açısından kayda değer olan, kaynaklarda görülen ile anlatılanlar arasındaki mesafedir. Bu mesafe araştırmacıya apayrı ve yepyeni bir dünya açar. Bu dünyayı deşifre etmek için gerekli araçlar ise aşağıda açıklanan hedefler doğrultusunda ele alındı.

İncelediğimiz topluluğun mitoslarını, gerçeklerini, törenlerini geçirebildiği tek gerçek fiziksel ortam kilise, okul, dükkânlar, meydanlar, çeşme ve kahvedir; dil ise köylülerin kendi aralarında konuştukları, küçük bir coğrafyada, köyden köye terimlerinin, hatta bazen lehçesinin farklı olduğu Yunancadır.

'Zaten şimdi git Zeytinli'de konuşacaksın, gel burda konuş farklı. Orada başka konuşurlar.'

Gündelik hayatı besleyen ve sürdürülmesine yardımcı olan basılı veya yazılı bir yayın ve belge yoktur. Ada ile ilgili yayınlanmış olan belgesel filmler, dergilerde ve günlük gazetelerde yayınlanmış röportajlar ve Türkçe iki kitap ve bir basılmamış doktora tezi vardır. Daha sonra yayınlanan kaynaklar ise adadaki taşınmazların kamulaştırılması, satışı ve devir edilmesini duyurmak amacı ile başlatılmış ve süregelmekte olan yayınlardır. *Gökçeada'nın Sesi*, *Ada Postası* ve *İmroz'un Sesi* adları ile bir yaprak (iki sayfa) çıkan bu gazeteler, kamulaştırmanın yoğun olduğu dönemlerde adada yerel ilanları vermek üzere çıkarılmıştır. Ayrıca Yunanca *İmroz'un Sesi* adıyla bir gazete çıkmıştır. Bugün Atina'da İmrozlular Derneği'nin süreli bir yayını vardır. Bu yayın Türkiye'ye gelmemektedir. Türkiye'de ise *Gökçeada* adı ile ve 'Milliyetçi Muhafazakâr Haftalık Siyasi Gazete' alt başlığı ile içinde örnekleri görülen 'Taşınmazlar'la ilgili haberlerin olduğu bir süreli yayın çıkmaktadır.

Bir belge ne kadar kişisel, yerel ve gayri resmi ise, kalıcı olması o derece raslantılara bağlıdır. Böyle durumlarda yazılı belge olarak mektuplar, kartlar, günceler ve fotoğraflar; sözlü bel-

ge olarak ise belli bir tarihsel olay etrafında örülmüş veya özgün hikâyeler, sohbetler, masallar ve hatta dedikodular büyük önem taşır. Bunun en ilginç örneklerinden biri Suriye’de nargile kahvelerinde tarihsel öyküler anlatan kişilerdir. Bu yolla resmi tarih bilgisi tazelenir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Burada önemli olan ‘tevatür’ ile ‘gerçek’ arasındaki sınır çizgisini araştırmacının iyi belirlemesi ve değerlendirmesidir. Bu nedenle sözlü tarih çalışmalarında araştırılan grubun parçası olmak, onlarla uzun süredir birlikte bulunmuş olmak ve onların gündelik yaşamlarını ve toplumsal ilişkilerin en saf ve kristalleşmiş biçimde sergilendiği törenlerini paylaşmış olmak büyük önem taşır. Karşılıklı güvene dayalı belli bir ortak zemin bulunduktan sonra, bir ailenin bireyi ile kurulan ilişkide, daha önce ‘kristalleşmiş’ olarak bulunduğu belirtilen ‘aile’ geçmişleri ve ‘göç’ hikâyeleri, kendiliğinden açığa çıkar.

İnsanların anlatacağı ve bazen de ‘doğru’ olmadığını bildiğimiz kısımlar içeren yaşam hikâyeleri dinledik. Bu noktada doğruluk kıtasının ne olduğu tartışılabilir. Sözlü Tarih yönteminde dinlenen yaşam tarihinin/tarihlerinin ‘doğru’, ‘yanlış’ gibi yargılar ile değerlendirilmesi söz konusu değildir. Önemli olan öznellik ve anlatıcının bilinci ile ilgili ipuçlarıydı. Doğru olmadığını bildiğimiz parçaların değeri, anlatıcının yaşamında bu doğru olmayan parçanın kritik yerine bakıldığı zaman ortaya çıkar: Anlatıldıklarına göre bir yeri vardır. Yanlış anlatıldığına göre, yanlış anlatılması veya bu biçimde aktarılması için bir neden olmalıdır. Toplumbilimcinin görevi bu noktayı aydınlatmaktır. Bu noktayı aydınlatırken, üzerinde duyarlılıkla duracağımız konulardan biri bireysel mitlerin ve güçlü anıların insandan insana tekrarlanma sıklığıdır. Yapılan bu çalışmada, bireysel görüşmelerin toplanması ve değerlendirilmesi sonucunda bir yapı, bir biçim ve bir sıklık ortaya çıktı. Sözlü tarih yöntemi kullanılarak bir yaşam öyküleri yapısı kuruldu ve bunun sonucunda belli bir sistematik oluştu. Bu sistematğin ötesinde bu tür bir araştırma ile küresel nitelikte genellemeler yapmak mümkün değildi.

Sözlü tarih yöntemi uygulanırken rastlanacak sorunlar dört ana başlık altında toplanır:²¹ Bunlardan birincisi mistifikasyon ve idealizasyondur. Burada önemli olan ve üzerinde durulması gereken noktalardan biri anlatıcının ne zaman mistifikasyon ve idealizasyon yaptığı, ne zaman ise yüksüz bir biçimde, etki altında kalmadan, kendi bellek gerçeğini anlattığıdır. Anlatıcının yüklü anlatımının etkisi, büyük ölçüde, birden fazla görüşme yaparak, insanlarla yakın olarak sadeleştirilebilir. İkinci mekanizma gerçek tarihsel olayların birbirine geçmesidir. İki Dünya Savaşını karıştırmak gibi, bilgi ve eğitim eksikliği veya yaşlılık nedeni ile olayların kronolojik sıralamasını şaşırmak ve kişileri karıştırmak buna, örnek olarak verilebilir. Üçüncü olarak hatırlanmak istenen/istenmeyen alanlar genelde bilinçli olarak ayrıştırılmaktadır. Taşınmazlar ve taşınmazların sınırları ve sahipleri ile ilgili olarak yapılan ‘yalancı şahitlikler’, yetkisi olmadığı halde bir taşınmazın (ev, bademlik, bağ, zeytinlik veya arsa) satışında, o malın sahibi, hissedarı veya malı satılan kişinin vekili gibi davranmak veya bilmediği halde, bir taşınmazın sınırlarının tespiti, hissedarları gibi konularda alıcı tarafından açılan davalarda bilirkişi olmayı kabul etmek ve bilirkişi olarak

imza atmak bu bilinç durumuna örnek olarak gösterilebilir. Son olarak kişinin yeni bir bellek kuruluması veya bellek kaybına uğraması söz konusu olabilir. Yoğun acı, korku ve bunun sonucunda ortaya çıkan güvensizlik duygusu nedeni ile gerçeklerin veya algılandığı biçimi ile yaşanmış gerçeklerin yoruma tabi tutularak yeniden 'yazılması', 'yaşanması' ve en önemlisi 'kuşaktan kuşağa aktarılması' ve 'gizlenmesi' bu mekanizmanın işleyişinin başlıca unsurlarıdır. Türlü biçimlerde tecavüze uğramak, malının gasp edilmesi, hakarete ve tacize maruz kalmak gibi konularda akıl sağlığı yerinde olan bir insanın belleği, istediği kişilere, istediği blokları ve sansürleri, istediği şekilde koyabilir ve anlatısını bu parametreler doğrultusunda işleyebilir. Bu dört mekanizmanın harekete geçirilişi ve işleyişi toplumdan topluma ve bireyden bireye değişir. Bu sayılanlara koşut olarak giden özellikle bir ada söz konusu olduğu zaman, yoğun gündelik işlerin olması, kendi kendine yeterli bir ekonomik düzen ve ağır çalışma koşulları; Cumhuriyet'ten bugüne Türkiye ve Yunanistan Devletlerinin karşılıklı olarak izledikleri politikaların etkileriyle, oldukça girift bir yapı bulunuyor.

Adada en yaygın sosyalleşme ya kahveye gitmek veya karşılıklı olarak birbirini kahve içmeye çağırmaaktır. Son derece lezzetli ve çeşitli tatlıların kahve ile birlikte sunulduğu bu sohbetler, bazen saatlerce sürebilir. Zaman zaman katıldığım bu sohbetler, dertleşmeler beni bir anlamda sözlü tarih çalışması yapmak yolunda eğitti. Bu eğitimi başka herhangi bir yoldan alabileceğimi sanmıyorum. Ne zaman susmam gerektiğini, ne zaman soru sorabileceğimi, grup içinde iken hangi konuların daha rahat konuşulduğunu, insanların ne zaman birbirlerinin belleklerine güvendiklerini, ne zaman yalnız veya yanlış konuşmak istediklerini öğrendim. Bu süreç içinde köy ve köylüler hakkında belli bir bilgi ve görüntü birikimine ulaşmaya başladığımı gördüm. Bir anlamda bu noktadan sonra bu araştırmayı yapabileceğime inandım. Sohbetler aileler, ailelerin bireyleleri, komşular, göç ettikleri ülkeler, oradaki yaşamları etrafında yoğunlaşıyordu. Bir süre sonra her aile için bir soy ağacı yapacak bilgiye sahiptim. Bundan sonra yapılması gereken belli bir aile tarihi yapısını sorgulama biçimini kurgulamaktı. Hareket noktası olarak insanlardan, çocukluklarından başlayarak kendi yaşamlarını anlatmaları istendi. Bazıları tarihsel olayların ve Türkleştirme politikalarının ayrıntılarını ve köydeki etkilerini anlatmak istemedi. Anlatılan bazı çok özel ve bireysel deneyimler ise bir toplumbilim çalışmasının sınırlarını zorlayacak ölçüde 'psikoanalitik' idi.

İlginç ve dikkat çekici olan nokta, insanların dinsel alanda ortaya koydukları davranışlarıdır. Adada dinsel pratiklerin yerine getirilmesi konusunda son zamanlarda genel bir unutkanlık ve bezginlik gözlemleniyor. Aziz ve azizelerin günleri tarihleri karıştırılan başlıca dinsel konuydu. Bunun nedenlerini anlamak zor değil; güçlüklerle yürüyen, beli ve sırtı ağrıyan, yaşlılıkla bağlantılı çeşitli hastalıkları olan yaş ortalaması seksene yakın üç yüz kişilik bir cemaatin bütün ayinlere katılmasını, her Pazar sabahı aksatmadan kiliseye gitmesini, hiç bozmadan bir ay boyunca 'Et Orucu'nu tutmasını beklemek; şaşırmadan ve sektirmeden kutsal günleri hatırladıklarını ve kutladıklarını düşünmek gerçekçi değildir. Ancak dramatik ve önemli olaylar söz konusu olduğu zaman –örneğin vefat eden bir önceki muhtarın köy kilisesindeki mevlidi sırasında olduğu gibi– ce-

maat canını dişine takmak pahasına olsa bile kiliseye geldiği gibi, Merkez'den ve diğer köylerden de bu tür durumlarda katılım olmaktadır. Koyu 'Ortodoks Hristiyan' dininin sıkı, örgün ve zengin yapısı ve kaynakları toplumsal belleğin yaşatılmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında en önemli besleyici kaynaklardan biridir. Bu nedenle görüşmelerde Azizler, dinsel törenler, özel dini günler üzerinde duruldu. Dinin verdiği bu dayanıklı ve sürekli eksene tam bir zıtlık içinde olan bir başka ve çok önemli olduğunu düşündüğümüz eksen ise, köyde aileler bazında görülen sınırlar ötesi hareketlilik, dış göçler, terk edişler, vazgeçişler, geri dönüşler, uyukluğun değişmesi nedeni ile taşınmazları üzerindeki haklarını kaybedişler, din değiştirmeler ve bütün bunlara bağlı olarak terk edilmiş evlerin sahipleri konusunda köyde kalanlarda görülen 'ketumluk', bilgi verme konusunda görülen ve anlaşılabilir 'isteksizlik' idi.²²

Bu iki eksene paralel olan, bağımsız bir üçüncü eksen ise insanların bireysel düzeyde bütün yaşadıklarının bir sonucu olarak yaşama geçirdikleri pratiklerdi. Bunlar örgün dinsel ortodoksiyle birlikte kolektif bellekleri oluşmuş adalıların, bireysel 'hesap'larının sonucu 'çıkarcı mekanizmaları' olarak adlandırılabilir, edindikleri yeni yaşam felsefeleridir. Bu yaşam felsefesi Müslüman Türk vatandaşlarına karşı uçlarda uzlaşmacı ve uyumlu bir tavır veya hâlâ hizipleştirici ve radikal bir tavır olarak, Adalıların Cumhuriyet'ten sonraki yaşamları içinde ve yeni ulus-devlet politikasının beraberinde getirdiği kurum, örgüt ve kişiler doğrultusunda yeniden yapılandırılır. Elbette bu uçların dışında konumlanışlar ve gelgitler görülebilir.

Bugün adalılarla ilişkisi olan Türkler dört farklı grup içinde tanımlanabilir.²³ Birinci grup yasal, idari, hukuki ve askeri görevi olan ve çoğu memur statüsünde olan Türklerdir. Adalıların kurdukları en resmi ilişkiler bu gruptaki Türklerle olmuştur. İkinci grup geçmişte 'zorla' ev işgal edip, köye yerleşen Türklerdir. Köylüler 'Kaymakamlık Yüksek Makamına' bir şikâyet dilekçesi yazmak yolu ile tepkilerini zaman zaman dile getirdiler. Bazı durumlarda her iki taraf da cezalandırılmış, toplu dilekçe verenler gözaltına alınmış, işgal edenler hakkında ise kanuni takibat yapılmıştır.

Üçüncü grup, Türkleştirme politikası sonucu Türkiye'nin çeşitli illerine bağlı köylerden getirilip, adaya yerleştirilmiş ve yerleştirilmekte olan Türklerdir. Adanın Türkleştirme tarihçesi açısından ilk iki grup hem maddi hem de manevi açıdan yerli halkı en çok etkileyenler olmuşlardır. Dördüncü grup Türkler daha farklı bir kategoridir. Çoğunluğu İstanbullu olan, köyde yakın geçmişte ev almış ve yazları gelen; 'Ada'ya hayran olmuş', 'Adanın su altı zenginliklerini görüntülemek isteyen', 'SİT alanını korumak adına köyde yapılan inşaatları mühürleten', 'Köydeki İlkokul binasının otel yapılacağını öğrenip yeteri kadar zaman ayıramayacak da olsalar birleşmeye çalışarak Çanakkale Valiliği'ne ve Gökçeada Kaymakamlığı'na ve Belediyesi'ne dilekçeler yağdıran', 'Bireysel olarak insan ve kültür değerlerini korumak adına Vakıf kurma yolunda adımlar atan', 'Belediye Başkanı'nı evlerinde ağırlayarak adanın ve köyün korunması için yapılması gerekenle-

22 Kitsikis (1996) 1923 yılından sonra gönüllü din değiştirme konusunda yapılmış araştırma olmadığını belirtmiştir. s. 212.

23 Bu konuda karşılıklı iki ulus araştırmaları söz konusu olduğu zaman görüş ve tartışmaların farklılıkları dikkat çekicidir.

ri tartışan' veya 'köyde ve adada zeytinyağı işini canlandırmaya çalışanlar', hedefleri ve stratejileri henüz durulmamış bir gruptur. Aralarından birkaçı kışın da uzun süreler adada kalmaya başladı.

Köylülerin 'Yeni köylüler' diyebileceğimiz bu Müslüman Türk vatandaşları ile ilişkileri, yıllar sonra yeniden bazı tanımları ve kodlamaları gerektirdi. Bu kodlar 1923'ten bu yana yaşananların anlamlandırılması ile elde edilen kalıp yargılara ve kodlara pek benzemiyordu. Adada kalan Rumlar, kendilerini zaman zaman gelecekle ilgili kuşkuyla dolu ve büyük bir moral çöküntüsü içinde dargın, kuskün ve güvensiz bir ortamda hissetmişler ve geleceği bu kodlarla düşünmeye başlamışlardı. Böylesine bir tanımlama köyün var olan tabakalaşma ilişkilerini altüst etmiş, anlaması ve açıklaması zor ve ayrıntılı örneklere beraberinde getirmişti.

– Ben adamla hiçbir şey yok esasen. Kalımera, kalıspera (merhaba, iyi günler)... Ev, tarla marla satıyor. Nasıl satıyor?

– *Vekalet var diye satıyor.*

– Neylen meylen bilmem. Merhaba, nasılsın? Başka yok. O adamın ne mal olduğunu biliyorum. Çobanmış. Şimdi fırsat buldu. Kimse kalmadı burda hepsi toz oldu. O adam kral oldu burda. Ne demiş birisi, 'Kör olan bir köyde, tek bir gözlen birisi Kral olabilir.' ... bir de öteki adam. Alıyorlar bilirkişi. Bunlar kendi ismini bilmez. Öteki adama dediler imza, imza. Yuvarlar bir yurta...

– *Peki neden 'diğerini' bilirkişi yapmıyorlar?*

– Onu bilirkişi yapmıyorlar. Çünkü o imza etmeden okuyacak, görecektir. Onlar öyle şimdi çak imza diyecekler. En çok satmış olan tarlalar Kuzulımanı'ndan sonra burda. Ne zannediyorsun? Her köyde ikiye üçer kişi böyle. Takım aynıdır. Var her köyde.

Yorgun, argın, yaşlı ve çoğunluğu yalnız yaşayan (karısı veya kocası olmayan, çocukları varsa, okulun kapalı olması nedeni ile Adayı terk etmiş olan) bir nüfus için oldukça zorlayıcı bu tür ilişkilerin yanı sıra, belki zaman zaman bazı insanlardan gördükleri ilgi ve saygı nedeni ile, kendilerine 'onur veren' ilişkiler de söz konusudur.

Bu araştırmada olayların kronolojik dizininde görülen ve sık sık başvuracağımız 'gerçek' tarihsel olayların, İmrozlular tarafından, kişisel tarihlerinin akışı içinde algılanması ve onların bundan etkilenme biçimleri; yaşanan travma ile tarihsel gerçekler arasında bağlar kurularak anlaşılmasına çalışıldı.²⁴ Dolayısı ile bu araştırmanın amacı ne bir Nüfus Mübadelesi olgusu analizi yapmak, ne bir adanın monografik yapısını ortaya çıkarmaktır. Tarihsel gerçeklerin verileri doğrultusunda, bu tarihsel gerçeklerin aktörlerinin bir grubu olan bir köyün insanların kendi hayat hikâyeleri içinden ve onların yardımıyla dünyayı geçmişte ve bugün nasıl algıladıklarını kendi ağızlarından dinlemektir. Bu anlamda elinizdeki kitap bir ulusun vatandaşı olma konumunun, o ülkedeki siyasal gelişmelere koşut olarak bir grubunun –Ortodoks Rum azınlıkların– nasıl etkilendiğinin bir örneğini sunmaktadır. Bu doğrultuda benimsenen kuramsal varsayım 'mülteci',

Kaymakamlık Yüksek Makamına

GÜLCE'DE

Bizler Gülcenede Türk vatandaşları olarak doğmuş, askerlik yapmış ve vergisini vermiş insanlar olup Bademli köyde ikamet etmekte ve mütevası hayatımızı idameye gayret eden ekserimiz 50-70 yaşlarında Rum asıllı insanlar olarak T.C. yasalarına saygılı ve Anayasamızın teminatı altında yaşamaya gayretli iğindeyiz.

Adada Devletimizin lüzum gördüğü büyük istinmlıklar dolayısıyla geçim sıkıntısına düşen köyümüz halkı büyük bir kısmı yabancı Ülkelere göç etmiş olup tasarruflarını vekâlet vermek suretiyle kalanlarımıza teslim etmiş olup yaz ve tatil aylarında evlerine gelmektedir.

Halen on altı hane olarak muhtarlık ve kilise sidesi faal tutarak hayatımızı sürdürmekteyiz.

1987 yılı Kasım ayında adada ikamet eden ve aynı yöre insanların teşvik ve yardımları, keza köyümüz mensuplarına tehdit ve göz bağı vererek Siirtli yedi hane toplam olarak yetmiş kişiden ibaret bir topluluk gelerek iğinde eşyaları bulunan çesitli evlerin kapı kilitlerini kırmak suretille girip yerleşmişlerdir. Toplu çıkışımızın sebebi ile bu alleleler girdikleri binaları yetkili idari makamların verdikleri Men'i müdahale kararı ile terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Ancak iğgaleci bu topluluk köyümüzü terk etmişler ve halen Kırk beş kişi köyümüzde Manol Karagökü'ye ait evine yakup iğimli sahsın sığınmış bulunmaktadır.

Köyümüz halkından bulunmayan ve iğkân şartları müsait olmayan keza köyümüzde uyum sağlayamayan bu topluluk, herden ve kime ait olduğunu belli olmayan yedi baş inekleri, bahçe ve tarlalarına salıktaki ve mâni olmaya kalkıştığımızda bizleri dövme veya öldürme sözleri ile tehdit altında bulundurmaktadırlar.

Bu sebeple akşam hava kararmadan evimize sığınmakta geceleri dışarı çıkmamakta vebattâ köy geçmesinden su dahi alamamaktayız.

Bizleri çesitli tehditlerle karanlıkta evimizde hapseden bu tutum ve davranışların devam etmesi sebebi ile Kasım 1987 tarihinde bu yani köyü kamyonete ve römork dayamak suretille toplam 15 hanenin kilitleri karalmak suretille tamamen soyulmuş ve sorumluları maalesef bu sebepten bulunmamıştır.

Bu defada önce iğgaleci olarak Siirt bölgesinden gelen ve bir eve sığınarak yaşamakta olan bu topluluğun köy nüfus defterine kayıtları için üzerimize baskı ve tehditler oluşturmakta olup esas maksatları ile köyümüzde ekseriyeti teşkil edip köyümüz muhtarlığı ele geçirmek ve ondan sonrada bizleri dâha yaşamazs durumla sokup, köyden kaçırarak ve neticede sahibi bulunduğumuz ev, tarla, bağ ve bahçe lerimize sahip çıkmaktır. Kale köy misal olmaktadır.

Birer Türk vatandaşı olarak Anayasamızın ön gördüğü vatandaşlık haklarından faydalanarak huzur ve emniyet iğinde yaşamaktan başka bir istegimiz yoktur.

Yukarıda arz etmiş olduğumuz olaylara aramızda fiilen tecrüv uğramış ve her an uğrabilseceği veya hayatımızın her an için tehlikede bulunmasının alınacak idari emniyet tedbirleri ile sağlanmasını ve belirli kişi ve şahıslar tarafından yürütülen bizleri köyümüzden uzaklaştırma baskılarının kaldırılması can ve mal emniyetimizin ve diğer yasal haklarımızın korunmasını Bademli köy Rum asıllı vatandaşlar olarak yüksek Makamınızdan arz ve dileyoruz.

'diaspora' gibi kavramların kütesel kavramlar olduğu ve belirgin etnolojik bütünler söz konusu olduğu zaman, bu kavramların ele alınan konuyu gölgesi altına alarak, detayları erittiğidir. Her kültür kendi vaziyet alışı açısından, bu kavramlara farklı anlamlar yükler. Araştırmacının esas görevi farklı toplumlarda bu kavramlara yüklenen bireysel ve toplumsal değerleri çözmektir.

Mübadele ile ilgili anıların kaydedilmesi ve korunması konusunda Türkiye'deki araştırmacıların gösterdikleri ilgi çok derin ve yaygın bir ilgi değildir. Bu konuda çalışmalar yapan topluluklar, enstitüler veya vakıflar çok kısıtlı sayıdadır ve ürettikleri araştırmalar da aynı kısıtlılığı yansıtmaktadır. Bu çalışmaların yaygınlaşmasının gerekliliği, tarihsel bir olgu olan mübadelenin anısını canlı tutmak ve geride bırakılmış veya kaybolmuş bir hayatın veya bir evin veya bir köyün anılarını kaydetmektir. 'Kaybolmuş topraklar' olarak nitelendirilen bu toprakları yaşatmak için, göç edilen ülkede, Türkiye dışında yaşayan Rumların sık sık kullandığı ve başına 'yeni' önekinin bulunduğu adlarla, mahalleler kurulmaktadır.

Araştırmada yaşları seksen civarında olan bir ada halkının anlattıkları birleştirilerek, bir kurgu içinde aktarılmaktadır. Bu anlatım yaklaşık on yıllık bir birikim sonucu damıtılmaya ve özümsemeye çalışılmış bilgilerin ve gözlemlerin sentezinden oluşmuştur. Köydeki kişilerin içinden bazılarının çok özel durumları tarihsel olayların kronolojisini vurgulamak üzere tekil olarak örneklendirildi. Anlatılan olaylar bütün anlatıların toplamıdır. Hiçbir alıntı tek başına herhangi bir Adalıya mal edilemez. Ayrıca bu anlatılar diğer köylerdeki köylüler, İstanbul'da bulunan adalıların ve yeni yerleşmiş olan Türkler ile yapılan görüşmelerin verileri ile de desteklendi.

ADALILARIN ANLATILARINA GEÇERKEN

İstanbul'un alınması ile 1453'te *Samotraki* (Semadirek), *İmroz* (Gökçeada), *Lemnos* (Limni), *Tenedos* (Bozcaada) ve *Lesbos* (Midilli) adaları Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçti.²⁵ Özellikle Samotraki, İmroz, Lemnos, Tenedos Çanakale Boğazı'nın savunması açısından stratejik öneme sahip adalardı. İmroz ve Bozcaada hariç olmak üzere adı geçen bu adalar Lozan Antlaşması ile Yunanistan'a bırakıldı.

93 Harbi olarak da anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya sürekli göçler başlamış,²⁶ 1912-1913 Balkan Savaşlarının ardından Osmanlı Devleti İstanbul ve Doğu Trakya dışındaki bütün Rumeli topraklarını kaybetmiştir.²⁷ Yunanistan, İmroz dahil olmak üzere doğu Ege adalarını işgal etmiştir.²⁸

Tam bu dönemde birkaç yıl ara ile Adanın bugün hayatta olan ve adada kalmış olan erkekleri doğdu. 1914'te Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde iki milyon Yunanlı vardı.²⁹ Kurtuluş Savaşı sonuna kadar çeşitli dönemlerde bu nüfusun yaklaşık üçte ikisi Yunanistan'a iltica et-

²⁵ Saka (1974) s. 83.

²⁶ Şimşir (1968-1972).

²⁷ Kirsikis (1996) s. 208.

²⁸ Gürel (1993) s. 68.

²⁹ Kirsikis (1996) s. 212.

ti. Savaş, ölüm ve hastalık gibi nedenleri de hesaba katarak geriye 120 bin kişinin kaldığı ve bu nüfusun İstanbul, İmroz ve Bozcaada'da yaşadığı söylenmektedir.³⁰ Oysa din değiştirenlerle birlikte tam olarak bu sayının ne olduğu bugün hâlâ bilinmemektedir. Anadolu için Yunan hükümetinin verdiği ayrıntılı sayılar konusunda eleştirel bir yaklaşım Justin McCarty'nin çalışmalarında görülebilir.³¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ada İngiliz yönetimi altındaydı ve İngiliz üssü olarak kullanılıyordu. İngiliz kumandanı Hamilton, Çanakkale çıkartmalarını, adanın Kefaloz koyunda kurduğu karargahtan yönetiyordu.³² Savaşın bir Bademli Köylüsünden anlatısı:

"Ben sana anlatayım, nasıl oldu. İngiliz, Fransızlarla berabermiş. Türkiye Alamanlarla berabermiş. Bu nerde hava meydanı³³ o tarafta kurdular bütün çadırları İngilizler. Büyük bir çadır vardı, hastahane, ameliyat, şunu, bunu. Orda Kefaloz,³⁴ bütün asker ordaymış. Büyük gemi orda demirlemiş. Büyük rütbeli adamlar ordaymış. Yanında da küçük bir gemi vardı, yardım için. Ordaki metropolithanede bir İngiliz Başkumandanı... İngiliz değil, casus. Alman. Orda gizlice haber veriyor ki şafak ordan gelirsiniz, tam bunlar uyuyorlar, dedi. Ve çıktılar hemen karşıya, küçük gemi görmediler bunlar. Gideceklerdi. Ateş etti. Ondan sonra baturdılar gemiyi. İngilizler sonra döndüler, gidiyorlardı, haber aldılar, burdan uçaklar kalktılar. Hemen Gelibolu Boğazı'na geldiler, yetiştiler, orda bombardıman ettiler. İkisi de kaptan. Hemen döndüler, karaya çıktılar ki, derin yerde şey etmesinler. Karaya oturdular, ondan sonra tamir ettiler, çıkardılar... Yaralı hepsi. Bizim kilise dolu. Getirdiler. Ben hatırlamıyorum. Küçüktüm. Ne zaman ateş koydular Almanın tayyareler burda bombardıman ettiler ateş aldılar. Ben damdaydım,³⁵ dedemle görüyordum yangın baştan aşağı kadar."

Adadaki bugün yaşayan kadınların çoğu, Birinci Dünya Savaşı bitiminde doğdu. Kadınlar-dan biri kırk yıl adada, aynı köyde kaldı. 1958 yılında, 40 yaşında adadan geçim sıkıntısı nedeniyle ayrılmaya karar verdi. Yakınlarının çoğu da ölmüştü. Daha önce Yunanistan'a gitmiş bir aile gelmesi için çok ısrar ediyordu. Evini kapattı. Camlarına çinko plakalar çaktı; çinkolar yetmeyince, bazı pencerelere gazete kâğıdı yapıştırdı. Kapısını kilitledi. Evin içinde yatağı, yorganı, sandıkları ve taşıyamadığı daha birçok eşyası ve taşınmazı kaldı. Bazı taşınmazları zaman içinde kendi haberi bile olmadan satıldı. Kendisi Yunanistan'a, Atina'ya gitti.

"Annem öldükten sonra ilk yazdı. ... Yalvardılar, ettiler, falan. Birkaç sene geçtikten sonra, madem ki bu kadar istiyorlar, 'Sen gideceksin, buraya dönmeyeceksin' (diyorlardı). 'Temelli kalacaksın.' Ben de kalktım, gittim oraya, kızları gibi. Yedi ay onlarla oturdum. Sonra bir akrabanın yanına gittim. Aldı beni ordan. Yanında durdum. Evet, bir çocuğa bakıyordum. Gündüz giderdim, akşam gelirdim evime."

30 a.g.e.

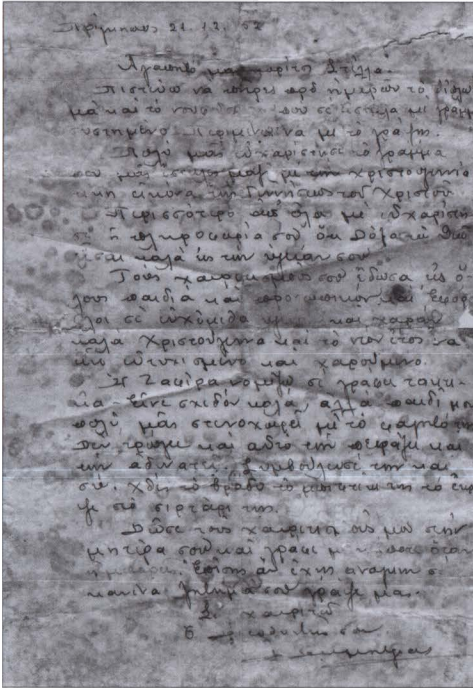
31 Mc Carthy (1980) s. 66-76 ve (1983) s. 132-33.

32 Aziz (1973) s. 87.

33 1997 yılında bir yıl boyunca özel bir Havayolu şirketi adaya haftada üç gün uçak seferi yapmış, ancak doluluk sağlanamadığı için bu düzenlemeyi vazgeçmiştir.

34 Adanın Çanakkale Boğazına bakan kuzey yönündeki kumsal.

35 Bağlarda, zeytinliklerde geceleme için yazın kullanılan küçük evler.

Bir Adanın mektuplaşmalarından (Gülz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

mallarını bırakarak, Türkiye'yi terk etmeye başlamışlardı. Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile ilgili Sözleşme ve Protokol, sadece Yunanistan'dan gelecek olan mübadele göçmenlerine, Yunanistan'da bıraktıkları malların karşılığı olarak, Rumların Türkiye'de bıraktıkları taşınır taşınmaz mallarının dağıtılmasını öngörmüştü.³⁶ Mübadele'den önce Türkiye'de ve Yunanistan'da nüfus hareketleri başlamıştı.³⁷ Emval-i Metruke Komisyonu taşınır ve taşınmaz Rum⁴⁰ mallarının dökümünü yapmıştı. Göçmenlerin yerleşmesine uy-

Kadınlardan birinin babası tüccardı. Adaya gider gelirdi. Atina'da, Pire'de *psilikat-zidiko*'su vardı.³⁶ Anneanne, dede, anne, baba ve iki kız bir erkek çocuk aynı evde oturuyordu. Zaten köyde adet, genellikle damadın gelinin evine yerleşmesi idi. Ancak ev çok kalabalıksa veya fazla kız kardeş varsa, o zaman gelin *prika*'sını³⁷ alır ve kayınvalidesinin evine giderdi. Bir kadın babasını en son gördüğünde on yaşındaydı, sonra bir daha hiç görmedi; annesi de eşini bir daha hiç görmedi:

"Sadece mektuplaştılar."

Annesinin ailesi kızlarına, akıbeti bilinmeyen bir yolculuğa gitmesine izin vermedi; to-runlarını da köyde alıkoyarak, çiçeği burnunda damadı 'Mübadele' sırasında Yunanistan'a yolladılar. Damatları Yunan vatandaşıydı.

Lozan Antlaşması ve Nüfus Mübadelesi Protokolü: Adallara Görülür ve Görülmez Etkileri

Kurtuluş Savaşı sonrası, 1922 yılının Eylül ayında Anadolu ve Doğu Trakya'daki Yunan işgali sona ermiş, Türkiye'deki Rumlar geride

³⁶ Her şeyi satan dükkâna verilen ad.

³⁷ *Prika*: Gelinin çeyizine verilen addır. Bu çeyiz gelinin ve damadın iç ve dış giyimini, dokumaları, dantelleri, halıları, kilimleri varsa gayri menkulleri içerir.

³⁸ Arı (1995) s. 9.

³⁹ Nüfus mübadelesi öncesindeki genel durumu ve Türkiye'deki hazırlıkları ayrıntılı olarak görmek için bkz: Arı (1995) s. 6-70.

⁴⁰ Rum terimi T.C. sınırları dahilinde yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve anadilleri Yunanca olan kişileri belirtmek üzere kullanıldı.

gun evler Muhacirin Komisyonu'na verilmişti. Bunlar dışında kalan mallar ya açık arttırma yolu ile satılmış veya Sükna Kanunu uyarınca, subay ve memurlara, Maliye Bakanlığı adına kiraya verilmişti.⁴¹ Nüfus Mübadelesi Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden birkaç ay önce yerel yönetimlerin ve merkezi hükümetin Rum taşınmazlara hakim olabilecek bir örgütlenmesi henüz yoktu.⁴²

30 Ocak 1923 tarihli Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme⁴³ ile İstanbul dışındaki Türkiye topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks Türkiye Cumhuriyeti uyruklular ile, Batı Trakya dışındaki Yunanistan topraklarında yerleşmiş Müslüman-Türk Yunanistan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu değiş tokuşunu içeriyordu. Türkiye'ye yarım milyon göçmen taşındı.⁴⁴ Bu sözleşmede İstanbul Rumları mübadeleden muaf tutulmuş ve *etablis* (yerleşik) statüsü ile T.C. vatandaşlığı olmadan İstanbul'da oturma ve çalışma hakkı verilmiştir.⁴⁵ Zorunlu nüfus mübadelesi sonucu, 1923 yılından sonra 192,356 Yunanlı Türkiye'yi, 354,647 Türk ise Yunanistan'ı terk etti. Bu sayılara bakıldığında Yunanistan'ın daha avantajlı durumda olduğu görülüyor. Yunanistan 700,000 köylü ve 600,000 kentliyi, toplam 1,300,000 Yunanlı'yı sadece mübadele süreci içinde değil, 1913-1922 döneminde gelen aralıklı göç dalgaları dahil olmak üzere yaklaşık on yıllık bir süre içinde bünyesine aldı. Bu süreç içinde Yunan hükümeti çeşitli bakanlıklar ve komiteler oluşturdu.⁴⁶ Bu sırada Milletler Cemiyeti devreye girdi. Milletler Cemiyeti yukarıda sözünü ettiğimiz 'hareketsiz' nüfusu ve genel olarak mülteciler sorununu incelemek için Nansen'i İstanbul'a gönderdi. Nansen, yeni ve radikal bir çözüm olarak Batı Trakya'daki Yunanistan Türkleri ile Türkiye'deki Anadolu Rumlarının zorunlu değişimini önerdi. 1919 tarihli Neuilly sözleşmesinde mübadelenin iradeye bağli olması gerektiği açıkça belirtilmişti. Nansen'in⁴⁷ önerisi, o tarihe kadar olayların akışı içinde Türkiye'den çeşitli zamanlarda büyük kitleler halinde zaten ayrılmış olan Yunanlılardan çok Batı Trakya'da kalmış olan Türkler ve İmroz ve Bozcaada'daki Yunanlılar dışında, Türkiye dışında yaşayan Türkler için, gelecek nüfus açısından daha kapsamlı olarak uygulandı.⁴⁸ Bu arada Türk-Yunan Savaşı'nın sıkıntılarını çekmemiş olan ve Anadolu'nun doğusunda yaşayan Yunanlıların birçoğu 'ülkelerini' terk etmek istemiyordu. Bu insanların bir kısmı Müslüman oldu ve mübadeleden kurtuldu.⁴⁹ Ancak 1923'ten sonra gönüllü din değiştirmeler konusunda yapılmış araştırma olmadığı için, bu noktada sadece projeksiyonu yapılabilecek bazı sayılar vardır. Mübadele Protokolü İnsan Hakları ve ilgili diğer tüm Konvansiyon, Anlaşma ve Protokol açısından bugün ve tarihin hiçbir döneminde kabul edilemeyecek bir İnsan Hakları ihlali anlaşması olarak anılmalıdır.

41 Tanin, 5 Kanunuevvel 1922.

42 An (1989) s. 691-706.

43 Meray (1970) s. 89, Soysal (1989) s. 177-183 ve Atuner (1932).

44 An (1995) s.2.

45 Meray (1970) s. 89 ve Soysal (1989) s. 177-183.

46 Ayrıntılar için bkz. Kitsikis (1996) s. 209.

47 Norveçli Dr. Fridtjof Nansen, Milletler Cemiyeti tarafından Lozan Barış görüşmelerinden önce her iki ülkede nüfus hareketlerini incelemek üzere görevlendirilmiş uzmandır.

48 An (1995) s. 16.

49 Kitsikis (1996) s. 212.

İmroz'lu Rumlar, İstanbul Rumları gibi mübadele dışında tutuldu. İmrozlular, Yunanlıların yenilmesi ve buna bağlı olarak Türkiye'deki Rum topluluğunun ülkeyi terk etmekle ilgili davranışları doğrultusunda, bu davranışlarına benzer, ancak kitlesel sayılamayacak bir hareketlilik gösterdiler.⁵⁰ Bu hareket mübadele ile kıyaslandığında çok uzun bir zaman dilimine yayılmış olarak gözlemlendi. İmroz'lular, mübadele kapsamına girmedikleri için kurulan yasal, hukuksal ve ekonomik çözümlerin ve düzenlemelerin –Mübadele kapsamına girenlerin ne kadar yararlanabildiği bir soru iken– dışında kaldıkları gibi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı idiler ve onlar da kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak saymaya devam ettiler ve T.C. vatandaşı sayıldılar. Adalılar, İstanbul Rumlarından farklı bir konumdaydılar. Adada 8000 yıldır yaşıyorlardı.⁵¹ Adalı idiler.

Bütün bu karışıklık içinde adayı terk edenler vatandaşlık haklarını kaybettiler. Mübadele'de, her iki taraf için taşınmazlarla ilgili sorun olan konular, İmroz'da dolaylı olarak hep gündemde kaldı. Bu çalışmayı yaparken başlangıç noktası, nüfusu yaşanmakta ve yok olmakta olan bir köyün yaşadığı toplumsal dönüşümleri anlamaktı. Konunun içine girdikçe böyle bir çalışmada öncelikle, 'aile'yi bir birim olarak ele alıp, aileye ait taşınmaz malların aile içinde ve dışında, hukuksal ve hukuksal olmayan dolanımlarını ve bunun getirdiği yeni oluşumları anlamının gerekli olduğunu gördüm; daha sonra bu oluşuma paralel olarak, birey düzeyinde ortaya çıkan ve ya çıkması beklenebilecek dönüşümlerin olduğunu tespit ettim.

Araştırmanın hareket noktasını ve ana eksenini 'aile' oluşturuyor. Köyün toplumsal yapısı 'aile' dokusunun içinden geçirilerek ve bireyle bağ kurularak ele alındı. Bu noktada aile ve birey kavramlarının ne belli bir fiziksel haneyi ve o hanenin içindeki kişileri, ne de belli bir ülkede ki, belli bir 'aile'yi ve 'bireyler'ini işaret etmediğini söylemek yararlı olacaktır. Ele alınan köydeki 'aile' ve 'birey' sistematik bir bütün olarak ne bir mekâna, ne bir zamana, ne de bir ülkeye bağlıdır. Çünkü bu aileler ve bireyleri yaşanan tarihsel olaylar sonucunda dağılmışlar, farklı kıtalara ve ülkelere gitmişlerdi. Gidenler, ailelerini temsil eden ve bizim de ancak bu biçimde görebildiğimiz bir tek ve yalnız bireyini, 'kristalize' olmuş bir biçimde, yani bütün olayları ve ilişkileri anlatabilecek şekilde bilgi ile yüklü olarak köylerinde bırakmışlardı. Yeryüzüne dağılmış olan bu 'aileler' veya bu ailelerin 'bireyler'i, aynı ailenin farklı milliyetten üyeleri, annesinin babasının dilini konuşamayan çocukların, dedelerinin ve ninelerinin anavatanını hiç görmemiş olan torunların, doğduğu evi yarım yüzyıl önce terk etmiş ve yurt dışında meslek sahibi olmuş profesyonellerin, tek başına yaşayan ve hâlâ yaşam savaşı veren yaşlı adalıların, Anadolu'nun veya Batı Trakya'nın bir köylüsünü zaman zaman bağrına basmış, kimi zaman onlar tarafından baskına uğramış ve malları talan edilmiş, kimi zaman ise kendileri, onları bir kenara itmiş olan bireylerin toplamı İmrozluları oluşturuyor.⁵²

50 İmroz adı 5442 sayılı Kanunun 2. Maddesine dayanarak, 29 Temmuz 1970 tarihinde, 8479 sayılı Kararname ile Gökçeada olarak değiştirilmiştir.

51 Aziz (1973) s. 86.

52 Adalılar 1923'ten bu yana Karadeniz Bölgesinden Trabzonlular, Türkiye'nin çeşitli yörelerinden yarı açık cezaevine gelmiş ve cezası bitince adaya yerleşmiş 'eski mahpuslar', İspartalılar, Çan'lılar (Çanakkale) ve son olarak Bulgaristan göçmenleri ile yakın ilişkiler içinde olmuşlardır.

Bu araştırmanın en çarpıcı yönlerinden biri ele alınan grubun hem bir azınlık, hem de bir etnik grup olmasıdır. Azınlıklar bir ülke sınırları içinde yüzyıllardır yaşayan, belki işgal edildikleri, belki sömürgeleştirildikleri için, farklı bir halk veya halklarla iç içe yaşayan gruplardır. Kymlicka bu grupları 'ulus' olarak tanımlar.⁵³ Ona göre 'ulus', kurumsal açıdan belli bir bütünselliğe sahip, belli bir yörede yaşayan, kendine özgü bir dili ve kültürü olan tarihsel bir topluluktur. Eğer bir ülkede birden fazla ulus yaşıyor ise, oradan, ulus-devlet olarak değil, çok-uluslu devlet olarak söz edilebilir. Etnik grupların oluşturduğu kültürel çeşitliliğin kaynağı ise, bireysel veya ailesel göçlerle, kendi yurtlarından başka bir ülkeye taşınmak zorunda kalanlardır. Bunlar 'ulus' değildir. Bu grupların özelliği, aile yaşamlarının, aralarında kurdukları örgütlenme ve dayanışma örüntülerinin farklı olmasından kaynaklanır. Etnik grupların kurumsal bütünleşmesi de bu örüntülere paralel olarak yapılır. Etnik gruplar egemen kültürün kamu kurumlarına katılıp, egemenlerin dilini (veya dillerini) konuşur. Kendi yurtlarından başka bir ülkeye taşınmak zorunda kalan T.C. uyruklu adalılar, gittikleri ülkede bir etnik grup olarak yaşıyorlar. Yazları Türkiye'ye geldikleri zaman ise tekrar azınlık statüsüne girmektedirler. Bademli'de kalmış olanlar ise yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan atalarının soyundan gelen azınlıklardır.

Adanın Statüsü

25 Kasım 1922 tarihinde Lozan konferansı tartışmaları sırasında Türk delegasyonu başkanı İsmet Paşa'nın beyanatı şöyledi:

"... Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada üzerindeki hakları 30 Mayıs 1913 muahedesi mucibince büyük Avrupa devletleri tarafından tayin olunmuştur. 14 Şubat 1914'te bu devletler tarafından verilen karara göre bu iki adada Türk egemenliği tanınmıştır. Samotraki adasının da Türk sahillerine ve boğazlara olan yakın komşuluğu münasebetiyle Türk hakimiyeti altında kalması lazım ve hakaniyete de uygun olacaktır."⁵⁴

Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesi ile İmroz ve Bozcaada'ya 'Yarı Özerk' bir yönetim yapısı hakkı tanınmıştır.⁵⁵ İlçe meclisleri aracılığı ile kurulan idari mekanizmanın başkanlığını Kaymakam yapıyordu. İlçe Meclisinin on üyesi vardı. Üyeler iki yıl süre ile Ada halkından seçiliyordu. Meclis'in bütçe ve kesin hesap dışındaki bütün kararları hiçbir üst onay mekanizması olmadan Kaymakam tarafından uygulanıyordu.⁵⁶ Görüşmelerde de ortaya çıkan 'Kaymakam'ın bir otorite olarak kabul edilmiş ağırlığıydı.

"Bir Kaymakam geldi Bahriyeli idi. İngilizce, Fransızca. Çok çok bilgili bir kaymakammış. Ondan sonra hangi kaymakam gelir, bunun gibi gelmedi."

53 Kymlicka (1996).

54 Saka (1974) s. 92.

55 Lozan Antlaşması'nın azınlıklar konusu ile ilgili 37-45. Maddeleri ve Gökçeda ve Bozcaada ile ilgili 14. maddesinin ayrıntılı ve eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Millas (1995) s. 149-151.

56 Madde metni için bkz. Saka (1974) s. 91 ve Demir ve Akar (1994) s. 151.

24 Temmuz Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. ve 6. Maddeleri ile Boğaz önü adaları diye anılan Limni, Semadirek, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adalarının askersizleştirilmiş statüsü ayrıca özel olarak belirtilmiş ve bu statünün koşulları açıklanmıştı.⁵⁷ Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte adadaki nüfus hareketli hale geldi. Daha önce adadan çıkış yasaktı.

"Ben eskiden ne zaman Birinci Dünya savaşı bittikten sonra Türkiye burdan İstanbul'a gitmek için izinle gidecektin. Gitmezdi herkes. Sonra serbest artık oldu. Ben 1933 senesinde İstanbul'daydım. O zaman Atatürk nereye çıktı, o zaman ben ordaydım. Sonra izin verdi. Bin dokuz yüz belki otuz beşten sonra asker adaya kondi. Ondan sonra Metropolit buraya geldi."

1927 yılında İmroz, 1151 sayılı Mahalli İdareler Kanunu'na göre nahiye olarak kuruldu ve 1950 yılında ilçe statüsünü kazandı.

Adalılar 1923'ten bu yana Karadeniz Bölgesi'nden Trabzonlular, Türkiye'nin çeşitli yörelerinden yarı açık cezaevine hükümlü olarak gelmiş ve ceza süreleri bitince adaya yerleşmiş 'eski mahkûmlar', Ispartalılar, Çamlılar ve Bulgaristan göçmenleri ile aynı coğrafyayı paylaşıyorlar.⁵⁸

⁵⁷ Anlaşma metni için bkz. Gürel (1993) s.140-141.

⁵⁸ Aziz (1973) s. 86.

41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923-2006:
83 Yılda Dört Kuşak Adalı Vatandaş

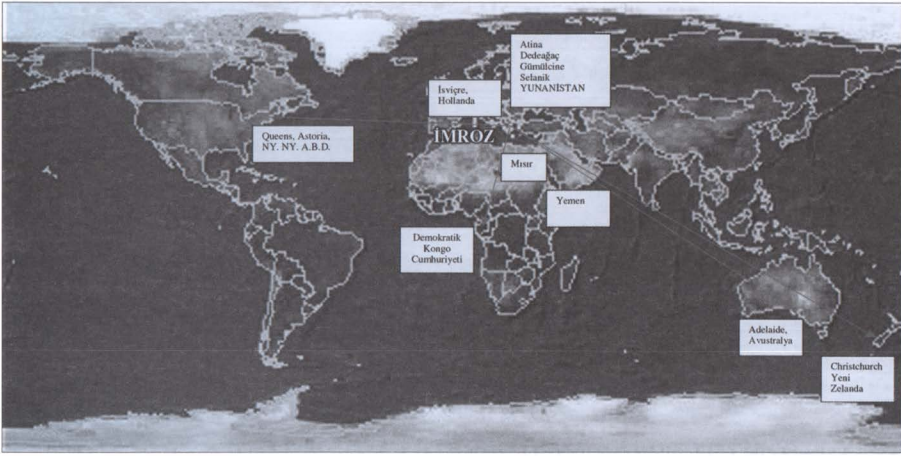
Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Bu bölümde iki farklı ülkede ve iki farklı coğrafyada bulunan; Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne, seksen üç yıldır Adada yaşayan veya Adalı olan iki farklı grup ele alındı: Türkiye’de araştırmanın örneğini oluşturan Rumlar ve aynı grubun Yunanistan’a ve başka ülkelere göç etmiş olanları. Türkiye sınırları dışında ve Yunanistan’da olan Rumlar söz konusu olduğu zaman bir başka diaspora da devreye girdi. Ailelerin soy ağaçları yapılırken Yunanistan dışına da çıkmak gerekti. Bu nedenle üçüncü bir alt başlık altında bu olgu ele alındı.

Sınırdı yaşamak çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. Marjinal olmak, sıra dışı olmak, toplum dışı olmak, yeraltı olmak veya gay olmak, lezbiyen olmak ve azınlık olmak. Son analizde kişinin, bir insan ve bir birey olarak yaşama, eğitim, sağlık ve iş olanaklarından yararlanmak ve ulus sınırlarının belirlediği bir coğrafyada vatandaş olma hakkı içine doğulan ve kolay kolay geri alınmayacak bir haktır. İnsanların bu hakları zaman zaman bir ulus devlet olmak adına, bazen bağımsızlık için, daha gerilere gidildiği zaman sömürgecilik adına yasal açıdan yorumlanır.¹

Osmanlı İmparatorluğu’nun, dönemindeki diğer imparatorluklara göre en önemli ve özgün farkı sömürgeci olmamasıydı. Yapısında barındırdığı azınlıkları ve etnik grupları çeşitli mekanizmalarla –devşirme, kulluk gibi– kendi sistemine, genel olarak değerlendirildiği zaman uyumlu sayılabilecek bir biçimde sindirmişti. Ancak, bu tür bütünleştirme yöntemleri ‘insan hakları’ açısından sorgulanabilir. Bu sorgulama, yalnız Osmanlı toplumu için değil, Avusturya-Macaristan, Kutsal Roma-Germen, Britanya, Japonya ve Çin İmparatorlukları için de geçerlidir. Tarihte bir ulusun kendi halkını marjinalize etmesi mutlaka belli ölçütlere bağlı olarak gerçekleşmez. Ayrıca yine bir ulusun, ulus olma sorunlarını ve sancılarını yaşarken belli grupları doğrudan

1 T.C. Türk Vatandaşlığı Kanunu.

Adalun diaspora haritası (Çizim: Güllü Beşe Erginsoy).

veya dolaylı siyasalar (politikalar) sonucu sınırlarının dışında tutması örneklenebilir. Bunun en akıl almaz ve akademik standartlarda yansız olarak adlandırılmayacak örneklerinden biri Nazi Almanyası ve Hitler'dir. Kimin, ne zaman ve niçin belli bir ulus devlet tarafından, vatandaş olarak kabul edildiği veya kabul edilmediği konusu her zaman bir sorunsal alan olarak kalacaktır. Bu sorun gruplar veya bireyler düzeyinde yaşanacaktır. Bu konuda yalnız toplumsal bilimler araştırmaları değil, filmler yapılacak; *Yağmurdan Önce* filmi gibi, veya olayların kahramanlarının kendisi romanlar yazacaktır – Bengaldeşi yazar Teslime Nesrin veya Salman Rüsti gibi.²

Sınırdışı edilmek, sürgünde olmak, yasaklı olmak ulus devletlerin, kendi ulus anayasalarını koşullarını uygulamaları yolu ile vatandaşlarına uygulayabilecekleri çok önemli yaptırımlardır.³ Bu yaptırımların kimlere, nasıl ve nerede uygulandığı devletlerin kendi politikalarına göre belirlenir. Bu politikaların kimlere nasıl ve nerede uygulandığı yolunda ulus devletle aynı düşüncede olmayan veya hedef olan gruba dahil veya hedef olan grubun sempatisini olan kişiler ve gruplar 'karşı hareket'lerde ve tepkilerde bulunabilirler; ve bunu bir hak statüsüne getirmeye çalışabilirler. Bugün Amerika Birleşik Devletleri, Massacusetts Eyaleti, Boston, Tufts Üniversitesi'nde onaltı Türk öğrenci eğitim görmektedir. 1998 öğretim yılı mezuniyet töreninde Türk Bayrağı göndere çekilmedi. Az önce belirttiğimiz karşı harekette bulunan gruplar küreselleşen dün-

2 *Yağmurdan Önce (Before the Rain)* (1994) Yönetmen: Milcho Manchevski.

3 YİSH Kanunu. Madde 19-22.

yada akademik, finans veya bankacılık alanlarında güçlenerek belli kurumları destekler hale gelebilirler. Bu kurum bir üniversite, bir hastane veya bir vakıf olabilir.

Ulus-devlet sınırları var olduğu sürece ben bayrak çekmekten yanayım. Bu bölümde dört kuşak sonra nerede, nasıl ve kime bayrak çekeceklerini şaşırmış olan insanlarla yaptığım görüşmelerini sunacağım.

Atalarının 8000 yıldır yaşadığı bir adada, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ulus-devlet olmaya çalışan, iki ulusun sıcak ve soğuk savaşları ortasında bulan bir ada halkının belleği, bu araştırmanın farklı ve bugüne kadar çok kısıtlı sayıda araştırmacının üzerinde durduğu konudur. Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerin kolektif bilinç ve bellekleri ile ilgili yapılmış araştırmalar vardır. Adalıların belleği İstanbul'daki ve Anadolu'daki azınlıklardan farklıdır.

Ulus devlet belgelerine, kâğıtlarına, yazışmalarına göre, ve olması gereken çeşitli uygulamalar vardır. Ulus devlet olmayı destekleyen ve gerektiren uygulamalar her zaman yapıldı. Bunlar bazen yasal olarak ve iktidarların onayı ile, bazen gruplar ve kişiler düzeyinde olmuştur: 'Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun'; 'Devlet Memuru Olmak İsteyenlerde Aranacak Şartlar'; 'Yirmi Kur'a İhtiyatlar'; 'Vatandaş Türkçe Konuş' uygulamaları; Varlık Vergisi; 6-7 Eylül Olayları (1955 yılı) örnek olarak gösterilebilir.⁴

Adada yaşayan köylülerin başlıca etkinlikleri hayvan yetiştiriciliği ve ticareti, arıcılık, avlanma (kuş ve artık nesli tükenmiş olan yaban domuzu), ipekçilik ve yünlu dokumacılık, bağcılık ve şarap yapımı, zeytincilik ve zeytinyağ üretimidir. Günlük tarım ve bahçe etkinlikleri ile, badem ve dut ağaçlarının, asma çardaklarının gölgesi altında, keçileri, koyunları, ipek böcekleri ve arılarıyla, özgün taş işçiliği olan evlerinde oturan, özel taş fırınlarında ekmeklerini pişiren, rüzgar değirmenlerinde unlarını öğüten, dağlarda yaptıkları damlarında yoğun hasat mevsiminin yükünü hafifletmeye çalışan, köyün gençlerinin harman yerinde sabaha kadar hora teptiği, her mevsim ve her neden için başvurdukları bir Azizleri bulunan adalıların son seksen bir yılda, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne dört kuşak içinde vatandaş olarak konumları ilginç ve farklı boyutlarda belirlenmektedir.⁵

Adanın Merkez'inde eskiden fırınlar (bugün T.C. İş Bankası binası), bakkal dükkânları, pastahaneler, fotoğrafçılar, matbaalar ve bir pazar yeri vardı. Bugün bu işler çoğunlukla, Adaya yeniden yerleştirilmiş veya hüküm sürelerini doldurduktan sonra mahkûmiyetleri biten ve adada kalmayı seçmiş Türkler tarafından yapılmaktadır.

İmrozluların söylediği ve gözlemlendiği üzere her köyün kendine has kültürel ve etnografik özellikleri olduğu gibi, dil ve dialektlerinde de farklı kelimeler vardır. Köylüler, diğer köylerden olanları takma adlarla nitelendirirler ve bu köyler arasında tatlı bir alay konusu olarak sürdürülür.

4 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 9, s. 65; Düstur, Beşinci Terrip, Cilt 4, Kitap 3, s. 3053; Landau (1996), s. 289-292; Ökte (1951); Bali (1998); Urgan (1998), s. 278-280.

5 Dam ev düzeninde yapılmış, yoğun hasat zamanlarında –buğday, zeytin, üzüm toplama– köylülerin bir veya iki gece kaldıkları köylerine uzak tarlaları üzerine yaptıkları konaklama mekânlarına verilen ad.

Her şeyin ötesinde bu eski adalılar kendilerine has bir gurur ve onurla yaşamlarını, belki kendi kültürel farklılıklarının çok fazla bilincinde olmadan sürdürmekte idiler. Bugün de geriye kalmış olan bir grup İmrozlunun aynı kimlik duygusunu taşıyorlar.

T.C. kuruluşu sırasındaki gelişmeler İmrozlular için önemsizdi. Köylerinde yaşayan, merkeze inip alışveriş ve ticaret yapan, tuz gölüne eşekleri ile giderek tuzlarını toplayan Glikililer için de aynı durum söz konusu idi. Belli bir coğrafyada, ulus-devlet sınırlarının çizildiği, sıcak siyasetin yapıldığı bir ortam söz konusu idi. İmrozlular da kendilerini bu jeopolitik dramının ortasında sahnede buldular. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk ve Yunan ulusları kendilerini yeni inşa etme süreci içine girdiler.

Lozan Antlaşması ve Zorunlu Nüfus Mübadelesi protokolü ile başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel ve toplumsal bir süreç olarak seksen bir yıllık geçmişi, diğer Ortodoks Rum Türk vatandaşları ile birlikte İmroz'luları (Gökçeadalıları) da etkiledi.⁶ Rasyonel veya irrasyonel olarak, bugüne kadar mübadele olgusunun yansımalarını paylaştılar ve yaşadılar. Eğer mübadele kapsamında olsalardı belki büyük bir dramı bir kez yaşayacak, anıları ve acıları bitmese de, durumlarını bir anlamda kabullenebileceklerdi. Oysa mübadele kapsamında olmadıkları halde mübadelenin çeşitli toplumsal ve bireysel yorumlarının konusu haline gelmek, mübadele sırasında yaşanan siyasal olguları bireysel olarak yorumlayarak tepki vermek, sonunda eşit öneme sahip bireysel ve toplu tepkilerin ortaya çıktığı uzun ve sıkıntılı bir dönemi; beraberinde değişen vatandaşlık ve uyrukluks statülerini getirdi.⁷

Mübadele, kapsamına giren insanların ve bu insanlarla kendilerini özdeşleştiren grupların taşınmaz mallarını, topraklarını, bedenlerini, ruhlarını ve en önemlisi beyinlerini etkiledi. Gerek Yunanistan'da gerek Türkiye'de zaten örgütlenmekte gecikmiş olan hükümetlerin ilgili kurumları yetersiz kaldılar.⁸ Adada var olan toplumsal yapı neredeyse tamamen dönüşüme uğradı ve değişti. Bu değişiklik var olan değerler sistemini de etkiledi. Bazı adalılar, sahibinin Türkiye'de olmadığı bir toprak parçasının veya bir evin zilyetliği veya sınırları ile ilgili olarak mahkemelerde bilirkişi sıfatı ile yanlış veya taraflı bilgiler vermeye başladılar. Satılan taşınmazın artı değerini paylaşmak için kendi akrabalarını veya köylülerini aldatma yoluna gidenler oldu. Bu olgu bugün hâlâ devam etmektedir. Bazıları ise bütün bu kargaşayı geride bırakarak ülkelerini terk ettiler mülteci veya yabancı statüsünde başka ülkelerde yaşamaya başladılar.

Burada son seksen üç yıllık tarihi yaşamış olan dört kuşak Glikli köylüleri; diğer İmrozlular, Glikli'ye, adanın diğer köylerine ve İstanbul'a gelen; başka ülkelerde mülteci veya vatandaş statüsünde yaşayan kişilerle (eski İmrozlularla) yapılmakta olan derinlemesine mülakatlar aktarılıyor. Bu çalışmayı yaparken aynı zamanda alanda bir arkeolog gibi çalışmaların da yapılması gerekti. Sahipleri tarafından 1921'de terk edildiği söylenen ve taşları köyün su deposunu yapmak için köyün muhtarlığına bağışlandığı söylenen evin izlerini gördüğüm ve topraktaki kalıntıların-

6 5442 sayılı Kanunun 2. Maddesi ile İmroz adı Gökçeada olarak değiştirildi.

7 Nüfus mübadelesi ile ilgili geniş bilgi ve bu konuda o dönemde yapılan hazırlıklar için bkz. Artı (1995) s. 6-70.

8 Artı (1989); Hirschon (1998) s. 39.

dan bir ev olduğu anlaşılan bir taşınmazın gerçek sahiplerini ve doğru sınırlarını bulmak ve bir-biri ile dargın sırt sırta vererek konuşmayan, dört bilirkişinin tespitleri yapması ve sonunda bir ailenin soy ağacını yapmak dört yıl sürdü. 1925 yılında adadaki Nüfus Dairesi yangınında, elde bulunan demografik verilerin önemli bir bölümü yok oldu. İstanbul, Selanik, Dedeoğlu ve Atina'da yaşayan Glikililerle yaptığım telefon konuşmaları sonunda bir aile ağacı ortaya çıktı ve hâlâ eksikleri var. Bu süreç içinde Adalıların taşınmazları, köy ve köylüler hakkında pek çok şey öğrendim.

ADADA AİLE YAPISI: ANNE SOYUNDAN MAL GEÇİŞİ

1989 yılında araştırmayı yapmaya başladığım zaman, amacım nüfusu yaşlanan ve bir toplumsal bütün olarak varlığı yok olmaya başlamış olan bir köyü incelemektir. Araştırma ilerledikçe giderek, gelinin babasının verdiği ve yeni kurulan ailenin taşınır ve taşınmaz varlıklarının tümünü oluşturan başlık parası nedeni ile aile ve ailenin anne kolu, Glikli'de giderek öne çıkmaya başladı. Glikli'de hâlâ aileler ve taşınmazlar anne tarafının adı ile anılmaktadır. Bir evin, bir bağın veya bir zeytinliğin sahibinin kim olduğu köylülere sorulduğu zaman verilen en standart cevaplardan biri,

'O zeytinlik Pelegia Leondaridis'in çocuklarındır'

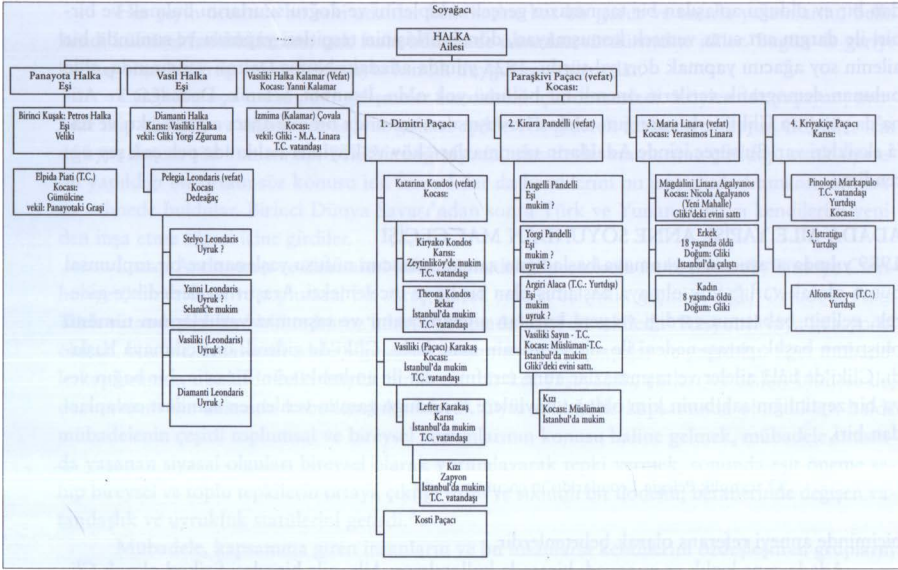
biçiminde anneyi referans olarak belirtenlerdir.

Adada genç kızlık ve eş soyadı birarada kullanılıyor. Aile, aile bireyleri fiziksel olarak Glikli'de bulunsun da bulunmasın da ailenin taşınmaz mal örüntüleri ve buna bağlı girift ilişkiler ve yeni kurulmuş olan T.C.'nin yasaları altında bu ilişkiler diğer toplumsal ve etnografik verileri bastırdı ve ön plana çıktı. Evlat edinme Adada çok sık görülüyor. Bazen yasal olarak kayıtlara işlenmediği için karışık durumların ortaya çıkmasına neden oluyor.

Cumhuriyetten sonra Medeni Kanun'la birlikte yeni yasal parametrelerin sunumu ile Ortodoks Rum topluluğu içinde egemen olan değerler geçersiz olmaya başladı.⁹ Aile bireylerinin çoğunun Glikli'yi terk etmiş olmaları, bu durumu daha keskin hale getirdi.

Dinsel törenlerin dışında, Glikli'deki başlıca toplumsal ilişki köy kahvelerinden birine giderek (veya herhangi bir dükkâna) konuşmaktır. Mübadeleden sonra, ve mübadeleliğin dolaylı etkileri nedeniyle nüfusu azaldı. Birbiri ardına kahveler ve dükkânlar da kapanmaya başladı, sahipleri yurt dışına gittiler. Bütün haberlerin üretildiği ve yayıldığı başka çok yaygın bir başka toplumsallaşma biçimi de insanların birbirlerini kahveye çağırmasıdır. Bu gelenek yıllardır, bugün de büyük bir ikram özeni içinde ve titizlikle sürdürülüyor.

Araştırma sorgu alanları her ailenin tarihini ve geçmişini ortaya çıkarmaktır. İnsanların çokluklarından başlayarak kendi yaşamlarını, okullarını, işlerini, özel günlerini, bayramlarını,

Aile ağacı (Çizim: Güllüz Beşe Erginsoy).

ayinlerini, panayırlarını, yemeklerini, evlerini, evliliklerini, taşınmaz ve taşınabilir mallarını ve vatandaşlık statülerini anlatmaları istendi.¹⁰ Tahmin edilebileceği gibi adalıların bazıları tarihsel olayların akışı, adadaki Türkleştirme politikaları ve adanın nüfusunu arttırmaya yönelik uygulamalarla ilgili konuşma konusunda oldukça isteksiz davrandılar.

Adayı terk etmiş olanlar geride sadece ailelerinin bir bireyi tarafından, eğer yaşıyor ise, temsil ediliyor. Alınabilecek bütün bilgiler ve bir ailenin mübadeleden bugüne seksen bir yıllık geçmişinde yaşanan olaylar köyde kalmış, ve o ailenin bir bireyi olan bir kişinin anılarında yer alıyor. Bir ailenin bazı bireyleri bugün farklı ülkelerin vatandaşıdır. Bazılarının çocukları anne ve babalarının ana dillerini bilmiyorlar, veya aynı ailenin içinde konuşulan kişinin kuşağına göre üç farklı dil kullanılabilmekte, birinci kuşak üçüncü kuşağın göç edilen ülkede öğrendiği dili hiç bilmemekte, buna karşılık üçüncü kuşak anavatanında konuşulan dili veya dilleri (Türkçe veya Yunanca) bozuk olarak veya hiç konuşmamaktadır. Torunlar dedelerinin ve ninelerinin anavatanlarını hiç görmedi. Cumhuriyet kurulurken anavatanlarını terk edenler eğitimlerini ve iş yaşam-

larını yurtdışında sürdürdü. Glikli'de kalanlar ve yaşlananlar ve yalnız yaşayanlar, tek başlarına çalışarak yaşıyorlar. Bu zaman dilimi içinde Anadolu'dan göç etmiş 'Yeni bir Bademli köylüsü' veya 'Yeni bir Gökçeada' ile ilişkileri oluyor. Glikililer ve adalılar bazen bu kişiler tarafından haksızlığa uğramış, bazen kendileri köylerine ve adalarına mahkûm olarak gelen ve daha sonra yerleşen, iskan politikaları nedeni ile topluca yerleştirilen veya köyde evleri boş bulduğu için bu evlere kendisini ve akrabalarını yerleştiren Yeni Adalılar'a haksız davrandılar. Bu nüfusun hepsi birlikte bugünkü Gökçeadalıları oluşturuyor.

BİRİNCİ KUŞAK ADALILAR:

YABANCILAR VE VATANDAŞLAR

Birinci kuşak üç büyük savaşı yaşadı: Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı –Çanakkale Muharebeleri– ve Kurtuluş Savaşı. Bu süreç içinde sırası ile dört farklı ulusun egemenliği altına girdiler, Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan, İngiltere, Yunanistan ve son olarak Lozan Antlaşması sonucunda, İmroz Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kaldı. Birinci kuşaktakiler Cumhuriyet'in kuruluşundan önce doğdu. Cumhuriyet'e geçişin sancılarını ve sevinçlerini en canlı olarak yaşayan kuşaktılar.

Bazıları tüccardı, Atina'ya, Midilli'ye, Mısır'a, Gelibolu'ya ve Çanakkale'ye giderek peynir, koyun ve çeşitli ürünler satarlardı. Çocukken köyün ilkokuluna gittiler ve orta öğrenimlerini Merkez'deki okulda yaptılar. *Kendriko* adı verilen Ortaokul binası bugün kamulaştırılmıştır; Gökçeada Yetiştirme Yurdu adı ile yoksul ve kimsesiz çocukların barındığı bir mekân olarak kullanılıyor.

Cumhuriyetten önce Yunanca eğitim yapan ilkokulun son mezunları 1923 yılının Temmuz ayında diplomalarını aldılar, aynı yıl 23 Ekim'de Türk Ordusu adaya girdi.

Türk bağımsızlık savaşı sırasında, köyün ilkokulundaki öğrencilere Anadolu'da savaşan Yunanlı askerler için moral paketleri hazırlama ödevi verildi. Her öğrenci aynı zamanda paketine bir askere hitaben yazmış olduğu mektubu da ekledi. Bu paketlerin içinde bir çift yün çorap, iki yelek (el örgüsü veya yerli dokuma), iki adet takma altın diş, bir mendil ve ev yapımı bir plaka sabun bulunmaktaydı.

1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun adada soyadları açısından da etkili oldu. Zorunlu olmasalar bile köylüler soyadlarını Angeloupoulous'u Kovada, Perivolari'yi Bahçevan olarak değiştirdiler. Bu değişiklik ailelerin izinin sürülmesini bir kat daha zorlaştırdı.

Kadınlar Belediye Encümenine ve köy heyetlerine üye olarak girmeye başladı. Kılık ve kıyafet yasası zaten fes giymeyen adalıları etkilemedi. Kendi dokudukları ipekli ve yünlü kumaşları evde veya köylerindeki terzilere diktirdiler. Her köyün ve lerkezin kendine has giysi ve dokumaları vardı. Merkezdeki Yeni Mahalleliler *grizenya* denilen yünlü kumaş gömlekleri nedeniyle diğer adalılar tarafından bu adla anılırdı.

Köyün ayakkabıcılarına yılda bir ya da iki kez ayakkabılarını kendi ayaklarına göre yapılmış olan tahta kalıplar ölçüsünde ısmarlayarak giyinmeye devam ettiler. Köylülerin köyün dört

Bir Adalının dünden kalan anısı (Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

ayakkabıcısından birinde kendi ayaklarına uygun kalıpları (*kalapodi*) bulunurdu. Gelir durumu iyi olanlar yılda iki kez (Noel'de ve Paskalya'da) yazlık ve kışlık olmak üzere iki çift ayakkabı yaptırılırdı.

Köyle ilgili işler, köy heyetinin başı olan muhtar tarafından yürütülmekte idi, genellikle tarla ve arsa sınırları, su paylaşımı ve koyunların zaman zaman neden olduğu bahçe hasarları ile ilgili konular burada çözümlenirdi. Eğer köyde bir çözüme ulaşılamıyorsa söz konusu dava merkezdeki mahkemeye sevk edilirdi. Adalar Kanunu uyarınca köydeki ilkokul binası Rum Ortodoks Cemaati Panaiya Kilisesi'nin zilyetliği altındaydı.¹¹

Bu kuşak için en önemli sorunlardan biri köydeki taşınmazlarının bağ, bahçe, tarla gibi devlet tarafından yasal olarak istimlak edilmesinin yanı sıra, yasa dışı yollarla evlerine tek tek bireyler tarafından el konulması veya talan edilmesi idi.¹² Son otuz yıl içinde evi bir kereden fazla işgal edilmiş, soyulmuş, yakılmış veya yıkılmış T.C. vatandaşı olan veya vatandaşlık hakkını bırakmış olan pek çok Adalı vardı.

Medeni Kanun'da edinim zamanlaşımının, genel zamanlaşımı, özel zamanlaşımı ve süreler, bu sürelerin hesabı, inkıtaı ve tatili ile ilgili hükümler bulunur. Olağanüstü zamanlaşımı ile ilgili Madde 713'te (eski Medeni Kanun, Madde 639):

'Tapu kütüğünde yazımlı olmayan bir taşınmaza, davasız ve aralıksız yirmi yıl süreyle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kişi, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteyebilir.

Aynı koşullar altında, maliki tapu kütüğünden anlaşılmayan veya yirmi yıl önce ölmüş ya da hakkında gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan taşınmazın tamamının veya bölünmesinde sakınca olmayan bir parçasının zilyedi de, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteyebilir.

Tescil davası, Hazineye ve ilgili kamu tüzel kişilerine veya varsa tapuda malik gözüken kişinin mirasçılarına karşı açılır.

Davanın konusu, mahkemece gazeteyle bir defa ve ayrıca taşınmazın bulunduğu yerde uygun araç ve aralıklarla en az üç defa ilan olunur.

Son ilandan başlayarak üç ay içinde yukarıdaki koşulların gerçekleşmediğini ileri sürerek itiraz eden bulunmaz ya da itiraz yerinde görülmez ve davacının iddiası ispatlanmış olursa, hakim tescile karar verir. Mülkiyet, birinci fıkrada öngörülen koşulların gerçekleştiği anda kazanılmış olur.

11 Lozan (1969) Madde 14.

12 Aziz (1973).

Davalılar ve itiraz edenler, aynı davada kendi adlarına tescile karar verilmesini isteyebilirler. Kararda, tescili istenilen taşınmazın niteliği, yeri, sınırları ve yüzölçümü belirtilir ve karara, uzmanlarca düzenlenen teknik bilgileri içeren krokisi de eklenir. Özel kanun hükümleri saklıdır.'

Bu kuşaaktakiler değişen toplumsal ve ekonomik koşullar karşısında geçimlerini sağlayabilmek için İstanbul'a geldiler. Belli düzeyde bir ekonomik birikimi sağlamaya çalışırken, ya siyasal ve ekonomik sıkıntılara göğüs germeyi başardılar ve ülkelerinde kaldılar; veya 1923-1927 yılları arasında Nüfus Mübadelesinin, daha sonraları ise iki ülke arasındaki gerginlik dönemlerinde –özellikle Kıbrıs Krizleri– med ve cezir hareketinin çekim etkisine kapılarak sürüklendiler.

İstanbul'a giden köylülerin çoğu evlatlık, hizmetçi, dadı, hamal, garson, ahçı veya kahya olarak monden Müslüman ailelerin evlerinde, lokantalarda, Pera bölgesindeki gömlek ve ayakkabı imalathanelerinde çalıştılar. Daha şanssız olanlar Unkapanı semtindeki eski Limon iskelesinde hamal olarak çalıştı, ailelerini kıt kanaat geçindirecek kadar para kazandı. Bazılarının tekrar köye gelmeleri ve ailelerine kavuşmaları sekiz on yıl sürdü. Bazıları oğullarının yüksek öğrenim görmesini sağlayacak geliri üretmeyi başardı. Adada bir köyün bugünkü nüfus yapısı 83 yıldır süregelen dönüşümü örnekliyor.

İronik olan bugün Glik'i'de, köyde devamlı yaşayan ve çok nadir durumlarda Merkez'e giden sadece on beş kişilik (üç farklı kuşaktan beşi kadın olmak üzere) grubun hemen hepsinin birinci kuşaktan olması ve hepsinin bekar veya dul olmasıdır. Bu grup dışında köyde devamlı yaşayanlar dördüncü, üçüncü ve ikinci kuşağın altı üyesi ve bir 'Yeni Bademlili Türk' ailesi bulunmaktadır.

Bu kuşağın üyelerinin, özellikle Cumhuriyet'in kuruluş yılı yakınlarında doğanların, özgün vatandaşlık düzenlemeleri ve oturma izinleri vardır. Örneğin her ikisi de Glik'i'de doğmuş iki kız kardeş, Büyükkada'daki Rum Yetimhanesinde yetiştirildiler. İkisinin birbirinden tamamen farklı vatandaşlık statüleri

GÖKÇEADA

8 AĞUSTOS 1997 CUMA

İLAN

Gökçeada Asliye Hukuk Mahkemesinden

Dosya No. : 1997/148 Esas, 1997/120 Karar
Karar Tarihi: 18.7.1997

Gökçeada İlçesi, Çınarlı Mahallesi, Kalamyona mevkiinde Spor Tesisleri Sahası için Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kamulaştırma sonucu, 38 nolu parsel olarak 1370 m2 yüzölçümünde, DOĞUSU : Ahmet Talay arazisi, BATISI : Fatma Uçar arazisi, KUZeyi : Şemseddin Akay, kısmen Hristodolo Mavriyona arazisi, GÜNEYi : Fatma Uçar arazisi hudutları ile çevrili taşınmazın zilyedinin Mariko Dimitryari olarak belirlendiği, kamulaştırma bedeli 1.370.000.— TL. nu T.C. Ziraat Bankası Gökçeada Şubesine 27.1.1988 tarih ve 271568 sayılı ödeme mektubu ile yatırdığı, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından mahkememize açılan Kamulaştırma Nedeniyle Tescil davası üzerine 18.7.1997 tarih ve 1997/148 Esas, 1997/120 Sayılı kararı ile Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü adına tapuya tesciline karar verilmiş olup, bu karar Mariko Dimitryari'nin adresinin bilinmemesi nedeniyle tebliğ edilememiştir.

Bu itibarla 7201 Sayılı Tebligat Yasasının 28. ve müteakip maddeleri ile Tebligat Nizamnamesinin 47. ve devamı maddeleri gereğince hükmin gazetede yayımlandığı tarihten itibaren 15 gün sonra tebliğ edilmis sayılacağı ilan olunur. (Basın: 635)

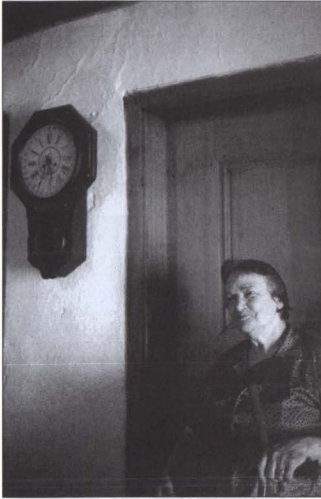
İLAN

Gökçeada Asliye Hukuk Mahkemesinden

Dosya No. : 1997/147 Esas
1997/119 Karar
Karar Tarihi: 18.7.1997

Gökçeada İlçesi, Çınarlı Mahallesi, Kalamyona mevkiinde Spor Tesisleri Sahası için Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kamulaştırma sonucu, 26 Parsel olarak 840 m2 yüzölçümünde, DOĞUSU : Marika Şindirvana arazisi, BATISI : Kosta Koçali arazisi, KUZeyi : Karayolları, GÜNEYi : Halli Alay arazisi hudutları ile çevrili taşınmazın zilyedinin Mariko İlyadis olarak belirlendiği, kamulaştırma bedeli 1.040.000.— TL. nu T.C. Ziraat Bankası Gökçeada Şubesine 27.1.1988 tarih ve 271568 sayılı ödeme mektubu ile yatırdığı, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından mahkememize açılan Kamulaştırma Nedeniyle Tescil davası üzerine 18.7.1997 tarih ve 1997/147 Esas, 1997/119 sayılı kararı ile Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü adına tapuya tesciline karar verilmiş olup, bu karar Mariko İlyadis'in adresinin bilinmemesi nedeniyle tebliğ edilememiştir.

Bu itibarla 7201 Sayılı Tebligat Yasasının 28. ve müteakip maddeleri ile Tebligat Nizamnamesinin 47. ve devamı maddeleri gereğince hükmin gazetede yayımlandığı tarihten itibaren 15 gün sonra tebliğ edilmis sayılacağı ilan olunur. (Basın: 636)

Adalıların portreleri (Gülüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

vardır. Her ikisi de Yunanistan'da yaşamaktadır. Kardeşlerden bir tanesi Yabancılar Dairesinin Türk Vatandaşlarına verdiği oturma izni ile ikamet etmektedir, diğeri ise evlenip Yunan vatandaş olarak Atina'daki 13. Polis Karakolu tarafından verilmiş kimliği ile bir başka ulus devletin vatandaşı olmuştur. Her iki kız kardeş köyde ve adada bulunan ev, arsa, tarla gibi taşınmazları ile ilgili vekaletlerini bir Atina noteri vasıtası ile 1912 yılında doğmuş bir Glikiliye vermişlerdir. Bu kişi Türk vatandaşıdır ve Atina, Attiki Yabancılar Polisi Bölümünün verdiği 'Yabancılar Ait Oturma İzni' ile ikamet etmektedir. Bu durum her iki ülke topraklarında yaşanan yarı zamanlı vatandaşlığın, birinde vatandaş olarak diğerkinde vatandaş gibi davranma hakkına sahip olarak yaşamının bir örneğidir; yazın Glikli'ye gelmek, Atina yakınlarında Varkiza'da Glikli'deki taşınmazlarını satarak elde ettikleri gelir ile satın aldıkları yazlık, bir oda bir salon evlerinde biraz vakit geçirmek, daha sonra kış geçirmek üzere Glikililerin yoğun olarak yaşadığı Kalithea'daki evlerine taşınmak, ve sonra tekrar yazın bir süre için Glikli'ye gelmek. Bu durum seksen yaşın üstündeki, şeker hastalığı, Parkinson ve kireçlenme gibi sorunları olan bir çift için inanılması zor bir gücün ve çabanın şaşırtıcı bir sonucu. Burada belki hâlâ hangi ulusa nasıl bağlarla bağlanılabacağı yolunda bir arayış söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre vatandaşlığını kaybeden kız kardeş, Türkiye'de herhangi bir taşınmaz ile ilgili hak iddia etmek durumunda değildir. Her iki kız kardeş de yıllardır mali sıkıntılar nedeni ile köylerine gelemiyorlar. Eğer vekilleri tarafından herhangi bir taşınmazları satılır ise Yunan vatandaşı olan kardeş, satıştan kendi payını alabilmek için tamamen kardeşinin iyi niyetine güvenmek zorunda.

Bu kuşaktan Yunanistan'a göç edenler, Adadaki yaşam döngülerini burada tekrarlıyorlar. Kahveleri, yan yana evleri ile kışları *Kalithea*, *Nea Smyrni*, yazları *Varkiza*, *Vağonis* gibi özellikle belli bölgelerde oturmayı seçerek birbirlerini buldular. Adada kalan birinci ve ikinci kuşak İmrozlular bazen birbirlerini 'Yeni Adalılar'la olan ilişkilerde karşı karşıya buldular. Türkleşen adada bu iki kuşağın çıkarları ve maddi ve manevi beklentileri her zaman örtüşmüyor.

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ KUŞAK ADALILAR: GEÇMİŞTEN ARDA KALANLAR

Birinci kuşak anne ve babaların çocukları, ikinci kuşak bugün işadamı, avukat, mühendis, doktor, banker, öğretmen, terzi, berber, işçi olarak İstanbul, Atina, Selanik, Dedeoğaç veya dünyanın herhangi başka bir yerinde çalışıyorlar. Birinci ve ikinci kuşak İmrozluların önemli bir bölümü Hollanda, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya göç ettiler. Mısır, Kongo ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne göç edenler de oldu.

İkinci kuşak çocuklar bazen dramatik olaylarla kendini gösteren bir çöküş ve geçiş durumuna tanık oldular. 1987 yılında, Bademli'ye yakın ve yeni iskan edilmiş köylerde yaşayan akrabalarının çağrılarını uyarak Doğu Anadolu köylerinden bir grup, Glikli'de yetmiş adet evi yasa dışı yollarla işgal etti. İçinde eşya bulunan ve kapalı olan evlerin kapılarına kamyon ve traktör dayamak sureti ile evlerin kilit ve kapıları kırıldı, eşyaları talan edildi. Bademlililer Gökçeada Kaymakamlığı'na toplu halde imzalanmış (on yedi kişi) durumu anlatan bir dilekçe ile başvurduklar. Aynı yıl evler yetkililer tarafından boşaltıldı.

İkinci kuşak bir Adalı eski kahvenin önünde Ömer Erginsoy'la sohbet ederken (Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

İkinci kuşak bir Adalı ot toplarken (Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

Köylülerin topraklarının bir bölümünün devlet tarafından kamulaştırılması ve Glikî'nin üzerinde kurulu olduğu tepenin eteklerine Alay Kumandanlığının yerleştirilmesiyle, kamulaştırılan alanların içinde bağlar, zeytinlikler, dutluklar ve bademlikler kaldı. Gidererek sayıları azalan, yaşlanan ve her işi kendileri yapmak zorunda oldukları için sürekli zamansızlıktan yakanan köylüler geriye kalan topraklardaki ağaçlara bakamadılar.

Tarihin aktarıldığı, yeni kuşaklara geçirildiği en önemli toplumsal kurumlardan biri de eğitim kurumlarıdır. Her ulus devlet bu kurumu nerede, nasıl ve kimler için ve hangi ideolojik koşullarla açacağına ve nasıl düzenlemeler yapacağına özen gösterir. Doğal olarak Lozan Antlaşması'nın hükümlerinde de, bu konu göz önünde tutulmuş ve azınlık okullarının statüsü 40. Madde ile düzenlenmişti:

'Gayrimüslim ekalliyetlere mensup Türk tebaası masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü hayri, dini ve sosyal müesseseleri, talim ve terbiyesi tesis, idare ve murakabe etmek burarlarda kendi dillerini serbestçe istimal etmek hakkına sahip olacaklardır.'

İkinci kuşak bir Adalı (Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

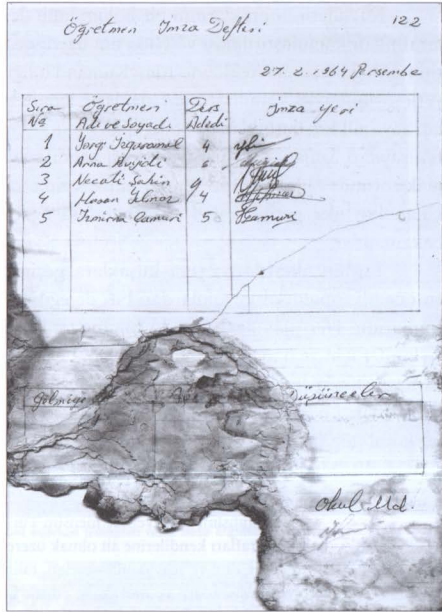
Bu okullarda Türkçe dilinin öğretilmesi zorunludur. Ayrıca Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 25. Maddesi azınlık okulları ile ilgili bir hüküm getirmişti. Bu hükme göre azınlık okullarında yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenim görmesi yasaktı; örneğin Türkiye'de yerleşmiş Rum asıllı bir Yunan vatandaşı, ülkedeki herhangi bir Rum azınlık okuluna gidemeyecekti. Bu yasaklama azınlık okullarında yalnız Türkiye'de yerleşmiş olan ve yaşayan yabancı asıllı olan kişilerin eğitim görmesine olanak tanır.

Köylülerin çalışmak için veya çocuklarını azınlık Rum İlkokullarında okutmak için İstanbul'a gelmeleri nedeniyle aileler parçalandı. Şimdi yetişkin olan bu çocukların çoğu kendi köylerinin gelenekleri, etnografik dokusu ve kültürü hakkında çok az bilgi sahibidirler. Onlar için Glikî gerçeği bir serap gibidir. 15 Ağustos'ta yapılan ve Ortodoks Rum Nüfus için çok önemli bir yere sahip olan Panayır kutlamalarına katılmak üzere aradan yirmi yıl geçtikten sonra ilk kez göç etmiş olduğu Avustralya'dan gelen kırk yaşındaki bir Glikili için:

'Geri gelmek garip bir duygu. Korku gibi bir duygu değil. Sadece garip bir duygu.'

Köy İlkokulu ders işleme defteri - Türkiye okuma
(Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Köy İlkokulu Öğretmen İmza defteri (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

DÖRDÜNCÜ KUŞAK ADALILAR: KAYIP MI?

Köyün en genç ve Glikli'deki dördüncü kuşağın iki temsilcisinden biri 1998 yılının Temmuz ayında Gökçeada'da doğmuş bir kız çocuğudur. 28 Mayıs 1995 yılında Atina'da doğan ağabeyi ve Bademli doğumlu olan annesi ve anneannesi ile birlikte bir hanede yaşamaktadırlar. Çocukların babası/babaları bilinmemektedir. Anne farklı bir varoluş biçimi sürdürmeyi seçmiş. Annesi dahil olmak üzere kimseye haber vermeden bazen günler, haftalar hatta aylarca yok olmaktadır. Birkaç kez hastaneye yatırıldı, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ve Balıklı Rum Hastanesi hekimleri tarafından şizofreni teşhisi konuldu. Köylüler aileyi dışlamışlardır. Anneanne son derece kısıtlı bir bütçe ile iki torununu geçindiriyor.

Bu iki kardeşten sonra Adadaki dördüncü kuşağın bir örneği iki Müslüman Türk erkek kardeş. Yirmi ve yirmi iki olan bu iki genç eski bir mahkûmun oğulları. Baba cezasını tamamladıktan sonra adaya yerleşmeye karar vermiş ve terk edilmiş bir evde, evin zilyetlik hakkına sahip, ancak yurt dışında bulunan bir kişinin vekilinin izni ile oturuyorlar. Çocuklardan biri yıllar-

Yangından sonra kaybedilenler (Kaynak: 20 Ekim 1999, *Sabah* gazetesi; www.lho.com.tr).

Yangından sonra kalanlar (21 Ekim 1999, *Milliyet* gazetesi).

Gökçeada'da Camo'nun defteri
(Güliz Beşe Enginsoy Koleksiyonu).

ca kapalı kaldıktan sonra tekrar canlandırılmaya çalışılan bir kahveyi işletiyor. Diğer kardeş ise hem merkezde bir dükkânda çalışmakta, hem de bahşış karşılığı köylülere günlük işlerinde (koyunları sağlamak veya kırpmak, bahçeden sebze toplamak, su taşımak, küçük tamir işleri yapmak gibi) yardımcı oluyor. İkisi de Merkezdeki okulu bitirdi.

1964 yılında öğrenci olmayışı nedeni ile kapanan T.C. ilkokul binasının bugün mülkiyeti İlçe Özel İdaresine aittir. Köylüler tapunun köy muhtarlığından nasıl İlçe Özel İdaresi'ne geçtiği yolunda farklı bilgiler verdiler. 1995 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın okulun eğitim amaçlı bir yapı olarak korunması yolunda verdiği bir rapor vardır. Geçtiğimiz yıllarda İlçe Özel İdaresi'nin okulu turizm ve kültürel amaçlarla kullanıcılara kiralamak üzere birkaç kez ihale açma girişimleri olmuştur. 17 Aralık 1997 tarihinde binanın kiralanması için bir ihale açılmıştır. Bademli'de ev almış olan bir grup yeni Bademli'li Kültür Bakanlığı'na başvurarak köyün kilisesi ile aynı bahçeyi paylaşan binanın müze olması ve adada yapılmakta olan arkeolojik kazı buluntularının ve etnografik malzemenin burada sergilenmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bakanlık

ihaleye girerek binayı kiralamıştır. Ancak Bakanlık ile İlçe Özel İdaresi arasında imzalanması gereken protokol henüz imzalanmamıştır.

SON SÖZ YERİNE: MÜLTECİ, YABANCI VEYA VATANDAŞ OLMAK ARASINDA GELGİTLER

Azınlık insanların herhangi bir coğrafyadaki hakları bugün sorgulanamayacak bir konu. Lozan Antlaşması'ndan ve Nüfus Mübadelesi Protokolünden bugüne kadar komşu ülkelerdeki azınlıklar ikili ilişkiler dostça olduğu dönemlerde huzur içinde yaşıyorlar. Buna karşılık bir azınlık grubu kendini bir gecede vatani olmayan bir mülteci gibi hissedebilir. Bu durum hükümetin uyguladığı politikalar sonucu veya öğrenilmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmış kodların yarattığı bireysel cevaplar olarak ortaya çıkabilir.

Bir ulus veya grup kendi hoşgörüsüzlüğünün taklidini ve yansımalarını kendisinininkine benzer bir biçimde karşı tarafta görebilir. Bu durumda duyguların ve anıların ve hatta sonunda kimlik oluşumunun ihlal edilmesi söz konusudur. Bazen ortaya yeni anlatılar ve ortak hikâyeler de

çıkabilir. Bireysel hikâyeler eriyip gidebilir. Yeni kimlikler ortaya çıkar. Güven duygusu yok olabilir. Psikolojik düzeyde birinci aşamada bir insan kimliksizleşebilir. Örneğin bir mübadil bu duyguları yaşayabilir. İnsanlar perspektiflerini yaşadıkları farklı düzeylerdeki kayıplara –vatanlarını kaybetmek, köyünü kaybetmek, yakınlarını kaybetmek– göre ayarlamak zorundadırlar. Fiziksel kayıpları belirlemek her zaman daha kolaydır. Ama insanlık ve insan olmak ile ilgili duyguların kaybolma tehdidi ve tehlikesi, hayatı okuma kapasitesinin kaybolması insanların psikolojik olarak ‘gerçek’, ancak ‘gerçeklikte’ gerçek olmayan bazı hikâyelere yönelmelerine neden olabilir. Hatta bir süre sonra belli sloganlara ve terimlere karşı özel bir duyarlılık geliştirilebilir. Dayatılan yalanlara veya gerçeklere karşılık psikolojik ve bireysel gerçeklikler çatışabilir. Bir insanın hayatının mübadele gibi bir etki ile bu biçimde kesilmesi, yepyeni anlatıların yaratılmasına neden olabilir. Bunlara ‘diaspora anlatıları’ diyebiliriz.

Diyasporik olan bu gruplara gittikleri ülkelerde ve özellikle ABD’de resmi sıfat kullanımlarında bu kişilerin etnik veya ulusal kökenleri vurgulanmaz; kendilerine etnik ve ulusüstü (supra) kolektif ve saf ekonomik bir kimlik verilir. Bu kimlik zaman içinde giderek, popüler kullanımda bir stigma çağrışımı olan klinik ve saf bir anlam kazanır. Halk arasında daha milliyetçi kategoriler kullanılabilir. Rum mübadiller kendilerini Yunanistan’da *Mikrasiates* (Küçük Asyalılar); Makedonya’dan Anadolu’ya gelen müslümanlar kendilerini muhacir olarak adlandırıyorlar. Bu göçmenler yerleştikleri yöredeki yerli halkın bir bölümü için (Manisa, Karaali köyü) bitli, pis, çıplaktı.¹³

Açık ve örgütlü bir milliyetçilik anlayışının sonucu toplumsal yaşamın her alanında genel bir düşmanlık uygulaması azınlıkta olan tepki. Buna karşılık kitlesel olarak kurumsallaştırılmış bir ayrımcılık çoğu zaman örgütlü ve açık kitle milliyetçiliğinin olmadığı durumlarla bağdaşabiliyor.

Sembolik bir biçimde boş evler, kahveler ve okul binası Türkiye ulus devletinin sınırlarının çok ötesinde İmrozluların var oluş biçiminin ve yaşam anlatımının mekânsal ve maddi bir anlatısıdır. Taşınmaz mallar, adalıların kimliklerine bağlı olarak Türkiye’de ve yurt dışında siyasal bir konu oldu. Yersizlik (vatan anlamında) veya yer değiştirme statüsü, taşınmaz malların statüsünde ve örgütlenmesinde somut bir biçimde görülüyor.

Türkiye ve Yunanistan arasında dostluk ve gerginlik dalgaları gelip gidiyor.¹⁴ Bu tür dalgalanmalar ve gerginlikler İmrozluların statülerini toplumsal, ekonomik, siyasal ve psikolojik düzeylerde, bazen resmi politikalar veya uygulamalar yoluyla, ama hep akıllarında olmak kaydıyla, kökten bir biçimde etkiliyor: Vatandaş mı? Mülteci mi? Her ikisi mi? Hiçbiri mi?

Adayı terk edenler büyük bir olasılıkla yakın gelecekte geri dönmeyecekler. Dört kuşaktan birinden olan adalılar yazları gelmeye ve sadık bir biçimde Panayır’larına katılmaya devam ediyorlar.

Adada kalan küçük bir grup ise başka bir yöne giderek, yaşıyorlar ve var olmaya çalışıyorlar.

13 Keskiner ve Köker (1998) s. 14.

14 Kabaca, gergin dönemler 1922-1929, 1955-1959, 1964-1967, 1972-1975, 1994 ve 1998; Barışçı ve uyumlu dönemler 1930-1940, 1947-1954, 1959-1964, 1967-1971 ve 1988-1991 olarak ayrılabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

**İmrozlular:
Adada Yaşamak ve Diaspora'da Yaşam**

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Bu bölümde dört kuşaktan dinlenen anlatılar iki ayrı grupta sınıflandırılarak aktarıldı. Bu gruplama adanın, yaşayan en yaşlı birinci kuşak anlatıcıların anımsadıkları ile en genç olan dördüncü kuşağın anlatılarına göre yapıldı.

Tarihsel ve kronolojik dönüşümler ise orta kuşakta yer alan ikinci ve genç kategorisinde yer alan üçüncü kuşak anlatıları dönemlerarası geçişleri sağlamak üzere aktarıldı. En yaşlı anlatıcı kadınlarda 1918, erkeklerde 1912 doğumludur. En genç anlatıcı ise kadınlarda 1964 erkeklerde 1965 doğumludur. Çocuk olan ve anlatıcı olarak bu araştırmada yer almayan en genç İmrozlu erkeklerde 1990 doğumlu ve öldü; Adalı en küçük çocuk 2002 yılında doğdu.

BİR ZAMANLAR İMROZ

Mübadele'nin etkilerinin yanı sıra, Adadaki aileler farklı travmalar ve dramlar yaşadılar. Bazı aileler zorlu yaşam koşulları, sağlıksız çalışma ortamları nedeniyle birbiri ardından evlatlarını, yakınlarını kaybettiler. Bunlar köydeki olanaksızlıkların veya İstanbul'daki ağır çalışma koşullarının sonuçlarıydı. Kadınlardan birinin sekiz yaşındaki kız kardeşi, kendi deyişi ile *Skarlatina*'dan (Kızıl hastalığı); erkek kardeşi 'soğuk alarak' öldü. Bir başka kadının erkek kardeşi İstanbul'da çalışıyordu.

"İstanbul'da idi o zaman. Bir lokantada garson olarak çalışıyordu, ve lokantayı açmak için orada erken bulunması gerekiyordu. Ama Büyükada'da idi ve gemiyi kaçırmış ve bütün gece adadan İstanbul'a yüzerek gitmiş. O zaman soğuk almış, lokantayı ama gidip açmış, daha sonra hastalanarak ölmüş. 18 yaşındaydı."

Bu sıkıntıları, daha sonra farklı sıkıntılar izledi. Özellikle 1964 yılından sonra evlere basınlar, yağmalar ve işgaller yoğunluk kazanmaya başlamıştı. Evlere yerleşenlerden bir yeni Bademli Köylünün anlatısına göre:

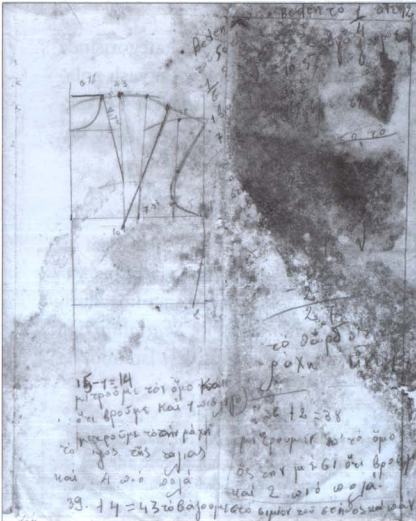
“Bize o evlerin boş olduğu, sahiplerinin evleri terk ettikleri ve geri gelemeyecekleri söylendi.”

İşgaller ve yağmalar konusunda tarihler ve bilgiler çok karmaşıktı. 1923’ten bugüne kadar belli aralıklarla işgal edilecek, yağmalanacak ve ısınmak için eşyaları yakılacak evlerden birinde, aşağı katta nine ve dede kalırdı. Dede yatalaktı. Buraya *isioya* denirdi. Ocak, mutfak, şaraphane bu katta idi. Başka bir evde anneleri ile yaşayan iki kız kardeş yoksulluk ve olanaksızlıklar nedeniyle ilkokul çağında iken adalarını terk edip, Büyükada’daki Rum Yetimhanesi’ne yerleştirildiler, oradan Yunanistan’a gittiler, evlendiler ve adalarını, evlerini bir daha hiç görmediler. Bugün genç bir kadın olan bir başka Bademlili genç kız, babasını on yıl görmedi. Annesi İstanbul’da çalıştı. Akrabalarının yanında büyüdü. Küçük kızlar ve erkekler ayrı ayrı oyun oynarlardı. Erkeklerin başlıca oyunları *amathes* (taşlarla oynanan bir oyun) ve *tin proti lia* (birinci zeytin oyununda birisi dizlerinin üstüne oturur, öbürü de üstünden atlar) idi. Çocuklara para sadece Noel’de harçlık olarak verilirdi.

“O zaman da parayı toplardık. Saklardık. Şeker almak istediğimiz zaman harcardık.”

Çocukların bazıları dört yıl ilkokula gitti. Türkçe de öğrendiler. O dönemde sadece Merkez’de Yunanca eğitim veren bir ortaokul vardı. Kadınların çoğu ortaokula gidemedi. İpekböcekçiliği yaptılar, kozaları kaynatırlar, ipliği eğirdiler, *lako*’larında (doku-ma tezgahı) ipekli ve yünlü kumaşlar, masa örtüleri, peçeteler, rengarenk kumaş parçaları ile kilimler dokudular, elbiseler diktiler, danteller işlediler, badem, üzüm ve zeytin topladılar.

İçinde büyük ocakların ve kazanların bulunduğu köyün çamaşırhanesinde çamaşırlarını kendi pişirdikleri sabun ile, defne ve *klimatsides* (asma kü-tüğü yakılarak elde edilen kül) koyarak kaynatırlar. Çamaşır az ise, evde *skafes*’te (hamur teknesi) yıkar-lardı. Bugün çamaşırhane-nin duvarları, köy gezme-yeye gelen ‘ziyaretçilerin’ yazdığı yazılar ve grafitilerle kaplıdır.

Terk edilmiş bir köy evinde bulunan elbise patronu örneği (Gülz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Şifalı bitki (Fotoğraf: Güliz Beşe Erginsoy).

Et Pazar günleri pişerdi. Balık bulunduğu zaman, hafta içi ve hafta sonu yenirdi. Denizkeshaneleri, midyeler ve diğer küçük kabuklu deniz ürünleri ise her zaman bulunurdu.

Evde her zaman peynir, tatlı, çörek, reçel, şarap ve tarçınlı ve karanfilli çeşitli likörler, kurutulmuş ve tuzlanmış domuz eti bulunurdu. Dağlarda çeşit çeşit şifalı bitkiler ve otlar vardı.

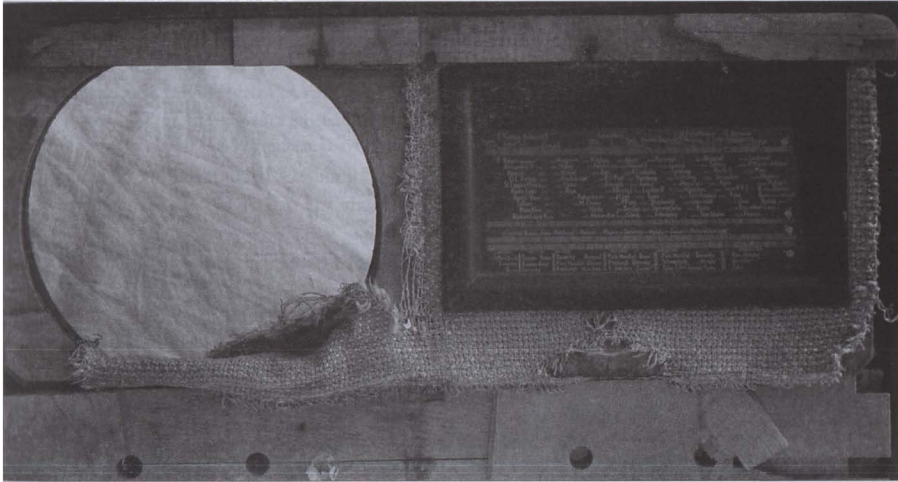
Kendi deyişleri ile 'Boğazları ağrıyınca' *nepomala* (sıcak alkolle ısıtılmış yün) yapar, boğazlarına sararlardı. Avcılar, avlandığı zaman köylülere av eti getirirdi. Yılbaşı günü *selinato* (ke-revizle pişirilmiş domuz eti yemeği) yenirdi. Herkesin bağı ve *patitiri* (üzümleri ezmeye yarayan alet) vardı. Üzümler *skafi*'nin içine de basılırdı. Şarap küplere boşaltılır, orada saklanırdı.

Tuz ve rakı tekeli olduğu için gizli olarak rakı imalatı yapılır, *Aliki*'den (Tuz Gölü) gece eşeklerle tuz toplamaya giderlerdi. Zeytinleri önce depolarda saklarlar, zamanı gelince yağ değirmenlerinde, yağını çıkarırlardı.

"... 35 sene önce ... radyo da yoktu. Belediye almıştı bir radyo... Ne anlardık bir şey... Ondan sonra radyolar geldi. Ladas güzel bir radyo getirdi." "... O zaman çok pahalı idi radyolar. Marconi radyo... Philips... Sonradan çıktı onlar. Birisi gitti. Yağ sattı. Ve Marconi getirdi."

Bugün Gülek'in zeytinyağı fabrikasının girişi ve içi (Fotoğraf: Güllü Beşe Erginsoy).

Adada kby sokağında bulunmuş bir radyo (Gölüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Kabartma tozu kutusunun ön ve arkası (Gölüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Atina'ya gidip gelenler ihtiyaçları, ve dergi gazete getirirdi.

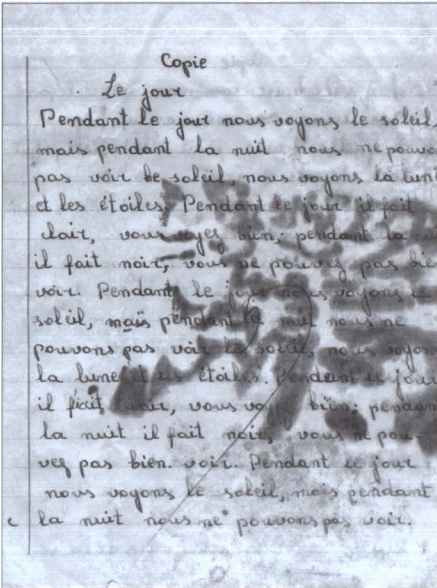
Köylerde dört beş tane dükkân ve kahve, birkaç ayakkabı imalatçısı, terzi ve kasap vardı. Merkeze eşek ile gidilirdi.

“Bu köyden bahçevanlar eşekle Merkez'e gidip, sebelerini satıyorlardı.”

Anneler çocuklarına elbiseler dikerdi. Köydeki 'kunduracı' çocukların, her yıl ayak ölçülerini alırdı ve bir Bayramlık bir gündelik, iki çift ayakkabı yapardı. Ayakkabı olana kadar bir iki kez provası için gidilirdi.

Araş Dağı'na (Kesiktaş Tepesi) kızlı erkekli gruplar halinde gidilir, gece yarısına kadar kalınır ve eğlenilirdi.

“Mandolinle şarkılar söylüyorduk. Merkez'e gelinceye kadar sabah oldu. Köyde büyük çeşmenin biraz yukarısındaki düzlükte *Aloni*'de (harman yeri) kız erkek toplanırdı, bir *hora* (hora) başlardı. Gece yarısına kadar. Türkü söylerlerdi.”

Adada bir köy evinde bulunmuş Fransızca kopyalama ödevi (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Düğünlerde keman çalınır, fotoğraflar çekilirdi. Bir Adalı bitkilere ve radyolara çok meraklıydı. Radyoları tamir eder, nadide bitkiler ve tohumlar bulur, değişik ağaçlar dikerdi. Yetiştirdiği üzüm-ler 35 yıl önce İzmir Fuarı'nda ödül aldı. Köydeki eski zeytinyağ fabrikasının bulunduğu yerin çevresine yüzlerce çam fidanı dikti. Bugün oradaki küçük bir çam ağacı korusu, onun eseridir. Çamların büyük bir bölümü kamulaştırmadan sonra kesildi.

Büyüklerle *Barba*, *Thio/Thia* (kadın ve erkek için saygı belirten ifadeler) denirdi. Papaz, öğretmen, muhtar, muhtarın 'danışmanları' ve doktor köyün ayrıcalıklı kişileri, tarımla uğraşan diğer köylüler, onları bir üst statüden sayarlardı. Miras genel olarak erkek evlatlar arasında bölüştürülür, kız çocuklar bu paylaştırmanın dışında bırakılırdı. Çünkü, onlar zaten *Prika*'ları ile paylarını almış sayılıyorlardı.

Bazı köylülerin Kaleköy'de *yenimata*'ları (kuru gıdaların depolandığı dükkân) vardı. Bunları tüccarlara kiraya verirlerdi. Merkez'den Namık Bey sinema makinasını alır, köye çıkar kahvenin

bulunduğu meydana perdesini ve makinasını kurar, film oynattırır. Alex Zafiriades adada belediye başkanlığı yapar. Ezine'den Çanakkale'ye giderken Erenköy, *Kokano* Çiftliği mevkiinde büyük bir okul vardı.

"... O meşhur öğretmen. Bayramıçı değildi. Ezine'den Çanakkale'ye giden yolu alırsan ilk köy. Yukarıda çok büyüktü. Alt taraf ova, çiftlik, *kokano* çiftlik. Sonra hükümet aldı. Oradan gelmiş. Orada büyük okul vardı. (Oradan) geldi buraya. Belediye Reisi oldu bilmem senelerce. Öğretmenmiş tabi. Birçok defterler, bütün İmroz'un şeysi geldi ordan..."

Merkez'de altı bakkal vardı. Toptancılar Çanakkale'den gelirdi.

"Ama bunlar Çanakkale'den, İzmir'den, Bodrum tarafından gelirlerdi. Bunların çoğu Giritliyim, bunlar ve onların çocukları Rumca bilirlerdi. Ve gelirlerdi. Burda koyun, kuzu satın alırlardı. Merkezde pastaneler vardı. Evet önceden yoktu. Ama sonra Karamanolis açtı bir pastane. İki tane kardeş vardı. Biri Avustralya'ya gitti. İş Bankası'nın olduğu yerde. O zaman burda fukaralık vardı. Bunları teker teker ben gördüm. Mesela bazı adamlar vardı ki, kilise gitmek için de para yoktu. Düşün o zaman. Her zaman serbest edilmiş ki, İstanbul'a gitsin diye. Eskiden yasak idi İstanbul'a gitmek için başka yerden. Adadan. Sonra artık müsaade etti Kemal Paşa ki İstanbul'a gitmek. Her evde bir iki kız, üç kız olduğu zaman, onlar nasıl geçinecek, bu kızlar. İstanbul'a giderdi. Hem çalışırlardı, hem ev yaparlardı. Hem şunu bunu alıp getirirlerdi burda. Böyleydi o zaman. Bir yumurta gitmiş, vermiş bakkala, para aldı. Gitmiş kiliseye mum yakmış birisi. Öyle fukaralık vardı o zaman. Bakma sen şimdi. Ben eskileri de..."

Erkeklerin ve kadınların bazıları uzun yıllar İstanbul'da çalıştı. Bazıları İstanbul'un eğlence hayatının tadını da çıkardı. Sonra evlerine ve köylerine geri döndüler. Bazıları ise zaman içinde yazları gelmek üzere evlerini kapattı veya sattı. Adada çoluğu, çocuğu bekleyenler de vardı, bütün ailesini İstanbul'a taşımış olanlar da.

"Hey! O bizim akrabalıktır. Onun babası nasıl çalışıyordu Limon İskelesinde.¹ Küçük depolar vardı. Motorlar gider yanaşır. Soğuk içersinde oturuyordu. Geceye kadar çalışıyordu orda. Çünkü dört çocuk, altı (kişi) oluyordu. Bütün çocuklar da okudu. (Bir tanesi) Birincilikle mezun oldu. Fa-

Adanın Merkez'inde bir dükkân
(Fotograf: Güliz Beşe Erginsoy).

kat Rum olduğu için iş vermediler. İstanbul Valisi (o dönemdeki) ile beraber çıktılar. Onla konuşturdular da. Ama iş vermezlerdi. Öyle çalıştı ki bu adam, bu çocukları okutmak için. Ben gidiyordum. ‘Ya öleceksin burada.’ ‘Ne yapayım’ derdi. ‘Altı kişiyiz’. Akşamları bir şey yanında olmadan eve gitmezdi. İlla bir şey alıp da giderdi. İstanbul Unkapanı’ndan Taksim kadar yürüyordu.”

Köyün ekilebilir topraklarının büyük bir bölümü Milli Savunma Bakanlığı tarafından istismar edilip, kamulaştırılana kadar, kadınların ve erkeklerin adadaki, eğer göç etmişlerse Atina’daki ve başka kentlerdeki yaşamları hep çalışarak ve dinsel vecibeleri yerine getirerek geçti.² Kadınların en kolay bulabildikleri iş evlerde çalışmaktı. Erkekler ise terzilik, berberlik, ayakkabıcılık gibi işleri seçtiler.

Bu kuşağın, çocuklarının bazıları uzman mesleklerde eğitim gördü, başarılı oldu. Bildiğimiz kadarı ile bu çocuklardan sadece ikisi İstanbul’da kaldı ve mesleklerini sürdürüyorlar. Diğerleri Yunanistan, İsviçre, Hollanda, Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda’da yaşamaktadır. Bazıları anne ve babalarını kaybettiler. Aralarında yıllar sonra geri gelip evlerini tamir ettiren, yazları *Panaiya* (Panayır) için gelen ve bir süre köyde kalanlar vardır.³ Bazıları ise ticaret hayatına atıldı ve başarılı oldu, bir kesim ise hizmet sektöründe –özellikle kadınlar– (evlerde çocuk bakımı gibi) çalışıyor. Üçüncü kuşak, torunlar ise ya okuyor, ya da çalışma hayatlarına yeni başladılar. Adalı olup ve Adada sürekli yaşayan hiç kimsenin torunu Türkiye’de okumuyor. Adadan İstanbul’a yerleşmiş ailelerin çocukları ise İstanbul’daki Rum okullarında veya Yunanistan’da okuyor.

ADALILAR

Dünyanın her yerinde, ulus–devlet sınırları içinde, farklı coğrafyalarda yaşayan insanların; her birinin etnik, dinsel ya da kültürel kimlikleri ne olursa olsun, bir kişi olarak özgün yaşam öyküleri vardır. Bu öyküler gene ulus–devlet olma süreçlerine, iç ve dış savaşlara, zorunlu yer değiştirmelere bağlı olarak, sıvırtilebilir, küntleştirilebilir, hatta yok sayılabilir.

Bu kısımda Adada kalmış olanların ve Adalarını terk ederek diaspora deneyimi yaşamış olanların anlatıları yer alıyor.⁴ Aynı köyde ve adada yaşamış olan bu insanların yaşamlarından kısa bölümler halinde kesitler sunuldu. Bu kesitler, toplumsal verilerin bir kuşaktan öteki kuşağa akması ve eğer ısk tutabilecekleri alanlar varsa görülmesi için ‘sadece’ bir araya getirildi.

1960’lı Yıllar

*Patrika*⁵ evinde sekiz yıl yaşayan küçük kızın ailesi, 1964’te çocukların okulu için İstanbul’a gitme kararı aldılar. Anne otuz yaşında iken 1956 yılında ilk kızını, ardından 1958 yılında ikinci kızını doğurdu. Adadan ayrılma nedeni çocukların Rumca eğitim alabilecekleri bir Rum ilkokuluna gidebilmeleri içindi. Köydeki ilkokul öğrenci olmayışı nedeni ile 1964 yılında kapanmıştı.

2 Aziz (1973) s. 103.

3 Büyük et orucundan sonra 15 Ağustos’ta yapılan kutlamalar.

4 Yorumlar için bkz. Erginsoy (1997); (1998); (1999).

5 Baba evi.

'Herhalde babam kalmıştı. İki sene sonra o da geldi ve orada okula gidiyorduk. *Ağio Konstantino*'ya ve ilkokulu bitirdim ve bir sene orta okula gittim. ... *Zapio*'ya.⁶ Ve tam olarak altı sene *Konstantinopolis*'te ve sonra Avustralya'ya gittik.

[Babam] Emekli Avustralya'da tabi.⁷ Emekliliğini alıyor. Burada kendi tarlaları vardı, ama bizim dükkânımız da vardı (...) Evet, evet her şeyleri vardı. Doğruyu söyleyeyim tam olarak hatırlamıyorum. Ama vardı tabi hayvanları da, zeytin de topluyorlardı. Vardı tarlaları da. *Therizna*⁸ yazın; ama bunları anneme sor daha iyi.

(...) babamın her zaman işi vardı. Her zaman çalışıyordu sabahtan akşama kadar. Ben hatırlıyorum eve akşam geldiğinde sütü getiriyordu çok geç.

Annem evlenmeden önce ailesi ile çalışıyordu diyelim. (...) bütün gün kardeşleriyle tarlalarda.'

İstanbul

'*Ağio Konstantino*'da çok İmroz'lu çocuklar vardı ve *parea* yapıyorduk'

'Ve orada okula gidiyorduk. ... Annem iş arıyordu ve *Zapio*'da iş buldu... Temizlik. Temizlikçi ve *sistio*'da, hayır değil *trapezario* olduğu yerde çocukların yemek yediği yerde ... ve tabi orada ısıtıyordu yemeklerini öğle için ve bütün masaları hazırlıyordu ve yanında olmamız için biz de *Zapio*'ya gidiyorduk.⁹ Bu birinci sene idi. ... Ama sonra o iş değiştirdi ve gittik *Ağio Konstantino*'ya. *Ağio Konstantino*'da çok İmroz'lu çocuklar vardı ve *parea*¹⁰ yapıyorduk. Beğeniyorduk orasını ve kiliseye oradan gidiyorduk'.

'... Dedem öldükten sonra ninem Avustralya'ya geldi. ... Biz gitmeden önce o Avustralya'ya gitti, çünkü annemin kardeşleri oraya bizden önce gitmişti'.

İmroz'da Çocukluk

'*Enigmata* yani, küçük hikâyeler'

'A bir dede vardı. Bizimle kalıyordu. Annemin vaftiz babası, *Nunos*. Annemi evlatlık almıştı ve herhalde onun evinde biz yaşıyorduk. Ve o bizim dede idi... Dede de masal anlatırdı, akşam kışın zamanında oturuyorduk ocağın etrafında ve bir tane komşularımız da vardı. Kakula isminde, o da geliyordu. Ve bizim *niota* deriyorlardı, *enigmata*¹¹ yani, küçük hikâyeler ve güzel geçiniyorduk'.

Bazen ninem geliyordu, ama hayır hatırlamıyorum annem kendisi yapıyordu işlerini. (...) Temizlik, yemek pişirmek, bulaşık, ocağın yakılması, her şeyi anne yapardı. Ocağı belki baba da yakardı ama hatırlıyorum o yoktu. O geç geldiği zaman bütün bunlar hazırı. Çünkü o meşgul idi.

Evde iş mi? Ne işler yapıyordum. Yardım ediyordum. Biliyorum yardım ediyordum. Çok kez su da gidip getiriyorduk ve evi de toparlıyordum. Kardeşim daha küçüktü. Hatırlamıyorum. Ama ben yapıyordum. (...) banyo onu da hatırlamıyorum. Hatırlıyorum sabahları çıkıyorduk. Yukarda vardı bir oda. Orada *nerahiti*¹² vardı ve yüzümüzü yıkıyorduk. Banyo hatırlıyorum, büyük bir leğen vardı içine girerdik, ama ne sıklıkta hatırlamıyorum, her gün değildi şimdi yaptığımız gibi.

6 T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (1993) İstanbul İlköğretim Okulları listesinde adlarının geçtiği biçimi ile 'Ayakontantin Rum İlkokulu' (Zapion Rum Kız Lisesi).

7 Anlatılardaki köşeli parantezler yazarın konuşmalara anlam açısından eklediği kelimeleri belirtmek için kullanıldı.

8 Hasat

9 *Sistio*: Ayın; *trapezario*: Yemekhane.

10 Arkadaşlık, grup.

11 Bilmeceler.

12 Lavabo.

Dereköylü İlkokul öğrencisi
(Gülüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Çamaşırlarını el ile yıkıyordu. Leğenin içinde. *Skafi*'nin¹³ içinde. Daha eskiden hatırlıyorum. Ancak hatırlıyorum yıkamıyorlardı evde. Su gelmeden önce onları Vrisara'ya gidip yıkıyorlardı. Gidiyorlardı *skafi* ile ve sırayla kazanlar kaynıyordu. Su ısınıyordu. (...)

Bizim evde annem de dikiş dikiyordu ve terzi de hatırlıyorum, o da bize dikiyordu. (...) Evet yeni giysiler her *Pasha*'da ve Noel'de her zaman yeni giysiler ve biz çok seviniyorduk ve yeni pabuçlar da. Paskalya'da hatırlıyorum öyle bekliyorduk ki yeni elbiseler ve ayakkabılar alsınlar bize onları giymek için. Beyaz ayakkabı ve her şey. Paskalya için. Paskalya yortusu için.

[*Aiİcece yemek*] Evet yiyorduk. Yazın... hatırlamıyorum yazın. Ama kışın hatırlıyorum bir tane oda, kışlık oda vardı. Masa vardı ve orda da ateş yanıyordu diyelim ve orada yiyorduk. Orası en sıcak oda idi. Yazın kuzinada. Ama kışın orda yiyorduk. O odada.

Köyde İlkokul

'Bütün çocuklar önlük giyiyorlardı. Ve beyaz yaka'

(*Okumayı kim öğretti size?*) 'Okumayı... hatırlamıyorum... Saymayı ama dedem öğretiyordu, babam... (*İlkokula gittiğinde kaç yaşında idiniz?*) Ya altı ya yedi, herhalde yedi idim... Altı... yedi. Ben çok sessiz idim. Evet uslu. Zannedersem kendim yapıyordum [*derslerimi*], hatırlamıyorum hiçbir zaman zorladıklarını [*ailesinin*]. Bütün çocuklar önlük giyiyorlardı. Ve beyaz yaka. Siyah önlük hatırlıyorum, erkekler biraz daha düzensiz idi, çok kez yakaları ters idi. Okula giderken babam herhalde yoktu sabahları, çok kez hatırlamıyorum. Bazen yiyorduk, içiyorduk *trahana*. *Trahana* kışın idi hatırlıyorum. Hayalimde öyle bir resim var *trahana* için. Fakat başka ne zaman yediğimi hatırlamıyorum. Daha çok küçükkken annem yumurtayı çırpıyordu. Çırpılmış yumurta şeker ile. Ve onu yemeğe mecbur idik ve kardeşim onu hiç sevmiyordu'.

Su

'Su soğuk soğuk çıkıyordu Piği'den'

Çeşmeden soğuk su alırdık, çünkü yaz idi. Tabi ve sıcak vardı. (...) Su soğuk soğuk çıkıyordu *piği'den*. Öyle Vrisara'dan devamlı olarak akıyordu ve her gün giderdik ve belki günde iki defa ve getirirdik su çeşmeden. Belki sabah akşam. Evet iki defa günde giderdik.

Adada Yemekler

'Çliki tu kutaliou, evet, her zaman vardı.'

(*Ekme*) evet yapıyorlardı. (*Çlika*) Tatlılar, en çok tatlılar oluyordu yortularda, kutlama günü olduğu zaman diyelim. *Hristoğenna*'da, *Paskalya*'da, öyle.¹⁴ ... (*Çliki tu kutaliou?*) *Çliki tu kutali-*

13 İçinde şarap ezilen tahta leğen.

14 *Hristoğenna* (ηρ[ιστο]γεννα): Noel. Paskalya Bayramı (πασχα): Hristiyanlığın kilise takviminde Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin üçüncü gününde dirilişini kutlamak amacı ile düzenlenen temel yortudur. Ortodoks Kilisesi'nde yortu tarihleri Jülyen takvime göre belirlendiği için Paskalya bazen Batı kiliselerindeki tarihle çıkmakla birlikte bir, dört ya da beş hafta sonraya da rastlayabilir. Büyük perhiz dönemi Paskalya yortusuna hazırlık niteliği taşır; Büyük Perhiz'in son haftası Kutsal Hafta'dır. Paskalya'dan Pentekostes yortusuna kadar geçen elli günlük süre Paskalya dönemi olarak adlandırılır. Doğu ve Batı Kilisesinde en ilginç Paskalya ibadetlerinden biri Paskalya gecesi ayinidir. Rum ve Rus Ortodoks Kiliselerinde Paskalya yalnızca kilise takviminde yılda bir kez yapılan bir ibadet değildir. Kilisenin bütün ruhani yaşamının temel direğidir. Gece ibadetinden önce kilise dışında bir ayin alayı düzenlenir. Ardından Pas-

ou¹⁵ evet, her zaman vardı... Gül, vişne, üzüm, domates, küçük domates tatlı için'. (Konserve) Hatırlamıyorum. (Turşu) Turşu, onu da hatırlamıyorum.

'Şarap? Evet. Çok şarap yapıyorlardı. Sosis, sucuk. Şarap, sucuklar kışın. Domuzdan başka bir tane daha vardı. Onu da hatırlıyorum. Kavurma, değişik, değişik şeyler yapıyorlardı. Ve onları bütün yıl yiyorlardı, kullanıyorlardı. Ve *liğda* ve ne kadar çok şeyler.¹⁶ Ve hatırlıyorum *liğda*'yı koyuyorlardı ekmeğimizin içine, üstüne koyuyorduk ve biraz şeker koyuyorduk üstüne. Ve bunu okuldan sonra eve döndüğümüzde yiyorduk'.

Her zaman bir tane domuz vardı. Babam ve dedem, ve dedemiz de vardı tabi, o da bakıyordu hayvanlara. Babam da balık tutmaya gidiyordu ve bize balık getiriyordu. Babam yalnız balık tutmaya giderdi. Tavşan için gitmez. Kasap Kondiyorgis vardı. Kondiyorgi diyorduk.

(Yılbaşında çorba, avğolemono yapar mıydınız? Belki tavuktan, öyle şeyler) Herhalde yapardık, ama hatırlamıyorum. Hatırlıyorum Fota'da tavuk keserdik. Ama yılbaşında ne yediğimizi... Vasilopita ve mantı, özel olarak yapardı annem yılbaşı için. Başka yemekler hatırlamıyorum.

(Mutfağınızı kireçler miydiniz?) Her şeyi kireçliyorduk, Pasha için. Bütün ev. (Kim yapardı onu?) Annem, babam, tam olarak kim hatırlamıyorum. Ama ikisi de zannedersem.

(Birisine misafirliğe geldiği zaman?) Kurabiedes ve pandespanya, kurabiedes hatırlıyorum, her ikisinden de. Ama kurabiedes daha çok dayanıyordu. Ve annem elle yapıyordu. Ve değişik değişik çiçekler yapardı... a meyveler, üzüm... (Şekil olarak mı?) Evet, evet. Onları yapardı ve hatırlıyorum çok kez ona yardım ederdik ve üzüm tanelerini yapardık birer birer. Ve sonra tabi onları pişiriyordu ve şekilli çıkıyordu.

(Hristuğenna ya da yılbaşında yemekten sonra meyva yer miydiniz? Ya da ceviz öyle şeyler?) Evet, ceviz ve kuruyemişler. Hatırlıyorum. Vardı, vardı öyle şeyler. Meyve kışın portakal, sonra kuru incir vardı, damastikana.¹⁷ Kuru üzüm tabi, cevizleri hatırlıyorum, evet.

(Yılbaşında Kulura? Ama başkaları kulura diyor, biz çörek[mi] diyoruz?) Çörek, vasilopita... çörek de değildi, biz kek gibi yapardık evet. ... büyük, bir tane büyük yapardık, kulura, Pasha için yapardık. Herhalde çörek gibi. Yuvarlak, yuvarlak, ekmeğe gibi. (Yılbaşında ne zaman vasilopita'yı kesiyordunuz?) Saat on ikide. Bekliyorduk on iki olsun ve kesiyorduk. (Ve kime ğrosi düşerse o şanslı idi öyle mi?) Evet, şanslı.

(Hatırlıyor musunuz, burda hindi var mıydı?) Evet, hatırlıyorum. Vardı seslerinden hatırlıyorum. (Siz hiç alır mıydınız?) Satıyorlar mıydı diye soruyorsun, yoksa insanların evlerinde var mıydı diye soruyorsun?... Bilmiyorum şimdi ne yaptıklarını, ama hatırlıyorum onları yollarda görüyordum ve onları da kendi sesleri vardı ve onları duyardım. Evet, köyde vardı.

(Mağiritsa yapar mıydınız o zaman?) Paça? Mağiritsa? Aynı değil mi? Mağiritsa, paça? (E, biraz değişik, mağiritsa kokoreç gibi.)[Paça] A, evet yapardık onu, içine malathro [koyardık].¹⁸ Bazıları içkembeye de koyardı, ama malathro, nane öyle baharatlar koyardı, çünkü mevsimlik idi, koku güzel olsun diye. Paça diyorduk biz bağırsaklarla yapılan çorbaya. Ona paça diyorduk ve yapardık ama şimdi Pasha'da mı yapardık... herhalde Pasha'da idi. Tabi herhalde Pasha'da. Ama onu yılda başka kereler de yapardık. Çünkü biz kendi hayvanlarımızı keserdik çok kez ve eti ali-

kalya Komünyonu yapılır. Ayın alayı kiliseden çıkarken hiç ışık yakılmaz. Dönüşte Hz. İsa'nın dirilişinin görkemi simgeleyecek bir biçimde yüzlerce mum ve renkli fener yakılır. Paskalya kutlamalarında çeşitli gelenekler ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Büyük Perhiz sırasında yenilmesi yasak olan yumurta, daha sonra yeni yaşamın ve dirilişin simgesi olarak büyük önem kazanmış, boyalı yumurtalar Paskalya'nın simgesi olmuştur: AnaBritannica, Cilt 17, s. 445-446.

15 Kaşık tatlısı.

16 Liğda: Katı domuz yağı.

17 Kuru erik.

18 Güzel kokulu derecotuna benzeyen bir bitki, adaları mağiritsa olarak adlandırır, kuzu dolmasına koyarlar.

yorduk ve bağırsakları yapıyorduk ve beyni de hatırlıyorum yapardık. Onu haşlardık ve annem bize yedirirdi; çünkü çok faydalı idi derdi ve onu limonla yiyorduk. *Pasha* için demiyorum, ama diyorum yani genelde.

Dün bana et için sordun, ama unutmuştum, şimdi hatırladım. Çok kez biz keserdik bizim hayvanlarımızı. Evet hatırlıyorum haftada bir satın alıyorduk. Evet dedem keserdi, bizimle kalıyordu ya... ve evet beyni de yiyorduk. Evet ciğeri de yiyorduk.

Sucuklar biz yapardık ve hatırlıyorum onlar çok zaman için vardı. Hatırlıyorum mis gibi kuyordu. Nasıl yapıldığını hatırlamıyorum. Ama bitmiş halini hatırlıyorum ve onun içine portakal ve limon [koyulduğunu] hatırlıyorum. Küçük [portakal] parçaları. Evet, kıymanın içine ve onları pişirdiğin zaman çok güzel kokardı. Benim çok hoşuma giderdi bu sucuklar, kışın yerdik.

(*Fındık?*)... Babam bazen bize eve İstanbul'dan getirirdi.

Bakkallar

'*Bizim dükkânda Lağinia yoktu, satmıyorduk.*'

(*Bakkallarda ceviz, kestane satılır mıydı?*) Vardı, kestane satıyorlardı, ceviz hatırlamıyorum. Portakal limon evet. Mandalına da satıyorlardı. Kasaların içinde idi. Ve kâğıtlara sarılı idi her portakal.

Kaşar peyniri satın alıyordu insanlar, ama başka yerden. Bizim dükkânda satılmıyordu. Sardalya *pastes* [satılıyordu]. Tuzlu tenekenin içinde ve ton balığı satılıyordu. (*Ton da mı vardı o zaman?*) E, tabi çok ton vardı bizim dükkânda değişik, değişik. Hem yuvarlak kutu, hem ince uzun kutular.

(*Pilina, öyle şeyler hiç kimse gelip satıyor muydu?*) Hatırlamıyorum öyle şey. Tabi insanlar satın alıyordu, ama kim satıyordu? Şimdi hatırlamıyorum, kim satıyordu *lağinia*.¹⁹ (...) *Lağinia*'yı hatırlıyorum vardı, ve hatırlıyorum bazen kırılırdı ve insanlar yine alıyordu, ama nerede satıyorlardı hatırlamıyorum. Bizim dükkânda *Lağinia* yoktu, satmıyorduk.

Ekmekçi

'*Herkes kendi ekmeğini yapardı.*'

(*Burda insanlar ekmeği nereden alıyordu?*) Herkes kendi ekmeğini yapardı. Ama biri vardı, Buşo adında ve köye sık sık ekmeği getirirdi. Evet ismi Buşo idi ve Vülgarel'in karşısında otururdu. Nerde Dari'nin evi ... [orada]. Karşıda orda küçük bir ev vardı, ve Buşo ekmekler getirirdi, *ğaiduraki* ile geliyordu. Sepetin içinde ve satıyordu. (*Onları Merkez'den mi getiriyordu?*) Evet, Merkez'den ve Buşos sıcak ekmeklerle geldiği için biz gidip alıyorduk. Çünkü *frantzola* seviyorduk. Güzel idi *frantzola*.

Otlar, Salyangozlar, Mantarlar ve Kekik

'*Yukarda vunoplayies'te...*'

(*Ot toplamaya gider miydiniz?*) Ot mu? (Ot, biliyorsun yediklerimizden) Çok az hatırlıyorum ot topladığımızı. Ve onları haşıyorduk. Ama çok az fikrim var.

(*Hangi otlar?*) [Hangi] otlar hatırlamıyorum. Ama hatırlıyorum yağmur yağdığı zaman salyangoz topluyorlardı... Yazın öyle erken erken. (Yazın mı? Yoksa Eylül'de mi?) Soğuk yoktu, herhalde... belki Eylül'de. (Yağmur yağmaya başladığı zaman... Ta proto vrohia)²⁰ Ta proto vrohia, her-

19 Küp, çanak, çömlek.

20 İlk yağmurlar.

halde o zaman idi. Çünkü diyelim o zaman soğuk yoktu ve çok ince bir yağmur yağdığı zaman ve ertesi gün sabahleyin çıkardık ve *salıngaria* toplardık.²¹ Yukarda *vnunoplayies*'te.²² (Evet) Erken, erken ve sonra eve getirirdik ve önce una koyardık temizlenmesi için ve sonra tuza salyalarını çıkarsın diye ve sonra onları haşlıyorlardı ve yemek yapıyorlardı. (Yemeği kabuğuyla mı yapıyorlardı?) Onları kaynamış suyun içine biraz bırakıyorlardı ve içi kolay çıkıyordu, zannedersem iğne ile çıkarıyorduk. Evet soğanla bol soğanla hatırlıyorum. Başka ne? Mantar toplardık. Yine *vnunoplayies*'te. Onlar, onlar daha çok... Dağdan kekik toplardık.

Kumaşlar

'*Kuluria yapardık ama hangi mevsimde hatırlamıyorum.*'

(İpekten masa örtüleri örtüleri var mıydı?) Evet, evet. (Ya da sen eliş yapıyor muydun?) Hayır, hayır ben yapmamıştım. Çünkü o zaman küçük idim masa örtüleri yapmak için. Ama evet, güzel masa örtüleri sererdik. (Dokuma mı?) Evet, dokuma ve ipekten. (Kuluria yapıyor muydunuz?)²³ Kuluria, evet, kuluria yapardık ama hangi mevsimde hatırlamıyorum. (Genelde Pasha geldiği zaman) Pasha'da evet.

Aile İçi İlişkiler

'*Ben her zaman annemden korkuyordum. Çok afstiri idi.*'

'Ben her zaman annemden korkuyordum. Çok afstiri²⁴ idi. Babam daha yumuşak idi. (Annem) daha çok iş için ilgileniyordu. Bizimle uğraşmak için vakti yoktu. (Onlara karşı) *evgenia*²⁵ ve saygı ile (davranmamızı bekliyordu).

(Büyükler konuşurken, küçüklerin lafa karışması) ve hatırlıyorum annem söylerdi: 'Sen küçük-sün, konuşmaman lazım. Daha sonra... İmroz'da değil ama... diyordu:

'Seni avukat mı yapacağız?'

(Yaramazlık yapıp, cezalandırılma) Küçük şeyler. Hatırlıyorum, bir kere küçük bir sandalye vardı, üzerine çıktım, almak için. Küçük idim ve kiliseye gidecektik ve annemin bir arkadaşı bana küçük bir yüzük göndermişti, ve sandalyenin üzerine çıktım, onu almak için ve küçük bir likör bardağı kırdım ve çok dayak yedim. (...) kardeşimle kavgalaştığımız zaman ben dayak yedim, çünkü ben daha büyük idim. (...) ve ben her zaman suçlu idim, çünkü ben daha büyüktüm. Bize kızıyorlardı yani. Kavgalaşmamızı istemiyorlardı.

E... vardı bir tane radyo ve bir tane de gramofon. Gramofon onu döndürüyordun. ... Kuzenlerim vardı, onlar şarkı söylerdi, ama aile içinde yoktu.

(Oyun) Babam oynardı. Evet babam bizimle oynardı. (Dans) Dedemle oynardık, bize oynama-yı öğretiyordu, öyle elimizden tutardı... Evde, kışın özellikle, fakat yortularda hatırlıyorum *horos*.²⁶ oluyordu orda, C, Bon. (...) Evet ve orada dans ediyorlardı, ama hangi mevsim... herhalde yazın idi, çünkü kışın o kadar hatırlamıyorum. (Belki 15 Ağustos'ta) Belki o zaman idi.

(Evde kitaplar) Evet çok. Vardı bir tane raf ve babamın birkaç kitabı vardı ve hatırlıyorum bir tane ansiklopedisi vardı, iki cilt. (Babam) İlkokula (gitmişti), İstanbul'da da çalışmıştı. Annem de

21 Salyangozlar.

22 Dağların yamaçlarında.

23 Parça, parça kumaşlardan yapılan bir dokuma türü.

24 Sert, katı.

25 Kibarlık, nezaket.

26 Hora.

yalnız ilkokul. Ve evde yeterince kitap vardı. Dükkânda da çok vardı, ve annem şimdi birkaç tane buldu, şimdi dükkâna girdiğimizde birkaç kitap.

Adada Mekân Anlatıları

'Ama çok hoş bir koku vardı dükkânın içinde.'

'Evet, alış-veriş... bir kere hatırlıyorum Merkez'e inmiştik, ama başka seferler hatırlamıyorum. Bizim mağaza vardı ve oradan alıyorduk her şeyi. Ama ayakkabılar her zaman yeni idi *Hristogenna* için ve *Paskalya* için... bilmiyorum neden ama ayakkabıları hatırlıyorum. Nasıldı? Ama nereden geldiğini hiç hatırlamıyorum [...] Hatırladığım tek şey çok güzel bir pastane vardı ve sordum Merkez'e gittiğimde. İsmi hatırlamıyorum ve sordum da, ismini duyarsam hatırlarım. Bir adam vardı. Gri beyaz saçlı ve o zaman herhalde altmış yaşında idi diyelim, otuz sene önce tabi. Hatırlıyorum kurabiyeler, kurabiyeleri içeri girerken, ama çok hoş bir koku vardı dükkânın içinde. Yolun üstünde idi bir yerde. Küçük bir yol değildi diyelim. Nasıl deniyordu. Hatırlamıyorum [...] Başka bir şey hatırlamıyorum, öyle resim gibi kaldı aklında'.

Evet, *Ġialo*'ya. (...) Yüzme için gittiğimiz yer. Yukarıya çıkamıyorduk, Kastro'ya, köye. Aşağıda, deniz kenarında. Ve hatırlıyorum *Aġios Pandeileimonas* gününde Tepeköy'e giderdik. Panayır yapıyorlardı.

Denize değil yürüyüşler için, yürüyüş için köyün içine giderdik. *Zaharia* dediğimiz yere ve burada, *Vunari*'ye. ... Yürüyüş için... orda gençler toplanıyordu.

Sinemayı bir defa haftada getiriyorlardı, zannedersem yazın, dışarda açıkta idi. (*Kim getiriyordu?*) Evet, a... nasıl deniyordu?... Namuk, Namuk getiriyordu.²⁷ Namuk getiriyordu sinemayı ve biz, çocuklar koşuyorduk sevinçle... (*Nerede gösteriyorlardı?*)... Bazen içerde, bazen dışarda.

Yaz

'Ailemiz tarlada idi.'

'Hatırlıyorum denize giderdik. Ve en çok hafta sonu giderdik denize. ... Orda *Ġialo* dedikleri... A bazen *Kardamos*'a. Yani tatil deniz idi.

Sonra başka günler hatırlıyorum, öğleden sonra çocuklar toplanırdı, *Vunari*'de oynarlardı. *Zaharia*'ya giderlerdi. Başka ne yaptık? Tabi çok kez başka günler hatırlıyorum. Ailemiz tarlada idi. Biz de gidiyorduk, gitmek istiyorduk onlarla beraber sözde yardım etmek için. (*Tatilde mi?*) Evet, tatilde, biz de gidip bakmak istiyorduk, bazen bize izin yoktu ve nine bakardı bize.

Aloni'yi hatırlıyorum yazın. (*Ne yapıdınız?*) *Alonizane* evet, *stahia*'yı.²⁸ (*Sonra?*) Sonra *lihni-zane* ve biz de binmek istiyorduk... nasıl deniyordu... *skani* mi? *Thkani* mi? (*Thkau*) *Thkani*... *Thkau* evet ve tehlikeli idi ama biz seviyorduk.²⁹

Düğün ve Düğün Yemekleri

'Ama horos bu sefer meydanda oluyordu diyelim.'

'Hatırlıyorum Ġambros kiliseye gitmeden önce zannedersem ona koyuyorlardı söz versin herhangisi bir şeyi yapacak diye. Kilisede tabi merasim oluyordu ve sonra?... Yani merasim kilisede olduğunu hatırlıyorum. Ama kim önce gidiyordu. Zannedersem herhalde ikisi beraber yayan gidiyor-

²⁷ Namuk.

²⁸ *Alonizane*: Harman dövmek; *Stahia*: Buğdayın tanelerinin bulunduğu baş kısmı.

²⁹ Döğen.

du kiliseye beraber. Çünkü gelini hatırlıyorum damadın kolunda, yollarda ama şimdi belki bu düğünde de olabilir. Herhalde düğünde idi.

(*Çlikismata?*)³⁰ Oluyordu, yani *gambros*'un evinde ya da gelinin, kimin evi daha büyük olursa ve insanlar toplanıyordu ve çok yemekler vardı, müzik çalılıyordu, *glikismata* vardı. (*Ne müzik çalılıyordu?*) Violin dediğimiz. (*Dalda mı çalılıyordu?*) Kim çalılıyordu hatırlamıyorum tam olarak ama violini hatırlıyorum, sonra şarkıları hatırlıyorum. Evet ve bir gün için yalnız eğlence olmuyordu. İkinci ve üçüncü de [gün] düğün için. Bir gün ve birkaç saat değil yani. (*Ne yapıyorlardı üç gün boyunca?*) Aynı şeyleri yapıyorlardı. Yani yiyorlardı ve *horos* oluyordu. ... Ama *horos* bu sefer meydanda oluyordu diyelim. Evde olmuyordu bu sefer. (*Niye orda oluyordu?*) E yine *orğana* çalılıyordu, insanlar dans ediyordu. (*Genelde düğünde ne yemek yapılırdı burada?*) Tabi et, et yani salçalı hatırlıyorum. Pişmiş et hatırlıyorum bir düğünde. Tabi pilav, patates etle pişmiş. Her istediğini yapardı zannedersem. E, tabi *pites*³¹ yapıyorlardı. Ne istersen çok yemekler vardı. Çok yemekler hatırlıyorum, ama tam olarak ne olduklarını hatırlamıyorum. Eti ve patatesleri hatırlıyorum.'

Şarkılar

'Evet, ben de söyledim tabi.'

(*Kalanda söyler miydin?*) 'Evet, ben de söyledim tabi. (*Kimlerle giderdin?*) Ben kardeşimle giderdim. (*Evlere?*) Evet, sonra... *Hristuğemma*, Yılbaşında ve *Fato*'da.'

Yakın Çevre: Akrabalar, Öğretmenler ve Arkadaşlar

'*Thia* vardı, benim annemin ablası...'

'O zaman diyelim küçük idim, yani çocuk olarak problemlerim yoktu onları konuşmak için. *Thia*³² vardı, benim annemin ablası, o da hâlâ bekar idi ve onunla konuşuyorduk. Bana karşı ilgi gösteriyordu... O evet hatırlıyorum teyzemin nişanlanmasını ve düğününü. Nişan burada oldu, *Glikî*'de. O Merkez'den birini aldı. *Glikî*'de ve biraz hatırlıyorum. Şarkılar söylüyorlardı ve hatırlıyorum, nine değişik değişik şeyler yapmıştı ve kalabalık ve sonra hatırlıyorum, düğünü Merkez'de olmuştur bir kahvenin içinde. Çok insanlar vardı. Şimdi kimler idi hatırlamıyorum, onları da tanııyordum. Ama çok kalabalık idi.'

'Dayım (dayılarım: üç tane, en büyüğü avcı), o (üçüncü dayı) daha küçüktü, teyze (adı), teyze (adı), ve kuzenim (avcı). (Baba tarafından) Teyze (adı), amca (adı), amca (adı), amca (adı).

'İlkokulun Müdürü Yorgi Zğurumalis (vefat) ve yeğeni öğretmen Anna Avğidi.'

'Vera Çakiri, Dimitri, Kula. Onlar benim yaşında idi ve oynuyorduk daha çok. Ama hatırlıyorum Vera benim arkadaşım idi.'

'Hatırlıyorum her zaman hep beraber idiler, bütün *parea*,³³ bütün insanlar birbirini seviyordu ve her zaman konuşuyorlardı, şimdi ne kadar yakınlık vardı. Annemin vardı bir arkadaşı, çok yakın arkadaş... (adı), bizim evin öteki tarafında oturuyorlardı ve her zaman beraber idiler. Ben küçükken ve kız kardeşim doğduğu zaman ben teyze (adı)'ye gidiyordum ve onunla bütün gün oturuyordum. O bana bakıyordu. (adı) daha aşağıda oturuyorlardı, aşağıdaki mahallede ve şimdi yaşıyorlar Atina'da. Çocukları diyelim, herkesin çocukları.'

30 Tatlılar.

31 Ekmek.

32 *Thia*: Annenin ablası.

33 *Parea*: Arkadaş grubu.

Hafta Sonları: Cumartesi, Pazar Günleri
'Espineros oluyordu zannedersem...'

'A, evet hatırlıyorum. Pazar günü için hatırladığım şey, en güzel elbiselerimizi giyiyorduk ve kiliseye gidiyorduk.

A, evet yıkanıyorduk Cumartesi günü. Her Cumartesi günü yıkanıyorduk, banyomuzu yapıyorduk. Evet onu hatırlıyorum, her zaman yıkanırđık ve tertemiz giysiler giyerdik. Elbiseler ve her şey. Ondan sonra kandilleri yakmaya giderdik mezarlığa. *Espineros*³⁴ oluyordu zannedersem, ama çok iyi hatırlamıyorum.

Kilise
'Ninem simvulas idi kilisede...'

Ninem *simvulas*³⁵ idi kilisede, *Pangori*'de.³⁶ Ve yardım ediyordu. Tam olarak ne yapıyordu bilmiyorum.

Evet hatırlıyorum (kiliseye giderdim) ve papaz ile iyi geçiniyordum ve onu çok seviyordum. Ve sonra beni alıyordu, kilise bitince ve gidiyorduk lokum için, bana lokum satın alıyordu. Çok kez evine de alırdı beni. Ve onu hatırlıyorum, annem de her zaman bunu anlatırdı bana, onunla iyi geçiniyorduk. (*Katibi-tiko var mıydı?*)³⁷ Hayır, bilmiyorum, hatırlamıyorum. Ama hatırlıyorum okulda öğretiyorlardı. (*İstanbul'da olduğun zaman din dersleri yapıyorlar mıydı?*) Ve burda da [Glikı] yapıyorduk. Çünkü bir sene burda Rumca okuluna gittim. İki sene gittim, ilkokula ve sonra... (*Yalnız Rumca yapıyordunuz öyle mi?*) Rumca ve bir tane de Türkçe ders vardı, Türk dilini öğrenmek için. (*Türkçeyi kim yapıyordu?*) Hatırlıyorum uzun boylu bir öğretmen vardı, ama onun ismini hatırlamıyorum, çok iyi konuşan bir insan idi. *Kalomilitos*.³⁸ Bir öğretmen vardı yani.

(*Böylece din derslerini okulda öğreniyordunuz?*) Evet, evet. (*Akşamları dua eder misin? Size akşamları dua etmeyi öğrettiler mi?*) Duamı herhalde yapıyordum, çünkü dedem de her zaman bize dua için söylerdi. Biliyordum kiliseye gitmemiz gerektiğini ve konuşmamamız gerekiyordu ve hatırlıyorum çok kez konuşuyorduk ve sonra öğretmenler ceza verirdi ertesi gün, yani pazartesi günü okula gittiğimizde... Konuştuğumuz zaman isimlerimizi not ederlerdi ve bize ceza veriyorlardı ertesi gün. (*Ne gibi bir ceza?*) A, hatırlamıyorum ne ceza, ama ceza verdiklerini hatırlıyorum, belki bir şey yazmamızı ya da ayakta durmamızı... hatırlamıyorum.

Sessiz Su
'Klidona kelimesini hatırlıyorum, suyu,
bakırı ve içine birşeyler koyduğumuzu.'

(*Klidona'yı hatırlıyor musun?*) Evet. (*Ne oluyordu, söyler misin bana?*) Ne oluyordu? (*Klidanos'ta evet!*) Hatırlıyorum bir kova su ile ve herkes bir şey koyuyordu, bir başka *bakiri*³⁹ su ile ve içine yüzükler, değişik değişik şeyler koyarlardı. Ama ne için yapıyorduk ve ne oluyordu ve sonra zannedersem herkes elini koyuyordu içerde ve alıyordu. Zannedersem elini koyuyordun gözler kapa-

34 Akşam duaları ve ilahileri.

35 Danışman.

36 Mumların konuştuğu kilise tepsisi.

37 Din kanun ve kurallarını öğreten vaiz.

38 İyi konuşan.

39 Bakır kap.

lı ve bir şey alıyordun, zannedersem. Zannedersem hatırlamıyorum ama *klidona* kelimesini hatırlıyorum, suyu, bakırı ve içine birşeyler koyduğumuzu.

Daha yaşlı kadın ve erkek iki Adalı sessiz suyu (*Amilito nero*) şöyle anlattı:

Erkek (doğum yılı 1912): Haziran'da *Agiou Yianiou tou Klidonou*. Kız bekliyordu, bakalım... bir türkü söylerdi, mesela ondan sonra çıkardı (içinde sessiz suyun bulunduğu küpten çıkacak eşya). Kadın (doğum yılı 1918): Zannedersem Hazirandadır. Erkek: Sabaha kadar hiç uyku yoktu, kızlar bekliyordu. bakalım onun sesi gelsin diye. Kadın: Hatırlamıyorum bu aydı, yoksa geçen aydı? (*Bunu ne için yapıyorlardı?*) Kadın: Herkesin şansını (*tibi*) görmek için. Erkek: *Agiou Fanurios* mıydı? Ne deniyordu? Ne azıddı? Kadın: *Agiou Yianis*. Erkek: Şansı görmek için anladın mı? Kadın: Evet. Erkek: Bütün kızlar (Şansını görmek için, ne var senin için hayatında, onu görmek için) Kadın: *Tou Agion Yianiou tou Klidon* idi. Başka isim yoktu. Hatta *Klidona*'yı açtıkları zaman.

Klidona'yı açıyoruz.

Agiou Yianis hari için

ve kimin şansını iyiye yetişsin...

Açıyoruz Klidona'yı.

(*Klidona* diyorlardı, çünkü kapatıyorlardı. Kilitliyorlardı) Kadın: Kilit koyuyorlardı. Erkek: *Klino*: kapatıyorum. (*Kapatıyorlardı onu*) Erkek: *klidi* – anahtar. Kadın:

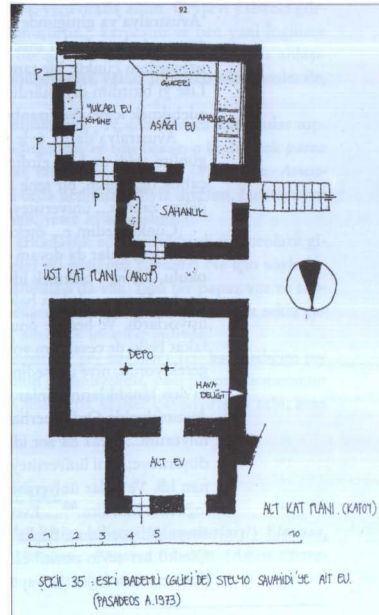
Klidona'yı açıyoruz.

Sevimli çıksın.

Argiri'nin eşiği çıksın.

Kavun yüklü.

Öyle şeyler söylüyorlardı, vakit geçsin diye. (*Ne koyduğün içeriye çıkarılıyordu sonradan da ne yapıyordu? Bir şarkı söyleyip herkes alırdı? Bir şarkı söyleyip herkes alırdı?*) Kadın: Bakalım ne çıkacak, birinci şarkı kime çıkacak diye. Bazı kötü şarkılar da söyleniyordu. (*O zaman ne koyarlardı içine?*) kadın: Ne olursa, yüzük, anahtar. (*Ve ondan sonra kimin ise o alırdı?*) Kadın: Evet. (*Çıkardıkları zaman kimin olduğunu bilmiyordun değil mi?*) Kadın: Çıkardıkları zaman gösteriyorlardı... Bu kimin ve söylerdi. Erkek: Bütün kızlar otururdu orda 15, 20, 30 kız. (*Herkes istediğini koyardı küpün içine?*) Kadın: Evet. (*Küp olsun, tencere olsun. Öyle bir şeyin içine su da koyuyorlardı ama değil mi?*) Kadın: Evet, o su konuşmadan getireceksin o suyu. Gidip çeşmeden alacaksın, konuşmadan eve kadar getireceksin. Konuştu mu bozuldu. Tekrar gideceksin geri. (*Büyük bozuldu.*) Kadın: Büyük bozuldu, evet. *Amilito nero* bu. Yolda konuştu mu

Adada bir köy evi planı (Kaynak: Turhan, 1997).

bozuluyor. Geri gidersin. Erkek: Sessiz suyu. ... Kadın: Çünkü bazı çocuklar giderlerdi hi hi, gi gi yaparlardı konuşurmak için.

Kendi evleri 1964 yılından bu yana tamir, bakım ve onarım görmediği için harap durumda olan evinde kalamayan (*adı*), bir akrabasının yanında kalıyordu.

Ev

'66'da İstanbul'a gitmiştik ve yalnız yazları geliyorduk buraya.'

'A.. hatırlamıyorum (*sonradan ilk kez Glik'i'ye dönişü*), ama 74'te burda olduğumuzu hatırlıyorum. Ama herhalde daha önce de geldik. Çünkü biz 71'de Avustralya'ya gittik. 65'te burda idik. 66'da İstanbul'a gitmiştik ve yalnız yazları geliyorduk buraya.

'E, tabi ama dün de eve gittim. Bir, iki, üç, dört ve bir de ayrı *sala* vardı ve *kuzina* aşağıda... yatak odaları üç tane idi ve bir tane salon, onu da yatak odası olarak kullanıyorduk. Misafir geldiği zaman ya da yazın geldiğimizde o odada uyuyorduk. Çünkü o odanın manzarası güzeldi'.

AVUSTRALYA'DA YAŞAM: BİR İMROZ DİASPORA ANLATISI

'Avustralya'ya gittiğimde Lise okuluna gittim. Lise III'e. Ve dördüncü, orda Lise tabi... okula gitmeye on altıya kadar mecbursun, ondan sonra istersen devam edersin. Evet, ben gittim. Bitirmek istiyordum çünkü, bir tane *point* vardı, *Living* deniyordu. *Living'e* gittiğimde, bitirdiğim zaman, Lise'yi bitirdim diyebilirdim. Ya da bir sene daha yapmak isteseydin... öyle ki üniversiteye devam edebilmek için... Ve İstanbul'da iken bizim amacımız üniversiteye gitmek idi.

Avustralya'da da öyle yapmak istedim, ama on dört yaşında gittim, gemiyle gittik ve doğum günüm geldi on beşe girdim ve on beş yaşında orda idik, İngilizce'yi biraz geç öğrendim. Ama çok çabuk öğrendim, bir sene içinde iyi konuşuyordum, ama yani rahat hissetmiyordum *Living'i* bitirdiğim zaman... üniversiteye gitmek için.

Çünkü dedim e... önceki kızlar da benim yaşında Avustralya'ya gitmişlerdi, onlar çok daha önce bizden, onlar da devam etmedi, e dedim ben de niye devam edeyim...Burda kızın amacı o zaman okulu, *Living'i* bitirmek idi ve sonra bir iş buluyordu ve bir iki sene içinde evleniyordu ve aile yapıyordu. Ve sonra iş için bakıyorlardı, ama en çoğu okulu bitirdikten sonra bir ofiste iş bulmaya çalışıyorlardı. Ve ben de onu yapmayı planlıyordum. Ama içimde... üniversiteye gitmek istiyordum, fakat belki de cesaretim yoktu, bilmiyorum. Ve sonra hep acı çekiyordum. Ah! Üniversiteye gitmem gerekiyordu, niye gitmedim... Ve sonra arkadaşlarım diyelim. Buradan tanıdıklarım İmroz'dan. Glik'i'den tanıdıklarım, onlar evlenmişti. ... Vera Çakiri dediğim, Georgia Banu ve Diamanda... Evet, Avustralya'da Onlar herhalde bir sene büyüktü benden, ve böylece onlar evlenmişti ve ben de bilmiyorum... Biraz da zor idim bu konuda ve... devam ettim... bir ofiste iş buldum... ve devam ettim düşünceye; yani üniversiteye gitmem gerektiğini, o zaman da başka arkadaşlar yaptım. Onlar da Yunan idi. Ve onlar üniversiteye gitmişti ve içini yiyordum. Ve sonunda ben de üniversiteye gittim ve *lojistika* biürdüm.⁴⁰ ... Evet, ve onu da çalıştığım zaman yaptım. Çalışıyordum ve akşamları üniversiteye gidiyordum... Başka bir dalda başlamıştım, başka dal ve ona devam etmemeye karar verdim. Çünkü her şeyin pozitif olduğunu görmüyordum, yani sonra iş bulabilmek için, ve sonra değiştirdim ve sonra *lojistika* yaptım. Tam olarak dokuz sene gittim. Çünkü ilk başta başladığım dal *lojistika*.

tika ile hiç ilgisi yoktu ve böylece yaptığım üç sene sayılmadı ve altı sene daha yaptım *lojistika* için ve bitirdim... (*Hem çalışıyordunuz, hem akşam okuluna gidiyordunuz?*) Akşam okuluna evet'.

(*Çalıştığınız insanlarla ilişkin nasıldı?*) E, tabi. İyi, iyiydi. Dediğim gibi ofiste çalışıyordum, vardı... arkadaşlar yapmıştım orda, kız ve erkek arkadaşlar da, orda yoktu yani... Ben işe başladığım zaman küçüktüm, on sekiz yaşında ve fark yoktu aramızda, erkekler ve kadınlar herkes arkadaş idi, kardeş gibi. (*Çalışma saatleri*) Başlıyordum ya sekizden, sekiz buçuktan beşe kadar, ya da dokuzdan beş buçuğa kadar. Ve öğle bir saatimiz vardı yemek için. Onikiden bire kadar ya da oniki buçuktan bir buçuğa kadar ya da programa göre nasıldı orda, fakat sekiz saat günde çalışıyorduk. O yıllar için para azdı diyelim ama işe başladığım zaman on altı, on yedi, on sekiz yaşında yirmi bire kadar az alıyordun, az maaş, yirmi birden sonra ama tam maaş alıyordun... (*Çalışmaya başladığınız zaman ailenizle ilişkin nasıldı?*) E... değişmemişti, ailem yine aile idi ve onların söylediklerini dinlemek lazımdı. Kazandığımı annem alıyordu ve benim için bankaya koyuyordu, çünkü harcamamı istemiyordu ve bana bir miktar veriyordu yalnız, yani bana lazım olan masraflarım için ve harçlık için. Ama çoğunu bankaya koyuyordu, çünkü harcıyacağım korkuyordu.

(*Sigortanız var mıydı?*) Evet, evet başladığım zaman. Evet işe. Vardı benim sigortam doktor için. Nasıl diyorlar *health cover*.⁴¹ Ve hâlâ durdurmadım. Çok insanlarda Avustralya'da bu yok. Çünkü çok çok pahalı oldu, ama ben hâlâ devam ettiriyorum. Bana bir şey olmasın! 'Ama Avustralya'da sigortan da olmasa bile hastaneye gidebilirsin ve sana bakarlar. [...] Evet ben Avustralya'daki hayatı beğeniyorum, çok memnunuz. Evim orada, yani orada aitim. Çevreyi yabancı görmüyorum diyelim ve arada birbirimizle hep İngilizce konuşuruz... kardeşim ve ben yani İngilizce de anlaşıyoruz. Annem tabi... İngilizce konuşmuyoruz, her şeyi konuşamıyoruz ve Rumca anlaşıyoruz ve baba ile de. Ama herkes aralarında İngilizce konuşuyorlar, yalnız İngilizce bilmeyenler ile, büyükler ile Rumca konuşuyorlar.'

(*Buradaki arkadaşlarınızı 'Glikianes' ile görüşüyor musunuz?*)⁴² A, görüyorum İmrozlular toplandıkları zaman, kilisede görüyorum, ama onlar evli olduğu için ve ben bekar, o kadar çok *parea* yapmıyorum onlarla. A... benim başka arkadaşlarım var, tabi onlar da bekar. (*Yunan mı, Avustralyalı mı?*) Hem Yunanlı hem başka arkadaşlar. Çünkü orda hepimiz gibiyiz diyelim, farketmiyor '*What your background is*'... Daha çok konuşuyoruz yani, yeter ki anlaşalım.

Ben bir Hristiyan grubuna aitim ve o grup ile çok arkadaşlık ediyorum diyelim, horolara gidiyoruz, öyle eğlenclere... (*Kiliseden bir şey söylemiyorlar mı gittiğiniz zaman?*) Ne için söylesinler. Hristiyan grup dediğim, Ortodoks grup. Evet ve *Katihitiko* da var. Yani bir papaz var ve toplantılar yapıyor ve kim isterse gidiyor. Ve değişik yaşlarda insanlar gidiyor diyelim. On sekiz yaşından elli yaşına kadar diyelim. Daha çok gençler için, ama çok insanlar gidiyor.'

(*Köy için hatırladığınız veya söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?*) Tek hatırladığım şey insanlarda bugünkü hayatın stresi yoktu. İnsanlar memnun görünüyordu, yani hayatı ile memnun olduğu görünüyordu, çok yorgun olmalarına rağmen. Çünkü çok saatler çalışıyorlardı tabi, ama insanlar daha çok memnun görünüyordu.

Din: Hristiyan Ortodoks Pratikleri

'Evet, Kalanda, çocukken ve bunlar en son kalanda idi, evet.'

(*Merkez'de kiliseler hatırlıyor musun?*) Hayır. (*Glik'i'de*) Bizim kiliseyi (*Manastırları?*) Eleousa, Ağios Stratis vardı. (*Eleousa ne için idi biliyor musun?*) panaiya... Panaiya Eleousa. (*Ağios Efstrata*

41 Devlet Sağlık Sigortası.

42 Bademli köylü (ismin feminen hali).

tios burda?) Burda, Ağios Yiorgis. Ve hatırlıyorum, ve onu görmeye çalışıyordum. (Ağio İlia'ya?) Ağio İlia'yı. Başka ne vardı? Ağio Kiriko'ya gidiyorduk, bir Panayır vardı.⁴³ (Plaka'da mı?)⁴⁴ Bir aziz vardı orda, plaka mı şimdi bilmiyorum ne idi, Ağio Kiriko'ya gidiyorduk. Evet o civarda, şimdi... küçük olduğum için isimleri de hatırlamıyorum, ama hatırlıyorum gidiyorduk değişik azizlere... Ağios Anarğiroi.

(6 Ocak'ta yine yortu, Fota değil mi?) Evet Fota. (Hatırlıyor musun haç atıyorlar mıydı suya?) Bunu burada yaptıklarını hatırlamıyorum. (Hatırlamıyorsun?) Hatırlıyorum tabi kutlardık, kiliseye giderdik ve yorduk... Nasıl deniyor? (Kalanda mı?) Evet, Kalanda, çocukken ve bunlar en son kalanda idi, evet. Başka bir şey hatırlamıyorum. (Hristuğenna'da ne yapıyordunuz?) Hatırlıyorum kiliseye çok erken gidiyorduk, yani beş ya da altıda, çünkü kışın o saatte daha karanlık idi. Sonra eve gidiyorduk, bize gelip Kalanda söylerlerdi, biz de çocuk olarak başka yerlere gidip Kalanda söylerdik. Evet, bahşiş veriyorlardı, ne olduğunu hatırlamıyorum, ama hatırlıyorum bütün akrabalarımıza gidiyorduk. Vaftiz babama burda giderdik, ama başka hatırlamıyorum. (Ne yiyordunuz?) Hatırlamıyorum. Bir gün önce domuzu kesiyorlardı ve her şeyi, ama o gün... tabi domuz etinden yerdik ve *pihti* vardı ve tatlılar vardı. Ama *Hristuğenniatiko Trapezi*'yi hatırlamıyorum.⁴⁵ Evet, *pihti*'yi, bir tane büyük *pita* yapıyorlardı *ğrosi* ile ve onu gece yarısı kesiyorlardı. Annem mantı yapardı yılbaşı için. E... tabi yine kiliseden sonra eve gelirdik ve orda masa çok güzel kurulmuştu ve güzel yemekler yiyorduk. Ne yediğimizi hatırlamıyorum.⁴⁶ Ama evet *tiğanitesleri meli* ile yiyorduk, ya da çok kez şeker ile.⁴⁷ Bir yortu için, burda yapıyorlardı *tiğanites* diyelim, özel bir yortu için, ama ne yortu idi bilmiyorum. Evet, ama hiçbir zaman yollarda yaptıklarını hatırlamıyorum. Herkes evinde yapardı.

(Burada Azizlerden hangi yortu kutlanırdı?) Köyümüzde mi? (Senin isim günün mesela hatırlıyor musun?) Yılbaşında, evet tabi. Tabi Ağios Vasilis için, ağacımız süslenmişti. Tabi babam bir dal, güzel bir dal keserdi ve onu süslerdik ve hatırlıyorum pencereye koyardık. (O zaman ne süsler vardı?) *Karameles*,⁴⁸ altın renkli kâğıtlar ve ufak tefek şeyler, oyuncaklar... Daha çok *Karamelas* ve *hrisafia*.⁴⁹ (Hediyeler?) Hediyeler evet, her zaman alırlardı bize. *Kukles*, öyle şeyler.⁵⁰ Ama hatırlıyorum yılbaşı gecesi, tabi küş idi ve ocak yanıyordu ve biz bir odada yukarda yanıyorduk, çünkü iki tane kışık odamız vardı, ve hatırlıyorum uyumamaya çalışıyordum gece, çünkü Noel Baba gelip hediyeler getirecekti bana. Bir şey de koyuyorduk oraya onun yemesi ve içmesi için.

Mum için hatırlamıyorum, doğruyu söylememi istiyorsan, hatırlamıyorum. (Ben hatırlıyorum İstanbul'da iken bir sefer... bizim bir tane ağacımız vardı kâğıttan yapılmış... yeşil öyle. Öyle bir ağaç, mumları yakıtık ve ateş tuttu. Kalanda'yı söylemeye başladık ve baktık ki bir tane mum eğildi ve evet bütün ağaç gitti.) İstanbul'da bizim de öyle kâğıttan vardı ve koyuyorduk onları da nasıl deniyor? Onlar çok çabuk kuruyorlar ya, bir sefer asıyordun ve onları indirene kadar... (Balit-

43 Kuzu Limanı.

44 Kuzu Limanı'nın arka tarafındaki bölge.

45 *Pihti*: Su ile kaynatılan domuz et ve kemiklerinden elde edilen etsuyu, paça gibi çorba yapılır, sonra dondurulur ve jöle gibi olur; *Hristuğenniatiko Trapezi*: Noel masası.

46 Görüşmecinin hatırlamıyorum diye başladığı cümlelerin çoğu, oldukça detaylı anıları akabinde çığırtdı. Cevaplarda gördüğümüz bu ilk kaçış bir anlamda bir 'travma' sonrasında yaşanan bir geçmişin geri çağırılmasındaki zorluklarla ilgilidir. Ailenin parçalanması, babanın köyde kalması, annenin bir saat gibi işleyen günlük köy yaşamını bırakarak, iki çocuğu ile birlikte, her üçünün de hiç bilmediği bir kente, İstanbul'a gelmesi ve çeşitli işlerde çalışması, küçük bir çocuk için yeterli bir travmatik ortam sayılabilir.

47 *Meli*: Bal.

48 *Karamela*.

49 Süs yapmak için altın renkli kâğıtlar.

50 Bebekler.

ses?) Evet, *balitses*.⁵¹ Ve onun üstüne parlayan bir şey koyuyorduk, ama bu İstanbul'da idi diyelim. Evet, ama burda İmroz'da yoktu, belki çok az vardı.

Apokries

'*Evet karnavallar oluyordu, giyiniyorlardı.*'

(*Apokries'te ne oluyordu hatırlıyor musun?*) Evet karnavallar oluyordu, giyiniyorlardı, biz de küçüken annem giydiriyordu bizi. (*Nereye giderdiniz?*) Arkadaş evlerine ve akraba evlerine giderdik. Zannedersen büyük elbiseler giydik yani ailemizin elbiselerini diyelim ve giyiniyorduk ve sözde ötekileri tanııyorlardı bizi. Çok kez birşeyler de asıyorduk önümüze biz. Tanınmamak için. Bir şapka vardı ve bir baş örtüsü.

(*Nar için diyorlar, yılbaşında onu kıyıyorlar...?*) Evet, hatırlıyorum nar vardı, ama onları yılbaşında kırdıklarını hatırlamıyorum.⁵²

(*Apokries için ne hatırlıyorsun? Çünkü üç hafta var*) Yani giyindiklerimizi, onu hatırlıyorum. Ama biliyorum *glendia* da yapıyordu.⁵³ (*Genelde o haftalarda ne yapıyorlardı? Çünkü biliyorsun değişik...*) E, tabi bizim dinimizde. (*Birinci hafta her şeyi yapıyorsun. İkinci yalnız et.*). Evet, ve son *tirofağı* gibi öyle...⁵⁴ Ama köyde ne yapıyorlardı? (*Öyle şeyleri hatırlamıyorsun.*)

Kathari Deftera

'*Ve şakalar yapardı insanlar...*'

(*Kathari deftera? Hiç hatırlıyor musunuz?*) Evet, *Kardamos'a* giderdik zannedersen. (*Evet, orda ne yapıyordunuz? Petalides mi topluyordunuz?*)⁵⁵ Herhalde, herhalde. (*Deniz kestaneleri?*) Ve şarkı söylerlerdi, tam olarak ne yaptıklarını bilmiyorum ama... (*Denize girer miydiniz?*) Bir şey oluyordu, bir eğlence oluyordu, *parea* toplanıyordu. (*Çünkü sonra oruç başlıyor?*) Evet, oruç ve niye kutluyorlar bu Pazartesi gününü. Ama hatırlıyorum *Kardamos'ta* idi. Ve şakalar yapardı insanlar, ailemi hatırlıyorum ve arkadaş aileler ve birkaç kişi toplanıyordu orda. Bir kez hatırlıyorum bunu yani. (*Oruçta ne yeniyor genelde? Siz ne yapıyordunuz?*) Hatırlamıyorum ne yapıyorduk. Tabi et ve balık yemiyorduk. Ama tam olarak hatırlamıyorum. (*Başka? Büyük hafta?*) Büyük haftayı hiç hatırlamıyorum köyde, yalnız *Pasha* gününü hatırlıyorum. (*Başka oruç hatırlıyor musun? Oluyor muydu? Çünkü başka oruçlar da var.*) Hatırlıyorum *Hristuğenna'da* oruç tutardık *kinonia* almak için ve 15 Ağustos'ta.⁵⁶ Evet *Holy communion* almak için, onu hatırlıyorum.⁵⁷

(*Başka gün? Ağios Yiannis gününde Kastro'ya gidiyorlar ya?*) Evet, hatırlıyorum, hiç kimsenin denize girmemesi gerekiyordu. Ben duymuştum öyle, ama zannedersen her seferinde denize girenler boğulmuştu eskiden. Zannedersen... öyle bir şey olmuştu ve denize girmiyorlardı artık, ama şimdi nedeni bu mu, nedir bilmiyorum.

(*Pasha'yı nasıl hatırlıyorsun? Epitafio'yu hiç hatırlıyor musun? Ama büyük haftayı hiç hatırlamıyorsun dedin. Cumartesi akşamı Pasha'dan önce?*) Onu da hatırlamıyorum. (*Pasha gününü?*)

51 İnce camdan yapılmış çam ağacı süsü.

52 Yeni yılın zenginlik içinde geçmesi için evlerin avlularında bir nar yere atılarak, bolluk ve bereket getirmesi için parçalanır, Louis ve Morinos (1995).

53 Eğlenceler.

54 Peynir yenen.

55 Kapak diye adlandırılan bir çeşit midye.

56 Kutsal komünyon.

57 Bkz. Dipnot 56.

Hatırlıyorum, ertesi gün, Pazar günü. Köy çok kalabalık idi, *trakes* diyorlardı, mağazamızda satıyorduk öyle şeyler ve kâğıtla kaplı idi.⁵⁸ (*Ateş alıyordu?*) Evet, ve onu taşın üzerine sürerdin ve o patlardı ve biliyorsun. (O *gürültüyü?*) Evet, gürültü, onu hatırlıyorum, bütün çocuklar yapardı onu ve acele ediyorduk onlara başlamak için. Hatırlıyorum herkes iyi giyinirdi.

Kuzuların güzel kokusunu hatırlıyorum ve acele ediyorduk masaya oturulum da ve fırında pişen kuzu dolmasını yiyelim. Çünkü herkes kuzu pişiriyordu fırında bir gün önce ve fırını çamur ile kapatıyorlardı. (*Siz nerde pişiriyordunuz?*) Bizim fırın vardı ve kapatıyorlardı çamurla fırınları. (*Sizin fırına başkaları da gelir miydi?*) Hatırlamıyorum, belki başkaları da pişiriyordu, hatırlamıyorum. Ama çıktığı zaman ne kadar kızarmış olduğunu hatırlıyorum ve bütün köy mis gibi kokardı.

(*Kilisede çanlar ne zamanlar çalıyor?*) Pazar günü çalıyor çok. Üç sefer çalıyor. Öteki günler sabah akşam. (*Bütün gün ne zaman çalıyor?*) Tek hatırladığım şey birisi köyde öldüğü zaman çan çalardı.

TOPLUMSAL BELLEĞİN YITIRILIŞININ BİR ÖRNEĞİ

Doğum: 1969, İstanbul, İtalyan Hastanesi

'Dedem avukattı. (Babamın) arsaları var galiba. Nerden kaldı bilmiyorum.'

'Mesela benim babam olmadığı için biraz zorlandım bu köyde işin açık tarafı. Annemle babam hiç beraber yaşamadı. Annemden tek çocuğum, babamın iki ayrı evlilikten toplam üç erkek çocuğu var. [Babam] ölmedi daha, hâlâ yaşıyor. Şu anda Gökçeada'da. Almanya'dan emekli. Fabrikada, bilmiyorum, çadır fabrikası mı ne? Eskiden terziymiş annemin dediğine göre İstanbul'da. Dedem avukattı. [Babamın] arsaları var galiba. Nerden kaldı bilmiyorum. Babaannemden kaldı herhalde. Dedemi hatırlıyorum. Babaannemi hatırlıyorum biraz, yani onu pek gördüğüm zaman tamam, yaşıyor hâlâ babaannem, İstanbul'da kızının yanında. Dedem öldü. Öbür dedelerim öldü.

'Annem hizmetçilik yaptı İstanbul'da'

Annem hizmetçilik yaptı İstanbul'da. Toplam bilmiyorum, yirmi sene filan. On beş yirmi sene gitmişti adaya. (*Sigortası*) yoktu. İstanbul, Gökçeada, İstanbul, bazen köyde, Dereköy. Bir sene hatırlıyorum. İlkokul... ondan sonra. İlk sene (*İstanbul*), dört sene Dereköy, sonra Orta I tekrar Zapon İstanbul, Sonra onu bıraktıktan sonra birkaç ay Fundıklı'da gittim ortaokula. Sonra tekrar Gökçeada, Gökçeada Lisesi, yedi sene, Lise II'de kaldığım için. Üniversite'ye Ankara'ya gittim, arkeoloji, protohistorya. Bıraktım, bilmiyorum, karışık mesele. Karışık öyle devam etti. Bilmiyorum, çingene hayatı var. Atına'ya yirmi bir yaşında gittim. E.. orda okuyacaktım. Ya da bakacaktım, merak ediyordum nasıl... bir senede merakım bitti geri döndüm.

Amca, amca diye hitap vardır. Beyefendi diye bir hitap bu köyde olmaz kolay kolay. Ben ortaokuldayken Siirt'ten gelenler olmuştu. Araplar. Şöyle yetmiş seksen kadar kişi. Muhtar onları kovaladı, yani... gittiler.

Annem annesiz büyüdüğü için her zaman kendini ezik bir insan olarak gördü. Ama yine de kendi konumunu korumuş bir insan en azından bence. Kimse zaten gerçek bir beyefendi ya da hanımefendi olamaz bence. E... kimse... hatasız kul olmaz demişler.

Ev

'Altta bir tane, yukarda bir tane (oda)...

Burada, Bademli'de annemin bir akrabasının evinde oturuyoruz. Bizim ev bozuk da. Altta bir tane, yukarda bir tane [oda], biz altta oturuyoruz. Ben ufakken hiç fatura ödemiýorduk. Zaten köyde elektrikler yoktu. Telefon yoktu. Su çeşmeden alınırdı. Eskiden çamaşırhanede yıkanırđı. Şimdi evde su olduğu için herkes evinde yıkıyor. Annem beceremezdi fazla dikmeye, ama ne dikerdi yani, ama pijama dikerdi her halde.

(*Para ile ilgili düşünce*) Vermeye çalıştı annem, para kıymetlidir diye. Ama ben anlayamadım bunu. (...) Tabi her zaman denkleştirmeye [aile bütçesini] çalışır annem. Annem olmazsa biz batardık a...

Okul

'Annem, önce Rumca öğretti.'

(*Okula gitmeden önce sana kim okumayı öğretti?*) Annem, önce Rumca öğretti. (*Annen okula gitmiş miydi?*) Evet, ilkokula. (*Okul hakkında ne düşünüyordunuz? Ya da öğretmenler hakkında?*) Sevilen bir şeydi okul, fazla ders çalışmıyordum, ama güzeldi. Yani geçiyordum sınıfları, sorunum yoktu. (*Öğretmenin adını hatırlıyor musun?*) Tabi. (*Mesela burada Dereköy'de gittim dediniz. Hangi öğretmen idi?*) E... tabi onu da hatırlamak lazım, kadınların ismi neydi ya? (*Siz okula gittiğinizde yalnız Türkçe vardı değil mi?*) Evet. Oyun oynamak da vardı. İlkokulda da oynardık, şarkı söylerdik, türkü. (*Öteki çocuklar nasıl evlerden geliyorlardı?*) Normal yani, genelde fakir çocuklar. (*Ne giyerek gidiyordunuz okula?*) Kara önlük, beyaz yaka.

(*Okuldan ayrıldığınız zaman kaç yaşındaydınız?*) On dokuz. (*Elinizde fırsat olsa daha çok okumak ister miydiniz?*) Evet, isterdim tabi. (*Ama okumadınız.*) Okumadım çünkü hocamız Engin Özcan vardı... Müzeler Müdürü olmuştu en son. Şimdi ne yapıyor bilmiyorum. (*Ankara'da değil mi?*) Evet, arkeolog olmak için çok paranız olması lazım demişti. Benim de çok param olmadığı için ben de okumadım.

(*Okulda iken çalıştım mı?*) Evet, tabi ki. Lisede falan şey yaptım. Galiba on, beş, on günlük tezgahtarlık yaptım. Sonra da Ankara'da bir hamburgercide çalıştım. Ama az çalıştım tabi.

Atina

'Bulaşıkçılık yaptım biraz, ordan da çıktım.'

(*Okuldan sonra çalışmaya başladım*) Atina'da. Önce ne yaptım? Bakayım bir fırına girdim. Fırında her çeşit şey satılır Atina'da. Şeyi nasıl anlatayım, meşrubat, yoğurtlar efendim, içkiler. Tatlılar, börekler, çörekler, her şey var. O ilk girdiğim işte bir gün çalıştım. Baktılar hiçbir iş bilmiyorum. Kovuldum. Sonra bir iki fırına daha girdim. Birinde yirmi gün, birinde bir ay falan çalıştım. Ordan da çıktım. Bulaşıkçılık yaptım biraz, ordan da çıktım. Sonra dedim ben gece çalışacağım. Gece hayatını seviyordum. Barmaid'lik yapmaya başladım. Atina'da tek çıktım. Tek odalı bir evde. Kira.

Giyim Kuşam

'Ya çıplak ayak ya da ayakkabı giydirip dolaştırıyorum.'

Doğrusu yazlık terlik almaya üşendik, hâlâ kışkık terliklerle dolaşıyorum ben. Ona [çocuğuna] terlik bulamadım, ya çıplak ayak ya da ayakkabı giydirip dolaştırıyorum.

Bana annem patik yapardı. Çorap örerdı, onları giyiyordum. (*Ayakkabı*) Merkez'den. (*İç çamaşırı*) Merkez'den. Terzi yok. (*Palto, kaban*) onlar da dışardan.

Dokumalar

(*Annem*) kilim yapmıştı. O basit kilimler var ya. (*Tezgahtı*) yoktu da, Zahara'la mı yaptı? Katerina ile mi?

Arkadaşlar

'Onu az hatırlıyorum, pek bir şey yoktu.'

Ben on beş yaşında falan iken Aydın'ın ablası vardı. Onun kız kardeşi vardı. Saatçiler vardı. Onlar ufaktı, kızlar. Rumlardan Anula gelirdi yazın, başka da kimse yoktu tabi köyde.

(*Çocukluğunda köyde*) Atanaş Kondiyorgi vardı. Mihali vardı. O az, onu az hatırlıyorum, pek bir şey yoktu. Kondiyorgi'de her şey vardı. Gaz, gaz satardı. Cam, camcılık yapardı. Efendim ne söyleyeyim ki, koyun, keçi kesip onları satardı. (*Dükkanlar kapalı*) çok oluyor. Çok. Ben ortaokula başlamadım, ya da yeni başladım. Hatırlamıyorum.

Eski Topraklar

'Göremeyiz yani gidip de onları'

(*Harman yerleri*) Hiç hatırlamıyorum. Bizim topraklar şeydeymiş zaten, askeriye sınırları içinde. Alayın içinde. Göremeyiz yani gidip de onları. Çok topraklarımız varmış.

Hristiyan Ortodoks Dini ve Uygulamaları

'Annem o zaman süslü elbiselerimi giydirdirdi.'

'Manastırlar var. Bir tane yapılmış manastır var şu köyde herhalde. İki tane? Bir tane? Ağios Efstratios. (Anneniz kiliseye gider miydi?) Evet, beni o getirirdi zaten. Papazı Allah zannederdim o zamanlar. Bilmezdim ki. (Aileden kimsenin kilisede görevi var mıydı?) Hayır. (Pazar okuluna gittiniz mi hiç?) Hayır, öyle bir şey hatırlamıyorum ben. (Eskiden Pazar günleri ne yapardınız?) Kiliseye gidiirdi. (Siz hangi kiliseye gidiyordunuz?) Bademli'deki, Dereköy'dekine. (Farklı elbiseler giyer miydiniz?) E... yani... ve de annem o zaman süslü elbiselerimi giydirdirdi. Şimdi öyle bir şeyim yok. Ne bulursam... Gidersem tabi. Senede bir iki kere. O zaman ne bulursam giyerim. Sorunum yok öyle.

(*Akşam sınıfları var mıydı?*) Akşam sınıfları? Hayır öyle bir şey hatırlamıyorum. (Kilise tarafından düzenlenen herhangi bir etkinlik?) Böyle bir şey de hatırlamıyorum. (Dua etmeyi kim öğretti size?) Ben dua etmeyi öğrenemedim bir türlü. (Çocuk olarak din sizin için ne kadar önemliydi?) Çocuk olarak yani fazla önemsemezdim, hatırlamıyorum ki, fazla bir önem veriyim. (Bu köydeki kilise ne zaman yapılmış hatırlıyor musun?) Hayır. (Sizin evinizde ikonalar var mı?) Var da çalındılar. Çok Ayanoros'tan ki ikonalar, bir tane güzel.⁵⁹ (Ne ikonasıydı?) İsa ve Meryem ikonası. (Kim çaldı biliyor musun?) Bilmiyorum. (Ne zaman çalınmıştı?) Biz Atina'daydık o zaman galiba, yoo... Ankara'da mıydık? Atina'daydık. Atina'da. Annem de gelmişti. İkinci gidişimde.

(Siz ne sıklıkla kiliseye giderdiniz?) Valla ufakken hafta başı giderdik. Büyüdükçe seyrelirdi bu alışkanlığım benim. (Kendinize en yakın hissettiğiniz bir Aziz var mı?) Yok. (Kilise size yardım ediyor mu hiç? Ya da başkalarına?) Valla ihtiyaç olana yardım edilir tabi. (Mevlüt yapılır mı?) Evet. (Ne zaman yapılır?) Altı ay, üç ay, altı ay, kırk gün mevlütleri var herhalde. Hiç fikrim yok o konuda benim. (Nasıl yapılıyor biliyor musun?) Koliva hazırlanıyor, aşurenin kurusu. Papaz birşeyler okuyor artık bilmem birşeyler yapıyor yani tam bilemiyorum.

Sessiz Su

'Hayal meyal hatırlıyorum.'

(*Sen Klidon'u hatırlıyor musun? Klidonas?*) Öyle bir şey duydum. Neydi? (*Sessiz su ile yapılan, kilitli bir küpe yüzükler, diğer eşyalar atılıyordu. Hatırlıyor musun?*) Galiba, çok ufaktım herhalde, hayal meyal hatırlıyorum, ama çok ufaktım. Güzel bir şeydi, hoşuma giderdi de... ben o zaman o işlerden anlamadığım için.

Köye İlk Yerleşen Türkler

'Ben ortaokulda iken Siirt'ten gelenler olmuştı.'

(*Burada sen göçmenler veya çingeneler hatırlıyor musun?*) Ben ortaokulda iken Siirt'ten gelenler olmuştı. Siirt'ten Araplar. Şöyle yetmiş seksen kadar kişi. (*Ondan sonra ne oldu?*) Muhtar onları kovaladı, yani gittiler.

Köye [ilk yerleşen Türkler] Saatçi miydi? Galiba değil mi? Herhalde. A, daha önce Kürtlerden birileri vardı, şeyde... o babamın amcasının evinin oralarda, teyzesinin evinde. Orda vardı, birileri oturuyordu. Evet Kaleköy'de falan şimdi onlar herhalde. Merkez'e mi taşındı bilmem.

Sağlık ve Doktor

(*Sağlık sigortası*) Yok. (*Eskiden köye doktor geliyor muydu?*) Hatırlamıyorum. (*Hasta oldukları zaman*) Merkez'e hastaneye [giderdik]. Foka vardı. Foka bazen gelirdi. Acil bir durum olursa. O Zeytinliköy'de idi. Öldü.

Dükkânlar

'Fotoğrafçı hatırlamıyorum.'

(*Merkez'deki dükkânlar*) Yine hatırlamam ki. (*Zeytin deposu Merkez'de*) Bilmem. (*Taverna*) Yok. (*Manav*) Biz Mustafa'dan alırdık. A, Rumlar yok ki, nerde? (*Peymirciler*) Köylerden artık, kim yarsa evde ondan alırdık. (Bakkallar) Köyde Kondiyiorgi, Dereköy'de Andon'u hatırlıyorum. Andon hâlâ var. Merkez'de, bakkal var. Mustafa var. Rumlardan Merkez'de? Vardı da... Bilmem, bir tek Zeytinli'de Patriğin babası berberlik yapıyordu. Onu hatırlıyorum. (*Eczane*) Ben hatırlamıyorum, hayır. (*Fırın*) Onu da hatırlamıyorum. (*Merkez'deki kahveler*) Jimmy vardı. Jim, Jim'in kahvesi. Bir tek onu hatırlıyorum. (*Ayakbaticılar*) Olması lazım. Ama kim? Pastacı, bir tane pastacı vardı. Şimdi İnci Kırtasiye'nin olduğu yerde. Ya da Taylan Market'in orada. (*İsmi neydi?*) Hatırlamıyorum. Kasap vardı. Dimosten vardı en son galiba. Balıkçılar vardı, vardı da, kimlerdi onlar da?... Fotoğrafçı hatırlamıyorum. Herhalde Tarık Akan falan vardı o zamanlar. O tür filmler. (*Dışardan gelen şeyyar satıcılar*) E... öyle şeyler getiriyorlardı. Kilim türü şeyler, battaniyeleri hatırlıyorum, bir kere almıştık.

Kemancı vardı en son. Apostol vardı, Zeytinli'den. O da öleli üç sene falan oluyor galiba. Ben ufakken Vula'nın düğününde kanun çalan vardı biri. O vardı da, kim çalıyordu Allah bilir.

Bizim bir arsa vardı, o zeytin... Yedi sekiz parça vardı, başka da zeytinimiz yoktu. Ufakken topladım (zeytin). Biri ağaca çıkıyor, silkeliyor, yerdekiler topluyor, çarşaf gibi bir şey koyuyorsun, ayıklyorsun, iyileri yeşilleri çizip salamura yapıyorsun. Siyah olunca da sepette. Bizim yağlık çıkmazdı, ancak yemeklik. Ben bazen bulaşık, su taşırdım, sular olmadığı zamanlar. Başka ne yapardım. Çamaşır ara sıra. Öyle ufak tefek. Esas işleri annem yapardı. Okulu bitirmedim. Bıraktım üniversiteyi ve hiçbir şey yapmadım. E... ufak tefek işlerde çalıştım. Fazla ciddi bir işte çalıştığım söylenemez.

(Şarap) yapıldı evet. (Şarap satan) Zafir (vefat), Vangel, başka... Vasil. Vardı birileri. (Rakı) Eskiden yapılmış, evet. Likör. Vişne likörü. Üzümlükörü.

Çok ufaktım, a... evet. İlk hatırladığım çikolatayı ilkökul birde çok yedim. Çünkü annem Amaslı'da çalıştı demişim ya. Onlarda çikolata fabrikası vardı. Lion Melba, Elit Melba diye İstanbul'da. Her gün çikolata verirdi bana, artık bıkıyım.

Ben zaten ufakken... köyün yarısından fazlası boşalmıştı. Ben köy hayatı ile ilgili pek bir şey bilmiyorum. Belki yüz kişi olması lazım. (Çocuk olarak sen vardın, Anna ve Hari) Evet Maki. Onun ablası vardı. O büyük sayılırdı bizden, Kalliopi. Sonra başka Anna ve Naki vardı, onlar... Artemis ile Katerina da vardı tabi. Ben ilkökula başlamadan gitti onlar.'

Birinci Çocuk (1990-1999): Babasız Bir Ev 'Bana Kara Köpek diyenleri hatırlıyorum ben.'

'Zor tabi, yani ilerde babasını sorunca zor olacak. Onun dışında herkesin sorduğu bir şey. Bu çocuğu niye yaptın? Evlilik dışı. Aman diyorum ki hiç pişman değilim yani. Gayet memnunum hayatımdan. (Babası maddi yardım) Hayır, etmiyor. O kendi hayatıyla uğraşiyor şimdi. (...) Yani hangi açıdan ilgi? Uzaktan ilgi olmayacağına göre, yakından da ilgi olmayınca... (Çocuğun oluşu) kendi isteği, benim isteğim, tabi. (Pişmanlık) Yoo... bir tane bile daha yapabilirim yani. Hiç sorun değil. (Ama anneniz yardım ediyor size) Evet o yüzden. Yoksa çok zorlanırdım, çalışmak zorundaydım. Baktırmak zorundaydım o zaman.

Evet, yani bu köyün günlük hayatı, akşamüstü çıkıp kahveye oturmaktan, pek yapmıyorum. Çünkü çocuğumu sevmiyor burdaki insanlar. Biraz yaramaz olduğu için ve bunlar yani ne bileyim hoşgörüsüz insan olmuşlar. Çünkü ne bileyim yabancılaşmışlar (Babası büyüyor diye mi?) O da var tabi. Milliyetçi sebeplerle girmek istemiyorum, hoş olmaz çünkü ama ben çocukken o sorunu çok yaşadım. Yani babam Türk olduğu için. Bana Kara Köpek diyenleri hatırlıyorum ben. Şimdi de çocuğun babası hafif Kürt olduğu için. Sevilmek, a... sevmeyen insanlar var ama beni hiç ilgilendiriyor. (Çocuğun babasız büyümesi) A... zor tabi ya... zor ama olmayacak bir şey de yok yani. Sonuçta neler neler yaşanmış bu köyde. Ona bakarsan yani. Onun ekleri de yaşıyor hâlâ. Neler oldu. Benim hiç öyle şey, tabularım yok benim. E... zor tabi. İnsanlar tabi herkes ne isterse söyler, ne isterse düşünür. Zaten burda bir şey... Mesela bir erkek arkadaşım var şimdi onu... Ama o beni hiç alakadar etmiyor. Ben de laf söylemesini bilirim onlara yeri gelince.

Başka valla, bu köy hayatı güzel işte. Ve maddi olanakların iyi olacak, altında araban olunca çok hoş olur burda yaşam. Şimdi bakalım bu sene ne yapacağız. (Kışın nasıl geçiniyorsunuz burada) Bol, bol televizyona bakıp, kitap okuyup, bazen örgü örmeye kalkıyoruz... Bitmiyor ya... E başka ne yapıyorum yani, geziniyoruz akşamları falan, ben geziniyorum. Annem evde oturup çocuğa bakıyor. O kadar. Başka da bir şey yok.⁶⁰

Çocuk 17 Ekim 1999, Pazar gecesi evinde yanarak öldü.⁶¹

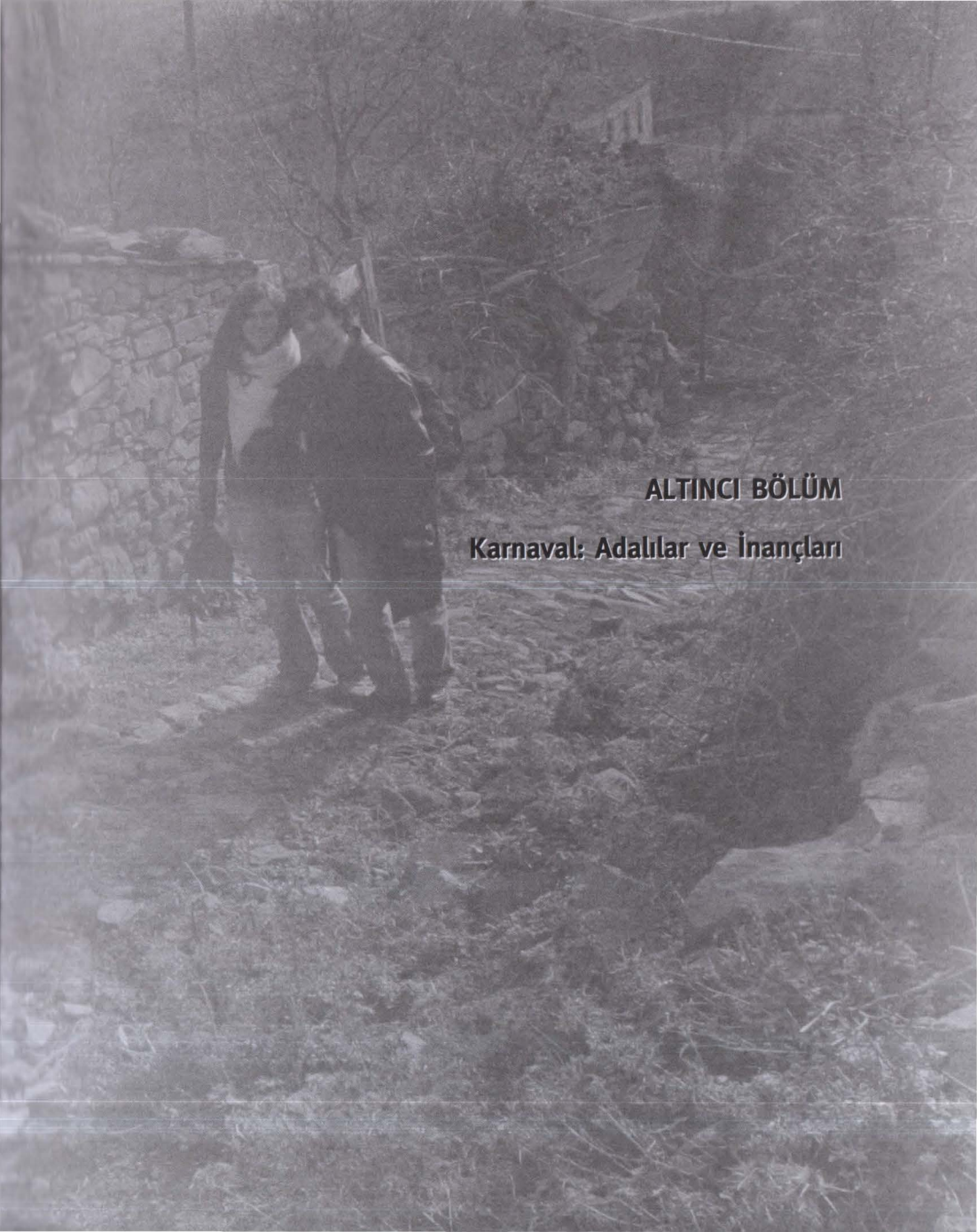
60 Bu görüşme 1997 yılında yapıldı.

61 Bkz. *Radikal* gazetesi, 18 Ekim 1999, s. 3; *Sabah* gazetesi, 19 Ekim 1999, s. 6; *Hürriyet* gazetesi, 19 Ekim 1999, s. 24; *Hürriyet* gazetesi, 20 Ekim 1999, s. 1, 7; 21 Ekim 1999, s.1, 14; *Milliyet* gazetesi, 21 Ekim 1999, s.1 ve 3; 27 Ekim 1999, s. 16; 28 Ekim 1999, s.3; *Sabah* gazetesi, 21 Ekim 1999, s. 3; *Milliyet* gazetesi, 22 Ekim 1999, s.13; *Sabah* gazetesi, 22 Ekim 1999, s.34; *Cumhuriyet* gazetesi, 26 Ekim 1999, s. 9; 5 *Cumhuriyet* gazetesi, 26 Ekim 1999; *Sabah* gazetesi, 26 Ekim 1999, s.4; 28 Ekim 1999, s. 17; 30 Ekim 1999, s. 2.

SON SÖZ YERİNE: BABASIZ EVDE İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ ÇOCUK

Doğum Yeri: Çanakkale İli, Gökçeada İlçesi, Köy
Doğum Tarihi: 1998 yılı yazı.

Doğum Yeri: Çanakkale İli, Gökçeada İlçesi, Köy
Doğum Tarihi: 2002 yılı sonbaharı.

ALTINCI BÖLÜM

Karnaval: Adalılar ve İnançları

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Karşıda... Küçük Asya kıyılarında...
minicik ışıklar yanıp sönüyor.
Ve kocaman gözler var, yanıp sönen karşıda.
Ve tertemiz evler var...
Gizli deliklerde paralar yanıp sönüyor,
İkonastazda gelin güvey taçları.
Mezarlarda atalar yanıp sönüyor...
Göz kırıyorlar sırayla karşıdan...
Küçük Asya kıyılarında evet, karşıda...
çocuklar, akrabalar, dostlar bıraktık.

Dido Sotirlyu, 1998¹

Bu bölümde Gökçeada'daki Rumların mensup olduğu Hristiyan Ortodoks dininin, adadaki kurumları ile birlikte (dokuz kilise ve 242-351 manastır²), örgün ve zengin yapısının, adada yerleşik nüfus olarak küçük bir grup olan İmrozlular (Gökçeada'daki Ortodoks Rumlar) için, cemaat belleğinin yaşatılmasındaki yeri incelendi. Cemaatin yer değiştirme – bir ülkeden başka bir ülkeye gitme, dünya coğrafyasındaki yerleri ve diaspora özellikleri de din üzerinde etkin bir rol oynuyor. Cemaatin bugün en önemli sorunlarından biri Ruhban Okulu'nun yeniden açılması. Din alanında özellikle aşındırılmaya ve kullanılmaya açık bir konu. Son örneklerden biri ilk gün yazdığını, ikinci gün düzelten yabancı basın temsilcisinin haberi. Düzeltilmiş hali ile gazetede 'Bartholomeos, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasıyla ilgili olarak Türkiye'nin işbirliği konusunda ümitli olduğunu söyledi' ifadesi kullanılmış. Bir önceki gün aynı muhabir okulun açılması ile AB'nin Türkiye'ye müzakere tarihi vermesi arasında bir nedensellik ilişkisi kurmuştu.³ Bu sorun hâlâ gündemde.⁴

YILLIK YAŞAM DÖNGÜSÜ İÇİNDE KARNAVAL VE ANLATILAR: EVLER, İKONASTİSTİLER, AZİZLER VE İSİM GÜNLERİ

İnsanların zamanın geçişini belirleme biçimleri dinsel festivaller döngüsüdür. Gün batımında Adada, her köyde çalan kilise çanları günün bitişine işaret ederken, zaten sayıları çok azalmış olan cemaat üyeleri, Adanın neresinde olursa olsun durarak haç çıkarırlar.

1 Sotirlyu (1998) s. 228.

2 Manastır sayısı Aziz'e göre 242, (1973); İmroz Metropoliti Fotias Savaidis'e göre kilise ve manastırların toplamı 360 'civarındadır', kullanılan kilise sayısı yedi, manastır ise elli kadardır (Radikal, 7 Haziran 1997).

3 Bkz. *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 2004, s. 1, 10; *Hürriyet*, 10 Ağustos 2004, s. 1, 27.

4 Karanasopulo, *Radikal*, 19 Nisan 2006.

Kadınlar evlerini ve avlularını akşam üzeri kokularla donatırlar, evlerin bazılarında her akşam ikon rafındaki kandil yakılır. Bazı evler ise kandillerini sadece Cumartesi günleri ve önemli festivallerin arifesinde yakarlar. Pazar gününün belirli bir dinsel amacı vardır. Ortodoks düşüncesinde Pazar günü diriliş ve yeniden hayat bulma, yenilenme, sekizinci gün olan Tanrı'nın günüdür (*Kyriaki*). Pazar günleri diğer günlerde yapılan işler askıya alınır. Gün, boş zaman, sosyal ilişkilere ayrılır, evişleri yapılmaz, yemek pişirilmez. Sadece her evde bulunan fırınlarda günün yemeği veya çöreği pişirilir. Kilisedeki ayin bittikten sonra kadınlar evlerde, erkekler ise meydandaki kahve- de kahvelerini içerler ve sohbet ederler. Aynı gün akrabalar ve dünürler (*koumbaroi*) ziyaret edilir.

Yeni kilise yılının başlangıcı olan Eylül ayı, İmroz da da ailelerin yeniden bir araya toplanmasına işaret eder, yaz aylarını sahildeki evlerinde veya dağlardaki damlarında geçiren pek çok aile okulların açılması ile tekrar köyde birleşirler. Ekim sonu Aziz Dimitrios Panayırında akrabalar, arkadaşlar ve *koumbaroi* arasında isim günü ziyaretleri yapılır.

Adalıların sağlıkları, göz ve kulakları için özel yer verdikleri azizleri vardır. Yaşanılan coğrafya Azizlerin önem sırasında yerlerini ve bireysel deneyimlere göre kişilerin öznel sıralamalarını etkiler.

Aralık ayının başında Karnaval Mevsimi başlar. İsim günlerini kutlamak için ev ziyaretlerinin yapıldığı Aziz Barbara, Savvas, Nikolas, Anna ve Spiridon günleri seçilir. Yaklaşık bir ay süren bu dönemin doruk günleri Noel, Aziz Basil günü ve her cemaatte suların kutsanmasıyla, Hazreti İsa'nın Vaftizinin kutlanmasını simgeleyen Haçın Suya Atılma Yortusudur (*Epiphany*). Bu Yortu'nun haberi her yıl günlük basında, gazetenin düzeyine göre konmuş, 'Donacaklardı' gibi tuhaf başlıklarla yer alır.⁴ Neden suya atıldığı ve haçın kurtarıldığı anlatılmaz.

Aziz İonnis'in 7 Ocak'ta kutlanan isim günü bu mevsimin en son kutlanan günüdür. Ortodoks dinsel takviminde Noel'in Paskalya kadar ard arda üç hafta Karnaval'ın olması adalıların birbirlerini ziyaretleri ve ağırlamalarına olanak tanır. Çocuklar kapı kapı dolaşarak *Kalanda* (şarkılar) söylerken, evsahiplerinden tatlı veya bahşış beklerler. Bu sırada ev hanımları yemek ve özel ekmekekler, *kourambiedes* hazırlarlar. Bu üç hafta giderek artan müzik, dans ve coşku ile koşut olarak büyük miktarlarda et ve peynir yemeye adanmıştır.

Daha sakin geçen Ocak ve Şubat aylarında, 17 ve 18 Ocakta Aziz Antoni ve Atanasios'un isim günleri ve 2 Şubat'ta İsa'nın Tapınağa Sunumu günleri kutlanır.

Bu sakin dönemi, tarihi Paskalya'ya göre belirlenen ve üç hafta süren *Apokreas* (Karnaval Mevsimi) izler. Bu dönemde iki önemli gün vardır. 'Ruhların Cumartesi' gününde ölümler için kilisede ayinler yapılır, ve aileler mezarlıkta ve çevrede insanlara dağıtacakları *koliva*'ları hazırlarlar. İnsanlar kendilerine büyük gelen tuhaf kıyafetler giyer. Türkçeye Apukurya ve Apukurya Maskarası sözcük ve sıfatları bu Karnaval nedeniyle girmiştir.⁵ İstanbul Lezzeti adlı kitapta, kaynaççaya konmamış olan Vosporis arşivinden bir alıntı var:

⁴ Sabah gazetesi.

⁵ Osmanlıcada 1917 yılında bir kullanım örneği için bkz: Erginsoy (2004) s. 227.

Donacaklardı

HAÇ ÇIKARDILAR

HIRİSTİYAN inancı-na göre Hazreti İsa'nın doğumu ve vaftizinin 2000'inci yılı dolayısıyla Burgazada ve Çengel-köy'de törenler düzenlendi. İslam ve Musevi din adamlarının da katıldığı törenlerde farklı dinlere mensup cemaatler arasındaki kaynaşma ve hoşgörünün güzel örnekleri verildi. Havanın buz gibi olması asırların geleneğini bozmadı. Gençler denize atılan haçı çıkarmak için bir-birleriyle yarıştı.

Gazetede ki Epifani haberi (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

'*Kathari Deftera*'da bütün İstanbul rengârenk bir panayırlı yeri. Samatya'dan, Makriköy'den, Fener'den; Balat'tan, Tatavla'ya kadar... maskaralar, mandolinler, gitarlar ve şarkılarla köprüyü geçen, Pera'dan Yenışehir'e iner ve Akarca'dan Aya Dimitri'ye (Tatavla) varırlardı. Binlerce insan gruplar halinde çimlere oturup, âdet olduğu üzere *sarakostiana* (oruç) mezeleriyle masa kurar, şarkı söyleyip dans eder ve alayı izlerdi.

Her mahalleden geçite katılacak olan maskaralar, yepyeni bir konu seçip kıyafet hazırlardı. Bazıları Yunan eşkıyası gibi giyinir, orijinal *fustanela* (evzon eteği) giyer, yatağanlar kuşanırdı. Önde klarnet ve lavta giderken *çsamiko* ve *kleftiko* ve benzeri kırsal Yunanistan'a sit halk dansları oynarlardı.¹⁶

Apokreas oruç tutulan *Kathari Deftera* (Temiz Pazartesi) ile biter; ve Lent Perhizi (kırk büyük gün) başlar. Kadınlar etle temas etmiş olan her şeyi; masaları, dolapları, tabakları, tencere ve tavaları ovar. Paskalya için hazırlanılan bu dönemde bütün hayvani besinler ve yağ yasaktır. Cumaları Meryem Ana (*Panayia*) için özel dualar okunur.

25 Mart'ta Meryem Ana'ya Cebrail'in haber ilettiği gün kutlanır. Lent Perhizinin ilk haftasında orucun bedeni temizlemesi gibi, evler de temizlik için boyanır. Paskalya'dan önceki son haftanın Perşembe'den itibaren bütün günleri dinsel törenler açısından yerine getirilecek görevlerle doludur.

BAKHTİNSEL YORUM VE DENEYİM FARKLILIKLARI: KÜLTÜRLERARASI DİYALÖJİK KONUMLAR

Yapılmış pek çok araştırmada görüleceği gibi vatan ve bir toprağa aidiyet üzerinde oynanarak, bir vatana ait olan insanların; bir ulus devlet coğrafyasından ötekine eşya gibi taşınmaları, kurulan özel iskan birimleri yolu ile gerçekleştirildiği düşünülen iskân, mal-mülk tespiti, iş, ev ve toprak tahsisi gibi uygulamada yetersiz kalmış yöntemlerle yeniden yerleştirilmeleri, hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da başarılı olmamıştır.⁷ İnsanlar 'inatla ve sebatla' eski vatanlarındaki aidiyetlerine ve kendi coğrafyalarına bağlı kalırlar. Aynı biçimde, gelenleri daha doğrusu getirilenleri, kendi coğrafyaları içinde kabul etmeye çalışan veya kabul etmeleri beklenen insanlar da tepkilerini gösterir. Dinsel bağlılıklar ve aidiyet Ortodoks Rum Cemaati için yaşadıkları coğrafyada ayrıca resmi bir kimlik kıstası. Bu nedenle, İmrozlular için Hristiyan Ortodoks olmak onların benlik imajlarında ve toplumsal örgütlenmelerinde bilinçli, hatta diğer etkenlere göre üstün bir yere sahip olduğu gibi, kültürlerinin temelini ve taşıyıcı ayaklarını oluşturur.

Dwight, 19. yüzyılda İstanbul'daki Paskalya kutlamalarında, yortunun ertesi günü Tak-sim'de yapılan kutlamalarda Ermeni ve Rumların danslarına Lazların horon teperek katıldığını, Kürtlerin tören alanında çadır kurup, kendi halk danslarını oynadıklarını, çingenelerin de davul çalarak bu şenliğe katıldığını anlatmaktadır.⁸ Dünyayı ve bize yakın olan Batı Avrupa'yı çok inançlı bir topluluk olarak görmek gereklidir. Taylor, dünyayı Hristiyan Avrupa, Müslüman Ortadoğu, Ortodoks Balkanlar olarak dinsel ölçütlere dayalı bir biçimde bloklara bölmek hataları ve tehlikeleri üzerinde durmuştur.⁹

Gökçeada örneğine bakıldığında zaman adayı sadece, 1923'ten sonra, Rum azınlığın yaşadığı bir ada olarak görmek yeterli değildir. Ada nüfus hareketleri, göçler, farklı dinlerden ve vatandaşlıklar nedeniyle karışık evlilikler, din değiştirmeler ve Türkleştirme hareketleri ile sürekli olarak değişik dinamikler yaşayan bir cemaati bünyesinde barındırmaktadır. Üstelik yalnız coğrafi olarak adada bulunan nüfuslar da söz konusu değildir. Diaspora nedeni ile adadaki cemaat Yunanistan'dan başlamak üzere dünyanın dört bir yanına kültürel ve dinsel belleklerini de beraberinde taşıyarak yayılmışlardır. Bu tarihsel mirasa saygı göstermek için geçmişinde özgün dinsel, kül-

7 Yeniden yerleştirme ile ilgili Türkiye'de kurulmuş birimler Rumlardan geriye kalan malları kaydetmek üzere Enval-i Metruke Komisyonu, mübadele göçmenlerinin Türkiye'ye getirilmesi ve yerleştirmeleri ile ilgili Mübadele İmar ve İskan Vekaleti, Yunanistan'da kurulmuş Milletler Ligi tarafından bağımsız uluslararası bir birim olarak kurulmuş olan 'Mülteci Yerleştirme Komisyonu' (RSC) ve Yunan Hükümeti Yardım Örgütü'dür (RRF).

8 Dwight (1915) s. 331-a.

9 Taylor (1995).

türel ve etnik özellikler bulunan, adada nüfusları üç yüz civarında olduğu tahmin edilen bu grubu inançları açısından tanıtmak istiyorum.

Mübadele ve daha sonra Türk Yunan ulusları arasındaki başta Kıbrıs olayları olmak üzere gerginlikler nedeniyle ada sürekli nüfus kaybetmiştir. Bunun sonucunda demografik, yerleşme ve toprak kullanımı, ekonomik durum, siyasal, toplumsal ve kültürel özelliklerde de değişim yaşanmıştır.

Toprağın işlevi ve buna bağlı olarak görüntüsü değişmiştir. Zeytin yetiştirmeyi ve üzüm bağcılığı yapmayı bilen insanlar adayı terk ettikçe, bunun yerine buğday ve ayçiçeği ekmeyi bilen yeni adalılar, bu tarlaların devlet eliyle kamulaştırılması sonucu, sahibi olmaya başlamışlardır. Kültürel olarak adadan ayrılanlar gittikleri ülkeye kendi giysilerini, dokumalarını, mutfak gereçlerini ve geleneklerini, müzik ve dans biçimlerini götürdüler, gelenler ise aynı biçimde kendi geleneklerini, müziklerini, yeme-içme alışkanlıklarını getirdiler.

13 Ekim 1923'te kurulan Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin önündeki en önemli sorunlardan biri mübadillerin yerleştirilecekleri alanları belirlemektir. Bu amaçla bütün vilayetlere ne tür tarımla uğraşıldığı, ne kadar emval-i metruke bulunduğu, kaç emval-i metruke hanesinin boş olduğu, kaç tanesinin boşaltılabileceği, bu arazilerin miktarlarının ne olduğunu içeren soru cetvelleri yollandı.¹⁰ Yunanistan'da Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda görev yapan Türk Murahhas Heyeti'ne hangi kazadan, ne kadar ahalinin geleceğinin ve vaziyetlerinin ve uğraşlarının neler olduğunun, 'Tahmini bile olsa bildirin' notu ile yollanmıştır.¹¹ Yunanistan'da da görülen durum farklı değildir. Bir gecede yersizleşen ve yurtsuzlaşan insanlar için dayanılacak en sağlam pa-yandalardan biri din ve dinsel inançlar ve bireysel anlatılardır.

Bakhtin'e göre toplumsal önem taşıyan her dilsel edim –kimi zaman uzun bir süre boyunca ve geniş bir çerçeve açısından– dilin kendi anlamsal ve anlatımsal etkisi altında kalan yönlerine kendi niyetini aşılayabilir.¹² Adalıların anlatı dünyasına 'Karşılıklı konuşmalı karşılaşmalar' (*dialogic encounter*) yolu ile girilebilir.¹³ Adalıları onların sürdürdükleri ve bugün yok olmaya yüz tutmuş ikili yaşamlarını anlamak gerekiyor: Bu nedenle karnaval kilit kavram. Adada karnaval etkinliklerinin ana alanı Merkez ve köy meydanları ve bu meydanlara bağlanan sokaklardır. Karnavalın sınırını zaman –takvim– çizer.

DİN VE YEREL SÖZLÜ TARİH ANLATILARI

İnsanlar üç boyutlu bir zaman içinde yaşarlar: geçmiş, bugün ve gelecek. İnsan gerçek yaşamı içinde kendisini çeşitli durumlarla karşılaştırır; bunlar insanın karşılaştığı çeşitli olaylardır. Bu olaylar normal yaşamda herkesin başından geçen olaylardır, ve/veya insanın kavrayış ve anlayış yeteneğini aşan olaylardır.

¹⁰ An (1995) s. 50.

¹¹ TBMM Zabıt, tarih yok, s. 184.

¹² Bakhtin (2001) s. 68.

¹³ Bakhtin (1986).

İnanma olgusu günlük yaşamda başlar. Günlük yaşamda başlayan inanma, derece derece yükselir, soyutlanır ve en sonunda doğa üstü ve insan üstü bir varlığa inanma şeklinde ortaya çıkar.¹⁴ İnanca dayalı doğaüstü tasarımlar sistemi olarak da tanımlanabilecek olan din kavramı, zaman ve mekân boyutlarında inanmanın biçimleri ve nitelikleri açısından farklılaşır ve değişir. Din, insan ve dünya ile ilgili olguları yorumlar, anlamlandırır ve açıklar. En yoğun deneyimler ve duygular – büyük acılar, dinde kutsal bir yorum bulur, anlamlandırılır ve açıklanır. Dinin üç ana işlevi vardır; hem bireysel düzeyde bir açıklama ve vicdan çerçevesi sağlar, hem de toplumsal ve kültürel düzeyde, kullandığı sembollerle – ikonlar bunlardan biridir, ‘kavramsal görüş’ çerçevesi sunar. Ayrıca törenler, kutsal günler, ayınlar aracılığı ile cemaatini bir arada tutmaya yönelik çalışır, dogmalarını kuşaktan kuşağa aktarır, cemaati için özgün ve farklı bir toplumsal belleğin oluşmasına yardım eder.

Görsel Anlamlandırmalarda İkonalar:

Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılması ve İkonastik Yorumları

320 yılında Mısır, Suriye ve Anadolu kiliselerinin arasında Allah ve Hazreti İsa ve Kutsal Ruh konusunda keskin bir dinsel gerilim yaşanıyordu.¹⁵ Sonunda 20 Mayıs 325 yılında, İmparator Konstantin, bugünkü İznik’te Sinod’u toplanmaya çağırdı.¹⁶ Konunun özü Tanrı, Hazreti İsa ve Kutsal Ruh’un Hristiyan dogma içindeki yerleri ve yorumları idi. Altmış yıl kadar süren bu ikiliği, Kapatokyalılar olarak adlandırılan üç rahip çözümlemeye çalıştı. Dinde Hristiyan öğretilerinde esas olan *Dogma* ve *Kerigma* kavramlarını ayırtıran bu grup; *Kerigma*’yı kilisenin kutsal yazmalara dayanarak halk için öğretisi; *dogma*’yı ise sadece dinsel deneyim yolu ile anlaşılabilir olan ve sembolik biçimde ifade edilen Kutsal Kitabın gerçeklerinin daha derin anlamları olarak tanımladı.¹⁷

Batı Hristiyanlığı, daha ‘velut’ ve *kerigma*’ya yoğunlaşan bir dinsel dogma olarak gelişirken; Doğu Ortodoks Kilisesi doğru teoloji yapmayı, sükünetle özdeşleştirmeye yöneldi. Nissalı Gregori’nin söylediği gibi, Tanrı ile ilgili her kavram sadece bir ‘hayal’ (*simulacrum*), sahte bir benzerlik ve bir idoldür; hiçbir Tanrı’yı açıklamaya yetmez.¹⁸ Doğu, Hristiyan deneyiminde Tanrı’yı karanlıktan çok, aydınlıkla özdeşleştirmeye yöneldi. ‘Şarkıların Şarkılarına Dair’ adlı yapıtta belirttiği gibi ‘düşüncelerimiz tarafından algılanan her kavram arayış içinde olanlar için bir engel teşkil eder; amaç insan aklını çelen düşüncelerin ve imajların ötesine geçebilmektir.’¹⁹ Ancak her inananın ibadet yolu ile bu noktaya ulaşması mümkün olmayabilir, ancak bu mistik deneyimden elde edilen bazı öğeler –‘izlenimler’–, ikonlarda görülebilir.

Batı kilisesinde, dinsel sanatın ağırlıklı olarak temsili olduğu görülmektedir. Hazreti İsa’nın veya Azizlerin hayatlarındaki tarihsel olaylar betimlenmektedir. Bizans’ta, Doğu Kilisesinde ise

14 Mengüşoğlu (1983), s. 303.

15 Oğul ile Babanın aynı tözden (*homoousios*) olduğuna ilişkin tartışmalar.

16 *AnaBritannica*, cilt 16, s.524.

17 Armstrong (1994) s. 138.

18 Gregory of Nyssa, *Against Eunomius*, 3, The Jerusalem Bible (2000).

19 Nissalı Piskopos Gregori.

ikonun amacı, bu dünyayla ilgili herhangi bir şeyi tekrar-canlandırmak ve sunmak değildir; tanımlanamaz ve kutsal, mistik 'hesychia' deneyiminin görsel bir biçimde çizimdir.²⁰ İkonlar inanlara yol göstermek veya bilgi, düşünce veya doktrin vermek için değildir. İkon, kutsal dünyaya bir çeşit pencere açan bir düşünce odağıdır (*theoria*).

İkonlar ve Göstergeler

İkona (*eikon*) resim, betimleme demektir.²¹ Bu resimlerin konuları ve figürleri Hazreti İsa, Meriem Ana ve azizler, onların yaşamlarıdır. İkonun temel rolü ve ikondaki belli başlı imgelerin önemi Ada kültüründe de görülmektedir. Bir ikona birçok farklı düzeyde yaklaşılabılır. Birincisi her ikonda, eserin estetik ve stilistik niteliklerinden ayıramayacak bir Ortodoks dogma görülür. Konunun ele alınışı ve işlenişi, ve figürlerin resmedilmesi her ikonda çarpıcı bir biçimde bireyseldir. Sanatçı 'ikonografik kanon' içinde, ifade özgürlüğüne sahiptir. Biçimlerin ve figürlerin kilise kurallarına göre formları, hem sanatçının özgürlüğünü hem de kullanılan mitolojik imajların nasıl yorumlandığını belirler.

Manevi değerlerle yüklü ikonlar bir kilisenin sahip olabileceği en kutsal nesnelerdir. Örneğin Athos dağında pek çok manastırın kurulması, mucize yarattığına inanılan bir ikonun keşfedilmesi veya varlığı nedeniyle olmuştur. Bu resimler huşu duyguları uyandırırken, insanın günlük yaşamına kutsal olanın müdahalesini anlatırlar; hayat ve ölüm, koruma, cezalandırma veya iyileştirme gücünün hikâyelerini betimlerler.

İkon Yapımı

Adada hiç ikon yapılmadı. Bütün kiliselerin ikonaları Yunanistan'dan getirildi. İkonlarda kullanılan en yaygın malzeme tahtadır.²² İkon boyama tekniği kendine has özellikler gösterir. İkonlar, arkadan yatay olarak birbirine bağlanmış tahta parçalarının iç içe geçirilerek veya yatay payandalar halinde açılan yivlere oturtularak veya çakılarak birleştirilmesinden oluşan yüzeyler biçiminde hazırlanır.

Bu yüzeyin, önünde, merkezde imge için hazırlanmış girintili bir bölüm (*koucheg*) vardır. Bu alanın etrafı yükseltilmiş sınırlarla çevrilmiştir. Tahta yüzeye dokuma bir bez (*pavoloka*) yapıştırılır. Bu yüzeyin üzerine alçıtaşından (*levkas*) bir zemin hazırlanır. Yüzey bu biçimde hazırlandıktan sonra, yumurtanın beyazı (*tempera*) ve doğal toz boyanın karışımıyla oluşturulmuş boya ile boyanır. İkona derinlik ve parlaklık sağlamak ve ikonu zarar görmekten korumak için ke-ten tohumu yağı (*olipha*) sürülür. Bu yağ tahtanın zamanla koyulaşmasına neden olur. Bu yağ tabakası katmanı, altında bulunan boya katmanına karışmaz. İstenildiği zaman kolaylıkla çıkarılabilir. Geçmişte, ikon ressamı, ikonların kararmış resimlerinin yenilemesi amacı ile, ikonu bü-

20 Armstrong (1994), s. 257. Kişinin belli bir noktadan sonra, tanımlanamaz olanaksız ve her türlü kişiler arası ilişkiyi aşkın, 'belli bir varlık duygusuna kavuşmasına verilen ad 'hesychia'dır.

21 Ötügen (1997) s. 836.

22 Diğer malzemeler mermer, fildişi, steatit (sabun taşı), bronz, gümüş, altın, mine, serpantrin, mozaik, lapis lazuli ve diğer değerli taşlardır.

rünüyle veya belli bölümlerini taze boya ile boyamıştır. Bu nedenle özgün resmin ortaya çıkarması için birkaç kat boyanın kaldırılması söz konusu olabilir.²³

Ada Kiliseleri ve İkonlarındaki Kompozisyonlar

Adaya Hristiyanlığın gelişinden beri, Meryem Ana saygı duyulan temel imaj/figür olmuştur. Meryem Ana'ya pek çok kilise adanmış, mucize yaratan yönü ile adına pek çok ikon yaratılmıştır. Bakire Meryem'in en fazla saygı gören imajı, rehber anlamına gelen '*Allah Hodigitria'nın Annesi*'dir. Bu tür kompozisyonda Bakire Meryem önden görülmektedir; sol kolunda çocuk İsa'yı tutmaktadır. Hazreti İsa da dua eden kişiye bakmaktadır. Meryem'in sağ eli dua etme konumundadır. İsa ise sağ eli ile kutsama işareti yapmaktadır ve sol elinde bir parşömen tutmaktadır. Bu ikonografik kompozisyonun pek çok çeşitlemesi vardır. Çocukları koruduğuna inanılan Azize Bolemoni²⁴ Ada'daki ikonlarda aynı anlayışla yorumlanmıştır. Hazreti İsa'nın bakışları bu ikonun benzerlerinden ayırır. Bolemeni ikonunda dua eden kişiye bakan Hazreti İsa değil, Azize'dir. Adada yaşayanlar için çocuk ve onların sağlıklı yaşamına verilen önem açısından Azize Bolemeni (Meryem Ana'nın birçok adından biri) hikâyeleri çoktur.

Adada Manastırlar, küçük manastır birimleri, *metochia* (Metoyh) ve *sketae*'ler de vardır. Bu yapılar dinsel geleneklerin farklı toplumsal kesimlerde oluşmasına, toplu ibadetlerin gerçekleştirilmesine ve belli bir yaşam biçiminin benimsenmesine yardımcı olurlar. Ortodoks doktrinlerine bağlılığın sürdürülmesini pekiştirirler. Dağlardaki üniteler olası fiziksel veya ruhsal düşmanlara karşı kalelerdir. Metoyh'lar genellikle tek ve büyük bir mekândan oluşur. Çare arayan insanlara, ibadet etmek isteyenler burada inzivaya çekilir.

PANAIYA (PANAYIR)

Hazreti İsa'nın yaşamını, ölümünü ve dirilişini anmak, ondan kaynaklanan ve Hristiyan azizlerinin yaşamında anlatımını bulan erdemleri kutlamak üzere kilisenin belirlediği günlerin yortu günleri olduğu daha önce belirtilmişti. Adalılar için dinsel ve toplumsal yönden en önemli dinsel bayram, her yıl 15 Ağustos'ta kutlanan *Panaiya*'dır.

Dünyanın dört bir yanında olan ve bazen yıllarca adasına ve evine gelmemiş olan Rumlar bu dönemde Ada'da buluşurlar. 15 Ağustos'ta Meryem'in Göğe Çıkışı yortusunun özel önem verilerek kutlanmasının nedeni, belki de adada kırsal etkinliklerin bir dönemler yoğun olduğu gerçeğinde saklıdır. Kadın, bekaret ve bereket gibi semboller tarımsal alanlarda etkinlik gösteren kırsal nüfuslar için birincil öneme sahiptir.

ADALILARIN AZİZLERİ VE ADAKLARI

Günlük hayatın döngüsü ve sıkıntıları içinde ortaya çıkan hastalık gibi fiziksel olaylarda, doğa olaylarında (balığın kılığında bolluğu için, fırtınada denizde kaybolmuş yakını için), hastalıkta

²³ Images... (1995) s. 20.

²⁴ Meryem Ana'nın başka bir adı.

Tepeköy, kilise önü, 1910'lar (Fotoğraf: Meletzis, 1997, s. 78).

Tepeköy, kilise önü, 2000 yılı. Araştırmacı, yeni adalılar ve misafirleri (Fotoğraf: Çulpan Erhan).

ve vefasızlık, sadakatsizlik, umutsuz aşk gibi durumlarda dua edilecek ve adak adanacak azizler Ortodoks Rum insanının belki de kendine en yakın bulduğu çarelerdir. Ayrıca Adalı olmak; bağlı olduğu önce İmparatorluk'un sonra ulus-devletin ana karasından uzakta olmak, belli bir soyutlanmayı ve izolasyonu gösteriyor. Dertler için ana karada bulunan çarelere ulaşmak zaman ve maddi olanak meselesidir. Bu durumda ussal veya usdışı çareler, yerinde bulunur. Ayrıca adakların usdışı olarak adlandırılmak da herhalde doğru bir yaklaşım değildir. Zira adak adamanın, daha sonra olaylar zincirini izlemenin, bunları kendine göre yorumlamanın ve bu yorumları yakınları ile paylaşmanın bireysel – psikolojik düzeyde yaptığı olumlu etkilerini de değerlendirmek gerekir. Bu konuda yapılan yerel sözlü tarih görüşmelerinden anonim örnekler sunuldu:

İnsanlar adadıkları canlı ve cansız varlıkları kiliseye veya manastıra verirler. Adalılar için bir kuzuyu kurban kesmek, kiliseye veya manastıra yağ veya kumaş getirmek en yaygın adaklar arasında başta gelir.

Adaklar

'Dua yerine getirildi mi kurban keserlerdi.'

– Adak etiklerini getiriyorlardı. Kurbanlar da getiriyorlardı. O da var. Kurban, yağ, kumaş. Kumaş *Panayia* için. Sonra da onu satıyorlardı. Dua yerine getirildi mi kurban keserlerdi. Kumaş verilerdi kiliseye ya da manastıra. Ondan sonra oradaki kişi satıyordu onu, parasını alıp.

Evet, (kiliseye) gelir olarak. Bazen para verirlerdi. Adadığın adak. Yani istediğin adağı adarsın.

– *Siz adadınız mı hiç?*

– Adadık. Kuzu. Evet kuzu adadık.

– *Oldu mu adadığınız şey?*

– Tabi.

– *Olmadığı zaman ne düşünüyordunuz?*

– Olmadı ki. Hep oluyordu tabi.

– *Mesela ne adanır? Genellikle neler adanır?*

– Mesela bir hastalık var. Aman şu hastalıktan kurtulayın, iyi olayım dersin, adarsın. Dersin ki 'Geçerse bu hastalık sana mesela bir kuzu vereceğim veyahut yağ getireceğim. Bir teneke yağ getireceğim. Veyahut ne bileyim, ne istersen, para vereceğim.

– *Herkes göre değişir herhalde bunlar.*

– Evet, evet. Veyahut gümüşten bir adam asarsın ikonaya. Kandil getirirsin.

– *Evde yapabilirsiniz değil mi? İllaki kiliseye gitmek lazım mı?*

– Ee... yok. Dua ederken evde yaparız duayı.

– *Adak olmaz ama.*

– Adak adarsın. Mesela kandilini yakarsın. Başka ne yapacaksın evde? Bir şey yapamazsın. Evet. Mesela kuzu adak olarak düşünüyorlar. Onu oraya getirmek lazım. Çünkü okunuyor. Eğer adak olarak şey dersin, o zaman o kuzuyu ihtiyarhaneye verirsın veyahut yetimhaneye verirsın. Evet. Çünkü evde ne yapacaksın kuzuyu?

– *Ama bizim burda ihtiyarhane, yetimhane olmadığı için kiliseye veriliyor tabi.*

– Evet, evet tabi. Oradan satılıyor, kesiliyor. Ne isterlerse yaparlar. Evet, evet.

Adalıların azizlerin kutsal günleri ile ilgili anıları ve bu günlerde geleneksel olarak yaptıkları törenler bugün artık pek çok Adalı tarafından ne doğru dürüst hatırlanıyor, ne de uygulanıyor. Bunu örneklemek için üç farklı Aziz ve onların isim günleri ile ilgili anlatı örnekleri var:

Azizler

'O gourma'nın içine atardık haçı.'

- 6 Ocakta oluyordu ya... Theofania, evet.
- *Nerde oluyordu? Haçı suya atarlar mıydı?*
- Kilisede. Biz, hayır atmıyorduk. Burda Haç atmıyorlardı. Ama *Kastro*'da...²⁵ Biz çeşmeye getirirdik *Istavro*'yu.²⁶ *Gourma*'ya atıyorduk.²⁷ Çeşmenin havuzuna. *Gourma* vardı eskiden, gourma vardı. Sular o *gourma*'ya akıyordu. O *gourma*'nın içine atardık haçı.
- Papaz geliyordu yani oraya.
- Papaz tabi.
- *Küçük bir ağaç (haç) ama değil mi?*
- E... küçük tabi.
- *Büyük insan boyu yapılırmıydı?*
- Yok, yok.
- *Kastro'da stavro, gidip atmıyorlardı? O zaman hatırlamıyor musun?*
- Bilmiyorum. Hatırlamıyorum. Ben hatırlamıyorum. Hiçbir zaman gitmedim ben.
- *Çünkü ben duymuştum. Kastro'ya gidip orda atıyorlardı. Öyle duymuştum. Ama belki ondan sonra olabilir. Çünkü hatırlamıyor. Hem burda, hem orda da olur.*
- Bu çeşmede biliyorum. Küçükten beri giderdik. Bir de elimizde ikona götürürdük. Herkesin elinde birer ikona vardı.

İkonlar

- O ikonalar nereden geliyor? Aileden geliyor da, mesela...
 - Aileden geliyor, evet.
 - Aileden geliyor. Ama insan almak isterse diyelim otuz yıl önce, kırk yıl önce... Bir tanesi kırıldı diyelim, bir şey oldu, almak istiyorsunuz, nereden alıyorsunuz? Nasıl buluyorsunuz?
 - İkonalar, var bir adamlar ki satıyorlar. Burda vardı. Nerden getiriyorlar ama bilmiyorum. Çünkü çizenler var. Ikona çizenler var. Çok var.
 - *Bizim köyde yoktu herhalde.*
 - Bizim köyde, burada yok.
 - *Adada var mıydı peki?*
 - Adada zannetmiyorum.
 - *İstanbul'dan filan geliyordu.*
 - İstanbul'dan veya Yunanistan'dan. Evet. *Aymoros*'tan. Bu tarafa düşüyor (yön gösteriyor).
- Hep papazlar var orada. Papazlar, keşişler.

²⁵ *Kastro*: Kaleköy.

²⁶ *Istavro*: Haç.

²⁷ *Gourma*: Kurna.

- *Ağios Philipas?*
- Ağios Philipas, onu bilmiyorum. Onun zannediyorum ki...
- *Yani o da kutlanmıyordu. Eğlence olmuyordu.*
- Hayır, hayır. Aziz Philipas, hayır.

- *Ağias Varvaras? Günü?*
- Ağias Varvaras kutlanıyor.
- Yeni Mahalle'de. Ağia Varvara var, orada toplanıyorlardı.
- *Ağios Kirikos?*
- Ağios Philipas.
- *Ağios Savas?*
- Ağios Savas'ta.

- *Ağia Varvara ne için?*
- Yeni Mahalle'de değil mi?
- *Evet, ama ne için Ağia Varvara? Günü 4,5,6 Aralık. Üç gün sıra sıra.*
- Sırayla evet.

- *Bir deyiş var diyor:*
- *Ağia Varvara varvaroni*

Ağios Savas savanoni

Ağios Nikolas...

- Parahoni, yani üç yortu sırayla.

- *Ama şimdi Türkçesi ne oluyor. Ağia varvara varvaroni... Mermerliyor yani. Öldürüyor değil, mermer gibi yapıyor. Donduruyor.*

- *Ağios Savas... Beyaz örtü koyuyorlar ya öldükten sonra.*
- Kefenliyor.
- *Ve Ağios Nikolas.*
- Gömüyor.

- *Öyle bir deyiş var o üç günler için. Ağios Spiridonas?*

- Ağios Spiridonas kulak içindir.

- *Kulağın nesi için?*

- Ağrı için. Sonra ışıtmemesi için. Evet adak yapıyor.

- *Göz için yok mu?*

- Göz için Ağia Paraskevi.

- *Onun da günü var mıdır?*

- Var, var bu ayın içinde. Evet, bu ayın. (Temmuz ayı) 29...

- 25'te.

- 25 ya 29?

- 25 ve 26'da.

- *Ne yapılır o gün?*

- Gidiyor manastıra yahut kilisede bunlar... Dua ediliyor. Ama çok özel bir şey yapılmıyor.

Yok, yok, az. Eskiden yapılıyordu, panayı yapılıyordu.

- *Ona da mı?*

- Tabi evet, o taraftan Kondoladia'da. Ağia Paraskevi vardı ve herkes oraya giderdi.

- *Kondoladia hangi yer?*
- Kuzulimanına gitmeden önce. Orada manastırı vardı. Ever Ağia Paraskevi ve orada akşamdan giderlerdi ve orada uyuyorlardı.

15 Ağustos'taki Panayır'dan önce yer alan ve bir dönemler yaygın olarak kutlanmış olan bir başka isim günü de 23 Haziran'daki Aziz İnnis'un günüdür. Yakın bir geçmişe kadar adaların kutladığı bu gün, köylerden birine 1980'li yıllarda ev alarak yerleşmiş bir Müslüman Türk'ün anlatısı ile sunuldu:²⁸

Karnaval

'İtfaiye geliyor yangın söndürmeye...'

– O hani çamlar var yukarıda. O çamların orada eğlence yapırlarmış. İki sıra çam var ya boydan boya çeşmeyi geçince. Orada hora teperlermiş. ... İçeride ateş yakarlarmış. Üzerinden atlıyorlar ya ateşin. Bir baktım ki aşağıdan telefonla haber vermişler. İtfaiye geliyor yangın söndürmeye. ... Onların da kendilerine göre adetleri var. Bir de baktım dan dan geliyor itfaiye. Dedim ne-reye gidiyorsun? Dedi yangın var. Ben yangın yok dedim. Adam burdan çıkamayacak dolu tankeri. Dedim böyle böyle adetleri varmış, ateş yakmışlar, üstünden atlıyorlar. Dedi ki madem böyle adetleri var niye aşağıya bildirmiyorlar ki.

– *Kaç yıl önce?*

– Var yine beş altı sene öncesi var.

– *Hangi ayda?*

– Ayını hatırlamıyorum.

– *Manastır biliyor musun burada?*

– Şurada bir tane var. Eskiden bizim evden gözüküyordu. Adını bilemiycem. Bir de kuruçeşmenin orada var. (Tamir ettiren kişinin adı)... tamir etmişti. Bir de ileride incirlerin orada var. Çeşmenin arka tarafında. Daha da varmış da yıkılmış yani.

– *Ne yapıyorlar orada?*

– Herhalde mum yakıyorlar, ibadetini yapıyorlar. Gidebilen gidiyor. Radyocunun karısı filan. Bakıyorum sopasını kaka kaka gidiyor.

– *Yıkıntı halinde mi şimdi?*

– Hayır, hayır yapılmış. Ordaki de yapılmış.

– *İçi nasıl peki?*

– Meryem ana resimleri var. Mum yakacak yerler var, ikonlar var. Bu gibi şeyler.

– *Sen girdin mi?*

– Girdim, girdim, biliyorum. Eskiden kilitli değildi. Kilit koydular kapılarına sonra. (...) Tahta kapısıydı. Şimdi demir kapı yapmışlar. Aşağıda Kaleköy'de şişşirin bir kilise var biliyorsun. İşte onu bizim hükümetin tamir etmesi lazım.

– *Yıkıntı halinde.*

– Yazık ama, bu bizim vatanımızda olan bir şey. Ben buranın Kaymakamı olsaydım ele alırdım bu gibi şeyleri. (...) Biblo gibi orası.

Sanal Ortamda İnanç

İnançların ve dinin en önemli göstergeleri olan ikonların üretildiği, yirmi manastırın bulunduğu Atos Dağı'nı sadece erkekler gezabiliyor.²⁹ Günlük gezilerin ayrıntıları ile ilgili bilgilerin sunulduğu İnternet siteleri var. Bir günde sadece 120 erkeğin dağa çıkmasına izin veriliyor. Selanik'te bulunan Aynaroz Dağı ofisinden rezervasyon yapılıyor ve bir sıra numarası alınıyor. Bölgeye araba ile çıkılmasına izin verilmiyor. Limanın sağında bulunan bir ofisten *Diamonitiria* adlı izin belgesi alınıyor. Yabancıların Atina'daki elçiliklerinden, veya Selanik'teki konsolosluklarından bir tavsiye mektubu ve Atina'daki Yunan Dış İşleri Bakanlığı'ndan (Kilise İşleri Yönetim Bölümü) veya Selanik'teki Kuzey Yunanistan Bakanlığı'ndan (Dış İşleri Yönetimi) Aynaroz'a giriş izni almaları gerekiyor.

Cins ayrımcı böylesine zor bir sürecin olması dinin ve inançların kültürel artefaktlarının ulaşılabilir, yaygın ve kolayca paylaşılabılır olmaması anlamına geliyor. Öte yandan bir cins için ise –erkekler– bir ölçüde bu kültürel artefaktların metalaştırılması söz konusu. Bu tür gezilerin ve kültürel değerlerin kolay ulaşılabilir bir biçimde sunulmasının ve pazarlanmasının, kültürel ve doğal varlıkların korunması yolunda insanların bilinçlenmesine katkısı var. Ulusal düzeyde pek çok ülke, kendi fonlarını kullanarak, bu değerlerin tümünü ekonomik, bilimsel ve teknolojik kaynaklarının yetersizliği nedeni ile koruyamıyor. Bu nedenle UNESCO'nun 17 Ekim-21 Kasım 1972 toplantıları sonucu kurulmuş olan Dünyanın Doğal ve Kültürel Mirasını Koruma Sözleşmesi geliştirildi.

Sanal ortamda Atos Dağı'ndaki yirmi manastırdan birine girip kendi mumunuzu yakıp ve dileğinizi veya adağınızı yapabilirsiniz. Dinsel, ulusal ve sanatsal değeri olan kültürel varlıkların, atölyelerde üretildiği Atos Dağı bir inanç sisteminin yaşatılmasının farklı yollarını örneklemesi açısından toplum bilimleri ve sanat tarihi disiplinleri açısından ilginç bir örnek.³⁰

Dinsellik İlgili Son Sözler

Her iki ulus devlet açısından bakıldığı zaman, siyasal ve/veya akademik düzeyde iki türlü yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri pragmatik öteki ise insan hakları ağırlıklı yaklaşım olacaktır. Pragmatik yaklaşım bir ulus-devletin istihbarat, dış işleri gibi birimlerinin haklı ve doğal tavır alışları nedeni ile oluşan, kendi ulus-devletini, çıkarlarını, jeolojik ve siyasal konumunu kollayan temkinli yaklaşımlar olacaktır.

Öte yandan akademisyenlerin görevi ise, kendi ulus devletlerine bağlılıkları saklı kalmak üzere, insan hakları açısından söylenmesi, üzerinde durulması ve ısrar edilmesi gereken noktalar da tavır koymalarıdır. Ancak tarihsel açıdan bakıldığı zaman Akira Kurosawa'nın *Raschomon* filminde olduğu gibi pek çok olgu yaşayanları tarafından kendi yorumları ile anlatılmaktadır.³¹ Bu yorumları yüksüz halde algılayabilmek yeteneğini geliştirmiş araştırmacılar, çözüme yönelik

²⁹ Monastik protokol uyarınca.

³⁰ www.inathos.gr

³¹ Kurosawa (1950).

Cumhuriyetin dördüncü kuşağı yeni yazıkçı Adalı Mehmet Ali Dökümcü 'Pangor'un önünde (Fotoğraf: Güllü Beşe Erginsoy, 1994).

söylem ve siyasaları önerecektir. Araştırmacının görevi tarafsız olarak insan hakları açısından ihlallere dikkat çekmektir. Bu noktada araştırmacıların çalışması ve incelemesi gereken üç ana konu vardır. Bunlardan birincisi bir ulus-devlet vatandaşı için 'öteki' imajının nasıl inşa edildiğini anlamaktır. İkinci konu eğitimidir. İlkokuldan başlamak üzere, 'öteki' kavramının nasıl ele alındığının, ortak tarihsel ve kültürel mirasın nasıl sunulup, gözardı edildiğinin veya her iki tarafça nasıl yeniden yazıldığının dikkatlice ve sağduyulu bir biçimde irdelenmesi gereklidir. Çalışılması gereken üçüncü konu ise, genel olarak, kamuoyunun bir kesiminde – özellikle her iki toplumda yerleşik ve mübadelenin dışında kalmış olanlarda; varolan 'kalıp yargı'lardır. Empati, yani kendini başkasının yerine koyabilme yeteneği olmayan siyaset adamları ve akademisyenler böylesine hassas bir konuda ne sağlıklı kararlar verebilir, ne de sağlıklı politikalar üretebilir.

İnançlar açısından bakıldığı zaman, adalılar da Ortodoks düşünceye kendi gereksinimlerini ve yorumlarını getirmişler, bereket, doğurganlık gibi azizlere de günler koymuşlar ve onların adına kutlamalar yapmışlardır. Onların sesi duyulmadan inançları, bu inançlarda öncelik sıralamaları ve önem verdikleri alanlar anlaşılamazdı; bütün bunları da yalnız onlardan duymak mümkündü. Bu yaşantıların birikimleri sonucu, insanların sahip olduğu yerel anılarla, ulus-devlet düzeyinde var olan anılar arasında bir gerilim söz konusu olabilir.

Gösteren ikon, ve gösterilen cemaat olarak kabul edilirse, bu ilişkide inanç göstergelerinin, özel alan ve kamusal alanda karnavalsı gidiş gelişleri, taşınabilir ikonları, hacın yerinden çıkarak taşınması gibi özellikleri vardır. Özel alan (evdeki ikon rafları ve kandiller) ve kamusal alan (kilise, mezarlık) ibadet söz konusu olduğu zaman adeta saydam ve geçirgen bir hale gelmektedir.

Belleklerinin zayıflamasına, cemaatlerinin büyük çapta küçülmesine, bedenlerinin yorgunluğuna rağmen adalılar; ellerinde kalmış olan göstergelerine ve mekânlarına sıkı sıkıya bağlı olarak, dinsel kimliklerinin bir simgesi olan haçlarını boyunlarında taşıyarak, dünya coğrafyasında farklı ulus-devletlerin vatandaşı olarak, bellekleri ve anılarının bir kısmı adalarında bırakmak zorunda kalmış, yaşamlarını sürdürüyorlar.

YEDİNCİ BÖLÜM

Gökçeadalılar

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Bu bölümde İmroz'un Gökçeada oluşunun anlatıları iki farklı kaynaktan okunuyor. Bu iki anlatı buraya kadar okunanların ışığında, 'adalı olmak' ve 'adalı olmamak' farkını gösteriyor. Okunacak ilk anlatı boş evler ve arsalar bulduğu için 'Acaba ben ne gibi çıkarlar sağlarım' diyen fırsatçı, işgalci bir anlatıcıya ait değil. Veya böyle düşünen bir grup tarafından adaya çağrılmış da değil. Bu anlatı hükümet politikaları sonucu 'adalı' 'yapılmış' bir Anadolu köylüsüne de ait değil.

İlk anlatı şu ya da bu şekilde adaya 'yerleştirilmemiş' 'aydın' bir yazlıkçı adalı çiftin anlatısı. Anlatılarında okunduğu gibi, birçok araştırmadıkları ve sorgulamadıkları alanları da gösteren bir örnek.

Başka adalılar tarafından da desteklenmiş diğer anlatı ise, 'okumuş' bir adalıya ait. Bu anlatıları ayrıntılandırmak ve kapsadıkları toplumbilimsel alanları sunmak için, her iki anlatı gru-

Ankara: Eceabat, Kabatepe Limanı (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Ada: Kuzu Limanı (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Yeni Adalı İşçiler ve çocukları (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

İstanbullular (Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Öğretmen evi (Güllüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

Kadastro (Güllüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

bunda başlıklar yer alıyor. Bu başlıklar altında adada Türkleştirme, ve buna bağlı olarak eğitim ve dinsel kurumların dönüşümü; 1964'ten sonraki değişimler var.

ADADA TÜRKLEŞTİRME HAREKETLERİ: TAŞINMAZLARLA İLGİLİ SORUNLAR

01 Ocak 1923 tarihinde Müslim ve gayrimüslim (nikah, boşanma, nesep, nafaka ve diğer özel hukuk kapsamındaki tüm işlemlerin Kilise kayıtlarından çıkarılarak, Türk idari sistemine dahil edilmesi) tüm T.C. vatandaşlarının aynı hukuk sistemi altında toplanmasının hukuki esasları belirlenmişti.¹ 1925 yılı Mayıs ayında Lozan Antlaşması'nda 42. maddede öngörülen komisyonlar oluşturulmuştu. 1926 yılı Şubat ayında Medeni Kanun kabul edildi. 1926 yılında Atina'da Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili bir anlaşma yapılmıştı.² 18 Mart 1926 tarihli, 788 sayılı Memurin Kanunu, 4. Madde, 'a' fıkrasına³ göre Devlet memuru olmanın şartı T.C. vatandaşı olmak değil, Türk olmaktı. Bu kanun 1965 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.⁴ 1927 Nüfus Sayımı'na göre İstanbul'da 26,431 Yunanistan vatandaşı vardı.⁵ 1927 yılı 27 Kasım günü azınlıklar haklarından vazgeçtiklerini belirten belgeleri imzalamışlar, Esas Komite azınlıkların haklarından vazgeçme kararlarını onaylamıştı.⁶ İzlenen bütün bu gelişmeler bir anlamda 'hukuki açıdan' bir Türkleştirme hareketi olarak kabul edilebilir.⁷ 01 Nisan 1928 tarihli, 1217 sayılı yasa ile devletin elinde bulunan taşınmazların eşit koşullar ve oranlarla, hak sahiplerine verilmesine hükümet yetkili kılınmıştı.⁸

¹ Bozkurt (1996).

² An (1995) s. 161.

³ *Düstur-Üçüncü Tertip*, Cilt 7, s.667.

⁴ *Düstur-Besinci Tertip*, Cilt 4, Kitap 3, s. 3053.

⁵ Aktar (1996) s. 334.

⁶ Alexandris (1983) s. 138.

⁷ Aktar (1996) s. 329.

⁸ A.g.e.

Arı'ya göre bu anlaşmanın, mübadeleye tabi bulunan insanlarla ilgili yönü pek tatmin edici değildi; ama yeni bir evreyi başlattığı, en azından belirsizliği ortadan kaldırdığı açıktı.⁹ 30 Ekim 1930 tarihinde Atatürk ve Venizelos arasında 'İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması' imzalanmıştı. 1964 yılında tek taraflı olarak T.C. İnönü Hükümeti tarafından feshedilen bu anlaşma hem ekonomik yönü ağırlıklı ve iki taraf açısından düşmanlığı kırmayı amaçlayan bir anlaşma idi.¹⁰ 1934 yılı Mayıs ayında Bakanlar Kurulu kendisine verilmiş yetkiye dayanarak aldığı kararla esnaf ve zanaatkar olan Yunan pasaportluları işsiz bırakmıştı.¹¹ O dönemde İmroz'dan gidenler konusunda kesin bir sayı yoktur.

1945 tarihinde Karadeniz Bölgesi'nden kırk beş aile İmroz'a gelmişti. Bugün o ailelerden sadece birisi İmroz'da kaldı.¹² Bu adaya ilk toplu göç olarak değerlendirilebilir. İlçe merkezinde Çınarlı-Dereköy'e yerleştirilen göçmenler, zaman içinde adanın koşullarının zorluğu nedeni ile adadan ayrıldılar. Bugün bu göçmen grubundan bir aile adada yaşıyor. Bu aile ile yapılan görüşmelerde savaş sonrası 'kıtlık' yaşanan bir bölgeden, Sürmene'den geldiklerini, uzun yıllar son derece zor koşullar altında adada geçinmeye çalıştıklarını ve ancak bugün belli bir rahatlığa kavuştuklarını belirttiler.

Balı'ye¹³ göre, Tek Parti döneminin gayrimüslim azınlık karşıtı siyasetinin en 'tartışılmaz' örneği olan Varlık Vergisi¹⁴ uygulamaları sırasında adada iki kişi gözaltına alınıp Çanakkale'ye götürüldü. Bu iki kişi bir daha adaya dönmediler.

Taşınmazlarla ilgili sorunlar üç ana nedene bağlı olarak ortaya çıktı. Birinci neden Türkleştirme politikaları sırasında adaya getirilen veya adadaki yarı açık cezaevinde mahkûmiyetini tamamladıktan sonra adaya yerleşen bazı insanların fırsatçı ve faydacı davranışları; ikinci neden ise köylülerin bazılarının 'bir avuç toprak' veya 'üç kuruş için' kendi köylülerine sırt çevirmesi ve kendi bindikleri dalı kismeleri; üçüncü olarak dürüst ve iyi niyetli bir grubun varolan yasal haklarını kullanabildikleri kadar -çoğu sonunda cayıp taşınmazı satmayı ve 'unutmayı' tercih ediyorlar- kullanıp, bıkıp usanmadan kendisi ve kendi köylüleri adına davalara katılması, tapu ve kadastro dairelerinde haritalara bakmak için sabırla sıraya girmesi, dilekçeler vermesi, bazen hırsızlıklara ve gasplara göç yumması ve beklemesidir.

"- Yedi bin küsur metre kare Kuzu Limanı'nda tarlam vardı. Ben Yunanistan'daydım. Bir mektup... telefon etti. Telefon. Acele gel senin büyük tarla satılıyor, satıldı mı böyle bir şey. Sekiz sene evvel.¹⁵ Ben hazırlanıncaya kadar aradan bir hafta geçti. Burda geldim. Bir bakıyorum ev yaptılar üzerine. Hani biliyorsun ne şekilde, hani şey koyuyorlar. Üç odalı mı ne.

9 A.g.e.

10 Demir ve Akar (1994) s. 51.

11 Records of the Department of State Relating to the Internal Affairs of Turkey 1930-1944 (M1224) Robert Skinner'den ABD Dış İşleri Bakanlığına, 867.504/11, 30 Haziran 1934.

12 Saygı (Ty) s. 18 ve Erginsoy'un bu aile yaptığı görüşmeden alınmış bilgiler.

13 Bali (1997) s. 175.

14 Resmi Gazete (1942) No: 5255, 12 Tesrinisani (Kasım).

15 Bu görüşme 1997 yılı yazında gerçekleştirilmiştir.

- Mahkemeye verseydiniz.
 - 'Kimi mahkemeye verecektim. Biri mahkûm, birisi..., birisi...' ¹⁶ 'Alan adam dedi: 'Bilmiyorum. Bana sattılar.'"

EĞİTİM VE DİN

Okula giden kadınlardan biri ilk kez önlük giydi, sonra onun ağabeyi, sonra bir arkadaşı daha giydi. 1951 yılına kadar okul binası yoktu. Dersler kahvede yapılırdı. Şimdiki Metropolithane'nin olduğu binada eskiden yatılı ortaokul vardı.

"Birkaç sene için orda yaptılar. Ankara'dan gelmiş bir öğretmen. İki üç dil bilirdi. Rumcası mükemmeldi. Bize Rumca ders veriyordu. Sonra aldılar. Ankara Radyo'ya aldılar onu."

Öğretmenlerden biri Emine Hanım'dı. Emine Hanım Girit asıllıydı. İyi Rumca konuşurdu. Giritli aksanından dolayı çocukların alay konusu olurdu. Daha sonra Tahsin Bey geldi.

"Bu hanım geldi. Yeni Rumca, yeni Türkçe okutuyordu. Çiriya Giritli demek. Bayan mesela, bay Çıyır. Giritliler 'çi' ile konuşur. Bize diyordu Edirne bizim kıymetli bir memleketimizdir. Fakat o (Tahsin Bey) çok tahsilli idi. Hem Rumca ders verirdi, hem Türkçe, hem de Fransızca ders verirdi. Sonra aldılar onu burdan Ankara şey hani böyle konuşuyor. Oraya götürdüler."

"Spiker?"

"Orda götürdüler. O zaman dil bilen azmış."

Daha sonra Çanakkale, Erenköy'den Akilia adında bir öğretmen geldi. Köylülerin dediklerine göre son derece bilgili ve iyi bir öğretmendi. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edi-

Tevkifinden önce arkadaşımız Yalçın ile konuşan

İMROZA DIŞARIDAN PARA SOKULDUĞU İHBAR EDİLDİ

Rumlar "olay maksatlı,, diyor. Tevkil edilen da isnadı reddetti

İMROZ'da beyanname olayı ile ilgili tahkikata devam edilmektedir. Bu arada, adaya yurt dışından külliyetli miktarda paranın gizlice sokulduğu ihbarı yapılmıştır. Bazı Rumların devamlı olarak toprak almaya çalıştığı ve bunun için Türklere yüksek bedeller teklif ettikleri de iddia olunmaktadır. (Devamı ss. 3, s. 3 de)

Gazete haberi.

len ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu olarak bilinen 430 sayılı yasa ile bütün öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlandı, yabancı ve azınlık okullarına Türkçe dersler kondu ve bu okullar Maarif Vekâleti'nin denetimine alındı.¹⁷

1951 yılında eğitimde yönetim Rumlara bırakıldı ve 14. Madde yürürlükten kaldırıldı.¹⁸ Köydeki kilisenin bahçesinin yakınında toprakları bulunan köylüler muhtarlığa topraklarını bağışladılar, bilfiil köyün ilkokulunun yapılması için çalıştılar. İki katlı, geniş bir bina yapıldı ve okul 1964 yılında kapanıncaya kadar eğitim etkinliklerini sürdürdü. Sekiz yıl önce bir köy ilkokulu yazışma defterlerinden birini kenarları yanmış veya kemirilmiş bir biçimde okulun tören salonunda buldum.

1964 yılında Rum okulları 'disiplin' altına alınmıştı. İstanbul'da kırk Rum İlkokulu, on Rum Ortaokulu ve altı Rum Lisesi, toplam 412 öğretmen ve 6,898 öğrenci vardı.¹⁹ Adada her köyün bir ilkokulu vardır. Bugün, bu okulların hiçbiri faal değildir. Binalar harap vaziyettedir. Öğrenciler, Merkez'deki Devlet İlkokulu'na gitmektedir. Bu okulda okuyan Rum öğrenci yoktur.

14 Nisan 1964'te gençlik tarafından başlatılan 'Türk'ten Türk'e Alışveriş' ve 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyalarının hedeflerinden biri Rum okullarıydı. Bu okullara Lozan Antlaşması ile sağlanan ayrıcalıkların kaldırılması isteniyordu.²⁰ Hükümet Rum okulları aleyhine kararını almıştı: "Türkiye karşılıklılık esasını gözeterek, Rum okullarının ayrıcalıklarını kaldırıyor."²¹ İçişleri Bakanlığı tarafından alınan kararla Rum öğretmenlere Türkçe sınavı yapılması uygulamasına geçildi. Sınavda başarısız olanlar Rum okullarında öğretmenlik yapamayacaklardı.²² 10 Temmuz 1964 tarihinde 502 sayılı yasa ile eğitim Türkçeleştirildi, Rumca öğretim yapan İlk ve Orta öğretim kurumları kaldırıldı. Aynı yıl köydeki ilkokul kapandı. Bugün İstanbul'da bile binasının inşaat kalitesi ve büyüklüğü ile pek çok ilçeyi imrendirecek bir okul binası köyde boş ve harabe halinde durmaktadır. Artık kışın ısınmak için alınacak ve yakılacak ne sırası ne doğrama-sı kalmıştır.

CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat, otuz yedi milletvekilinin imzası ile, ve Adalarda eğitim yönetiminin Rumlara bırakılmasının eğitim ve din serbestliğini ortadan kaldırdığı, milli bütünlüğe darbe vurulduğu ve okulların zaten parasının olmadığı gerekçeleri ile;²³ Bozcaada ve İmroz bucaklarının yerel idareleri ile ilgili kanunu yürürlükten kaldıran Adalardaki eğitimle ilgili 14. maddenin yeniden yürürlüğe girmesini içeren bir kanun teklifi hazırlayarak Meclise sundu.²⁴ 1927 yılında çıkarılan yasada Adalardaki eğitim Türkçeydi. 1951'de Demokrat Parti Milletvekili Ömer

17 *Ana Britannica*, Cilt 20. s. 568.

18 Madde metni için bakınız: Saka (1974) s. 91.

19 *Akşam* gazetesi, 9 Mayıs 1964.

20 Demir ve Akar (1994) s. 143.

21 *Milliyet* gazetesi, 13 Nisan 1964.

22 *Son Havadis* gazetesi, 14 Nisan 1964.

23 *Ulus* gazetesi, 14 Mayıs 1964.

24 Demir ve Akar, a.g.e. s. 149.

Mert, eğitimde yönetimin Rumlara bırakılmasını öneren bir kanun teklifi verdi ve 14. maddenin yürürlükten kaldırılmasını önerdi. Arat'ın teklifi dönemin hükümeti tarafından kabul edildi. Bozcaada ve İmroz'daki Rum okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.²⁵ Ada ile ilgili son eğitim istatistikleri 1935-1936 yıllarına aittir.

TABLE 1
Şehirler ve Köyler İtibarı ile Okumak Bilenler ve Bilmeyenler Miktarı²⁶

İmroz	Cinsiyet	Okuma ve yazma bilen	Yalnız okuma bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran %	
						Bilen	Bilmeyen
Şehir	E	688	-	377	1065	64.6	35.4
	K	413	1	525	939	44.1	55.9
	T	1101	1	902	2004	55.0	45.0
Bucak ve köyleri	E	1174	4	932	2110	55.8	44.2
	K	862	-	1383	2245	38.4	61.6
	T	2036	4	2315	4355	46.8	53.2

TABLE 2
Bağımsız ve Bağlı Azınlık İlkokulların Öğrenci ve Sınav Durumları²⁷

Okul Adları	Bir yılda birinci sınıfa yeniden yazılanlar			Bir yılda tahsilden ayrılanlar			Ders kesiminde öğrenciler			Sınav sonunda sınıf geççenler		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
İmroz Tepeköy Rum	10	16	26	7	11	18	78	69	147	45	35	80
İmroz Zeytinliköy Rum	-	3	3	1	-	1	119	92	211	70	32	102
İmroz Dereköy Rum	8	10	18	5	2	7	79	57	136	34	17	51
İmroz Bademliköy Rum	12	8	2	2	1	3	45	24	69	31	13	44
Çanakkale toplamı	30	37	67	15	14	29	321	242	563	180	97	277

1966 yılında Merkez'deki Rum Ortaokulu binası kamulaştırıldı. Yerine Gökçeada Yetiştirme Yurdu kuruldu. Bugün sekiz yıllık kesintisiz temel eğitim yasasının çıkması umut verici bir gelişmedir. Özel Okullar Derneği tarafından Milli Eğitim Bakanı Ulugbay'a sunulan raporda, Lozan Antlaşması ile açılan otuz bir yabancı okul ve azınlıklar tarafından kurulmuş yetmiş dokuz azınlık okulunun bulunduğu belirtilmektedir.²⁸ Yeni yasa ile yabancı okullar ve azınlık okulları açısından yeniden değerlendirilmesi gereken durumlar ortaya çıkmıştır.

²⁵ Tercüman gazetesi, 24 Temmuz 1964.

²⁶ Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, s. 13.

²⁷ A.g.e. s. 90.

²⁸ Sabah gazetesi, 10 Eylül 1997.

TABLO 3
Azınlık İlkokullarının Bir Yıllık Gelirleri ve Masrafları²⁹

Okulların adları	Gelirleri						Masrafları							
	Öğrenci ücreti	Teberruat	Akar gelirleri	Cemaatlerden yardım	Hükümetten yardım	Yabancı memleketlerden yardım	Diğer gelirler	Tutarı	Öğretmen maaş ve ücretleri	Tedrisat ve tesisat levazımı	Laçe	İnşaat ve tamirat	Diğer masraflar	Tutarı
İmroz Tepeköy Rum	- 1700	-	505	-	-	-	2205	1980	25	-	200	-	2205	
İmroz Zeytinliköy Rum	- 1953	-	319	-	-	-	2272	2154	25	-	73	20	2272	
İmroz Dereköy Rum	- -	-	1224	-	1600	-	2824	2460	60	-	200	104	2824	
İmroz Bademliköy Rum	- 740	-	160	-	-	-	900	872	10	-	12	6	900	
Çanakale toplamı	- 4393	-	2208	-	1600	-	8201	7466	120	-	485	130	8201	

Yirmi beş yıl önce Heybeliada'daki (*Halki*) teoloji okulu Türk Hükümeti tarafından kapatıldı. Bugün hâlâ kapalı. Bunun anlamı İmroz, Zeytinliköy doğumlu, İstanbul ve Yeni Roma'nın Başpiskoposu, Patrik Barholomeos'a göre

"Yeni bir teolog, papaz yardımcıları, rahip ve piskopos kuşağını hazırlayamayacağımızdır. Yeni kan çok ihtiyacımız vardır. Ve Türk hükümetinin okullarımızı yeniden açması gereklidir."³⁰

Adada dokuz kilise ve 242 manastır vardır.³¹ İmroz Metropoliti Fotios Savaidis toplam kilise ve manastır sayısının 360 civarında olduğunu belirtmiştir:

"Bundan yüzyıllarca önce bu manastırların her birinin ayrı bir günü olur, kutlamalar yapılmış. şimdi hâlâ kullanılan kilise sayısı yedi, hâlâ ayakta kalabilen manastır sayısı ise elli, ancak bunların büyük bir çoğunluğu boş duruyor."³²

²⁹ Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü.

³⁰ *Time* dergisi, 5 Mayıs 1997, s. 50-51: "It is still closed, meaning we can't prepare a new generation of theologians, deacons, priests and bishops. We have a great need for fresh blood and it is absolutely necessary that the Turkish government reopens our school."

³¹ Aziz (1973) s. 110.

³² *Radikal* gazetesi, 07 Haziran 1997.

1964'TEN SONRA GÖKÇEADALILAR: DEĞİŞİKLİKLER VE KAMULAŞTIRMALAR

16 Mart 1964 Kıbrıs olayları ve 1964 Kararnameleri ile 30. Maddeye dayanarak Seyri Sefanın Anlaşması iptal edildi, ilk yaptırım 16 Eylül'de devreye girdi. 1930 yapılan anlaşma iptal edilecek Yunanistan uyrukluların 16 Mart'tan itibaren sınır dışı edilmesine karar verildi, ve 16 Eylül tarihi Yunanistan uyruklu Rumların Türkiye'yi terk etmeleri için son tarih olarak saptandı. 1964 Kıbrıs bunalımının ertesinde Türk hükümeti iki kararname ile Türkiye'deki Yunan yurttaşlarının malvarlığını dondurmuş ve Yunanistan uyrukluların Türkiye'de taşınmaz mal satın almasını yasaklamıştır. 1964 yılından sonra adaya yatırım yapılmaya başlandı. Bu yatırımlar nedeni ile yapılan kamulaştırmalar dış göçleri de arttırmaya başladı.

1965 tarihinde Hükümetin elinde Kıbrıs konusu ve iyice gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri konularında kullanılabileceği koz kalmamıştı.³³ 18 Mart 1926 tarihli Memurin Kanunu kaldırıldı. Yunanistan uyruklular gitmişti. 1965 yılında Foça Açık Cezaevine bağlı olarak kurulan Gökçeada Tarım Açık Cezaevi, 1968 yılının Mart ayında özerk oldu. 22,555 dekar alan cezaevinin tarım alanları olmak üzere kamulaştırılmıştır. Bugün toplam arazisi 16,000 dekadır. Geri kalan topraklar adaya gelen göçmenlere verilmiştir.³⁴ Cezaevi 1976 tarihinde kapatılmıştır. 1997 tarihinde Cezaevi binalarına Bulgar göçmenler yerleştirildi.

1966 tarihinde Merkez'de 8,144 dekar, Kefaloz'da 5,300 dekar kamulaştırılarak Gökçeada Devlet Tarım Üretme Çiftliği'ne verilmiştir.³⁵ Ortaokul binası Yetiştirme Yurdu olarak açıldı. Aradan yirmi sekiz yıl geçtikten sonra, 1973 tarihinde ikinci toplu göç gerçekleştirildi. Trabzon ili, Çaykara ilçesi, Şahinkaya köyünden altmış bir aile (312 kişi) Dereköy yakınlarına yerleştirildi. Üçüncü toplu göç Köy İşleri Bakanlığı ve İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlı Toprak İskan Genel Müdürlüğü'nün ortaklaşa çalışmaları ile evleri ve 47 dekar toprağı ekilerek hazırlanmış olan, Yeni Bademli Köyü'dür. Kamulaştırılmış olan arazi içinde eskiden Bademli köylülerinin çalıştığı bağlar var. Bu alana bugün buğday ve ayçiçeği ekiliyor. Aynı bölgenin sınırları içinde İ.Ö. 4000-6000 yıllarına ait olduğu tahmin edilen bir höyük, ve bolluk ve bereketi simgeleyen (Aziz) *Aya Floris* için yapılmış bir manastırın kalıntıları vardır.³⁶

Yakın geçmişe kadar ikinci derece yasak askeri bölge statüsündeki adada Jandarma Er Eğitim Taburu kuruldu. Daha sonra 5. Alay Komutanlığı kuruldu. Köyün ekilebilir topraklarının bir bölümü (1,690,053 metre kare) Milli Savunma Bakanlığı tarafından istimlak edilip, kamulaştırılana kadar köylüler topraklarında çalıştılar.³⁷

Kıbrıs olayları, Türkiye İmroz ve Bozcaada'daki Rum azınlıkla ilgili 'Türkleştirme' olarak nitelendirilebilecek ve bugüne kadar devam eden bir süreci de beraberinde getirdi. İmroz'un nüfusunun yüzde doksana yakını Rum idi. Türk nüfusun tamamına yakını ise devlet memurlarıydı.

33 Demir ve Akar (1994) s. 133.

34 Aziz (1973) s. 97.

35 A.g.e., s. 100.

36 Höyük kazısı, Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden Dr. İlalime Hüryılmaz başkanlığında sürdürülmektedir.

37 Aziz (1973) s. 103.

1964'te adalarda yaşayan toplam Rum nüfusun 7000 civarında olduğu tahmin ediliyor. Lozan Antlaşması hükümlerine göre cemaat meclislerinin seçimle kurulması gerekiyordu. Yunanistan Lozan'da Batı Trakya Türklerinin azınlık olarak gösterildiğini iddia ederek Oniki Ada'daki Türkleri bu kapsam içinde değerlendirmiyordu.³⁸ Kıbrıs'ta Türk cemaatine yönelik ekonomik abluka devam ediyordu. Bu dönemde İnönü hükümeti seçimi kaybetmiş, yerine Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığını yaptığı yeni hükümet kurulmuştu. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir duyuru yapıldı:

"Türk-Yunan ilişkileri Lozan'da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, Oniki Ada'da yaşayan Türklerle, İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvazene içinde mütalaa edilir."³⁹

Ürgüplü hükümeti bütün Yunanistan uyrukluların sınırdışı edilmelerine karar vermişti. Önceki hükümet tarafından yurt dışına çıkarılması durdurulan Yunanistan uyruklular hiçbir ayrıcalık gözetilmeden sınırdışı edilecekti. İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada sınır dışı edilecek Yunanlı sayısının 2878 olduğu, istisnalardan yararlanarak ikamet etmelerine izin verilenlerin sayısı 1653'tü. 1225'i ise oturma izni bittiği zaman gidecek olanlardı.⁴⁰

Yunanistan'daki Türk azınlığından 312'sinin ve Oniki Ada'da yaşayan 400 Türk'ün sınırdışı edilmesine karar verildi.⁴¹ Türk vatandaşlarına vize uygulamasına geçildi. 1965 yılının Haziran ayında sınır dışı edilen Yunanlıların sayısı 500'dü. Türk uyruklu Rumlar 'geçici' sandıkları 1964 sınırdışı edilme olaylarının kendilerini de tehdit eder konumundan yılarak göç etmeye başladılar.⁴² Basın bir haberle gelişmeleri duyuruyordu:

"Oruz dört Türk uyruklu Rum'un 'ansızın' gitmeleri dikkat çekti."⁴³

1978'de Alexandiris'in yaptığı araştırmada İstanbul'da yaşayan 7,822 Rum'un büyük bir bölümü Türkiye'yi terk etme niyetinde olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁴ Örneğin eskiden 780 kişinin yaşadığı Gliki'de, bugün yaz kış devamlı oturan ve köyü hiç terk etmemiş on beş kişi var. Bir tane dışında hepsi yalnız yaşamaktadır. Diğer evler boş, çoğu harap ve yıkık durumda. Okul, dükkânlar ve kahveler kapandı. Bir tane açık kahve var. Köyde yaşayan bir Türk ailesinin delikanlı oğullarının çabaları ile ayakta duruyor.

"Seksenbeşte gidiyordum. Öyle bir karar yaptım ki, bir daha gelmeyecektim. Kapatayım, kimbilir kaç sene sonra ya gelirim, ya gelmem." "... Burda evler vardı, dükkânlar vardı iskelede falan. Bir

³⁸ A.g.e. s. 134.

³⁹ *Milliyet* gazetesi, 17 Nisan 1965.

⁴⁰ A.g.g. 21 Nisan 1965.

⁴¹ A.g.g. 25 Nisan 1965.

⁴² Demir ve Akar (1994) s. 141.

⁴³ *Milliyet* gazetesi, 12 Haziran 1965.

⁴⁴ Alexandiris (1983) s. 294.

vekalet yaptı bana. Kalktı, gitti. Hadi bakalım koş... Mahkemelere şunu, bunu." "E ne yaptın? Çalışıyordun." "Evet, çalışıyordum. Dayak da yiyecektim." "Niye?" "... bir hırsız çaldılar dükkânı" "... bir mahkûm, bir... ve... bir de... vardı" "... (dükkanları) alan adamın karısı da geldi. Burda bana vurdu. Niçin bizi mahkemeye verdin diye. Bre dedim sen kimsin?"

1987 yılında kışları Yunanistan'da yaşayan Bademlililer ani bir haber aldı. Köy basılmış, evlere girilmiş ve evler talan edilmişti. Bu olayı yaşayan bir köylü şöyle anlattı:

"Gene Acem girdi. Geldiler Araplar bir şey bırakmadılar. Bu kişi getirmiş köye otuz gün oturdular. Yalnız duvarlar kaldı. Yaktılar." "Bir sefer Kürt geldi. İşgal edildi burası. Kendi(nin) değilmiş. Tapu çıkarmaya uğraşıyorlar. Hakim de ona 'Nerden buldun? Getir kâğıtları. Anandan, babandan?'"

Kadınlardan ve erkeklerden bazıları geri geldi, eşyalarını topladılar, denkler yaptılar ve güvendikleri kişilere kendilerine yollanmak üzere teslim ettiler. Bazıları evlerini birkaç yıl sonra sattılar. 03 Şubat 1988 tarihinde çıkarılan 12592 sayılı kararname ile 1964 yılı kararnameyi yürürlükten kaldırıldı, Rum mallarının sahiplerine geri verilmesi kararlaştırıldı. Bunun anlamı yirmi beş yıl sonra Rumlar taşınmazlarını tekrar geri alabileceklerdi. Taşınmazlarla ilgili yüzyıldan fazla zamandır süregelen karışıklık, spekülasyonlar, varisler, vekaletler gibi sorunlar yine ortaya çıktı, işlerin çözümlendiği nokta mahkeme oldu. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13 Şubat 1991 tarihinde aldığı 65 sayılı kararla:

"Hukukça önemli olan evvelce kazanılmış olan hakların Bakanlar Kurulu kararname ile ortadan kaldırılmayacağı, ... 1964 tarihli kararnamede öngörülen önlemlerin devamı gerekli (görülmemiştir). Bunun doğal sonucu olarak o tarihe kadar durdurulmuş olan temlikli tasarrufların icrasına, yani geçerli bir satış vaadi veya vasiyetnamenin ifasına herhangi bir hukuksal engel bulunmamakta..."

olduğu belirtilmişti. Bu karar daha sonra Hazine'nin itirazı nedeni ile geri çekildi.

1989 yılında 1964 kararnameyi sonucu Yunan uyrukluların Türkiye'de taşınmaz mal satın alması yasağı kaldırıldı. 1994 yılı başında Yunan Hükümeti Avrupa Konseyi'ne başvuruda bulunarak 1964 yılında sınır dışı edilen Rumların mal varlıklarının sahiplerine iade edilmesi ni istedi.

1-8 Eylül tarihleri arasında ABD'de 'dinsel hakları koruma' yasa tasarısı hazırlandı. 'Dinsel Kısıma Karşı Özgürlük Yasası' adı ile sunulan yasa tasarısını uygulayacak olan ise 'Dinsel Bas-kıları Soruşturma Dairesi' olacaktı. Bu kurumunun özelliği 'tamamen' özgür olmasıydı. Ekim 1997 tarihinde ABD'ne giden I. Bartelemeos (Dimitrios Arkondonis), Başkan Bill Clinton ile yaptığı görüşmede Heybeliada'daki 1844 yılında açılan Ruhban okulunun tekrar açılması yolunda-ki dileğini açıklayacağını belirtti.⁴⁵ Barthelemeos bu konudaki dileğini şöyle açıklamıştı:

"Heybeliada fakültesinin yeniden açılması yolundaki talebimizi düzenli olarak Türk yetkililerine iletiyoruz. Birçok ülkeden gelen öğrencilerimiz, esasen modern Türkiye'nin en iyi elçileri konumunda değiller miydi? Ancak, uluslarüstü dinsel işlevimizin Türkiye'de her zaman iyi anlaşılıp hoşgörüyle karşılandığı söylenemezse de, İstanbul'u terk etmek sözkonusu değildir. Öncelikle tarihsel nedenler yüzünden: onüçüncü yüzyılda, elli yedi yıllık kısa bir dönem için İznik'e gitme dışında, İstanbul'u asla terk etmedik. İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra bile, bu kentte ruhani görevimizi sürdürdük. Sonra dinsel işlevimiz nedeniyle: Selanik'e yerleşmemiz kendimizi Yunanistan'la aynılaştırmak olurdu, oysa ki biz kendimizi ulusların üstünde bir konuma yerleştirmek ereğindediz. İstanbul, ırkların, uygarlıkların, dillerin kesiştiği bir kenttir. Ben hatta, Ortodoks Patrikliği açısından, anayasal düzeni laik ve halkın çoğunluğu müslüman olan bir ülkede yerleşik olmanın bir tanrı lütfü olduğunu düşünüyorum."⁴⁶

1990 yılında Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın 18 Mayıs 1992 tarihinde düzenlediği 'Güneydoğu Sorunu ve Çözüm Arayışları' adlı panelde, Eski İmroz Kaymakamı, konuşmanın yapıldığı sırada eski Olağanüstü Hal Bölge Valisi, yeni İstanbul Valisi, Kozakçıoğlu sunuş konuşmasında Semadirek'e sığınmak isteyen iki İmrozluyu, Nahiye Müdürü'nün kabul etmediğini anlatmıştı:

"... aslen Rum olan bu iki Türk vatandaşının eşyalarını hiç kimseye sormadan, danışmadan, Yunan nahiye müdürü iskele üzerinde yaktı ve bunları çoluk çocukları ile beraber tekrar geriye gönderdi. Onlarla da bir mesaj gönderdi adaya. Dedi ki: 'kim adadan ayrılırsa, aynı muameleye maruz kalacaktır'"⁴⁷

Bu tutum sonucunda iki ülke arasında çıkabilecek ve uzayabilecek birçok sorun, kişiler pa-hasına da olsa, kendiliğinden çözümlendi. Sözü edilen göçmen sonunda her şeyini adada bırakarak Avustralya'ya göç etti. İki ara bir derede, ne adasının vatandaşı, ne dini ve dili ortak olan bir başka ülkenin 'hoşgeldin' demediği bir insan, bu sıkışmışlığını vatanını terk edip, uzaklaşarak çözümlenmeye çalışmıştı.

Bağlarını, bademliklerini, zeytinliklerini kamulaştırma ile kaybeden vatandaşlar öncelikle yakınlığı, dil ve din birliği nedeni ile Yunanistan'ı seçtiler. İlişkileri ve olanakları olanlar Yeni Zelanda, Avustralya ve Amerika'ya kadar gittiler. Zaman içinde bağlar, buğday ve ayçiçeği tarlalarına, zeytinler deli zeytine, armutlar ahlata, incirler yaban incirine dönüştü. Köyde kalmış olan Bademlilerden bazıları 25-30 yıldır *Alik'i*'ye, Kefaloz'a gitmemişti. Köylüler hâlâ sabah çok erken kalkıyor, bütün gece serbest dolaşmış olan koyunlarını topluyor, sütlerini sağıyor, bahçesini suluyor, eğer Merkez'de işi varsa ve muhtarın arabasına yetişirse biniyor, ya da eşeğine binip Merkez'e iniyor. Günler ve saatler, yorgun ve yaşlı bedenlerle, yapılması gereken işler karşısında yetersiz kalıyor. Sadece Pazar günleri çalışma temposu biraz yavaşlıyor, ziyaretlere ve sohbetlere vakit ayrılabilir:

⁴⁶ *Cogito*, s. 119-120.

⁴⁷ Kozakçıoğlu (1992) s. 18.

"Bana müsaade. Ben gideceğim. Madam gitti orda konferans var."

"Ne konferansı?"

"Karılar konferansı ne olur?... Bütün son havadisler orda çıkıyor. Sabah gastesi."

İMROZ VE GÖKÇEADA ANLATILARI

Bu kısımda ele alınan Adada Türkleştirme, buna bağlı olarak eğitim ve dinsel kurumların dönüşümü; 1964'ten sonraki değişimler, iki anlatı örneğinde sunuldu. Önce yazıklık konumunda Yeni Adalı olmuş bir çiftin anlatıları, ardından dönüşümü görmek için İmrozluların anlatıları farklı anlatıcıların metinlerinin bütünleştirilmesi ile sunuldu.

Cumhuriyetin İlk Kuşağı: Yeni Yazıklık Adalılar

Örneğini okuyacağınız anlatı 1997 yılının yazında Adada yapıldı. Anlatı bir Türk karı kocanın. Türk ve Yunan ikilemi açısından tarafsızlığı dikkat çekici. Erkek iktisatçı 1926 doğumlu, eşi ev hanımı.⁴⁸ Emeklilikleri döneminde, yazlarını bu adada geçirmeyi seçen karı koca ellerine geçen her şeyi korumuş, saklamış ve saygı göstermişler. Evlerinin kapısının üstüne asılmış geeyik boynuzuna dokunmamışlar, buldukları demir keski, küp gibi nesneleri ve fotoğrafları saklamışlar. Hatta bu fotoğrafların bazılarını yıllar sonra, Adaya gelen sahiplerine vermişler.

Ancak başka bir açıdan bakıldığında zaman, katıldıkları, gözlemledikleri, duydukları adaya has olayların ardındaki kültürel ayrıntıların bazılarını sormamaları, araştırmamaları ve incelememeleri ilginç. Görüşmemiz sanıyorum onlarda, yaz aylarında bulundukları Ada için tekrar düşünme, araştırmadıkları bazı konuları araştırma ve anlama isteği doğurdu.

İlk İzlenimler

"Terkedilmiş dükkânlar dikkat çekiyor."

K – Ben pek bir şey bilmiyorum ama bu kahvenin bitişiğinde bakkal varmış onun birkaç yıl önce rafları da görünüyordu sen hatırlıyor musun?

E – Fiyatları hatırlıyorum.

K – Fiyatları yazılıydı. Rafa kâğıt asmışlar.

E – Bir rafa ne satılıyorsa bütün hepsinin birinci sütun isimlerini ikinci sütun fiyatlarını yazmışlar.

K – Kuruşlu, kuruşlu değil mi etiketler? O kadar etiket. Bunun dışında ben pek bir şey hatırlamıyorum. Pek temasız yok.

E – Sadece dikkatimi çeken terkedilmiş, işte yıkık dökük, terkedilmiş dükkânlar dikkat çekiyor yani ve bir hayli de var. Onlarda şöyle kepenk aralarından baktım filan mesela kovan arı kovanlarının içindeki böyle levhalar falan. Ama herhalde mesela terzi olduğunu zannetmiyorum. Belki merkezde vardır.

K – Terzi, bizim ev sahibimiz terziymiş. Eleni Nikita.

⁴⁸ Görüşme metninde Erkek: E, Kadın: K olarak kısaltıldı; Araştırmacının soruları italik yazıldı. Bu görüşmenin ikinci kısmı Nilgün Zongur; diğer görüşme Vasiliki Kaçali tarafından Yunanca yapıldı ve Türkçeye çevrildi.

Adaya Geliş

'Sonra sevdik. Veya ilgi duyduk diyelim.'

Peki bu evi nasıl buldunuz? Yani adaya geliş hikâyeniz nedir?

K – Adaya geliş hikâyesini sen.. İlk sen geldin ben gelmedim.

E – Kolay kolay gelmedim aslında yani. Burayı tanıdığımdan bildiğimden değil. Oğlum şey yaptı. Ada ile bir ilişkisi olmuş. Gelmiş görmüş. Cazip gelmiş ona ada.

Nasıl ilişkisi olmuş? Nasıl keşfetmiş?

E – Bilemiyorum herhalde arkadaşlarından biri yoluyla ama o keşfetmeyi daha bir seviyor. Geliyor buraya ondan sonra ben ağır başlı yerimden kıpırdamıyorum. Sonra geldik bir kere iki kere üç kere (oğlu) getirdi.

Yıl kaçtı?

E – Seksen sekizden evvel.

K – Seksen yedi sanıyorum. Yoo daha önce.

E – Daha önce tabii.

K – Ben annemle kalmıştım sen grupla gelmiştin buraya.

E – Seksenaltı.

K – Seksendört olabilir. Yani ev aramak için değilde. Adayı keşfetmek için. Ben gelmemiştim o sene.

E – Yani şahsen haberleşme ile değil de kendim keşfetmiş değil de. Baba gel baba gel işte. Bir gör. Benim reaksiyonlarım biraz geçtir. Sonra sevdik. Veya ilgi duyduk diyelim. Sevgi lafı çok geniş. (eşim) de, ne o benim üzerimde ne de ben onun üzerinde burayı tercih etme konusunda birbirimize şey olmadık yani teşvik edici. O da hazırmış, ben de hazırmışım. Tabii belki de birçok insandan fazla esasında ben bunu şeye bağlıyorum bu şehirleşmelerin başlaması biliyorsunuz Sanayi İhtilali ile oluyor. Birçok İngiltere'de şehirler yerden mantar biter gibi bitiyor. Hiç öyle nüfus toplulukları yoktu İngiltere'de. Fakat sanayileşme ile birlikte o Liverpool'un falan hatırlamıyorum nüfusunu yani sanayileşmeden önceki. Sanayileştikten sonraki nüfus korkunç. Tabii çok kötü şartlar altında bir şehirleşme Ama bu Sanayi İhtilali'ne kadar insanlar köylerde, küçük kasabalarda, küçük kentlerde, hatta eski Roma'ya kadar gitsen bile, mesela tiyatroları dolduracak büyük nüfuslar var. Fakat nüfusların yaşayış tarzı sanayi ihtilali ile ortaya çıkmış olan toplumların yaşayış tarzı ile kıyaslanamaz. Yine Sanayi İhtilali ile başlamış olan yaşam tarzı insanların hiç bilmediği bir şeydir. Belki de bir felaket hâlâ devam ediyor belki de. Ve bana öyle geliyor ki belki Mendell başlıyor bu kromozomlar zamanımıza kadar geliyor şimdi. DNA'ların... Yani insanların DNA'larında 1800'lere kadar olan hayat tarzları depo edilmişti. Birden Sanayi İhtilali ile birlikte yeni bir hayat bize geldi. Roma İmparatorluğu zamanında bir esir kaçır da dağlara "hürüm" diye bağırırmış. O bile herhalde o zamanın şehir şartlarını esaret görüyormuş. Ama ben diyorum ki o zamanın esaret koşulları şimdiki yaşamımızda da var.İstanbul halkını düşünün esir yani esaret yaşıyor. Biz niye esaret yaşamıyoruz? Ben emekli oldum, yeniden dünyaya geldim.Allah kurtardı.

E – Burayı niye sevdin diyorsanız. Ben bunu hep düşünürüm. Geldiğimden beri düşünürüm. Tavuklar kapımızın önünü pisliyor. Hiç önemli değil. Üzerine basıyoruz gidip pabucumuzu yıkıyoruz. Hiç önemli değil. Her şeye böyle hoşgörü. Tabii bunun mistik sebeplerini de araştırıp düşündüğüm oldu. Ama galiba en şey sosyolojik izah tarzı, psikolojik izah tarzı herhalde bizim sevmemizin sebebi bu. Niye Peki niye burayı sevmiyor. Onu merak ediyorum.

Sevmeyen derken kimi kastediyorsunuz?

E – Sevmeyen derken Allah koruyor burayı. Yani Türkiye sevse burayı felaket olur.

E – Caydırıcı o kadar çok şey var ki.

Tabii başta ulaşım.

E – Fırına yapıyor gemi işlemiyor. Tabii buraya gelecek olanların çok önemli bir kısmı da iş hayatı olan kişiler. İş aksayabilir. Allah Baba koruyor fırtınasını. Hiç değiştireceğini sanmıyorum bu tutumunu. Bakarsınız hükümetin ekonomik durumu belki düzelebilir de buraya çok ciddi vapurlar alabilir. Fakat onu kısa vadede göremiyorum. Mümkün değil. Buraya Kıbrıs'ta kullanılan köhne bir şey göndermişler. Birkaç kere yolda kaldık. Götürdüler tamire.

E – Evet burası diğer tatil yörelerine göre sosyal prestij getirmiyor. O da ikinci koruyan bir şey adayı. Tabii sosyal prestij isteyenler için piyasa var. Onlar güneye gidiyor.

Bu köyü keşfetmek nasıl oldu?

E – Köyü keşfetmek, bir tarif verdik evvela bir evimiz olsun ama onun tamiri ile uğraşmayalım. (Eşimle) konuştuk. Dedik ki bir ev bulalım ama tamiri ile uğraşmayalım. İki yorgun savaşçı. Bunca yıl emekli olduk falan. Onun kokusunu aldım sevmedim tamir işini. Baktık sağa sola. Fakat satışlar, normal bir satış değil. Bizim seçim hakkımız yok Sağdan soldan öyle arkadaşlara söyledik. Böyle bir ev almak istediğimizi.

Arkadaş derken var. mıydı burada? O tarifi kime verdiniz?

E – Çok az. Feyyaz, Feyyaz'ın arkadaşı. Melih.

K – Bir Selçuk vardı.

Selçuk kim? Ben tanır mıyım acaba?

K – Eski tarihlerde öğretmenlik yapmış. Merkezde. Bir lisede hocalık yapmış. Sonra ayrılmış halen adada oturuyor. O biliyordu bir hayli yerleri zannediyorum sen onunla da görüştün.

E – O bana arsa gösterdi arsa ile ilgilenecek durumda değildim. Sonra burayı Melih vasıtasıyla endirekt öğrendik. Burası satılmış fakat içinde bir kiracı var.

Kiracı Türk müydü?

E – Türk'tü.

Nereliydi?

E – Bankada çalışan bir eleman. Ziraat Bankası'nda çalışıyordu. Esmerdi.

Adını biliyor musunuz?

K – Esat

Ev aldı Esat Bey şimdi burada.

E – Nerede?

Aşağıda, çeşmenin aşağısında.

Görüşmelerde Öngörülmemeyen Olaylara Bir Örnek
'Pervane kulağıma kaçtı.'

K – Pervane kulağıma kaçtı.

Eyvah, ne yapabiliriz?

E – Benim de kaçmıştı. Hiç önemli değil.

K – Ay gıdıklıyor.

Çekiveriyim mi ben? Nasıl girdi o öyle?

K – Girdiği gibi çıktı.

Evin Alınışı

'Karamuratoğlu o satış işlemini yaptı.'

E – Esat Bey oturuyordu burada. Esat Bey buranın sahibine kira ödüyor muymuş?

Ne kadar ödüyormuş?

E – Yok fiyatını bilmiyorum söyleyemem de. Fakat kiralama, evin sahibi Atına'da kiralama yetkisini Zafir Bey'e vermiş rahmetli.

Evet öldürüldü.

E – Ona yetki vermiş o da evi Esat Bey'e kiralamış. İşte belli bir miktar üç bin lira mı unuttum gitti. Sonra sahibi satmak istedi. Sonra ona yetki belgesi gönderiyor noterden. Şey araya giriyor Rum hastanesi başhekimi Karamuratoğlu o satış işlemini yaptı. Sonra biz geldik evimizde çok ufak tamirat vardı.

K – Ciddi işler yapmadık.

E – Çok ufak derken diğer evlere göre çok azdı.

K – Çatısı çökmemişti.

Zaten yaşıyormuş değil mi?

K – Parmaklık yaptırdık, camları falan taktırdık, kepenk koydurduk arkasına rüzgara karşı ve hırsıza karşı. Bu evin özelliği diğer evlerle kıyasladığın vakit, ben tipik Rum evlerine benzetiyorum Heybeliada'daki.

Evet bir ada evine benziyor.

K – Evet çimento kullanılmış.

Kaç yılda yapılmış aşağı yukarı biliyor musunuz?

K – Galiba 38 filan değil mi?

Birçok evde tarih yazıyor duvarın bir köşesinde..

K – Şurada bir tarih vardı 1938 gibi hatırlıyorum.

(Görüşme anlatıcıların evinin karşısında bahçe olarak kullandıkları ayrı bir mekânda yapıldı.)

Burası eve mi aitmiş?

K – Kardeşmiş onlar.

Burda ev yok değil mi?

K – Şurada var yıkılmış.

Atölye gibi kullanılıyor.

E – Ama biz yapuk viran olmuştu. O Shakespeare'in tiyatrosundaki kafatası vardır ya iki tane göz boşluğu hep burdan o bakıyor.Yıkılmış, çökmüş pencereler. (eşinin adı) onu hissetmiş. Ben de hissettim.

K – Burası çöphanesi olmuş köyün oniki traktör çöp çıkarttı.

Zafir'in ölümüyle ilgili çeşitli hikâyeler var. Sizin duyduğunuz hikâye ne?

K – Benim duyduğum hikâye, Zafir silahla vuruluyor karın mahiyetinden o vaziyette, epey uzak o bölge ordan yürüyerek gelmiş. Kahvenin önüne kadar geldi. Ondan sonra orda onu bir iki kişi Rumlardan karşılamışlar tabii daha hayatta ve konuşmuş da ama mahkemedeki ifadeler hiç tanımadığım birisi demiş. Allah kabul etsin.

Siz o sırada köyde miydiniz?

K – Yok evdeydik. Çok büyük üzüntü oldu bizim için çünkü ben burayı söyle yorumluyorum, bahçeye meraklısınızdır arzu ederseniz tüm bahçeyi papatya ekebilirsiniz ama pek zevkli olmaz bence biraz gelincik, biraz hanımeli. Şimdi bu köyde, İstanbul da öyleydi yani müthiş bir çeşme vardı her bakımdan yani ben onun heyecanını yaşıyorum çünkü ayrı bir güzellik, hakiki bir top-

lum bana sorarsanız. Kendi bayramlarını kutlarlar şudur budur hepsi bir konuda ihtisas sahibi olmuşlardır. Öyle bir İstanbul vardı müthiş bir ziyafet sofrası gibi, bence yani. Burası da öyle görüyorum, yaşlılar giderlerse burada biz oturacağız ama nasıl oturacağız onu bilmiyorum. Çünkü buranın rengi idi. Sonra en büyük korku, acaba gelenler burayı şehirleştirir mi? Bizi esir alır mı?

K – Şehirleşme zannediyorum şu taraftan başladı.

E – Kaymakam bey ordan yer almış.

K – En sonuna becerdi ve gitti. Gitti ama, yine gelir tabii.

E – Bugün de birileri geldi o tarafa baktılar. Beş dönüm arsa varmış.

Kimin arsası varmış?

K – Bilmiyorum, tanımadığım birisi. Müşteri getirmiş buraya.

Kim getiren?

K – Tanımıyorum.

Getireni de tanımiyorsunuz.

E – Hayır. Sonra bir de buranın muhtarlık meselesi var.

Kimse kalmadı.

E – Biz gayret ediyoruz komşuları yaşatmak için. Bir komşumuz vardı, hastalandı.

Atanasia, Apostol'un annesi.

E – O da maşallah dayanıklı. Hastaneden çıktı (eşim) yemek götürüyor. kuvvetlensin diye.

Adanın Boşalışı

'MHP'li Türkler anlattı bunu bana'

Peki bu dükkânlarla ilgili kapanış hikâyesi duyduğunuz mu hiç? Kahvelerin kapanış hikâyeleri, bu köyedeki.

E – Benim Zafir'den duyduğum bu köylülerin, Tepeköy'lülerin aşağıda havaalanı bölgesinde çok güzel tarlaları varmış. Toprağı çok iyi terbiye etmişler, bereketli ürün alırlarmış. Hatta tarif ederken diyorlardı ki, atlı girdiği vakit atı örtermiş. İşte o Kıbrıs hareketinde 1957 miydi? Kıbrıs olaylarında yani.

Bir tane değil tabii.

K – 74'te. O altı yedi Eylül olayını mı söylüyorsun?

...

K – Ondan sonra bu adada bir huzursuzluk olmuş.bana onu Rumlardan çok Türkler anlattı. Hapishaneyi açmışlar Rum evlerine şey yapmışlar. Ben Türklerin anlattığını söylüyorum. Sözlü tarih dediniz ya. MHP'li Türkler anlattı bunu bana. Şimdi şöyle söyleyeyim Kıbrıs'ta Makaryos Türklerle zulmetti filan diye bir siyasi gerginlik ve bir mukabele-i Bilmisil, Türkçesini bilmiyorum.

Karşı hareket.

E – Karşı hareket, onu da Allah bilir. Burada MHP öyle bir karşı hareket olarak Rumları.

Peki Asaf bey MHP hareketi burada nasıl oluştu?

K – Ben de hiç bilmiyorum ilginç. Tam hatırlamıyorum da.

O Makaryos Türk toplumu üzerindeki olumsuzlukları sürerken.

E – Hah! Yani o bir imkân burada yaratmış. Türkeş filan diyorlardı. Tabii bu Türklerin anlattığı. Sonra huzursuzluk başlamış ve Rumların arazileri istimlak edilmiş. Hatta o rahmetli Zafir ağlayarak anlattı. Ben bunu kurcalamıyordum. Çok ucuza mal etmişler 25 kuruşa. Ben dedi bu adadan gitmem. Benim kemiklerim burda kalacak dedi.

Sözlü tarih. Paralar pulların ötesinde önemli olan olayların, haksızlıkların, haklılıkların değerlendirilmesi.

E – Tabii bunları sözlü tarihte yakalamak lazım. Yalnız bir de yakalarken bir şeye daha dikkat etmek lazım. Bugün bütün dünyada olan, hatta Türkiye’de olan sosyo-ekonomik olay burada da cereyan etmiş.

Ne gibi?

E – Üretimi şarap, zeytinyağı, vesaire vesaire fakat para da lazım. Fakat para kazanmak için İstanbul’a giderlermiş.

Evlerde çalışırlarmış. Atölyelerde, hizmetçilik, lokantalar, ayakkabıcılar, gömlekçiler.

E – Ondan sonra çalışıyorlar orda para yapıp bu tarafa geliyorlar. İstanbul’da gördükleri yaşam tarzını biraz da burda yaşamak istiyorlar. Ben bu evlerin birinde çok çok değerli bir lavabo takımı gördüm. Banyoda, Hıdiv köşkünde gezerken gördüğüm o şahane sarı musluklar.

K – Nerde gördün?

E – Şu anda söyleyemem suralarda bir evde kapısı da açıktı. Kim gösterdi onu da hatırlamıyorum. Yani para harcıyorlar. İstanbul’da kazanıyorlar. O zaman radyo önemli. O zamanın radyoları da pahalı. Satın alma maliyeti yüksek, işletme maliyeti yüksek. Çünkü işletmek için katot pilleri kullanılıyor.

Batarya. Bizim önümüzde bir tanesi. Bahçemde. Vaktiniz olduğu zaman uğrayın. Yani pilleri doldurdular batarya. Bizim bahçede kumbet var ya orası.

K – O zaman kurşunlu aküler kullanıyorlar. Fakat kurşunlu akünün kullanılmadığı yerler de var radyoda. Kurşunlu akü oniki volt alnbuçuk volt vererek çalışır radyo. Fakat ayrı bir de daha yüksek voltaj gerekiyor. O piller batarya ile dolmaz. Onlar kocaman şu büyüklükte ve en pahalısı da onlar. Onlara para nasıl yetiştirilir vesaire. Benim tahminimce ayak uydurma. Bu olaylar olurken, Türkiye’de ve dünyanın her yerinde olan bir sosyo-ekonomik olay da yani göç olayı da var. Kalkıyor burdan bir vesile ile bir yere gidiyor ve köye mektup yazıyor. Aynen bizdeki gibi Sivass hemşehrisine ballandıra ballandıra anlatıyor.

Diaspora

‘Mesela Avustralya’ya kadar gidenler var.’

K – O da kalkıp nesi var nesi yoksa satıp İstanbul’a gidiyor. Onlar da göç etmişler. Mesela Avustralya’ya kadar gidenler var. Bir aile gelmişti buraya tanıştık. Güney Afrika’ya gidenler var.

Yeni Zelanda’ya gidenler var.

K – Bu gayet doğal bir olay. Ben adayı terketmeyi iki nedene bağlıyorum. Bir politik olaylar dolayısı ile kaçış. Hatta kaçmayı bahane. Tabii haklı sebeplerle. Yunanistan’da bir nefes almak. Ciğerlerimiz oksijen girsin deyip gidenler de var.

Orada da muhacir muamelesi görüyorlar. Türkiyeli Rum.

K – Burada da öyle. Adadan nüfusun gitmesinde kader yani ekonomik şartlar bence. Bugün altın verseniz hiçbir Rum gençleri durmaz burada. Ne yapacak yani? Bir ara misafirler gelmiş. Muhatar söylemişti Haralambo yani 800 kişi olmuş. 800 kişi olsa ben kaçardım buradan.

Dereköy 4000’e kadar çıktığı olmuş.

Taş İşçiliği

‘Koymadan evvel o taş biçimlendirilmiş’

K – Kaba bir benzetme olacak Roma İmparatorluğunun büyüme çökme devri gibi böyle bir büyüme devri yaşamış bu köy. Tabii geçim şartları zirai kökenli. Herkes çok çalışıyor. Bilgisayarlar için ilginç bir konu olur. Evler de kaç metre küp taş kullanıldı. Kaç tane taş getirildi. Ondan

sonra kaç eşek yükü bu yokuştan çıkmış. Her bir taşı en bir yere koymuş. Koymadan evvel o taş biçimlendirilmiş. Yerine uygun konmuş. Uygunu anlatabilir miyim bir faydası var mı?

Tabii çok var.

K – Duvarcılığa başladık. Siz beni durdurabilirsiniz.

Gerekirse durdururum. Çok teşekkür ederim.

E – Şimdi zelzele bölgesi sayılabilir.

Bir 53 depremi vardı değil mi zaten.

K – Evet zelzeleyi yaşamış ve bir kültür biliyor. Bu kültürü kasterderken 2000 yıllık kültürü kastediyorum.

Pre Helenik.

K – Tabii oralara kadar gidiyor. Hatta aşağıda arkeolojik bir bulgu var.

Kazıyorlar bu sene de başladılar.

K – Evet neden bahsediyorduk.

Taşlardan bahsediyorduk.

K – Malzeme olarak kullanmak zorundalar zaten. Kerpiç kullanmıyorlar Anadolu'daki gibi taş kullanıyorlar. Taşların dayanıklılığını sağlamak için zelzeleye karşı duvarları 50-60 cm bazan daha da kalın. Taşların birbirlerine uymasına dikkat etmişler yine bir fitting sağlamışlar. Araları böyle boş bırakılmış veya taş aralarına toprak doldurma olayı yok. Her boşluk uygun bir taşla kapatılmış. Bu taşlar her yerde olmadığı için bunun kırılmasında bazı ustalar bunlara bence büyük usta demek lazım bir başka yerde görmüştüm çalışmasını. Evvela taşı koyuyor, sağdan bakıyor, soldan bakıyor ama bakıyor neye baktığını anlayamadım. Sonra balyozu kaldırıyor. Bir yerine vuruyor. Taş ayrılıyor. O kadar ustalar varmış ki. Ben çünkü sordum yaşlılara bu kadar hangi aletle kırılır bu kadar nasıl uygun, duvar yapımı için uygun olarak kırılır. Bunlar hakikaten büyük ustalar. Sonra bunları ören ustalar öylesine boşluk bırakmıyor ki, zelzelede ahşapta olduğu gibi bir nevi o menteşe gibi hafif hafif oynuyor ama kolay kolay yıklanmıyor. Şimdi yoğun emek bu. Ne kadar güç şartlar altında yaşamışlar. Bu kadar emek verip meydana getirdikleri bu köyü çok kısa bir zamanda terk edip gidiyorlar. Sırf bizim Türklerin siyasi Vakıfı ile izah etmek mümkün değil. Ama burada çok terk edilmiş yerler var.

Örneğin Niğde'de, Manisa'da, Trabzon'da da var.

K – Tabii bir evliya çıkmış da kaçmış değil bunlar. Sebeplerini siz daha iyi bilirsiniz. Benim kabaca tahminim ekonomik şeylere dayanıyor. Bir yerde hayat kalmayınca ne yapsın adam. Apostol'u süngüyle burdan uzaklaştırsanız veya güzel bir imkânla Atina'ya götürseniz üç gün duramaz. Zafir bunu söyledi. Davet etmişler o da gitmiş. Oğlu orda çok iyi eğitim görmüş oğlu, akrabaları. Bana şöyle anlattı. Apartmanlarda yaşıyorlar tabii. Duvarlar dedi, bana anlatırken aynı olayı yaşıyormuş gibi heyecanlandı. Duvarlar üzerime yıkılıyor dedi. Bir daha oraya gitmem dedi.

Dört duvar arasında.

Adanın Nüfusu

'Buradakiler de zaten başka yöne gidiyorlar. Yaşlılar.'

K – Dört duvar arasında. Onlar da artık buraya gelmeyecek maalesef. Buradakiler de zaten başka yöne gidiyorlar. Yaşlılar.

Evet başka bir yöne gidiyorlar.

K – Yazık yani ama gerçek de bu işte. Hepimizin başına gelen buna benzer şeyler. Benim de ailem geldi geçti.

(Bu sırada bir at geçiyor)

Apostol'un atı.

K – Şimdi mesela Apostol bu atı nerde kullanıyor dersenez, ben kullandığını çok az görüyorum. Ama nadir kullanırlar. O bir gelenekse mesela tavuk besliyorlar. Bir sürü. Yumurta tüketimi artmış. Doktor yeme demiş galiba. Geçen gün hastaneden çıktığında (eşim) ona tavuk aldı. Onu pişirdi Burdakiler bulaşık bezi gibi kaynatıp kaynatıp.

Niye öyle oluyor?

E – E beslenme yok ki.

K – Her tarafları kas onlar. Bize lütufta bulundular birkaç kere hediye ettiler. Çok güzel hayvanlar. Ama içleri boş çıktı. Ata masraf yapıyor, ondan sonra tavuklarına masraf yapıyor. Ama bu geleneksel bir. O farkında değil. Mesela anne tavuklarla konuşur. Hastaneden çıktı geldi. İlk irtibatı tavuklarıyla kurdu. Onlarla birlikte yaşıyor yani. İlginç bir tablo.

Ada Köylerine Baskınlar

'Muhtar galiba söylemişti. Rahmetli Haralambo'

Bir de Kürt baskını Siirtlilerin baskını var burda.

K – Onu duydum. Muhtar galiba söylemişti. Rahmetli Haralambo. Öyle hatırlıyorum. Onları burada birisi motive etmiş. Öyle olmuş yani evler orda boş duruyor. Bu insanlar fakir fukara. Gel-sin de yurt yapsınlar diye. Ama bunun aşağıdaki Yeni Bademli köyünün halkını getirme, yerleştir-me bir programdır. Bu programı o zat şahsen yapmış. Başkalarının gayrimenkullerini

Yok sayarak.

K – Yerleştirme politikası.

Peki onlar buraya nasıl gelmiş. Yani o 75 kişilik grup. Hangi program dahilinde gelmişler?

E – Herhalde onu hiç duymadım da. Deminki konuda belki yorum yapılabilir. Hani mektup-laşma. Kendisini buranın ağası gibi görüp ordaki hemşehrilerine bunu iletmış olabilir.

K – Diyarbakır. O kadar ilgisi olmayan bir bölge ki nerden bulmuş bunlar. Buraya gelmiş ev sahibi olmuşlar. Mahkûm olmuş, burdaki hapishaneye getirmişler. Cezası bittikten sonra da bura-da kalmışlar. Öyle zannedyorum ki öyle birkaç aile var. Merkezde var. Cezası bitmiş ve burada kal-mış. O Kürtlerin belki yüzde elli bu sebeplerle gelmiştir.

Bir Zamanlar Ada

'Bir düzen içinde çamaşır yıkadıklarını duymuştum.'

Yorulursanız söyleyin. Çünkü bir kerede olacak kadar kısa değil görüşmeler. Gene zeten devam edeceğiz. Burada köy halkının eskiden toplandığı yerler varmış. İşte çeşme başları, harman yerinde horalar tepilirmiş, müzikler çalınmış. Bunları duydunuz mu? Alonya derlermiş mesela harman yerine.

K – Çeşmede çamaşır, bir düzen içinde çamaşır yıkadıklarını duymuştum. Muhtar onların dü-zenini sağlarmış. Hangi gün kimin gideceğini bilirmiş. Böyle bir programları varmış. Eğlenirlermiş, yemek yerlermiş. Hizmet edenler varmış.

Hizmet edenler kimmiş mesela?

K – Aile'den herhalde başkaları bilemiyorum. Eskiler bilir.

E – Muhtarın ilgilenmesinin sebebini sordum. İsimlerini tespit edermiş çamaşırhaneye gelenle-rin. Niye dedim soruyorsun isimlerini. Ben dedim çamaşır bittikten sonra gidip bakarım, eğer kir-li bırakan olursa, kimlerin bıraktığını bilirmem gidip onların kulağını çekerim dedi. Bir de köyde başıboş hayvan yokmuş. Hiç öyle koyunlar moyunlar dolaşmıyor.

E – Bir tek şu aşağı inince bir manastır var. Onu tamir ettiriyor birisi. Yani demek ki manastıra da yaklaşım ancak bu kadar kalmış yani. Fakat Kaleköy’de şirin küçük kilise birisi gönüllü çıktı. Benim Viyanalı bir arkadaşım. Onu yapturalım dedi. Fakat ben ufak bir kıpırdadım yani. İzin almak, yapmak filan. Ondan sonra. Katılım yok. Karışık birtakım şeyler. Gayet komplike. Kilise yapılış ne olur.

Tabii orda azmliklar komisyonu devreye girer, o girer, bu girer. Kilise çanı çalıyor herhalde.

E – Hangi saat. Haa kilise çanı gibi çalıyor. Ne de olsa bir etkilenme var.

K – Buradaki kilisenin çanı normalin dışında olumsuz bir şey olursa çalar.

Peki buraya ilk yerleşen Türk kim biliyor musunuz? Yani yerli olarak yaşamak üzere. Bizim köye. Adaya değil, Bademli’ye.

E – (eşine hitab ederek) sen bu işi bilirsin.

K – Nejatlar falan olabilir mi?

E – Onlar olabilir. Aaa mahpus. Mahkûm.

K – Köye ilk girişte Necmiye hanımın evinin tam karşısında. Belki de ilk o bu köye yerleşen.

O mahpus zaten.

E – Bir mahkûm daha var.

Onunla konuştum.

E – Bir aile daha vardı.

K – Onlar gitmiş. Yapamadılar herhalde.

Adada Dedikodu

‘Arkamızı dönün başlar. Çok eğlenceli.’

Peki her yerde küçük yer olsun, büyük yer olsun. işler kadın ve erkek konusunda ayrılıyor. Erkek şunu yapabilir, kadın şunu yapabilir. Genç kız da şöyle davranmalı, böyle davranmalı gibi. Burası kalabalıktan, büyük bir köyken sizin eşinizden dostunuzdan duyduklarınızdan veya şimdi Atanaşiya’nın söylediklerinden bu tür inançların neler olduğunu biliyor musunuz? Yani bu tür roller nasıl belirlenirmiş?

E – (Eşim) de onu bilir. Bir nevi dedikodu sosyal yaşam tarzı. Bunu biz mesela dedikodu bizim kültürümüzde insan eti yemek gibidir diye ağır bir şey koyulmuş. Sonra bizim dinimiz de de müthiş büyük, korkunç bir şey fakat bu köyde gözlemlerimi söylüyorum. Köyde faaliyetler sınırlı olduğu için. Televizyon yok, radyo yok. Radyo öyle alıp evine götürebilirsin fakat çok sınırlı dinleyebilirsin. Bu katot bataryası bitince.

Onlar çok mu zor dolar?

E – Ben biraz eski radyolarla ilgilendim de. Pili radyo çok pahalı oluyor. Çünkü pil tüketimi çok fazla oluyor. Akü şarjı çok ciddi bir sorun ve ağır bir şey. Bir dinamo lazım ayrıca. Voltajı sabit tutmak lazım ki akü dolsun falan. Çok pahalı bir şey. İnsanlar mecburen kahveye gidecek yani. İnsan tek başına böyle Buda heykeli gibi oturamayacağına göre. E kadın ne yapsın? Köy kahvesine gitmese de öyle pencereden bakarak bile olsa yetmiş tane dedikodu. İşte yaşam tarzı olmuş. Onu irdeledim. Bayılıyorlar.

K – Arkanızı dönün başlar. Çok eğlenceli.

Adada Gelenekler

'Misafirleri ağırlama örneğin.'

Peki onun dışında kendi kendilerine sahip çıktıkları birtakım şeyler vardır muhakkak. Ne bile-yim mesela genç kızların belli biçimde davranma gereği. Mesela cenaze töreni dışında sokakta ağla-mamak. Bir erkeğin hırsızlık yapmaması, gururlu davranması gibi. Böyle duyduğunuz şeyler var mı?

E – Şimdi gördüğümüz Haralambo'nun karısı yas tutuyor. Saçlarını boyatmıyor o yüzden. Si-yah elbise giyiyor. Ben de ağlama dedim kadına. Ağlama denir mi? Ağlaması lazım.Sonra herhal-de o da bıktı. Artık ağlamıyor.

E – Şüphesiz yani. Onların bir de yıkanma kültürü. Daha ziyade yıkanmama kültürü.Niye yı-kanmıyorsunuz diye sormuştum da. Aşımız topraktan olduğu için çamurdan. Bunlar da bu ev ye-ni yapılmış olmasına rağmen mesela banyo yoktu.

Dışarda da yok muydu?

E – Hayır yoktu. Tuvalet vardı. Onda da o kadar kıskanmışlar ki ayakta zor duruluyor.

Bizim evinki de öyleydi. Ama bizde tahta bir ızgara vardı. Onun üzerinde dökünerek ayakta yıkanmak mümkün.

E – Ben Melih'ten duydum ve tabii çok yadırgadım. İspirto ile yıkıyorlarmış. Suyu pek sev-miyorlar.

K – Tabii taşıma koşulları falan da.

E – Bence bu kültürden geliyor zorluklardan değil çünkü pınar vardı.

Tabii ayrıca çamaşır yıkadıkları yerde de bir organizasyon yapılabilir. Ayrıca çok denize giri-yorlarmış.

E – Ben burada yokladım. Bir tek Apostol kazayla düşmüş denize. Onu da bizim Tobi (köpek) kurtarmış.

K – Yıldız Koyuna buradan arkadan yürüyerek bir yol var. Çok giderlermiş Yıldız'a. Ama ta-bii deniz yıkanmak sayılmaz.

'İstanbul'daki Rum semtinde yaşadığım için...'

E – Deniz konusunda şüphem var da hiç bilgim yok. Ama evde o iş yok. Çok nadir. Fakat ba-zı şeylere çok güzel dikkat ettiklerini izledim. Misafirleri ağırlama örneğin. Nefis bir İstanbul'daki Rum semtinde yaşadığım için. Orada da en fakir aile bile bir zamanlar anneannem götürdü. Evi-nin damına taş attığım kadını. Tanıyacak diye korktum. Çıktım ama. Anneannem yürüttü Ben de gittim. İkramda bulundu bir gümüş tepsi içinde. Billur, kristal şeyler vardı. Su vardı. Kaşıklar var-dı. Renkli reçeller vardı. Ondan sonra. Ben hiçbir şey yapamadım. Hayatımda öyle bir ikramla karşılaşmadım. Suyu mu içeceğim. Ne yapacağım. Yaşlı kadıncağız bana izah etti. Bu kaşığı ala-kasın reçelden yiyeceksin. Ondan sonra bu kaşığı sulu kaba koyacaksın dedi. Ondan sonra çeşit-li kaşıklar, çeşitli renkli reçeller. O fakir aile bile onu yapabiliyor. hâlâ da var.

Evet var.

E – Bu müthiş bir şey. Ufak tefek kaçamaklar olurmuş köyde.

Ne gibi?

E – Aşk kaçamakları. Kimle kim olacağını söyleyemeyeceğim. Benim hakketen mesela bir re-sim sergisini gezerken en son imzasına bakarım. Dolayısıyla hakketen hatırlamıyorum. Kaçamak-lar olurmuş yani. Ama duyulmaması mümkün değil. Duyulsa da işte idare ediliyormuş. Belki o Re-şat Nuri Güntekin'in romanı sizi ilgilendirebilir. Bir Rum köyünde olanları anlatır. *Ateş Gecesi* di-ye. Bilmiyorum sizin konunuzla ilgili mi ama bu *Ateş Gecesi*'nde orada aşk şeylerini dinleyin. Ora-da bugünün tavrıyla okuyamayacağınız detayda psikolojik yorumlarla aktarıyor. Esasında sizin

için müthiş bir malzeme. Oraya sürgüne gönderilen bir gencin Rum kızlarıyla ilişki tarzı arkadaşlıkları.

Yoruldunuz mu? Panayır zamanı bütün genç kızlar, genç delikanlılar bir arada ve aileler de analar babalar da orda. Normal koşullarda öyle kolay ahbaplık edemeyecekleri halde kalabalıkta işte gürlüştü patırtı. Çok fazla ana baba baskısı olmadan daha bir ahbaplık ederlermiş ve onun sonucunda birtakım tabii bu onbeş Ağustos sıralarında birtakım evlilik anlaşmaları ortaya çıkıyor tabii. O anlaşmalar olduğu andan itibaren de Prika'yı duyduunuz mu? Yani bunların başlık parası çeyizleri. Drahoma yani. O Prikalar ne kadar olacak kız tarafı veriyor bunu her zaman.

E – Tabii. Ah Ah kaçardık o zamanları.

İşte ne arpa verecek, ne tarla verecek bütün erkeğin iç çamaşırından paltosuna kadar.

E – İstanbul'dan biliyorum yani. İstanbul'daki Rumlarda da bu vardı. Yahudilerde de vardı. Yahudiler tabii evleneceği erkeğe kapital veriyor.

Peki siz burda öyle birilerini duyduunuz mu? Öyle tanışmış evlenmiş birilerini biliyor musunuz?

E – Maalesef yani o kadar geride kalmış ki bunlar. Anlatmak bile. Katerina nasıl evlenmiş biliyorum. Belki anlat desem o bile birçok şeyleri hatırlamaz. Yorgi herhalde bazı örnekler verebilir.

Dokumalar, Giysiler

'Bir kere ipekböceği, ipekçilik var.'

Nasıl giyinirlermiş? Giysilerini nereden temin ederlermiş?

E – Evet onu öğrendim. Bir kere ipekböceği, ipekçilik var. Bunun için iri yapraklı dut yetiştiriyorlar. Ipekböceği yetiştirmek için dut yaprağı ile besliyorlar. Bildiğimiz dut ağacından daha iridir onlar. Meyva ikinci plandadır.

E – Katar vermişler. Bu kendi yağıyla kavrulma ekonomi tarzına ne deniyordu?

Kendi kendine yeterli ekonomi. Kapalı ekonomi.

E – Kumaşını kendisi dokuyor. Deriyi hayvanlarının derilerinden yapıyor. Köseleyi sığırlardan elde ediyor. Doğadan topladığı şeylerle o kösele yapmayı mümkün kılacak şeyleri. Bütün bunları. Dut ağacı ne zaman ekilmiş dersiniz. Tahminim onun da tarihi adanın tarihi kadar eski olabilir. Tezgahlar evlerde çalışıyor. Ben bunu Yorgi göstermişti. Bazı numuneler. Bir de Haralambo'nun karnısı. Anladığıma göre evin örtüleri birçok giysileri şunlar bunlar. Herhalde kendileri dokuyorlar. Para ekonomisi falan işin içine girince tüm çöküş başlamış. Ben bir dokuma tezgahı Apostol'un evinde atının ahırını olarak kullanıyor. Samanları depo ediyor şu evde. Onun yanında gördük. Dokuma tezgahı. Biz ilgilendik. Dedik kurtaralım. O da kırıp yakmayı düşünüyormuş. Fakat birçok parçaları maalesef eksik. Bir şey olmuş gitmiş. Yani çok detaylı işler yaparlarmış. Çeşitli. Pazardan satın alma yok gibi. Duyduğuma göre pazardan satın alınan şey şeker, gazyağı, tuz yok tuz olur mu. İşte onlar. Prestij malları. Bayramlarda hediye verilecek şeyler. Veya evine büyük prestij verecek şeyler. Lavabo takımı demiştum.

Badem

'Badem dominant ağaçmış, çokmuş köyde.'

Peki bir de badem meselemiz var burda. Köyün adı zaten Bademli. O nereden geliyor biliyor musunuz?

E – Benim sorduğumda Zafir'le filan konuştuğumda badem dominant ağaçmış çokmuş köyde. Rumca buranın adı nedir?

Glici

E – Yani badem mi demek?

Hayır tatlı, şekerli demek. Badem gibi tatlı. Bademin tatlılığında. Peki bademin kendi hakkın-da bir şey duydunuz mu? Şöyle alınmış, böyle satılmış gibi. Ticareti yapılmış.

E – Hiçbir şey duymadım yalnız şunun farkındayım. Gelenekleri gereği yani yaşam tarzlarından gelen bu gün bile üç beş tane badem ağacı kalmış toplayıp, onu öğütüp, hangi şartlarda öğütüyorlar bilemiyorum kurabiye yapıp bize ikram ediyorlardı. Demek ki ordan esinleniyorum. Çok fazla önemi varmış hayatlarında. Ticareti için hiçbir şey diyemeyeceğim.

Zeytinyağı

Peki bir de zeytinyağı fabrikası var yukarıda. Onunla ilgili bir şey duydunuz mu, biliyor musunuz?

E – Onunla ilgili şöyle duydum. Zeytinlik sahibi olanlar zeytinlerini getiriyorlar. Belli bir bedel karşılığında o yer yağını çıkartıyor.

Köye mi ait bir şahsa mı ait?

E – Benim yani bunu sizden duydum. Bir ara ben de duymuştum köye ait olduğunu. Ama kişiye ait olma ihtimali çok. Veya bir iki aileye ait olabilir diye düşündüm.

Değirmenler

'Kalıntıları gördüm.'

Değirmenleri duydunuz mu?

E – Su değirmenleri varmış burda. Fakat ben biraz mübalağalı gördüm. O kadar su olacak ki değirmen çalışsın.

Bir de debisi olan bir su olmalı.

E – Yani debi olmadan değirmen nasıl çalışır. Sonra öğrendiğime göre o değirmen biriktirile-rek çalıştırılmış.

K – Baraj gibi.

E – Onu da tahkik etmek lazım ağırlıklı olarak. Fakat öyle zannediyorum değirmenden kasıt yet-değirmeni. Belki de çok küçük cıv bir şey olabilir. Tahminim. Ben çünkü kolay kolay ikna olmam.

Yeldeğirmenleri Dereköy'ün tepesinde var.

E – Burada da varmış.

Burda varmış. Ama çok az esas o tarafta. Yani ordakileri gördüm ben. Kalıntıları gördüm. Burdakileri görmedim.

K – Merkezde var.

Merkezde de var evet. Burdakileri görmedim.

E – Fakat şu değirmeni diye bana söylendi. Çamaşırlığın orlarda mı nerde? Ama hakikaten bu suyla çalışırsa nasıl çalışır. Sonra öyle bir şey ki. Suyla değirmeni çalıştırmak demek muhteşem bir havuz gerektirir. Biraz şey olmadı bana.

K – İkna edici olmadı.

Nerde o havuzun yeri?

E – Aya gidildiğinde biliyorsunuz büyük olay oldu. Satranç oynadığın bir kıraathane vardı. Arkada iki kişi konuşuyor. Yok yahu diyor. Adamlar uyduruyor diyorlar. Hi. Aya gidilir mi? Şimdi ben de...

Onun gibi değil mi? Belki de yaptılar biz inanmıyoruz değil mi? O da olabilir.

E – Onu bilemeyeceğim.

Merkez (Panaiya) ve Liman

Bir de merkez var. Orada dükkânlar var, orada pastaneler var, orda fırınlar var. Gene yıllar öncesinden bahsediyoruz. Bu konuda duyduğunuz mu herhangi bir şey?

E – Bir kere merkez. Liman, Kaleköy Limanı hakiki liman. Bütün seyr-ü sefer.

Peki sonra ne olmuş?

E – Sonra şey yapılıncı Kuzu Limanı. Menderes falan orası daha modern olunca. Çünkü kayıklar veya tekneler gelip açıkta demirlerlermiş.

Evet sandalla gelirlermiş.

E – Hatta bu sene bir arkadaşım gelecekti yurtdışından. Onun dalma takımları var. Ben bu gemilerin nerede durduklarını öğrenirsem, ona orada dalmasını tavsiye edeceğim. Birtakım kalıntılar olabilir.

Var ama orada zaten. Kuzu Limanında da var.

E – Kuzu Limanını tanıımıyorum. Orası hakikaten limanmıymış eskiden?

Yani liman olduğu için yok. Fakat orda da birtakım batıklar var.

E – Ha batıklar var. Burada olması gerekir çünkü ana liman burası anladığıma göre ve tabii merkez belki de adanın tarihinde içerideydi. Bu emniyet..

Korsan saldırılarına karşı.

E – Ve o zaman da duyduğum yine alınan satılan şeyler. Şeker vs. ve belki de demircilik. Demircilik tabii bir köy ve ada hayatı için müthiş geçerli bir konu. Pulluklar, tarım aletleri..

Ve denizle ilgili birçok şey de.

E – Duyduğum bir tek liman olarak orası olabilir. Bir de işte çok eski yıllarda buraya kardeşim gelmiş. Eşyle birlikte bir iş için.

K – Bauk.

Hangi batık?

E – Onu bilemeyeceğim.

Adalıların Becerileri

'Ne aldığının farkında'

Rumların burada kendi kültürleri ile yaşadığı yıllarda. Kardeşimden duymuştum yani sadece şeker, gaz gibi şeyler satılıyor, ithal ediliyor.

Burada Limnili olsun, Dedağaçlı olsun birçok giden gelen tekneler varmış. Birçok evde kullanılan tahtalar, diğer malzemeler Yunan ana kıtasından gelmiş. Mesela benim komşum Bay Vangel'in mutfağının tavanındaki tahtalar Limni'den gelmiş.

E – Nerden bilemiyorum fakat yapılarda kullanılan ilginç malzemeler var. Pencereler tahmin ediyorum kestone ağacından yapılmış. Meşe... olarak kullanılmış. Bunların kullanım alanı, çok uzun ömürlü ve bunlar bilgi ile alınmış. Ne aldığının farkında. Mesela benim elimde bir pencere var bu yıkık evde. Ben onun sadece tozunu aldım ve taktım. Hiçbir kurt yok hiçbir şey yok. Bunlar çok büyük paralar ödenerek fedakarlıkla getirilmiş. O ağaçları getirebilmek. Otomobil'den evvelki periyotlarda araba toplumda önemli bir rol oynuyordu. Bir arabanın yapımında çok çeşitli ağaçlar kullanılıyordu. Burda da onu izledim. Çok bilinçle, hevesle getirilmiş.

Seçerek alınmış evet. Ben biraz daha sorup, daha sonraki görüşmeye bırakacağım. Çünkü epeyece detaylı gidiyor gördüğünüz gibi.

Belgeler, Fotoğraflar

'...sahibi geldi Avustralya'dan. Bulduk ve onları verdim.'

Son olarak belge olarak fotoğraf çok önemli, görüntü, vakti zamanında çekilmiş resimler. Merkezde üç tane fotoğrafçı varmış... Diğer ikisinin adını ben de bilmiyorum. Bu konuda bir bilginiz var mı? Veya evden fotoğraflar çıktı mı?

K – Fotoğraflardan birkaç tane çıktı ben onları 80 yılına kadar sakladım.

Attınız mı?

K – Hayır atmadım sahibi geldi Avustralya'dan. Bulduk ve onları verdim. 46 yıllık mı 56 yıllık mı? Öyle bir şey söyledi. Muhteşem bir düğün fotoğrafı, gelinlikler...

Ah onu biz de görseydik.

K – Burada çekilmemiş.

E – Belki de bizim Kontes çekti.

K – Onu bilemem de. O zamana göre çok ileri teknoloji. O bu adadaki fotoğrafçının işi olmaz. Ayrıca ailenin verdiği önem. En küçük çocuklardan en yaşlılara kadar gayet şık giyinmişler.

Sizin ev sahibinizin düğünü mü?

K – Hayır ama onlarla ilişkisi olan birilerinin.

İsmini biliyor musunuz?

K – Hayır. Güney Afrika'dan geldiler. Sonra verdim O kadar güzel ki, birkaç yıl duvara astım. Sonra içime fenalık geldi.

E – Hüzünlendik. İntibak edemedik. Bakıyoruz.

K – Bir kendime bakıyorum, bir onlara bakıyorum. O kadar tersiz ki, şık kadınlar bir de benim halime bakın. Bazı evlerde perdeler, içerde masalar geldiğimizde.

Biz geldiğimizde de öyleydi.

K – Şimdi belki biraz alışmışsındır. İrtibatı koparmayacaksın. Bu fotoğraflardan bana bahsetmişti o Viyanalı arkadaş. Londra'da bir kitaplıkta. Bir kere o Bakkal Halil'in oğlu İlyas Sosyoloji okuyor Sivas'da. Öğretmeni ona bir görev vermiş. O kitabın onun için ilginç olacağını düşünüp fotokopi edip verdim. Şimdi İlyas'da o. Bazı resimler var. İkincisi o arkadaşımız Viyana'dan gelecek yakında. O buraya ait çok fotoğraflardan bana bahsetti. En azından Londra'daki kitaplığın adı ne? O arkadaş Londra'da olduğunu söyledi kaynaklarının. Eğer değerliyse siz de istifade edebilirsiniz.

Yeni Görüşme Randevusu

Biz şimdi yarın Pazar ve Pazartesi günü buradayız. Üç günümüz daha var. Bir kere daha ne zaman görüşebiliriz?

E – Bu saatler bana uygun geliyor. Gündüz birtakım zuhuratlar oluyor. Gece çalışmak daha iyi oluyor. Bereketli oluyor gece.

Pazar akşamı için ne dersiniz?

E – Geceleri en uygun gibi geliyor.

K – Bir gün önceden değil de birkaç saat önceden telefonla görüşsek daha iyi olur gibi geliyor.

Tabii o zaman altı gibi sizi arayıp yarın akşam için yarın akşam olur a bir şey çıkar. O zaman Pazar günü için.

E – Yarın çok önemli bir işimiz var. Güven oylaması var ya?

Bir sorun çıkacağını sanmıyorum orda.

K – Sorun sonra çıkacak.

E – Program görüşmelerini izlediniz mi? Ben pek sabırlı değilim ama farkında olmadan konuş-

macıların seçtiği terimleri izliyorum. Benim izlemem çocuk gibi, belliyorum onları. Konuşmacıların mimikleri, konulara yaklaşımları. İlginçtir ki. Konu konuşulmuyor.

O zaman öyle yapalım. Altı gibi sizi ararız. Nilgün gelebilir benim işim olursa.

E – Altı'da evde olmayabiliriz. Bulamazsanız ümitsizliğe kapılmayın. Siz kaçacaksınız galiba?
Biz Pazartesi dönmek zorundayız.

(ertesi gün – Nilgün Koşak Zongur görüşmeyi sürdürüyor)

E – Biraz meşakkatli. Ben burada hürriyeti yaşıyorum. Benim mesela ilgi sahalarım vardı çalışma hayatında fırsat bulamadım.

Vakit bulamıyorsunuz en azından değil mi?

E – Gerçek hayat şimdi. Size de kismet olur umarım.

İnşallah. Bu kadar yaşar mıyız bilmiyorum ama kismet tabii ki.

E – Onun izni olmadan hiç kimse ölmez. Benim mesela ablamın 17 yaşında oğlu gitti. 17 gün sonra kocası gitti. Öyle takdir ediyor. Evreni tarif etmeye çalışanlar var. Ben bu tarifi sevmiyorum. Öyle baktığınız vakit sizinle ilgili pek çok konuyu muayyen tariflere oturtmamayı öğreniyorsunuz. Yani mimarı bizden birisi değil ve çok da marifetli. Onun için ömrünün en güzel senelerini bereketli geçirmeyi nasip etmiş olsun Siz de tabii gayret ederseniz. Ben dedim ki emeklilikten sonra hayat başlıyor. O da dedi ki acaba o kadar yaşar mıyım? Ben de dedim O bilir.

K – Küçükken bize sorarlardı. Doktor olucam, hemşire olucam, öğretmen olucam derdik. Şimdi çocuklar emekli olucam diyorlar.

Adada Zaman

'Antik radyoları topluyordum.'

Hobileriniz neler? Nasıl geçiyor vakit peki?

E – Benim hayli yüklü, zengin hobilerim. Bundan (eşi) ne derece memnun, memnun oldukları var tabii. Mesela resim seviyorum. Yağlı boya epeydir yapmıyordum. Şimdi başladım. Antik radyoları topluyordum. Onlarla 10 yıl kadar eğitim yaptım. Emekli olduktan sonra tabii. Benim konum elektronik değildi. İşte güzel felsefi şeyleri okumaya çalışıyorum. Toplumdaki gelişimleri şahsen anlamaya yorumlamaya çalışıyorum.

Bizim konumuzla da yakından ilgilisiniz yani, toplumbilimle.

E – Tabii yani ben sosyoloji okudum, psikoloji okudum. Yurtdışında psikoloji okudum. Çok güzel bir hocamız vardı. Sosyolojiyi de Fındıkoğlu'ndan okudum. Onu ben bir lütuf olarak görürüm. Lisede de çok esaslı bir mantık felsefe psikoloji hocamız vardı.

Ne kadar şanslısınız!

E – Çok şanslıyım evet. (eşi) yaşamıştır ben hocalarımdan o kadar bahsederim ki. Eğer onlardan bir terim, bir şey öğrenmişsem bir kere söylerim kendime ait olmadığını.

K – Ben nerdeyse hiçbir şey hatırlamam o lisedeki Kimya dahil pek çok şeyi hatırlar. Ben hayret ederim.

E – O bir soya çekim olabilir.

K – Ama daha çok sevdiği şeyleri.

İz bırakan şeyleri değil mi?

E – Ama onları tasvip edemeyeceğim. Mesela Biyoloji okuduk. hâlâ gruplandırmaları biliyorum. Z. Fahri Fındıkoğlu hocamızdı. Ondandır hiç not almazdım. Önde bir yer seçerdim. Öyle dinlerdim. Farkında değildim. Hani nasıl içkiye düşen içer içer ya öylesine bir tutkuydu. Öyle ilginç hocalarım oldu ki. Mesela Tarih'te Reşat Ekrem Koçu.

Hangi okulda okumuştunuz?

E – Vefa Lisesi. Fakir fukara okuluydu. Reşat Ekrem Koçu hocamızı. Yarı mecnun bir adam tek başına bu işe kalkmış. Önemli Fransızca hocamız vardı bir umman. Fransızca'nın çok üzerinde durmazdı. İki saatin bir saatini Fransızca yapardı. Diğer saatler felsefe, mantık, adam zengin oluk oluk akıttırdı. O yıllarda, harp yıllarında zaten her şey... gıdalanma, kültür. Bize kalkar Tolstoy'u anlatırdı bu adam ve biz de anlardık. Öyle planlar anlatırdı ki. Ben şimdikiyle mukayese edemiyorum. Sadece daire içine alıyorum. Çok şanslı bir okul hayatım vardı.

K – Senin üniversite hayatın da çok şanslıydı.

E – Öyle, Hitler'den kaçan korkunç hocalar buraya gelmişlerdi.

Hangi okuldu efendim?

E – İktisat Fakültesi. İstanbul'da o zaman tek üniversite vardı. Almanya'nın Sesi radyosu bir program yapıyordu. Atatürk barajı vs. Onun hakkında yazın dedi. Ben de oturdum Prof. Rustok 1940'lı yıllarda bize haritayı açtı o zamanlarda GAP map bilinmiyor bize GAP projesini anlattı. Burası dedi gelecekte Türkiye'nin hayat kaynağı olacak dedi. Ben de Almanya'nın Sesi radyosu yarışma açınca onun anlattıklarını yazdım ve ödül aldım. Düşünün 40'lı yıllarda. Bunca yıl sonra ancak orayı anladık ve oraya yatırım yaptık. Bu hocalar bizim hocalarımızdı yani. Neumark diye bir hocamız vardı İktisattan mesela. Sonra öyle bir noktaya geldi ki ben dedim bu ekonomi bilgisi çok güzel ama bizi kim istihdam edecek? Planlama Teşkilatı falan kurulmamıştı o zaman. Dedim Türkiye bir hata yapmış, iktisat fakültesi falan kurmamalıymış. Sonraki yıllarda da tahminlerim doğru çıktı ben iş hayatına atıldığım vakit Ziraat Bankası'nda bir iş olabiliirdi. Oranın müdürü ile konuştum dedim ben ne yapacağım iktisat fakültesinden mezun olmuşum hocalarımız belli. Çok ileri seviyede konjoktür planlamaları yapabiliriz. Adam dedi ki, oradan iki kâğıt aldı. Arasına karbon kâğıdı koyacaksın, şu kalemle dedi, o zaman ballpoint yoktu analinli kalemle bastıra bastıra yazacaksın altına çıkacak dedi. Karbon kâğıdı hiç kullandınız mı?

Biliyorum tabii. Hâlâ kullanılıyor.

E – Peki dedim ben ne zaman şef olacağım? Dedi ki bak orada altın gözlüklü bir adam var o ihtiyarlayacak, ölecek sen o zaman şef olacaksın.

İşin vehametine bakın!

E – Dünya başıma yıkıldı. Sonra dediğim gibi bizi atın bir kenara Normark'ı Kessler'i bize hoca diye gönderiyor. Al onları Ankara'ya Türkiye'nin planlamasını yap. Çünkü II. Dünya Savaşı'nda çok döviz, daha ziyade altın kazandık. Ceviz kütükleri satılıyordu, krom satılıyordu. Harp sanayi için Almanya'ya oluk oluk altın stokları teşekkül etti. Ondan sonra savaş. O paralar ne oldu kimse de bilmiyor. Bir dünya ticareti başladı. Bizimkiler ne aklına gelirse, kadın çorapları, oyuncaklar, uyduruk uyduruk şeyler doldurdular ülkeye. Altın bittiği vakit. 1955-56'larda altın stokları eridi. Düşünün 10 senede eridi. O adamlar sizlere ömür gittiler, bizleri yetiştirdiler. Keşke yetiştirmeselerdi. Çünkü yetiştirdiklerini de kullanma olanağı yok.

Artı siz kendinizi mutsuz hissettiniz çünkü biz böyle bir eğitim aldık ve bunu kullanamadık.

E – Tabii kullanamadık. Ama bu kendi egomuzu doyurmuştur. Hâlâ o Normark'dan aldığımız genel kültürleri hayata yorumluyoruz.

K – Sadece o mu kullanılmayan. Sizin işletme fakültesi için yetiştirilen Harvard'da okutulan insanlar kullandı mı?

Sözlü Tarih Anlatıcısının Araştırmayla İlgili Yorumu
'O kadar güzel döşenmiş bir mermer ki. Tek bir çatlağı yok.'

Efendim bu noktada sözünüzü kısaca kesebilir miyim? Güliz hanımın bir dileğini iletmek istiyoruz size. Sizin her konudakiengin bilginizden ve tecrübenizden faydalanmak istiyoruz gerek bu araştırmada gerek genel anlamda o yüzden sizi çok fazla yormadan kısa kısa sohbetleri bir şekilde devam ettirmeyi düşünüyoruz. Bugün son olmasın diye konuşuldu.

E – Ben sizinle konuşurken aşka gelmiyorum. Niye? Karşı taraf o kadar güzel döşenmiş bir mermer ki. Tek bir çatlağı yok. Ben de emdirmeye gayret ediyorum sohbet esnasında. Sizinle konuşurken ben de sizi anlıyorum, siz de beni anlıyorsunuz. O bakımdan yorucu değil. (eşimin) dediği gibi ümitsizliğe kapılmıyorum. O bakımdan zevk bile çünkü benim de öğreneceğim şeyler var. Çocuklardan bile ben izlemiştir onları. Memnuniyetle tabii. Akşam saatleri daha uygun değil mi?

Pazartesi dönmeyi düşünüyoruz ama bilemiyorum Güliz hanım ne düşünür görüşmeler açısından. Sizi İstanbul'da bulabilir miyiz? Herhangi bir şekilde ulaşabilir miyiz? Bilemiyorum.

E – Vasıta ile geleceğinize göre park sorunu olmaz.

Adres Güliz Hanım'la konuşuldu mu aldı mı dün akşam?

E – Hayır siz yazabilirsiniz.

(Adres veriliyor)

N – Tamam teşekkür ederim

E – Mesai saatlerinde bekleriz.Buyrun sizi dinliyorum.

Buradaki insanlar alışverişlerini, örneğin ayakkabı ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorlardı acaba?

E – Onu dün bahsettik. Benim büyük ablam çok eski yıllarda ama tam tarih veremeyeceğim. Burada Rum nüfusun yaşadığı yıllarda kocası ile buraya gelmiş o zaman gözlemiş yani satın aldıkları şeker, gaz gibi şeyler.

Bu konu konuşulmuş muydu? O zaman merkezle ilgili konuşalım.

K – O da konuşulmuştu.

Öyle mi?

E – Tabii ben bilmiyorum ama muhakkak demirciler vardı. Birden fazla demirci. Mesela ben bir şey gördüm burda yapıldığı kanaatindeyim. Yerler buz olduğu vakit buzu kazamak için. Onu görmek ister misiniz? Keski gibi belli ki elde yapılmış. Demirci yapmış onu.

Belki fotoğraf çekmemize izin verirsiniz. Şu anda ayarlayamam ışığı karanlık da gündüz gelip çekilebilir.

E – Bir gün elime geçti ben de sakladım.

Peki Güliz Hanım'la konuşayım ben gerekli görürse. Demir atölyeleri varmış öyle mi?

E – Tahmin ediyorum. Onu en güzel söyleyecek olan Yorgi'dir. Beni teyit edebilir. Ona sorabilirsiniz.

Peki dışardan seyyar satıcı geliyor muymuş?

E – Seyyar satıcı pek düşünmüyorum. Çünkü evlerini gezdiğimde zeytinyağı, şarap, buğday kilerlerini gördüm. Ona ben kiler diyorum belki doğru değil bilmiyorum. Buğdayı içine koyuyor. Gerekli olduğu vakit. Bir kol var onu çekiyor. Küçük silo yapmışlar. Altından oluktan buğday akıyor, kolu bıraktı mı kapanıyor. Demek ki dokuma tezgahlarından bahsetmiştim size. Giyim kuşam tabii bu sadece ipek değil, pamuklu dokuma da. Yün de dokuyorlar. Hatta ben çok eskiden yapılmış bir battaniye almıştım. Bizim kültürümüz o kadar ağır battaniyeye alışık değil. Altunda onun uyu-yamadım.

K – Evet onu kaldırdım ben. Bir şey söyleyeceğim. O merkezdeki alışverişlerle ilgili geçenlerde askeri gazinoda bir deniz subayı ile tanıştık. O müthiş bu konuda bilgili. Şu esnada burda yaşıyor. *Adını soyadını alabilir miyim?*

Ada ile İlgili Akıl Yürütmelemler
'Dışa Bağlımlı bir ada değil'

K – Dışa bağımlı bir ada değil. Her şeylerini kendilerinin yaptığını söyledi. Kendi yağıyla kavrulan bir ada olduğunu söyledi.

E – Yani buranın şöyle bir tablo çizdim dün akşam da ifade etmeye çalıştım ama, bu insanlar kendi yaşamlarını iyi bir tarzda organize edebilmişler. Toprağı iyi kullanarak yani gübreleme, bakım, şu bu. Toprak herhalde çok değerli ki bir olay anlatacağım. Adanın buraya göre öteki ucu, orda arazisi olan bir yaşlıdan bahsedilmişti beş altı yıl evvel oraya arazisi ile ilgili gidiyor, tarlası ile uğraşıyor, ekiyor, biçiyor vesaire bazı ihtiyaçlar için katır sırtında buraya geliyor ve yolda uykusu geldiği vakit uyuklayıp katırdan düşmemek için kendini uygun tarzda bağlamış katıra. Ne hayat savaşıdır yani.

Ne kadar sürer uzun sürer değil mi katır sırtında ordan buraya gelmek?

E – Bana söyledikleri 4-5 saat. Mesela hata yapıldı da iki saat olsun. Siz bakayım 15 dakika katır sırtında durun da. Ben askerliğimi süvari olarak yapmıştım. Çok yorucu bir şey. Yeniden içerde kaslar teşekkül etmesi lazım. Midenizi birisi tutacak, ötekisi karaciğerinizi tutacak hoplamanın diye. Fakat mahsur kalmadan burda yaşamışlar.

Mesela daha sonra İstanbul kültüründeki o zenginlik, çeşitlilik, tabii İstanbul'un bir metropol olması da etken. O zamanlar metropol sayılmış buraya göre. Daha çok kazanıyorlar orada. Sanatlarını icra edebiliyorlar, iyi müşteri bulabiliyorlar, seçkin müşteri bulabiliyorlar. Ama burdaki toplumda fazla mahsur kalmamış. Mesela radyo almak ne demek? Mesela bir arkadaşım o yıllarda babası radyo almış, o radyo için nakit değil, kuru üzüm ödemiş Ege'li bir arkadaş.

Aynı ödeme.

E – Evet aynı ödeme yapmış, mal olarak. O gün ödediği parayı bugünün kuru üzüm fiyatıyla Türk parasına çevirdi. Çok pahalı. O yıllarda bir Rum ailesinin radyo alması demek çok ciddi bir olay. Düşünün ben ellili yıllarda askerlik yapıyorum. Babam bir radyo almış. Bana mektupla yazıyor. Büyük olay.

Bu daha çok basit bir yaşam tarzı olmadığını gösteriyor herhalde değil mi?

E – Bunu ben şöyle yorumluyorum. Toprağı çok iyi kullanmışlar. Kendilerine acınamışlar. Yorgunluğu kendileri karşısında umacı yapmamışlar. Toprağın hakkını vermişler. Geçimlerini sağlamışlar. Tabii ihraç imkânları ne olabilir o yıllarda düşünmüyorum. Olsa olsa belki şarapları ihraç konusu olabilir. Başka el sanatları olarak, tabii tahmin bunlar. Hiçbir dayanağım yok. Mesela ipekli dokuyup İstanbul'a satmış olabilirler. Ondan sonra İstanbul'da garsonluk, hizmetçilik karşılığı aldıkları paraları da o bahsettiğim pahalı radyoları kültürlerine katmış olabilirler. Bir de burda çok mühim olan bir faktör var. Köylerde adet olduğu vechile. İmcece usulü. Burda o çok daha disiplinli uygulanmış olabilir. Çünkü kilisede çan kulesini izleyin. Demirden olmasına rağmen kaynakla yapılmamış, perçinle yapılmış. Demir deliniyor, oraya bir çivi. Sokuluyor, çivinin iki ucu çekiçle dövülerek tespit ediliyor. Fakat çok zahmetli bir iş.

Tek parça mı?

E – Yani izleyin, yarın geçerken demir ve üzerinde böyle yuvarlak çiviler var. Kaç çivi olduğunu hesaplayabilirsiniz o sabrı gösterebilirsiniz. Şimdi bir toplum ki, bir tek ustanın yapacağı bir iş değil. Demirin kalınlığına bakın. O zaman elektrikli matkap yok el gayretiyle o demir delinmiş.

Demek ki bu toplum geceleri çok erken yatıyordu eminim. Çünkü çok yoruluyordu. Sabahları da erken kalkmak zorundaydı, çünkü çok iş var. Bunlar da iyi gıdalanma, işte Prestij şeyleri. İstanbul iyi bir para kazanma şehri falan. Tabii bunlar benim burdaki gözlemlerime dayanıyor.

Kültürle İlgili Karşılaştırmalı Gözlemler

'En güzeli de grup şeklinde söyleyebiliyorlar. Zorluk çekmiyorlar.'

Bunlar da çok değerli. Peki biraz kültürleri hakkında konuşursak. Sizin duyduğunuz şarkılar var mıydı? Belki düğünlerinde.

E – Şimdi herhangi bir vesile ile yemek verildiğinde şarkılar söylüyorlar. En güzeli de grup şeklinde söyleyebiliyorlar. Zorluk çekmiyorlar. Bakıyorum iştirakler zengin. Ağzını kapatıp oturan yok.

Siz dillerini biliyorsunuz öyle mi? En azından birkaç kelime.

E – Hayır bildiğim kelimeler benim doğup yaşadığım semt itibarıyla Rum komşularımız da vardı. Bazı kelimeleri mesela çok iyi, teşekkür ederim, günaydın, iyi akşamlar gibi.

Peki o şarkıları dinlediğinizi söylediniz. Acaba neler vardı o şarkılarda nasıl bir ruh halini yansıtırdu acaba?

E – Yani öyle bizdeki gibi öyle inlemek, ağlamak gibi şeyleri almadım. Bizde hep hüsrana, yokluk, Medine dilencisi gibi. Onları bilmiyorum ama, şöyle dikkat edince neşeli bir ifade var yüzlerinde.

K – Neşeli oldukları zaman şarkılar söylüyorlar. O zaman söyledikleri şarkı da neşeli olur tabii.

E – Ama bizde öyle değil. Ne zaman şey yapsanız çıkartıp beş kuruş vermek istiyorum.

En hareketli, ritmik şarkıda bile hüznün var, ayrılık var. Değil mi?

K – Çok az sevinçten bol bol üzüntüden. Bu 15 Ağustos'taki Panayırırlı'nda o gün doğan o gün vaftiz edilmiş kişilerin sabahtan başlarmış gitarlar başlarmış ziyarete. Şarkılar, türküler gitarlar, kemanlar eşliğinde geliyorlar, içkiler içiliyor, şarkılar söyleniyor. Ve o evden vaftiz edilmiş kişi de çıkıyor. Sonra hep beraber başka bir kişiye gidiliyor. Buna akşama kadar devam edilirmiş.

Siz buna tanık olmadınız ama anlatıldı.

K – Tanık olmadum ama şöyle enstantane bir şey gördüm geçen yıl görüştünüz mü Bayan Anna var Yorgi'nin hanunu?

Bayan Vaso görüşüyor ama, görüşüp görüşmediğini bilmiyorum.

K – O bahsetti. O gün böyle bir olay yaşamışlar kah kah kah kih kih kih. Tabii onlar daha ayrıntılı anlatırlar.

Peki şarkılarda sözler neşeli dedik. Acaba sizin gözlemlerinizle insanları acaba şöyle bir şey var mı? Her ne kadar onlar hep geleceğe yatırım yapmışlar aslında evler yaparak, işte (adı) beyin anlattığı gibi, acaba hep bugünü yaşayalım, bugünü yakalayalım zihniyeti hissediliyor mu? Yoksa gelecek daha önemli mi?

K – Yarın muhakkak ki öyle yani çok çalışıyorlarmış onlar. Doğdukları günden ölene kadar. Demek ki bir gelecek kaygıları var. Ama eğlencelerini de bırakmıyorlar. Zannetmiyorum günlük yaşadıklarını.

O zaman hem bugün hem de gelecek vardı.

K – Evet, hem bugünü hem de yarını iyi yaşıyorlardı.

Müzik Aletleri

'Ben keman dinledim.'

Peki müzik aleti olarak sizin onlardan dinlediğiniz bir alet var mı?

K – Ben keman dinledim. Gitar dinlemedim. 15 Ağustos'ta panayırda keman, ud ve bazı şeyler. Bir laterna?

E – Laternayı anlatırım o buralarda olamaz. Keman fakat o keman da müzik yapıp şarkı ve dans etme Panayırda ben bunu izledim fakat daha sonraki yıllarda kemancıyı ben göremedim.

K – Geçen yıl buraya geldi bir kemancı.

E – Ondan evvelki yılda orkestra daha zengindi.

K – Ama o Tepeköy'deydi.

E – O çalan adam aynı adam. Gelmiş buraya Atina'dan mı nerden. Köyün geleneği çünkü keman çalınacak. Üç beş kişi de istiyor.

Karnaval

'Yüzlerine bir maske takarlardı.'

K – Bir keresinde de ateşten atlamışlardı hatırlar mısın? Gene bir Temmuz ayıydı sanırım. Benim bu konudaki anım çok kuvvetli çünkü beni kolumdan çekerek atlatmaya çalıştılar ve ben yuvarlandım. İki kişi birden yuvarlandık. Biraz yaralandık.

E – Ben onları kurtaracağıma resim çekiyorum

Gazetecilik tartışması vardır ya hani, kurtarayım mı, fotoğrafını mı çekeyim diye?

K – Başlangıç ve sonuç belli üç dört kare. Böyle şeyler var geleneklerinde.

Çok büyük bir ateş miydi?

K – Bayağı büyüktü.

E – (eşini) pişirecek kadar büyük bir ateşti.

Bir kişi daha söz etti de. Dışarıdan fark edilecek gibiydi ve itfaiye geldi dedi.

E – Atlamayı mümkün kılacak kadar yakıyorlar.

Peki ne vesile ile yakıldı onu biliyor musunuz?

E – Tabii dini kutlama günlerinden birinde. Ama bu gelenek bence beşbin sene evveline gidiyor. Rum kültüründe maskara tabir ederler. Yüzlerine bir maske takarlardı. Bizim bildiğimiz Hristiyanlıkta bunlar yoktur. Sonra bizim inamların falan sokakta özel giysiler ile dolaşmaları yasaklanınca bütün hepsi ortadan kalktı. Ateşten atlama kalmış olmalı sadece.

K – Sen haklısın *Ateş Gecesi* Reşat Nuri Güntekin'indi. Orada çok güzel anlatılıyor.

E – Ben pek az konuda emin konuşurum. Kendime hiç güvenmem ama haklıyım güvenmemek de. Eğer emin konuşuyorsam mutlaka doğrudur.

K – Adını bu olaydan almış olmalı.

E – Onu bir arkadaşımın rica ettim. Onu bana bulmuş. Kolay bulunur mu bilmiyorum ama bulmuş. Müzik ve eğlence tavırları ben çingeneleri de bilirim. Okulumuz onlara yakındı da o vesile ile bilirim. Onların neşelilikleri ve köyümde izlediğim yaşantıyı eşit tutmuyorum. Bunlara bir vesile olacak. Kutlanması gereken bir hadise. Mesela dün de söyledim Hrisantos bulunuyor. Hemen kutlamaya girişiyorlar. Ama yaşamlarında tedbirli olma olayı var. Söylemek istediğimi kolay ifade etmek için devamlı çingeneleri örnek veriyorum. Çingene kazanır yarın önemli değildir. Öyle bir gelişmiştir ki bu tavrı onlarda. Bir güzel o gün yerler parayı. Ama Rumlar bir taraftan yoruluyor, didiniyor çalışıyor ama tam tadını çıkartıyorlar. Mesela şimdi (eşi) bir şey anlatacak.

K – Geçen yıl burda bir kaybolma olayı oldu. 20 gün sonra gelecek bunlar. Birisi Yunanistan'da kalıyor diğer ikisi ise denizde kayboluyor. Üç gün dört gün kahrolduk hepimiz Sonra haber geldi

bulundu diye. Bütün halk toplanmış oraya. İkilere üçlere kadar. Yarı baygın mı değil mi bilmeden eğlendiler. Ertesi günü kuzular kesildi kemanlar çalındı. Onların dansları var Sirtaki.

E – Fakat ben burada gördüm. Masaya çıkıp göbek atma. Tam Türk usulü. Ayıramazsın. Zaten müzik aletlerinde de benzerlik var. Ben devamlı Yunan radyolarını dinlerim. Aynı melodiler.

Ben çok seviyorum. Yakın buluyorum o müziği.

E – Kaç yüz sene yaşamışsınız onlarla?

K – Biz mi, onlardan onlar mı bizden etkilenmiş belli değil.

E – Ben mesela bunları hiç yadırgamam. Doğup büyüdüğümde onlar vardı etrafımda. Hem de hele büyükleim çok saygılıydılar ve onlar da çok saygılıydılar.

Biz de cacık derler yoğurt ve cacıktan yapılır. Aynı mı onlar da var.

K – Ortak kullandığımız kelimeler var. Geçen yıl söylemişlerdi hatırlamıyorum. Vula'nın karısı Kosta. Bayağı çok kullandığımız kelimelerden.

E – New York'da dolaşıyorum. Bakıtım bir Rum lokantası ve döner. Cup içeri. Sanki kırk sene Türk mutfağından uzak kalmışım gibi. Bir de malzemenin güzelliğine. Patlıcanlar içine koyduğu karnıyarık mesela. Biz de böyle zavallı açsı denk getirmek için. Bazan et de koyar herhalde. Garson bağıyor. Siparişi aldı. 'Bir demiyor tabii. ' One karnıyarık'. Tabii kaç asırlar yaşamışsınız biz tabii bu nesil anlayamıyoruz. Ben Bulgaristan'dan bir Türk Bulgar vatandaşsı ile tanışmışımdım da. Ben onu yadırgamadım bunu yadırgamadım. Baktı yüzüme. Biz kaç yıldır beraber yaşıyoruz. Dedi. Üç yüz yıl mı daha fazla mı dedi. Düşünür müsünüz bir kere. Esasında imparatorluk olarak olaya bakmıyorum da. Bir gün eğer dünya devleti kurulursa, mesela Türkiye ve Yahudiler müthiş rahat anlaşıp, Ermeniler. Bu da bir teorisyenin notu tabii. O zaman bu uzlaşmayı sağlayan insanlar hayatta olmayacaklar. Yani bir fikri açıklamaya çalışıyorum. Kötü şans bir dünya devleti kurulmadı. Eğer kurulsaydı Yunanistan ne Kıbrıs ayrılmazdı. Üstelik ben babamdan duyurdum aile büyüklelerinden çok güzel lokantalarda servis yapılmış. Ondan sonra içkiler çok lezzetli şeyler. Bugün gidiyorsunuz bir Türk lokantasına. Param müsaitse bir Çin Lokantasına da giderim ama çeşitlilik olsun diye giderim. Fakat Türk toplumu bunun tadına varmış Tepeköy'de de açıldı bir tane. Onu biliyorsunuz değil mi?

Benim Gökçeada'ya ikinci gelişim de Güliz Hanım söz etti galiba.

E – Biz bir kere gittik Onunla da konuşabilirsiniz. Çok duygulandım. Elimi öpmek istedi. Yani içi dolu. Size anlatacağı çok şeyler var. Aslında adam kimyacı.

Adı ne demiştiniz?

K – Yorgo galiba?

Tamam duydum.

E – Fakat kimyagermiş. Bir daha gitsem. Söylediklerine ben doyamadım. Çok güzel şeyler söyledi. Adama teşekkür bile az gelir. Bana o kültürden sunuş yaptı.

Ne kadar değerli şurada bir ufak parça bile değil mi? Kültürün parçası.

E – Mesela o kürek gibi şeyi atamadım. Beni etkiledi. Hadi o küp diyelim.

K – Ama o ne canlı neler yaşadığı kimbilir. O kübün içine ne eller girip çıktı.

E – Kaç yıldır bunu atamıyorum. O da bizi terketmedi

Buz için mi demiştiniz?

E – Öyle tahmin ediyorum. Kapınızın önündeki buzu temizlemek için.

Ateşle bir ilgisi olabilir mi?

E – Sanmıyorum. Sıpa kısa o konuda pek fonksiyonel değil. Ama şuraya dayanıp da buzu şu şekilde kazıyabilirsiniz.

K – Onun arasından belki geçen bir tahta vardır.

E – Belki de ikinci ihtimal teflon tavalarda kullanılır.

Farklı kültürleri barındırma özelliği malum Türkiye insanının veya Türkiye'nin. Coğrafi konum da etkili büyük bir ihtimalle değil mi? Öyle bir yerde yer alıyoruz ki aslında ne kültürler barındırıyor, doğu var batı var.

E – Şimdi o coğrafi bölge ne kaderler çizmiştir. Benim Afganlı arkadaşım vardı. Hükümet kavramı. Baktım bende başka onda başka. Bizde diyor o kadar önemli değil diyor devlet kavramı. Niye dedim onun otoritesi yok mu? Nasıl olsun ki? Ülkenin coğrafyasını tarif etti. Dağlar, aşiretler falan. Tabii biz Avrupa'ya kadar coğrafi bölge olarak yaklaşık olmuşuz ve ister istemez onlar nasıl çatal bıçak kullanıyor görmüşüz. Bana bir İran'lı dedi ki. Siz nasıl bu kadar kalkınırsınız dedi. Onlarda bir de mih fabrikası var. Mih nedir bilir misiniz?

N – Çivi.

E – Onların Avrupa'dan uzak olmaları. Etkili. Bizde Rumelililer bir ağız dalaşına girdikleri zaman şakalaşıyorlar mı dersiniz. Kullandıkları terimler, ses tonları bir Avrupa şeyi var. Tarihe baktığınız vakit 17. yüzyıla kadar devlet adamlarının sağlandığı kaynak.

Türkiye'deki mi? Enderun.

E – 17. asıra kadar Rumeli'den temin edilmiştir bütün talebe namzedleri. Ayrı yapı. Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde Anadolu'dan talebe alınmış. Kimse alınmasın yani. Atatürk de. Bütün Rumelililer Türkiye'yi kurtarır demiyor ama. Ben Rumeli kökenlilerle bir iş yapmayı bir musluk vidası değiştirmeyi onlarla yapmayı tercih ederim. Bir alet kullanma şeyi var genlere geçmiş olan. Bu genler lafi çok geçiriyor DNA'lara kodlanmış olan. Çok kodlanmış yani.

Artık kopyalama bile yapıyorlar yani düşünüsenize.

E – Bu tarafa doğru gelin. Gittikçe uzaklaşın o kodlama zayıflıyor.

Evet daha medenice davranıyor batıdakiler galiba.

E – İran da da bir miktar gözlemlerim oldu. Ama bunları anlatmam konu değil ki ben sizin zamanınızı almıyorum değil mi?

Hayır kesinlikle.

E – Şüphesiz çok değerli insanlar ama davranışları biraz mahalli kalmış. Türkiye olayına hatta bizim İstanbul'daki eski Rum kültürü hani bu adalardaki. Olayı anlamak için olaya yakından değil de çok uzaklardan üst seviyeden bakmakta yarar var. İhtisasların mahsurları vardır bilirsiniz. Şu kültüğü çok iyi bilir de bunun tümünü o kadar iyi bilmez. Şu adada gördüğümüz izlediğimiz kültürleri izlemek için olayı çok yukarılardan izlemek lazım. Osmanlılar geldiği vakit Kayı Aşireti olarak değişik kültürler vardı. Bizans kültürü müthiş bir kültür bakmayın bizim tarihçiler Bizansa entrikacı der beğenmez ama müthiş bir kültür. Bizans'ta yaşayanların iradesinin dışında orada gelişmiş bir kültür vardı. Eski bir devlet olduğu için elbette doğal bir kültür vardı. Fatih Sultan Mehmet birçok şeyi örneğin saray protokollarını Bizanslılar'dan almıştır. Bizde de saray vardı ama kuralları yoktu. Fatih tabii müthiş bir zeka, emretmiş. Gidin Bizans sarayındaki protokolu öğrenin demiş. Tercüme ettirmiş. Bugün gidin Topkapı Sarayı'na gittiğiniz vakit yollar üzerinde dört köşe yontulmuş taşlar vardır. Onlar o protokolün uygulanma işaretleridir. Mesela siz beni saraya ziyarete geliyorsunuz adamların sizi her taşın yanında alt kademen başlayarak bir memur bekliyordu. En üstteki taşa ise vezir sizi karşılıyordu. Bu protokolü Bizanslılardan almışlar. Hatta örtünme olayı bile, Bizans sarayında örtünme olayı yokmuş. Sözlü tarih olarak kendim okudum. Bir arkadaş söylemişti tarihçi. Burayı yorumlarken, burayı keşfederken burda yaşayanların dahi sözlü uyanış şuurlarında olmayan birtakım davranışlar, tavırlar, tüm sosyal tavırlar o kültürün tortularıdır. Bunlar ölüp gitti mi bütün hepsi bitecek.

En hüznü veren de o zaten.

K – Kim birisi biz şifai toplumuz derdi. Konuşarak her şeyi hallediyoruz.

Zeytincilik

'Büyük atelye az uz değil.'

Peki tekrar köye dönersek, zeytinyağı ve zeytincilik oldukça yaygınmiş geçim kaynağı olarak kullanılıyor muş. Bu konuda neler biliyorsunuz?

E – Bu konuda o sizin bildiğiniz büyük atelye az uz değil. Bayağı büyük. Çünkü zeytinyağı üretim tesisini gördüm bir yerde. Bu kadar büyük olması gerekmiyor. İki tane presle de zeytin çıkarılabilir.

K – Bir yerde daha görmüştük nerde idi o?

E – İznik de. Aynı metod burada kullandıkları da.

Büyük olması neyin göstergesi sizce?

E – Buranın toplumu zeytinyağının çok farkında. Mesela biz farkında değiliz niye?

Geldiğimizde zeytinleri buldozerle düzlemişiz. Onun yerine fıstık ekmişiz. Hancı sarhoş, yolcu sarhoş. Fıstık da yetismemiş üstelik. Fıstık ekmeyi tavsiye eden ziraatçiler yani bilerek değil. Fıstık ekin demişler sadece. Benim iktisat fakültesine gitmem gibi. Git fakülteye dediler, ben de gittim. Şimdi fıstık ekildiğinden geri geri gidiyorum. Aşağıdaki zeytin ağaçları buldozerlerle yok edilmiş. Bugün gezerseniz tarihi birtakım zeytin ağaçları var. Barajın civarında.

K – Ama bizim köyümüzde yok.

E – Burası belki madende öndeydi. İpekböcekçiliğinde öndeydi. Ama zeytinde zorlamamışlar. Zeytin nerede verimli ise o bölgeleri ihya etmişler. Ne demek, silah zoruyla zeytin toplatsanız hal-ka öyle bir fabrika için o zeytin az gelir. Yağnu almak için. Demek ki zeytin varmış.

Köyde zeytin ağacı yok dediniz. Ben de gerçekten hatırlamıyorum. Köyde niye bu kadar büyük bir zeytin fabrikası kurmuşlar. Daha müsait bir yere kurmamışlar acaba. Sonuçta coğrafi mekân.

E – Onu ben açıklayamam. Mantıki yönden açıklayın deseniz yine de açıklayamam. Aşağıda kapital sahibi olur ya zeytin fabrikasını burda kuracağım çubuğumu tüttürecekmiş eşeklerle zeytinleri buraya taşıtacağım. Öyle mi oldu bilemem ki. Kuvvetli bir dayanağım yok.

K – Bir tane bile zeytin ağacı görmedim ben burda.

Ben de rastlamadım.

K – Zeytin ağacı yokken kocaman fabrika kurmak.

E – Ama Yorgi zannedersem bunu size açıklar.

K – Acaba hava şartları filan mı zeytinleri burda depolamaya bekletmeye.

E – Şöyle bir inceliği var. Zeytin toplanarak kümküne yapılıyor. Eğer onlar çabuk pres edilmezse acı zeytin çıkıyor. (eşi) onu demek istiyor. Bu çok ciddi yani doğru bir sebep olabilir. Bura-ya adanın balkonu deniyor onların tabiri ile.

Evet bugün de gelen bayan öyle söyledi evet balkon dedi.

E – Adanın balkonu burası aşağıda hava sıcak. Zeytinleri buraya taşıyorlar. Depolama hücreleri var gördünüz mü?

Nerede?

E – Bu zeytin atölyesinde.

Bir çıkıntılar var.

E – Evet evet. Plaj kabini gibi düşünün onların büyüğü. Sizin kabininiz burası diye söylüyorlar. Güvercinlikler gibi yani herkesin zeytinini oraya konuyor. (eşimin) dediği de olabilir. Serinlik faktörü gözönüne alınıp hadi yükleyin eşeklere keratalar demiş olabilirler.

K – Eskilere sormak gerekir. Bu adada yaşamış yaşlı kişiler bunu bilebilirler.

E – Bunun en güzel cevabını Yorgi verebilir.

K – Her şeye Yorgi.

Referans

E – Ama o kafalı bir adam. Anıların hayatını yazmış biliyor musunuz?

Öğretmenlik yapan beyi diyorsunuz değil mi?

E – Köyün aynı zamanda radyo tamircisi. Öğretmeni. Ondan sonra artı yetiştiriyor. Cam koymuş kovanların yanına pencere camı. Oradan anıların yaşamlarını izleyip not almış.

Bayağı meraklı ve gözlemci. Onunla Bayan Vaso görüşecek.

Anlatıcının Adalı'nın Yaptığı Görüşmelerle İlgili Önerileri

'Birtakım yaklaşımlarla Vaso ile görünün.'

E – Ben yanında bulunmanızı... Süratli olması için Vaso iyi bir katalizör olabilir. Yorumcu olur ama. Çünkü bazı şeyleri anlatmak Yorgi için yorumcu olabilir. Demek istediğim şu, birtakım yaklaşımlarla Vaso ile görünün vesaire. Mümkün olduğu kadar ondan en fazla bilgiyi almaya çalışın. Çünkü burada güzel konuşuyoruz da benim söylediklerimin çoğu varsayımlara dayanıyor. Doğru olabilir belki. (eşimin) dediği gibi serinlik faktörü etkili olabilir örneğin. O bunları iyi kötü cevaplar.

Hakkınsınız tabii. Güliz Hanım'm Bayan Vaso'yu aracı olarak yönlendirmesinde kaygısı şuydu, size köyünüzün tarihi ve yaşam tarzı sorulduğu anda başka bir dil konuşmaktansa kendi dilinizi konuşmayı yeğlersiniz. Biz de oturup Türkçe anlatırız. Ancak denenebilir tabii. Biz de konuşabiliriz o da konuşabilir.

E – Şimdi Vaso bu bir ihtisas meselesi mesela anlatırken bir an durur Yorgi. Siz bu durma sırasında onun sarfettiği bir kelimeden sonra durduğunu belirleyerek ilginç bir soru sorabilirsiniz. Vaso bunu kaçırır. Vaso anketçi olarak çalışır halbuki siz anket metodunu kullanmıyorsunuz.

Evet derinlemesine görüşme.

E – Onun için çok esaslı bilgi kaynağı olduğu için onu Vaso'ya bırakmayın.

Anlıyorum. Bunu ileteceğim Güliz Hanım'a.

K – Belki de ekip olarak.

E – Rahat bir koltuğa oturtun. Bir de veriminizi arttırmak için mesela ben dedim ki şu zeytin, siz de onu sordunuz ya, bu fabrikanın, atölyenin burda ne işi var dediniz. Bu gibi ilginç suallerin listesi ile gidin. Onu tam muassaradan yenik çıkarmak için. Çünkü anlatacağı her şey ilginç olduğu için ilginç konulara kayabilir. Oysa Vaso sadece anketör olarak kalır.

K – Tabii mesleği olmayınca ne yapısın? Suallerden soru çıkartamaz ki.

Yeni Adalıların Eski Adalılarla Deneyimleri ve Gözlemleri

'Yorgi bize Samotraki'deki bulutların hareketlerinden bahsetmişti.'

E – Ben anlatmaya çalışıyorum. Bugüne kadar (eşimle) birlikte duyduğumuz ilgilere. Kazıyarak öğrenebildiklerimizi söylüyoruz. Ama o daha işin kaynağında. Burada gözünü açmış. Sonra burada yaşamış başka yaşlıları biliyor. Mesela burada bir taş var. Bu taşta dedi yüz yaşındaki adam gelip yaslanıyor dedi.

K – Yorgi bize Samotraki'deki bulutların hareketlerinden bahsetmişti.

E – Tabii, bak (eşim) müthiş hatırladı.

K – Meteoroloji olarak kullanıyorlarmış bulutların hareketlerini.

E – Şimdi bunu ben Yorgi'den duydum. Samotraki üzerindeki bulutların teşekkül tarzına göre Samotraki karşı adayı mı diyorsunuz? Semadirek.

E – Tabii Semadirek'i biz koymuşuz. Sonra Suriyeliler de harita yapınca kızıyoruz onlara. Samotraki nerde, Semadirek? Ne hakkımız var? Bu adanın üzerinde bulutlar teşekkül ediyor. Bu bulutların teşekkül ediş tarzına göre hiç yanılmadan hava raporu veriliyor. Ben bunu ilk önce Bay

Yorgi'den yazılı olarak aldım ve ısrarla takip ettim. İsrarla doğru. Mesela fırtına patladı. Ben size ne zaman fırtına patlayacağını söylerim.

Bir örnek verebilir misiniz? Mesela bulutlar hangi konumda olduğunda hava nasıl olacak diye.

E – Tabii onu not aldım tabii. Şöyle Samotraki yüksek bir yapıya sahip epey yüksek Onu birisi söyledi ama hatırlamıyorum. Fırtına kıyamet kopuyor adada Samotraki'ye bakın. Göreceğiniz manzara şu. Eğer Samotraki kalın bulutlarla kapanmamışsa, şunu görüyorsunuz. Samotraki başından yarısına kadar buluta gömülmüş. Bakıyorsunuz fırtınada hafifleme görüyorsunuz. Çıkın Samotraki'ye bakın, adayı yarısına kadar örtmüş bulutlar ve yükselmeye geçmiş. Tam yükseldi mi fırtına bitiyor. Bir de kuşak olursa,

K – Denize doğru bulutlar olursa o zaman da yağmur.

E – Bu önemli kaç asırlık olay. Bana bunu Yorgi söyledi ve ben bunu yazdım. Evin bir yanına astım.

Bugün yağmur vardı, bulutlar kapatmıştı adayı. Dediğiniz gibi yağmur bitti ve adanın üzerinde hiç yağmur kalmadı net bir şekilde görebildik adayı. Olağan bir olay tabii bulut gelir ve hava kapanır ama gene de bir açıklaması vardır.

E – Şimdi İstanbul'a dönüş için hazırlıyoruz eşyalarımız hazır falan. Eşyalarımız hazır ve birden hava patlıyor. Hemen (eşim) de ben de gözümüz ufukta. Bulutlar kalkıyor bulutlar kalkıyor. Ondan sonra yola çıkıyoruz.

Tekel

'Çakmağınızı kullanmak için Tekel'e götürecektiniz.'

Tuzla ilgili neler söyleyebilir misiniz. Tuzu nasıl temin ederlermiş?

E – Adanın güneyinde yani denizde sahile vurmuş kayalıklara bu rüzgarın şiddeti ile. Havuzlara girmiş, kayalıklarda doğal havuzlar var. Üç parmak beş parmak su dolmuş. Uçunca tabii geriye tuz kalıyor. Gidiyor ordan. Benim bile hoşuma gitti. Bana yasak tuz ama.

Turşularda kullanmak üzere alıyorlarmış tuzu sanırım. ... Tuz tekel olmuş galiba?

E – Burada mı? 30'ların kontrolü ile sanırım. O yıllarda siz çakmak kullanamazdınız. Çakmağınızı kullanmak için Tekel'e götürecektiniz. İnhisarlar idaresi denirdi. Tuz üzerindeki yetki de çakmak ve tütün üzerindeki yetki de onlara aitti. Çok nefis sarı metal, üzerinde ayıldız bir de bir yazı vardır. Onu kuyumcular oraya kaynak yapardı. Onun için insanlar çok korkardı mühürsüz çakmak kullanmaktan.

Allah Allah bildiğimiz sigara yakmakta kullanılan çakmak öyle mi?

E – Evet, o mühür olmadığı vakit büyük ceza. Şimdi Türk halkı ceza nedir bilmiyor. Ben size komik bir şey söyleyeyim. Bu çakmakların mühürsüzlerini bir bal kutusuna koymuşlar. Bizim evin inşaatı yapılıyordu eski 37'lerde falan. O tarihlerde çakmakları kullanmaktan aile vazgeçmiş çünkü mühür parayla. Tekel parayla veriyor. Vergi ödemek zorundasın.

Taksi plakası gibi yani.

E – Aile de demiş ki biz vazgeçtik kullanmaktan. Bal kutusuna koymuşlar ve evin bir duvarı yıkılmış ve oraya koymuşlar.

K – Saklıyorlar.

E – Saklıyorlar devletten. Toprağa da atmamışlar. O kadar korkmuşlar. Şimdiki duruma bakıyoruz. Trafik canavarı falan. Artık millet bıktı. Trafik canavarı duymaktan bıktı. Artık tesiri de kalmadı.

N – Cezaların caydırıcı hiçbir yönü yok.

E – Dolayısı ile buraya kadar o tuz tekelini uzanmıştır.

Çikolata, Kahve ve Lokum

'Bu köye de gelmiş o bisküvi çöpler arasından aldım.'

Peki adaya ilk defa çikolatayı kimler getirmiş?

E – Onu şöyle söyleyebilirim. Yalnız çikolata değil. Bisküvi kutusu da var bende. Resmini çekebilirsiniz. Onu çöplükte bulduk, temizledim, boyadım. Almanya'dan ithal edilmiş ve ithal edilen bu ürünler hakikaten çok kaliteli idi. Biz de ne bileyim ekmek kadayıfı, tel kadayıfı gibi şeyler tahin helvası vb. Tabii güzel ama bizim kültürümüzde olmayan bir şey. Hatta ilk bunu İstanbul'da yapanlar da Türkler değildi. Hamurun ترکیbi başka. Bu gibi şeyler prestij, çok önemli. Birisine bir kutu bisküvi hediye etmek büyük olay, çikolata hediye etmek büyük olay. Bu köye de gelmiş o bisküvi çöpler arasından aldım. Hatta o kutuyu size gösterebilirim.. Lokum kültürü bize de geçmiş olabilir onlardan. Tavla oynanırdı mesela. Her tavla oynayışınızda, kahveniz gelir. Kahvenin yanında iki lokum üzerinde iki kürdan saplanmış. Onu da tavlayla birlikte verir.

Evet ikram. Bizim Türklerde vardı değil mi bu?

E – Hayır hem Türk hem de Rum kahvelerinde vardır. Bizimkilerin aldığına eminim çünkü tatlı gibi şeyleri ikram etmek bunların kültürlerinde var. Mesela reçel ikram ettiklerini söylemişim. Özel reçeller. Lokum da ordan gelmiş olabilir.

Ada Yemekleri

'Bize badem kurabiyesi ikram etti.'

Yemeklerden açılmışken reçel dediniz. Glikli veya Bademli diyeti hakkında neler biliyorsunuz?

E – Badem burada bize ikram edildi. Tabii kalite olarak hakiki badem, öğütülmüş. Şeker konmuş ondan sonra fırında pişiriliyor. Çok güzel bunların bu adada badem bu kadar az olmasına rağmen Bay Yorgi'yi ne kadar ziyaret ettikse bize badem kurabiyesi ikram etti. Satıyorlar ama onlar kimyasal işlemlerden geçiyor. Yediğiniz vakit bir badem tadı vardır ama onlar kimyasaldır.

Kurkutti diye bir şey duyduunuz mu?

E – Hayır duymadım.

Bu çekilmiş buğday haşlaması imiş üzerine şeker serpiliyormuş. Bazan da mevlütlerde veriyorlarmış.

E – Biz de ona dişbuğdayı derler. Tatlı buğday.

Bunların dışında yiyeceklerden söz edebilir misiniz? Bizde olmayan onlara özgü olan.

K – Çörekleri var. Yumurtaları var.

E – Eskiden paskalya çöreği hamuruna sakız tozu ilave edilirmiş. Hafif biçimde. Şimdi bu unutuldu.

E – ...Olsa gerek. Tabii New York filarmoni orkestrasının orkestra şefi beşinci senfoniyi icra etmiş, plağın bir yüzüne almışlar öteki yüzünde de beşinci senfoniği yorumluyor. Tabii ki orkestra şefinin yorumlaması ilginç telakki ettim ben. Satın aldım plağı. Geldim dinliyorum adamı. Adamcağız devamı sıfatlar kullanıyor. *How nice, how beautiful*. Bu yorum değil tabii ki. Ben çok yadırgıyorum. Neyi anlatıyorsun sen arkadaşım neyi? Onu size yaptıran kaynaklar o kadar içiçe ki izah edilemez. Beethoven'ın 5. Senfonisinde bilirsiniz bir gün kapısını çalmış. Ta ta ta tam. Benim kapımı yüz milyon kere çalarlar da ben hiç senfoni yapamadım. Onun için hiç yorum yapmaması lazımdır. Evet ben böyle başlarsam susmam. Siz beni susturun.

Rica ederim.

E – Bu arada doğru bir haber. Hani bu akşam bu zeytin için konuşuyorduk üç dört gün evvel bir Rum aile gelmiş. Tanıyorduk. Ara sıra selamlaşıyorduk. Hemen zeytin ağaçlarını sordum. Bü-

yük bir fabrika var veya bir atölye var. Bir bunun sahibi kaç kişi bir kişi olduğunu tahmin etmiyorum dedim.. Ben de orda çalıştım dedi zeytinhanede. Peki bu zeytin nereden geliyordu. Tabii biz bazı şeyleri bilemiyoruz bu Askeriye'nin bulunduğu bölge bu köyün zeytin ağaçlarının bulunduğu bölge imiş.

Şu alt kısım öyle mi?

E – Evet.

Tamamıyla. Yani köyün zeytinliği oradaymış.

Yani şöyle söyleyeyim buradan köyde bir çamaşırhane var gördünüz mü?

Çamaşırhane? Bu çeşmelerin bulunduğu yerleri?

E – Oradan güneye doğru bir hat çekin o bölge askeriye'nin bugünkü sahasına giriyor. Askeriye'nin işgal etmiş olduğu bölge büyük bir coğrafi bölge yani küçük değil. Bu köyün de zeytinliği oradaymış. Biz zeytin ağacı göremiyoruz dedik ya. Ama zeytinlik oradaymış. Zeytinler ordan buraya getirilmiş bir tane pres varmış. Değil mi (eşine hitaben) bir tane pres varmış. Dediğim gibi herkes kendilerine ayrılmış yere koyuyor zeytinlerini. Ondan sonra kullanıyorlarmış.

Dışarıya satış varmış herhalde öyle değil mi? Çünkü büyük çaplı bir yer orası.

E – Zannetmiyorum. Köyün zeytinlik sahiplerine bu yapılıyor. Fakat satış sormadım. Fakat şöyle bir şey olabilir. Aile tüketimi olabilir. Belki bir miktarı satılıyor olabilir.

Nasılımsız dünden beri?

K – Teşekkür ederim siz nasılınsınız?

Sağ olun. Dolaştık biz de biraz Marmaros diye bir kıyıya gittik. Çok güzel Ağaç yol üzerinde vardı. kırda pek yoktu ama güzeldi. Kayalık falan hoşumuza gitti.Bu benim sırf merakımdan dolayı soracağım bir soru. Siz üniversitede hocalık yaptınız değil mi efendim? Başka bir işte çalıştınız mı?

E – Evet.

Ne kadar çalıştınız üniversitede?

E – 20 yıldan fazla Çünkü ben dışarıda çalıştım. Başlıca sebebi üniversitenin ödeyemediği maaş. Geçim çocukların masrafları falan. Mümkün olmuyor. Fakat benim de yurt dışındaki eğitimimin patronu üniversite. Fakat üniversiteden ayrıldığım vakit bir talepte de pek bulunmadım. Tazminat falan da almadım. Ben bir aile gibi gördüm ve ayrıldım. Şişe Cam'da çalıştım ve orayı da seçtim. Çünkü patronu İş Bankası'dır. Özel sektöre ısınmadım. Vehbi Koç'un firmasında çalışan arkadaşlar vardı. Oraya geçebilirdim. Hiç teşebbüs bile etmedim. Dediğim gibi İş Bankası ve bakişindeki kişi topluma dönük yani kar kaygıları son planda gelir.

Devlet bankası mıydı İş Bankası?

E – Yarı devlet, içinde hisseler var. Atatürk'ün hissesi var. Esasında statüsü güzel bir statüydü. Fazla pazara dönük olmak yerine topluma hizmet vermek ağır basıyordu. Orası da benim için nevi eğitim oldu.

Ekonomi ile ilgiliydiniz herhalde değil mi?

E – Hayır benim esas ihtisasım, doktoram pazarlama üzerine, marketing. Şişe-Cam'daki fiili birtakım uygulamalar beni sahada eğitiyor oldu yani.

Panayır

'Kazanlarda bütün köy halkı pişirmiş ve herkes yemiş.'

Peki teşekkür derim. En son bu Tepeköy'deki Panayır'da kalmıştık. Siz hiç katıldınız mı o Panayır'a?

E – İki üç kez biz gittik, gördük nasıl bir kudama oluyor diye. İlk olarak dört sene önce gittik. En son geçen sene gittik mi (eşine hitaben)?

K – Hayır ben gitmedim.

E – Ben de gitmedim. Belki ondan bir sene evvel.

Seyyar satıcılar var mıydı Panayırda?

E – Hayır.

Mesela içecek satanlar, giyim, hediyelik eşya satanlar.

E – Ha! Şey vardı iyi sordunuz. Bir küçük firma, bir esnaf Çanakkale'de yapılan seramiklerden getirmiş. Çaydanlık, Gökçeada yazılı tabak gibi şeyler.

Dini, insan figürleri olan haçlar veya benzer şeyler yoktu herhalde.

E – Yok hayır. Bunlar zaten Türk firmasının yaptığı şeyler. Çanakkale'de satılan, bir de hani şimdi moda oldu ya. Gökçeada'da mesela yakın beldelerin isimlerini tabaklara veya tişörtlere yazıyorlar ya işte öyle. Üç beş tane satarım diye ümidenmiş gelmiş.

Peki, panayırda varolan bir olgudan söz ediliyor, 'evlilik pazarı'. Son dönemde ne derece olur bilemiyorum tabii.

E – Evet dün söylediniz onu. Pek fazla bilgim yok. Ama anlatıldığı vakit çok iyi anlıyorum çok doğal. Hele Reşat Nuri'nin o romanını okursanız. Bir köyde sosyal ilişkileri geniş anlamda alıyorum yani evliliği de sosyal ilişkiler içine alıyorum. Evet o beklenilir. Gayet doğaldır.

Öyle bir ortam yaratılmış. Zorlamayla değil.

E – Çerkezler'de de duydum. Böyle misafir ağırlamalar müzikli yemekli. Onlarda durum daha da şey, genç kızlar erkeklerle laf atabiliyor. Ben hayran kaldım. Başuma geldi.

K – Ortam hazırlıyorlar demek ki. Pazar demek belki..

Yani o kaba tabiri tabii ki.

K – Kaba kaçıyor.

E – Yok tabii o belki Rumca'dan tercüme edildiği vakit pazar olarak geçebilir.

Nifo Pazaro diye geçiyormuş.

E – Esasında tahmin ediyorum. Gençler birbirini uzaktan görüyor da bir çeşme başında görüşmek çok nadir oluyor. Onbeş Ağustos'ta doğal bir bir araya gelme var. İyi bir fırsat.

Artı neşeli bir ortam tabii.

E – Neşeli bir ortam, kalabalık. Bir keresinde rasladım burada. Müzik, keman ve diğer müzik aletleri çalıyorlar, kendi şarkılarını söylüyorlar. Hatta birisi kalktı masanın üstünde göbek attı. İçki içiliyor. Dolayısı ile kafalar dumanlı. Tabii o zaman cesaret de artar. Belki genç hanımlara ilanı aşk o zamanlar oluyordu.

Panayırda içki tüketimi de epey bir artıyormuş herhalde değil mi?

E – Evet bir ara kaymakam bir yasak getirmiş. Galiba Türkler olay çıkartmış. Sonraki benim gördüğüm ben yasaklı bir devre görmedim ama duydum. Hatta jandarma kol geziyordu. Benim gittiğimde.

İçki yasak olduktan sonra, ki bu insanların ilgisi o yönde içki önemli. Bir anlamı kalmaz herhalde öyle değil mi?

E – Onlar için var. Yine de içkisizine bile razılar. Hatta bir seferinde videoya çekiyorlardı. Yurt dışından gelmiş Rum aileler. Onların içinde polis de çekiyormuş diye duydum.

Dini yönünü biliyor musunuz Panayır'ın?

E – Evet ilişkisi var. Ama onun ismini bilmiyorum. Onların pek çok dini günü var da 15 Ağustos'takini kutlama tarzı bu. Kilisede bir merasim var. Fakat merasimden sonra açık havada bu olay oluyor.

Peki orada genç insanlar var mıydı gittiğinizde?

E – Tabii. Çok güzel tadını çıkartıyorlar. Çok güzel istifade ediyorlar. Onlar için sofraları kurulmuş. Galiba bir ara toplu pişen bir yemek de dağıtılıyor.

Bir tür pilav mı acaba toplu pişen yemek?

E – Etli bulgurlu bir yemek. ... O ikram ediliyor.

K – Eskiden herkes tabii gücüne göre koyunlar kuzular gidermiş. Kazanlarda bütün köy halkı pişirmiş ve herkes yemiş. Şimdi zannediyorum para ile satıyorlar.

E – Yoo parayla değil. Miktar azalabilir. Fakat bir sadakat gayreti içindeler.

O dağıtılan yemeği mi parayla satıyorlar?

K – Belki de dışarıdan gidene.

E – Ama (eşine hitaben) yüzde yüz eminsen.

K – Emin değilim.

E – Duyduğunu söylüyorsun. Ben gördüğümde para olayını izlemedim. Pek de bayramın şeyi-ne uymuyor

Evet ama belki dediğiniz gibi turistik amaçlı.

E – Ama bir para veriliyorsa, oranın şenliği için, içki almak için mi nedir. Yani içki şişeleri gidip geliyor. Zannedersen bireyler içki şişelerini kendileri getiriyor galiba.

Pekala özel panayır kıyafetleri giydiklerine tanık oldunuz mu? Ya da öyle anlatıldı mı size? Genç kızların hanımların?

E – Yalnız burada öyle bir şey kesinlikle izlemedik. Yalnız İstanbul'da 15 Ağustos'a mı rastlardı onu hatırlamıyorum. Özel kıyafetleri vardı maskara denirdi. Belki yüze maske takılırdı o yüzden. Ama burada yoktu.

Mesela şöyle birşeyler gördünüz mü; kabarık kollu işlemeli bluzlar? Altın işlemeli yelekler, uzun uzun etekler?

E – Yok görmedim kesinlikle.

Normal kıyafetleri ile mi gidiyor insanlar?

E – Normal, yaza, 15 Ağustos'a uygun kıyafetler. Mahalli yelek ben gördüğümü hatırlamıyorum. Takıları dikkatinizi çekti mi?

E – Onlar bana göre gitmiş artık.

Evet demek eskiden yapılıyordu da artık yok. Pekala sunulan yiyeceklerden pilav dediniz onun dışında başka bir yiyecek dikkatinizi çekti mi pamuk helva gibi vs.? Badem, kırmızı şurup içinde bademler mesela?

E – Bunları ben size hatırladığımı söyleyemem. Hiç dikkatimi çekmedi. Yalnız kurulmuş masalardaki insanların sıcak heyecanlarını izledim. Yüksek seslerle konuşuluyor birbirleri ile. Bir program gereği mesela bir konser dinlemede herkes kontrol altındadır. Öksürmesini bile kontrol eder. Öyle bir şey değil. Herkes müsait. Masalar kurulmuş dağın vaziyette. Çalgılar çalınıyor. Orda bir müzik yapılıırken burda Yorgii diye bağırıyor. Tam bir panayır havası.

Azizler, Kiliseler, Kurbanlar, Yortular

'Kurban. Onlarda asistan tanrılarla iyi geçinmek, onları hoşnut etmek içindir.'

Pekala kiliselerden konuşalım biraz da. İsimlerini bildiğiniz kilise var mı? Merkezde veya diğer köylerde.

E – Kaleköy'deki kilisenin bir ismi var ve üzerinde yazıyor ama ben hâlâ ismini bilmiyorum.

Buradakinin adını duyduunuz mu?

E – Buradakinin adı olduğunu bilmiyorum.

K – Bazen bahseder Apostol mu der yoksa Ayazma gibi bir şey mi?

Apostol bir Aziz adı zaten.

K – Onun adı verilmiş bir manastırdan bahseder zaman zaman. Giderler oraya veya eskiden giderlermiş.

E – Bizim geldiğimiz yıllarda o manastır geleneğinin en ufak bir izini görmedim.

K – Çamaşırvanenin biraz ötesinde bir manastır var.

Kullanıyorlar mı onu?

K – Kullanıyorlar ama ben gitmedim. Nasıldır bilmiyorum.

Orada uzun süre mi kalıyorlar gittikleri zaman ibadet için?

K – Hayır. Sadece kurban kesiyorlar orada. Geçen sene Atanış için bir kurban kestiler, bir ayın yaptılar.

Niye kurban kesmişler o insanlar için. Koyun mu?

K – Evet bunlar sık sık kurban keserler. Her sebeple koyun kurban ederler. Dilerler, bu çocuklar geri dönsünler dönerlerse şu kadar kurban falan. Adak yapıyorlar.

Adaklara geldik zaten.

K – Böylece epeyce koyun kesildi geçen yıl.

Sadece Müslümanlıkta yok demek ki kurban kesilmesi. Acaba müslümanlıktan bir etkileşim olabilir mi? Benim bildiğim kadarıyla Hristiyanlıkta hayvan kesme diye bir şey yok.

E – Hristiyanlığın derin tarihine baktığımız vakit Musevilik iyi izah ediyor, din olgusunu çok iyi izah ediyor. Bizim şu veya bu sebeple din olgusu hakkında çok az bilgimiz vardır. Ben en son bir kitap okudum Sivas Üniversitesi'nde Sosyoloji'de okutulan bir kitabı okudum. Orda çok güzel anlatıyor mesela Hz. Musa zamanından evvel baş tanrı var. Asistan tanrı var bir tane de paşa tanrı var. Hz. Musa geldiği vakit bu kavramlara geliyor bu kavramlar var. Hz. Musa o paşa tanrıyı kaldırıp yeni bir tanrı sunuyor topluma. Fakat toplum buna kolay kolay adapte olmuyor. Mesela Hz. Musa bir ara ayrılır görev dolayısı ile sıkı sıkı da tembih eder. Bak sakın eski putlarınızla ilgilenmeyin. Döndüğünde bir bakar ki bilirsiniz o hikâyeyi, bir madeni eritmişler bir inek yapmışlar. Müthiş bir inek ona tapıyorlar. Hz. Musa saçını başını yolar.

... Bizdeki tek tanrı kavramından Hz. İsa'nın getirdiği dine. Hatta bize bile tam tek tanrı kavramı ile geçmemiştir. Bizde de adak adama var. Türbeleri ziyaret edip çaput bağlama var. Bunlar Müslümanlıkla ilgili şeyler değil. Tek tanrı ile ilgili olmayan şeyler. Kurban hikâyeleri Musevilikte de var, Hristiyanlıkta da var. Zincirleme reaksiyon gibi kullanılıyor. Bizdeki kurbanla musevilikteki kurban kesme farklı. Bizde Allah rızası için denir. Yani Allah kavramına adanmıştır o kurban. Onlarda asistan tanrılarla iyi geçinmek, onları hoşnut etmek içindir. Asistan tanrılar bir nevi tanrının gazabını yok etmek, yatıştırmak içindir.

Ve diğerleri mitolojiyi düşünersek orada da var benzer şeyler.

E – Esasında o kitap güzeldi ben onu aldım dikkatle okumaya gayret ettim. Çevremizde Müslümanlıkta mesela bu köyde dahi gördüklerimizde büyük paralellik var. Yeni bir din en son yeni olmasına rağmen onu olduğu gibi alamıyor. Yeni birtakım kulplar takıyor. O kurban olayı yalnız

şunu burda köyde gördüğümle kıyaslama yapayım. Galiba acı piriñti İtalyanca, bir köyde geçer olay orda da bu adak olayları, kutlamalar falan benzerlikler gösteriyor. Çok sık burda da o tip kutlamaların belki şaşası kalmamış fakat bizim Katerina bugün oruçluyum der mesela. Kutsal bir gün onlara göre.

Bayan Katerina herhalde daha bir dindar onun dışında öyle dindar olan insan tanıyor musunuz? Hani mesela herkes kiliseye gitmiyor.

K – Mesela bizim gibi insanlardan daha fazla dikkat ediyorlar kiliseye gitmeye. Şuraya bir hanım gelir her Pazar giyinir, kuşanır temiz pak kolyelerini küpelerini takar. Bu köyde ama şimdi Yunanistan'da oturuyor. Yazları gelip kalıyorlar. Diğerleri de çok yaşlı gidecek halleri yok. Yine de gayret ederler gitmeye. Pazar günleri dikkat ettim her Pazar gidiyorlar.

E – Apostol hiçbir zaman gitmez.

Öyle mi?

K – Kafadan biraz özürli.

Evet dikkatimi çekti. Siz, “ nasılsın, iyi akşamlar” diyorsunuz ama bakmadı. “Yemek yedin mi?” dediniz, bilmiyorum bir şey dedi mi ama?

K – O gitmez, yapmaz. Genelde dikkat ederler. Belki çevre için, belki alışkanlık bilemem.

Alışkanlık belki veya onları bir arada tutan bir cemaat olayı var.

K – Kiliseye dikkat ederseniz her akşam gelir çanını çalar. Görevli bir papazı var. Giden olacağını sanmıyorum.

Akşamları da mı davet olur gelin diye?

K – Her akşam küçük bir ayin yaparlar ama giden olduğunu zannetmiyorum.

Ben zannetmiyorum, duyduğumu söylüyorum. Geliyor papaz çan çalınıyor içeri giriyor, belki kısa bir dua okuyup çıkıp gidiyor.

Cenaze Törenleri

‘Önemli din adamları geldi.’

Bazı vesilelerle gördük. Önemli din adamları geldi Mevlüt dolayısı ile Zafir’in ölümünden sonra yapılan dini merasimde. Uzun uzun merasimler oluyor.

Biz katıldık en son ölen beyefendinin, Haralambo'nun mevlütüne katıldık.

E – Dedğiniz gibi epey uzun sürdü iki saat kadar, belki daha fazla.

K – Zafir'inkine Patrik geldi. O geldiği için belki daha muhteşem oldu.

Özellikle mi çağırılmış? Yoksa?

K – Oğlunun arkadaşı imiş.

E – O zaman patrik değil.

K – Ama üst kademede bir yerde idi o zaman da. Birkaç ay sonra da patrik oldu zaten. Çok muhteşem oldu. Aşağıdaki Metropol de geldi. Giyimli, kuşamlı kişiler.

Kiliseleri de öyle. Köy olarak düşünersek. Kilise de epeyce gösterişli. Ortodoks mezhebi.

Adaklar

‘Bu kadar çok koyunları olursa tabii!’

Adaklar hakkında konuşuyorduk. Hiç Klidon'u dıydunuz mu? Türkçesi sessiz su. Bu su ile dolu ve kilitli bir küpe atılan yüzükler ve diğer eşyalar var. Dilek yapan kişi elinde o suyla gideceği yere gidene kadar insanlar onu konuşturmaya çalışıyor ama konuşmuyor. Öyle seremonik bir şeymiş. Ama tam ayrıntılarını bilmiyorum. Başka türlü adaklar var mı?

E – Mum yaktıklarını biliyorum. O adak sayılabilir.

Evet dilek diliyorlar, dua ediyorlar.

E – Tabii ufak bir iştirak oluyor kilisenin bütçesine, çünkü mumu alıyor ve bir miktar para bırakıyor. Onun dışında bize bazan yoğurt falan getiriyorlar acaba adak mı? O da adak içine giriyor mu bilmiyorum.

K – Adaksa adak olduğunu söylüyor. Kurban diyor.

E – Et veriyor kurbansa, kurban kestik diyor. Biz de Allah kabul etsin deyip alıyoruz.

Bizdeki gibi tek bir gün de değil sık sık kurban kesiyorlar galiba.

K – Bu kadar çok koyunları olursa tabii.

E – Ben dinsel günlerini bizdekinden daha sık görüyorum. Hele köy toplumunda bu bayağı ağırlıklı oluyor. Şehirde o dinsel günlere katılıp katılmamanın kaçamak yolları var. Köyde kim kiliseye gitmiyor çok çabuk tespit edilir O da bir sosyal faaliyet gibi oluyor bağumluluk da var tabii.

Bir arada tutuyor onları bir şekilde bir arada olmanın göstergesi.

E – Ekinin bereketi doğal şartlara tabi. Yani Allah'a kalmış. Onun için Allah ile iyi geçinmek gerek.

K – O onbeş Ağustos'taki ayinleri de çok muhteşimdi. Sabahtan öğleye kadar sürüyor yaklaşık.

Her köyde oluyor değil mi? Daha sonra da Merkezde?

K – Evet merkezde de yapıyorlardır muhakkak.

Festival yerine gidildiğinde de ayrı bir ayin yapılıyor mu?

K – Festival, o köyde de yapıyorlar. Görmedim ama yapıyorlarmış. Kutlamaların yapıldığı yer orası.

Niye orayı seçmişler acaba?

K – Orası galiba çok kalabalık bir köymüş galiba ondan mı acaba?

E – Ben bu sorunun cevabını veremeyeceğim.

Fakat hâlâ bu iş Tepeköy'de. Belki şu olabilir. Pek doğru da olmayabilir. Meydan olarak büyük bir meydan var. İnsanların toplanabileceği uygun bir mekân olarak.

Öyle bir mekân var mı?

E – Tabii yani mesela bizde o mekân kahve önü oluyor. Bizdeki kahvenin önü gördünüz bayağı meyilli ve küçük bir yer. Halbuki Tepeköy'deki daha geniş. o nedenle olabilir.

Azizlerin Algılanışı

'...dört tane musluk var orda koşarak dönmek muslukları açıp kapamak falan.'

Peki Azizlerin algılanışı hakkında biraz konuşmak istiyorum. Bu insanlar Azizleri yakın bir dost olarak mı yoksa kutsal belli bir yeri olan birtakım olgular olarak mı algılıyorlar acaba, veya rüyalarına giren olgular olarak mı?

E – Şimdi size bu konuda, yakın ilişki olacak bir durum olsa, bu ilişkilerde bu durum iyice ortaya çıkar. Çok yaşlı nüfus onlara ancak sorarız ekmek istiyor musunuz biz merkeze gidiyoruz diye. Bu ilişkiler çok sınırlı oluyor ama. Siz de biliyorsunuz mesela bir şey oluyor şöyle Hz. Allah... bakıp birşeyler yapıyorlar. Zelzeleden söz edilirse hemen istavroz çıkarıyor. İstanbul'da yaşamış olmam bazı kişisel gözlemlerimle burada da azizlerle ilişkilerin çok iyi olduğu kanaatindeyim. Düşünün Müslümanlıkta bile İstanbul ve Türkiye'de olan Müslümanların Eyüp Sultan ile ilişkisi gibi. O kim oluyor da benim Arabistan'dan bir arkadaşım geldi, aklını kaçıyordu. Bu ne böyle dedi putperest ülke mi burası? Haklı da A'dan Z'ye haklı. Bizim İslam tarifine göre o mumlar yakılması Eyüp'ün türbesine elleri oğuşturup yüze sürülmesi. Gördünüz mü hiç?

Tahmin ediyorum o tarz şeyler yapıyor çünkü.

E – Çınarağacının etrafında dört tane musluk var orda koşarak dönmek muslukları açıp kapamak falan. Eğer Azizlerle ilişkiler dersiniz köydekinin haklı sebepleri var. Buradaki doğa şartları, tarlaları şiddetli bir yağmurla yıkılır o senesi gidebilir falan onun için iyi ilişkiler içinde olmak zorunda. İstanbul'da biz böyle isek Eyüp Sultan'a gidiyorsak, mumlar yakmak var bilmem ne. O orada kendi aralarında tesbit edilmiş mezarlar var onlara gidip çaput bağliyorlar falan. niye bağladıklarını

Telli Baba var mesela.

E – Evet Tellî Baba. bir arkadaşım hemşehrisini oraya götürüyordu mesela sordum. “Niye gidiyorsun?” “Bir dileğimiz var da” dedi. Allah'tan dilekte bulundunuz Allah size vermedi şimdi de Tellî Baba'ya gidiyorsunuz o mu size verecek? dedim. Hakikaten de böyle esasında. bunu söylemiyor ama ben söylüyorum ve hayır diyecek durumu yok yani. Buralarda ilişkilerinde Allah'ı sık anma durumunu görüyoruz. bu azizlerle de bal gibi olabilir yani muhakkak olması lazım. Çünkü onlarda daha da vurgulanıyor. azizler çok önemli.

Peki sözünü ettikleri aziz ismi olur mu? Mesela bugün şu azizin günü gibi.

E – Onu duydum ama hangi Aziz olduğunu söyleyemem.

Hatırlamıyorsunuz?

E – Yok. Çünkü benim bildiğim Aziz ismi onlarda farklı. mesela biz Cebrail deriz melekleri anarken Gabriel diyenler olur. Azizlerin de ismini İngilizce bilirim ama Rumca ne diyorlar bilmiyorum.

Birkaç örnek vereyim isterseniz. Aya Fridon. Dördüncü yüzyılda yaşamış Kıbrıs'lı piskopos-muş. Bir bilgi var onunla ilgili. Bir rahip, Aziz Fridon ve daha az tanınmış İstanbul'lu Aziz Theodora'yı 1456 yılında katır sırtında Korfu'ya getiriyor. 16. yüzyıl ortasında adayı kılıktan kurtararak ilk mucizesini gerçekleştiriyor. Yani bu azizin işlevi adayı kılıktan kurtarmakmış. Diğer resmi üç mucizesi ise adayı Türkler'in istilasından kurtarmak ve iki salgın hastalığı önlemek. epey önemli bir Aziz onlar için. Türkler'in saldırısından kurtardığına göre.

E – Bir saldırırsak pek kurtaramazlar ama.

Aya Diyonisos var. Aya Paraşkevi

E – Tabii ben haurlıyorum dememem lazım. Fakat bu kadar çok sayıda Azizse insan çok rahat eder yani bunların isimlerini Bay Yorgi'den alabilirsiniz

Sizin algılayışınız tabii doğru, Bay Yorgi'den alınabilir mutlaka da...

E – Yani Yorgi'ye uzun konuşmalar değil de bir sual listesi ile gidip o bilgileri almak sonra fazladan sorularla daha fazlasını almak.

Haklısınız, dediğiniz doğru tabii ki biz doğru bilgiyi o insanlardan alabiliriz de sizin algılayışınız, sizin bilgileriniz de bizim için çok önemli. Siz ne kadarını öğrenmişsiniz bu kadar zamanda? Hangi deneyimlerle?

E – İsim sayamıyorum, ilişkileri, saygıları dikkat çekiyor.

Yortular

'Denize atlatacak kimse kalmamış burada.'

Peki yortuları var bu insanların, mesela 6 Ocak'ta İsa'nın vaftizine haçın suya atılma yortusu, hiç tanık oldunuz mu böyle bir şey?

E – Burada değil ama İstanbul'da bu iş yapılır. Muhakkak haç suya atılır ve birkaç genç suya atlar. Haçı çıkartıyorlar mı onu bilemiyorum.

Burada duymadınız, zaten siz o dönemde burada olmuyorsunuz?

E – Denize atılacak kimse kalmamış burada.

K – Denize atabilirler de sembolik olarak bir kabin içinde atarlar belki.

Denize atsalar da doğru kim çıkartacak?

E – İlk ve son atlayışları olur herhalde.

Peki Noel arefesi de onlar için çok önemli New Year's Eve diye geçiyor. O günlerde yaptıkları hakkında bir şey biliyor musunuz?

E – (eşine hitaben) sen, biz onu öğrendik ama biz yeni yıl tebrikini öğrendik. Telefonu açıp ne diyorduk? Rumca nasıl denirse onu söylüyorduk.

Aryor mıydunuz buradaki insanları?

E – Evet.

Ne kadar güzel, ne kadar düşünceli.

K – Çok sevinirler.

Peki onlar sizi Kurban Bayramı'nda falan aralar mı?

K – Kurban Bayramı'nda bizi aramazlar da bazı bayramlarda arayan var. Mesela yılbaşlarında da mesela bu Anna'nın oğlu arar, tebrik eder. Nadir de olsa bayramlarda da arar. Biz onları aratır kışın gidince. Ara sıra konuşamayız ama bir iki kelime seslerini duyar kapatırız. Biz biraz araya-mazsak bir sebeple onlar bizi arar. Aratırlar halimizi hatırlamızı sorarlar. Vaso ile konuşuyoruz, Hri-santos ile konuşuyoruz. Bu köyden olup da Atina'da yaşayan bir aile var. Onlar bizi aralar zaman zaman, biz onları aratır ara sıra. Onun dışında yok Rum aile olarak.

Bu kadarı da yeterli herhalde değil mi?

K – Başka da yok. Telefonu olanlar da bunlar, diğerlerini yok.

Gayet güzel bir ilişki kurulmuş değil mi?

E – Madam, bunlar sabah erkenden gelirler bizi uğurlamaya her yıl değil mi? Toplu halde geliyorlar, biz arabaya bineriz el sallarlar.

K – Biz de onları pek uğurlamayız yani. Öyle bir şey yapmayız. Ama Yorgi bizden sonra gidiyor.

20 Ekim günü yine kutsal bir günleri.

E – Adanın kurtuluş günü.

Öyle mi?

K – Hayır espri yapıyor. Tabii adanın bir kurtuluş günü var ama 6 Ekim. Merkezdeki en büyük din adamı Metropolit gidiyor tebrik ediyor kaymakamı kurtuluş dolayısıyla.

Bizden kurtulduunuz diye tebrik ediyor.

K – O komik bir merasim.

E – Dikkatimizden kaçmış olabilir sizin söylediğiniz o gün.

Aziz Yerasimos günüymüş o 14 Kasım. Ben bu şekilde sorayım, 4 Aralık?

E – Yok.

Sanırım İncil'i yazanlardan biri, Barbara diyor ama.

E – Hiçbirisini bilmiyorum.

5 Aralık?

E – Hayır, zaten burada değiliz o zaman?

6 Aralık ve 12 Aralık?

E – Yok, hiçbirisini bilmiyorum.

Peki yumurta ve limon çorbası hakkında neler biliyorsunuz?

E – Yumurta çorbasını hiç duymadım fakat çorba olarak onlar tarhana diyorlar. Fakat tarhana bizim bildiğimiz tarhana değil; bulgur, sütle pişirilip kaynatılıyor sonra kurutuluyor, çorba olarak saklanıyor. Tabii kuvvetli bir gıda.

Tarhana mı?

E – İsmine tarhana diyorlar. Bulgur sütle konsantre hale getiriliyor. Kaynata kaynata sütü uçuruyorlar. Haşlanmış bulguru sütle karıştırıp tepsiye döküp börek gibi pişiriyorlar. Alt üst kısımları kabuk tutuyor. İçindekileri çıkarıp sütle şişmiş, pişmiş olan bulguru çıkarıyorlar. Bir örtü üzerine çıkarıyorlar. Güneşte bunu günlerce kurutuyorlar. Tam kuruduğu zaman kaldırıyorlar ve bütün bir kış onu sulandırıp çorba yapıyorlar.

Siz hiç tadma baktınız mı?

K – Bana bir miktar verdiler. Bizim damak tadımıza pek uyan bir şey değil ama fena da değildi. Bulgur, konsantre süt. ... Katerina yaz sezonunda tarhanasını yapar. Uğraşır onunla, onu pişirmek kolay değil.

Fırınlarnı hâlâ kullanıyorlar değil mi?

K – 15 Nisan'daki paskalyalarında kullanıyorlar. 8-10 tepsi alıyor fırınları aynı anda. Tepsileri de yaklaşık bu kadar. Herbirinin içinde kuzu var. İçi pirinç ve diğer malzemelerle doldurulmuş ve dikilmiş ve lezzetli mesela yarın yiyecekler, bugün akşam üzeri fırına koyuyorlar, yarın öğleyin fırından çıkarıyorlar.

Ağır ağır pişiyor ve daha güzel oluyor, olsa da yesek.

K – Isınmış fırına hepsini sokuyorlar.

Yani öyle ateş falan olmuyor.

K – O kuzunun üzerine de çay içiyorlar.

Yılbaşı öncesinde evde birtakım faaliyetler oluyor. Sizin bildiğiniz?

K – Yok maalesef.

Burada olmadığınız için tabii ki bilemiyorsunuz. Mutfaqlarını kireçliyorlarmış mesela. Gümüş ve bakır kapları duvara asıyorlarmış, parlatıyorlarmış

E – Ben bu bilgiler için size örnek verebilirim. Çocukluğumda Fener semti biliyorsunuz Rumlar için çok önemlidir. Rum aristokratlar orada otururdu. Bunlar perşembeleri kapılarının önlerini gayet güzel temizlerlerdi. Kapıların önü taşlarla döşenmiştir ve kapı tokmakları pirinçtir. Pırıl pırıldır her taraf.

Bayram temizliği.

E – Hayır, her hafta. Rum kadınının o titizliği vardır. Evinin penceresinin dışı bakan taraftan da sardunya yetiştirirler. O gördüğümüz kapları aydınlatma, parlatma falan muhakkak var. Bura ya gelirken bir kaol getirdim, pirinci ve bakırı parlatmak için. Evde kullanmazsanız, dedim ki bizdeki şamdanları parlatırım. Buradakiler çok ihtiyarlanmış oldukları için burada şamdanları parlatan yok.

Yine görevli var ama ne kadar?

E – Görevli olsa bile sosyal baskı yok. Kendi kültürü, bilgisi, tecrübesi olmayabilir, bazı şeyler çöküşte.

Yumurta limon çorbasından sözemiştik. Onu hiç duymadınız mı? Kuzunun iç organları ayıklanıp onlarla pişirilirken bir çorba ve yumurta ve limonla terbiye ediliyor.

E – İşkembe çorbası gibi mi?

Değil, kuzunun iç organlarıyla yapılıyor.

K – İşkembe ya da paça çorbası gibi. Limonu biz terbiye için kullanırız, o anlama geliyor olabilir.

Tabii o şekilde, iki üç tane yumurta kırarsınız, süratle çarparsınız, limon ilave edersiniz, likit hale gelir. Noel'in ilk günü bu çorba içiliyormuş evde. Geleneksel bir çorba yani.

E – Bunu burada mı yapıyorlarmış?

Bu genel olarak Noel hazırlıkları ile ilgili bir bilgi.

E – Bu tüm Rumlarla mı ilgili yoksa burdakilerle mi?

Bu belki de bütün Hristiyanlık'ı ilgilendiren. Hani Noel'e giriyorlar ve hazırlıklar başlıyor. Burada sizin tanık olduğunuz gördüğümüz şeyler bunların arasında?

E – Yok yok hayır. Tanık olmadık ama bunu zaten kalan köyde çok az sayıda Rum kalıyor. Mümkün değil bunlara hindiyi verseniz ziyafet sofrasına koyacak takatleri yok.

Ama kuzu su dolduruyorlarmış.

K – Sembolik olarak yine de dolduruyorlar. Noel yemeğini burada birlikte yiyorlar.

E – Ben belki çok ümitsiz diye düşündüm.

Hindi acaba ne zaman gelmiş adaya? Burada yetiştirmiyordu çünkü.

E – Burada hindi olduğunu ben biliyorum.

Nereden getiriyorlar?

E – Onu ben duymadım. Hindi yapıldığını duymadım. Ama burada o gelenek yerine koyun kuzu geleneği olabilir. Hindi telifaz edildiğini ben duymadım. Yani tahkik edebilirsiniz. Ben iyi bir kaynak değilim.

Bir de farklı bir karnaval daha var. Ocak sonundan başlayarak bir tür oruç gerçekleşiyor ve orucun ardından etler peynirler ve domuz eti yeniyormuş.

K – Ne zaman dediniz?

Ocağın sonundan başlayarak üç hafta. Bu orucun sonu sonra et yiyorlar.

K – Kırkbeş günlük oruçları var. Onbeş Nisan'a kadar sürüyor.

Paskalya öncesi değil mi? Ne biliyorsunuz bu oruç hakkında? Siz Nisan'da burda oluyorsunuz değil mi?

K – Bazen oluyoruz. Bizim gibi devamlı oruç tutmuyor onlar. Bilirsiniz onların oruçlarını; su içerler şarap içerler her şey içerler. Hayvansal gıdaları yemiyorlar. Bir gün oluyor ki bugün balık günü balık yiyeceğim. Oruç periyodunda bir gün balık yeme izinleri var nasıl bir şeyse.

Deniz ürünlerini yiyorlar o zaman. Ama bir gün balık.

K – Bir gün. Ama onun nasıl bir hesabı var bilmiyorum.

Oruç kırkbeş gün sürüyor ve onun sonunda oruç bozuluyor.

K – Sonra Paskalya geliyor.

Bizdeki gibi katı bir oruç değil.

K – Onlar bizim orucumuzun daha az katı olduğunu söylüyorlar.

Niye?

K – Çünkü akşam olduğu vakit biz istediğimizi istediğimiz kadar yiyebiliyoruz. Ama onlar kırkbeş gün süreyle bunu yemiyorlar.

Ama et yemiyorlar.

K – Et yememek çok ağır geliyor. Biz birgün katılsak onlara.

E – Bekara karı boşamak kolay derler ya.

Et orucunun başlangıcı Temiz Pazartesi olarak adlandırılıyor. O şekilde başlanıyor işte yeşil salata yeniyormuş. Dediniz ya bazı yemekler yeniyor diye. Soğan. tursular, mercimek. patates salatası yeniyor. Kabuklu deniz ürünleri yeniyormuş. Balık demek ki yasak belli bir günde de balık yeniyor.

K – Birkaç gün onları yiyorlar. Zeytinyağlılar pişiyor görüyorum.

İçki tüketimi nasıl bu dönemde?

K – Bilemiyorum. Bunlar içki içmez. Başka da gördüğüm kimse yok. Fakat yasak olmadığına göre alışkanlığı varsa içiyordur. Haralambo içerdii rahmetli.

O yüzden mi acaba hastalandı?

K – Yoo o nefes darlığı çekerti. Hiçbir doktor sigara içmesine engel olamadı.

Kaç yaşındaydı öldüğü zaman?

E – Sekseni geçikti. ... Evinin kapısı soğukta falan hep açık olurdu.

Biraz daha bilgi var. Orucun başlangıcı Temiz Pazartesi, bitişi iyi Cuma. O gün dindar bir ev hanımı evde sofraya bile kurmazmış. Yemek yapmazmış. Çivi çamak yasakmış. İsa'nın acılarını hatırlattığı için.

E – Bu bilgileri burada mı topladınız?

Hayır bunlar genel olarak Hristiyanlıkla ilgili kitaplardan. Bunların ne kadarı burada yaşanıyor. Onu sormaya çalıştım size ben. Çöreklerden söz etmiştiniz paskalya çöreği oluyor demiştiniz.

E – (eşine hitaben) Hatırlıyor musun paskalya çöreği?

K – Tadı az şekerli yumurtası bolca. Mayalandırarak yapılan. Biliyorsunuz İstanbul'da da yapılır. Saç örgüsü gibi yapılan. İşte o. Az şekerli. Sakız hani ezip koyuyorlar. Mahlep koyarlar.

E – Un haline getiriliyor. Azıcık içine konuyor. O çok güzel bir aroma veriyor. Bakmayın unutulmuş şimdi. Ben rastlamadım. Yani o unutulmuş sakız katma.

Yani kullanmıyorlar artık öyle mi? Sakız koymuyorlar.

E – Ben paskalya çöreği yedim. Ama çocukluğumda Rum ailelerden de yapıp gönderirlerdi bize. Sakızı orada tanıdım ben. Çok güzel

Değişik bir tadı var öyle mi?

E – Tabii. Bazı şeyler yaşamdan kalkıp gidiyor. Siliniyor. Sonra paskalya çöreklerinin ortasına kırmızı boyanmış yumurta oturtulurdu. Komşudan geldiği vakit evde çocuklar şenlik yapardı. Değişiklik. Müthiş bir değişiklik. Çörek geliyor çünkü ve içinde kırmızıya boyanmış bir yumurta.

Niye kırmızıya boyanıyor acaba? Başka renklere de boyandığı oluyor mu?

E – Kırmızı galiba en popüler renk midir? Ama onun gerçek sebebini bilmiyorum. Mesela Hristiyanlıkta olduğu söylenir bu çam ağacı dikmenin. Sonra öğrendiğime göre bu Hristiyanlığa purperestlik zamanından girmiş. Yumurta da öyle olabilir. Ben size bahsettiğim sosyoloji fakültesinde okutulan kitabı okuduktan sonra çok istifade ettim. Birçok olayı gözümüzü açtığımız vakit görüyoruz ama onu okuduktan sonra gerisini araştırıyorsunuz. Bu ne zaman başlamış olabilir diye. Bu bakımdan Hristiyanlıktan evvel başlamış olabilir. Ama bugün kırmızı yumurta olsa da paskalya çöreğinin ortasına konmuş olanını görmedim.

Adanın Koyunları

'Üzerlerine renk renk boyalar sürülmüş karışmasın diye.'

Korfu adasında kuzu yenirmiş. Adada da bu şekilde. Burada da kuzu ağırlıklı. Onun da etkisi herhalde daha çok bulunan bir hayvan olduğu için. Parasız. Niye parasız derken?

K – Kendi kendine dağlarda yetişen hayvanları var biliyorsunuz.

Belli insanlara ait diye duydum ama.

K – Hayır. Üzerlerine renk renk boyalar sürülmüş karışmasın diye. Ama hiç zahmet olmadan bakun ve masraf yapılmadan yetiştirilen hayvanlar. Bol bol kesiyorlar.

E – Bizde Türkiye'de tavuk öyle idi. Köylü tavuğunu sıfır maliyet denebilir. Tavuk dolayısı ile kırdı bayırda karnını doyurmak zorunda idi. Ondan sonra burda da yetiştirilen koyunlar dağlara giderler suyu orda içerler.

Serbest dolaşım var burada.

E – Evet serbest dolaşım var. Bir seferinde bunların ağılları da yoktur dışarıda dolaşırlar. Gece yarısı müthiş bir don yapıyor. Binlerce koyun donmuş.

Her kış olur mu yoksa bir kereye mahsus mu oldu?

E – Bir kere şiddetli olmuş. Mesela bu sene de biraz olmuş.

Ama ağıl niye yapmıyorlar o zaman?

E – Hep maliyet bunlar maliyet. Bu adanın ekonomisi bugün sıfır sermaye ile çalışıyor. O da kendi içinden yiyor. Hayvanlar mesela dağda bitki örtüsü ile besleniyorlar ama bu bitki örtüsünün ne kadarı ziyana uğruyor. Bunu üzerinde duran yok. Keçileri mesela görmüş bu Reisi Cumhur Kenan Evren buraya geldiğinde ve keçileri yasaklamış.

Gene var ama.

E – Evet ama bunun belki yirmi katıydı.

Keçiler daha canavar koyunlara göre.

E – Ama koyunlar da bu işi başarmış. Ummadık yerlere çıkıyorlar.

K – Bir buçuk metre duvardan hop diye atılıyorlar. Orda kuru ot da yok taşlık. İçine düşmüş biryapağı yemek için.

Artık bulamayacaklar da yiyecek bir şey.

E – Bulamayınca köye geliyor zavallılar. Apostol şöyle bir avuç yem anyor. O yem verme tabiri değil o yem kap içinde verilir. Onun için etler kalitesiz tavuk eti de kalitesiz. Çünkü beslenmiyor ki hayvan.

Evet çünkü ne belediye sahip çıkıyor ne de başkası.

E – Bunlar ticareti koyunun yününi satarak yapıyorlar. Koyunlarını satıyorlar mesela geliyor kasap kilo üzerinden midir adet üzerinden midir. Ekonomik kaynak oluyor.

Dediğiniz gibi bedava ama uzun vadede.

E – Bedavaya yakın işte. Koyunun peşine düşme yok. Sonra anladığım kadari ile her koyunun belli bir bölgesi var. Oralarda otuyorlar oralarda geceliyorlar.

Kendilerini de eğitmişler bu konuda. En son festivallerden konuşuyorduk da Zantos'da havai fişek atılmış paskalyadan sonra ve yedi gün devam edermiş. Hiç böyle bir şeye tanık oldunuz mu?

E – Bunlar bırakın havai fişek kibrit çakamıyorlar. Hakikaten bunlar ekonomik ve yaş ile ilgili. Artık yok öyle bir şey. Hep bunu ekonomik sosyal geleneklerin devamına imkân veren sadece onların bir kültür birikimi değil, ekonomik güçleridir. Bugün parası olsa belki devamlı getirirdi. Ama nasıl.

K – Siz daha önce burada böyle bir şey yapıldığını duydunuz mu?

Hayır.

K – Peki bu bilgi nereden geliyor?

Bunlar genel olarak Güliz Hanım'ın derlediği bilgiler. 15 Ağustos'da Meryem Ana Orucu Yortusu imiş. Bu panayırın olduğu döneme denk geliyor. O dönemde oruç tutarlardı mı?

K – Orucun bittiği gün.

Ne kadar sürüyor oruç biliyor musunuz?

K – Kırk beş gün biliyorum ben.

Paskalya için onu konuşmuştuk da?

K – Pardon Ağustos mu dedim ben? Tamam yanlışım o zaman.

Paskalya kırkbeş gün acaba bu kaç gün?

K – Onu bilemiyorum.

Adada İsimler

Özel isimler veriliyor çocuklara. Birkaç Aziz ismi konuşmuştuk Apostol demiştik mesela o bir Aziz ismi. Onun dışında bildiğiniz var mı? Hrisantos'un anlamı nedir?

E – Hristiyanlıktan olmalı. Evet Chris diyorlar şimdi o Rumca değil. O kendine İngiliz ismi yakıştırmış. Christ nasıl Chris olmuş bilmiyorum.

Kısaltılmış olabilir. Başka dinsel bir isim var mı?

E – Bilmiyorum.

Mary var mesela. Mary adında bir bayan var.

E – Mary de kendi koymuş ismini büyük bir ihtimalle.

K – Asıl adı Mariante.

E – Bizde vardır Meryem ismi açıkça İsa da Musa da vardır. Köyde aşağıda hep İsa ile Musa'yı karıştırırm. Esasında büyük hata yapıyorum.

Çocukları mı karıştırıyorsunuz?

E – Sonra balıkçı çocuk var Harun. Harun Hz. Musa'nın kardeşidir.

Adada Düğün

Hiç düğüne tanık oldunuz mu burada? Size anlatıldı mı? Çok uzun süre mi yapıldı düğünler? Anlatıyorlar mı hiç eskiden düğünlerimiz şöyle idi böyle idi çok uzun sürerdi gibi.

K – Yemekli mesela bizim evimizde 75 yılında Zafir'in kızı burada düğün yapmışlar yemekli.

Evinizde o kişi mi oturuyormuş.

K – Hayır burası uygun diye burada yapmışlar. Bütün köylü gelmiş. Ama kaç gün sürmüş hatırlıyorum.

Mesela eskiden bir haftaya kadar sürüyormuş.

K – Onu tam bilemeyeceğim. Ama bu bilgileri o arkadaştan aklınıza geldikçe sorup öğrenebilirsiniz.

E – Onlar da gelirler Atina'dan her yaz.

K – Şimdi farklı bir şekilde dinleyebilirim.

E – Sizle tanıştıktan sonra gözlemler değişti.

Sosyolojinin gözlüğünü takacaksınız Gülist Hanım'm deyimiyle. Daha ayrıntılı sorarsanız herhalde değil mi? Peki özel gelin ve damat için hazırlanan bir yatak varmış yatağın üzerine şekerli bademler atılıyormuş yatağın üzerine. Herhalde iyi geçinsinler daha iyi geçsin her şey diye.

E – Bunlar Hristiyanlıktan evvelki kalınlılar Hz. İsa döneminde kimsenin yatağına şeker atılması yok. Ben İncil'i okudum. Mesela bizim evimizde vardır. Eve girerken kapının üzerinde bir geşik boynuzu ama yavru geşik boynuzu onun yanında mavi boncuk. Biz onun altından yıllarca geçtik.

K – Onu asmuşlar aldığımızda vardı. Biz de onu çıkartmadık. Bizim bu çatıda da kocaman bir nal vardı hâlâ duruyor.

E – Bu ne İncil'le ne Tevrat'la ne de Kuran'la bağdaşiyor. Nazar boncuğu yeni bir çocuk doğuyor ve asılıyor hemen.

Bir de bademin ötesinde nar taneleri atarlarmış yatağın üzerine bu bolluk ve bereket demekmiş.

E – Nara verilen kutsiyet bizde de vardı. Bir tanesini yere düşürmeden yemek gerektirmiş. O bir tane yiyen cennetlik olurmuş. Düşürmeden yemek amaç olurdu. Çocuk için.

O da ziyan oluyor düşürdüğünüz zaman. Mantıklı bir açıklama getirilebilir.

E – Toplunun eğitim yolları. Mesela kapı eşiğine oturmak uğursuzluktur. Gece tırnak kesmek iyi değildir.

K – O da temizlikle ilgili bir şey.

E – Gaz lambası olduğu için derin kesebilirsiniz. Ya da ışığına oturarak gelen geçeni engelleyebilirsiniz. Biz de kafalar kalın olduğu için insan toplumlarında Böyle şeyler söyleyerek birtakım akıllı adamlar bunu sağlamış.

Evet akıllıca. Günah dediğin anda biter yapma dediğinde yapar ama.

E – Günah demiyor. Günah vız gelir. Bütün kiliseler, Tevrat hep günaha bahsediyor ama vız geliyor. Mesela merdiven altundan geçme iyi değil denir. Kimin için iyi değil? Tabii ki o kişi için. Günah artık şey olmuş. Nasıl ki vücut bazı hastalıklara bağışıklık kazanır. O şekilde günaha karşı bağışıklık kazanıyorlar. Çocuklara sakın incir ağacının altına işemeyin cin çarpar denirdi. Biz de oynardık bahçelerde. Bize bunu söylerlerdi. Tabii hemen eve tuvalete koşardık.

K – Başka bir ağaç için söylenmez miydi?

E – Hayır. Yani incir ağacı lafı söylenirdi. O kadar ilginç ki incir ağacı için söyleniyor ama dut ağacının altına yaparken de bir evhama kapılıyorsun. Ben yaşadığım için söylüyorum. Bu çok zekice. İslamietten evvel de insanların tavırlarını ıslah için kullanılmış. Zihni çalışan insanlar bakmışlar insanları başka türlü eğitemiyorsun.

Demin yemekten söz etmiştiniz, düğünde yapılan bir yemek demiştiniz.

K – Yemekli düğün dedim ama ne yemeği yaptıklarını hatırlamıyorum. Ama öğreneceğim.

Yine et yemeği falan vardır mutlaka. Şarap vardır.

Şarap

'Bronz musluklu bir küp...'

E – Şarapları satın aldıklarını zannetmiyorum. Çünkü evlerinde küpten bahsetmiştim. Şarap koydukları büyük küp. Bronz musluklu bir küp onu çeviriyor ve şarap dolduruyor.

K – Zafir ölene kadar şarap yaptı.

Büyük çaplı mı yaptı yoksa kendisi için mi?

E – Küfeyle taşırdı üzümünü. Şurada şarap yaptığı bir ev vardı. Ben hatta haberdar olamadım. Bir gün gördüm eşek yükü ile getirdi üzümleri. Sonra indirirken ben de yardım edeyim dedim. Eşegin yanına yaklaştım. Sepet koca bir sepet Zafir benden yaşlı. Ucundan tuttu kavradı. Ben de ucundan tuttum. Yardım edeceğim. Eşegin yükünü bir çekti ve küfe boşaldı. O da bana güveniyormuş tutuyorum diye. Küfeyi tutmak mümkün değil ama ikinci küfeyi bu sefer kendisi indirdi. Benden yardım istemedi. Miktarları büyüttü ve kendisi yapıyormuş.

Adayı Keşif Yürüyüşleri

'Ama belki o tabelanın kendisi de arkeolojik olmuş olabilir!'

Hiçbir şeyleri keşfetmek için yürüyüşe çıktınız mı köyde? Ya da adada?

E – O gördüğümüz Kaleköy'deki burçlara gittim. Bir nevi kalıntı aradım. Arama bir alet kullanarak değil göz ile. Bir de Yıldız Koyu var burda. Orada toprak kesiti dikkatimi çekti. Mesela o kesitte ne var diye baktım ve seramik parçaları buldum. Boyalı seramikler değil ama yapımları eski ve kırılmışlar. Sel suları ile sürüklenmiş oraya. Toprak zemini altundan kesin ikiye ayırın söyle. Toprak zeminin altında kalmış. Oraya bir de tabela koymuşlar. Arkeolojik bölge diye. Ama belki o tabelanın kendisi de arkeolojik olmuş olabilir.

İlgilenen yok tabii.

E – Yok fakat Melih dediğimiz arkadaş Kaleköy'de oturan herhalde araştırmış bazı şeyler bazı parçalar bulmuş. Herhalde binaya ait bazı detay, mermerler, insan başı mermerler galiba. Onları müzeye kaydettirmiş. Onları evinde dekoratif olarak kullanıyor. Kaydedildikten sonra müze idaresi muhafazasını ona terk etmiş elinden almamış. Onları gördük. Bir de aşağıda kazı yapılıyor orada.

Devam ediyor mu şu anda?

E – Ediyor. Güliz Hanım söyledi ve devam ettiğini biliyor. Onun dışında gidip gördüğümüz şelale var. Kaynağına gitmedim ama.

Şelaleler sanırım Marmaros'a giderken.

E – Onların kaynağını araştırmaya ben teşebbüs etmedim. Oğlum gitmiş görmek istemiş. Sonra bir ulu çınar var Tepeköy'de. Çınarın dibinde de doğal bir pınar var. Çınarın gölgesi etkili. O çınarla ilgili de bilgi hazırlamışlar. Levha üzerine yazmışlar çınarın yaşını ne olduğunu. Artık onu yazı tura ile mi hesaplamışlar bilmiyorum.

K – Yok artık onu hesaplıyorlar. Melih'le görüşebildiniz mi? Esas kaynak o. Sakın kaçırmayın Kaleköy'de.

Kaleköy'de öyle mi?

K – O çok ilgili.

E – Çok eskiden beri burada.

Onu bilmiyorum Güliz Hanım'ın haberi var mı ama...

K – Belki görüşme yapmıştır Güliz Hanım'la, onu siz bir hatırlatın.

Tamam Kaleköy.

E – Kaleköy ama sahil Kaleköy değil, tepede.

Ne işle meşgul ?

K – Hiçbir işle meşgul değil, müzik falan yapıyor orada. Müzik dersi veriyor.

Buranın yerlilerinden mi?

K – Yerli değilse de yerli olmuş. 25-30 yıldır.

E – Tek başına yaşıyor.

Tamam onu hatırlatırım Güliz Hanım'a.

Anlatıcının İstanbul Rumları ile İlgili Anıları

'Manto'nun ikinci özelliği de saçlarını çok güzel tarardı.'

Efendim köyle ilgili ve ada ile ilgili sorularımız genel anlamda burada bitiyor. Bundan sonrası sizin kendinizle ilgili olan sorular. Diyeceksiniz ki benim hayatımın ne ilgisi olabilir bu araştırmayla, şöyle siz Rum'larla birlikte yaşadığımızı söylediniz, uzun yıllar herhalde değil mi çocukluğunuzdan döneminde falan. Onlarla ilgili böyle ufak tefek şeyler yani, ne tür adetlerini gördünüz, işte dün anlatmıştınız Paskalya Çöreği gelirdi yumurta var ortasında diye. Başka onun dışında mesela ailevi yapıları, birbirlerine karşı olan tavırları insanları, dikkatinizi çeken izlenimleriniz neler o günlerden kalan?

E – Yani Osmanlı toplumunda yaşıyorlar, Osmanlı kültürü de bayağı dominant bir kültür. Ben şahsen öyle kabul ediyorum. E onları da 2000 yıllık bir kültür ve bu ikisinin güzel bir karışımını görüyordum onlarda. Mesela bir Manto isminde bir Rum vardı, o rençber ya da yarı usta işte kiremit tamir eder, bazı işler yapıp, bu arada da radyo Türkiye'ye yeni gelmiş, babam da ilgi duymuş radyoya. Tabii bu ilgilerin bir kısmını izah etmek çok basit, mesela televizyona ilgi bir ailenin duyması çok kolay. Radyo da bence kolay. Bir kutudan sesler çıkartıyor, müzik de olabilir, hatta ilk geldiğinde İstanbul radyosu belki kurulmamıştı. Babamın aldığı da yani. Bu radyonun anteninin kurulması lazımdı. Antenin nasıl kurulacağını bilen hiçbir Türk usta yok. Onu yapan firmalar veriyor. Buraya eleman da göndermiş anten kurmak için. Fakat onlar tekniği çok iyi biliyorlar da antenin yükseğe kurulması lazım geldiğini de tabii biliyorlar, fakat bizim mahallemizde çok yüksek bir selvi ağacı vardı çok çok yüksekti, İstanbul'da belki tekti onun yüksekliği ve şekliyle de çok özeldi tekti böyle resim çekilmeye layıktı. Onun tepesine anten telinin bir ucu bağlanırdı, diğer ucu da bizim evin çatısına bağlanırdı ve fırtınalı havalarda sallanmada bizim evin içinden anten kablolu

aşağı kadar iner, makaralar vardı, makaralar sallanırdı. Yani öyle açılıp kapanmaya dayansın diye. Bazen fırtına olduğu vakit tel kopardı. Manto eve davet edilir, Manto ağaca çıkar, o büyük ağaca, muhteşem ağaca büyük bir cesaretle, hiç başka bir kimse çıkmazdı o ağaca. Ondan sonra ona küçük bir rakı şişesi hediye edilirdi. O da rakısını severdi. Manto'nun ikinci özelliği de saçlarını çok güzel tarardı. Yani mesela Türklerde pek görmediğimiz kadar o bıyıklarına ve saçına çok özen gösterirdi. Giyimi kuşamı da temizdir. Bunlarda o temizlik görüntüsü çok önemlidir, mesela bir genç kız hatırlıyorum, çok güzel bir kızdı, öyle şık da giyinmiş, o zaman sizin mesela kunduranızın bezay olan kısmı suni bir madde, deri değil. O zaman tabii bunlar yoktu, deri vardı. O deri de üstü böyle boyanmış. O yürürken pabucunu hafif bir yere dokundurmuş ve üzerinde de ufak bir leke olmuş. O beyaz olduğu için hele ki gösterir hiç unutmam, çantasını açtı Zamir, küçük mendilini çıkardı, şöyle hafif ıslattı ağzıyla, eğildi o lekeyi sildi, mendili katladı koydu. Bakın bu çok eski bir öyküydü, ben belki ilk mektebin bilmem işte sonundaydım falan. Niye unuttuğum dersiniz bizde bir şartlılık vardı, yani temizlikte şart ararız. Eli üç kere yıkamak, bilmem kuyuya kedi düştüyse müftüye sorarız kaç kova çekersek kedinin suya düşmesinden dolayı olmuş olan pislik temizlenir, ondan sonra ve müftü söylerdi 300 kova su çekin atın, ondan sonra o su mekruh değildir.

Müftü ne de olsa biyolog yani bilir.

E – Ondan sonra müftü esasında bir psikolog. Ne kuyuyu görüyor, ne kuyunun içindeki su hacmini biliyor, ne bir araştırma falan yok. Sadece böyle güzel müftünün ağzından çıktığı için mekruh olmaz diyor, ondan sonra abdest bile almır diyor. Tabii bir psikolojik ferahlama o 300 kova su... Bizim başımıza geldi de çıktık. Baktım herkes evinde mutlu.

Tabii 300 kova suyu çekene kadar bayağı bir yorulmuş olmalısınız.

E – Tabii. Kolay değil. Mesela onlarda bu şartlılık, bizim toplumda izlediğim temizlik şartlılığı, onlarda biraz daha azdı. Onlar daha ziyade görüntüde, dediğin gibi kapı önlerinin temizliği, çok önem verirdi. Kapı tokmaklarını Türkler asla parlatmazdı, onlar sarı kapı tokmaklarını parlattırılar, pencerelerin önü, cumba tabir ederlerdi, cumbalara çeşitli çiçekler, sardunyalar sanıyorum yetiştirirlerdi. Camlar muhakkak pırl pırlırdı. Bunlara çok dikkat ederlerdi. Bir de mesela bizim aile doktorumuz Rum'du. Onda izlediğim şey onun eğer bugün filmde fotoğrafı olsaydı Rum olduğu, yani Türkiye'deki bir vatandaş ama Rum mesela, tahmin edemezsiniz. Bir Fransız, bir Avrupalı giyiminde kuşamında, hatta bugün kullanılmayan, pabuçların, iskarpinlerin üzerine takılan bir şey vardı. İsmi şimdi söyleyemem, tozluk tabir edilirdi. Yani pabucun şu kısmını saran bir fötr takılırdı. Ama pırl pırl.

Anladım. Toza karşı önem öyle mi?

E – Hayır. Dekoratif. Ondan sonra altın gözlükler, bastonu. Çok zarif bir baston. Tutma yeri ve yere değdiği uç kısmı altın. Ondan sonra ve gelirdi mesela bizim aile doktoruydu, bize bakardı. Sonra babaannem, o da yaşlıydı, babaannem ondan yaşlıydı, birbirlerini tanıyorlardı çok önceden. Bir nevi ailevi ilişki olur, oturur sohbet ederlerdi.

Periodik olarak mı gelirdi?

E – Hayır hastalanınca. Ben bilhassa çok sık hastalanırdım, o konuda. Sık sık gelirdi, babaannemle beni muayene ettikten sonra otururlar, sohbet ederlerdi uzun uzun. Yalnız babaanneme biraz karısını çektiştirirdi. Ondan sonra tabii doktor, iyi kazanıyor demek lazım, kadın sık sık Beyoğlu'na gidip alışveriş yapardı. Ve güzel giyinirdi, şapkası. Şapkalarının önünde tülleri olurdu, yani giyme kuşama çok önem verirdi ve rüküş tabirini bilir misiniz?

Evet.

E – Rüküş olmazlardı giyimleriyle kuşamlarıyla. Yani hakikaten zarif olurlardı. Esanslarını sürerlerdi, kürklerini giyerlerdi. Erkekleri de aynı şekilde yine güzel giyinirdi. Ve eğer sizinle dostluk

kurmuşlarsa o dostluk hakiki dostluktu. Ondan sonra ben hatırlıyorum babamın arkadaşı Rum'du ve babamın ölümünden sonra uzun yıllar her bayramda bize tebrik yazardı. Bizden ona tebrik gitmesini beklemesi asla. Çünkü biz o işi yapmazdık. Ona rağmen o gayet muntazam bayram tebriklerimizi kuttardı, tebrik gönderirdi. Çocukluğumuzda yani bize olan şeyleri vardı, sevgileri, saygıları. Bir sürtüşme, din, kültür ayrı falan olmak dolayısıyla hiçbir sürtüşmeye falan dahil olmadık. Hiçbir kötü söze şahit olmadım.

Hangi semtte oturmuştunuz?

E – Şöyle tarif edeyim size, Fener semtinden Balat'a geçildikçe harita üzerinde Balat'tan da Tekfur Sarayı'na geçildikçe.

Tekfur Sarayı?

E – Tekfur Sarayı Bizans döneminden, bugün kalıntıları vardır.

Neresi oluyor bugünkü İstanbul olarak?

E – Şöyle söyleyeyim Mihrimah Camii Edirnekapi'daki, bu şeyin Mimar Sinan'ındır o camii, o cami ile Ayvansaray arasında bir çizgi çizin, ortasına düşen tepede şeyin sarayı vardır, Bizans'ın, onun da rivayeti şöyledir, saray yapılacağı vakit İstanbul'un 7 tepesi üzerine ciğer koymuşlar, en geç bozulanı bu sarayın bulunduğu tepede. Yani diğer bir deyişle demek ki Haliç'e bakan bir tepede oluyor. Bizim de evimiz o sarayla Balat arasında bir noktadaydı, Tekfur sarayına da çok yakındı. ... Fener Rum Patriğinin Fatih'ten beri, belki Fatih'ten de önce bulunduğu mahal Fener. Orada aristokratlar daha ziyade otururdu, Rum aristokratları. Fakir Yahudiler Balat'ta otururdu. Zengin Yahudiler de Tepebaşı semtinde otururdu. Sanatlar içinde mobilyacılıkta terzi işlerinde Rumlar başı çekerdi, onların şöhretleri vardı. Mobilyada unutulmaz şöhretleri vardı. Boya işlerinde, ince işlerde falan.

Evet, zanaatkarlar değil mi?

E – Evet sanatkarlar. Mesela terzi ona kumaş alınır götürülür, o o kumaşı diker, pahalıdır tabii ama terzilerin diktüğü elbise de herkes giyemez. Bugün de çok başarılı konfeksiyon ama o tarihte konfeksiyonlar fakir ailelerin ucuz olduğu için alabildiği ürünlerdi konfeksiyon, hazır.

Hazır giyim. Durumu iyi olan diktiriyordu yani öyle mi?

E – Türk toplumunun ilginç bir ürünü sayılabilir bu yabancılar içinde yaşarken, mesela bir Ermeni aile vardı, o İstanbul'un işgalinde şey göndermiş bir tane, gelsin de kafalarını keseceğiz derlermiş falan, Türk mahallesinde yaşamasına rağmen hiç kimse ona bir tepki göstermedi. Yalnız onu bir gün babamın bu Balat'a giderken şöyle bir kahve vardı, kahvenin camında böyle yağlı boyayla birşeyler yazılıydı. "Baba bu nedir?" dedim, okunmuyor da, ne olduğu belli değildi. Oğlum dedi İngilizler geldiği vakit, İstanbul'u işgal ettiği vakit bütün kahve camlarına Yunan bayrakları, yağlı boyayla yapmışlar. Gidince Yunan bayrağı üzerine Türk bayrağı çizdiler dedi yağlıboyayla. Yağlı boya çıktığı için Türk değil de Yunan bayrağı duruyor dedi. Ama bu mesela toplumda bir organize olma, onlara karşı tepkiler harekete geçirmek yönünde ben hiç duymadım.

Türk tarafından yoktu diyorsunuz.

E – Yok, öyle bir sorun yok, yani gayet doğal işte, ben de bugün çok doğal karşılıyorum yani. Yani gelmiş 2000 yıllık bir kültür ondan sonra kendi kültürünü empoze eden bir şey olarak mesela Yunanistan gelecek, hele bayrak çizmek çok masumane bir olay, yani bana göre öyle. Zaten bana sorarsanız en güzel tavır Ayasofya'yı bugün bir kısmını cami yapacaksınız, bir kısmını kilise yapacaksınız, bir kısmını sinagog, dünyanın her yerinden gelsinler, dualar etsinler. Herkes kendi lisanesinde. Aynı kubbe altında Kuran okusun, aynı kubbe altında İncil okusun ki bu benim insan olmama çok yardım ediyor. Esasında orayı müze yapmak birinci sahaydı. Şimdi ikinci safta, o da bana nasip değil gerçi, bir gün de ben orda gözlerimi kapayınca Kuran sesleri duyuyorum, İncil

sesleri duyuyorum. Ben orada insan olucam. Çünkü ben toplam yani bütün kültürler, yani bütün dinler tektir, hatta Allah'ın dini tektir. Farklı isimler konmuş, bu farklı isimleri farklı yorumlamak gerekir. Hepsini kaynağı Allah'tır, bütün dinlerin. Onun için bütün dinler, isteseydi tanrı onları rahat silerdi. Yahudiliği silerdi yeryüzünden. Hayır silmemiş katiyen. Kuran'da rastladım başkalarından bahsetmiyorum kendi bilgim oldu, biz sinagogları, kiliseleri, mescidleri koruduk, eğer korumasaydık hiçbir kalmazdı dünyada diyor. Yani tanrının onayladığı bir şeyi, tanrı onlara göndermiş o bilgileri, her topluma göndermiş, her toplum mesela nüfus kâğıdınızda İslam yazar ama sizin için Allah'ın sevgilisi olmanızın garantisi değildir. Hristiyan da muhakkak Hristiyan yazıyor diye cehennemlik değildir. Bu benim fikrim değil, Kuran öyle söylüyor. Yani tanrıya uygun davrananlar ister Hristiyan olsun, ister tanrı klüp tutmayanlar. Yani ben o devirde, çocukluğumda o Rumlarla içiçe yaşarken ve gelip de o Corci idi Rum doktorun adı, babaannemle sohbet daldığı vakit, ufkum genişledi. Çünkü kulüp tutmamayı o zaman öğrendim. Başka size ne söyleyebilirim.

Yeri geldikçe çıkar herhalde sorularınızda ufak tefek şeyler.

E – Bir de Rumca Suphani yani lise dengi okullara yabancı lisan arasına Rumca da konmuş. Mesela babam Rumca okutulmuş, güzel okurdu, telaffuzu güzeldi. Ondan sonra çok az Rumca bilirdi, okulda öğrendiği kadarıyla. Onun yanında Fransızca, Arapça, Acemce ve İngilizce. Fransızca ise hakim.

Evet, o dönemde tabii Fransızca. Hangi okulda okumuş babanız?

E – Bu Vefa'da. Hatta babam bir gün gitti. Araştırmışlar orda arşivlerden, babam numarasını bulmuş, kayıtlarını bulmuş.

Doğum yılınızı öğrenebilir miyim?

E – 1926.

Bu sözünü ettiğiniz Balat'la Fener arasında demiştiniz. Oradaki mahallede mi doğdunuz?

E – Evimizi tarif ettim. Balat'la Tekfur Sarayı arasında giderdik, o bölge şöyle tepeden bakar, oradan bütün Haliç'i seyreder, o evimizde doğdum. Yani evimizin haricinde, torunum araştırdı, o tarihçi, çalışmalar yapıyor, o çok seviyor araştırmayı.

Emre Bey mi?

E – Emre. 1700'lere doğru indi aile içinde, hep o evde öyüler var. 11 odalı bir şey ve bozulması ev, daıma tamir edilmiş ve bugüne kadar, babam da otuz defa tamir ettirdiğinde yine aslına bozmadan tamir ettirmişler. Sadece üst katın pencerelerine şu tip açılan pencerelerden yaptırdı, ondan sonra model eklemesi oldu ancak. Ötekiler sürgülü idi ve kafesler vardı. Haremlik selamlık halindeydi ev. Eski yani çok eski.

Kaç yıl yaşadınız o evde?

E – O evden ayrılışım okul bitti, askerliğim de bitti, böyle her şey sırayla, önem veriliyor her şeye, "Ah bir okul bitse" denir okul biter, biter ama bittiği çok çabuk unutulur, arkadan meslek hayatı, "Ah bir meslek sahibi olsam", ondan evvel askerlik vardır, "Ah bir askerliğimi yapsam", o da biter, unutulur, ondan sonra meslek sahibi olursunuz, "Ah bir evlensem" denir. Evlenilir ondan sonra ona da tabii alışılır, evliliğin şeyleri başlar, her şeyde olduğu gibi ilkler başlar, siz istediğiniz kadar sevin ondan sonra tabii hepsi evlilik içinde olgunluk istiyor zamanla. Çünkü bizlerin yani toplum içindeki tüm insani davranışlarımızın eğitimini insan almada direnç gösterirken toplumun eğitim sistemleri de insana eğitimle en yüksek yere varmasını sağlayacak tarzda yapılmıyor. Yani eğitim var, bilgi depolama şeklinde yapıyor, ve insanlar da ona göre. Tabii bu bilgiyi kullanma eğitimleri, ben buna olaya dayalı eğitim diyorum. Mesela soruyorsun bilgi depolamış bir kimseye bu bilgileri kullanması için bir olay veriyorsun hadi çöz bakalım, hani bilgin var ya, hadi kullan de. Bu tür şeyler olmayınca birden şaşırdım ama bu konuda işte yıllar geçiyor, iki tarafta ne kadar

eğitilirse ondan sonra düşe kalka, esasında her şey çok basit geliyor bana, işte yani böyle emeklilik de. O geldi. Tabii emeklilikte kendinizle daha çok ilgilenme fırsatınız oluyor. Şimdi o periodu yaşıyorum ve çok da memnunum. Bütün dostlarıma diyorum ki bir arkadaşım var, iyi para kazanıyor, fakat ona şunu dedim, “Her ay bir altın al”. Niçin dedi, emeklilik için dedim. Çünkü bu fiyatlara takmak çok kötü.

Koşula göre de değişir yani, belki bir miktar, belki de daha fazla.

E – Çok az sayıda insan güzel. Yani bu ancak bir öneridir. Ama karar verecek olan insanlar. Çocukluğum o evin büyük bir bahçesi vardı, orada geçti. Mahallemiz kalabalık değildi. Arkadaşlarım çok azdı.

Oturduğunuz ev herhalde kira mıydı bu sözünü ettiğiniz ev?

E – Bu evi satın almış benim babam. Satın almışlar ve onu Emre çok daha detaylı anlatabilirdi, çünkü esaslı bilgiler toplamış, yani sarayla ilişkisi var aile içinde olanların, ondan sonra bir sarayın bandosunda alet çalan kimseler var, böyle ilginç bir aile. Ondan sonra onların gelenekleri, yani yaşımları yani Osmanlı şeylerini iyi temsil ediyor, giyimleri, kuşamları. Özel kürkleri var, takuları var.

Türk bir aile öyle mi?

E –Türk aile. Ondan sonra işte 1700'lere kadar, 1750'lere kadar falan yedi kuşak orada yaşamış. daima evi korumuşlar, evin bulunduğu bölgede tabii nüfus bugünküyle kıyaslanmadığı için o tarihlerde mahalle fazla büyük değil. Mahalleler fazla kalabalık değil, ve mahallede kır olan yerler var, yemyeşil kalmış. Ondan sonra ağaç, büyük ağaçlar var. Akşam üzerleri komşular birbirleriyle haberleşir, halılarını veya kilimlerini, minderlerini alır, giderler o yeşillikler üzerine. Haliç'i seyredecek, manzara çok nefis.

Eselden değil mi? Şimdi gitmeniz kokudan duramazsınız.

E – Tabii, sohbetler edilir falan. Bizim o bölge Haliç'e uzaktan bakar ama Haliç'te Kâğıthane bölgesi vardı, o Kâğıthane bölgesi eski tabiriyle mesire yeri.Şimdi piknik mi deniyor ona? Oraya sandal Haliç'teki trafik malesef deniz üzerindeydi, şöyle yapıldı, sandallarla. Bir kıydan diğer kıyıya sandalla geçebilirsiniz, hatta Osmanlı devrinden kalma sandalları izledim ben, altın yaldızlı oturma yerleri, kırmızı kadife koltukları, hatta Osmanlı zamanında sandal çekenlerin özel kıyafetleri varmış böyle bol kollar, sırmalı cepkenler, o bir nevi üniforma.

Böyle bir aile ortamı yaşadınız öyle mi?

E – Evet. Yani aile bütün bunları, o çağları yaşamış, uzun yıllar.

Daha sonra üniversiteye kadar o evde kaldınız değil mi?

E –Üniversiteye kadar o evde kaldım. Evlendikten sonra apartman özlemi vardı, çünkü yeni bir şey çıkmış, apartmana taşındık, yani evlenince ben taşındım.

Aileniz orada mı kaldı tekrar?

E – Orada kaldılar, biz apartmana taşındık fakat biz taşınmadan evde bir sinimiz vardı yemek onda yenirdi, yani büyüklüğü bunla kıyaslanamaz, o kadar büyük. O kurulurdu, biz yere otururduk, herkesin minderi vardı otururdu, yemek tabaklara konmazdı. Ortaya bir tane tabak getirilir herkes oradan yedi. Ben çok okuduğum için yorulurdum, birkaç lokma yedikten sonra annemin dizine hemen uyurdum. Ondan sonra daha sonraki yıllarda Cumhuriyet ilerledikçe modernlik şeyleri başladı. Masa alındı, o masa üzerine bir güzel örtü, muşamba serildi, ithal malı bunlar, tabaklar alındı, herkes kendi tabağından yemeğe başladı, ondan sonra eski mesela bir sandık, ceviz büyük bir sandık, kitap doluydu o zamanlar hatta değirmenden Montesque o dahi vardı, Fransızca ama bugünkü yazıyla değil, eski Fransızca harfleriyle özel. Kitap doluydu sonra 2. Dünya Savaşı başlayınca İstanbul'u tahliye ediyor hükümet, biz de İstanbul'dan kaçtık. Bir Yahudi çağırıldı, Yahudi'ye kitapları 45 paradan kilosu sattık. Birtakım eşyaları sattık, yani o Osmanlı hayatından ka-

lan. Çünkü Osmanlı hayatına ait şeyler önemini kaybetti, tu kaka oldu. Cumhuriyet Devri'nin yaşam tarzları ağırlık kazandı. Babam gayet muntazam parti sosyal meseleleriyle ilgilendi. Çok disiplinli ve güzel çalışıyorlardı, büyük bir heyecan vardı. O yorgun argun gelirdi, parti toplantılarına giderdi, Çocuk Esirgeme Kurumu'nda her sene çok güzel faaliyetler fakir çocuklar için yapılır, az buz değil çok sayıda öyle. Hepsi baştan aşağı giydirilir, yeni pabuçlar, yeni elbiseler, ondan sonra semtteki gençlerle tiyatro kurulus, onlar piyesler oynarlar, ondan sonra piyeslere seyirciler gayet kalabalık, alkuşlar falan. Bayramlarda bayram şuurı müthiş bir şey. Her ev bayram hazırlığı yapar, elektrikli yoksa en azından dört tane feneri mum içine kor, pencereden sarkıtı. Ondan sonra bayraklar asılır, ondan sonra babamın eline bir yerden bir metal geçmiş, parlak bir metal bir ay yıldız yaptırmış marangoza tahtadan onun üzerine o metali kaplatmış, metalin üzerine ampuller bağlamış, gece dışarı sarkıtırdı pencereden, her taraf ışıl ışıl.

Babanız politikayla ilgileniyordu galiba.

E – Babam politikayla ilgiliydi.

Onun dışında profesyonel olarak yaptığı iş neydi?

E – Babam memurdu. Devlet memuru yani ondan sonra fakat şu var Vefa İdadisinde okumuş, Osmanlı eğitilmiş, namazında niyazında fakat Atatürk dendiği vakit buralardan gözyaşı akar. Öylesine severdi ve Atatürk'ün başarılı yönlerini anlatırdı, başarısız yönlerini de anlatırdı. Yani o başarısız yönleri dolayısıyla yani hiç sevgisinde şu kadar eksiklik zannetmiyorum çünkü yaptığı kritik bugün de doğru. Kritik yapardı derdi ki; Atatürk şunu eksik yaptı, bütün yaptığı bütün şeylerde, yani harf inkılabı, giyim, kıyafet, şu bu vesaire hepsi tamam fakat derdi yine kendi hallerine bıraktı, mahalle imamlarını bıraktı. Ankara'da merkezi, çok değerli bir fakülte kurması gerekirdi. Dünyanın en iyi, kendisini eğitmiş evvela bir fakülte. Yani üyeleri de müthiş olması lazımdı. Koşmuş, çarpıtılmış İslam değil yani.

Siz savaş olaylarına tanık oldunuz değil mi az ya da çok, kaç yaşlarındaydınız?

E – Birinci Dünya Savaşı'na ait öyküleri annemden, babamdan dinlemiş idim.

Gene o azınlıklar olayı geçti.

E – Azınlıklar olayı, azınlıklardan o anlattığım Ermeni'nin komşularla ağız dalaşı, o Rumlar'ın o şeyleri sonra bir Ermeni çıktı, bir inşaatta çalışıyor, bir inşaatta sinagog, sinagog galiba inşa edilmiş veye sinagogun kapısının üzerine şu büyüklükte bir mermer levha konuyor ve levhanın üzerine yazı yazılıyor, sinagogun adı, Yahudi harfleriyle. O adam orada fıstık fıstık çalışırken İngiliz uçakları gelmiş, ondan sonra İstanbul şehri üzerinde dolaşüyor ve bomba atuşlar Haliç'e düşmüş, şey vardı deniz kumandanlığı, Kasımpaşa'daymış o zaman oraya attılar, onun dışında halka da çivi atarmış uçakla.

Aa.

E – Tabii büyük büyük çiviler. Tabii o kadar yüksekte düşen çivi ne yapmaz insana? Ondan sonra ve bizimkiler uyarılmış Agop Usta Agop Usta in aşağı bak uçak var, sana da bir zararı olmasın. Agop Usta cevap veriyor, "Onlar bilirler kime atacağını." Yani bu Rum'la, onlarla olan ilişkilerimize ait bir şey. Tabii söyleniyorlar falan ama bu iş orada bitiyor. Sonra 1. Dünya Savaşı'nda çok ciddi yokluk yaşanıyor. Sabun yok, yani çok nadir insanlarda, üst kademede bir yerlerden bir şeyler sabun mabun buluyorlar. Sabun bir kere çok önemli çünkü temizlik unsuru var. Yani onun yeme içme zorlukları oluyor. Süpürge tohumlarıyla ekmek yapılıyor. Ekmek yokluğu çekiliyor. Bunları biliyoruz, sonra Atatürk Cumhuriyet'i kuruyor, cuma gününü kaldırıyor, pazar. Ben hatırlıyorum, çocukum ama hatırlıyorum. Hep hatırladığım toplumun esas Cumhuriyet'e uyumu, motivasyonu, herkeste çok ciddi bir istek. Onu hatırlıyorum.

Özgün Adalı Anlatısı

1998 yazında yapılmış bu görüşmede bir önceki anlatıda olmayan pek çok bilgi var. Bu anlatı bir yerlinin anlatısı. Zaman zaman iki adalı kısa anlatılarla görüşmeye katıldı. Bir önceki anlatı ile bu anlatı arasındaki fark hangi konularda, nasıl dönüşümlerin olduğunu örnekliyor.

Adalıların Soyadları

'Bizim bir emrimiz var soyadlarını değiştirmek için'

- Ve sorular evet?
- E... *evet, isminiz ve soyadımız? Babanızın ve kocanızın.*
- Katerina Angelopoulou.
- *Angelopoulou babanızın.*
- Evet.
- *Sonra?*
- *Marini Spiro'dan.*
- *Marini.*
- *İtalyan. Marini yani o...*
- *Kavadou ben duydum...*
- *O takma adımız.*
- *A, o takma ad. Ben bilmiyordum, çünkü çok kişiye sorduğumda herkes diyordu Katerina Kavadou. Kavada. Neden bu takma adı koydular size?*
- *O babamızdan idi. Nasıl herkese koyuyorlar. Angelopoulou diyelim. Kâğıtlarda Angelopoulou, fakat sonra demediler mi soyadları değiştirelim?*
- *Evet.*
- *Ve sonra, ben o zaman Zeytinliköy'de idim. Öğretmen ve annemizi çağırdılar. Kolidos çağır-
dı ve dediler ki:*
- *'Bizim bir emrimiz var soyadlarını değiştirmek için.'*
- *Kostoğlu akraba idi, en yakın idi. Kovada dedi yazabilir miyiz? Onu daha iyi tanıyorlar, bili-
yorlar öyle, onun için. E... sen Kavada yaz istersen. Bir şey olmaz.*
- *Hayır, ben diyorum ki sorduğumda herkes öyle dedi bana.*
- *Bütün diplomalarımızda hep öyle yazılı... E, sen şimdi Kavada yaz.*

Doğum ve Evlilik

- *Ne zaman doğdunuz?*
- *1909'da.*
- *Ne zaman evlendiniz?*
- *36, 1936'da.*
- *Ve kocanızın ismi Spiro...*
- *Spiridou Marini.*
- *Marini... İtalyan asıllı.*
- *İtalyan, evet.*
- *Doğduğun evde kaç yılına kadar oturdun? Babanın evinde?*
- *36 senesine kadar. Sonra Merkez'e gittim.*
- *Burada doğdunuz, Glikli'de?*
- *Evet Glikli'de doğdum. Burada evlendim.*

- *Sonra Merkez'e gittiniz. Evlendin de Merkez'e gittin?*
- Evet, evlendim ve Merkez'e gittim. Eve. Sen bizim evi hatırlıyor musun?
- *Hayır, hatırlamıyorum.*
- *A... hatırlamıyorsun. Sonra istimlak ettiler. Lada'nın karşısında. Belediye'nin karşısında idi.*
- *Ve Merkez'e indin.*
- Sonra istimlak ettiler ve sonra gittim...
- *O ev senin miydi Merkez'de?*
- Spiro'nun idi.
- *A... Spiro'nun idi.*
- Evet, ve oraya gittik, oturduk ve istimlak ettikleri zaman 1962'de. 1962'demiydi ya da 63'te İstanbul'a gittik. Yazları da gelip burada oturuyorduk. Babamızın evinde (*sto patrika mas*)⁴⁹

Anne ve Baba

'Angelos Angelopoulos ve Kiryakula'

- *Sizin anne ve babanız (oi ğonois sas)*⁵⁰
- Ailem... Angelos Angelopoulos ve Kiryakula.
- *Aynı zamanda onlar da burada mıydı?*
- A... onlar yoktu.
- *Ölmüş müydü?*
- Ölmüştü.
- *Hangi yılda öldüler?*
- A... hayır, annem ölmemişti, babam 29'da, 1929'da ölmüştü. Evet.
- *Anneniz?*
- Annem 51'de, 1951'de öldü.
- *Burada İmroz'da öldü?*
- Burada öldüler, ikisi de Ğliki'de öldü.
- *Ne işle uğraşıyordu babanız?*
- Babam çok işler yapıyordu, ama tüccar diyelim. Öğretmendi, sonra... ilk başta öğretmen yaptı.
- *Nerede?*
- Burada, Ğliki'de, sonra tüccarlık yaptı. *Emboros*⁵¹ = tüccar. Ve benimdiplomam *Emborou* yazıyor. Katerina Emborou. Muhtarlık da yaptı, öyle şeyler yaptı. Ama *Emboros* diyelim. Ve muhtarlık da yaptı.
- *Ne kadar süre için muhtarlık yaptı? Kaç sene hatırlıyor musun?*
- Çok sene yaptı. Yunanlıların zamanında da, Türklerin zamanında da yaptı.
- *A... ondan sonra kim idi muhtar burada?*
- Sonra Kolidos idi.
- *A... Kolidos, Kolidos'tan sonra?*
- Çok kişi vardı. Kolidos zamanında ben de aza = *simvoulos*⁵² idim. Oy verdiler bana, babam öldüğü için. *Timis eneken* = onu anmak için beni de koydular, aza dediğimiz. Bir kadın da... emir gelmiş o zaman ve Belediye'de de Georgia Kefala'yı koydular. Bütün köylere birer kadın. Ve bana da oy verdiler.

49 στο πατρίκο mas

50 οι γονοίς σας

51 εμπόρος

52 σιμβούλος

- Hangi tarihlerde idi hatırlıyor musun? Kadınları da koydukları zaman?
- Hangi tarihi, bekle söyleyeyim, tam olarak hatırlamıyorum ama...
- E... hatırlamıyorsan...
- 30, 1932’de ya 1931’de idi.

Hayvan

‘Ama kapadia (sürü) değil’

- Aynı zamanda sizin koyun ve keçileriniz var mıydı? Öyle şeyler...
- Tabi herkes gibi, ama kapadia⁵³ (sürü) değil.
- A... az ancak ev için.
- Evet, iki, üç.

Zeytin, Badem ve İpekçilik

‘O tohumdur ve zamanı geliyor ki aşağı yukarı Nisan’da açılıyor ve bir böcek çıkıyor.’

- Zeytinleriniz var mıydı?
- Bir tane liostasi⁵⁴ vardı. 20 kök zeytin ağacı bolia⁵⁵ vardı. Topluyorduk.
- Badem ağaçları?
- Evet, birkaç tane vardı, badem ağaçları.
- İpek yapıyor muydunuz? Hatırlıyor musun?
- Korasia⁵⁶ metaxi⁵⁷ ipek yapmak için? Tabi, tabi yapıyorduk.
- Onları nasıl yapıyordunuz? Hatırlıyor musun?
- E... yapıyorduk, o tohumdur ve zamanı geliyor ki aşağı yukarı Nisan’da açılıyor ve bir böcek çıkıyor.
- Evet... Metaxaskolikas⁵⁸ dedikimiz.
- Metaxaskolikas, evet. Sonra dut ağaçlarından yaprak yiyor, büyüyor ve yavaş, yavaş, çok büyük oluyor ve başlıyor kukuli⁵⁹ yapmaya. O başlıyor etrafında yapmaya ve içeriye giriyor, kukulinin içine ve yine bir zaman geliyor ki o kukulileri güneşlendirmezsen – deliriyor ve kelek çıkıyor. Kelebek çıkıyor ve o tohumu yapıyor dedikimiz. Onlar çiftleşiyor dişi ve erkekler ve tohumu yapıyorlar, çünkü yalnız dişi olursa olmuyor. Ve onları çift çift topluyorduk ve koyuyorduk, tohumu yapıyorlardı ve ondan sonra onlar ölüyordu ve onları atıyorduk.
- Ve ondan sonra ne yapıyordunuz? Nasıl yapıyordunuz ipek?
- Sonra ipeği, o zaman makinalar yoktu. Kazanın içine sıcak suya koyuyorlardı. Tehnitres⁶⁰ (usta kadınlar)... Kazana koyuyorlardı. Soultana... ve başkaları da çıkarıyorlardı ve anemi⁶¹ de döndürüyorlardı ve elle yapıyordu. Hatta bir tane astivith⁶² vardı ve içine sıkıştırıyordu ve çeki-

53 κοπαδια

54 λιοστασι

55 μπολια

56 κορασια

57 μετασι: İpek.

58 μεταξοσκολικας: İpek böceği.

59 κουκουλι: Koza.

60 τεχνιτρος

61 ανεμι

62 αστιβιθις

yordu, çekiyordu, çekiyordu ve *klothe*, *klothe*⁶³ (çeviriyordu) ve kuruyordu ve hadi gene başka *ko-ukoulia* ve hadi gene ve çıkarıyorduk... ipeği.

- Bu ipeklerle ne yapıyordunuz?

- *Kouvertes*⁶⁴ yapıyorduk, insanlar dokuyorlardı ve giysiler de yapıyorlardı. Dokuyorlardı, tel koyuyorlardı ipektan ve dokuyorlardı... *ğrizo*,⁶⁵ *şino*⁶⁶ ve o zamanlar paltolar yapıyorlardı, ceketler kuşluk - o zamanlar.

- *İpektan...*

- Evet, evet.

Şarap ve Rakı

'Evet, şarap ta yapıyorduk. İki tane bağımız vardı.'

- Şarap yapar mıydınız?

- Evet, şarap ta yapıyorduk. İki tane bağımız vardı.

- Satıyor muydunuz şarabı?

- Hayır, ev için.

- Rakı?

- O zaman *çipuro*⁶⁷'yu kazana koyuyorduk ve rakı çıkarıyorduk, eski zamanlarda. Kazanlar vardı. Kondiyorgi'nin yukarıda 1, 2 tane. 3, 4 tane kazan vardı. Çiiki'de.

Anne ve Kızı: İşleri ve Yardımlar

'Sonra istifa ettim, çünkü aklım yoktu.'

- Anneniz ne iş yapıyordunuz? Çalışıyor muydu?

- Ev işleri, *oikokirikis*⁶⁸

- Ben diyelim öğretmenlik yaptım.

- Nerede öğretmenlik yaptım?

- Burda yaptım.

- Hangi tarihlerde? Evlenmeden önce?

- Evet, evlenmeden önce 1923, Türkler geldiği zaman 24'te ve 25'te sonra hastalandım ve durum ondan sonra yine tayin oldum 1934, ... 33, 34, 35, 36'da Zeytinli köyde. Sonra istifa ettim, çünkü aklım yoktu. O zaman kadınlar çalışmıyordu, evlenen kişi...

- Yani Zeytinli köyden sonra evlendiniz?

- Zeytinli köyde yaptım sonra nişanlandım, öğretmen idim nişanlandığım zaman.

Nişanlılık ve Evlilik

'Müzik organa ile kiliseye getiriyorlar seni. O zaman çok insanlar vardı, çok insanlar.'

- Kaç sene nişanlı kaldın?

- 6 ay.

- 6 ay ve sonra evlendiniz. Çiiki'de mi evlendiniz?

63 κλωτς: κλωλω ve klotho: Döndürmek

64 κουβερτες: Battaniyeler.

65 γριζο

66 σινο

67 τ?πουρο: Ezilmiş üzümlerden çıkan posadan yapılan içki.

68 οικοκυρικυ: Ev işi.

- Burda Çliki'de.
- *Düğününüz nasıl oldu, hatırlıyor musun?*
- Fotoğraflar var ama burda değil. Bütün düğünler nasıl oluyordu, öyle oldu. Müzik *orğana*⁶⁹ ile kiliseye getiriyorlar seni. O zaman çok insanlar vardı, çok insanlar.
- *Müzik kim çalıyordu? Orğana kimin idi?*
- Ginginatith vardı.
- *Mandolin mi?*
- *Violi*⁷⁰ (keman) Vasilis Ginginatos, Panayot Ginginatos ve *horos*⁷¹ burda oldu. TJ' BonTJ=C gündüz ve akşam kahvenin içinde.
- *A... kahvenin içinde... O kahve kimin idi?*
- Bu kahve doktorun idi, ama kiraya veriyordu.
- *Hangi doktorun?*
- Vrutzo'nun idi. Onun idi ve kiraya veriyordu. Buşos bir ara çalıştırıyordu. Benim zamanım da rahmetli Buşos idi. Sonra Kiryakos Asimenia'nın babası çalıştırdı. Sonra Hristodulos Manol'un erkek kardeşi. Onu kiraya veriyorlardı her seferinde.
- *Düğünde ne yemekler yemiştiniz? Hatırlıyor musun?*
- E... nasıl yapıyorlardı, çorba, et ve patates, kuzu dolması vardı.
- *Düğün kaç gün sürdü? Bir gün?*
- İki, bir gün kahvede ve ikinci gün evde yemek verdik.
- *A... evde ikinci gün. Bütün Bademli köylüler gelmiş miydi yoksa...*
- Bademli köylüler vardı, Merkez'den de vardı, Zeytinli köyden de vardı.
- *İtalya'dan.*
- Bütün köylerden davet etmiştik. O zaman çok insanlar vardı. Şimdi dinleme (işitme) cihazını koydum ve dinliyebiliyorum sizi.

Okul

'Ben Temmuz'da aldım diplomayı ve 23 Ekim'de Türkler geldiler.'

- *Evet, evet. Sen okula nereye gittin?*
- Ben Orta Okulu Merkez'de bitirdim. *Kendriko Sholi*⁷² deniyordu o zaman.
- *A... Kendriko Sholi deniyordu. İlk baştan oraya gittin? Yoksa...*
- Hayır, ilk okulu burada bitirdim.
- *Kaç sene burada yaptın?*
- Burda yaptık dört sene ve sonra...
- *Senin öğretmenin kim idi?*
- Yideon. Evet, Ahileas Yideon ve getirdiler o zaman, 4 sınıf = *tetrataxia*⁷³ ve benim şansım vardı, bir öğretmen daha geldi ve iki sınıf daha eklediler ve altı oldu. Böylece altı sene gittim bu okula ve sonra Merkez'e indim.
- *Burada iken Türkçe var mıydı?*
- A... hayır yoktu, ben Yunan zamanında bitirdim. Ben Temmuz'da aldım diplomayı ve 23 Ekim'de Türkler geldiler.

69 orğana: Org.

70 πιολι.

71 χορος.

72 κενδρικο Εκολυ, κεντρο: Kenpro, merkez'den geliyor; Εκολυ: Okul.

73 τετρατασια

- Evet.
- Ben Yunan zamanında bitirdim ve Venezelo için şarkılar söylüyorduk. 10 sene burada.
- Başka bir anlatıcı: 12 sene.
- Free yaşıyorduk, İngilizlerle, Yunanlılarla, o zaman savaşta.
- Çok güzeldi, çok insanlar vardı. Glikı doluydu.
- Evet, ve sonra dedin ki Merkez'e indin.
- Evlendiğim zaman Merkez'e indim.
- Hayır, burda okulu bitirdikten sonra.
- Orta okula gittim ve onu da bitirdim.
- Ve diplomamı da ordan aldım.
- Ve hemen bitirdiğimde öğretmenlik başladım. O zaman öyle oluyordu.
- S: Türkler de geldi.
- Evet.
- K: Türkler de geldi.
- Hangi tarihte oldu bu? Okulu bitirdiğinde? 1923'te.
- 1923'te. 23'te başladım, sonra durdum, sonra yine başladım.
- Sonra burda Türk öğretmen de vardı? Sen burda iken kim vardı?
- Ben burda iken ilk başta Türk öğretmen Baki adında biri vardı ve hiç Rumca bilmiyordu.
- Nerde oturuyordu o? O Merkez'de oturuyordu?
- S: Herkes Giritliydı, Giritli.
- Yalnız geldiğinde –sonra ailesini de getirdi buraya. Kinotiko– sinodiko dediğimiz yerde kalıyordu. Orada bir tane yatak koydular onun için. Ben aşağıdaki kahvede onunla birlikte idim. Öğretmenlik yapıyordum ve burda Ahilefs öğretmen vardı. Üç sınıf vardı, ben de ordaydım.
- Senin kaç tane sınıfın vardı?
- Benim birinci ve ikinci sınıf, iki tane prokataraktiki⁷⁴ diyorduk yani.
- Kimin lafı... Kindergarden yani.
- Ve üç, dört sınıf o yapıyordu. üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı o öğretmen burada.
- Evet.
- Ama ondan sonra okulu yaptılar. Çünkü okul çökmüştü, bozulmuştu ve kahvelerde öğretmenlik yapıyorduk. Evet.
- O zaman okula giderken ev işlerini kim yapıyordu?
- Annem.

Kardeşler

- Kardeşler
- Kardeşlerin vardı?
- Plouheria ve bir tane erkek.
- Erkek daha büyük ya da daha küçük?
- Erkek daha büyük ve Plouheria daha küçüktü.

Ev

'Kuzina ayrı idi.'

- Kaç tane oda vardı evinizde? Hatırlıyor musun?

- Tabi, o evdi (yani karşıdaki). İki oda ve hol yukarda, bir oda aşağıda *katoği*⁷⁵ ve *kuzina*.⁷⁶
- *Kuzina ocağın olduğu yerde miydi? Yemek de yapıyordunuz?*
- Hayır, kuzina ayrı idi.
- *Ateş?*
- Ocakta.
- *Nasıl yakıyordunuz onu o zaman? Hatırlıyor musun?*
- Odunla.
- *Gaz ya da başka bir şey kullanıyor muydunuz ateşi tutuşturmak için? Hiçbir şey hatırlıyor musun?*

- E... annem biraz gaz koyuyordu. Küçükken hatırlıyorum. Büyüdüğümüzde gazla yakıyor-duk. Az gaz ve *prosanamata*.⁷⁷ *Astivies* alıyorduk dağdan ve onlar *prosanamata* idi. Gaz dökmü-yorlardı ilk başta.

- *Hiçbir kadın gelip annene yardım eder miydi?*
- Vaşilkara adında biri vardı, o geliyordu aşağıdaki mahalleden.
- A... *aşağıdaki mahalleden idi.*

- Evet. Bir tane daha geliyordu. Katerina Bridena, çamaşır yıkamalarda, tarlalarda *therta*⁷⁸ ol-duğu zaman alıyorduk *theristres*.⁷⁹ Bridena, Terpsihori, Maria aşağıdaki Areti Stavrakaras'ın.

Çamaşır

'Buğada nasıl olduğunu biliyorsun, bilmiyor musun?'

- *Çamaşır yıkanması nasıl oluyordu?*
- Neyi? Çamaşır yıkamay? *Plisi*⁸⁰ *Buğada*.
- *Buğada yapıyordunuz? Ne kullanıyordunuz?*
- Kül.
- *Başka.*

- Sabun ve kül. *Buğada* nasıl olduğunu biliyorsun, bilmiyor musun? Sabunluyorsun çamaşır-ları. *Kofini*⁸¹ ye koyuyorsun ve üstüne *buğadopana*⁸² yı koyuyorsun ve külü döküyorsun ve üstü-ne kaynamış suyu döküyorsun. Bir kazan, iki kazan... ve aşağıdan çıkan *buğadanera* (*nero*: su, *ne-ra*: sular, *buğadanera*: *buğada* suları) insanlar yıkıyordu. Ben hiçbir zaman gitmedim ve hiç yıka-madım, koyu renkleri yıkıyorlardı. Evet. Budur İmroz'un hayatı. O zamanlar.

- *Ve çeşmeye gidip yıkıyordunuz? Vrisara'ya mı?*
- Evet. Üstteki kapalı (*skepasti*) çeşmede.

Giysiler, Ayakkabılar

'Pabuç, o zamanlar *Ginginos* *Vasilis* yapıyordu.'

- *Giysilerinizi kim dikiyordu? Nereden alıyordunuz?*
- A... giysilerimizi babamın birinci kuzeni *thia* (*teyze*) *Melpomeni* dikiyordu onları.

75 κατ(α/ω)η

76 κουζίνα

77 προσαναματα: Kay, kuru ve yanıcı şeyler.

78 τερτα, τερ(φί)ω: Hasat'tan türemiş bir kelimedir.

79 τεριστροα: Hasat yapan kadınlar.

80 κλυσu: Yıkamak.

81 κοφίνι: Çamaşır sepeti.

82 Pana: bez; Buğadapana: Buğada bezi.

– A... o dikeyordu.

– Evet, terzi idi.

– Pabuçlar?

– Pabuç, o zamanlar Ginginatos Vasilis yapıyordu. Yani total nasıldı soyadı? Biz yani ben Vasil’de yapıyorduk, o bizim *barba* (amca) idi. Teyzemle evliydi. Orada yapıyorduk pabuçları. Hazır da alıyorduk bazen. Kavala’dan getiriyordu babam bazen, Atina’dan yolculuğa çıktığı zaman. Hazır da alıyorduk. Anladın mı? Ama ayakkabıcılar vardı burda. Spiro Karoni’nin babası, barba Vasilis, Panayot Ginginatos ayakkabıcılar.

– A... çok ayakkabıcı vardı.

– Üç, dört tane vardı burda.

– Onlar kendileri mi yapıyordu? Nasıl oluyordu? Gidip metreni mi alıyordu?

– Metre alıyordu, yazıyordu sonra *kalapodiler* vardı odundan, onun üstüne monte ediyordu.

Aile

‘O zaman Yunanlıların idi İzmir’

– Babanı hiç hatırlıyor musun ev işlerinde hiç annene yardım ettiğinde?

– Çok sefer, yemek pişirmesine. Babam İzmir’de bitirdi Lise’yi. O zaman Yunanlıların idi İzmir. Ve sonra Atina’ya gitti ve üniversite’ye yazıldı. Fakat o babasız, orphan idi. *Karın oppavos, kilarfanos* (karından yetim), yani o doğmadan önce babası öldü. Ve babasının ismini aldı. Üç tane A vardı. Angelos, Angelou, Angelopoulos.

– Üç tane A.

– Angelos babası idi ve o da Angelos oldu ve Angelopoulos.

– Böylece baban okumayı biliyordu. Liseyi bitirmiş diyorsun.

– Okumayı mı? Tabi Yunanlıların zamanında *Ekonomiki Eforia*’da yaptı. O tahsilli biriydi.

Eforia (vergi).

– Annen?

– Annem hayır, çok az okuyordu. Bizi çok az okutuyordu.

– Hiç hatırlıyor musun? Masal söyler miydi? Ya da magazin okurlar mıydı?

– Babamız çok şeyler söylüyordu bize, daha çok küçükken bize *Ancient* öğretiyordu. 18’de (y.n. 1918). Ben dokuz yaşındaydım ve İspartalıların *Oath*’ını biliyordum. Bize çok şeyler anlatıyordu.

– Siz annenize ev işlerinde yardım etmek için ne yapıyordunuz?

– Ben çok az dikiş yapmaya başlamıştım. Plouheria tarlalara gidiyordu. Sonra yardım ediyorduk yemeklerde hayır, annem iyiydi yemeklerde. Fakat biz süpürüyorduk, öyle şeyler. Ben dikiş yapıyordum ve süslüyordum.

– Okulu bitirdikten sonra?

– E... dedim ya hemen öğretmenliğe başladım.

– A... evet söyledin. Hemen öğretmen oldun.

Baba Mesleği

‘Babam muhtar idi.’

– Babam muhtar idi ve biraz ofise yukarıya giderdim ve...

– Yardım ediyordun?

– Evet, onun için hatırlıyorum herkesin ne zaman doğduğunu, çünkü ben *kondika*’yı *copy* etmiştim.

- *Kondikas deniyor.*
- E, öyle deniyordu o zaman, ve... yani bir liste idi ve... isimleri, insanların ne zaman doğduğunu yazıyordum. Ve ne zaman gittiler, ne zaman evlendiler. Öyle şeylerde karışıyordum.

Ders Çalışmak

'Çocuklara yardım etme, çünkü çok kez paroxitona söylüyorsun çocuklara!'

- Okula giderken anneniz size belli bir saatte uyumanız gerektiğini söyler miydi, yoksa yalnız?
- Derslerimizi bitirdiğimizde, büyüdükçe...
- Sizi derslerinizi okumak için zorluyorlar mıydı? Yoksa yalnız kendi başımıza... iyi niyetiniz vardı?
- Kim?
- *Annen zorluyor muydu?*
- Hayır, herkes dersini okuyordu, çünkü babamız vardı bu işlerde. Babam sırayla derslerimizi yapardı. Ve sonra bize derdi şimdi uyku saati geldi sizin için.
- *Evet.*
- O dersleri yapardı. Annem bize yardım edebiliyordu ama babamız derdi ki ona 'çocuklara yardım etme, çünkü çok kez paroxitona⁶³ söylüyorsun çocuklara.
- A...

– *Kindergarten'da olduğumuz zaman. Sonra babam ilgileniyordu. Merkez'e gittiğimizde, ilk kez ben burdan gittim ve Lazaridi'nin Martha ve Hariklio. Kleoniki'nin annesi ve ben Martha onun ablası ilk kızlar. Vasiliadis Vasilis, Haralambos Sifniotis, Adamandis Papadiamandis bütün çocuklar. İlkokulu bitiriyorduk ve oraya gidiyorduk. Orda yazılıyorduk. Bütün köylerden çocuklar vardı. Anladın mı? Sonra oradan biz dedik bitirdik üç tane öğretmen vardı. Müdür Karavela, Nikolas Karavelas, Haralambos Tiğanis, Mathematician ve Themistoklis Dakos Fransızcada.*

Banyo

'Odayı ısıtıyorlardı mangalla ve orada banyomuzu yapıyorlardı.'

- *Eskiden ne kadar sık yıkanıyordunuz? Banyo yapıyordunuz?*
- Her hafta.
- *Her Cumartesi mi?*
- Her Cumartesi banyo yapmamız gerekirdi.
- *Bu olay nasıl oluyordu, yıkanma?*
- Nasıl oluyordu?
- *Leğenlerin içinde mi?*
- Evet, leğenin içinde sıcak sularla, suyu ısıtıyorlardı, odayı ısıtıyorlardı mangalla ve orda banyomuzu yapıyorduk. Yıkanıyorduk, saçlarımız da uzundu...
- *Saçlarınızı nasıl kurutuyordunuz? Uzundu dediniz.*
- E, kurutuyorduk, koyuyorduk, bizi kapatıyorlardı, örtüyorlardı.
- *Dışarı çıkmak için mi?*
- Hayır, bizi yünlü şeylerle koukoulonane⁶⁴ kuruyuncaya kadar ve yavaş yavaş kuruyordu, ve bizim örgülü saçlarımız vardı, biraz kuruduktan sonra, ondan sonra örgülerini yapıyordu annemiz, küçük olduğumuz zaman. Sonra ben 1924'te 25'te saçlarımı kestim. Birinci kız Gliki'de saçları kesen ben oldum.

⁶³ Kelimenin sondan bir evvelki hecesine aksan koymak

⁶⁴ Yün örtüler.

- Demek herkesin örgülü saçları vardı.
- Evet, örgülü, öyle okulu bitirdim, öyle öğretmen gittim.

Doktor

'Rum doktor yoktu, sonra geldi birinci Türk doktor.'

- Kararı nasıl verdin saçlarını kesmek için?
- Karar verdim, çünkü hastalandım, tapeworm vardı karnunda ve spasmlar getiriyordu bana. Beş gece gündüz spasmlar vardı ve o zaman doktor yoktu, o zaman Türkler gelmişti...
- O doktor burada olan? O zaman yoktu?
- Onlar Limno'ya gitmişti. Rum doktor yoktu, sonra geldi birinci Türk doktor... ve saçlarım (ihan zakias⁸⁵) taranmıyordu. Çünkü yataktaydım ve kalkmıyordum ve evde yatakta kestiler saçlarımı. Sonra Kostis Kanaftas geldi ve saçları kesmeye başladı ya...
- O burada mı oturuyordu, burada berberdi?
- Yok Merkez'de.
- Ve onu buraya getirip, saçlarını kestirdiler.
- Hayır, o bizim akraba idi, ikinci kuzen ve geldi ve düzeltti. Ve fotoğraflarda var Plouheria ile, ben kesilmiş saçlar ile ve Plouheria plexides (örgüleri) ile. Ben de mecbur olduğum için kestim. Sonra moda da çıktı ve ben böylece birinci kestim.
- Evet.

Yemek Alışkanlıkları

- Genelde yemeklerinizi mutfakta yerdiniz?
- Hayır her zaman içerde.
- Nerde içerde?
- Odada.
- Ocağın olduğu yerde mi?
- Evet, evet.
- Hiç özel bir gün yok muydu başka bir odada yemek yediğiniz?
- A... yortu olduğu zaman, ya da misafir olduğu zaman, o zaman... mesela Panayır olduğu zaman yukarda salonda yiyorduk. Oda demiyorlar mıydı önceden salonlara?
- Hangi Panayır?
- Zoodohou Pigi's. Sonra Yortu olduğu zaman ve davetlerimiz vardı. Her zaman yukarda yiyorduk. Yukardaki masada, yukardaki odada. Ama biz aşağıdaki odada yemek yiyorduk, orda.
- Genel olarak sabahları kahvaltıda ne yiyordunuz o zamanlar?
- Kışın çay, yazın süt.
- A, yazın süt vardı tabi.
- Evet yazın süt vazgeçilmezdi (aparetito).
- Masada hep beraber mi otururdunuz?
- Hep beraber.
- Ve hep beraber kalkıyordunuz, çocuklar...
- Biz çocuklar hepimizin ayrı tabağı vardı, ve biliyorduk hangi tabak bizim ve kavga ediyorduk, bu benim tabak başkası almasın. Beraber yiyorduk, beraber...

Ekmek, Reçel, Konserve, Turşu
'Üzümleri basıyorduk, küpün içine döküyorduk.'

- *Ekmeği annen yapıyordun?*
- Ekmeği yoğuruyordun ve fırna koyuyorlardı. *Starenia* buğday ile.
- *Reçel yapıyor muydunuz? Ne reçel yapıyordunuz?*
- O zaman pekmeze reçelleri yapıyorduk. Evet *prune* ile yapıyorduk. *Prune: damaskina. Mousto ile dediğimiz?*
- Evet, *mousto* ile. İncir, ayva.
- *Nasıl oluyordu bunlar mousto ile?*
- Üzümlü bastığın zaman, kaynamadan önce, üzümleri basıyorduk, küpün içine döküyorduk. O zaman bir *paneri* ya da bir *kalathi* (sepet) koyuyorlardı, çekirdeği çıkmasın diye, ve alıyorlardı bir kazan ya da ne kadar *mousto* yapmak istiyordun ve o zaman ilk başta başka yolu yoktu. Kül koyuyorlardı ve koyulaştırıyorlardı ve kaynamaya başlayınca onu indiriyorlardı. Ve *tsandiles* (süzme için bez torba), büyük çuvalarda –temiz tabi– ve o dökülüyordu, akıyordu ve onu yine kaynatıyordun ve reçel yapıyordun. Pekmez de temiz ve o *hiloma* (*convert into pap*⁸⁶) idi dediğimiz.
- *Yani koyu olması için?*
- Hayır, böyle şarap olmaması için, onu kesiyordun ve reçele alıyordun ve ondan sonra ne istersen yapıyordun. Kabaktan, erikten, incirden yapıyorduk. Değişik, değişik reçeller.
- *Konserve yapıyordunuz?*
- O zamanlar konserve yapmıyorduk.
- *Turşu?*
- Turşu çok yapıyorduk.
- *Ne turşular?*
- *Angurakia* (salatalık), patlıcanlar, nasıl diyorlar kereviz koyuyorduk turşuların içine.
- *Bira o zamanlar yapıyor muydunuz?*
- Hayır.
- *Bira hayır, şarap yapıyordunuz dedin.*

Kumaş Boyaları
'Yalnız yumurtalar için bir tane kök vardı.'

- *Kumaşları boyamak için boya?*
- Boya, boya...
- *Ne boya yapıyordunuz?*
- E... alıyorduk boyaları.
- *A, hazır. Hiç boyayı kendiniz yapmıyor muydunuz?*
- Hayır, yalnız yumurtalar için bir tane kök vardı. Onu getiriyorlardı. Tarlalarda vardı ve boya çıkarıyordu ve boyatıyorduk. *Rizari* dediğimiz, riza: kök.
- *Kırmızı?*
- Evet, kırmızı.

Meyva, Sebze

'Herkesin bahçesi vardı.'

- *Meyva ve sebzeyi nereden satın alıyordunuz?*
- Meyva... sebzeler için bahçemiz vardı, herkesin bahçesi vardı ve meyva... vardı. Bizim bir tarla Kamari'de armut, üzüm.
- *Kamari nerde?*
- Ağio Mina'da. Nerdeydi Ağios Minas o taraflarda. Kamari deniyordu. Ta Kamaria öyle deniyordu. Zoodohou Piği'ye giderken biraz daha aşağı.
- *Evet.*
- Orda bir tarlamız vardı vebütün meyvelerimiz vardı orda, nar, ayva, elma yoktu, armut değişik, değişik ve üzüm, kiraz yoktu. Onları satın alıyorduk.
- *Nerden alıyordunuz?*
- Bahçıvanlar vardı.

Hayvanlar

'Domuz her sene taktiko.'

- *Hayvanlardan, ne hayvanlarımız vardı?*
- Koyun ve keçi.
- *Tavuk?*
- Tavuklar...
- *Domuz?*
- Domuz her sene taktiko (düzenli).
- *Bir tane domuz? Nerden alıyordunuz o domuzları?*
- Köylerden alıyorduk. Galiba Tepeköy'den. Ve alıyorduk onu, yetiştiriyorduk ve Noel'de onu kesiyorduk.
- *Kim ilgileniyordu bu hayvanlarla? Kim bakıyordu bu hayvanlara? Kim yem ve su veriyordu?*
- Domuzu mu?
- *Yalnız domuzu değil, öteki hayvanları da.*
- Öteki hayvanlar yazın bağlı idi. *Sto shini (ipe).* (sayfa 26). Kışın ise kopadi'ye veriyorduk. Kopadi vardı ve oraya veriyorduk. Onlar bakıyordu. Sonra yazın geri alıyorduk.
- *A, geri alıyordunuz sonra. Tavşan? Öyle şeyler?*
- A öyle şeyler yoktu. Son zamanlarda bir tane de *ğaidura* (dişi eşek) vardı. Bir tane *ğaidura* ki (küçük eşek).

Et Yemek Alışkanlığı ve Olanak

'Her gün değil ama sık sık yeniyordu et.'

- *Evet, ne kadar sık et yiyordunuz o zamanlar?*
- O zamanlar herkes kesiyordu evinde. Mesela kuzular yetiştiriyorlardı ve kesiyorlardı bütün koyunu ve kavurma yapıyorlardı ve kullanıyorlardı yemeklerde. Sonra yine kesiyorlardı. Sonra balıkları alıyordu. Sık sık yiyorduk. Her zaman tabi değil, her gün değil ama sık sık yeniyordu et.
- *Bazen anneni hatırlıyor musun daha az yemek yediğini, babana daha çok ya da size, çocuklara daha çok vermek için?*
- Hayır, ne kadar istersek yiyorduk ve ne istersek yiyorduk. Tabi çocuk olduğumuz için ailemiz bizi yemek yemek için zorluyordu biraz. Sonra büyüdük ve herkes ne isterse yiyordu artık.
- *Tabi, yemek yerken konuşmanıza izin veriliyor muydu?*

- E... sessizlik, onun için babamız vardı.
- *Hiç tabağımızda yemek bırakır mıydınız?*
- Hayır bize bağıyordu bırakmamamız için.
- *O zaman nasıl çatal, bıçağı kullanacağınızı öğretirler miydi?*
- Evet, babamız çok sert idi, masa konusunda. 'Dikkat et, dikkat et' hep söylerdi. Büyüdükçe öğreniyorduk yavaş yavaş nasıl kullanacağımızı. Ama küçükken hep bağırırdı, 'Dikkat edin, yemek yemeği öğrenin' diye. Hep bu oluyordu.

- *Evet.*
- Evet dikkatli yiyecekti.
- *Yemeği anneniz servis yapıyordu?*
- Evet, evet. Yemek geliyordu bütün olduğu gibi ve koyuyordu bize.
- *A, büyük tabağa koyup getiriyordu ve sizin tabaklarınıza koyuyordu.*

Köylerin Fırınları

'Mesela bizim mahallede fırın yoktu.'

- *Sizin fırın var mıydı?*
- Hayır, yoktu o zaman, bizim fırın daha sonra oldu.
- *Fırında yemek yapmak istediğiniz zaman ne yapıyordunuz? Nereye getiriyordunuz?*
- Genel fırın vardı, ötekileri de koyuyordu.
- *Genelde ne yemekler getiriyordunuz fırına?*
- Getiriyorduk, her şeyi getiriyorduk. Et, kabak börekler gibi şeyler. Mesela bizim mahallede fırın yoktu. Bir tane fırın burda vardı. Bir tane de orda ve onu alıyordun ve sen yakıyordun. Sırayla.
- *Bu fırın yani kimin idi?*
- Delikostandi'nin, Hatzudas'ın diyelim, Zumbo'nun ve teyze Filahterinas.
- *Ve sen yakıyordun.*
- Evet sen yakıyordun.
- *Yani başkaları gelmiyordu.*
- Evet, sen yakıyordun ve her şeyi yapıp pişiriyordun fırında, ekmek, tatlı. Ve düğünlerde de, o zaman, düğün yapılacağı zaman yani. Pandespanya ve *amiğdalota* (badem ezmesi) gibi fırında yapılıyordu. Bir fırını yakıyordun ve yakıyordun.

Adanın Otları

'Pashaloudes, kafkalithres, radikia'

- *Ot toplamaya gider miydiniz?*
- Evet, evet giderdik.
- *Ne ot toplardınız o zamanlar?*
- O zaman ne varsa toplardık: *Pashaloudes, kafkalithres, radikia*.
- *Hangi yerde gidip topluyordunuz?*
- Zaharya'ya giderdik, biraz daha aşağıya, Kambo'ya (düzlük, ova) giderdik. Ve her yere.
- *Başka ne yemekler yiyordunuz o zamanlar? Mesela şimdi yemediğimiz bir yemek gibi.*
- Her şeyi yerdik. Tavuk da kesip yiyorduk. A... domuzları kesip yiyorduk Noel'de. Kıyma, kavurma vs. ve sonra onu kullanıyorlardı, lahana ile ve pırasa domuz koyuyorlardı. Başka şimdi de aynı yediğimiz yemekler. Sebzeler de yiyorduk.

Tatlılar, Yufkalar

'Ne kadar yumurta koyuyordun, o kadar kaşık şeker.'

– Evet, evet. Hiçbir tatlı tarifesi verebilir misin? Mesela Pandespanya?

– Pandespanya?

– Nasıl oluyordu?

– Pandespanya, ne kadar yumurta koyuyordun, o kadar kaşık şeker – kaşıkla sayıyorduk. Onları iyicene çırpıyorsun ve üstünde köpük olunca ve şekil yapabiliyorsan o zaman demek ki oldu ve onu fırına koyabilirsin.

– Onu ne ile çırpıyordunuz? Elle yoksa telle mi?

– Telle.

– A tel ile. Ne kadar süre ile çırpıyordunuz genelde?

– Olana kadar. Saati yoktu. Ve *amiğdalota* ve baklava da. Baklava için sen yufkaları açıyordun.

– Yufkanın içine ne koyuyordunuz?

– Annem biraz yağ ve biraz rakı koyuyordu, ve yufkayı ince açarlardı. Ve sonra bademle ve şurup yapıyordun ve üstüne döküyordun.

Adada Aile İlişkileri

Prostatitis baba

– Annen ile baban kolay konuşulacak insanlar mıydı? Mesela problemleriniz olduğu zaman?

– Babam bu köyün *prostatitis*'i (koruyucu) idi.

– A, yabancılar da gelip problemlerini anlatıyorlardı?

– Evet ve onlara yol gösteriyordu. Onun fikrini soruyorlardı.

Nineler

– Anne ve babandan başka kolay konuşacağını hiçbir kişi var mıydı? Her hangi bir problemin olduğu zaman? Belki ninen ve deden?

– Bizim nine Kastro'da idi.

– Beraber yaşamıyordunuz?

– Annemin annesi. Misafir olarak gidiyorduk onlara. Öteki nineye ben yetişemedim. Babamın yani.

Terbiye

Siopi

– Büyükler konuşurken siz konuşur muydunuz?

– A, büyükler konuşurken bize izin yoktu konuşmamız için. *Siopi* (sessizlik). Ve aile sorunları özel olarak konuşulurdu. Çocuklar yoktu etrafta. Fakat biz etrafta olduğumuz zaman da konuşmamamız gerekiyordu.

– Hiçbir zaman yaramazlık yapıp da size ceza verildi mi anne ya da babanızdan?

– Tabi, yaramazlık çok yapardık.

– Hiçbir şey hatırlıyor musun?

– Ve bizim ceza ayakta durmamızdı. Biz ayakta duruyorduk ama mahsustan yapıyordu. O kahveye gidiyordu, ve gittiği zaman yani kapıyı kapattığı an hemen biz de gidiyorduk. O hemen geri dönüyordu.

– A, size bakmak için.

- Böyle ceza veriliyordu bize. Sonra babam dövmeyi bilmezdi.
- *Annem?*
- Annem bazen döverdi.
- *A... kardeşlerimizle nasıl geçiniyordunuz?*
- İyi, iyi geçiniyorduk.
- *Hiç kavgalaşmıyor muydunuz?*
- Evet, çocuklar gibi kavgalaşıyorduk. Sonra yine barışıyorduk. Zaten biz ayrıldık. 14 yaşın-da abim gitti.

Yurt dışında okuyanlar: Glikli'de Doğum, Mısır'da Eğitim, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Evlilik ve Yunanistan'a Yerleşme
'Hep dua ederdi Allah'a oğlunu görmek için.'

- *Nereye gitti?*
- Mısır'a ve tahsil gördü.
- *Ne okudu?*
- Çok şeyler okudu. Rum – Fransız Lisesinde okudu. Saint Katerini Fransızca bitirdi. Çok oku-du. Yabancı diller öğrendi ve orda oturdu. Ve Allah bizi kavuşturmadı onu görmek için.
- *A... orda kaldı, şimdi nerede?*
- Şimdi Atina'da.
- *E... o zaman onu görüyorsunuz?*
- Şimdi onu görüyoruz, ama annem onu göremedi. Hep dua ederdi Allaha oğlunu görmek için.
- *Kaç sene kaldı Mısır'da?*
- Kaç sene? 21'den 46'ya kadar ve sonra Kongo'ya gitti ve orda evlendi. İki çocuk yaptı ve şimdi son zamanlarda Atina'ya geldi. 78'de.
- *Sen o zaman onunla çok sene beraber olduğunu hatırlamıyorsun.*
- Hayır, yalnız çocukluğumu. O 14 yaşına kadar ve ben 12.
- *O zaman kız kardeşinle daha yakındın.*
- Evet, Plouheria ile birlikte idim.

Doğum Günleri

'Babam her zaman yolculuğa çıkardı ve bize hediye alırdı.'

- Doğum günleri kutlanıyor muydu eskiden?
- A, evet. Annem kutluyordu. Bize yapardı.
- *Ne yapardı?*
- Helva.
- *Ne helva?*
- Bazen un ile. Bazen irmik ile.
- Başkaları da gelir miydi? Yoksa kendi aranızda...
- Hayır, yalnız kendi aramızda.
- *Hediye alırlar mıydı?*
- Evet, benim babam her zaman yolculuğa çıkardı ve bize hediye alırdı. Dışardan getirirdi.
- *Ağios Ekaterinis gününde?*
- Ağios Ekaterinas gününde kesiyorduk. Bütün isim günlerinde babamın ve bizim. Biz üç idik ve dört tane de kuzenlerimiz vardı. Bizim teyze Ginginato'nun vardı çocukları. Beraber yaşıyorduk. Git –gel, git– gel yapıyorduk. O kapalı olan ev orda...

- Evet.
- Beraber büyüyorduk. Beraber okulda, beraber yaptığımız karnavallarda, beraber maskara oluyorduk, her şey beraber.

Müzik

'Barba Vasili Ginginato'dan öğrendim.'

- Sizin evde hiçbir müzik aleti var mıydı?
- Ben mandolin öğrendim. Mandolin çalıyordum.
- Kim öğretti sana?
- Barba Vasili Ginginato'dan öğrendim.
- A, Ginginato'dan. Ailenizde hiç kimse iyi şarkı söyler miydi?
- Hep beraber şarkı söylüyorduk. Ben çalıyordum ve aynı zamanda şarkı da söylüyordum.
- Aileniz oynar mıydı?
- Tabi oynarlardı.
- Yılbaşında, Noel'de?
- Ailece eğlence olduğu zaman, kahvelerde, tabi hatırlıyorum oynadıklarını.

Okuma Alışkanlıkları

'Kütüphane dediğimiz küçük bir dolap ve bir tane sandık.'

- Kütüphane var mıydı evinizde?
- Babamdan vardı. Küçük bir tane vardı.
- Çok kitaplarınız var mıydı?
- Kütüphane dediğimiz küçük bir dolap ve bir tane sandık.
- Evet, evet. Çok kitap var mıydı?
- Evet, sonra biz okuldan kitaplarımız...
- Okul kitaplarımız. Magazin ve öyle gibi şeyler?
- Abimiz gittiği zamandan beri...
- A, size yolluyordu.
- Bize yolluyordu. *Ethniko Kirika* (Ulusal Haberci gazetesi) yolluyordu. Çok magazinler.
- Mısır'dan.
- Evet, Mısır'dan. Yunanca yalnız *efimerides* (gazeteler).
- Burada gazeteler var mıydı?
- Hayır yoktu. Her şey dışardan geliyordu.

Adada Matbaa

'Baskı vardı, yani ordan çıktı diplomam.'

- O zaman burada *tipografos* vardı.
- Burada *Çliki*'de mi?
- Benim zamanımda hayır, *Çliki*'de yoktu.
- Merkez'de mi?
- Merkez'de.
- Kim vardı?
- Vardı biri, Yunanlı. İsmi hatırlamıyorum. Benim diplomam burda basıldı. Merkez'de.
- A, Merkez'de. Kendriko'yu bitirdiğin zaman.
- Baskı vardı, yani ordan çıktı diplomam.

Adada Radyo

'O zaman fonograflar vardı ve mandolinler. Fonograf vardı. Plaka ile.'

– *Radyo?*

– Radyo sonradan geldi. Önceden yoktu benim zamanımda.

– *Sen hatırlıyor musun ne zaman radyo aldınız?*

– Radyo? Biz ne zaman aldık? Evliyken radyo aldık. Önceden yoktu.

– *Evet, hangi tarihte demiştin evlendin?*

– 36'da.

– *Yani 36'da evlendin ve sonra radyoyu aldınız.*

– Evet, sonra radyo aldık. O zaman fonograflar vardı ve mandolinler. Fonograf vardı. Plaka ile.

– Gramafon ya da pikap. Pikap değil herhalde. Gramafon dedikimiz.

– *Evet, gramafon evet.*

Cenaze

'Biz babamız için üç sene siyah giydik ve iki sene karışık renkler.'

– *Cenaze nasıl olurdu? Hatırlıyor musun?*

– Cenazeler nasıl söyleyeyim. Çok basit. Papaz ile. O zaman despot vardı. Yunan zamanlarında.

– *Hangi despot idi?*

– Panaretos ölen. Burada Metropolitane'de.

– *Evet, matem ne kadar sürüyordu?*

– A, o zaman çok sürüyordu. Biz babamız için üç sene siyah giydik ve iki sene karışık renkler.

Çok matem...

Göçmenler

– *Ben öğrenciydim. Sonra göçmenler geldi. Bizi Metropolitane'ye götürdüler ve aşağıdaki okulun içine göçmenleri koydular. Nerede şimdi Metropoliten'in ofisi, orada ben üçüncü sınıfı Lise'de bitirdim.*

– A, orada bitirdin sonunda.

– *Metropolitane'de.*

Gezmeler

'Eleousa'nın o tarafta bazen Araşa'ya giderdik.'

– *Gezmeye gider miydiniz? Kiminle giderdiniz?*

– Gezintilere çıkardık.

– *Nereye giderdiniz?*

– Gidiyorduk, 1 Mayıs'ta gençler giderdik. Bazen burda, bazen şurda. Eleousa'nın o tarafta bazen Araşa'ya giderdik. Ben öğretmen iken çocukları Araşa'ya getirirdik gezmek için. Yukarıya çıkardık.

– *Dağa?*

– Evet, dağa yukarıya. Çok uzaklara da gitmezdik. Ben öğrenci iken bizi öğretmen Ahilefs, Eleousa'ya kadar getiriyordu. Bu tarafta da Zoodohou Pigi'ye giderdik. Sonra evli iken çok yerlere giderdik. Bournia tarafından da, Araşa'ya da, Ağio Kiriko'ya da giderdik. Gezintiler yapardık.

– *Evet, bu gezintiler günlük idi, değil mi?*

– Evet, akşam geri dönüyorduk.

Tatil

'Hiçbir yere gitmiyorduk.'

- Tatil? Tatil yapar mıydınız?
- Okuldan mı?
- Okuldan da, ya da ailece tatil yapılır mıydı?
- Hayır, hiçbir yere gitmiyorduk.
- O zaman tatil yapılmıyordu demek?

Alışveriş

'Yunan zamanında Atina'ya, Mitilini'ye, Mısır'a'

- Alışverişe nereye giderdiniz?
- Merkez'e ve babamız çıkardı yolculuğa, o zaman o bize getirirdi.
- Nereye giderdi?
- Çok yerlere giderdi. Yunan zamanında Atina'ya, Mitilini'ye, Mısır'a. Sonra burada Çanak-kale, Gelibolu. Yolculuk yapıyordu ve taşıyordu bazen peynir, bazen kuzu. Yaptığı zaman.
- A, tüccar.
- Evet, tüccar.

Hafta Sonları – Oyunlar

'Bütün sinilikes bir araya geliyorduk.'

- Eskiden Cumartesi – Pazar günleri ne yapıyordunuz?
- Ne yapıyorduk? Bütün sinilikes (aynı yaşta olanlar) bir araya geliyorduk, bazen oynuyorduk, bazen kâğıt oynuyorduk.
- Arkadaşlar
- Hangi arkadaşların vardı?
- Foştira I,
- Hangi Foştira?
- Dimitra'nun annesi.
- Foştira Bakır.
- Plouheria, ben, Despina Ginginatou, Marğıtsa
- Hangi Marğıtsa?
- Onun ablası. Biz bir idik.
- Evet.
- Martha da vardı ve Harikliia ama dışardan, çünkü onların üvey anneleri olduğu için biraz çekiniyorlardı.
- O Martha ve Harikliia kimlerdi?
- Kleoniki'nin annesi. Üvey anne.
- Evet, onun soyadı ne idi?
- Lazaridi.
- Çıktığımız zaman en iyi elbiselerinizi mi giyerdiniz?
- Tabi, kıyafet değiştiriyorduk. Giyiniyorduk. Kiliseye gidiyorduk, sonra hora (eğlence). Dans olduğu zaman gidiyorduk.
- Pazar günleri horos olur muydu?
- Evet, Pazar günü ve Karnaval'da. Christmas'ta, Paskalya'da, Zoodohou Piğ'i'de. En iyi elbiselerimizi giyerdik.

- *Kiliseye ailece giderdiniz ya da...?*
- Ailece, küçükken annemiz öğretti bize. Ailece giderdik.
- ‘*Katibitiko*’ (*Sunday school*⁸⁷) *var mıydı o zaman?*
- Hayır, hayır.
- *Yoktu?*
- Din tarihi vardı okulda.
- *Okullarda o zaman tamam.*
- Ve sözlü yoklama, çünkü o zaman yazılı yoklama yoktu.
- *Her şey sözlü müydü?*
- Evet.
- *Bütün yoklamalar?*
- Evet, sözlü idi ve okul kapanacağı zaman sabahdan oluyordu. Okulun holünü hazırlıyorduk ve orada aileler, prokriti (köyün önde gelenleri), herkes diyelim, exchondes (önde gelenler) köyün yanı ve bir çocuğu yokluyorlardı ve ona göre not veriyorlardı. Öyle oluyordu ilk başta. Sonra yazılı yoklama oluyordu ve bir merasim ve okul kapanıyordu.
- *En sonda oluyordu yazılı yoklamalar?*
- Fakat Tenedios öğretmen geldiği zaman...
- *Kim idi o Tenedios öğretmen?*
- Athanasios Athanasiadis. Tenedos’tan buraya öğretmen olarak geldi ve mandolino çalıyordu burda, öğretiyordu bize. Mandolino ile müzik öğretiyordu ve oynamayı da. TJ’ Bon’da öğretiyordu.
- *A, ne oyunlar öğretiyordu?*
- *Sirto*.⁸⁸
- *A, sirto öğreniyordunuz.*
- Evet *sirto, kalamatiana*.⁸⁹

Kilise

- *Ailenizde hiç kimse kilisede çalışıyor muydu?*
- Benim babam...
- *Iero’nun içinde mi?*⁹⁰
- Hayır muhtarlıkta.
- *A... muhtarlıkta.*
- Ama çalışmıyordu, hayır.
- *Ya da aileden başkası iero’nun içinde papaza yardım etmek için?*
- Çocuklar.

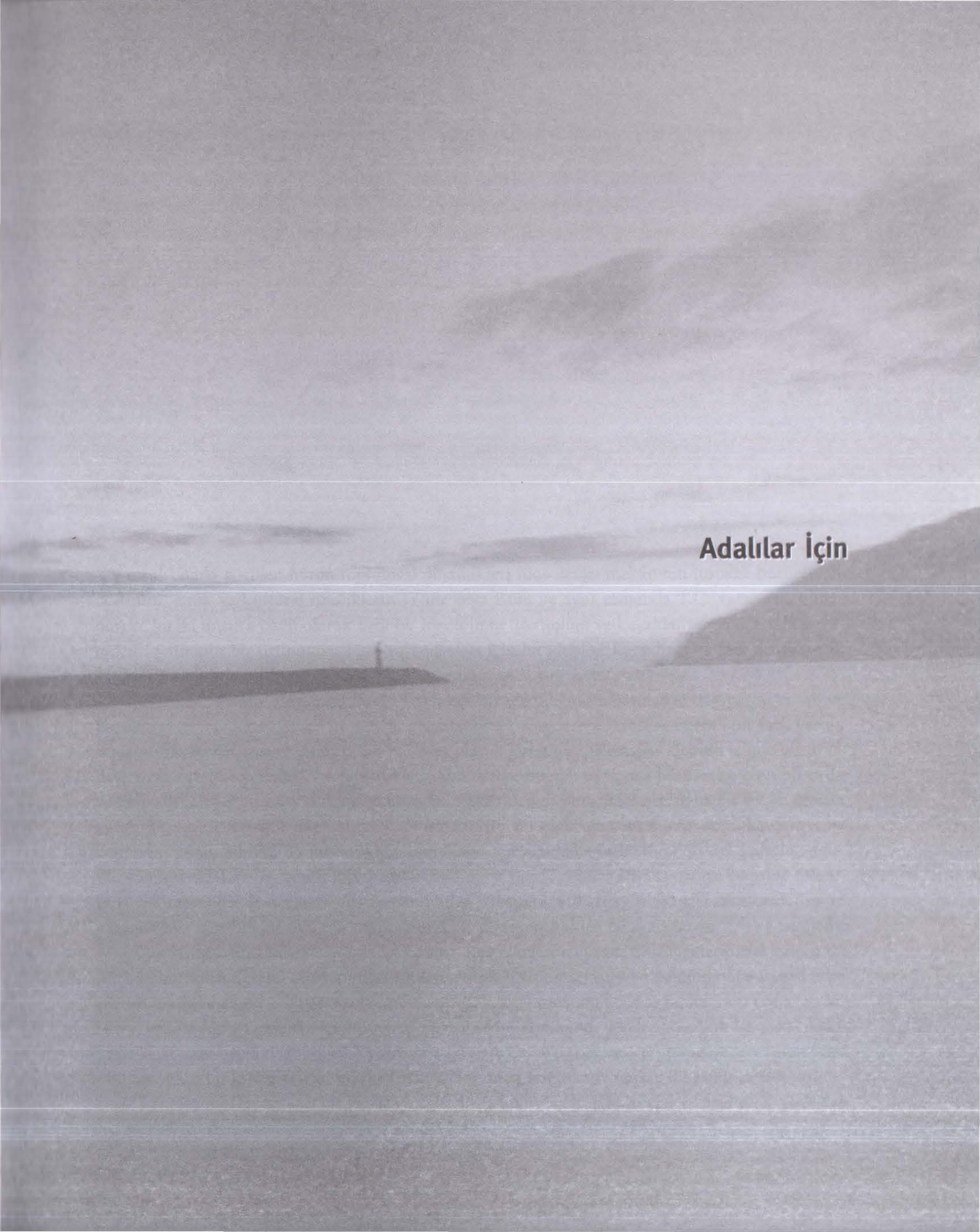
Ada ve Gökçeada Anlatılarının şimdilik bu kadarı yazıldı. Daha yazılacak çok anlatı kaldı; ve olacak. Onlar da başka bir kitabın konusunu oluşturacaklar.

⁸⁷ Dinsel eğitim için Pazar günleri okulu.

⁸⁸ Bir Yunan halk dansı. *Sermo*: Çekmek fülinden türetilmiş kelime.

⁸⁹ Bir oyun.

⁹⁰ Iero: Kilisede girişte yalnız papaz ve despot gibi dini kişilerin ve erkeklerin girebildiği ayrı bir yer.

Adalılar İçin

Fotoğraf: Mehmet Ali Dökümcü, 2006 (Ayrıntı).

Bu çalışmada görülen bütün toplumsal dinamikler; ulus-devlet mekânının (toprak bütünlüğünün), etnik ve kültürel özelliklerin (Türk veya Rum ve aynı zamanda T.C. vatandaşı olmanın) ve bu iki unsura bağlı olarak belli bir ideolojinin üretiminin ve kuşaklar temelinde tekrar yeniden üretiminin bir ürünüdür. Türk vatandaşları için bu ideoloji Kemalizm ve laik demokratik Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Türk ve Yunan uluslarına bu üç farklı açıdan bakıldığı zaman analize damgasını vuran ve bir ulusun lehine diğer ulusun ise aleyhine sayılabilecek son derece kritik ve önemli bir fark vardır. Bu Atatürk, Kemalizm ve Atatürk'ün bir lider olarak karizması, Kemalist ideoloji içinde bir ulus-devlet yaratabilme yeteneği, bu ulus devletin son derece önemli ve hayati bir parçası olan bir ordu ve bu ordu geleneğini yaratabilmiş olmasından kaynaklanan ve tarihsel olarak hiçbir başka ulusun yarışarak veya çekişerek kapatamayacağı bir farktır. Bu olgu ulus-devletlerin toprakları üzerine doğan bir güneş gibidir. Bu noktada toplumbilimsel bir açıklama mümkün değildir. Liderler genetik, yakın ve uzak çevre, çeşitli toplumsal-ekonomik-siyasal koşullar altında ortaya çıkarlar. Olumlu ve olumsuz ulus-devlet tarihleri çizerler. Hitler, Musolini, Suharto gibi liderler ulus-devletleri ve vatandaşları için bugün bile taşınması mümkün olmayan yükler bırakmışlardır. J. F. Kennedy, Malcolm X, Martin Luther King, Fidel Castro, Lee ülkeleri için şans olmuş lider örnekleridir. Bu tür liderler, ikili ve çoğul uluslararası ilişkilerde taraf olan devletin genel anlamda literatürde lider olarak sınıflandırılma kıstaslarına yakın olan ancak, bu kıstaslara göre çağın liderleri olmayan kişilere, hazırladıkları entelektüel ve siyasal zemin ile onların kendi ülkelerinde, ikili ve çoğul ilişkilerde ve siyasal-toplumsal politika yazınında 'el verirler'. Yetenekleri ve potansiyelleri zaten lider olmaya yakın bu kişiler böyle 'berekatli' ilişki zeminleri buldukları zaman ikili ulus-devlet ilişkilerinde kalıplaşmış önyargıları bir kenara bırakarak 'samimi' olarak uzlaşmak üzere hareket ederler.

Atatürk ve Venizelos ilişkisi bu anlayış üzerine temellenmiş ve gelişmiştir. Bunun sonucunda 1923-1938 döneminde ve özellikle 1930-1935 döneminde, iki ulus arasında bugün bile dönüp gıpta ile bakılabilecek düzeyde adil ve hakça ilişkiler kurulmuştur. Aynı çapta olmasa bile Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde yaptığı girişimler kayda değerdir.

Gökçeada ve Bozcaada turizm açısından da üzerinde durulması ve geliştirilmesi gereken yöreler arasında. İzmir'den Bozcaada'ya iki günlüğüne gelip yirmi yıldır yaşayan eski bir dost Koreli'nin meyhanesinde şunları söylemiş:

'Adaya geldiğim ilk gün büyüldüm. Öylesine güzeldi ki... Kovayı denize salar, karidesleri alırdık. Ah o tröl yok mu... Balığın sonunu getirdi.'

YENİDEN CANLANDIRMA ÇALIŞMALARI

Bademli, Zeytinli, Dereköy ve Tepeköy'de terk etmiş oldukları evlerini yıllar sonra gelerek tamir ettirenler vardır. Bu grup toplam yirmi kişi civarındadır. Ayrıca Bademli köyde yaklaşık yirmi yıl önce adadaki bir emlak şirketi tarafından bir Müslüman Türk ailesine satılmış olan evin sahibi,

Sahibi Yunanistan, Atina'da yaşayan bir Adalının tamir edilmekte olan evi (Gülüz Beşe Erginsoy Koleksiyonu).

1997 yazında köyüne uğradığı zaman evinin başkaları tarafından kullanılmakta olduğunu tespit etmiş ve yasal girişimlerinin başlatmıştır. Bu tür örnekler az değildir.

Örneğin, Bademli köyünde, köy yolunun başlangıcında yokuş yukarı çıkarken –yolun sol yakasındaki ikinci ev sahipleri tarafından–, adada ve Türkiye’de oturmamalarına rağmen tamir edilmektedir. Komşuları olan ve sonradan bir ev satın almış olan Müslüman Türk bir aile ile, bahçede yaklaşık 300 metre karelik bir alan konusunda, bu alanın kime ait olduğu kesinleştirilememiştir. Ada ve pafta çizimlerinde bu alan, yeni ev satın alan aileye ait olarak gözükmektedir. Buna karşılık evini tamir ettiren ve Yunanistan, Atina’da yaşayan ev sahibi bu alanın kendisine ait olduğunu vekilleri vasıtası ile belirtmiş ve dava açmıştır. Halen Gökçeada mahkemelerinde bu dava sürüyor. Bu tür örnekler de çoğaltılabilir.

Ayrıca kamusal alanların kamulaştırılması konusunda farklı iki yaklaşım izlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Şöyle ki; *Kendriko* gibi doğrudan doğruya Ortodoks Rum azınlığa hizmet veren ve bu nüfusun erimesi sonucu işlevini yitiren kurumların kamulaştırılmaları veya belli bir bölgenin stratejik ve askeri amaçlarla kamulaştırılması ne kadar tepki uyandırırsa uyandırsın, savunulabilir. Ancak kamulaştırma dışında yoruma tabi durumlar da adada bulunmaktadır. Bunun en iyi örneği Bademli köyündeki T.C. İlkokul binasıdır. Bu okul bir azınlık Rum ilkokulu değildir. 1954 yılında eski ilkokul binasının eskilikten çökmesi ve uzunca bir süre derslerin kahvelerde yapılmasından sonra köylülerin imeceleri ile köy topraklarının üzerine ve köyün kilisesinin yanına yapılmış olan bir binadır. Bu binanın mülkiyeti muhtarlıktan İlçe Özel İdaresi’ne geçmiştir. Bu noktaya kadar olayların gelişim zinciri anlaşılabilir. Ancak İlçe Özel İdaresi’nin bu binayı turistik ve kültürel amaçlı kullanımlar için 10 yıl süre, ve 150,000,000. – TL yıllık kiralama bedeli ile kiralamak amacı ile ihale açması ve bu ihaleye tarafımızdan yapılan girişimler sonucu Kültür Bakanlığı’nın girmesi ilginç gelişmelerdir. Dört tarafı denizle çevrili bir adada sadece manzarası güzel bulunduğu için bu binanın eğitim amaçları dışında kullanıma açılmasını düşünen yönetimlerin, kararlarını alırken daha geniş çerçeveler içinde düşünmeleri elzemdir. Nasıl cami bahçesinde taverna veya otel ya da turistik tesis yapılmıyorsa ve içki ruhsatı verilmiyorsa, köyün kilise binasına (buranın da bir ibadet yeri olduğu göz önünde tutularak) 90° açı ile konumlanmış ve ortak bir açık alandan giriş kapıları bulunan yapılarla ilgili alınan kararların ve kurulan ilişkilerin bu doğrultuda ve incelikte olması gerekir. Türkleştirme ve kamusallaştırma etkinlikleri çok daha uygar ve kabul görebilecek metodolojiler içinde yapılabilir. Okul binasının bir eğitim kurumu tarafından kullanılması burada yaz okullarının (su altı arkeolojisi, sanat tarihi, arkeoloji vb.) ve kısa sempozyumların düzenlenmesi uluslararası kamuoyunda ve lobicilik etkinliklerinde çok fazla eleştirilemeyecek etkinliklerdir. Binanın İlçe Özel İdaresi’ne geçmiş olması başka bir platformda, siyasal olarak belli çevrelerce –radikal ulusçu bir Yunanlı veya özellikle Türk düşmanı bir aydın– her zaman tartışılabilir bir konudur. Burada belki de yapılması gereken en doğru hareket bütün bu kararların alınmasında somut görüş verecek ve öneri getirecek karma bir komisyondur. Bu komisyonda Genel Kurmay Başkanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, yerel Yönetim, STK ve üniversitelerden konu ile ilgili (arkeolojik, hukuk-

çu, sosyolog, tarihçi gibi) üyeler bulunmalıdır. Burada belirlenecek hedefler doğrultusunda ilgi alanlarına göre üyeler görev dağılımı yapmalı ve bu alanları besleyecek projeler ve raporlar üretilmelidir. Yerel yöneticiler ve mülki amirlerin belirlenmiş genel politikalar doğrultusunda yalnız bırakılmaları doğru değildir. Onlarında şablonlar dışında yeni ufukları ve açılımları edinmeleri ve değerlendirmeleri gerekmektedir. Belki de Ege Denizi ve adalarla ilgili ayrı bir bakanlığın veya birimin kurulması da bir çözüm olabilir. Bunun örneği Yunanistan'da görülmektedir.

Ekler

Samotraki, İmroz, Lemnos, Bozcaada ve Midilli adalarının büyük bir kısmı 1453 yılında İstanbul'un alınışından sonra Osmanlı Devleti topraklarına katıldı.¹ Samotraki, İmroz, Lemnos, Tenedos Çanakkale Boğazının savunması açısından stratejik öneme sahip adalardır. İmroz ve Bozcaada dışındaki adalar Lozan Antlaşması ile Türkler tarafından Yunanistan'a bırakıldı.

1870 Arazi Kanunnamesi: Yabancıların arazi edinmeleri yasaklandı.²

1875 Balkanlarda karışıklıklar başladı

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi): Bu savaştan sonra Balkanlardan Anadolu'ya sürekli bir göçler oldu, barış zamanlarında da Bulgar ve Rum komitacıların baskıları sonucu devam etti.³

1912 Balkan Savaşları Öncesi: Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa bölümü, Rumeli yakası ekonomik açıdan en zengin ve kültürel açıdan en gelişmiş bölgeydi. Kısıkis'e⁴ göre İzmir'le beraber, İmparatorluğun bütün yaşamı İstanbul ve Selanik arasında yoğunlaşmıştı. Balkan Savaşı ile İstanbul ve Doğu Trakya dışında bütün Rumeli kaybedildi.

'Birinci Kuşak Adalılar Doğdu'

18 Ekim 1912-1913 Balkan Savaşı

1-14 Kasım 1913, Atina: Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanan Yunanistan doğu Ege adalarını, Taşoz, Midilli, Chios (Sakız), Psara, Nikarya, Limni, Samotraki (Semadirek), İmroz ve öteki adaları işgal etti.⁵

1912-1922 Türk-Yunan Savaşı: Kısıkis'e göre bu savaşın büyük zorluklarına karşın 1923'teki Türkler ve Yunanlar arasındaki ayrılık, özellikle yazarın deyimi ile 'bu kardeş savaşının fazla etkilemediği bölgelerde çok acı

1 Saka (1974) s.83.

2 Demir ve Akar (1994) s. 181.

3 Şimşir (1968-1972); Kocacık (1980).

4 Kısıkis (1996) s. 208.

5 Gürel (1993) s.68.

olmuştur. Bu savaş gerçekten de Türklerle Yunanlılar arasında geçen bir iç savaştır.⁶ Kapadokyalı bir Türk'ün deyşi şöyledir:

"Aynı zamanda sizin de vatanınız olan vatanımızı terkedişiniz bizi kesirlikle sevindirmiyor. Biz, sevgili Serafım, aynı toprağın çiçekleriyiz. Gidişiniz insanlık dışı ve barbarca... Sizin gibi insanları bulmak ve yaratmak bizim için çok güç olacak. Tek kazancımız, 'İki Başlı Kartal'ın yarattığı sürekli dertlerden kurtuluyor olmamızdır."⁷

- 1912 Kasım: Yunanlılar Selanik'i ele geçirdi. Donanmaları ile Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir direnişle karşılaşmadan işgal ettiler.⁸ Rauf Orbay Hamidiye kruvazörü ile Yunanlılarla savaştı.
- 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması: Balkan Savaşı sonunda Londra antlaşması imzalandı. Bu antlaşma sonucunda Osmanlı Devleti, Girit'in geleceğini Balkan Devletlerinin, öteki Ege adalarınınkini ise Altı Avrupa devletinin (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) kararlaştırmasını kabul etti.⁹ Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybetti.¹⁰
- 14 Kasım 1913, Atina Antlaşması: Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında imzalandı; Taraflar 1913 Londra Antlaşmasının hükümlerini kabul ettiler.¹¹ Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakıldı.¹²
- 1913 Bükreş Antlaşması: Bu antlaşma ile saptanmış sınır çizgisinin doğusundaki bölgede yaşayan bütün Müslümanlar daha sonraki yıllarda Mübadele kapsamında Batı Trakya Müslüman halkı olarak, bu sınır gözönüne alınarak değişime tabi tutulacaklardı.¹³
- 13 Şubat 1914: 1914 Şubat'ında Londra'da toplanan Altı Avrupalı Devlet Meis dışındaki 12 Adayı karar almadan ve üstü kapalı bir biçimde İtalya'ya, İmroz ve Bozcaada dışındaki Doğu Ege adalarını da Yunanistan'ın 'zilyetliğine' bırakmayı kararlaştırdılar. Bu karar 13 ve 14 Şubat 1914 günlerinde, sırasıyla Yunanistan ve Osmanlı Devletine bildirildi. Altılar Yunanistan'a bırakılan adalarda (Leros, Sisam, Nikarya, Sakız ve Midilli)¹⁴ askerden arındırma koşulunu getirdiler.¹⁵
- Bu karar Lozan Antlaşması'nda teyid edildi.
- 13 Şubat 1914, 'Altı Büyük Devlet Tebligatı': İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adaları ile İtalya'ya bırakılan Oniki Ada dışında kalan doğu Ege adaları ile ilgili¹⁶ olarak Büyük güçleri Balkan Savaşında Yunana güçlerince işgal edilmiş olan Anadolu kıyısındaki Ege adalarının çoğunun İmparatorluktan alınıp Yunanistan'a verilmesi gerektiğine karar verdiler.¹⁷ İstanbul, Chios (Sakız) ve Lesbos (Midilli) adalarının Anadolu'nun ayrılmaz parçası olduğunu belirtiyor ve ilhaka karşı çıkıyordu. Bu nedenle 1914 yılında Anadolu kıyısındaki adalar nedeni ile Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasındaki gerilim arttı, karşılıklı olarak her iki ülkede deniz kuvvetlerini güçlendirmeye başladılar. Sonuç olarak 1914 yılında Anadolu'ya kaçan Türkler ve Yunanistan'a kaçan Yunanlılar kararların acısını yüklediler. Dönemin tanıklarından bir Maliye müfettişinin ağzından Selanik'ten bir örnek olay belgelenmiştir:

6 A.g.y. (1996) s. 214.

7 Rizos (1982) Kapadokya – Ürgüp'ün güneyindeki Damsa'dan (Mustafapaşa: Sinasos) Yunanistan'a girmiş bir mübadil ile yapılan görüşmeden alıntı.

8 Aybars (1984); Üçok (1955); Balkan Harbi-Osmanlı Deniz Harekâtı (1965).

9 A.g.e.

10 Armaoğlu (1978) s.343 ve Kodaman (1989) s.168.

11 A.g.e.

12 Aybars, a.g.e. s. 52 ve Üçok, a.g.e. s. 267.

13 Türk ve Rum Ahalinin Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol, Madde 2. b.

14 Saka (1974) s. 88.

15 A.g.e. ve Saka (1974) s. 87.

16 A.g.e.

17 Kitsikis (1996) s. 208.

"1914 yılının güneşli bir Nisan sabahı, Maliye Müfettişi olarak görev yaptığım Selanik'te eski Splendid Otelinin penceresinden bakarken şu olaya tanık oldum. Selanik Limanı... birden bire kimliklerini belirtmeksizin geceleyin gelen gemilerle dolmuştu... Sonradan öğrendik ki, Jön Türk hükümeti Ege adalarının boşaltılması için Yunanistan'a baskı yapmak amacı ile, Makedonya ve Batı Trakya'nın dört bir yanından Türkiye'ye hücum etmiş Müslüman mültecileri yerleştirmek için çok sayıda Trakya köyünden ve Adramutti'den (Edremit) Makri'ye (Fethiye) dek Küçük Asya kıyılarından Yunan nüfusunu kovmuştu. Bütün bu insanlar, bir sürü gibi gemilere tıkalı ve bir kısmı Selanik'e ve bir kısmı da Kavala'ya gönderilmişti."¹⁸

21 Şubat 1914: Yunanistan adı geçen adalarda askersizleştirme koşulunu kabul ettiğini bildirdi.¹⁹

1 Temmuz 1914: Makedonya'dan kovulan Türklerin Trakya ve Anadolu'daki Rumların yerlerini almalarının önüne geçemeyeceğini anlayan Yunan Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında, Makedonya'da kalan Türklerle, Doğu Trakya ve Aydın vilayetlerindeki Rumların 'ihtiyari' bir biçimde değiş tokuşu ile ilgili bir anlaşma yapıldı.²⁰ Dünya savaşı çıktı ve bu anlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girmede. Bu anlaşmadan önce 240,000 Türk'ün Yunanistan sınırlarında kalan Batı Trakya ve Makedonya'dan Osmanlı Devleti topraklarına ve özellikle Doğu Trakya ve Batı Anadolu'ya gelmişlerdir. Aynı biçimde Batı Anadolu'dan 80,000 Rumla, Doğu Trakya'da yaşayan 250,000 Rum nüfusun bir bölümünün Yunanistan'a gittikleri tahmin ediliyor.²¹ Trakya bölgesinden göç eden Rum ve Bulgarların terk ettikleri emlak ve arazi, geçici olarak, emval-i emiriye'den sayılıp, icar bedellerinin hazineye teslimi kararlaştırıldı, bazı evler Rumeli'den gelen göçmenler ile fakir halkın ikametne verildi.²²

Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Cephesi: İngilizler Gökçeada'da Havaalanı yaptırdı. Doğu Ege adaları ile ilgili 1913 tarihli Londra Anlaşması yürürlükte kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Almanların tarafındaydı, Yunanistan tarafsız gözüktüğü halde Venizelistler tarafından Almanlara karşı savaşa sokulmak isteniyordu. Yunanistan'ın elinde bulunan Ege adalarındaki ve Anadolu'nun batı yakasındaki halkın çoğunluğu Yunanlıydı. Osmanlı ordusunun Alman danışmanları, bu durumu Yunanlıların Fransa ve İngiltere yanında savaşa girmeleri halinde, Batı Anadolu'da yaşayan Yunanlı nüfusu İstanbul hükümetine karşı cephe alabilecek askeri bir tehlike olarak görüyorlardı. Bu nedenle İmparatorluğun Anadolu kıyısından yüzbinlerce Yunanlı, 1915 yılında İngiliz, Fransız ve Yunanlılardan uzaklaştırılmak amacı ile Anadolu'nun içlerine gönderildiler. Kıyıda içlere, Sivas, Gümüşhane, Konya ve Diyarbakır'a yollanan Yunanlıların sayısı Pallis'e göre beş yüz bin civarındadır.²³

1919 Birinci Dünya Savaşı sonrası ve Osmanlı Yenilgisi: Yüzbinlerce mülteci kıyı boyunca, özellikle Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiş Ege kıyılarına yerleşmek üzere Anadolu'nun iç bölgelerinden, Makedonya ve Trakya'dan geldiler. Atina Hükümeti tarafından komiserlikle görevlendirilmiş Pallis, birkaç ay içinde Anadolu'dan 280 bin Yunanlıyı geri getirmeyi başardığını; Evlerine yeniden yerleşen bu mültecilerin intikam duyguları ile dolu olduklarını ve yöredeki Türk halkının çekindiğini belirtmişti.

1919 Neuilly Sözleşmesi: Mübadelenin iradeye bağlı olması gerektiği açıkça belirtilmişti.²⁴

¹⁸ Pallis (1964) s.23.

¹⁹ A.g.e.

²⁰ Bıykoğlu (1987) s. 92.

²¹ A.g.e. s. 93.

²² BA, BEO, no. 326730, 14 Recep 1333, 16 Mayıs 1331 (29 Mayıs 1915); BA, MVM, 197 (Mart, Nisan 1331), 20 Cemâziye'l-âhir 1333/22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915).

²³ Pallis (1964)

²⁴ Kitsikis (1996) s. 211.

10 Ağustos 1920 Sevr Anlaşması²⁵

Kurtuluş Savaşı

1919-1922 Dönemi: 1922'de Gökçeada Yunan işgali altına girdi. Yunanlılar tarafından işgal edilmiş topraklarda Yunanlılarla Türkler arasında ortaya çıkan büyük gerilim 1922'de Yunanlıların yenilgisi ile çözüldü. Ancak bu çözüme olumlu yönde olmadı. Çekilen Yunan birliklerini Kitsikis'in deyimile 'trajik bir düzensizlik içinde takip eden'²⁶ Yunanlılar kaçmaya başladı.

1922 Eylül: Anadolu ve Doğu Trakya'daki Yunan işgali sona erdi.²⁷

29 Eylül 1922, Mudanya Ateşkes Anlaşması:

10 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi: Bu anlaşma ile Doğu Trakya boşaltıldı ve ardından İstanbul ve çevresindeki Rumlar'ın göçü oldu.²⁸ Mudanya anlaşmasının şartları sayesinde bölgenin Türklerce geri alınmasından önce Yunanistan'a kaçmak isteyenlere bir aylık bir süre tanındı. Doğu Trakya'daki Türkler bu süreyi kullanarak göç ettiler.²⁹

Bir örnek olay Karadeniz kıyısında Yunanlıların Pontus dedikleri bölgede yaşayan Yunanlılardı. Dışarı ile bağlantısı kesilmiş olan bu bölgedeki Yunanlılar ile ilgili olarak iki devlet arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Pontus Yunanlıları Türk gemileriyle İstanbul'a gidecekler ve daha sonra Yunan gemileriyle Yunanistan'a taşınacaklardı. Bu anlaşma yürürlüğe kondu. Mülteciler önce İstanbul'a geldiler, Selimiye Kışlasında konakladılar ve daha sonra 'yurtlarını' terk ettiler.³⁰ Bütün bu gelişmelere rağmen hâlâ Anadolu'da iki ülke arasında gelişen tarihsel olaylar açısından bakıldığında zaman 'hareketsiz' kalmış önemli bir nüfus vardı.³¹

1914'te Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde iki milyon Yunanlı vardı.³² Kurtuluş Savaşı sonuna kadar yukarıda değindiğimiz çeşitli dönemlerde bu nüfusun yaklaşık üçte ikisi Yunanistan'a iltica etti. Savaş, ölüm ve hastalık gibi nedenleri de hesaba katarak, geriye 120 bin kişinin kaldığını ve bu nüfusun İstanbul, İmroz ve Bozcaada'da olduğunu belirtmiştir.³³ Oysa din değiştirenlerle birlikte tam olarak bu sayı bugün bilinmiyor. Anadolu için Yunan hükümetinin verdiği sayılar konusunda eleştirel ve ayrıntılı bir inceleme örneği Justin Mc Cart'ın çalışmalarında görülüyor.³⁴

Milletler Cemiyeti'nin devreye girmesi: Milletler Cemiyeti yukarıda sözünü ettiğimiz 'hareketsiz' nüfusu ve genel olarak mülteciler sorununu incelemek için Nansen'i İstanbul'a gönderdi. Nansen Yunanistan Türkleri ve Türkiye Yunanlıların zorunlu değişimi biçiminde yeni ve radikal bir çözüm önerdi. Oysa 1919 tarihli Neuilly sözleşmesinde mübadelelerin iradeye bağlı olması gerektiği açıkça belirtilmişti. Nansen'in önerisi o tarihe kadar olayların akışı içinde Türkiye'den çeşitli zamanlarda büyük kitleler halinde zaten ayrılmış olan Yunanlılardan çok Batı Trakya'da kalmış olan Türkler ve İmroz ve Bozcaada'daki Yunanlılar dışında Türkiye dışında yaşayan Türkler için gelecek nüfus açısından daha kapsamlı olarak uygulandı.³⁵ Bu arada Türk-Yunan Savaşı'nın sıkıntılarını çekmemiş olan ve Anadolu'nun doğusunda yaşayan Yunanlıların birçoğu 'ölkelerini' terk etmek istemiyordu. bu insanların bir kısmı Müslüman oldu ve mübadeleden kurtuldu. Ancak 1923'ten sonra gönüllü din değiştirmeler konusunda yapılmış hiçbir araştırma yoktur. Bu nedenle bu noktada sadece projeksiyonu yapılabilecek bazı sayılar verilebilir.

25 Saka (1974) s. 88-89.

26 Kitsikis (1996) s. 210.

27 Arı (1995) s. 6.

28 Pallis (1997) s. 104.

29 Kitsikis (1996) s. 211.

30 A.g.e.

31 Bu nüfusun ne kadar olduğu konusunda Türk ve Yunan kaynaklarının verdiği sayılar farklıdır.

32 Kitsikis (1996) s. 212.

33 A.g.e.

34 Mc Carthy (1980), s. 66-76 ve (1983) s. 132-133.

35 Arı (1995).

25 Kasım 1922: Lozan Konferansı tartışmaları sırasında Türk delegasyonu başkanı İsmet Paşa'nın beyanâtı:

"...Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada üzerindeki hakları 30 Mayıs 1913 muahedesi mucibince büyük Avrupa devletleri tarafından tayin olunmuştur. 14 Şubat 1914'te bu devletler tarafından verilen karara göre bu iki adada Türk egemenliği tanınmıştır. Samotracki adasının da Türk sahillerine ve boğazlara olan yakın komşuluğu münasebetiyle Türk hakimiyeti altında kalması lazım ve hakkaniyetle de uygun olacaktır."³⁶

Her iki ülkede de mübadilleri karşılamak ve yerleştirmek üzere komiteler kuruldu.

01 Ocak 1923: Müslim ve gayrimüslim (nikah, boşanma, nescp, nafaka ve diğer özel hukuk kapsamındaki tüm işlemlerin Kilise kayıtlarından çıkarılarak, Türk idari sistemine dahil edilmesi) tüm T.C. vatandaşlarını aynı hukuk sistemi altında toplanmasının hukuki esasları belirlendi.³⁷

30 Ocak 1923: Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme.³⁸ Bu sözleşme İstanbul dışındaki Türkiye topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks Türk uyrukluları ile, Batı Trakya dışındaki Yunanistan topraklarında yerleşmiş Müslüman Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923'ten başlayarak zorunlu değiş tokuşunu içeriyordu. Türkiye'ye yarım milyon göçmen taşındı.³⁹

Mübadeleden İstanbul Rumları muaf tutuldu ve *établis* (yerleşik) statüsü ile T.C. vatandaşı olmadan İstanbul'da oturma ve çalışma hakkı verildi.

Zorunlu nüfus mübadelesi sonucu, 1923'ten sonra 192,356 Yunanlı Türkiye'yi, 354,647 Türk ise Yunanistan'ı terketti. Bu sayılara bakıldığında Yunanistan'ın daha avantajlı durumda olduğu görülmektedir. Yunanistan 700,000 köylü ve 600,000 kentliyi, toplam 1,300,000 Yunanlıyı sadece mübadele süreci içinde değil, 1913-1922 döneminde gelen aralıklı göç partileri dahil olmak üzere yaklaşık on yıllık bir süre içinde bünyesine aldı.⁴⁰

Ancak 1923 sonrası gönüllü din değiştirmeler hakkında yapılmış araştırma yoktur. Anadolunun doğusundaki Yunanlıların çoğu köylerini terk etmek istemiyordu. Bu dönemde birçok Ortodoks Hristiyan Müslümanlığı seçti ve mübadeleden kurtuldu.⁴¹

24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması

Adalar: Yukarıda adı geçen Doğu Ege adaları düzenlemesi genel bir biçimde ve hukuksal etki doğurmak üzere tekrarlandı.

12. Madde: 13 Şubat 1914 tarihli 'Altı Büyük Devlet Tebligatı' teyid edildi.

İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adaları ile İtalya'ya bırakılan Oniki Ada dışında kalan Doğu Ege adaları ile ilgilidir.⁴²

13. Madde: Adalarda silahsızlandırmanın nasıl yapılacağı açıklanmıştır.⁴³

14. Madde: Türkiye hakimiyeti altında kalan İmroz ve Bozcaada'nın yönetimi ile ilgilidir.⁴⁴

42. Madde: Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların hakları ile ilgili komisyonlarda bu azınlıklara mensup kişiler hükümet tarafından tayin edilir.

36 Document Diplomatique " Conference de Lausanne" Saka (1974) s. 92.

37 Bozkurt. (1996).

38 Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler. çev. Seha L. Meray. Takım II, Cilt 2. Ankara: SBF Yayını, 1970, s. 89 ve Soysal (1989) s. 177-183; Gürel 1993, s. 36; Atuner (1932).

39 Arı (1995) s. 2.

40 Bu süreç içinde Yunan hükümeti çeşitli bakanlıklar ve komiteler oluşturmuştu. Kitsikis (1996), s. 209.

41 Kitsikis (1996) s. 212.

42 Madde metni için bkz. Saka (1974) s. 90.

43 Antlaşma metni için bkz. Gürel (1993) s. 68.

44 Madde metni için bkz. Saka (1974) s. 91.

İmroz ve Bozcaada'ya 'Yarı Özerk' bir yönetim yapısı hakkı tanınmıştı. İlçe Meclisleri aracılığı ile kurulan idari mekanizmanın başkanlığını Kaymakam yapıyordu. İlçe Meclisinin 10 üyesi vardı. Üyeler iki yıl süre ile ada halkından seçiliyordu. Meclis'in bütçe ve kesin hesap dışındaki bütün kararları hiçbir üst onay mekanizması olmadan Kaymakam tarafından uygulanıyordu.⁴⁵

24 Temmuz 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi:

4. ve 6. Maddeler: Boğaz-önü adaları diye anılan Limni, Semadirek, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adalarının askersizleştirilmiş statüsü ayrıca özel olarak belirtilmiş ve bu statünün koşulları açıklanmıştır.⁴⁶

Mübadale Uygulaması: 1923-1926 Mübadale⁴⁷ Süreci

01 Kasım 1923, 366 no.lu Yasa: İmar ve İskan Vekaleti'nin merkezdeki teşkilat yapısı belirlendi.⁴⁸

Müstakil Türk Ortodoks Patrikhane'sinin kurulması: 06 Haziran 1924: Papa Eftim,⁴⁹ Patrik Turgut Erenerol.

1925 Mayıs: Lozan Anlaşması'nda 42. maddede koşulan komisyonlar oluşturuldu. Azınlıklar haklarından vazgeçtiklerini beyan eden belgeleri onayladılar.

1926 Şubat, Medeni Kanunun Kabulü: 1926 Atina: Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili anlaşma⁵⁰

18 Mart 1926 tarihli, 788 sayılı Memurun Kanunu, 4. Madde, "a" fıkrası:⁵¹ Devlet memuru olmanın şartı T.C. vatandaşı olmak değil, Türk olmaktır. Bu kanun 1965 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.⁵²

1927 Nüfus Sayımı

İstanbul'da 26,431 Yunan vatandaşı vardır.

1927 yılı 27 Kasım günü: Esas komite azınlıkların haklarından vazgeçme kararlarını onaylar.⁵³

'Hukuki açıdan" Türkleştirme"⁵⁴

1927 Kanunu: Adalardaki eğitimin Türkçe olması

1 Nisan 1928 tarihli, 1217 sayılı yasa: Devletin elinde bulunan taşınmazların eşit koşullar ve oranlarla, hak sahiplerine verilmesine hükümet yetkili kılınmıştı.⁵⁵ Arı'ya göre bu anlaşmanın, mübadeleye tabi bulunan insanlarla ilgili yönü pek tatmin edici değildi; ama yeni bir evreyi başlatmış, en azından belirsizliği ortadan kaldırdığı açıktı.⁵⁶

28 Mayıs 1928: Mukabeli-i bilmissil Tedbiri İttihazı Hakkındaki Kanun:

1929 Gerginlik Dönemi: Yeni bir savaş olasılığı⁵⁷

10 Haziran 1930 tarihli Sözleşme: Mübadale sorununun kesin çözümü: Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara'da nüfus mübadelesinden doğan sorunları kesin olarak çözümlemek için bir sözleşme yapılıyor.⁵⁸ Bu sözleşme, mübadale sorununun kesin olarak 'takas ve tasfiye' esaslarını kararlaştırıyor ve sorunu tarihe 'tevdî' ediyordu.

⁴⁵ Demir ve Akar (1994) s. 151.

⁴⁶ Anlaşma metni için bkz. Gürel a.g.e.

⁴⁷ Keyder (1995) s. 206.

⁴⁸ *Düstur*, V, 3. Tertip, Ankara, 1969, s. 160-164; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, İçtima II, c. VII/1, Ankara, 1968, s. 1059-1074; *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Tesrinievvel 1923.

⁴⁹ 1923 yılındaki Mübadale sürecinde 120 kişilik ailesi ile birlikte değişim dışı tutuldu (Demir ve Akar, 1994, s. 132.)

⁵⁰ Arı (1995) s. 161.

⁵¹ *Düstur-Üçüncü Tertip*, Cilt 7, s.667.

⁵² *Düstur-Beşinci Tertip*, Cilt 4, Kitap 3, s. 3053.

⁵³ Alexandiris (1983) s. 138.

⁵⁴ Aktar (1996) s. 329.

⁵⁵ A.g.e.

⁵⁶ A.g.e.

⁵⁷ A.g.e.

⁵⁸ Soysal, *Siyasal Andlaşmalar*. Konuya Patrikhane açısından bakan bir çalışma, "Türk-Yunan İlişkilerinde..." s. 195-196. Sözleşme metni için bkz. *Düstur*, 3. tertip, C.11, s. 707-716.

Etablis kavramı: İstanbul'daki bütün Rumlarla, Batı Trakya'daki Türklerle 'etablis' sıfatı tanınıyordu. Yunanistan'dan gelen Müslümanların, Yunanistan'da bırakıkları taşınabilir ve taşınamaz malların mülkiyet hakkı bütünüyle Yunan Hükümeti'ne bırakılıyordu. Rumlardan kalan malların mülkiyet hakkı da Türkiye'nin oluyordu.⁵⁹

- 30 Ekim 1930: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşırma ve Hakemlik Anlaşması.⁶⁰ 27-30 Ekim tarihleri arasında Başbakan İsmet İnönü'nün daveti üzerine Yunanistan Başbakanı Venizelos Türkiye'ye geldi. Hakemlik anlaşmasının yanı sıra Deniz Kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin protokol ve Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi anlaşmalarını imzalandı.

1930 Ekim Deniz Kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin protokol⁶¹

- 1930 Ekim Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi.⁶² Bu sözleşme 1964 Kıbrıs bunalımı sırasında Türkiye Hükümeti tarafından ortadan kaldırıldı.⁶³

30 Ekim 1930 İkamet Ticaret ve Seyrisefanın Anlaşması

- 30 Kasım 1930, Ankara: Yunanistan'da bulunan ve Türklerle ait olan emlak, karma bir komisyon tarafından belirlenen fiyat üzerinden Yunan Hükümeti'nce satın alınacaktı. Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce ülkeyi terk eden Rumlarla, genel olarak diğer Rumlara malları geri verilecekti.

İstanbul Rumları bu hükmün dışında tutulacaktı.⁶⁴ 1930 yılının sonuna doğru Atatürk ve Venizelos'un sorunlara dostça yaklaşmasının etkisi ile bir yumuşama görülmüyor.⁶⁵

- 11 Haziran 1932 tarihli 2007 sayılı Kanun:⁶⁶ Türkiye'de Türk Vatandaşlarına tahsis edilen Sanat ve Hizmetler hakkında Kanun

Yabancıların çalışmasına izin verilmeyen işler

5. Madde: 'bu kanunun neşir tarihinden itibaren ecnebiler altı ay içinde işlerini terketmeye mecburdurlar.'⁶⁷

- 31 Mayıs 1933: 2007 sayılı kanundaki süre önce bir yıla daha sonra iki yıla çıkarılmıştır. Ancak bu 'kanunda yazılan işlerden hangilerinin hangi tarihten itibaren yapılmayacağı' bakanlar kurulunun yetkisine bırakılmıştır.⁶⁸

1934 Mayıs: Bakanlar Kurulu kendisine verilmiş yetkiye dayanarak aldığı kararlarla esnaf ve zanaatkar olan Yunan pasaportluları işsiz bırakmıştır.⁶⁹

1934 yılı yazı: 2007 sayılı Kanunun Geçiş Süresi Bitimi

1935 Nüfus sayımı:⁷⁰ İstanbul'da yaşayan Yunan vatandaşlarının sayısı 17,642'dir.

- 1936 Montreux Boğazlar Konferansı: Türkiye, Boğazları askersizleştiren ve boğazlardan geçişi Milletler Cemiyeti denetimine bırakan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin günün koşullarına uymadığını belirterek Montreux Boğazlar konferansının toplanmasını sağlamış ve bu toplantı sonunda Montreux Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmenin başlangıç bölümünde belirtildiği üzere temel amaç Türkiye'nin güvenlik gereksinimlerinin karşılanması için Türkiye'ye Boğazlar bölgesini yeniden silahlandırma yetkisi veriyordu. Buna karşılık Yunan egemenliği altındaki adalarla ilgili bir statü değişikliği yapılmamıştır.⁷¹

59 An (1995) s. 162

60 Bkz. Gürel (1993) s. 41; Soysal (1989) s. 393-396.

61 Gürel, a.g.e.

62 Soysal (1989) s. 393-396.

63 Gürel (1993) s. 41.

64 *Düstur*, c.VIII, Ankara, 1953, s.129.

65 An (1995) s.161.

66 *Düstur*, 11 Haziran 1932, Üçüncü Tertip. Cilt 13, s. 519-520; *Son Havadis* gazetesi, 10 Nisan 1964; *Dünya* gazetesi, 29 Mart 1964.

67 A.g.e. s. 519.

68 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 15. s.468.

69 Records of the Department of State Relating to the Internal Affairs of Turkey 1930-1944 (M 1224) Robert Skinner'den ABD Dışişleri Bakanlığına, 867.504/11,30 Haziran 1934.

70 Alexandris, a.g.e. s. 185.

71 Gürel (1993) s.68.

1936: 2762 sayılı Kanun: Azınlık cemaatlerinin vakıflarına taşınmaz mallarını beyan etme ve azınlık vakıflarının daha fazla mal edinmesine engel olmak⁷²

1937: Bazı belediyelerin kendi sınırları içinde “Türkçe’den başka dillerin konuşulmasını yasaklama” kararı⁷³

‘İkinci Kuşak Adalılar doğdu.’

1942 Varlık Vergisi

Adalarda eğitimde yönetimin Rumlara bırakılması ve 14. Maddenin yürürlükten kaldırılması

1951: ‘14. Madde’nin yürürlükten kaldırılması’⁷⁴

1947 Paris Anlaşması: Oniki Ada Yunanistan’ın egemenliğine geçmiştir. Lozan Antlaşması’ndan bu yana Ege’nin *status quo*’sunda bu anlaşma dışında bir değişiklik olmamıştır.⁷⁵

6-7 Eylül 1955 olayları

16 Mart 1964 Kıbrıs olayları ve 1964 Kararnameleri

30. maddeye dayanarak Seyrisefanın Anlaşmasının iptali

16 Mart: Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi (1930 Anlaşmasının iptali)

16 Eylül: Yunan uyrukluların Rumların Türkiye’yi terk etmeleri için son tarih

Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi

1964 Kıbrıs bunalımının ardından Türk hükümeti iki kararname ile Türkiye’deki Yunan yurttaşlarının mal varlığını dondurdu ve Yunan uyrukluların Türkiye’de taşınmaz mal satın almasını yasakladı. (1989’da kaldırılacaktır.)

‘Üçüncü Kuşak Adalılar doğdu.’

1965: Hükümetin elinde Kıbrıs konusu ve iyice gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri konularında kullanabileceği koz kalmamıştı.⁷⁶

18 Mart 1926 tarihli Memurin Kanununun kaldırılması

Azınlık Rum Okulları: Rum okulları ‘disiplin’ altına alınmıştı. İstanbul’da 40 Rum İlkokulu, 10 Rum ortaokulu ve 6 Rum Lisesi, toplam 412 öğretmen ve 6898 öğrenci vardı.⁷⁷

14 Nisan ‘da gençlik tarafından başlatılan “Türkten Türke Aşverişi” ve “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyalarının hedeflerinden biri Rum okullarıydı. Bu okullara Lozan Antlaşması ile sağlanan ayrıcalıkların kaldırılması isteniyordu.⁷⁸ Hükümet Rum okulları aleyhine kararını almıştı: “Türkiye karşılıklılık esasını gözeterek, Rum okullarının ayrıcalıklarını kaldırıyor.”⁷⁹

İçişleri Bakanlığı tarafından alınan kararla Rum öğretmenlere Türkçe sınavı yapılmasıydı. Sınavda başarısız olanlar Rum okullarında öğretmenlik yapamayacaklardı.⁸⁰

İmroz ve Bozcaada’daki Değişiklikler: Kıbrıs olayları, Türkiye İmroz ve Bozcaada’daki Rum azınlıkla ilgili “Türk-leştirme” olarak nitelendirilebilecek ve bugüne kadar devam eden bir süreci de beraberinde getirmiştir. İmroz’un nüfusunun yüzde 90’a yakını Rumdu. Türk nüfusun tamamına yakını ise devlet memurlarıydı. 1964’te

72 Demir ve Akar (1994) s. 190.

73 Yalman (1937).

74 Bkz. dipnot 44.

75 Gürel (1994) s.11.

76 Demir ve Akar (1994) s. 133.

77 Akşam gazetesi, 9 Mayıs 1964.

78 Demir ve Akar (1994) s. 143.

79 Milliyet gazetesi, 13 Nisan 1964.

80 Son Havadis gazetesi, 14 Nisan 1964.

adalarda yaşayan toplam Rum nüfusun 7000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. İmroz'da 1947 öncesinde 4 Türk ailesi yaşıyordu. Bugün İmroz'da o ailelerden sadece birisi kalmıştır.⁸¹

CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat, 37 milletvekilinin imzası ile Adalarda eğitim yönetiminin Rumlara bırakılmasının eğitim ve din serbestliğini ortadan kaldırdığı, milli bütünlüğe darbe vurulduğu ve okulların zaten parasının olmadığı gerekçeleri ile;⁸² Bozcaada ve İmroz bucaklarının yerel idareleri ile ilgili kanunu yürürlükten kaldıran Adalardaki eğitimle ilgili 14. maddenin yeniden yürürlüğe girmesini içeren bir kanun teklifi hazırlayarak Meclise sundu.⁸³

1927 yılında çıkarılan yasada Adalardaki eğitim Türkçeydi. 1951'de Demokrat Parti Milletvekili Ömer Mert, eğitimde yönetimin Rumlara bırakılmasını öneren bir kanun teklifi verdi ve 14. maddenin yürürlükten kaldırılmasını önerdi. Teklif dönemin hükümeti tarafından kabul edildi.

Arat'ın teklifi kabul edildi, Bozcaada ve İmroz'daki Rum okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.⁸⁴ Yunanistan Oniki Ada'da Türk cemaatine yönelik 'misillemelere' girişti.

Rodos'tan Hasan Günay adında bir Türk imam sınır dışı edilmişti.

İmamın görevine son veren Cemaat Meclisi, Türk azınlığı tarafından seçilmemişti. Yunan Valinin atadığı üyelerden kuruluydu.

Lozan Antlaşması hükümlerine göre Cemaat Meclislerinin seçimle kurulması gerekiyordu.

Yunanistan Lozan'da Batı Trakya Türklerinin azınlık olarak gösterildiğini iddia ederek Oniki Ada'daki Türkleri bu kapsam içinde değerlendirmiyordu.⁸⁵

Kıbrıs'ta Türk cemaatine yönelik ekonomik abluka devam ediyordu.

Bu dönemde İnönü hükümeti seçimi kaybetmiş, yerine Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığını yaptığı yeni hükümet kurulmuştu. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir duyuru yapıldı:

"Türk-Yunan ilişkileri Lozan'da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, Oniki Ada'da yaşayan Türklerle, İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvazene içinde mütalaa edilir."⁸⁶

Ürgüplü Hükümeti bütün Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerine karar vermişti.

Önceki hükümet tarafından yurt dışına çıkarılması durdurulan Yunan uyruklular hiçbir ayrıcalık gözetilmeden sınır dışı edilecekti.

İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada sınır dışı edilecek Yunanlı sayısının 2878, istisnalardan yararlanarak ikamet etmelerine izin verilenlerin sayısı 1653'tü. 1225'i ise oturma izni bittiği zaman gidecek olanlardı.⁸⁷ Yunanistan'daki Türk azınlığından 312'si On iki Ada'da yaşayan 400 Türk'ün sınır dışı edilmesine karar verildi.⁸⁸ Türk vatandaşlarına vize uygulamasına geçildi.

1965 Haziran: Sınır dışı edilen Yunanlıların sayısı 500'dü. Türk uyruklulu Rumlar 'geçici' sandıkları 1964 sınır dışı olaylarının kendilerini de tehdit eder konumundan yılarak göç etmeye başladılar.⁸⁹

"34 Türk uyruklulu Rumun 'ansızın' gitmeleri dikkat çekti."⁹⁰

81 Saygı (1993), s. 18. ve araştırmacının bu aile yaptığı görüşme.

82 Ulus gazetesi, 14 Mayıs 1964.

83 Demir ve Akar (1994) s. 149.

84 Tercüman gazetesi, 24 Temmuz 1964

85 Demir ve Akar (1994) s.134.

86 Milliyet gazetesi, 17 Nisan 1965.

87 A.g.g. 21 Nisan 1965.

88 A.g.g. 25 Nisan 1965.

89 Demir ve Akar (1994) s. 141.

90 Milliyet gazetesi, 12 Haziran 1965.

1968 Aralık Protokolü: Yunanistan için yükümlülük doğuran uluslararası düzenleme, Yunanistan için yükümlülük doğuran uluslararası düzenlemelerden biri olan bu protokol Türkiye ve Yunanistan arasında imzalandı. **İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerinin Korunması için Avrupa Konvansiyonu:** Yunanistan için Yükümlülük Doğuran Uluslararası Düzenlemeler.⁹¹

1974 Kıbrıs Savaşı

1975 Helsinki Nihai Senedi: Yunanistan için yükümlülük doğuran uluslararası düzenlemeler.⁹³

1978'de Alexandiris'in yaptığı araştırmada İstanbul'da yaşayan 7,822 Rumun büyük bir bölümü Türkiye'yi terk etme niyetinde olduklarını belirtmişler.⁹²

1981 Yunanistan'ın AT'ye üye olması:⁹⁴ Türkiye bu dönemde askeri yönetim altındaydı. Gürel'e göre Avrupa kurumlarında ve kamuoyunda yalnızlık içinde olan Türkiye, dış ilişkilerinde insan hakları ve demokrasi konusunda ABD'ye yakınlaştı.⁹⁵

1982 Temmuz, Papandreu Politikası:⁹⁶ Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkileri gerginleştirecek adımların atılmasını önlemek amacı ile 1976 Bern Maratoryumuna benzer bir moratoryum ilan edildi.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın bir toplantısına, Eski İmroz Kaymakamı (Nahiye Müdürü), o zamanki Olağanüstü Hal Valisi (veya İstanbul valisi) Kozakçıoğlu konuşmacı olarak katılmış ve Doğu meselesi ile ilgili olarak Iraklı peşmergelerin Türkiye'ye gelmesi konusunda bir benzetme yaparak Samotraki'ye sığınmak isteyen bir İmroz'luyu, adanın nahiye müdürünün almadığını ve bu nedenle iki ülke arasında çıkabilecek ve uzayabilecek birçok sorunun kendiliğinden çözümlenmiş olduğunu belirtmiştir.

1987 Ege Bunalımı⁹⁷

1988 Davos, Papandreu Politikası⁹⁸

1989 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Viyana İzleme Toplantısı Sonuç Belgesi:⁹⁹ Gürel'e göre Yunanistan için yükümlülük doğuran uluslararası düzenlemelerden biridir.¹⁰⁰

1989: 1964 Kıbrıs bunalımının ardından Türk hükümetinin çıkardığı ve yukarıda değindiğimiz iki kararname Türk hükümeti tarafından yürürlükten kaldırıldı.¹⁰¹

1988-1991 Dönemi

03 Şubat 1988: 12592 sayılı kararname: 1964 kararnamesi yürürlükten kaldırılıyor ve rum malları sahiplerine iade edilmesi kararlaştırıldı.

18 Mayıs 1989: Yüksek Planlama Kurulu kararı¹⁰²

'Dördüncü Kuşak Adalslar doğdu.'

1991 Mukabele-i Bilmissil'e Göre Hareket Edilmesi

1994: Yunan Hükümeti Avrupa Konseyi'ne başvuruda bulunarak 1964'te sınırışı edilen Rumların mal varlıklarının sahiplerine geri verilmesini istedi.

⁹¹ Gürel (1993) s.84.

⁹² Alexandiris (1983) s. 294.

⁹³ Gürel (1993) s. 84.

⁹⁴ Gürel. a.g.k., s. 85; Tsoulakis (1981); Sampedro ve Payno (1983).

⁹⁵ Gürel, a.g.k. s. 91.

⁹⁶ A.g.k. s.94.

⁹⁷ A.g.k.

⁹⁸ A.g.k. ve Bkz. Ek 10, 21,22,23).

⁹⁹ A.g.k.

¹⁰⁰ Gürel (1993).

¹⁰¹ Mart 1992 Helsinki Gözleme Raporu, s. 9.

¹⁰² Demir ve Akar (1994) s. 207.

Bu kılavuz iki ana kaynak kullanılarak geliştirildi. Birincisi Paul Thompson'un geliştirdiği Sözlü Tarih Görüşme Kılavuzu. İkincisi sahaya çıkarken pek çok konuda ön bilgi edinmeye ve diğer saha araştırmacılarının da bilgilenemesine yardım eden bir kaynaktı. Biraz garip olmakla birlikte bu kaynak Korfu ve Kiteria Adaları ile ilgili bir yemek kitabı. New York'da Lexington Avenue üzerinde son derece uzmanlaşmış, sadece çok değişik yemek kitaplarının satıldığı bir dükkânda buldum bu kitabı. Ege ve Adalar üzerine olduğu için fazla incelemeden aldım. Daha sonra okuduğumda, yemek tariflerinden önce adaların 'Karnaval Anlatıları' olarak adlandırılabilceğim deneyimlerinin ayrıntılı olarak yazılmış olduğunu gördüm.

Sorularımın ayrıntılandırılmasında *Prospero's Kitchen* adlı bu kitabın büyük yardımı oldu. Görüşme kılavuzunun ekine bu kitaptaki bilgilerin bir özetini ekledim. Buna 'Anımsama Metni' adını verdim. Görüşmelere bunları okuyarak ve çalışarak girdik. Adalıların unuttukları bazı konuları anımsamalarına bu yöntemin büyük yararı oldu. Birçok Adalı görüşmeler sırasında kırk elli yıldır yapılmayan yemekleri, uygulanmayan gelenek ve görenekleri bilmemizi takdirle karşıladılar. Ön görüşmeler yapılırken adalıların da bu kılavuzun geliştirilmesinde katkısı oldu. Onların verdiği bazı bilgiler de sorulara eklendi. Son olarak bazı romanlardan da tekerleme örnekleri alınıp, kılavuza koyuldu.

Adalılar araştırması için Rumlar ve Türkler için iki ayrı iki görüşme kılavuzu ve bir anket hazırladım. Burada sadece Rumlar için olan kılavuzun örneği verildi. Türkler için olanın küçük farklılıkları var.

Adalılar Sözlü Tarih Görüşme Kılavuzu (Rum)

1. Hane: Temel Bilgiler

Cevaplayıcının adı, adresi, doğum yılı, evlenme yılı, doğum yeri (biliniyorsa sokak, mahalle).

Doğduğunuz evde kaç yıl yaşadınız? Sonra nerede yaşadınız? *Daha sonraki yer değiştirmeler için aynı biçimde devam ediniz.* Ailenizin taşınma nedenlerini hatırlıyor musunuz? *Aile adadan ayrılmış ise:* Her iki tarafta da kim yardım etti, yolculuk, ilk izlenimler, taşınmanın ekonomik etkileri, doğum yeri ile ve diğer göç etmiş kişilerle devam eden ilişkiler.

Kaç kız ve erkek kardeşiniz var? Doğuş sırası ve yerleri.

Siz doğduğunuzda babanız kaç yaşında idi? (*hemen ardından:* Öldüğünde kaç yaşında idiniz? Ne zaman? Nerede gömülü?) Meslek (*işverense:* Kaç kişi çalıştırırdı? Mevsimlik olarak koyun kırma, zeytin toplama, badem kırma, ipek böcekçiliği, ipek boyama, şarap veya rakı yapımı gibi işlerde hangi aylarda, kaç kişi, kimler, nereden ve nasıl buluyor? *Ortak olarak yapıyorsa:* aynı sorular tekrarlanacak) şimdi yaptığı işin dışında, önce veya sonra başka işler yaptı mı? Götürü veya yarı zamanlı işler yaptılar mı? *Ölene kadar yaptığı işleri için devam ediniz.*

Babasının işsiz kaldığı/çalışmadığı zamanları hatırlıyor mu? Sigortası var mıydı?

Siz doğduğunuzda anneniz kaç yaşında imiş? (*Hemen sorunuz:* Öldüğünde kaç yaşında idi? Kaç yılında öldü?) Evlenmeden önce hiç çalıştı mı? (*işverense:* Kaç kişi çalıştırıyordu?) Evlenmeden önce çalışıyor muydu? Yarı zamanlı işler? Çalışma saatleri. Sigortası var mıydı? *Ölene kadar yaptığı işler için devam ediniz.*

Büyük anne ve babalarınızı hatırlıyor musunuz? İlişkiler, izlenimler.

Cevaplayıcının üvey ebeveynleri varsa, soruları uyarlayarak sorunuz. Üvey ebeveynler varsa, hem üvey ebeveynler hem de başka yerde yaşayan has ebeveynler için sorunuz.

2. Domestik Rutin

Size çocukken evinizdeki hayatınızla ilgili sorular sormak istiyorum.

Okulla ilgili sorular

Okulunu anlatsın

Okulu bırakma veya bitirme

Okulu bıraktıktan sonra yaptıkları

Bu sırada evde olanlar (*1'le ilgili olarak*) Ev kimin evi idi? Odalar nasıl kullanılırdı? Yatak odaları, diğer oda-

lar, eşyalar. Anne, babanız ve kardeşlerinizden başka kimse evde yaşar mıydı? Diğer akrabalar veya kiracılar? (*Kiracı varsa: Nerede uyurlardı? Nerede yemek yerlerdi? Ne kadar para öderlerdi?*) Anneniz evde yardım eden birine para öder miydi? (*Evet ise: Hizmetçilerin sayısı; evde yaşayanlar, gündelik veya düzensiz, saatler ve ücretler; hizmetçilerin yeri ve yatak odaları; işleri.*) Temizlik, çocuklara bakmak (çocukların anne ve baba ile geçirdikleri zaman) Hizmetçilerin denetimini ve yönlendirilmesi. (*Evde yaşıyorlarsa aşağıdaki soruları ev içindeki etkinliklerdeki payımı ve ilişkilerini anlamak üzere uyarlayarak sorunuz.*) Onunla aranız nasıldı? Ev işleri nasıl yürütülürdü? Çamaşırlar dışarda yıkanır mıydı? Çeşmede nasıl çamaşır yıkanırdı? Ailedekilerin giysilerini kim dikerdi, kim tamir ederdi? Yeni elbise alınır mıydı? İkinci el elbise alınır mıydı? Nereden? Neden? Ayakkabılar. Babanız annenize ev işlerinin herhangi birinde yardım eder miydi? *Hemen ardından sorunuz: Temizlik; yemek pişirme, bulaşık yıkamak; ateş yakmak; ev döşeme; tamirler; evde yapılan yenilikler. Sizi giydiren soyar mıydı; kitap okur muydu; masal anlatır mıydı; anneniz olmadan sokağa çıkarır mıydı; anneniz olmağı zaman bakar mıydı?* Annenize ve babanıza yardım etmek için evde düzenli olarak yaptığınız işler var mıydı? Bu işleri ne kadar süre ile yaptınız? Okul bittikten sonra ne yaptınız? *Kız ve erkek kardeşler için tekrarlayınız.*

Okul zamanı ve tatillerde belli bir saatte yatmanız istenir miydi? Anneniz veya herhangi başka biri sizi yatırır mıydı? Yatağınızı biriyle paylaşır mıydınız? Odada başka kim uyurdu? Bütün ailenin uyuma düzeni ne idi? Ailenin yıkanma düzenlemeleri (Belli bir yıkanma günü var mı? Sabah önce kim elini yüzünü yıkardı?)

3. Yemekler

Aile yemeklerini nerede yerd? Hiç başka bir odada yemek yedikleri özel günler var mıydı? Yemekleri kim pişirdi? Nerede? Yemek pişirme aletleri (ocak seti, gaz, veya elektrik). Kahvaltı ne zaman edilirdi? Kahvaltıda kimler olurdu? Kahvaltıda ne yerdirdi? (Hep beraber oturmuyorlarsa) Diğerleri ilk yemeklerini nasıl hallederlerdi? Genellikle ne yer içerdiniz? Belli günlerde (Pazar veya dini günler) farklı bir şey yer miydiniz? *Öğle ve akşam yemekleri için tekrarlayınız.* Anneniz veya babanız ekmek; reçel; sebze ve meyva konservesi; turşu; şarap; bira, veya aile için ilaçlar, ipek veya kumaş boyamak için kök boya yapar mıydı? Anneniz veya babanız sebze ve meyva yetiştirir miydi? Dışardan satın alırlar mıydı? (Konserve veya kuru)

Aile için hayvan beslerler miydi? (Tavuk, horoz, koyun, keçi, inek, domuz) Ticaret amacı ile hayvan beslerler miydi? Hayvanlara kim bakardı? Haftada kaç kere et yerdiniz? Konserve et yermiydiniz? Hiç tavşan vb. (varsa diğer yediği hayvanları yazınız) ekstra hayvan yer miydiniz? Kimden alırdınız? Ne sıklıkla alırdınız? Ailenin diğer fertleri daha çok yesin diye annenizin daha az yediğini veya bazı yemekleri (et gibi) yemediğini hiç hatırlıyor musunuz? Babanıza daha fazla mı yemek koyulurdu? Veya ekstra sizin yemediğiniz bir yemek kendisine verilir miydi? Yemeklerde konuşmanıza izin verilir miydi? Tabagınızda yemek bıraktığınız zaman anne ve babanızın tutumu ne olurdu? Çatalınızı ve bıçağınızı belli bir şekilde tutmanız ve belli bir biçimde oturmanız istenir miydi? Masadan ne zaman kalkabilirdiniz? Bütün aile yemek için sofraya oturur muydu? Yemek nasıl dağıtıldı? (Kim servis yapardı?) *Hizmetçi varsa: Hizmetçiler nerede yemek yerd? Yemekleri değişik miydi?*

Fırınınızı kim yaptı? Kaç yılında yapıldı? Fırında neler pişirirdiniz? hâlâ pişiriyor musunuz?

Yeşillik toplamaya gider miydiniz? Nereye? Kiminle?

Mümkün olduğu kadar çok ve detaylı yemek tarifi alalım lütfen.

4. Anne ve Baba ile Genel İlişkiler: Etki ve Disiplin

Anneniz kolay konuşulan bir insan mıydı? Sevgi gösterir miydi? Endişeleriniz olduğu zaman bunları onunla paylaşır mıydınız? *Baba için tekrarlayınız.*

Anne ve babanız onlara nasıl davranmanızı beklerdi? Anne ve babanız dışında kendinizi daha rahat hissettiğiniz her hangi bir yaşlı kimse var mıydı? (Büyükbaba ve anneler, diğer akrabalar, hizmetçiler, bir aile dostu ve diğer) Büyükler konuşurken söz söylemenize izin verilir miydi?

Anne ve babanız sizin büyüyünce nasıl bir insan olmanızı bekliyorlardı? Ebeveynleriniz sizi hayatta belli önemli şeyler olduğunu düşünmeye yönlendirirler miydi?

Ebeveynlerinizin hoş karşılamayacakları bir şey yaptığınız zaman ne olurdu? (Küfretmek gibi) *Cezalandırılı-yorsa*: Kim tarafından; Nasıl; Ne sıklıkta; Hiç başka bir anne baba tarafından cezalandırıldığınız oldu mu? Hiç ce-zalandırıldığınız özel bir zamanı hatırlıyor musunuz? Ne hissettiğiniz?

Nasıl davranmanız gerektiğini hem anne hem de babanızdan mı öğrendiniz, yoksa birinin rolü daha ağırlıklı mıydı?

Erkek kardeşleriniz ve kız kardeşlerinizle nasıl geçinirdiniz? İçlerinden herhangi birine kendinizi daha yakın hisseder miydiniz? *Tartıştığınız zaman*: Ebeveynleriniz ne derdi?

5. Aile Etkinlikleri

Doğum gününüz olduğu zaman farklı bir gün yaşanır mıydı? Hediyeler; özel yiyecekler; misafirler.

Evde hiç müzik aleti var mıydı? Çalanlar? Ailede şarkı söyleyen kimdi? Ailece müzik yapar mıydınız?

Ebeveynleriniz sizinle hiç oyun oynarlarmıydı? Noel günü; Yortu; diğer festivallerde neler yapardınız? Evde kitap var mıydı? Kütüphane var mıydı? Evinde çok kitabı olan var mıydı? Kimdi? Gazeteler, dergiler alınırmıydı? Hiç alınmaya başlandı mı? Dışarıdan kimler gazete, dergi getirirdi? Neler getirirdi? Radyoyu ilk kim aldı köyde? Televizyonu ilk kim aldı? Arabayı ilk kim aldı?

Ailede hiç cenaze hatırlıyor musunuz? Ne olmuştu? Kimler katıldı? Siz katıldınız mı? Matem tuttunuz mu? *Kadın ise*: Siyah giydiniz mi? Ne kadar süre ile giydiniz?

Ailede düğün hatırlıyor musunuz? Ne oldu? Kimler katıldı?

Komşu, arkadaş akraba gezmelerine götürülür müydünüz? Kiminle giderdiniz?

Alış verişe götürülür müydünüz? Kiminle? Anne veya babanızla başka köy dışına gidişleri hatırlıyor musunuz? Bisikletler, motorsikletler, araba kimlerin vardı? Tatiller olur muydu? Ne yapıldı?

Tatil için hiçbir yere gittiniz mi? Ne kadar süre ile gittiniz? Bunu düzenli olarak yaptınız mı? Aileden kim gi-derdi? Nereye? Etkinlikler.

6. Din

Eselden Cumartesi günleri ne yapardınız? Pazar günleri ne yapardınız? Farklı elbiseler giyer miydiniz? Oyun oynar mıydunuz? Anne ve babanız Pazar günleri çalışmanın ve oyun oynamanın yanlış olduğunu düşünürler miydi? Ebeveynleriniz bir ibadethaneye gider miydi? Neresi olduğunu belirtiniz. Ne sıklıkta? Anne ve baba beraber mi giderdi? Aileden kimsenin kilisede görevi var mıydı? Siz gider miydiniz?

Pazar okuluna gittiniz mi? Dışarı gezmeye çıkar mıydınız? Kilise korosuna katılır mıydınız? (Kilisede) Akşam sınıfları olur muydu? Kilise tarafından düzenlenen diğer etkinlikler nelerdi?

Akşam dua etmeyi size öğrettiler mi? Aile duaları yapar mıydınız?

Bir çocuk olarak din sizin için ne kadar önemli idi?

Köydeki kilise ne zaman yapılmış biliyor musunuz? İkonlar nereden gelmiş?

Sizin evdeki ikonlarınız nereden geldi? Kim verdi? Hangi azizlerin ikonları var? Ne sıklıkta kiliseye gidersiniz? Kendinizi en yakın hissettiğiniz Aziz kim?

Kilise size yardım ediyor mu? Kilise kimlere yardım eder?

7. Siyaset

Hangi savaşları hatırlıyorsunuz? (Kurtuluş, Birinci Dünya, İkinci Dünya) Yıllarını hatırlıyor musunuz? Size et-kileri neler oldu?

Hangi yabancı ülkelerden asker geldi? Hiç yabancı asker gördünüz mü? Etkileri ne oldu? (*Birinci Dünya Sa-vasında İngilizlerin çikolata getirmesi gibi*)¹

Babanız siyasetle ilgilenir miydi? Görüşlerinin ne olduğunu biliyor musunuz? Sizce neden bu görüşlere sahipti?

Genel seçimlerde babanızın oy verdiğini hatırlıyor musunuz? Hangi partiye oy verdiğini biliyor musunuz? Hiç herhangi bir partiye üye oldu mu? Diğer siyasal etkinlikleri nelerdi? *Aynı soruları anne için tekrarlayınız.*

Biliyorsunuz belli dönemlerde, belli bir partiye oy verilmesi için baskılar olabilir. Belli bir partiye oy verilmesi konusunda baskı olduğunu duyduunuz mu? Belli bir partiye oy vermek için babanızın veya aileden herhangi birinin böyle bir baskı altında olduğunu biliyor musunuz?

Siz hiç yerel veya genel seçimlerde oy verdiniz mi? İlk oyunuzu kaç yılında kullandınız? Son oyunuzu kaç yılında verdiniz?

8. Anne ve Babanın Diğer İlgileri

Anne ve babanız çalışmadıkları zaman ne yaparlardı? Radyoları; televizyonları; pikapları; teypleri var mıydı? Yoksa ne zaman alındı?

Annenizin ev dışında uğraştığı başka bir şey var mıydı?

Dışarı çıktığı zaman ne yapardı? Eğlenmek için dışarı çıkar mıydı?

Kiminle giderdi?

Babanız akşam kaçta eve dönerdi? Haftada kaç gece evde olunurdu? Hafta sonları babanız evde olur muydu? Nasıl vakit geçirirdi?

Babanız ev dışında nerelere giderdi? (Kahve, diğer köyler, Çanakkale, İstanbul vb.) Ne zaman? Anneniz de gider miydi?

Babanız hiç spor yapar mıydı? Spor izler miydi? Yarış, kumar oynar mıydı? Anneniz spor ve kumarla ilgilenir miydi?

9. Çocukluktaki Boş Zamanlar

Çocukken kiminle oynardınız? Erkek kardeşler; kız kardeşler; komşular; diğer. Kendinize ait özel bir grubunuz var mıydı? Başka gruplara karşı oyun oynar mıydınız? Nerede?

Ne oyunlar oynardınız? Oyun oynarken üstünüzün başınızın kirlenmesine izin verilir miydi? Erkeklerle kızlar aynı oyunları mı oynardı?

İstedığınız kişi ile oyun oynamakta serbest miydiniz? Anne babanız belli çocuklarla oynamanızı istemezler miydi? *(Evet ise: Neden?)* Sokakta kavga eden veya bahis tutan çocuklarla ilgili ne düşünülerdi?

Şimdi size okulda iken boş zamanlarınızda ne yaptığınızı sormak istiyorum. Hobileriniz, meraklarınız var mıydı? (Koleksiyon-sigara paketleri, kibrit, pul, vb.) Hızlı evcil hayvanınız var mıydı? Bahçevanlık. Yüzmeye gider miydiniz? Balık tutmaya gider miydiniz? Yürüyüşler; bisiklet. Kiminle? Dans, müzik.

Spor yapar mıydınız? Takım tutar mıydınız?

Hiçbir gruba dahil miydiniz? (Kilise korosu, okulda bir kol gibi.) Başka ne gibi etkinlikler yapardınız?

Tiyatro; konserler; müzik konserleri; sinemalar. Ebeveynleriniz cep harçlığı verir miydi? Paranızı nereye harcarınız?

10. Topluluk ve Toplumsal Sınıf

Evin dışından herhangi birisi annenize ev işlerinde yardımcı olur muydu? (Akrabalar; arkadaşlar; komşular) Nelere yardım ederdi? Ne sıklıkta yardım ederdi?

Anneniz hasta olup yataktan kalkamadığı zaman ne olurdu? Küçük erkek ve kız kardeşleriniz doğduğu zaman ne olurdu hatırlıyor musunuz?

Babanızın akrabaları kimlerdi? Yakında yaşayan var mıydı? Onları ne zaman gördünüz? Nerede gördünüz? Evleri nerede idi? *Adada ise evin yerinin tarifini yazınız.* Sizi herhangi bir şekilde etkilediler mi, size bir şey öğretiler mi? *Anne için aynı soruları tekrarlayınız.*

Ebeveynlerinizin arkadaşları var mıydı? Nerede otururlardı? Nerede görüşürlerdi? Anne ve babanızın arkadaş-

ları aynı mıydı? Annenizin ayrıca kendi arkadaşları var mıydı? Onları nerede gördü? Akrabalar dışında ziyaret yapar mıydı? *Baba için aynı soruları tekrarlayınız.*

Eve insanlar çağırılır mıydı? Ne sıklıkta çağırılırdı? Kimler çağırılırdı? Yiyecek ve içecek ikram edilir miydi? Özel günlerde gelirler miydi? Gelenler annenizin veya babanızın arkadaşını idi, yoksa her ikisinin arkadaşı mı idi? Davet edilmeden insanlar öylesine arayıp, gelirler miydi? Ne zaman?

İnsanlar o günlerde kendi eğlencelerini kendileri yapardı.

Anne ve babanız arkadaşları ile bir araya gelince ne yaparlardı? (Müzik. Oyunlar.)

Birçok insan toplumu farklı sınıflara veya gruplara ayırır. O zamanlar insanlar arasında böyle bir ayrım olduğunu düşünür müydünüz? Farklılıklar ne idi sizce, söyleyebilir misiniz?

Siz kendinizi hangi sınıfa veya gruba (*cevaplayıcının kendi terimi*) katardınız? Sizin gibi başka hangi insanlar bu sınıfa veya gruba dahildi. Ne tür insanlar belirttiğiniz başka sınıflara ve gruplara dahildi?

İnsanlara farklı davranılması gerektiği yolunda ebeveynlerinizin sizi uyardığını hatırlıyor musunuz? Bir şekilde saygı göstermeniz hiç söylendi mi? Kime? 'Efendi', 'Bey' veya benzeri şekilde hitap ettiğiniz kimse var mıydı? Annenize veya babanıza herhangi birinin bu şekilde saygı gösterdiğini hatırlıyor musunuz?

Köyde en önemli kimse kimdi? Bu kişi ile hiç ilişkiniz oldu mu? Neden önemli sayılırlardı? *Cevaplayıcı orta veya üst sınıf ise:* O zamanlar bu insanlar toplumun içinde kabul edilir miydi?

Köyde herkesin aynı yaşama standardına mı sahipti, yoksa farklı gruplar olduğunu söyleyebilir misiniz? (Yani herkes köylü mü kabul edilirdi. Kendilerini nasıl adlandırıyorlar?) Her grup için bir aile söyleyebilir misiniz? Bir grubun kendini diğer gruplardan üstün gördüğünü düşünüyor musunuz? Bazı aileler kaba, bazı aileler ise saygı değer kabul edilir miydi? Sanat, zenaat (terzilik, ayakkabıcılık gibi) ile uğraşanlar ve köylüler arasında (varsa işçiler arasında) bu tür bir ayrımı hatırlıyor musunuz?

Azınlıklar, etnik gruplar, göçmenler, çingeneler ve Türkler (ibadethaneler, kahveler ve diğer sosyal toplantı yerleri) arasında bir ayrım var mıydı? Peki bugün böyle bir ayrımdan söz edebilir miyiz?

Anneniz kendisini bir sınıfın üyesi olarak görüyor muydu? (*Hemen sorulacak:* orta sınıf, köylü veya başka) Neden? Neden değil? Neden kendinin bu sınıfa ait olduğunu düşünüyordu? (*Hemen sorulacak:* annenin kendi aile geçmişi, evlenmeden önce yaptığı iş, evinin tipi, babasının pozisyonu.)

Hiç kimsenin gerçek bir 'beyefendi' veya gerçek bir 'hanımefendi' olarak tanımlandığını hatırlıyor musunuz? Neden böyle tanımlandıklarını düşünüyorsunuz? O zamanlar bir sınıftan diğerine atlamak mümkün müydü? Bunu yapan kimseyi hatırlıyor musunuz?

Eviniz kira mıydı? *Evet ise:* Evsahibi hakkında ne hatırlıyorsunuz? Anneniz veya babanız emeklilik, sigorta vb. için her hangi bir şey yaptılar mı? Ebeveynlerinizin para ile ilgili nasıl düzenlemeler yaptıklarını bilir miydiniz? O zamanlar her hangi bir fatura gelir miydi? Faturaları kim öderdi; büyük kararları kim alırdı? Banka hesapları; yatırımları var mıydı? Size para ve paranın değeri ile ilgili ne gibi düşünceler verdiler?

Anne ve babanızın aile bütçesini denkleştirmek için uğraştıklarını hissettiğiniz olur muydu? *Hayır ise:* Herhangi bir şekilde daha fakir insanlara yardım ederler miydi? Böyle bir gruba veya derneğe üye miydiler? *Evet ise:* Siz bu konuda ne düşünürdünüz? Babanız hasta veya işsiz olması ailenizde nasıl bir değişiklik yapıyordu? Ne sıklıkla? Hiç kiliseden, cemaatten veya herhangi başka bir gruptan bu durumda yardım aldınız mı? Size nasıl davrandılar? Siz bu konuda ne hissettiniz?

Sizin veya ailenizin takma adı, lakabı var mıydı? Anlamı nedir? Neden bu adı takıldılar?

11. Okul

Okula gitmeden önce kimse size okumayı öğretti mi?

İlk okula gittiğinizde kaç yaşındaydınız? Okulun yapılışını hatırlıyor musunuz? Veya size anlatıldı mı?

Okul tipi (yatılı/özel/kilise; gündüzlü/yatılı; erkekler/kızlar/karışık)?

Okul hakkında ne düşünüyordunuz? Öğretmenler hakkındaki düşünceniz ne idi?

Öğretmenlerinizin adlarını hatırlıyor musunuz? Kimlerdi?

Öğretmenlerin onaylamadığı bir şey yaptığınız zaman, ne olurdu?

Öğretmenler hayatta bazı şeylerin önemli olduğunu söyler miydi? Davranışlar, karşı cinse nasıl davranılacağı; temizlik; dakiklik; konuşma tarzı.

Düşüncelerinizi söylemenize olanak tanır mıydı? Fen öğretildi mi? Oyunlar.

Aileniz okul ödevlerini yapmanız için sizi teşvik eder miydi?

Diğer çocuklar nasıl evlerden gelmişlerdi? Bazı çocuklar diğerlerine göre daha kötü giyimli miydi?

Okulda çocuklar arasında gruplaşmalar var mıydı?

Daha sonra başka bir okula gittiniz mi? *Evet ise; aynı soruları tekrarlayınız.*

Okuldan ayrıldığınız zaman kaç yaşında idiniz? Elinizde fırsat olsa daha çok okumak ister miydiniz? Daha sonra hiç kurs vb. katıldınız mı?

Üniversiteye gitmişse: konular; yeni arkadaşlar; hocaların etkileri; entelektüel tartışmalar; din; klüp ve topluluklar; diğer boş zamanlar. O zamanlar üniversitede kadınlara nasıl bakılıyordu?

12. İş

Okulda iken, yarı zamanlı işler veya düzenli olarak para kazanabileceğiniz bir işiniz var mıydı? *Evet ise:* Nasıl buldunuz? (Anne ve baba vasıtası ile mi?) Bu işinizde tam olarak ne yaptınız? Nasıl öğrendiniz? Şaka yaparlar mıydı? Kaçtan kaçta kadar çalışırdınız? (Cumartesi; Pazar; yarım gün) Yemek için ara veriliyor muydu? Ücretli izin yapıyor muydunuz? Ne kadar alırdınız? Bunun adil bir ücret olduğunu düşünür müydünüz? (Bu paradan annenize verir miydiniz? Nereye harcanırdı?)

Çalıştığınız insanlarla aranız nasıldı? Kadınlar ve erkekler beraber mi çalışırdı? Konuşup ara verebilir miydiniz? (Çocukken çalışmış ise) Aralarda oyun oynayabilir miydiniz? Bir derneğiniz, kuruluşunuz var mıydı? İşyerinin düzenlediği bir gezi? Çalışanlar için herhangi başka bir eğlence? Bir çalışan emekli olduğu zaman bir seremoni olur muydu? Patron veya karısı hastalık veya mağduriyet zamanlarında çalışanları ziyaret eder miydi?

İşvereniniz size nasıl davranırdı? Onun hakkında ne düşünürdünüz?

İş hakkında ne düşünürdünüz? Sever miydiniz, sevmez miydiniz? Ne kadar çalıştınız? Ne zaman bıraktınız? Daha sonra ne yaptınız?

Okulda iken yapılan diğer yarı zamanlı işler için tekrarlayınız.

şimdi size ilk tam gün işinizle ilgili soru sormak istiyorum. Ne idi? *Emekliliğe kadar yukarıdaki soruları bütün işler (part-time olanlar varsa dahil olmak üzere) için tekrarlayınız. Buradaki sorular şematik sorulardır. Esas işler için daha ayrıntılı sorunuz*

İşlerinizin herhangi biri için bir çıracılık veya eğitim süresi geçirdiniz mi? Siz veya (diğer çalışanlar herhangi bir sendikaya veya profesyonel örgüte üye miydi? Bunların etkinliklerinde hiç yer aldınız mı? İşverenlerin çıkarlarının aynı mı, farklı mı olduğunun düşünürdünüz? Çalışanlar arasında çıkarların farklı olduğunu düşünür müydünüz?

Terfi olanağı var mıydı? Siz kendinize daha uygun bir durum olduğunu düşünür müydünüz?

İşveren veya yönetici ise: İşin sahibi kimdir? Nasıl kuruldu? Nasıl yönetildi? İşin farklı yönlerini nasıl öğrendiniz (Teknoloji, satış, elemanlar, bütçe)? Sizi en çok ne ilgilendiriyordu? Ortak oldunuz mu? Kar ve zararlarda payınız ne idi? Kıdemli ortaklarla/yöneticilerle sosyal hayatta beraber olur muydunuz? Çalışanlar size ne dedi? İş dışında herhangi biri ile buluşur muydunuz?

Köydeki işler: Koyun, tavuk, sebze, meyva, badem, arıcılık, bal, tereyağ, peynir, zeytin, dut, üzüm toplamak, şarap yapımı

13. Okuldan Sonra, Çalışmaya Başlayınca Ev Hayatı

Size, çalışmaya başladıktan sonra (veya okulu bıraktıktan sonra) evdeki hayatınızla ilgili sorular sormak istiyorum. O zaman yine evinizde mi oturuyordunuz? Ne kadar? *Evde ise:* Arkadaşlarınızı özel olarak ağırlayabileceğiniz ayrı bir odanız var mıydı? *Ayrıysa:* Yalnız mı yaşıyordunuz, yoksa evi birisi ile mi paylaşıyordunuz? Evi tarrif ediniz. Ev işlerine yardımcınız var mıydı? Genel olarak nerede yemek yerdiniz?

Çalışıyorsa: Tam zamanlı işe başlamanız ailenizle olan ilişkilerinizi değıştirdi mi? Maaşınızın ne kadarını onlara veriyordunuz?

Çalışmıyorsa: Para işini nasıl hallediyordunuz? Başka bir şey yapmak ister miydiniz? Zamanınızı nasıl geçiriyorsunuz (ev işi, ziyaretler, aile işleri)? Pazar günleri farklı bir şey yapıyor musunuz (Kilise, okul, muhtarlık işleri vb.)? Çocukluktan sonra din sizin için daha çok mu, daha az mı anlamlı hale geldi? Siyasal olaylara ilgi duymaya başladınız mı? Veya daha sonra? Etkinlikler. Genç bir erkek/kadın olarak boş zamanlarınızı nasıl geçirdiğinizi söyleyebilir misiniz? İlgiyeriniz değışti mi? Gençlik kuruluşları; sporlar; oyunlar (kart oyunları); dans; hobiler; gezmeler; tiyatro; müzik; sinema; meyhane? Geceleri çıkar mıydınız? Nereye? Kiminle? O zamanlar eğlenceli bir gece çıkışı ne demekti? Tatiller? Nereye; kiminle? Bu sırada yeni arkadaşlıklar edindiniz mi –erkek veya kız–? Onlarla nasıl tanıştınız? Bir arkadaş grubunuz var mıydı? İş arkadaşları, alış veriş arkadaşları. Onlarla ne yapardınız? Neler hakkında konuşurdunuz? Bu sırada özel arkadaşlıklarınız oldu mu? Erkekler veya kızlar? Erkeklerin ve kızların karşılaşılabileceği özel yerler var mıydı? Onlarla nereye giderdiniz? Yalnız kalmanıza izin verilirdi miydi? Anne ve babanız arkadaşlarınızı tanırdı mıydı? Nerede olduğunuzu bilmek isterler miydi? Belli bir saatte eve dönmek zorunda mıydınız? Bu dönemde aileniz herhangi bir davranışınıza karşı tepki gösterdi mi? Sigara içmek, içki içmek, kadın-erkek ilişkisi. Anne ve babanızın kadın-erkek ilişkisi konusundaki tutumlarını hatırlıyor musunuz?

14. Evlilik

Evlendiğinizde kaç yaşında idiniz? Kocanız/karınızı ne kadardır tanıyordunuz? Nasıl tanıştınız?

Evlernenize kim aracı oldu? Kocanız/karınız nereden geldi? Nasıl bir aile idi? Ne kadar nişanlı kaldınız? Evlenmeden önce para biriktirdiniz mi? Aileniz ev açmanıza yardım etti mi? Daha sonra yardım ettiler mi? (veya size bir şey verdiler mi?) (Veya o sırada siz onlara yardım etmek zorunda mıydınız?) *Erkek ise:* Eşinizin Prika olarak ne getirdi? *Kadın ise:* Prika'nızı nelerdi? (Ev: *Hangi ev olduğu, yeri vb. tarifini sorunuz tarla; ne ekilirdi? zeytinlik, diğer ceyizleri sorunuz*) Düşününüzü anlatır mısınız? Balayına çıktınız mı?

Ev: Evlendikten sonra nerede oturdunuz? Evi kim yapmıştı? (*yerinin tarifini yazınız*) Tahtaları ve taşları nereden geldi? Taşı işçiliğini kim yaptı? Doğramaları (kapı, pencere) kim yaptı? Mobilya olarak tahta eşya ne yaptırdınız? Kim yaptı? Diğer adalardan (Lünni, Semadirek) tahta aldınız mı? Hangi ağaçtan? Evin odalarının nasıl ve kaç tane olacağına kim karar verdi? Evin yapımında usta olarak kim çalıştı? Kaç yıl oturdunuz? (Evlendikten sonra başka yerlere gitmeyi düşündünüz mü? O zaman nerede yaşadınız? 1953 depremini hatırlıyor musunuz? Evinize bir şey oldu mu? *Daha sonraki taşınmalar için aynı soruları sormaya devam ediniz.*

Evlendiğiniz zaman kocanız/karınız kaç yaşında idi?

Kadın ise: Evlendiğinizde kocanız ne iş yapıyordu? Daha önce veya sonra başka işler yaptı mı? *Bütün işleri sorunuz.* Götürü veya yarı zamanlı işler yaptı mı? *Cevaplayıcı evlilikten sonra çalıştı ise:* Kocanız çalışmanız hakkında ne düşünüyordu? *Erkek ise:* Evlendiğiniz zaman karınız ne yapıyordu? Çalışıyor muydu? Daha önce başka işlerde çalışmış mıydı? Evlendikten sonra çalışmaya devam etti mi? *Evet ise:* Bu konuda ne düşündünüz? O günden bu yana ne işler yaptı? *Bütün işleri sorunuz.*

İyi bir evlilikle ilgili görüşlerinizi ne derece aileniz size aşıladı? Bir evlilik ilişkisinde kadın-erkek ilişkisi sizce ne derece önemlidir?

15. Çocuklar

Çocuğunuz oldu mu? Kaç tane? Adları ve doğum yılları. İstedığınız kadar çocuk sahibi oldunuz mu? Korunma yöntemleriniz var mıydı?

Çocuklarınız evde mi doğdu?

Kadın ise: Çocuk doğurmanın ne olduğu hakkında bir fikriniz var mıydı? Kitaplar; sınıflar. Nasıl geçti doğumunuz? Başka kimler vardı doğum sırasında yanınızda? İlk bebeğinizi nasıl beslediniz? Bebeğinizi beslemede bir sıkıntınız oldu mu? Ne kadar meme verdiniz? (*Erkek ise: Karısının ne süre ile meme verdiği sorulacak*) Danışmak

istediğiniz zaman kime başvurdunuz? Çocuğunuz yaramazlık yaptığı zaman cezalandırır mıydınız? Nasıl? Ne için cezalandırırdınız? Çocuklarınız bir yaşın altında iken kocanız çocuklarla ilgili ne yapardı? Çocuklar için sonraları daha çok şey yaptı mı?

Bebeklere söylenen tekerlemeler vardır. Sizin bildiğiniz ve söylediğiniz tekerlemeler var mıydı? (örnek: *Tahtiri, tahtiri, tahtiri/ Tahtiri, pu pas mori? / Sto bakali ya tiri*)²

Siz küçükken size hangi masallar anlatıldı? (Masalı anlattırınız). Siz bebeğinize hangi masalları anlatınız? (Masalı anlattırınız)

16. Evlilikten Sonra Aile Hayatı

Bütçe ve evin kontrolü: O yıllarda siz ve kocanız/karınız evin idaresini nasıl yapardınız?

Koca ise: O zamanlar kazancınızın ne kadarını karınıza verirdiniz? Siz kendiniz hiç fatura ödediniz mi?

Karı ise: Kocanızın eline ayda ne kadar para geçirdi biliyor musunuz? Bu paradan size ne kadar verirdi? Kendisi hiç fatura öder miydi? Harcamalara nasıl karar verirdiniz? (Yeni eşyayı kim seçer; yiyecek; içecek; doktor; kiliş; kocanın, çocukların elbiseleri; ipek ve kumaş dokumalar yapar mıydınız? Hediyele; sokağa çıkmalar; tatiller; yatıya kalmaya veya yemeğe kim davet edilecek? Bahçeye kim bakacak?)

Görüş ayrılığınız olduğu zaman ne yapardınız? O zamanlar eşinizle olan ilişkinizi nasıl tarif edebilirsiniz? Birbirinizle konuşup, önemli konuları paylaşır mıydınız?

2. Bölüme geri dönünüz, ve 11. Bölüme kadar uyarlayarak sorunuz; 4. Bölümde ekleyiniz: Çocuklarınız küçükken iyi/kötü çocuk yetiştirmek diye bir şey olduğunu düşünür müydünüz? Çocuk yetiştirme konusunda sizin ve kocanızın/karınızın aynı mı, farklı mı düşünceleri vardı? Bu konuda konuşur muydunuz? Çocuklarınız konusunda endişeleriniz olduğu zaman konuştuğunuz kimse var mıydı? Çocuklarınız küçükken anneniz hayatta mıydı? Onu ne sıklıkta görürdünüz? Çocuk yetiştirme konusunda ondan tavsiyeler alır mıydınız? Kayınvalide ile ilişkileriniz ne idi?

Kız çocukların erkek çocuklarla aynı şekilde yetiştirilmesine inanır mıydınız? Onlara aynı becerilerin öğretilmesini ve aynı oyunları oynamalarını (kızlara marangozluk, avcılık; erkeklerle dikiş, yemek pişirme, dans, piyano)? Oğlunuza kuzkardeşine (kapıları tutmak, eşyaları taşımak vb.); kızınıza erkek kardeşine (onun dikişlerini dikmek, beklemek) nasıl davranmalarını öğretilirdiniz?

Karısı çocuklar olduktan sonra çalıştı ise: Siz/karınız işte iken çocuklara kim bakıyordu? Bazı insanlar çocukların hep anneleri ile beraber olmaları gerektiğini düşünürler, bazıları ise çocukların başka insanlarla da birlikte olmalarının iyi olacağını düşünürler. O zamanlar siz ne düşünüyordunuz?

Eğer cevaplayıcı başka bir topluluğa taşınmamışsa toplumsal sınıfla ilgili orta bölümü (10. Topluluk ve Toplumsal Sınıf) tekrarlamayınız. Görüşmenizi çocukların okulları ve işlerini sorarak sürdürünüz.

17. Giyim

Ayakkabılarınızı kime yaptırdınız? Senede kaç kere? Modelini nereden seçerdiniz? Evde ayağınıza ne giyerdiniz? Erkekler tarlaya veya koyunlara giderken ne giyerdi? Çocuklar evde ne giyerdi? Çocuklara senede kaç kez ayakkabı yaptırıldı?

İç çamaşırlarınızı nereden temin ederdiniz? Elbiselerinizi nereden temin ederdiniz? Dış giysilerinizi palto, ka-ban gibi nereden temin ederdiniz? (Dokumaları kim yapardı, dokuma tezgahlarını kim yapardı. Sorunuz)

18. Değerler

Onur kavramı

Kadınlarda

Genç kızların görünüşü ve davranışları

Duygularını belirtmeleri (kalabalıkta cenaze dışında ağlamak)

Ailenini moral (ahlaksal) bütünleşmesindeki yeri³

Erkeklerde

Aile dayanışması

Aile dışı diğer ailelere bakış ve aileler arası ilişkiler

19. Köy hayatı

Okul inşaatında çalıştınız mı? Kimler çalıştı?

Çocukluğunuzda köydeki dükkânlar; sahipleri

Evlendikten sonra köydeki dükkânlar

Kapanma sıraları ve nedenleri

Harman yeri (alonya)

Başka toplanma yerleri

Çamaşırhane

Çeşmeler

Manastırlar

Batarya

Akülü radyolar⁴

Anot ve katod pilleri⁵

Posta

Köye ilk yerleşen Türkler kimlerdi?

20. Sağlık

Sağlık sigortanız var mı? Yurt dışında sağlık veya herhangi başka bir sigortanız var mı? Nasıl yapıldı? Köye doktor geliyor mu? Eskiden köyde doktor kim vardı? İlk hatırladığınız doktor, eşi ve evi. En son kim kaldı? Ona ne oldu? Ne zaman gitti?

3 S.Y. ve Y'nin kavgasında eşlerin ayırıcı rolü, sözlü tarih görüşmesi, 30.06.1997

4 Akülü radyoları pilli radyo haline getiren Yorgi Zğurumal'dır: Anlatıcının verdiği bilgi (Ağustos 1997).

5 Anlatıcının verdiği bilgi

Yurt Dışındaki Hayat (Yunanistan veya Diğer Ülkeler)

Ada dışındaki eviniz hangi şehirde? Adresi, telefonu

Gidiş

Gidip gelmelerin başlangıç yılı, nedenleri, oradaki ilk evi, daha sonraki evleri, varsa yazlık evi, gidip gelirken izlediği yol, arabası, sigortası, sağlıkla ilgili sorunları çözümleme biçimleri

Günlük Hayat

Günlük rutin; sabahtan akşama kadar yapılan etkinlikler

Sosyallik

Görüşülen kimseler; eve gelenler, evlerine gidilenler, kahve, kilise, telefon edilen kimseler, mektup yazılan kimseler, yeni dostluklar

Merkez

Merkezdeki dükkânlar

01. Zeytin depoları (boutelia)
02. Tavernalar
03. Manavlar
04. Peynirciler
05. Balıkçılar
06. Berberler
07. Eczaneler (sicerie)
08. Fırınlara (fournoi)
09. Kahveler
10. Ayakkabıcılar
11. Perukçu
12. Çömlekçi
13. Pastacı (Manestropoieion)
 manéstra var mı? (küçük tip pasta)
 Pasta adlarını ve tanımlarını yazınız.
14. Kasaplar
15. Balıkçılar
16. Fotoğrafçı

Kosta Trigonye: Merkez

Ne zaman fotoğraf çektirilirdi?

Bize verebileceğiniz, çoğaltıp tekrar geri vereceğimiz fotoğrafınız var mı?

17. Sinema

Hatırladığı filmleri, sinemayı kimin kurduğunu sorunuz.

18. Dışardan gelen seyyar satıcılar**Çanakkale****İzmir****Bodrum****Şarkılar****Baladlar (cantâdes)****Hatırladığı şarkı sözü veya adı var mı? Nedir?****Müzik Aletleri****Keman****Mandolin****Laterna¹****Zeytin****Zeytin****Zeytin depoları****Zeytinyağı yapımı nerede? Kimler çalışırdı? Sahibi kimdi?****Değirmenler****Su****Rüzgar****Alkollü İçecek****Şaraplar****Ayakla ezmeden kendi kendine çıkan ilk 5-10 şişe ne yapıldı? Kim içerdı?²****Likörler (rosolio)****Rakı****Şarap peltesi/jölesi****Tuz****Nereden alırdınız?****Gazyağı****Pirinç ve şeker****Nereden alırdınız?****Badem****Badem tüccarları****Vulgareller**

1 A.g.a. Karabuna denilen ve Trakya bölgesinden gelmiş Rumların laterna kaldığı söylenmiştir.

2 A.g.a. Bu şişeleri dönemin kaymakamının aldığını söylemiştir.

Koyunlar

Başıboş

Çikolata

İlk ne zaman yediniz?

Ada Yemekleri

Et

Taze veya kuru balık

Zeytin (muamelesi nasıl oluyor?)

Peynir

Sebze

Mısır keki

Balkabağı (Helvacıkabağı) *curbita pepo*

Sukabağı (su kabı oyulur)

Kuru veya taze meyva

Koluba Buğday haşlaması*Kurkutr*³ (çekilmiş buğday haşlaması, şeker ve tarçunla yenir)*Narancakis* Turunç tatlısı*Başka neler vardı? Sorunuz.***Panayır / Festival****Seyyar satıcılar (festivalde)**

İvır-zıvır satanlar

İçecek satanlar

Dini hediyelik eşya satıcıları

Evlilik pazarı (*myfopazaro*) (festivalde)

Panayırda büyüklerden fazla müdahale olmadan gençlerin birbirini tanıma imkânı

Marriage broker: Panayırdan sonra Prika (gayrimenkul, tarla, ev vb.) ayarlamalarını yapar.

Genç kızların ve yeni evli kadınların Panayır kıyafetleri

At sırtında

Renk, renk ve kat kat battaniyelerin üzerine oturmuş

Gözelci uzun etekler

Altın işlemeli yelekler

Kabank kollu işlemeli bluzlar

Başa takılan süsler

Küpelere

Kolyeler

İğneler

Kemerler

Bu giysiler ve aksesuarlar nereden temin edilirdi? Sorunuz.

Sunulan yiyecekler

Pamuk helvası

Patlamış mısır

Kırmızı şurup içinde bademler

Çıtır *mandoles* veya pralinler

Pastelli katı hale getirilmiş susamlı bal

Fritoures Yağda kızartılmış, üstüne şeker ve tarçın dökülmüş irmik

Kiliseler

Merkez

Diğer köyler

Gliki

Manastırlar

En çok gittiklerini sorunuz.

Adaklar

Klidon:⁴ Sessiz Su⁵ ile yapılan kilitli bir küpe atılan yüzükler ve diğer eşyalar. Bir dilek dilenir, eşya suya atılır.

Kiliseler

Manastırlar

Mevlutlar

Koruyucu Melek Azizler ve Yürüyüşler

Azizlerin algılanışı

Kutsal

Yakın dost

Rüyalara giren

Sorunları çözmediği zaman azarlanan

Duaları yerine getirilince hediyeler verilen

Azizlerle ilgili atasözleri ve deyişler ve anlamları:

Azizlere yapılan adaklar ve neler adandığı

Aya Spyridon 4. yüzyıl Kıbrıslı piskopos. Bir rahip Aziz Spyridon ve daha az tanınmış İstanbullu St. Theodora'yı katır sırtında 1456 yılında Korfu'ya getiriyor. 16. yüzyıl ortasında adayı kılıktan kurtararak ilk mucizesini gerçekleştiriyor. Diğer resmi üç mucizesi adayı Türklerin istilasından kurtarmak ve iki salgın hastalığı önlemek.

Aya Dionysios Aziz Spyridon'dan bin yıl sonra yaşamıştır.

⁴ A.g.a.

⁵ Sessiz Su getirilirken konuşulmaz, yoldakiler suyu raşyanı konuşturmaya çalışır.

Aya Yerasimos Aziz Spyridon'dan bin yıl sonra yaşamıştır.

(Her yıl ada halkı tarafından seçilen bir kadın üç Aziz'e gece duaları dinlemek için dolaşırken giymeleri için birer çift işlemeli terlik hazırlar.)

Aya Paraşkevi 25 Haziran: Göz için

Aya Bolemeni 16 Temmuz: Meryem Ana

Aya Todori

Atasözleri

Yortular

06 Ocak: İsa'nın vaftizine remiz olarak haçın suya atılma yortusu

Arife geceleri

Noel arifesi
Yılbaşı arifesi

Noel

Tiganites: Sokaklarda iki ay boyunca büyük kazanlarda yağda kızartılmış çörek üstüne şeker ve tarçın dökerek yenir.

20 Ekim Aziz Yerasimos günü
14 Kasım Aziz Filip
4 Aralık Aziz Barbara (daha popüler)
5 Aralık Aziz Savvas (daha popüler)
6 Aralık Aziz Nikolas (daha popüler)
12 Aralık Aziz Spridon günü
Hindi
Yumurta-limon çorbası *avgolemone*

Evlerde Yapılanlar

- Gümüş ve bakır kapların ve o zamanlar mutfak duvarlarına asılı olan kalıpların parlatılması
- Mutfağın kireçlenmesi
- Çeyiz çekmecesinden çıkarılan damask kumaşından (çiçekli ipek kumaş) örtünün yemek masasına serilmesi
- Yemeklerin dışında bir karaf şarap, Noel *koulouria* veya bisküvilerin gelen misafirler için hazır tutulması
- Yılbaşı çamı?
- Pamuk ve mumlarla süsleme
- Yangın için bir kova su, bir kova kum

• Geleneksel Noel süsü? Ortada küçük bir balıkcı teknesi ve etrafında Noel hediyeleri. Hediyeler yeni yıla kadar açılmaz.

• Noel'in ilk günü yumurta-limon çorbası içilir, ardından çorbanın et suyunun yapıldığı et yenir.

Daha varlıklı olanlar sarmusaklı, kızarmış domuz veya enginarlı kuzu yaparlar.

• Hindi ikinci güne kadar ortaya çıkmaz.

Yanına *Venetzianiko pastitsio* (Tatlı hamurun içinde, iki kat makarna arasında av etleri, köfte ve mortodella salamu)

Her yemeğin yanında biberli salam, *noumboulo* (füme domuz fileti), peynirlet, *moustarda* pikan ayva marmeladı bulunur.

Yemeklerin üstüne taze ve kuru meyva *vesykomiada* (içinde ceviz, biber, uzo olan incir ekmeği)

• Daha yoksul ailelerde bir tavuk, bir kuzu budu, veya balık güvci (morina?) günlük sebze diyetinden sonra bir özelliktir.

• Başka yörelerde ise Noel arifesinde (orucun son gününde) haşlanmış brokoli yenir.

• Noel arifesinde *kouloura* (içinde şans parası olan halka şeklinde büyük kek) kesilir. Hamuru *Christopsomo* (Noel ekmeği: fundık fıstıklı, üzümlü ve baharatlı kek) ile aynıdır.

Kouloura kesilirken bazen havaya ateş de edilir.

• Adaya hindi ne zaman geldi? Adanın hindileri nasıldır? Nasıl beslenirler (Rüzgarın yere düşürdüğü zeytinlerle mi?) Eskiden köylüler hindilerini merkeze canlı olarak satmak üzere getirirler miydi?

• Noel gecesı kart oynanır mıydı?

• Gündüz Aziz Vassilios'a (Yunanlıların Noel Babası) vakit ayrılır mıydı? Hediyelermek ve *Vassilopitta*'yı (Bir tüt kek, içinde bulana şans getirecek para vardır) kesmek için aile bir araya gelir miydi?

• 6 Ocak yortusu ve 7 Ocak Aziz John günü ile son bulur.

• Kısa bir dinlenme döneminden sonra Ocak sonunda karnaval başlar.

• Yılbaşı sabahı eve bereket yayılsın diye avluya nar taneleri serpilir miydi?

Karnaval

Ocak sonundan başlayarak üç hafta boyunca büyük miktarlarda et ve peynirin tüketildiği bir dönem başlar. Karnavalın ilk haftası *Gourounovdomada* veya domuz haftasıdır, ikinci hafta *Arrovadomada*, kuzu haftasıdır, son olarak *tis Tyrinis*, Peynir Haftasıdır. Büyük et perhizinden önceki Pazar günü (*Povero Carnavale*) menüde peynirli ve tereyağlı makarna, kem gözleri kovmak için kızarmış yumurta ve peynir *yia ti stringla* yenir. Gece dost ruhlar belki atıştırır diye yemek sofrası sabaha kadar toplanmaz.

Bazı kırsal alanlarda Karnaval kutlamaları Dianizos zamanına kadar geri giden doğurganlık törenlerine benzer şekilde yapılır. Keçi derisinden yapılmış maskeler giyerler, kadınlar *maskaroules* denilen giysiler giyip, sadece el kol hareketleri yaparak erkeklerle alay ederler. Karnaval'da aynı zamanda düzenin eleştirildiği beceriksiz doktorların, üç kâğıtçı avukatların, zengin ve sıvri çeneli dulların canlandırıldığı, satir ve hicivli kısa oyunların oynanır. Bazı yörelerde mesela Korfu adasında, Zakynthos'ta günümüzde bu oyunlar Karnaval zamanı sergilenir.

Kathari Devtera, Temiz Pazartesi, büyük et orucunun başlangıcıdır. Lezzetli perhiz yemekleri ile yapılan özenli piknikler düzenlenir. Geleneksel (tidbits) kökenleri lyonya'ya, doğuda Trakya'ya, güneyde Kastellorizo'ya kadar uzanır. Tatlı ıstiridyeler ve taraklar, karavidalar, güveçte veya turşu ahtapot, yumuşak ve kabartık *taramosalata*, taze yeşil salata ve soğan, acı turşular, *fava*, mercimek ve patates salatası, ve en önemlisi tabak boyunda sadece bugün yenilen mayasız ekmeğe *lagana*. Sanki büyük perhize geçiş rahatlatmak için aşırı miktarda şarap tüketilir. Etin, yumurtanın, peynirin veya yağın olmadığı bu perhiz kırk gün sürer. Eskiden ev kadınları bütün sabah et değmiş tencerelerini, tavalarını, dolaplarını, tabaklarını ovarlarmış.

Bugün bile kırsal yörelerde Paskalya'dan önceki haftalarda tavernalarda veya lokantalarda et bulmak neredeyse imkânsızdır. Kanlı olan her şeyin yanı sıra, süt ürünleri ve yumurtalar büyük bir sadakatle terk edilmiştir. Ta-

vukların yumurtaları Paskalya'da kırmızıya boyamak üzere saklanır. Balığın yasak olmasına karşın, kabuklu deniz hayvanları, bize biraz lüks gelmesine rağmen, hiç tereddütsüz tüketilir. Sadece Çarşamba ve Cuma günleri –en zor şeylerden biri olan– zeytinyağdan vaz geçerler. Kutsal hafta boyunca yemeklerin daha yavan ve tatsız olmasına karşın bol miktarda zeytin, *halvah* (bal ile tatlandırılmışsusam tohumu ezmesi), zeytinyağı ile pişirilmiş acı yeşillikler ve baklagiller yenir. İyi Cuma'da (*Good Friday*) dindar bir ev hanımı sofraya bile kurmaz, yemek yapmaz. İsa'nın acılarını hatırlatan, çamaşır asmak ve çivi çakmak yasaktır. Bugün bile, bazı tavernalar bu dönemde sadece izin verilen yemekleri verirler, balık lokantaları ise tamamen kapanır. Kasaplar açıktır, Paskalya Bayramı için bekleyen kesilmiş oğlak ve kuzulardan oluşan perde yüzünden neredeyse görünmeyecek hale gelmişlerdir. Bugün birçok genç Yunanlı için oruç tutmak demodendir, hamburgerler, pizza ve *souvlaki* moda olmuştur.

Kırk günlük Paskalya ve Noel orucunun yanı sıra, Ortodoks Rum dininde 15 Ağustos'ta Meryem Orucu Yortusunda ve 14 Eylül'de Doğru Haç'ta (*True Cross*) daha kısa oruçlar yer alır. Bugün sağlık uzmanları insanın sisteminin dinlendirmesini, kışın bazı yiyeceklerin kut olduğu ve buzdolabının olmadığı zamanlarda oruç tutmanın ekonomi yapmak için iyi bir yol olduğunu ve aynı zamanda tatillerdeki aşırılığın panzehiri olduğunu kabu letmektedirler.

Gariptir ki, Rum oruç yemekleri sofuluğun izlerini taşımamaktadır. Yemekler dindarlığı teşvik eden ve bir yok-sunluk duygusu yaratan yemekler değildir. Tersine, zengin zeytinyağı ve baharatlarla, yıl boyu hazırlanabilecek memnun edici yemeklerdir. Festivallerin ve oruçların eski ritmi bir denge sağlarken, bugün ardi arkası kesilmeyen festivallerle aynı denge tutturulamamaktadır.

Paskalya Yortusu

Ortodoks Kilisesinde Paskalya en büyük tatildir. Bir dizi törene göre kutlanır. Cuma günü cenaze alayı ile başlar, Cumartesi gece yarısı Yeniden Diriliş ayini ile doruk noktasına ulaşır ve ertesi gün kuzu çevirme partisi ile rahatlanması ile sona erer.

Bütün Yunanistan alacakaranlığı beklerken, adalılar, İsa'nın çarmaha gerilişini öğleden sonra anarlar. Büyük bir hacin arkasından sokaklarda dolaşırlar, ve İsa'nın çarmaha geldiği saat olan üçte dururlar.

Korfu'da *Epitaphios* veya cenaze alayı birkaç saat sonra başlar. Hava hâlâ aydınlık olmasına rağmen herkesin elinde bir balmumundan yapılmış mum vardır, fısıldayarak konuşurlar. Bütün gece bando gösterişli kıyafetleri ile dolaşır, önlerinde çiçeklerle süslenmiş tabutun arkasından giden broker giysili papazlar vardır.

Zakynthos'ta, Katedralden *Epitaphios* alayı ertesi sabah dörde kadar yapılmaz. şafak öncesinin serin ve sıkıntılı havası beklenir. Mumlar ateşböcekleri gibi görünür. Bu arada delikanlılar dalgalarını geçirirler. Birkaç saat sonra, dükkânların tabelalarını ters çevirirler, varsa sokak adlarını değiştirirler, isimlerin üzerine edebe aykırı yazılar yazarlar, genelde ortalığı birbirine katarlar.

Kutsal Cumartesi yine yürüyüş (*parade*) günüdür. Korfu'da sabah Aziz Spyridon'un mucizeleri şerefine bir yürüyüş başlar. Biter bitmez (saat 11'de), ahali Birinci Yeniden Diriliş (*Proti Anastasi*) adına saygı gösterirler. Bu töreni Zakynthos'lular dört saat önce yaparlar. Saat farkına rağmen bu iki adada Yunanistan'da hiçbir yerde görül-meyen bir gelenek paylaşırlar. Bütün evler pencerelerinden tabaklarını, testilerini, çömleklerini atarlar, bu arada kilisenin çanları kulakları sağır edecek biçimde çalmaktadır, bu arada kâğıt fişekler ve torpiller tıradı ortalığı kızış-tırmaktadır. Bu davranışların kökenleri 2 numaralı ilahide, 9. kıtada (mısradı) yer almaktadır: "Onları (dinsizleri) çömekçinin kapları gibi parçalayacaksınız."

Bundan sonra neşeli müzikleri ile Korfu bandosu gelir. Rahipler yerine iki grup *mozaretas* veya bandocu kızlar, ortaokul öğrencileri sanki bir Amerikan futbol oyununda gibi pomponlarını sallayarak gösteri yaparlar. Bir va-gon dolusu kırmızıya boyanmış yumurta gelir, müzisyenler keman ve mandolin çalarlar. Yumurtalar insanlara dağıtılır, kalabalık geceyarısı tekrar toplanmak üzere dağılır.

Günün geri kalan kısmı sakin geçer, ancak çok yakın bir geçmişe kadar Paskalya kuzuları sokakların ortasına da kesilirdi. Yoldan kanlar akar, kapıların üzerine bu kanlarla haçlar çizilirdi.

Cumartesi günü gece yarısı bütün adalarda büyüü bir andır. Papaz çanlar çalarken çıkar, ve istekle beklenen sözleri söyler; “*Christos anesti*” (İsa yükseldi). Piskoposun mumunun alevleri (Kudüs’ten bir ekip tarafından getirilir)⁶ cemaatin mumlarına doğru yol alırken, bando çalmaya, havai fişekler atılmaya başlar.

Korfu ve Zakynthos adalarında böyle havai fişekler atılırken, başka bölgelerde insanlar en az bir tane yanan mumla evine dönmeye çalışır. Eve varır varmaz baba kapıya bütün bir yıl evi koruması için mumun isiyile bir haç çizer.

Ancak bundan sonra oruç resmi olarak bozulabilir, ama birçok İyonyalıya göre Birinci dirilişi kutlamak günün erken saatlerinde ciğer ve pırzola yemeğe hak kazanmaktır. Geleneksel olarak geceyarısı yemeğinde kırmızı yumurta, beyaz peynir, *mageiritsa*, kuzunun iç organları, taze soğan ve dereotu ile yapılan zengin bir yumurta-limon çorbasıdır.⁷ Bu çorba Korfu ve Zakynthos’ta *tsilikourda* ve *tzaghetto* olarak çorbadan çok güveç gibi ve farklı malzemelerle yapılır, *tsilikourda*’da domates, yumurta ve limonun yerini alır.

İsa ikonu ile yapılan ayinden sonra, Korfu’da kuzu yenir.

Paskalya kuzusunun hazırlanması aşağı yukarı bütün Yunanistan’da, küçük farklarla aynıdır. Zakintos’lular da, kuzu fırında asma *twigs*’leri üzerinde pişirilir. Pişirme işinden genelde erkekler sorumludur. Kuzuyu şişe geçirip, karnını dikerler. İçine kekik, bir iki yarım limon doldururlar, avluya bir barbekü çukuru kazarlar, içini kömür ile doldururlar, geceyarısı yemeği bittikten birkaç saat sonra ateşi yakarlar. Saat dokuzda veya onda bir adam kuzuyu yavaşça çevirirken, çevresindeki diğer erkekler yaralı sözler söylerler, maçları tartışırlar, hava tahminlerinde bulunurlar, zaman zaman mutfaktan bir kadın çıkar ve bir tabak peynir ekmeç getirir, erkekler şarap, uzo veya biraya dönene kadar (genellikle on birden geç olmaz) fincanlarına tekrar kahve doldurur. Erkekler sıra ile kuzuyu döndürürler, birisi kuzuyu tuz, karabiberli yağ ve limon suyu dolu bir kaba kekik demetini batararak yağlar. Sabah boyunca komşular gelir, gider, kırmızı yumurtalar tokuşturulur, *taramosalata* ve *tzatziki* (sarımsak ve salatalıkla karıştırılmış yoğurt) yenir, kuzunun derisi çatlayıp, suları akana ve kokular çıkana kadar bardaklar dolar ve boşalır. Daha ağgözlü misafirler hemen kuzunun derisine saldırırlar, sabırlı olanlar yumuşak parça etler tabaklarına koyulana kadar beklerler. Fırında patates yapılır. Ama bugün kuzu herkesin ilgilendiği şeydir. Yemek uzun sürer, ağızlar doldurulur, ikinci servisler için tabaklar yolları, saraplar içilir. Doyulduktan sonra tüketilen enerjinin geri kazanılması için sıra tatlılara gelir: *baklavalar*, *galaktoboureko*, *kataifi*. Birisi ya bir müzik aleti veya bir plaja uzanır. İnsanlar ayakları ile tempo tutarlar, birbiri ardından dansa kalkarlar. Dans başladıktan sonra parti gece yarısına kadar devam edebilir. Örneğin Zakynthos’ta havai fişekler ve *panigyria* Paskalya’dan sonra yedi gün devam eder.

Yaz Tatilleri

Mayısın biri dışında ilkbahar ve yazın, diğer iki mevsime göre daha az kutlama olur. Bu dönemdeki en önemli olay 15 Ağustos’ta Meryem Ana Orucu Yortusudur. Meri ve Panayotis-Panayota? (Bakire Meri ve kutsal *Panayia*) adlı birçok Rum ve İyonyalı için bu önemli bir isim günüdür. Doğum günü yeni bir Batılı adettir. Çocuklar ve büyüklerken hemen hepsinin adı bir Aziz veya Azizce adır. İsim günleri parti, en sevilen yemeğin yapılması veya açık ev şeklinde kutlanır. Her iki kiliseden biri Meryem Ana’ya adandığı için, her yerde *panigyria* vardır. 14 Eylül Gerçek Haç’ı bulma ayinleri, üç Aziz için yapılan ayinler ve kutlamalarla yaz son bulur.

6 A.g.a. 02.07.1997a.

7 A.g.a. 02.07.1997a,b02.07.1997b; Magiritsa: Ayinden sonra içilen pınc, tereotu, naneli çorba, bu yılda Atina’da yapılan törende ‘İsa yükseldi’ denir denmez papazın bütün ricalarına rağmen çoğu insan çorbalarını içmek üzere kiliseden ayrılmıştır.

Düğünler

Eğlenmeye olan tutku geleneksel olarak düğünlerde bir haftaya kadar varan eğlencelerde görülür. Örneğin İthaka'da olaydan önceki Perşembe günü, bütün misafirler çiftin evine gerdek yatağını hazırlamak üzere hediye paketleri ve bir paket pamukla gelirler. Şilteyi koyun yünü ve yastıkları pamukla doldurduktan sonra, yalnızca anne ve babaları hayatta olan genç kızlar şilteyi iğne ve iplikle dikerler. Bu sırada bir erkek bebeği şiltede zıplatarak doğacak bebeğin erkek olmasını dilerler. Yatak yapılduktan sonra, bir genç kız yatağa şekerli bademler atarlar, her misafir bir avuc badem alıp, yatağa para bırakır. Birisi bereket ve zenginlik için odanın kapısına bir nar atar ve parçalar.

Nikah seremonisinden sonra, Pazar günü bir kac kazanda kaynatılan bütün bir dana, ardından kuzu veya oğlak gelir. Bir baba kızının düğünü için bin kiloluk bir şarap varili hazırlamalıdır.

Bir düğün menüsü örneği

Pirinç bir tencerenin etrafında misafirler ellerinde çatalları daire şeklinde otururlar. Biberli ve sarmısaklı keçi eti güveci ve pilav vardır. Ardından kızartılmış koyun gelir. Çatalların yerini bıçak almıştır. Daha sonra danslar ve alem başlar. Gelin evinin eşliğini geçtiği andan itibaren işler ciddileşir: Kayınvalide gelinin karakteri tatlı ve yumuşak olsun diye elinde bir kaşık şekerle beklemektedir. Gelin yeni akrabasına kendini beğendirmek için... Nişanlıktan itibaren, gelin bütün gününü yeni ailesi için ufak tefek işler yaparak geçirir.

Kilise çarıları

Ne zaman çalar?

Ne zaman bütün gün çalar?

Şarkılar

Kalanda: Nasal şarkılar

Süslemeler

Dükkanlar

Kasaplardaki süsler:

Kuzu ederini yeşilliklerle süsleme

Et kesme tahtasının üstüne asılmış sosisler

Hindilerin yolunmamuş kuyruk tüyleri

Bakkallardaki süsler:

Ceviz, kestane, kurutulmuş incir, erik ve portakal sepetleri

Piramit şeklinde peynirler

Salam ve şarküteri

Merkezdeki seyyar satıcılar

Fındık

Diğer seyyar satıcılar

Çömlekçiler

Sizin eklemek istediğiniz, bizim sormadığımız bir şey var mı?

Zamanınızı aldık, sizi yorduk.

Yardımanızı ve anlayışınızı için teşekkür ederiz.

Kaynakça

I. ARŞİVLER

Yurtiçi

Genel Kurmay Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları. Ankara
Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri. Ankara.

Yurtdışı

A.B.D.: Records of the Department of State Relating to the Internal Affairs of Turkey 1930-1944 (M1224)
İngiltere: Public Record Office (FO 371)

II. ANA KAYNAK YAPITLAR

A. Yasalar ve Kararnameler

T.C. Dernekler Kanunu

T.C. Medeni Kanunu

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (1993) İstanbul İli İlkokullar ve İlköğretim Okullarının Listesi.

T.C. Özel Öğretim Kurumları Kanunu

T.C. Pasaport Kanunu

T.C. Türk Vatandaşlığı Kanunu

(YİSHK) Yabancıların İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun, 15.07.1950 tarihli ve 5683 sayılı.

5442 Sayılı Kanun, 29 Temmuz 1970.

8479 Sayılı Kararname, 29 Temmuz 1970.

B. Resmi Yayınlar

Düster

Üçüncü Tertip, Cilt 7.

Beşinci Tertip, Cilt 4, Kitap 3.

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 9.

(1942) No. 5255, 12 Teşrinisani (Kasım).

TBMM Zabıt, Devre. II, İctima. I, c. III, Ankara, tarih yok.

C. İstatistikler ve Yıllıklar

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Kültür İstatistikleri, 1935-1936. Ankara: Köy Hocası Matbaası.

D. Ansiklopediler

AnaBritannica (1988) İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. Cilt 3, 7, 11, 16, 17, 18, 20.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Yem Yayın.

E. Süreli Yayınlar

1. Dergiler

- Cogito* (1994) Fener Patriği İle Söyleşi. Laiklik Sayı 1. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat ve Yayıncılık Tic. ve San. A.Ş. (Bu söyleşi *Le Monde* gazetesi muhabiri tarafından yapılmıştır, metinde söyleşiyi yapanın adı belirtilmemiştir.)
- Time* Dergisi, 5 Mayıs 1997.

2. Gazeteler

- Akşam* 9 Mayıs 1964.
- Cumhuriyet* 26 Ekim 1999, 9 Ağustos 2004.
- Gazete Pazarı* 21 Eylül 1997.
- Hürriyet* 19 Ekim 1999; 20 Ekim 1999, 21 Ekim 1999, 10 Ağustos 2004.
- Milliyet* 21 Nisan 1965, 25 Nisan 1965, 12 Haziran 1965, 13 Nisan 1964, 17 Nisan 1965, 21 Ekim 1999; 22 Ekim 1999, 27 Ekim 1999, 28 Ekim 1999.
- Radikal* 07 Haziran 1997, 18 Ekim 1999, 19 Nisan 2006.
- Sabah* 10 Eylül 1997, 19 Eylül 1997, 23 Ekim 1997, 15 Mayıs 1999, 19 Ekim 1999, 21 Ekim 1999, 22 Ekim 1999, 26 Ekim 1999, 28 Ekim 1999, 30 Ekim 1999, 07 Ocak 2000.
- Son Havadis* 14 Nisan 1964.
- Tanin* 5 Kanunuevvel 1922.
- Tercüman* 24 Temmuz 1964.
- Ulus* 14 Mayıs 1964.
- New York Times* 3, 4, 9 Aralık 1922.

3. Gazete Makaleleri

- Yalman, A.E. 'Umumi Yerlerde Türkçe'. *Tan* Gazetesi, 4 Mart 1937.

4. Gökçeada ile İlgili Gazeteler

- Ada Postası*
- Gökçeada*
- Gökçeada'nın Sesi*
- İmroz'un Sesi* (Yunanca)

III. İNCELEME YAPITLARI

- Akgün S. (1998) *19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyokültürel Etkilerin Amerika Boyutu. Osmanlı'dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 44-55.
- Akgün S. (1986) *Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu, Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk Yunan İlişkileri*. Ankara: Genel Kurmay Yayınları, s. 241-257.
- Aktar A. (1996) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan 'Türkleştirme' Politikaları. *Tarih ve Toplum*, Cilt 26, Sayı 156. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 324-338.
- Albert O. (1970) *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organisations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Alexandris A. (1983) *The Greek Minority of Istanbul and Greek Turkish Relations: 1918-1974*. Atina: Center of Asia Minor Studies.
- Alexandris A. (1983) *Greeks of Asia Minor and Constantinople*. Athens: Center for Asia Minor Studies.
- Anderson B. (1989) *Imagined Communities*, London: Verso.

- Appadurai, A. (1991) Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology. In R. Fox (der), *Recapturing Anthropology*. Santa Fe: School of American Research Press.
- Appadurai A. (1990) Disjuncture and Difference in Global Cultural Economy, *Theory, Culture and Society*, 7 (2 ve 3) s. 296.
- Arı K. (1995) *Büyük Mübadele*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arı K. (1989) Yunan İşgalinden Sonra İzmir'de 'Emval-i Metruke ve Fuzuli İşgal Sorunu', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 15, s. 691-706.
- (1995) *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1978) *Siyasi Tarih*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Armstrong K. (1994) *A History of God*. London: Mandarin Books.
- Atuner M.E. (1932) *Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukaveleler*, İstanbul.
- Ayata A. G. (1997) Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik, *Toplum Bilim*, No. 50-51.
- Aybars, E. (1984) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I. İzmir*.
- Ayman G. (1998) *Bir Diğeri İçin Öteki Olmak*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- (1999) Türkiye'nin Ege Politikasında Müzakere ve Caydırıcılık. Gençer Özcan ve Şule Kut (der.) *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar – En Uzun On Yıl*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Aziz A. (1974) Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 28, 1-2, Mart-Haziran, s. 85-119.
- Bakhtin, M. (2001) *Karnaval'dan Romana*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (1986) *Speech Genres and Other Late Essays*, çev. V.W.Mc Ghee. Austin: Texas University Press.
- Balı R.N. (1997) Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar. *Tarih ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları. Eylül, Cilt 28, sayı 165.
- (1998) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Azınlıklar – I: 'Yirmi Kur'a İhtiyatlar' Olayı. *Tarih ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları. Kasım, Cilt 30, sayı 179.
- Ballard R. (1987) The Political Economy of Migration: Pakistan, Britain and The Middle East" J. Eades (der.) *Migrants, Workers and the Social Order*, London: Tavistock.
- Berghe P. van den (1990) *State Violence and Ethnicity*. Nivot, Co.: University Press of Colorado.
- Berlin I. (1982) *Against the Current: Essays in the History of Ideas*. New York, NY: Penguin Books.
- Bhabha H. (1994) *The Location of Culture*. Londra: Routledge.
- Bozkurt G. (1996) *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*. Ankara: TTK Yayını.
- Boz S. (2000) *İstanbul Lezzeti*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Churchill W. (1929) *The World Crisis, the Aftermath*, London: T. Butterworth.
- Connally W.E. (1995) *Kimlik ve Farklılık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cumhuriyet'in Aile Albümleri* (1998) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Davenport C. (1995) Multi Dimensional Threat Perception and State Repression: An Inquiry into Why States Apply Negative Sanctions. *American Journal of Political Science*, Cilt 39, No. Ağustos.
- Dawson J.L.M. (1967) Traditional Versus Modern Attitudes in West Africa: The Construction, Validation and Application of A Measuring Device. *British Journal of Social and Critical Psychology*, Vol. 6, No. 2.
- Demir H. ve Akar R. (1994) *İstanbul'un Son Sürgünleri: 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Derman D. (1999) *Bir Türk Ailesinin Portresi*. Birikim, İstanbul: Birikim Yayıncılık Ltd. *Tarih ve Toplum* (1998) Cilt 29, Sayı 170.
- Doob L. (1967) Scales for Assaying Psychological Modernization in Africa, *Public Opinion Quarterly*, Vol. 31
- Duben A. (1982) 'The Significance of Family and Kinship in Urban Turkey' Ç. Kağıtçıbaşı (der.) *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Indiana: Indiana University Press.

- Dwight H. G. (1915) *Constantinople: Old and New*. New York: Charles Scribners.
- Eades J. (1987 a) 'Anthropologists and Migrants: Changing Models and Realities' J. Eades (der.) *Migrants, Workers and The Social Order*. London: Tavistock.
- (1987 b) *Prelude to an Exodus: Chain Migration*. (der.) J. Eades, *Trade in Yaruba in Ghana*. London: Tavistock.
- Erasmus, C. (1962) Review of the Achieving Society, *American Anthropologist*, Vol. 64, No. 3.
- Erginsoy, Güliz (2004) *Dedem Hüseyin Atıf Beşe: Bir Cemiyet-i Osmaniye Askerinin Savaş Hatıratı ve Bir Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşının Yaşam Öyküsü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- (2002) 'Memory in an Orthodox Greek Community: The Island of Imbros' *The Power of Oral History: Memory, Healing and Development, XIIth International Oral History Conference*, Pietermaritzburg, South Africa, June 24-27, Vol. 3, s. 1235-1251.
- (2001a) 'İstanbul'da Üç Kuşak Loç Anlatıları' F. Gümüşoğlu (der.) *21. Karşısında İnsan ve Kent*, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 161-199.
- (2001b) 'Sustainable Development for the Women in İstanbul, Turkey: Positions of Loç Migrants, Teenage Female Sex Workers, Teenage Females of Garipçe Village and Shared Perspectives of Women in the Media' <http://www.sdeudb.net/articles/erginsoy.htm> 2001.
- (2001c) 'Adalı İki Kadın'. *Toplumbilim* 14, Kasım, s. 61-74;
- (2000a) 'Once an Imbrian, today in a Diasporic Existence: Links to the Future in a 'Rum' Community and Their Children in the 2000's', J. Wilton et. al. (der.) *Crossroads of History: Experience, Memory, Orality, XIth International Oral History Conference*, Vol. III, İstanbul: Bosphorous University Press, s. 981-983.
- (2000b) 'Adalılar ve İnançları: Bademli Köyü Ortodoks Rum Cemaati' *Sanat ve İnanç Sempozyumu*, 13-15 Kasım 2000, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, Türk Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, s. 62.
- (1999) *Citoyennette Complète, Citoyennette à mi-temps: Quatre Générations de Glikli à Bademli*. (Trad: Catherine Pinquet) *Genese*, 60-61, Mai-Aout, s. 20-32.
- (1998a) 'Global Encounters and Gender Hierarchies in the Community of Garipçe' *New Perspectives on Turkey*. 18, spring, s. 131-146.
- (1998b) 'Küreselleşme ve Yerelleşmenin Kırsal Kesimdeki Bileşkesi: Toplumda ve Kimlikte Dönüşümler'. *Toplum ve Bilim*. 8, Haziran 1998, s. 59-67.
- (1998b) 'İmroz Glikli'den Gökçeada Bademli'ye II: Badem Gibi Tatlı'. *Toplumsal Tarih*. 49: 9, s. 16-23.
- (1997a) 'Kırsal Kesimin Küreselleşen Erkekleri ve Cemaatleşerek Yerelleşen Kadınları' *Toplum ve Bilim*. December, s. 94-119.
- (1997b) 'İmroz Glikli'den Gökçeada Bademli'ye I: Badem Gibi Tatlı'. *Toplumsal Tarih*. 48: 8, s. 16-24.
- Erginsoy, Güliz ve diğerleri (2000a) Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyon Raporu, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı, *İstanbul Çocuk Raporu*, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, s. 503-584.
- (2000b) *Azımlık Konumundaki Çocuklar Alt Komisyon Raporu*, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı, İstanbul Çocuk Raporu, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, s. 645-678.
- Eriksen T. H. (1993) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London, UK: Pluto Press.
- Faroqhi S. (1998) *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Featherstone M. (1990) *Global Culture: An Introduction, Theory, Culture and Society*, 7 (2 ve 3).
- Feldman ve Hurn (1966) *The Experience of Modernization, Sociometry*, Vol. 29, No.4.
- Fisher R. ve Urry W. (1981) *Getting to Yes: Negotiating Without Giving in*. New York: Penguin Books.
- Fukuyama F. (1989) *The End of History, The National Interest*, no.16, (Yaz).
- Gellner E. (1983) *Nations and Nationalism*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Giddens A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Blackwell.

- (1985) *The Nation State and Violence*. Los Angeles: University of California Press.
- Gökçe B. (1971), *Geçekondur Gençliği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Gurr T. R. (1970) *Why Men Rebel*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- (1993) *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflict*. Washington D.C.: US Institute of Peace Press.
- (1995) *Communal Conflicts and Global Security*. *Current History*, Cilt 94, No. 592, Mayıs.
- Gürel Ş. S. (1993) *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*. İstanbul: Ümit Yayıncılık.
- Güvenç B. (1998) 'Türk Kimliği'. Faroğlu S. (der.) *Osmanlı Kültürü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Heper M. (1983) *Türkiye'de Kent Göçmenleri ve Bürokratik Örgütler*. İstanbul: Üç Dal Neşriyat.
- Hirschman Albert O. (1970) *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organisations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hirschon R. (1989) *Heirs of the Greek Catastrophe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Pireus*. Oxford: Clarendon Press.
- (1998) *Heirs of Greek Catastrophe*. Oxford: Berghahn Books.
- Hobsbawm E. J. (1990) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Homeros (1958) *Ilyada*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Images of the Russian Icon*, Rusça der. G. Popov ve O. Pavlovskaya, İngilizce baskı için (der.) Sophy Thompson, Moskova: Avant Garde (1995).
- Jerusalem Bible*, The (2000) Reader's edition, der. Alexander Jones, London: Doubleday & Company Inc.
- Kahl J. (1968) *The Measurement of Modernism: A Study of Values in Brasil and Mexico*
- Kartal K. (1978) *Kentleşme ve İnsan*, Ankara: TODAİE Yayını, no.175.
- Kasdan L. (1965) Family Structure, Migration and Entrepreneur, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 7, No. 4.
- Keramida F. (1999) 'The Way to the Homeland: A 'Repatriated' Migrant's Life Story'. *Oral History*, Spring, Cilt. 27, No: 1, Essex, Colchester.
- Keskiner L. ve Köker T. (1998) *Lessons of Being Refugees: The Tale of Muhacirs in Turkey. Preliminary draft paper prepared for presentation at the conference on the Compulsory Population Exchange of Populations between Greece and Turkey: Assessment of the Consequences of the Treaty of Lausanne Convention 1923 (75th Anniversary)* hosted by the Refugee Studies Program, Queen Elizabeth House, University of Oxford, 17-20 September 1998.
- Keyder Ç. (1995) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kitromilides (1989) *Imagined Communities and the Origins of the National Question in the Balkans. Modern Greece: Nationalism and Nationality*. Der. M. Blinkhorn ve T. Veremis. Sage: Atina, s. 23-62.
- Kitsikis D. (1996) *Türk-Yunan İmparatorluğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kokkinos D. (1991) *The Greek State's View of The Pontian Issue*. *Journal of Refugee Studies* 4 (4).
- Kozakçıoğlu H. (1992) *Sunuş Konuşmaları. Güneydoğu Sorunu ve Çözüm Arayışları*. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kymlicka W. (1996) *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Landau J. M. (1996) *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lash S. ve Urry J. (1994) *Economies of Sign and Space*, London: Sage.
- Louis F. ve Morinos J. (1995) *Prospero's Kitchen, Mediterranean Cooking of the Ionian Islands from Corfu to Kythera*, New York: M. Evans and Company, Inc.
- Lazarides G. (1996) *Immigration to Greece: Critical Evaluation of Greek Policy*. *New Community*, 22 (2).
- Lozan (1969) *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*. Çev. S. L. Meray, I/Takım I, Kitap I ve II, Ankara: AÜSBF Yayınları.

- McCarthy J. (1980) *Greek Statistics on Ottoman Greek Population*. International Journal of Turkish Studies. I. 2. Güz.
- (1983) *Muslim and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*. New York.
- Magnarella P. (1970) 'From Villager to Townsman in Turkey' *Middle East Journal*, 24, Spring.
- Mardin Ş. (1983) *Din ve İdeoloji*. Toplu Eserleri: 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin Ş. (1994) *Sınıf, Grup, Kişilik*. Makaleler 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meleci S. (1997) *İmbros*. Atina, Fotoğrafıo Lefkoma.
- Mengüşoğlu T. (1983) *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Meray S.L. (1970) *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler*. Çeviri. Takım II, Cilt 2. Ankara: SBF Yayını.
- Millas H. (1994) *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (1995) *Türk-Yunan İlişkilerine Bir Önsöz*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Modood T. (1993 a) A Rejoinder. *Analyse und Kritik*, 15/1.
- (1993 b) 'Kymlicka on British Muslims. *Analyse und Kritik*, 15/1.
- (1994) 'Establishment, Multiculturalism, and British Citizenship', *Political Quarterly*, 65/1.
- Nietzsche F. (1968) *Twilight of Idols*. İng. çev. R.J. Hollingdale, New York: Penguin.
- Ökte F. (1951) *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Örken Y. (1997) *İkona. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Yem Yayın, s. 836-837.
- Pallis, A. A. (1997) *Yunanlıların Anadolu Macerası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Roberts B. (1978) *Cities of Peasants*, London: Edward Arnold.
- Rizos S (1982) Kapadokya-Ürgüp'ün Güneyindeki Damsa'dan (Mustafapaşa: *Sinasos*) Yunanistan'a Gitmiş Bir Mübadil İle Yapılan Görüşme. Cilt 2. *He Exodus* (Göç) Atina: Küçük Asya Araştırmaları Merkezi.
- Rozen M. (1994) *Hasköy Cemetery – Typology of Stones*. *Diaspora Research Institute*. Tel Aviv: Tel-Aviv Üniversitesi.
- Saka M. (1974) *Ege Denizindeki Türk Hakları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Saygı E. (Ty) *Gökçeada*. İstanbul: Serhat Yayınları.
- Scott (1965) 'Psychological and Social Correlates of International Images' Herbert C. Kelman (der.) *a.g.e.*
- Sfini A. (1998) *Fenerlilerin Günlüklerinde Değerler Sistemi ve Milletler (17. Yüzyıl Sonundan 19. Yüzyıl Başına)*. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Smith ve Inkeles (1966) The O-M Scale; A Comparative Socio-Psychological Measure of Individual Modernity. *Sociometry*, Vol.29, No.4.
- Soysal İ. (1983) *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, 1:1920-1945*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Spivak, G. (1994) 'Can Subaltern Speak', P. Williams ve L. Christman (der.) *Colonial Discourse and Post Colonial Theory: A Reader*. New York: Columbia University Press.
- Stone John (1982) Ethnicity versus the State: The Dual Claims of State Coherence and Ethnic Self Determination. (der) Donald Rothchild & Victor Olorunsola, *State versus Ethnic Claims: African Policy Dilemmas*. Boulder, CO.: Westview Press.
- (1985) *Racial Conflict in Contemporary Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suzuki P. (1966) Peasants Without Plows: Some Anatolians in İstanbul, *Rural Sociology*, 31 December.
- Şenyapılı T. (1978) *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*. Ankara: ODTÜ Yayını, no.27.
- Şerif M. (1994) *Sınıf, Grup, Kişilik*. Makaleler 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şerif M. ve C. (1953) *Groups in Harmony and Tension: An Integration of Studies on Intergroup Relations*. New York: NY: Harper & Brothers Publishers.
- Taylor J. (1995) *Mapping Europe From An Inter Religious Perspective*. 28 Haziran-02 Temmuz, Boldern, Learning to Live in Multi-Faith Europe sempozyumu.
- Thompson J. (1990) *Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Polity Press.

- Thompson P. (1988) *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford: Oxford University Press.
- Tilly Charles (1978) *From Mobilisation to Revolution*, Reading, MA: Addison- Wesley; Hirschman
- Tourine A. (1984) Is Sociology Still the Study of Society. *Thesis Eleven*, no. 23.
- (1989) The Waning Sociological Image of Social Life, *International Journal of Comparative Sociology*, 25, (1 ve 2).
- Üçok Ç. (1955) *Siyasi Tarih Dersleri*. Ankara.
- Ünsal S. (1998) "Bir Mübadilin Çocukluk ve Gençlik Anıları", *Tarih ve Toplum*, Cilt 29, Sayı 170, s.58-61.
- Walker C. (1978) A Nation is A Nation, Is a State, is an Ethnic group is a... ' *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 1, Sayı 4 (Ekim).
- Weber E. (1976) *Peasants into Frenchmen: The Modernisation of Rural France, 1870-1914*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Werbner P. (1987 b) *Enclave Economies and Family Firms: Pakistani Traders in British City*. J. Eades (der.) Trade in Yaruba in Ghana. London: Tavistock.
- White R. K. (1965) Images in the Context of International Conflict, Soviet Perceptions of the U.S. and the USSR' Herbert C. Kelman (der.) *International Behaviour, A Social - Psychological Analysis*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- William A. S. (1965) 'Psychological and Social Correlates of International Images' Herbert C. Kelman (der.) a.g.e.
- Yasa İ. (1966) *Ankara'da Geçekondü Aileleri*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Elektronik Referanslar

- www.adl.org
 www.ahepa.org
 www.diaspora-net.org
 www.gokceada17.net
 www.gokceada.com
 www.inathos.gr
 www.sithon-travel

Basılmamış Lisansüstü Tezleri

- Kocacık, Faruk (1980) *Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler. Basılmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Süalp, A. Zeynep Tül (1997) *Zamanın ve Mekânın Temsil Biçimleri ve Kitleleşme Üretimi: Teoride, Toplumda, Kültürde Modernizmin 100 Yılı*. Basılmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Şimşir B. (1968-1972) *Rumeli'den Türk Göçleri*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Toksoy, Nispet Gamze (2000) *17 Ağustos 1999 Marmara Depremi Sonrasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Turhan, Arzu (1997) *Gökçeada Sivil Mimari Örnekleri: Cephe Analizleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi.

IV. ROMAN

- Sotiriyyu D. (1998) *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Urgan M. (1998) *Bir Dinazorun Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yordanidu M. (1995) *Lokandra: İstanbul Düşü*. İstanbul: Marenostrum.
- Yorulmaz A. (1998) *Savaşın Çocukları*. İstanbul: Belge Yayınları.

V. GÖRSEL REFERANSLAR

A. Filmler

Kurosawa A. (1950) *Rashomon*, 35 mm, konulu film, siyah beyaz.

Manchevski M. (1994) *Yağmurdan Önce (Before the Rain)* Fransa, Makedonya ve İngiltere ortak yapımı, 35 mm.,konulu film, renkli. 114 dakika.

B. Belgeler

Güliz Beşe Erginsoy Koleksiyonu

C. Fotoğraflar

Güliz Beşe Erginsoy

Çulpan Erhan

Vasiliki Kasali

D. Haritalar

Adalıların Diasporası – Hazırlayan: Güliz Beşe Erginsoy

İmbros / Gökçeada (Müteveffa Bademli Köylü Yorgi Zğurumal koleksiyonu)

E. Resimler

Niko Paleopoulos

F. Çizimler

Aile ağacı – Güliz Beşe Erginsoy

VI. YER ADLARI

Adalar

Trakya Spradları: Kuzeydoğu Ege Denizi'ndeki aşağıdaki adaları içeren Trakya adalar grubudur.

İmbros: Gökçeada

Lemnos: Limni

Samotraki: Semadirek

Tasos: Taşoz

Tenedos: Bozcaada

Köyler

Agaios Theodoros: Zeytinliköy

Ağrıdyá: Tepeköy

Evlambyo: Yeni Mahalle

Gliki: Bademli

Kastro: Kaleköy

Schoinoudion: Dereköy

'Yunan zamanında' yurt dışına gidilen yerler

Atina

Limni

Mısır

Mitilini

'Yunan zamanında' yurt içinde gidilen yerler

Çanakkale

Gelibolu

İstanbul

İzmir

VII. ADA'NIN DİĞER UYGARLIKLAR İLE İLİŞKİLERİNİN KRONOLOJİSİ

Pelasglar: Önce İtalya ve Yunanistan'a, daha sonra yerleşim için bereketli topraklar ararken Limni, İmroz ve Semadirek adalarına geldiler.

Atina Devleti: İ.Ö. 6. Yüzyılda Atina'ya bağımlı

Delos Birliği: Üye

Roma ve Bizans İmparatorlukları: Egemenliği altına girdi.

Ceneviz ve Venedik: Üsleri oldu

Osmanlı: Egemenliği altına girdi

Yunanistan: Egemenliği altına girdi

Türkiye: Adası oldu, Avlaka burnu ülkenin en batı ucudur.

Dizin

- 1998 Dünya Raporu 20
adalı insan 66
Adriyatik Denizi 26
AHEPA 24, 35, 47-50, 53
AHEPAN 48
Akdeniz 26
Akhilleus 3
Alexandiris, Alexis 159, 166, 248, 252
Alikı 111, 168
Alman 5, 24, 72, 81, 245
Almanya 54, 56, 67, 130, 185, 195, 244
Alp, Tekin 58
American Hellenic Media Project 50
Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 21, 24, 26, 47, 49,
51, 65, 66, 99, 105, 160, 167, 249, 252
Kuzey Amerika 48, politikası 26
Amerikanlaşma 40
Anadolu 4, 23, 28- 31, 41, 50, 54, 66, 69, 81-84, 91,
95, 99, 105, 144, 157, 175, 191, 243-246
Anadoluculuk 69
Ankara 23, 24, 32, 130-132, 157, 161, 185, 215,
247, 248, 249
Angeloupoulous 95
Anna 123, 134, 140, 203
Appadurai 5, 40, 41, 44, 45
Apukurya 140
Araşo Dağı 114
Arkondonis, Dimitrios 167
Arnavut 24, 72
Arnavutluk 23, 49
asimilasyon siyaseti 56
AT 24, 252
Atatürk 4, 22, 24, 31, 86, 160, 185, 196, 215, 237,
249
Mustafa Kemal 24, 28, 30
Atina 3, 13, 20, 48, 49, 53, 66, 74, 81, 82, 95, 99,
102, 123, 130-132, 152, 159, 172, 175, 189, 203,
208, 223, 230, 233, 238, 239, 243-245, 248, 274
Atos Dağı 152
Avrupa Birliği 20, 21
Avustralya 99, 101, 115-117, 126, 127, 168, 174,
183
Avusturya donanmaları 26
Avusturya-Macaristan 244
Aya Floris 165
Aydın Vilayeti Valisi Rahmi Bey 57
Ayman 21, 22, 23, 24
Aynaroz Dağı 152
Azerbeycan 70
aziz 76, 81, 84, 86, 96, 116, 132, 139, 140, 149-151,
164, 165, 199, 202, 203, 207, 257, 270-274
Aziz Antoni 140
Aziz Atanasios 140
Aziz Barbara 140, 271
Aziz İonnis 140, 151
Aziz Nikolas 140, 150, 224, 271
Aziz Savvas 140, 271
Azizler 46, 47, 48, 77, 149, 199, 270
Azizlik önerisi 46
Bademli
102, 104, 127, 131, 132, 165, 176, 178, 180,
195, 220, 238, 239
köyü 3, 66, 81, 239
Bahçevan 95
Balıklı Rum Hastanesi 102
Balkan Devletleri 24, 244
Balkan Paktı 24
Barthelemeos (Dimitrios Arkondonis) 167
Baskça 55
Basklar 55
Batı Trakya 23, 31, 50, 55, 83, 84, 166, 244-247,
249, 251
Batı Trakya Türkleri 166, 251
BDT 70
Belçika 73
Bengaldeşli 90
Berghe, Pierre van den 52
Bergsonlar 58
Bernard, Etienne 73
Bhabha, Homi K. 5
Bikonsfilter 58
Birinci Dünya Savaşı 69, 81, 92, 95, 215, 245
Birleşik Krallık 23, 25, 28

Birleşmiş Milletler 20

Bizans 66, 144, 191, 212

Boston 90

Bozcaada 23, 29, 66, 80, 81, 83, 85, 86, 165, 238,
243, 244, 246-248, 250, 251

Britanya 26, 89

Bulgar 72, 165, 190, 243

Bulgaristan 23, 24, 27, 84, 86, 190

Burhan Arat 162, 251

Büyük Britanya İmparatorluğu 25, 54

Büyük Savaş 25

Campbell John 25

Cezayir Savaşı 67

Churchill, Winston 25, 26

CNN 45

Connaly 35, 36, 37, 42

Çanakkale 3-5, 24, 66, 74, 77, 80, 81, 84, 95, 115,
135, 160-164, 197, 243, 245, 251, 258, 268

Çanakkale Valiliği 77

Çanlılar 86

Çınarlı-Dereköy 160

Çin 54, 67, 89, 190

Çin İmparatorlukları 89

Çin Kültür Devrimi 67

Çingene 189

Çingeneler 20, 56

Dereköy 4, 66, 130-133, 163-165, 174, 181, 238

Dernekler Kanunu 64

Devleti Olmayan İnsanların Statüsü 20

dinsel

hakları koruma 167, retorikler 59

Dogma ve Kerigma 144

Doğu Akdeniz 25

Doğu Ortodoks Kilisesi 144

Dünya Krizi ve Sonrası 25

Efemerid 68

egemen milliyetçi ideoloji 55

ekömüze 73

ekonomik refah 22

epigrafik 68

Erenköy 115, 161

Ermeni 50, 190, 142, 215, 247

ERT 42

etnik köken 36, 37, 58

etnik kültürel azınlık 55

EYIAPOE 65

Ezine 115

Fenerliler 68

Foça Açık Cezaevi 165

Fransa 29, 30, 54, 56, 244, 245

Fransızca 56, 85, 114, 161, 185, 213, 214, 230

gayrimüslim 63, 159, 160, 247

Gelibolu 81, 95, 233

George, Lloyd 25, 26, 28-30

Giddens, Anthony 38-40, 51

Girit 161, 244

Giritli 15, 72, 161, 221

Glikli 3, 10, 66, 92, 93, 95, 97, 99, 101, 102, 112,
123, 166, 180, 195, 216, 230, 270

Gökçeada

85, 92, 95, 97, 99, 102, 130, 135, 142, 157, 163,
190, 197, 234, 238, 239, 245, 246

Belediyesi 4, Kaymakamlığı 77, 99

Gökçeada'da Ortodoks Rumlar 139

Gurt, Ted Robert 51, 52, 56

Güney Afrika 67, 99, 174, 183

Cumhuriyeti 99

Güneydoğu Sorunu ve Çözüm Arayışları 168

Gürcistan 70

güvenlik 22, 24, 48, 249

Hamilton 81

Harf Devrimi 54

havra 64

Hayali Cemaatler 54

Hazreti İsa 47, 118, 119, 132, 140, 144-146, 199,
202, 206, 208, 271, 273, 274

Helen 24, 26, 40, 47-50

diasporası 47, kültürü 40, ütopyaları 24

Helenik Eğitimci İlerici Derneği 48

Helenizm 30

beşiği 9

Helenofil 25

Heybeliada 164, 167, 168, 172

Hristiyan 15, 19, 30, 36, 46, 47, 50, 77, 127, 132,
139, 142, 144, 146, 213, 247

- Avrupa 142, dogma 144, Ortodoks 15, 19, 36, 46, 127, 132, 139, 142, Ortodoks dini 15, 19, 36, 139
- Hristiyanlık 205
- Hindistan 25
- Hirschon, Rene 42, 53, 66, 92
- Hitler, Adolf 90, 185, 237
- Hollanda 72, 99, 116
- Irak Savaşı 45
- İspartalılar 84, 86
- İbrahim Paşa Sarayı 73
- İemnos 80
- İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması 160
- ikonografik kanon 145
- İlçe Özel İdaresi 104, 239
- İmha Etmenin Devlet Adamlığı 51
- İmia kayalıkları 32
- İmroz 4, 9, 10, 15, 28, 29, 45, 48, 66, 74, 80, 81, 83-86, 92, 95, 115, 117, 121, 126, 129, 139, 140, 157, 160, 163-165, 168, 217, 222, 243, 244, 246-248, 250-252
- İmrozlu kadınlar 15
- İmrozlular 9, 10, 31, 38, 53, 91, 99, 105, 169
- İngiliz 25, 26, 28, 30, 58, 81, 208, 215, 245
- Devlet Arşivi 28
- İngiltere 25, 26-30, 58, 95, 170, 244, 245
- İnönü, İsmet 247, 249
- İnsan Hakları ihlali 39, 83
- irredentist 25
- İspanya Kralı 55
- İstanbul 3, 4, 10, 12, 14, 23, 24, 28, 30, 40, 48, 54, 57, 59, 70, 72, 73, 80, 81, 83, 84, 86, 91-93, 97, 99, 109, 110, 115-117, 120, 121, 124, 126, 128-130, 141, 142, 149, 162, 164, 166, 168, 170, 172-174, 179, 180, 185-188, 191, 194, 195, 198, 201, 202, 206, 210, 212, 214, 215, 243, 245-252, 258
- azınlıkları 28, Rumları 28, 83, 84, 210, 249
- İsviçre 99, 116
- İtalya 23, 25, 27, 28, 30, 58, 66, 220, 244, 247
- İtalyan 24, 26, 32, 58, 130, 216
- itici güçler 43
- İzmir 23, 28, 31, 57, 114, 115, 223, 238, 243, 268
- Japonya 89
- kalıcı çatışma çözümleri 22
- Kalithea 99
- Kamu İşleri Ofisi 49
- Kanada 48, 49
- Karaali köyü 105
- Karadeniz Bölgesi 84, 86, 160
- Kardak krizi 32
- Karnaval Mevsimi 140
- Kathari Deftera 129, 141
- Katolik Kilisesi 46
- Kaybolmuş topraklar 80
- Kaymakamlık Yüksek Makamı 77
- Kemalist
- ideoloji 237, Türkiye 26
- Kemalizm 237
- Kendriko 95, 220, 231, 239
- Kesiktaş Tepesi 114
- Kıbrıs 21, 23, 26, 27, 32, 48, 97, 143, 165, 166, 171, 173, 190, 202, 249, 250-252
- krizleri 32, 97
- kırsal kesim 42, 43
- Kızıldehililer 51
- kampı 65
- Kilise 64, 124, 132, 152, 159, 178, 200, 234, 247, 257, 258, 261, 275
- Kilise İşleri Yönetim Bölümü 152
- kimlik 6, 19, 22, 23, 36, 37, 39, 42, 43, 45, 49, 50, 53, 92, 105, 142
- kişisel modernleşme 35
- Kitromilides, Pascalis M. 66
- Kongo 99, 230
- Konstantinopol 50
- Körfez Krizi 45
- Kral Konstantin 27, 30
- Kralın İngilizcesi 54
- Ksanti 20
- Kurtuluş Savaşı 95, 246
- Kutsal Cuma 47, 273
- Kutsal Roma-Germen 89
- Kuzey Yunanistan Bakanlığı 152
- Küçük Asya 25-30, 50, 53, 105, 139, 245
- lılar 53, 105
- Kültür Bakanlığı 5, 239
- kültürel hızlandırıcı 43

- küresel etnik alan 5
 küresel kültürel ekonomi 41
 küresel merkezler 45
 küreselleşme 35, 39, 40, 42, 43, 46
 Kürt 38, 55, 134, 167, 176
- Lemnos 3, 66, 80, 243
 Lent Perhizi 141, 142
 Lesbos 80, 244
 Liosa, Ano 55
 Lozan Antlaşması 20, 21, 23, 24, 63, 66, 80, 85, 92, 95, 104, 159, 243, 244, 247, 250, 251
- Mahalli İdareler Kanunu 86
 Makedonya 245
 Makedonyalılar 20
 Mandarin 54
 Manisa 105, 175
 Maori Kızlderili Rezervasyonu 65
 Mardin, Şerif 39, 44, 52, 53
 Massachussets 90
 Mauri Kızlderilileri 55
 McCarty, Justin 81
 Medeni Kanun 64, 93, 95, 96, 159, 248
 Mega 32
 Megali Idea 24
 Memurin Kanunu 165, 248, 250
 Mert, Ömer 251
 Meryem Ana (Panayia) 141, 142, 146, 207, 271, 274
 Metaxas, Ionnis 27, 28, 29
 Metropolithane 232
 Mısır 95, 99, 144, 230, 231, 233, 269
 Midilli 80, 95, 243, 244
 -li 72
 Mikrasiates 105
 mikroasyalılar 53
 Millas, Herkül 25, 31
 Milletler Cemiyeti 83, 246
 Milli Eğitim Bakanlığı 104, 163, 239, 251
 Milli Savunma Bakanlığı 116, 165
 milliyetçilik 15, 29, 30, 54, 59, 105
 Misalilidis, Evangelinos 41
 monden 97
 Montreux Konvansiyonu 24
 Montreux Boğazlar konferansı 249
 Muhacirin Komisyonu 83
- Muhtelit Mübadele Komisyonu 143
 Mübadele Protokolü İnsan Hakları 83
 Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti 143
 Müslüman 20, 28, 57, 63-65, 77, 78, 83, 97, 102, 142, 151, 238, 239, 244-247
 Türk vatandaşları 77, Müslümanlar 30, 63, 201, 249
- Nansen Fridtjof 64, 83, 246
 Nazi 56, 58, 67, 90
 Nazi Almanyası 56, 90
 Nesrin, Teslime 90
 Neuilly sözleşmesi 83
 New Jersey 58
 New York 50, 51, 58, 190, 195, 253
 Niki 47
 Nobel Barış 24
 Noel 47, 67, 96, 110, 118, 128, 140, 203-205, 227, 228, 231, 257, 271-273
 Nüfus Mübadelesi 23, 66, 72, 78, 82, 97, 104
 Nüfus Mübadelesi Protokolü 104
- Oniki Ada 23, 27, 166, 244, 247, 250, 251
 Ortadoğu 23
 Ortodoks
 118, 127, 132, 140, 142, 145, 146, 148, 153, 168, 200, 239, 247, 248, 273
 Balkanlar 142, kilisesi 21, Rum 40, 46, 78, 92, 101, 142, 148, 239, 273, Rum azınlık 78, Rum cemaati 46, Rum Nüfus 101
 Osmanlı İmparatorluğu 25, 41, 80, 89, 95, 243, 245, 246
 Osmanlı
 Türkçesi 41, Türkleri 29
- öteki 9, 45, 78, 116, 123, 126, 152, 153, 187, 195, 227, 243, 244
 Özal, Turgut 238
- Panayia Kilisesi 96
 Paris Şartı 63
 Paskalya 47, 118, 119, 122, 140-142, 205, 207, 210, 233, 272-274
 Pentekostes yortusu 47, 118
 Perivolari 95
 Pire 42, 53, 66, 82

- PKK 49
 Pomak 20
 post-modernist 43
 Provansaller 56
- Reppas, Dimitri 32
 Resmi Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleri 71
 Robertson 40
 Roman 20
 Romanlar 55
 Romanya 24
 Ruhban Okulu 139
 Ruhların Cumartesi 140
 Rum
 grubu 53, mülteci 42, nüfusları 23
 Rumlar 40, 46, 50, 53, 78, 80, 82, 84, 89, 91, 133,
 139, 142, 146, 165-167, 173, 182, 189, 212,
 215, 245, 246, 250-253, 268
 Rüştü, Salınan 90
- Sadberk Hanım Müzesi 73
 Samos 3
 Samotraki 66, 80, 85, 193, 194, 243, 247, 252
 SSCB 21
 Semadirek 66, 80, 86, 168, 193, 243,
 248, 261
 sinodiko 221
 Stavridi, Sir John 25
 sosyalist 55
 Spiridon 140
 Spivak, Gayatri 15
 Stergiades 31
 Stone 55, 56
 Suriye 75, 144
 Sürmene 160
 Süveyş Kanalı 25
 Şiddet eğilimli 51
- T.C. 3, 10, 53, 64, 74, 82-85, 89, 91-93, 96, 104,
 117, 159, 160, 237, 239, 247, 248
 Tahkir Karşıtı Dernek 58
 Tanrı 46-48, 140, 144
 Tavşan 86, 119, 227, 244, 247, 248
 Taylor, J. 142
 Tenedos 80, 234, 243
 teoloji okulu 164
- Tepeköy 4, 11, 66, 122, 147, 163, 164, 173, 189,
 190, 197, 201, 210, 227, 238
 Tevhid-i Tedrisat Kanunu 162
 Theofania 47, 149
 Tilly 51
 Toprak İskan Genel Müdürlüğü 165
 Trabzonlular 84, 86
 Trakya 23, 30, 58, 66, 80, 82, 83, 243, 245, 246,
 268, 272
 Troçki, Leon 67
 TRT 42, 73
 Tuz Gölü 111
- Türk
 delegasyonu 85, 247, Halklarının Mübadelesine
 İlişkin Sözleşme 83, 247, Hükümeti 164, Kültür
 Birliği 58, Medeni Kanunu 64, Milliyetçiliği 27,
 Rumları 3, Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve
 Hizmetler Hakkındaki Kanun 91, Vatandaşlığı
 Kanunu 89, Yahudileri 58, ve Yunan ulusları 19,
 53, 92, 237, Yunan çatışması 21, -Yunan ilişkileri
 22, 165, 248, 250, 251
- Türkçe dersler 162
- Türkiye
 Cumhuriyeti 12, 28, 82-84, 95, 99, 237,
 Ekonomik ve Sosyal Erüdler Vakfı 168, 252
 Türkleştirme 9, 74, 94, 142, 159, 165, 169, 239, 248
 Türk-Yunan çatışması 24
 Typos, Eleftheros 47
- ulus devlet 21, 23, 41, 47, 48, 51-55, 58, 64, 65, 89,
 90, 99, 101, 105, 142, 152, 237
- Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu 47
 UNESCO 152
 Ürgüplü, Suat Hayri 166, 251
- Vağonisi 99
 vakanüvisler 67
 Vakıflar Kanunu 64
 Varkiza 99
 Varlık Vergisi 91, 160, 250
 Vatandaş Türkçe Konuş 91, 162, 250
 Venizelos, Eleftheros 22, 24-31, 160, 238, 249
- Versay Barış Konferansı 28
 Volkan 57, 58
 Vosporis arşivi 140

Washington 48, 49

Watson, Christopher Seton 25

Weber, Eugen 54, 56

Yabancılar Dairesi 99

Yağmurdan Önce 90

Yahudiler 56, 180, 190, 212

Yakın Doğu 24, 26

Yarı Özerk 85, 248

Yeni Bademli Köyü 165

Yeni Zelanda 55, 65, 99, 116, 174

Yanopoulos, Evangelos 47

Yerania 66

Yortu 140, 225, 257

Yörük Çadırı 73

Yugoslavya 24

Yunan

azınlık 49, Dış İşleri Bakanlığı 152, Hükümeti
167, 245, 249, 252, Hükümeti Avrupa Konseyi
167, 252, Lobisi 24

Yunanistan 9, 10, 19-32, 42, 46, 48-50, 53, 55, 64-
66, 80-83, 89, 92, 95, 99, 105, 110, 116, 141,
142, 145, 149, 159, 160, 165-168, 174, 189,

190, 212, 230, 238-240, 243-252, 265, 273, 274

Yunanlı 9, 30, 31, 50, 53, 80, 83, 95, 127, 166, 231,
239, 245-247, 251, 273

Zafiriades, Alex 115

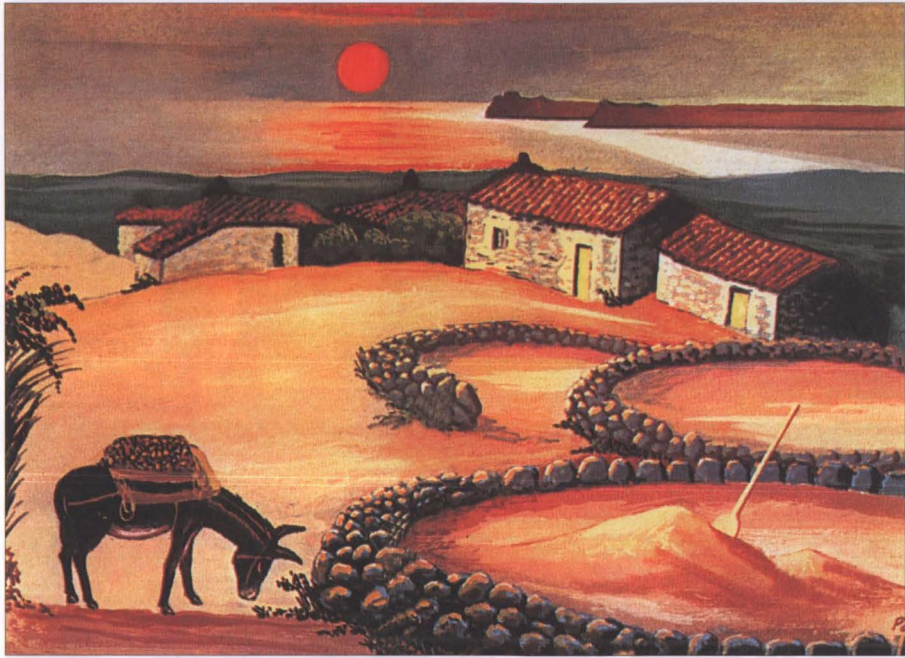
Zarafet 65

Zeytinli 74, 133, 219, 220, 238

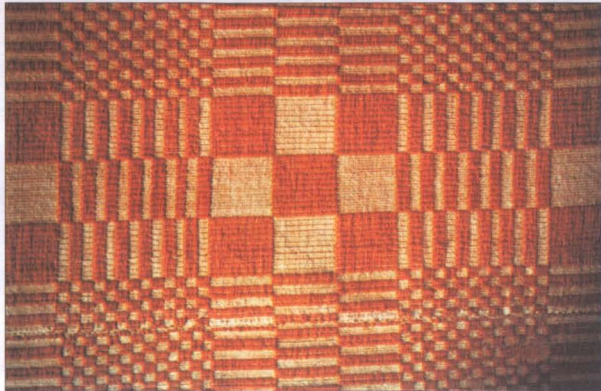
Zorunlu Nüfus Mübadelesi protokolü

92

Albüm

Adada Alonyi (harman yeri) ve damlar
(Resim: Niko Paleopoulos).

Ada dokuma örneği
(Fotoğraf: Vasiliki Kaçalı).

Dünden kalan bir köy fırını
(Fotoğraf: Güliz Beşe Erginsoy).

Bir zamanlar fırınlar yanarken
(Resim: Niko Paleopoulos).

Panaiya (Resim: Niko Paleopoulos).

Dünden kalan bir ev
(Fotograf: Güllüz Beşe Erginsoy).

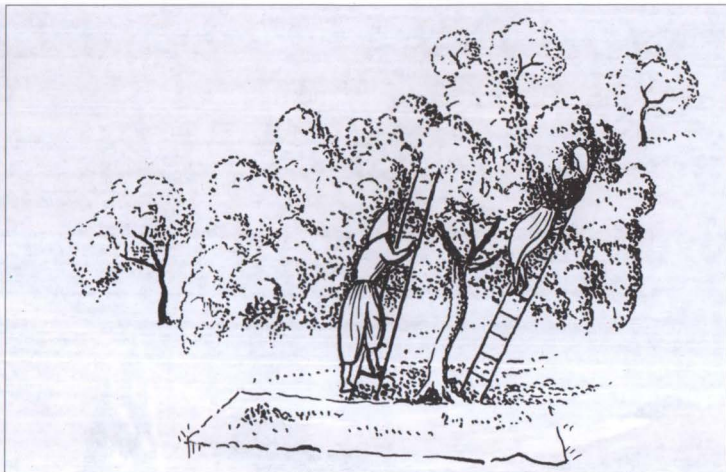
Γ. ΛΟΚΟ

Adada bir köy çamaşırhanesinin dünü...
(Resim: Niko Paleopoulos).

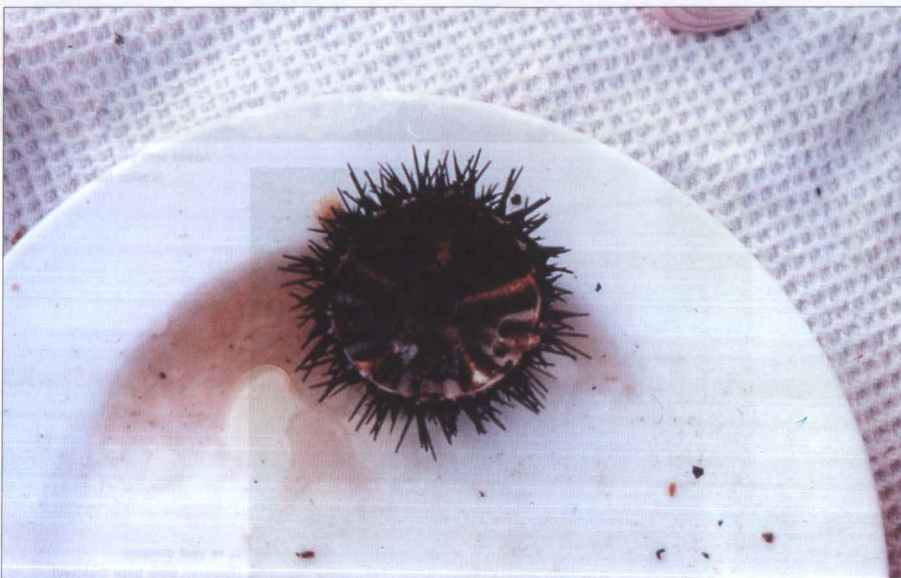

... ve bugünü
(Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

Zeytin toplayan Adalılar
(Desen: Niko Paleopoulos).

Denizkestanesi
(Fotoğraf: Vasiliki Kaçalı).

Adada aynı yerden eski manzara...
(Resim: Niko Paleopoulos).

... ve yeni manzara
(Fotoğraf: Gülüz Beşe Erginsoy).

Ada ikonastasisi
(Fotograf: Gülliz Beşe Erginsoy).

Aya Bolomeni
(Kaynak: Meletzis, 1997, s. 197).

Adada bir köy kilisesi (Resim: Niko Paleopoulos).

Yelkenliler (Resim: Niko Paleopoulos).

Gülüz Reşe Erginsoy'un bu çalışması, 1989'da Gökçeada'nın Bademli köyünde yaşayan ve yaşları kırk ile doksan arasında değişen kişilerle bir sözlü tarih çalışması olarak başladı. Daha sonra genişleyerek, büyüyen bu araştırmaya; Adalılar'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte başlayan serüvenlerini kendi anlatılarının oluşturduğu büyük bir panoramanın içinde verirken, "Kamavaldan Anlatı ve İmgelere" uzanan bir değişimin temelinde biçimlenerek, günümüzde de yaşanan sorunlara cevap arayan bir içerik kazandı.

Kıtapta "metinlerle imgeler'in oluşturduğu ortak dil", Adalılar'ın toplumsal, ekonomik, etnik ve kültürel alanda Cumhuriyet öncesine kadar uzanan sorunlarının farklı veçheleriyle ortaya çıkmasını sağlıyor. Kitap bu yapıyla klasik bir sözlü tarih çalışmasının dışına çıkarak, Türk-Yunan ilişkilerinde mübadele ile başgösteren sorunları da sorguluyor.

Kitabın yazarı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Gülüz Beşe Erginsoy, bir köy evi almak için gittiği İmroz'a ve Adalılar'a bir borcu olduğunu düşünerek, kendisini böyle bir sözlü tarih çalışmasına yönelten anısını şöyle anlatıyor:

"Terkedilmiş evleri tek tek dolaştım. Aileleri ve akrabalık ilişkilerini kağıda döktüm. Soyağaçları yaptım. Sahiplerini bilmediğim insanların özel eşyalarını; eldivenlerini, çantalarını, notlarını buldum. Terkedilmiş; kapısı bacası açık, kiremitleri ve hatılları alınmış, damları olmayan evlerde yatakları, şilteleri, dokuma tezgâhlarını, dolapları, sandalyeleri paramparça gördüm. Dokuma tezgâhları ısınmak için yakılmış, sandıklar açılmış, eşyalar etrafa saçılmış, yerlerde ayakkabılar ve kadın mayolar duruyordu. Sanki hayat bıçakla kesilmiş gibi durmuştu bu evlerde. Bu görüntüleri sadece sessizce kaydettim. Konuşacak ve fikir yürütecek halim kalmamıştı ağlamaktan. Hayatımda böyle bir deneyim yaşamayacağım, böyle görüntülerle karşılaşacağım aklıma bile gelmezdi. Hem çok etkilenmiştim hem de sakin olmaya ve anlamaya çalışıyordum."

ADALILAR DİYOR KI:

"Glik'i'de (Bademli) doğdu, Mısır'a gitti, Kongo'da evlendi, şimdi Atina'da yaşıyor."

"Avustralya'ya kadar gidenler var."

"Evet şarap ta yapıyorduk, iki tane bağımız vardı"

"Papuçları o zaman Ginginatos Vasilis yapıyordu."

"Yorgi bize Samotraki'deki bulutların hareketlerinden sözediyordu."

"Üzümleri basıyorduk, küpün içine döküyorduk."

"Herkes kendi ekmeğini yapardı."

"Bütün çocuklar önlük giyiyordu, beyaz yaka takıyordu."

Dün-Bugün

ISBN 975-6176-54-7

İL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

9 789756 176542